Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

De Pentateuch en de vijf rollen

http://hdl.handle.net/1874/322443

KAREL SLAVÍČEK

Vah 204
264

יוסף לקח

והוא

חמשה חומשי תורה וחמש מגלות

מתורגמים ומבוארים בלשון ארצנו

עם הפטרות תפלות ויוצרות.

DE PENTATEUCH

EN DE

VIJF ROLLEN,

opnieuw in het Nederlandsch vertaald en verklaard,

EN DE

Haphtaroth en Shabbathgebeden

met Nederlandsche Vertaling

DOOR

J. VREDENBURG,

Directeur der Ned. Israël Godsdienst-Armenscholen te Amsterdam.

AMSTERDAM,

J. L. JOACHIMSTHAL.

PRO
204/264
LECTORATU

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT
COLL. THOMASSE

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
2193 0361

הדברים

DEUTERONOMIUM.

JOACHIMSTHAL's STOOMDRUKKERIJ,
Joden Houttuinen 92-102, Amsterdam.

DEUTERONOMIUM I.

1 1 Dit zijn de woorden, die Mozes tot geheel Israël gesproken
heeft, aan deze zijde van den Jordaan; in de woestijn, in de
vlakte tegenover Soef, tusschen Paran en Thophel en Laban
2 en Chatséroth en Die-Zahab; Elf dagreizen van Choreb, den
3 weg naar het gebergte Sé'ier, tot Kadesh-Barnéa'. Het was
in het veertigste jaar, in de elfde maand, op den eerste der
maand, — sprak Mozes tot de kinderen Israëls, gelijk al wat

HOOFDSTUK I. Het vijfde boek van den Pentateuch, gewoonlijk משנה תורה, Deuteronomium, of: *herhaling der leer* genoemd, naar aanleiding van de 17,18 gebezigde uitdrukking, bevat in hoofdzaak de door Mozes op het einde zijns levens uitgesproken redevoeringen, die vooral ten doel hebben, het volk, onder voortdurende herinnering aan het verleden en de in de woestijn opgedane ervaringen, te wijzen op de plichten, die het straks bij en na de verovering van Kena'an wachten. Het is dan ook eigenlijk niet eene herhaling en nadere verklaring der wetten, die wij in ons boek voor ons hebben; van de ruim honderd in ons boek behandelde wetten zijn meer dan zeventig ons hier voor het eerst meegedeeld, hoewel ze natuurlijk allen reeds vroeger gegeven en bekend gemaakt waren. Zoowel de hier voor het eerst meegedeelde wetten, als de, ten deele met nadere aanvulling, herhaalde voorschriften dragen duidelijk het kenmerk van het doel, dat ook uit de vermanende redevoeringen spreekt: het krachtig voor oogen stellen, aan het volk en zijne leiders, van al datgene, wat met het oog op de nieuwe toestanden, waarin men zich zou verplaatst zien, noodzakelijk was. Het zijn vooral die wetten, wier eigenlijke toepassing eerst in het land zelve kon plaats vinden, de wetten, betrekking hebbende op de organisatie des volks, op het leven niet meer rondom het heiligdom als middelpunt, maar daarvan verwijderd, de telkens herhaalde krachtige waarschuwingen tegen afgoderij en wat daartoe leiden kan, die een ruime plaats in ons boek innemen. Wij zullen bij de verklaring van den tekst telkens gelegenheid hebben om te wijzen op de momenten, die de opneming der wet eerst in ons boek of hare herhaling wettigen, en wijzen hier enkel op dit algemeene karakter der hier opgenomen wetten. Dat van tegenstrijdigheid met de in de vorige boeken voorkomende wetten geen sprake is, hopen wij bij iedere wet in het bijzonder, waar ons dit noodig voorkomt, aan te toonen. — Het boek heeft twee hoofddeelen: het grootste, hoofdst. 1—30 bevat de eigenlijke uiteenzetting, terwijl 31—34 Mozes' laatste daden en woorden en zijn dood verhaalt. Het hoofddeel, hoewel telkens onderwerpen van wetgeving behandeld worden, houdt vast aan den vorm eener vaderlijke vermaning van den leider, die weet dat zijn taak bijna is afgesponnen; niet in den categorischen vorm van wetgeving, zooals in de vroegere boeken, maar als goede raadgevingen geven zich de medegedeelde wetten, zoodat nergens de gewone formule: *de Eeuwige sprak tot Mozes*, als inleiding voorkomt; Mozes treedt voortdurend sprekend op, terwijl telkens herinneringen of motieven aan de wetten worden toegevoegd, die het volk tot gehoorzaamheid aan de wet moeten

הדברים א.

א א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מ֫וֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן
ב וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב : אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד
ג קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ : וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה

---

aansporen. — Na een uitvoerig opschrift 1,1—5 volgen drie groote redevoeringen van Mozes: 1,6—4,40; — 4,41—43 bevat dan de mededeeling, dat Mozes in het Oost-Jordaansche drie toevluchtsteden aanwees; 4,44—hoofdstuk 26 bevat dan de wetten, wier mededeeling noodig geacht wordt; terwijl de derde rede, 27—30, de vernieuwing van het verbond tusschen God en Israël aan de grens van het heilige land bespreekt. —

1. אלה הדברים, *deze zijn de woorden*, wat van vs. 6 af volgt; tegelijk verbindt deze formule, evenals Gen. 2,4 e. a. p. het volgende met de voorafgaande boeken, zonder dat het noodig is, onder *deze woorden* de wetten van Numeri te verstaan. — בעבר הירדן, 4,46 nader aangewezen als: *in het dal, tegenover Beth-Pe'or*, wordt hier door de volgende, grootendeels onbekende namen, nader aangeduid. *In de woestijn* en wel בערבה, *in de 'Araba*, de vlakte, die zich aan beide zijden van den Jordaan van het Kinnéreth-meer tot de Doode Zee uitstrekt en ten Zuiden der Doode Zee tot Ailan, (= Elath) aan de Noordspits der Roode Zee doorloopt (vgl. 2,8 en 3,17). — מוֹל = מוּל, vermoedelijk is de klank om opeenhooping van oe-klanken te vermijden, veranderd. — סוף, v. s. ים סוף, *de Schelfzee*; v. a. evenals Laban en Thophel, een overigens onbekende plaats. — בין פארן ובין תפל enz. *Tusschen Paran* eenerzijds *en Thophel* enz. anderzijds. Onder *Paran* is waarschijnlijk Israëls legerplaats bij Kadesh te verstaan (Num. 10,12, 12,16 e. a. p.); Israëls leger zou zich v. s. uitgestrekt hebben van dit Noord-Oostelijk deel der woestijn Paran langs de verder genoemde plaatsen tot *Die-Zahab*. Anderen verklaren: *dit*, de inhoud van de vorige boeken, *zijn de woorden, die Mozes tot Israël sprak* op zijne tochten, langs of in de hier genoemde plaatsen.

2. Die plaats, waar Mozes nu sprak, ligt op elf dagreizen afstands van Choreb, den weg nemende naar het gebergte Sé'ier; en toch had het veertig jaren geduurd, eer Israël daar aankwam, nu gereed het land binnen te trekken.

3. אלהם, *voor hen*, de Israëlieten, *bestemd*. Vs. 1 en 2 geven de plaats, 3 en 4 den tijd aan, waarin Mozes' redevoeringen werden gehouden: vs. 3, op den eerste der elfde maand van *het veertigste jaar* na den uittocht uit Egypte, dus op het einde van Mozes' leven, en vs. 4, ná de overwinningen op Siechon en 'Og, zoodat het begin der vervulling van Gods beloften reeds was ingetreden.

4 de Eeuwige hem voor hen geboden had. Nadat hij verslagen
had Siechon, den koning van de Emorieten, die te Cheshbon
woonde, en 'Og, den koning van Bashan, die te 'Ashtharoth
5 in Edré'ie woonde. Aan deze zijde van den Jordaan, in het
land van Moab, begon Mozes deze leer te verklaren, zeggende:
6 De Eeuwige, onze God, heeft bij Choreb aldus tot ons gespro-
7 ken: „Gij hebt lang genoeg in deze bergstreek vertoefd. Wendt
u dan en trekt op, en gaat naar het bergland der Emorieten
en naar al zijne naburen, in de vlakte, in de bergstreek, in het
laagland, in het zuiden en aan het strand der zee; naar het land
van den Kena'aniet en den Libanon, tot aan de groote rivier,
8 de rivier Perath. Zie! ik heb het land vóór u gelegd; gaat er
heen en neemt het land in bezit, dat de Eeuwige uwen vaderen,
Abraham, Izak en Jakob, toegezworen heeft, om het hun te geven,
9 en hun kroost na hen." Ik zeide tot u in dien tijd, als volgt:

---

4. **אשר יושב בעשתרת באדרעי**, v. s. moet באדרעי hier met הכותו verbonden worden, als de plaats, *waar*, naar Num. 21,33 en Deut. 3,1, 'Og verslagen werd; dan zou men echter ook bij Siechon vermelding van Jahats verwacht hebben; v. a. is 'Edré'ie hier de naam der *provincie*, waarin 'Ashtharoth lag; n. a. verklaren naar Jos. 12,4 e. a. p. dat Edré'ie, naast 'Ashtharoth, 'Ogs tweede residentie was en verklaren dus: *die residerende te 'Ashtharoth en te Edré'ie;* de verbindings-ו is dan, zooals meer voorkomt, weggelaten.

5. **הואיל ... באר**, v. s. *begon*, in den zin van: sprak *als inleiding* tot de uiteenzetting der Leer; die inleiding loopt dan tot 4,40; v. a. *ondernam*, wat הואיל beteekent, soms in den zin van *wagen* (Gen. 18,27), soms in dien van: *besluiten*. Het is hier, gelijk meermalen, in plaats met den onbep. wijs, met een tijd van het werkwoord verbonden (vgl. Jos. 7,7; Hoshéa' 5,11).

1,6—IV,40. Grondgedachte: Mozes brengt het volk in herinnering, hoe God Zijne het volk gegeven beloften van Choreb af tot in de steppen van Moab vervuld heeft; dat zij door ongeloof en weerspannigheid zich tegen God hebben bezondigd en zoo tot de langdurige omzwerving in de woestijn veroordeeld zijn, om daaraan de dringende vermaning vast te knoopen, om niet door herhaalde of nieuwe overtreding van het verbond zich het aanstonds te veroveren land onwaardig te maken en er weer uit verdreven te worden.

6—46. Terugblik op Gods leiding van Israël van Choreb tot Kadesh.

6. **בחרב**, de streek om den Sienai heet, evenals het gebergte, waarvan de Sienai een top is, Choreb. — רב לכם שבת, *gij hebt lang genoeg verblijf gehouden*, het doel is bereikt, gij zijt voldoende bekend met de wetten en voorschriften, om naar Kena'an te kunnen optrekken. — בהר הזה. הר beteekent niet alleen: *berg* of *gebergte*, maar ook: *hoogland*, bergstreek, vgl. vs. 7, waar het tegenstelling van שפלה is. — Al is deze Godsspraak in Numeri bij het optrekken des volks niet uitdrukkelijk vermeld, toch zal aan het zich verheffen der wolk wel eenige aanwijzing zijn voorafgegaan. (Vgl. Num. 10,11). — Het verblijf aan den Sienai had bijna een jaar geduurd, van den eersten der derde maand van het eerste tot den 20sten der tweede maand van het tweede jaar.

ד יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת
ה בְּאֶדְרֶעִי׃ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר
ו אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר׃ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב
ז לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה׃ פְּנוּ | וְסָעוּ לָכֶם וּבֹאוּ
הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב
וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת׃
ח רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם
ט וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם׃ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־

---

7. הר האמרי ואל כל שכניו, een vierde naamval van richting; *trekt op, zoodat gij komt naar het land van de Emorieten en al zijne naburen*, d. i. het geheele land. Evenals de Kena'anieten, eigenlijk slechts een der het land bewonende stammen, hun naam aan het *geheele* land hebben gegeven, is dit met de *Emorieten*, een der machtigste stammen van Palaestina, het geval. (Vgl. 'Amos 2,9 en 10; Gen. 15,16). De Emorieten bewoonden het midden des lands en zouden de eerste stam zijn, dien Israël te bestrijden zou hebben. Om beide redenen kan het geheele land dus hier aangeduid worden door: *het bergland der Emorieten en al zijne naburen.* — בערבה בהר ובשפלה enz. bevat eene typografische beschrijving van het geheele land; ערבה, *de vlakte* van het Jordaandal; בהר, *de bergstreek*, het zich in het midden van Noord naar Zuid uitstrekkende hoogland, het later *gebergte van Ephrajim* en *gebergte van Juda* genoemde deel; בשפלה, *het laagland*, v. s. de lager gelegen landstrooken aan beide zijden of enkel ten Westen dezer bergstreek; v. a. de streek van de bergen tot de zee, loopende van den Karmel tot Gaza, in welke opvatting dan onder חוף הים het Noordelijk deel der zeekust, van den Karmel tot den „ladder van Tyrus" te verstaan is; dan zou dus het Westelijk deel des lands van Zuid naar Noord gaande in twee stukken verdeeld zijn en komt bovendien נגב, de Zuidelijke, *droge* steppe, de woestijn Juda, wel wat vreemd daartusschen. — ארץ הכנעני is dan weer algemeene naam of v. a. wijst het op het Zuid-Westelijk en Oostelijk deel des land, waar naar Num. 13,29 de Kena'anieten woonden. — והלבנון, *en de Libanon*, waarvan het Palaestinensische bergland een uitlooper vormt, zou naar Gen. 15,18 met den Euphraat de grens van het beloofde land vormen en was dit ook waarschijnlijk ten tijde van Salomo.

8. ראה, als tusschenwerpsel, blijft enkelvoud, ook al worden meerdere personen aangesproken; vgl. ons: *kom!* — נתתי לפניכם, eig. *heb vóór u geplaatst*, ter uwer beschikking gesteld. God wilde u dus aanstonds naar het beloofde land brengen en ook ik deed wat noodig was om u, goed georganiseerd, tot een volk in uwen staat te doen worden en u behouden uwe bestemming te doen bereiken (9—18).

9. אלכם, *tot u;* eigenlijk waren deze woorden tot het vorige geslacht

10 „Ik kan alleen u niet dragen. De Eeuwige, uw God, heeft
u vermeerderd, zoodat gij thans zijt gelijk de sterren des
11 hemels in menigte. (Moge de Eeuwige, de God uwer va-
deren, aan u toevoegen nog duizend maal zoo veel, als gij
thans zijt, en u zegenen, gelijk Hij met betrekking tot u ge-
12 sproken heeft!) Hoe toch zou ik alleen kunnen dragen uwe
13 moeite, uwen last en uwe twistgedingen? Wijst u aan wijze,
verstandige en welbekende mannen, naar uwe stammen; en ik
14 zal hen tot hoofden over u aanstellen." Gij antwoorddet mij,
en zeidet: „Goed is de zaak, waarvan gij gesproken hebt, om
15 te doen." Ik nam dus de hoofden uwer stammen, wijze en
welbekende mannen, en stelde hen tot hoofden over u aan;
vorsten van duizenden, vorsten van honderden, vorsten van
vijftigen en vorsten van tienen, — en ambtlieden, naar uwe
16 stammen. En ik gebood uw rechters in dien tijd, als volgt:
„Hoort als middelaar tusschen uwe broeders, en wijst vonnis naar

---

gesproken, dat gedurende de veertigjarige omzwerving was uitgestorven. De tweede persoon meervoud ziet echter in ons geheele stuk op: *het volk.* — בעת ההוא, *in dien tijd*, kort voor het vertrek van Choreb; vgl. onze aant. Ex 18,1. De maatregel werd op Jithro's raad getroffen; zooals wij daar zagen, kan dat eerst kort voor Israëls vertrek van den Sienai geschied zijn, ook al neemt men aan, dat Jithro's komst bij Mozes vóór de wetgeving moet worden geplaatst. Anderen, die het woord ממחרת, Ex. 18,13, letterlijk opgevat willen zien als den dag ná Jithro's aankomst, verklaren hier ואמר, als meer dan volmaakt verleden tijd: *ik had* reeds vroeger *gezegd* enz. en zoo maatregelen tot uwe organisatie getroffen. — Dat Jithro hier niet genoemd wordt, behoeft niet te bevreemden, daar het er in dit verband alleen om te doen is mede te deelen, hoe alles was gedaan om het volk behouden naar zijn land te doen komen, en het niet ter zake doet, op wiens initiatief dit plaats vond.

10. De den aartsvaderen gegeven belofte is reeds vervuld; gij zijt vermeerderd en zoo talrijk geworden als de sterren (Gen. 15,15). Dit maakt organisatie noodzakelijk.

11 is een tusschenzin: verstaat mij niet verkeerd! ik beklaag mij niet, als ik zeg, dat ik alleen u niet dragen kan; maar gij zijt voor de leiding van één man te talrijk; want God heeft Zijne toezegging vervuld, — moge Hij, *de God uwer vaderen*, die de hun gegeven belofte gehouden heeft, u verder vermeerderen. — ככם, *gelijk gij* thans zijt; d. w. z. moge Hij u nog duizendmaal talrijker doen worden, dan gij reeds zijt; en u dan nog *zegenen*, evenals Ex. 12,2 zegen ná vermeerdering der getalsterkte genoemd. — כאשר דבר לכם, *gelijk Hij met betrekking tot U* bij herhaling *gesproken heeft*, niet: *tot u*, daar wij zulk een directe toezegging nergens ontmoeten en het dan ook אליכם zou moeten luiden.

12. טרחכם; *uw moeite*, de door u veroorzaakte *vermoeiende bezigheid*; משאכם, de door u uwen leider opgelegde *last* (vgl. Num. 11,11 en 14), van de leiding des volks (zie ook Ex 18,22, waar de deelneming aan de bekendmaking der wetten en berechting van zaken door ונשאו אתך wordt uitgedrukt). — וריבכם *en de* berechting uwer burgerrechtelijke *geschillen.*

י אוֹכֵל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם : יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם
יא וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב : * יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם
יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יב לָכֶם : אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְריבְכֶם : הָבוּ
יג לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם
יד בְּרָאשֵׁיכֶם : וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ
טו לַעֲשׂוֹת : וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְיֹדְעִים
וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי
טז חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם : וָאֲצַוֶּה אֶת־
שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק

---

13. לשבטיכם behoort v. s. bij הבו, *stelt u aan naar uwe stammen*, slaat stamsgewijze, stam voor stam, mij mannen voor, die ik dan zal aanstellen; v. a. bij ידועים, *bekend aan uwe stammen*, vgl. echter vs. 15, waar וידעים alleen staat. — חכמים, *wijs*, met de wetten bekend. — ונבונים, *verstandig*, begaafd met inzicht om de wetten op de bijzondere gevallen te kunnen toepassen. — וידעים vat dan de door Jithro Ex. 18,21 gestelde zedelijke eischen samen. Septuaginta vertaalt, alsof er ויודעים stond, wat echter nooit absoluut, zonder voorwerp, in den zin van: *geleerd* voorkomt en bovendien in חכמים reeds staat. — ואשימם בראשיכם. De uitdrukking is eenigszins moeilijk, daar *aan uw hoofd* zou moeten luiden: בראשכם, en *tot hoofden over u*, לראשיכם = לראשים עליכם; vs. 15 spreekt echter toch voor de laatste opvatting.

14. Men verbinde: טוב הדבר לעשות, *goed is de zaak om te doen*; niet: אשר דברת לעשות, *die gij zegt te doen*.

15. שטרים, *ambtlieden*, politiebeambten. — לשבטיכם, behoort bij het geheele vers; vgl. Deut. 16,18.

16. את שפטיכם, *uwe rechters*, niet אותם, *hen*, *alle* in het vorige vers genoemden; niet allen toch zouden als *rechters* behoeven op te treden. Wat ware het voor een volk, waar voor 600.000 volwassen mannen 78600 *rechters* noodig waren. Zooals reeds Ex. 18,21 opgemerkt, waren de hier aangewezen personen tevens aangewezen om het volk met de wetten bekend te maken. Hen, die tot rechters waren aangewezen, wees Mozes bij hunne ambtsaanvaarding nog eens bijzonder op hun plicht. — שמע בין אחיכם, *hoort tusschen uwe broeders*; v. s. = שמע את אחיכם, *hoort uwe broeders*, beide partijen, *aan*; v. a. *hoort aan wat tusschen uw broeders* geschied is, het geschil; n. a. *hoort*, staande als onpartijdig tusschenpersoon, middelaar, *tusschen uwe broeders*. — ושפטתם צדק צדק is hier als bijwoordelijke vierde naamval op te vatten: *rechtvaardig vonnis wijzen*. — ובין גרו, *en den hem vreemde*, vgl. גרך, *den u vreemde*; zoowel bij geschillen tusschen iemand en zijn stambroeder, dus tusschen Israëlieten, als bij die tusschen een Israëliet en een vreemdeling.

rechtvaardigheid tusschen eenen man en zijnen broeder, of
17 zijnen vreemdeling. Gij zult geen aanzien in het gerecht
erkennen; zoowel het geringe als het groote zult gij hooren;
gij zult voor niemand bevreesd zijn, want het gerecht is aan
God; de zaak echter, die u te moeilijk mocht zijn, zult gij tot
18 mij brengen, en ik zal haar hooren." Zoo gebood ik u in dien
19 tijd alle zaken, die gij doen moest. Wij trokken op van Choreb
en gingen door die geheele groote en vreeswekkende woestijn,
die gij gezien hebt, den weg naar het Emorietische gebergte,
gelijk de Eeuwige, onze God, ons geboden had; en wij kwamen
20 tot Kadesh-Barnéa'. Ik zeide toen tot u: „Gij zijt nu tot het
Emorietische gebergte gekomen, hetwelk de Eeuwige, onze God,
21 ons geeft. Zie! de Eeuwige, uw God, heeft het land vóór u
gegeven; klim op neem [het] in bezit, gelijk de Eeuwige, de
God uwer vaderen, tot u gesproken heeft; vrees niet en wees
22 niet versaagd." Doch gij naderdet allen tot mij en zeidet:
„Wij willen mannen vóór ons uitzenden, die het land voor
ons zullen onderzoeken; en ons bericht zullen brengen,
omtrent den weg, langs welken wij op te klimmen hebben,
23 en de steden tot welke wij komen zullen." De zaak was
goed in mijne oogen; ik nam van u twaalf mannen, éénen
24 man uit elken stam. Zij wendden zich, beklommen het ge-
bergte en kwamen tot naar het dal Eshkol, en verspiedden

---

17. Daar in לא תכירו פנים reeds alle aanzien des persoons verboden is, schijnt כקטן כגדל niet meer op het meerdere of mindere gewicht der *personen*, maar op dat der *zaken* te slaan. Ook de nietigste zaak moet met alle nauwgezetheid worden behandeld. — לא תגורו, *hebt voor niemand vrees*, waar het geldt uwe meening als medebeslissend rechter uit te spreken. — המשפט לאלהים הוא, v. s. *de oefening van het recht staat aan God*, die ten slotte toch het recht laat zegevieren; anderen: *de rechtspraak geschiedt* in naam en *ter eere Gods;* weest dus strikt rechtvaardig, gelijk Hij rechtvaardig is. — ושמעתיו, *en ik zal haar aanhooren*, er als competent rechter kennis van nemen; of v. a. *en ik zal haar*, de beslissing, zoo noodig, van God *hooren*, evenals Num. 9,8 e. a. p.

19. Zoo al deze maatregelen treffende voor uw binnentrekken van het land, gebood ik u toen al wat gij te doen zoudt hebben, de wet in haar geheel, maar ook de bepalingen bij legeren en optrekken van het volk enz.

19—46. Hoewel dus alles was voorbereid, moest het toch nog 38 jaar duren, voor gij aan de grens des lands zoudt staan, op het punt het nu eindelijk binnen te trekken. De schuld daarvan ligt niet bij God, niet bij mij, maar alleen bij uzelve.

19. את המדבר, den geheelen weg van Sinai tot Kadesh, door de woestijn Paran (vgl. Num. 12,16; 13,3); over den in elf dagreizen af te leggen weg deed Israël, naar eene Thalmoedische traditie, ongeveer 40 dagen, van 20 Ijar tot 28 of 29 Siwan (vgl. onze aant. Num. 14,1). — אשר ראיתם, *die gij hebt gezien* = leeren kennen. — דרך הר האמרי, *in de richting naar het Emorietische gebergte*, d. i. het zuidelijk deel van het latere *gebergte van Juda* (Num. 13,17); niet: *over het Emorietische gebergte*,

יז בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃ לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט
כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט
לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃
יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר
רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ
כ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי
כא אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ
אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ
כב אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ * וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה
אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֶת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃
כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד
כד לַשָּׁבֶט׃ וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ

---

waarbij dit dan hetzelfde zou zijn als het *gebergte Sê'ier*, daar naar vs. 20 het Emorietische gebergte tot Palaestina behoort. — Over Kadesh Barnéa', ook enkel Kadesh genoemd, zie Num. 13,3 en 26. — הלך .ונלך את met den vierden naamval: een streek *doorgaan*; vgl. Jes. 50,10 e. a. p.

21. נתן לפניך, *heeft het ter uwer beschikking gegeven*. — עלה רש, *beklim* de bergen *en neem in bezit*; niet ten onrechte wijst een der nieuwere verklaarders hier op Caesars: *ik kwam, zag en overwon*. — ואל תחת, van חתת, dat naar I Sam. 2,4 oorspronkelijk: *gebroken zijn* beteekent, — laat uw moed niet gebroken zijn, *word niet moedeloos*. De overgang van meervoud tot enkelvoud, daar de woorden tot een gemeenschap gericht zijn.

22. Zie onze aant. Num. 13,2. Zij vragen mannen te zenden, ויחפרו, die zullen *uitgraven*, om het verborgene aan het licht te brengen. — וישבו אתנו דבר wordt door JOHLSON als tusschenzin opgevat, zoodat de volgende met את ingeleide vierde naamvallen nog van ויחפרו afhangen. Men kan echter die woorden direct met דבר ... וישבו verbinden in den zin van: *aangaande*. — אשר נעלה בה, *waarop wij zullen*, of: *dienen op te klimmen*; beide beteekenissen kunnen in den toekomenden tijd liggen.

23. לשבט, *voor iederen stam*, die het land te veroveren zouden hebben, met uitzondering dus van den stam Levie; vgl. onze aant. Num. 13,4.

24. אתה, *het land*, niet het *dal*, daar נחל mannelijk is. — Nachal Eshkol werd in ieder geval op het einde van den tocht eerst aangedaan; vgl. onze aant. Num. 13,23.

het [land]. Zij namen in hunne hand van de vruchten des lands, en voerden ze tot ons af; zij brachten ons bericht en zeiden: „Het land, hetwelk de Eeuwige, onze God, ons geven wil, is goed." Gij wildet echter niet optrekken; en waart weerspannig tegen het bevel van den Eeuwige, uwen God. Gij hitstet elkander op in uwe tenten en zeidet: „Uit haat des Eeuwigen tegen ons, heeft hij ons uit het land Egypte gevoerd, om ons in de hand van den Emoriet te geven, om ons te verdelgen. Waarheen zullen wij optrekken? Onze broeders hebben ons hart doen smelten door te zeggen: een volk, grooter en van hoogere gestalte dan wij; steden groot en versterkt tot in den hemel; en ook de zonen der 'Anakiem hebben wij daar gezien." Ik zeide tot u: „Weest niet verschrikt, noch bevreesd voor hen. De Eeuwige, uw God, die vóór u gaat, Hij zal voor u strijden; gelijk al wat Hij voor u gedaan heeft in Egypte vóór uwe oogen; En in de woestijn, waar gij gezien hebt, dat de Eeuwige, uw God, u gedragen heeft, gelijk iemand zijnen zoon draagt; op den geheelen weg, dien gij gegaan zijt, totdat gij op deze plaats zijt gekomen. En in deze zaak wilt gij in den Eeuwige, uwen God, geen vertrouwen stellen! Die vóór u trekt op den weg, om voor u een plaats op te sporen, waar gij u legeren kunt; des nachts in vuur, om u te doen zien den weg, welken gij gaan zult,

---

25. Mozes vermeldt in de eerste plaats uit het rapport der verspieders de woorden, waarmede zij begonnen, Num. 13,27, in het kort teruggegeven en betrekking hebbende op de vruchtbaarheid des lands. De woorden: *goed is het land* worden Num. 14,7 enkel Josua en Kaleb in den mond gelegd, doch geven den inhoud terug van de eerste zinnen van het rapport van *alle* verspieders. Dit had u genoeg moeten zijn en gij hadt u aan al wat volgde, niet mogen storen.

26. **אבה**, zich naar den wil van een ander schikken, toegeven; לא אבה, vaak als één begrip: *weigeren*, zich verzetten. — מרה, *zich* tegen den wil van een ander *verzetten*, vgl. Gen. 26,35; de Hiph'iel in intensieve beteekenis. — את פי, *den mond*, den uitgesproken wil.

27. **ותרגנו**, naar uit Spr. 16,20 en 28 blijkt, *opstoken*; in den Niph'al dus: *elkander ophitsen*. — בשנאת ה' אתנו, een onbepaalde wijs, met ה verlengd en dan als naamwoord verbogen met behoud van het voorwerp in den 4den naamval, *door des Eeuwigen ons haten* = doordien de Eeuwige ons haat; vgl. לאהבה, לדבקה en dgl. Van het openlijke oproer (Num. 14,2 en 4) vermeldt Mozes hier niets, enkel het in hun tenten weenen en elkander warm maken (Num. 14,1). — להשמידנו, opdat dezen ons verdelgen.

28. **אנה אנחנו עלים**, *waar moeten wij nu heen?* Vgl Gen. 37,30. Naar Palaestina kunnen wij niet, want enz. — גדול, v. s. = רב, *talrijk*, v. a. van de lichaamslengte; רום, *en hoog*, dan van den slanken bouw. — ערים, zonder bepalende ה', algemeen uitgedrukt. — ובצורת בשמים, *versterkt in den hemel*, evenals Gen. 11,4, met muren, die tot den hemel schijnen te reiken; v. a. *versterkt door den hemel*, = van nature sterk bevestigd; m. i. zeer onwaarschijnlijk, daar שמים voor *God* eerst in den na-bijbelschen tijd voorkomt.

כה אתה : ויקחו בידם מפרי הארץ וירדו אלינו וישבו אתנו
דבר ויאמרו טובה הארץ אשר־יהוה אלהינו נתן לנו :
כו ולא אביתם לעלת ותמרו את־פי יהוה אלהיכם : ותרגנו
כז באהליכם ותאמרו בשנאת יהוה אתנו הוציאנו מארץ
כח מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו : אנה ׀ אנחנו
עלים אחינו המסו את־לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו
ערים גדלת ובצורת בשמים וגם־בני ענקים ראינו שם :
כט ואמר אלכם לא־תערצון ולא־תיראון מהם : יהוה אלהיכם
ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם
ל במצרים לעיניכם : ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יהוה
אלהיך כאשר ישא־איש את־בנו בכל־הדרך אשר הלכתם
לא עד־באכם עד־המקום הזה : ובדבר הזה אינכם מאמינם
לג ביהוה אלהיכם : ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום
להנתכם באש ׀ לילה לראתכם בדרך אשר תלכו־בה

---

29. תערץ, van ערץ, *machtig*; beteekent zoowel: *zijn macht doen gevoelen*, imponeeren, *schrik inboezemen* (Jes. 2,19), als: *de macht van een ander gevoelen*, zich laten imponeeren, *verschrikt worden*; hier het laatste.

30. במצרים, *in Egypte*, parallel met ובמדבר en בכל הדרך in het volgende vers; v. a. *tegen Egypte*. In Numeri wordt van deze redevoering van Mozes, daar zij zonder uitwerking bleef, niets vermeld; wel van het optreden van Josua en Kaleb, met het oog op de gevolgen, die dat voor hen persoonlijk had, dat zij namelijk van het strafvonnis werden uitgesloten.

31. אשר ... אשר, *waar gij gezien hebt, dat*; v. a. *die gij gezien hebt, waar* enz. — איש, *een mensch*, iemand. Het eerste deel van ons vers, waar de *persoonlijke* bescherming, die ieder ondervond, wordt uiteengezet, is in het enkelvoud uitgedrukt.

32. ובדבר הזה, *en in deze zaak*, de toezegging, dat God u naar een goed land zal brengen; v. a. en *niettegenstaande deze omstandigheden*, de gebleken bescherming Gods, of: *dit woord*, de belofte, u Kena'an te geven, of de vermaning met verwijzing naar al wat God reeds voor u gedaan had. In die laatste opvatting behoort ons vers niet meer tot de rede door Mozes toen uitgesproken, maar is dit voortzetting van zijne historische herinneringen: *Met dit al bleeft gij niet-vertrouwen*, het deelwoord ter aanduiding van het aanhoudend voortduren van den ingetreden toestand. — Wij laten Mozes' rede tot het na de terugkomst der verspieders oproerig geworden volk eerst vs. 34 eindigen en kunnen dan al de deelwoorden als tegenwoordigen tijd vertalen.

34 en bij dag in eene wolk." De Eeuwige hoorde de stem uwer woor-
35 den; Hij werd vergramd en zwoer, zeggende: .... „dat niemand
van deze lieden, dit slechte geslacht, het goede land zien zal,
36 dat Ik gezworen heb uwen vaderen te geven; behalve Kaleb,
de zoon van Jephoenné, hij zal het zien, en hem zal Ik het
land geven, dat hij betreden heeft, en zijnen nakomelingen,
omdat hij ten volle den Eeuwige volgend heeft gehandeld. —
37 Ook tegen mij werd de Eeuwige wegens u vertoornd, zeggende:
38 Ook gij zult niet daar komen. Jehoshoea', de zoon van Noen,
die u ten dienste staat, hij zal daarheen komen; maak hem
39 sterk, want hij zal het Israël doen erven; — En uwe kleine
kinderen, waarvan gij gezegd hebt: zij zullen tot buit zijn, en
uwe zonen, die heden noch goed noch kwaad kennen, die zullen
daarheen komen; en hun zal Ik het geven, en zij zullen het
40 in bezit nemen. Gij echter, wendt u om en trekt weder de
41 woestijn in, den weg op naar de Schelfzee." Gij antwoorddet
en zeidet tot mij: „Wij hebben tegen den Eeuwige gezondigd;
wij willen optrekken en strijden, naar al hetgeen de Eeuwige,
onze God, ons geboden heeft"; gij gorddet ieder zijn wapentuig
42 aan, en waart bereid om den berg te beklimmen. Doch de
Eeuwige zeide tot mij: „Zeg tot hen: Trekt niet op en strijdt niet,
want Ik ben niet in uw midden; opdat gij niet verslagen wordt
43 vóór uwe vijanden." Ik sprak tot u, doch gij luisterdet niet; gij
waart weerspannig tegen het bevel des Eeuwigen, en in moed-
44 wil beklomt gij den berg. Maar de Emoriet, die in dat gebergte
woonde, ging u te gemoet; zij vervolgden u, gelijk de bijen doen,

---

35. הדור הרע הזה, de volwassenen onder *dit geslacht*; het zijn de vaders en de oudere tijdgenooten der mannen, tot wie Mozes nu het woord richt, die door dezen eed getroffen werden.

36. את הארץ אשר דרך בה, een deel van *het land, dat hij betreden heeft*, vgl. Num. 14,24.

37 en 38 zijn een tusschenzin, terwijl in vs. 39 de vermelding van Gods vonnis wordt voortgezet. De gedachtengang is deze: behalve Kaleb zou ook Josua in het land komen; — deze werd *later* (Num. 21) door God, toen Hij na een in uw midden uitgebarsten oproer op mij vertoornd was en mij den toegang tot het land ontzegde, in Zijne genade tot mijn opvolger als uw leider aangesteld. Ook hier wordt bijzonder Kaleb's trouw volgen van Gods wil geroemd; van Josua is het, als Mozes' directe leerling, als vanzelf sprekend en wordt daarom niet vermeld (vgl. Num. 13,33 en 14,23). Bijzonder landbezit werd Josua in geen geval wegens zijn bewezen trouw bij den verspiederstocht toegezegd, zooals met Kaleb het geval was. — הצמד לפניך, *die vóór u staat*, bereid om naar uw bevelen en aanwijzingen te handelen. — ינחלנה. Het aanhangsel נה slaat terug op הארץ in vs. 35.

39. Voortzetting der strafrede Gods, door Mozes hier uit Num 14,30 v.v. geciteerd. — אשר לא ידעו טוב ורע, *die nog niet goed en kwaad weten*, die nog niet de zedelijke rijpheid hebben, om de volle verantwoordelijkheid

לד וּבְעָנֵן יוֹמָם : וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע
לה לֵאמֹר : אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה
לו אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם : זוּלָתִי
כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ
לז וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה : גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה
לח בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם : יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה
לט אֶת־יִשְׂרָאֵל : * וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה
מ וְהֵם יִירָשׁוּהָ : וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וְסָעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־
מא סוּף : וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה
וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־
מב כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא
מג תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם : וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ
מד אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה : וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר
הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים

---

hunner daden te kunnen dragen. Wordt onder וטפכם de vroegste kindsheid verstaan, dan moeten de woorden ובניכם enz. allen tot den leeftijd van twintig jaar omvatten (vgl. Num. 14,31).

40 = Num. 13,28*b*.

41. **ותהינו**, v. s. van הנן = הנן, waarvan הנה, *zie*, — *„gij zeidet: hier zijn wij"*, verklaardet u bereid; v. a. van הנן Spr. 30,15 en 16: genoeg, — *gij hieldt dit voor u genoeg*; n. a. naar het Arabisch: *gij hieldt het voor gemakkelijk*, of: *handeldet lichtvaardig*. Vgl. Num. 14,32–45.

43. **ותזדו**, van זור, *zieden*, overkoken, v. d. onberaden, overmoedig, brutaal handelen. ותזדו ותעלו, *gij beklomt in overmoed*, één begrip in twee nevengeschikte woorden uitgedrukt = ותזדו לעלות.

44. **האמרי**, *Emoriet*, naam van een der voornaamste stammen van Palaestina, is evenals *Kena'aniet* soms algemeene volksnaam; naar Num. 14,45 waren het 'Amalekieten. — בהר, *bergstreek*. Vgl. Num. t. a. p. ook voor ויכתום עד החרמה. — כאשר תעשינה הדבורים, *evenals de bijen doen*, die ieder, die hen aanvalt of stoort, met groote heftigheid vervolgen. — בשעיר, *in* het gebied van *Sê'ier* u terugwerpend; de slag zelf had niet in het land

45 en vernietigden u in Sé'ier, tot Chorma. Toen gij terug kwaamt,
weendet gij vóór den Eeuwige; doch de Eeuwige hoorde niet
46 naar uwe stem, en luisterde niet naar u. Gij bleeft dus in
Kadesh langen tijd; zoo langen tijd, als gij er hebt moeten
vertoeven.

2 1 Daarna wendden wij ons en trokken op naar de woestijn,
den weg op naar de Schelfzee, gelijk de Eeuwige tot mij ge-
sproken had, en trokken het gebergte Sé'ier om, gedurende
2 langen tijd. — De Eeuwige zeide tot mij, als volgt: „Gij zijt
lang genoeg dit gebergte omgetrokken; wendt u nu noord-
4 waarts. Het volk echter gebied aldus: „Gij zult nu het gebied
van uwe broederen, de zonen van 'Esau, die in Sé'ier wonen,
doortrekken; zij zullen voor u bevreesd zijn, doch neemt u
5 zeer in acht. Wikkelt u niet in strijd met hen; want Ik zal
u van hun land geen voetbreed geven; want tot erfgoed aan
6 'Esau heb ik het gebergte Sé'ier gegeven. Spijze zult gij voor
geld van hen koopen en dan eten; en ook water zult gij
7 voor geld van hen erlangen en drinken. Want de Eeuwige,
uw God, heeft u gezegend in al het werk uwer handen;

Sé'ier plaats, waar de Israëlieten niet waren; de vervolging dreef hen echter terug tot in het land van Sé'ier toe, tot Chorma.

45. ותשבו, *gij keerdet terug* naar Kadesh, of naar uwe tenten; v. a. *gij weendet w e d e r o m*, ותשבו in bijwoordelijke beteekenis.

46. ותשבו, gij *bleeft* verblijf houden. — כימים אשר ישבתם, *zoo langen tijd als gij daar bleeft*, gij weet wel hoe lang, of: *blijven moest* naar Gods bevel; naar eene rabbijnsche opvatting: zoolang als gij elders bleeft, in alle andere verblijfplaatsen samen, dit is dan de helft van 38, dus 19 jaar (RASHIE naar Seder 'Olam). Een dergelijke uitdrukking zie Deut. 9,25.

HOOFDSTUK II. 1. ונפן enz. wijst duidelijk op het Num. 14,25 gegeven bevel, zoodat hier sprake is van het *eerste* opbreken van Kadesh ná de veroordeeling tot veertigjarige omzwerving, niet van het vertrek van Kadesh (Num. 20,22) om naar den berg Hor te gaan. Het slot van ons vers, ונסב את הר שעיר enz. omvat dan den geheelen 38-jarigen zwerftocht, op welks einde zij wederom in Kadesh gelegerd waren, en gedurende welken zij meestal in de nabijheid van het gebergte Sé'ier waren gebleven. Num. 20,14 v.v. verhaalt, hoe Mozes een gezantschap tot den koning van Edom zond, om vrijen doortocht voor het volk te vragen, welk verlof echter geweigerd werd, waarop Israël aftrok. Hierop doelt het volgende stuk, vs. 2—8, waarbij hij breedvoerig uiteenzet, hoe op Gods bevel elke vijandelijke houding tegenover den broederstam was uitgesloten, doch slechts kort vertelt, dat Israël niet het land doortrok, terwijl hij de oorzaak daarvan, Edoms besliste weigering en bedreiging met wapengeweld, verzwijgt, vermoedelijk om bij het volk geene vijandige gevoelens op te wekken. Met het oog op Deut. 2,29 neemt RASHBAM (en na hem LUZZATTO e. a.) aan, dat er verschil gemaakt moet worden tusschen *Edom*, dat Num. 20,14 is genoemd, en de *zonen van 'Esau*, waarvan hier sprake is. Deze laatsten zouden dan vrije stammen onder eigen *hoofden*, אלופים, niet onder een *koning*, zijn geweest, en zouden Israël wel doortocht hebben

מה וַיִּבְכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה : וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה
מו וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֵאֲזִין אֲלֵיכֶם : וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ
ב א יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם : וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ
ים־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים
ג רַבִּים : * ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : רַב־לָכֶם סֹב
ד אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה : וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם
עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם
ה וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד : אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם
עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר :
ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם
ז בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם : כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ

---

willen toestaan. Niet onwaarschijnlijk echter zijn in vs. 29 de woorden: *zooals mij gedaan hebben de zonen van 'Esau* enz. in onmiddellijk verband met het voorafgaande te verklaren: *verkoop mij spijs en drank voor geld, zooals* enz. en hebben de bewoners der grensstreek, buiten den koning om, die Israël den doortocht weigerde, hun toch voor geld spijs en drank geleverd. Om die reden noemt Mozes hen misschien vs. 8 *onze broeders, de zonen van 'Esau* en worden de individueele *onderdanen*, בני עשו, tegenover het officieele gezag des konings, מלך אדום of enkel אדום, gesteld.

2. **ויאמר**, op het einde van den zwerftocht, bij de tweede legering in Kadesh.

3. **צפנה**, *naar het Noorden*, naar Palaestina, waarheen de kortste weg dwars door het land Sé'ier zou hebben geleid.

4. **אתם עברים**, *gij staat op het punt door te trekken*; de meest natuurlijke en dus waarschijnlijke weg, door u nu af te leggen, leidt door het gebergte Sé'ier. גבול vertalen wij ook hier met: *gebied*. Anderen: gij zult trekken *langs de grenzen van* enz., daar Israël het gebied zelf immers niet zou hebben betreden. In onze opvatting spreekt ons vers vóór het zenden van het gezantschap, dat op zijn verzoek om vrijen doortocht een weigerend antwoord ontving. Toen kon Israël niet anders verwachten dan werkelijk Edoms *gebied* te zullen *door*trekken. — ויראו מכם, *zij zullen bang voor u zijn*, dat gij, uitgehongerd als gij zijt, niets zult sparen, maar alles van uw gading zult vinden; daarom juist ונשמרתם מאד, *neemt u bijzonder in acht*.

5. **תתגרו**, *zich ophitsen*, soms met מלחמה verbonden: *tot strijd*. — מדרך כף רגל, *wat een voetzool betreedt*, de plaats, door een voetzool in te nemen.

6. **תכרו**, van כרה, v. s. naar het Arabisch: *koopen*, verwerven; v. a. ook hier *graven*, het eerste steken van de spade in den grond, waarbij in bronnenrijke streken soms dadelijk drinkwater te vinden is. Bij den doortocht zult gij wat gij noodig hebt, niet *nemen*, maar *koopen* en betalen.

Hij kent uwen gang door deze groote woestijn; nu sinds veertig
jaren, dat de Eeuwige, uw God, met u was, hebt gij aan niets
8 gebrek gehad." Wij trokken dus weg van onze broederen, de zonen
van 'Esau, die in Sé'ier wonen, van den weg door de vallei,
van Élath en van 'Etsjon-Géber. — Wij wendden ons en trok-
9 ken voorbij de richting naar de woestijn van Moab. De Eeuwige
zeide tot mij: „Gij zult tegen Moab geene vijandelijkheden
oefenen, noch u in oorlog met hen wikkelen; want Ik zal u
van zijn land geen erfgoed geven, want den kinderen van Lot
10 heb Ik 'Ar tot erfgoed gegeven." De Émiem hebben er vroeger
gewoond; een volk, groot en talrijk en hoog van gestalte gelijk
11 de 'Anakiem. Onder de reuzen worden ook zij gelijk de
12 'Anakiem gerekend; en de Moabieten noemen hen *Émiem*. En
in Sé'ier woonden te voren de Chorieten; de zonen van 'Esau
echter namen hen in bezit en verdelgden hen van voor zich,
en woonden in hunne plaats; gelijk Israël met het land van
zijn erfgoed heeft gedaan, hetwelk de Eeuwige hun gegeven
13 heeft; — Nu dan, maakt u op, en trekt de beek Zéred over."
14 Wij trokken dus de beek Zéred over. En de dagen, die wij gingen
van Kadesh-Barnéa', totdat wij de beek Zéred over zijn getrok-
ken, zijn acht en dertig jaren; totdat het geheele geslacht, de
strijdbare mannen, uit het midden van het leger hadden opge-
houden te bestaan, gelijk de Eeuwige ten hunnen opzichte
15 gezworen had. Ook was de hand des Eeuwigen tegen hen,

---

7. ידע, *kent*, richtte Zijne voorzienigheid op *uw gaan door deze woestijn* (vgl. Gen. 39,6; Spr. 27,23). Onder מעשה ידך is hier niet alleen de veeteelt begrepen, die ook in de woestijn kon beoefend worden (vgl. bijv. Ex. 19,13; Num. 20,19 en 33), maar alles, wat voor hun levensonderhoud noodig was, als vervaardiging van kleeding, en zelfs misschien, bij langer verwijl op dezelfde plaats, handel met verschillende stammen in den omtrek. God heeft u gezegend, gij hebt dus geld en behoeft niets te vragen, niets met geweld te nemen, maar kunt koopen en betalen.

8. ונעבר, zie onze aant. vs. 1. — מדרך הערבה, wij trokken weg *van den weg naar de* 'Araba, weg van Elath en 'Etsjon Géber, twee ook later zeer bekende havenplaatsen aan de Elanietische golf (vgl. Num. 33,35) en *sloegen een andere richting in*, Edom langs trekkende om naar *de woestijn Moab* te komen (vgl. Num. 21,11 en onze aant. aldaar.)

9. תצר, *Hiph'iel* van צור, *in het nauw drijven*; vgl. Num. 26,2. Over 'Ar zie Num. 21,15 en 28. — Vs. 10, 11 en 12 vormen een tusschenzin en behooren niet tot Gods bevel aan Mozes voor Israël, dat eerst vs. 13 wordt voortgezet. Het zijn opmerkingen, die Mozes bij het neerschrijven aan de herinnering van Gods bevel toevoegt, om het volk erop te wijzen, dat zelfs voor de nakomelingen van Lot en 'Esau reuzenstammen door God zijn vernietigd, Die dus ook voor Israël de Kena'anieten-stammen zal overwinnen.

10. בה, *in het land*, waarvan 'Ar de hoofdstad is. — *Emiem* is de naam,

יָדַע לְכָתֵךְ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה
ח אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר : וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו
הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר ס * וַנִּפֶן
ט וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־
מוֹאָב וְאַל־תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה
י כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה : הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ
יא עַם גָּדוֹל וְרַב וְרָם כָּעֲנָקִים : רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כָּעֲנָקִים
יב וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים : וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים
וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר
יג עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם : עַתָּה
יד קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד : וְהַיָּמִים
אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ ׀ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זָרֶד
שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב
טו הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם : וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם

---

door de Moabieten aan de door hen overwonnen oorspronkelijke bewoners van dit land gegeven, en beteekent: *verschrikkelijken.*

11. רְפָאִים is de algemeene naam voor een *reuzengeslacht,* waarvan zoowel Emiem als 'Anakiem onderdeelen zijn, waarschijnlijk: *afstammelingen van* רפה, *Rapha* (II Sam. 21,16 en 22), welke eigennaam later soortnaam voor: *reus* werd.

12. Iets dergelijks was ook in het land van Edom geschied. Over de Chorieten zie Gen. 36,20 v.v., v. s. van חר, *gat,* hol, *holbewoners.* — יירשום, *namen hen,* d. w. z. hun land *in bezit* en verdreven hen uit hun bezit; men behoeft dan ירש niet de beteekenis van *verdrijven* te geven. — כאשר עשה enz., gelijk Israël met het land van Siechon en 'Og heeft gedaan, dat God hun nu reeds gegeven heeft, waaruit het ook de bewoners heeft verdelgd.

13. Over נחל זרד vgl. Num. 21,12. Zij moeten Nachal Zéred door, om aan de grens van Moab te komen.

14. תם, *ophouden* te bestaan; af-zijn, op-zijn. — אנשי המלחמה, *strijdvaardige mannen,* die bij het verspiedersoproer den strijdvaardigen leeftijd, 20 jaar, bereikt hadden.

15. Dezen stierven door *de hand Gods,* die tegen hen gericht was, להמם, *om hen te verwarren,* meer in het bijzonder van den schrik, door God gewekt, als Hij Zijne vijanden vernietigt.

om hen uit het leger weg te vagen, zoodat zij ophielden te
16 bestaan. Toen nu al de strijdbare mannen uit het midden van
17 het volk opgehouden hadden, doordien zij stierven, — sprak
18 de Eeuwige tot mij, als volgt: „Gij trekt thans het gebied van
19 Moab, 'Ar voorbij. En nadert tot tegenover de zonen van
'Ammon; oefen geene vijandelijkheden tegen hen, en wikkel
u niet in strijd met hen; want Ik zal u van het land der zonen
van 'Ammon geen erfgoed geven, want den zonen van Lot heb
20 Ik het tot erfgoed gegeven"; — Als land der reuzen werd ook
dit gerekend; reuzen hebben er vroeger in gewoond, en de
21 'Ammonieten noemden hen *Zamzoemmiem;* Een volk, groot en
talrijk en hoog van gestalte, gelijk de 'Anakiem; maar de
Eeuwige verdelgde hen van voor hun aangezicht, zij namen
22 hen in bezit en vestigden zich in hunne plaats. Gelijk Hij
voor de zonen van 'Ésau gedaan heeft, die in Sé'ier wonen;
van voor wier aangezicht Hij den Choriet verdelgde, zoodat
zij hen in bezit namen en in hunne plaats zich vestigden tot
23 op dezen dag En ook de 'Awwiem, die in open plaatsen
woonden, tot bij 'Azza, Kaphtoriem, die uit Kaphtor kwamen,
hebben hen verdelgd, en vestigden zich in hunne plaats; —
24 „Op, trekt op en gaat de beek Arnon over; zie! ik heb
Siechon, den koning van Cheshbon, den Emoriet, en zijn land
in uwe macht gegeven; maak een begin met veroveren en
25 wikkel u in oorlog met hem. Op dezen dag zal Ik beginnen

---

16. תמו למות, vgl. Num. 17,28: *tot den laatsten man gestorven waren,* of: *opgehouden hadden te sterven.*

18. אתה, òf tot *Mozes* gericht en dan vs. 24 in het meervoud overgaande tot het *volk,* — òf reeds dadelijk tot mededeeling aan het volk bestemd, waarbij dan de inleidende formule: *Spreek tot de kinderen Israëls* is weggelaten; het enkelvoud spreekt dan het volk als gemeenschap aan, het meervoud ieder persoonlijk. — אתה עבר את גבול, vgl. vs. 4. — Noordwaarts trekkend en den Arnon overstekend, bevond zich Israël tusschen de Emorieten links, westelijk, en de 'Ammonieten rechts, ten Oosten. Deze laatsten mochten zij niet bestrijden (vgl. ook Num. 21,24). — 20—22 zijn weer als tusschengeschoven opmerkingen van Mozes te beschouwen, evenals 10—12.

19. תצרם, van צרר; van צור zou het met י, תצורם moeten geschreven zijn. — לבני לוט, *aan* één tak van *de nakomelingen van Lot,* van wien zoowel 'Ammon als Moab afstamden.

20. זמזמים, van זמם, v. s. de *ondernemenden*; v. a. de *listigen,* Men meent, dat het dezelfde stam is, die Gen. 14,5 *Zoeziem* wordt genoemd.

23. Naar Rashie en Ibn 'Ezra meenen, wordt hier deze mededeeling omtrent de verdrijving der oorspronkelijke Philistijnsche bewoners van de streek tot 'Azza door de Kaphtoriem meegedeeld, om Israël erop te wijzen, dat tegenover dezen geen verbod van bestrijding zou gelden, daar de nieuwe bewoners noch met Israël verwant waren, noch ook onder den door Abraham tegenover Abiemélech afgelegden eed van eeuwige vriend-

לחמם מקרב המחנה עד תמם : ויהי כאשר־תמו כל־אנשי
יי המלחמה למות מקרב העם : ס וידבר יהוה אלי לאמר :
יי אתה עבר היום את־גבול מואב את־ער : וקרבת מול
יט בני עמון אל־תצרם ואל־תתגר בם כי לא־אתן מארץ בני־
כ עמון לך ירשה כי לבני־לוט נתתיה ירשה : ארץ־רפאים
תחשב אף־הוא רפאים ישבו־בה לפנים והעמנים יקראו להם
כא זמזמים : עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם יהוה מפניהם
כב וירשם וישבו תחתם : כאשר עשה לבני עשו הישבים
בשעיר אשר השמיד את־החרי מפניהם וירשם וישבו תחתם
כג עד היום הזה : והעוים הישבים בחצרים עד־עזה כפתרים
כד היצאים מכפתר השמידם וישבו תחתם : קומו סעו ועברו
את־נחל ארנן ראה נתתי בידך את־סיחן מלך־חשבון האמרי
כה ואת־ארצו החל רש והתגר בו מלחמה : היום הזה אחל

---

schap vielen. Luzzatto wijst erop, dat in ons vers niet, zooals bij de met Israël verwante stammen 'Esau, 'Ammon en Moab, gezegd wordt, dat *God* de oude bewoners door de nieuwe liet verdringen; dat dus deze nieuwe bewoners weer door Israël zouden worden ten onder gebracht, behoefde Israël niet bevreesd te maken, dat het op zijn beurt weer voor anderen plaats zou moeten maken. — Over Kaphtoriem vgl. Gen. 10,14. — Jos. 13,3 blijkt overigens, dat nog overblijfselen der 'Awwiem naast de toenmalige Philistijnsche bevolking leefden. — In geen geval blijkt ergens iets van een verbod tot bestrijding der Philistijnen of Kaphthoriem.

24. Zoowel Num. 21,21 v.v. als hier vs. 26 v.v. zien wij, hoe Mozes eerst langs vredelievenden weg vrijen doortocht door Siechons land tracht te verkrijgen. Ons vers is dus niet een absoluut *bevel* om Siechon te bestrijden, maar een *verlof*, in tegenstelling met het verbod tot bestrijding der andere volkeren, die zij kort te voren waren voorbijgetrokken. Anderen verklaren Mozes' woorden hier als een bevel, weliswaar hier reeds medegedeeld, maar eerst gegeven ná Siechons weigering, zoodat het eigenlijk historisch eerst ná vs. 30 valt. — החל רש, *begin, verover*, ook רָשׁ gebiedende wijs = רֵשׁ; vgl. הואיל באר (1,5); v. a. is רש een onbepaalde wijs = רָשֹׁת.

25. על פני, de schrik verbreidt zich over het *gelaat*, dat de uitdrukking van angst vertoont. — חלו, onder den invloed van den tijdveranderenden ן, is de toon naar de laatste lettergreep verschoven, hoewel het stamwoord חול, *beven*, is; anderen: van חלה, *ziek zijn*.

den schrik voor u en de vrees voor u te doen komen op de volkeren, die onder den geheelen hemel zijn; die de mare van u
26 hooren zullen en voor u zullen sidderen en beven." Ik zond boden uit de woestijn Kedémoth tot Siechon, den koning van Chesh-
27 bon, met woorden van vrede, als volgt: „Laat mij door uw land trekken; op den weg, op den weg alleen zal ik gaan, ik
28 zal noch rechts noch links afwijken. Spijze zult gij mij voor geld verkoopen, en ik zal eten, — en water zult gij mij voor geld geven en ik zal drinken; laat mij slechts te voet door-
29 trekken; (Gelijk mij de zonen van 'Esau gedaan hebben, die in Sé'ier wonen, en de Moabieten, die in 'Ar wonen;) totdat ik over den Jordaan zal getrokken zijn, naar het land, hetwelk
30 de Eeuwige, onze God, ons geeft." Doch Siechon, de koning van Cheshbon, wilde ons niet door het zijne laten trekken; want de Eeuwige, uw God, had zijn geest verhard en zijn hart verstokt, om hem in uwe hand te geven, gelijk dezen dag. —
31 De Eeuwige zeide tot mij: „Zie! Ik begin over te geven vóór u Siechon en zijn land; begin met veroveren, door zijn land
32 in bezit te nemen." Siechon trok uit, ons te gemoet, hij met
33 al zijn volk, ten strijde naar Jahats. De Eeuwige, onze God, gaf hem in onze macht; wij versloegen hem, zijne zonen en
34 geheel zijn volk. Wij veroverden al zijne steden, in dien tijd en verklaarden tot ban geheel de stadsbevolking aan mannen
35 en vrouwen en kinderen; wij lieten geen rest over. Slechts het vee plunderden wij voor ons; en den buit der steden, die
36 wij veroverd hadden. Van 'Aro'er af, dat aan den oever der beek Arnon ligt, en de stad, die in het dal ligt, tot Gil'ad toe,

---

26. In verband met onze opmerking vs. 24, kan men hier vertalen: *nu zond ik*, of: *ik had namelijk gezonden.* — ממדבר קדמות, *van uit de woestijn bij* de Emorietische stad *Kedémoth*, vgl. Num. 21,21.

27. בדרך בדרך, *op den weg en steeds weer op den weg*, vgl. de uitdrukking בדרך המלך, Num. 21,22.

28. De zin is: als gij mij spijze verkoopen wilt, zal ik die eten; doch niets wegnemen noch tot verkoop dwingen.

29. Verkoop gij mij spijs en drank, *evenals de zonen van 'Esau* en Moab, een deel der grensbewoners, gedaan hebben. (Vgl. onze aant. Num. 20,18). Wanneer Deut. 23,5 den Moabieten niettemin verweten wordt, dat zij לא קדמו, *u niet vriendschappelijk tegemoet gekomen zijn met spijs en drank*, dan heeft dit 1°. betrekking op het volk in zijn geheel, dat immers den doortocht weigerde, en 2°. is er groot verschil tusschen het niet weigeren van *verkoop* van spijs en drank en het *als vriend aanbieden* ervan. Als broederstam ware dit laatste de plicht van 'Ammon en Moab geweest, dien zij echter niet vervulden.

30. בו, evenals Num. 20,18; *door hem* = zijn gebied. — הקשה, *had hard gemaakt*, zoodat hij het verlof weigerde; ואמץ, *en sterk gemaakt*, zoodat hij besloot Israël gewapender hand aan te vallen. — כיום הזה, *gelijk* het *heden* inderdaad geschied is.

31. Siechon's weigering is door Mij veroorzaakt als begin van zijn val; daarmede *heb Ik begonnen hem in Uw bezit te geven.* Anderen: *Ik begin* u

תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר
כה יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר
כו קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ אֶעְבְּרָה
כז בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ אֹכֶל
כח בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק
כט אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־
ל הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ
חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ
פתוחה לא אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ * ס וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל
לב רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ
לג לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ
פתוחה לד וְאֶת־בָּנָיו * וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא
סתומה וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃
לה רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ מֵעֲרֹעֵר
אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד

---

het u beloofde en door u te veroveren land te geven, doordien Ik u Siechon's land doe in bezit nemen. — Het is een aanmoediging om den strijd, door Siechon aangeboden, zonder vrees te aanvaarden. — Het tweede versdeel beteekent: *begin uwe veroveringen met het in bezit nemen van zijn land.*

34. **עיר מתם**, v.s. *stedebevolking aan mannen*; bij מתם, zooals mij meerdere oude en slechts in poëzie gebruikelijke woorden, komt nooit de bepalende ה voor. ONKELOS e. a. verklaren: *wij verklaarden tot ban alle steden*, (enkelvoud als collectief) *mannen en vrouwen en kinderen.* מתם schijnt oorspronkelijk *krachtig persoon* te beteekenen, v. d. *mannen;* soms echter ook algemeen: *menschen;* v. a. zwakke *stervelingen* en מתים עיר, *stad met ten doode gedoemde bevolking.* — Zooals NACHM. opmerkt, was de bevolking *Emorietisch* en dus aan het voorschrift van Deut. 20,16 en 17 onderworpen, dat de bevolking der Kena'anietische stammen moest uitgeroeid worden. Dit was echter alleen het geval, als zij weigerden den vrede te aanvaarden onder voorwaarde van opzichnemen der zeven Noachidische plichten. Om deze reden moest Mozes Siechon eerst den vrede aanbieden, maar moest ook, nadat deze geweigerd was, de geheele bevolking worden uitgeroeid.

36. Van 'Aro'er in het Zuiden af tot Gil'ad toe in het Noorden, was

was er geene stad, die ons te machtig was; alles heeft de
37 Eeuwige, onze God, in onze macht gegeven. Slechts tot het
land der zonen van 'Ammon zijt gij niet genaderd; den ge-
heelen oever van de beek Jabbok namelijk en de steden van de
bergstreek, en al wat de Eeuwige, onze God, ons geboden heeft.
3 1 Wij wendden ons en trokken op in de richting naar Bashan;
toen trok 'Og, de koning van Bashan, uit, ons te gemoet, hij
2 en al zijn volk ten strijde, naar Edré'ie. De Eeuwige zeide tot
mij: „Vrees hem niet, want in uwe macht geef Ik hem en al
zijn volk en zijn land; en gij zult hem doen, gelijk gij gedaan
hebt aan Siechon, den koning van de Emorieten, die te Chesh-
3 bon woonde." Zoo gaf de Eeuwige, onze God, ook 'Og, den
koning van Bashan, in onze macht, en al zijn volk; en wij
4 versloegen hem, totdat men hem geen rest overliet. Wij
veroverden al zijn steden in dien tijd; er was geene stad, die
wij niet van hen weggenomen hebben; zestig steden, de geheele
5 streek van Argob, het koninkrijk van 'Og in Bashan. Deze
allen waren versterkte steden, met hooge muren, poorten en
6 sluitboomen; behalve de open steden, zeer vele. Wij maakten
hen tot ban, gelijk wij bij Siechon, den koning van Cheshbon,
gedaan hadden; tot ban verklarende geheel de stadsbevolking
7 aan mannen, vrouwen en kinderen. Doch al het vee en den
8 buit der steden plunderden wij voor ons. Zoo namen wij in
dien tijd het land uit de macht der twee koningen van de
Emorieten, die aan deze zijde van den Jordaan waren, van de beek
9 Arnon af tot het gebergte Chermon. (De Tsiedoniem noemen
Chermon: Sirjon; en de Emorieten noemen het: Senier.)
10 Al de steden der vlakte, geheel Gil'ad en geheel Bashan

---

er geen stad, die ons *te hoog* = te machtig was. Er waren twee 'Aro'er, een, dat later den stam Gad werd toegewezen, bij Rabba en oorspronkelijk 'Ammonietisch (Jos. 13,25), het andere, het hierbedoelde, in het Arnondal, dat Ruben ten deel viel en Emorietisch was. Daarom hier de bijvoeging: *dat aan den oever van den Arnon ligt.* — אשר בנחל, *de stad die in het* Arnon-*dal* ligt; נחל beteekent nl. *beek* of ook *stroombed*, dat in den regentijd vol water staat, of eindelijk *het* door een beek bevloeide gebied, *dal, wadi.* — Of met: *de stad* 'Ar bedoeld is, zoodat de zin is: *van af 'Aro'er en 'Ar*, welke laatste stad niet mee veroverd is, — staat niet vast.

37. כל יד, nog afhankelijk van אל in het eerste versdeel, *namelijk tot* de geheele streek van den Jabbok enz. — אשר צוה, *waaromtrent God ons had geboden* het niet aan te tasten.

Hoofdstuk III. 1—11. Verovering van het land van 'Og onder Gods bijzonderen bijstand.

1. ונעל, òf: *trokken noordwaarts*, òf: *trokken de bergen op.* Vgl. Num. 21,33.

4. ששים עיר enz. *Zestig steden*, allen gelegen in en te zamen vormende den חבל ארגב; חבל eigenlijk: *meetsnoer*, v. d. het opgemeten *land*; ארגב, waarschijnlijk van רָגַב (Job 21,33), *aardkluit*, is de vaste naam van deze

לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
לו לְפָנֵינוּ : רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק
ג א וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ : וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ
הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה
ב אֶדְרֶעִי : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי
אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן
ג מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן : וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ
גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־
ד לוֹ שָׂרִיד : וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה
אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת
ה עוֹג בַּבָּשָׁן : כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְּבֹהָה דְּלָתַיִם
ו וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד : וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטָּף :
ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ : וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא
ח אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל
ט אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן : צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי
י יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר : כֹּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן

---

streek (ook I Kon. 4,13) en beteekent vermoedelijk: *steenachtig landschap* wegens de basaltrotsen van Hauran en het N. O. deel van Bashan; en verder namen wij *het koninkrijk van 'Og en Bashan*, den rest des lands.

5. ערי הפרזי, *steden van de* wijd *verspreid* wonenden, plattelandsbevolking, d. w. z. open, onbevestigde steden (vgl. Esther 9,19).

6. החרם, *terwijl* wij tot ban verklaarden.

8. אשר בעבר הירדן behoort óf bij שני מלכי האמרי, *de twee koningen, die regeerden* enz., óf bij הארץ uit het begin van het vers: *het land, dat ligt* enz. Vs. 9 is weer tusschenzin. De Chermon is de Zuidelijkste voorsprong van den Antilibanon. De naam wordt door de meeste nieuweren uit het Arabisch verklaard met: *uitstekende bergtop*, wat ook in שיאן, van נשא, *hoog zijn*, ligt. — שניר wordt door Onkelos teruggegeven door: *sneeuwbergen*. — Vs. 8 beschrijft het land naar zijn omvang, vs. 10 naar zijne deelen, terwijl vs. 11 dient om aan te toonen, hoe God Israël in dezen strijd bijstond.

10. המישר, de Emorietische *hoogvlakte*, van den Arnon tot bij Rabbath-

tot Salecha en Edré'ie; de steden van het koninkrijk van 'Og in
11 Bashan. Want slechts 'Og, de koning van Bashan, was overgebleven van de overblijfselen der reuzen; is niet zijne bedsponde eene sponde van ijzer, zij is immers te Rabba van de zonen van 'Ammon; negen el is hare lengte en vier el hare breedte, volgens
12 een mans-arm berekend. Dit land nu hebben wij, in dien tijd, in bezit genomen; van 'Aro'er af, dat aan de beek Arnon ligt, en het halve gebergte Gil'ad met zijne steden, gaf ik aan de
13 Rubenieten en Gadieten. Het overige van Gil'ad, en geheel Bashan, het koninkrijk van 'Og, gaf ik aan den halven stam Menasshé; de geheele streek van Argob, die bij Bashan behoort;
14 dit werd het reuzenland genoemd. Ja'ier, de zoon van Menasshé, nam namelijk de geheele streek van Argob in, tot de grens van de Geshoerieten en Ma'achatieten en noemde ze, Bashan namelijk, naar zijnen naam: Ja'iers dorpen, tot op dezen dag.
16 15 En aan Machier heb ik Gil'ad gegeven. En aan de Rubenieten en Gadieten heb ik gegeven van Gil'ad af tot de beek Arnon, het midden van het dal en het [daarbij behoorend] gebied tot
17 aan de beek Jabbok, de grens der zonen van 'Ammon. Voorts de vallei, den Jordaan en het aangrenzend gebied; van Kinnéreth af,

---

'Ammon, waarin Cheshbon, Bétser, Médeba, Jahats e. a. steden liggen en die Num. 21,20 *veld van Moab* heet, omdat zij vroeger onder Moab's heerschappij had gestaan. — וכל הגלעד, het bergland ten noorden en zuiden van den Jabbok, die het in twee stukken verdeelt, waarvan het zuidelijke, dat tot Cheshbon loopt, tot het land van Siechon, het noordelijke, dat tot Bashan zich uitstrekt, tot het gebied van 'Og behoorde. Naar vs. 12 en 13 werd het eerste den stammen Ruben en Gad, het laatste den halven stam Menasshé toegewezen. De beschrijving gaat van Zuid naar Noord en na Gil'ad volgt dus het eigenlijke Bashan, oostwaarts reikend tot Salecha en noordwaarts tot Edré'ie, zie onze aant. Num. 21,33.

11. Van de overblijfselen der, reeds in Abraham's tijd in Bashan voorkomende reuzen, was 'Og de laatst overgeblevene. En toch is hij overwonnen! zoo groot was Gods genade! — הלה = הלא, synoniem met הנה. — ערשו, v. s. de *wieg*, waarin hij als kind gelegen heeft en die misschien door de 'Ammonieten in een vroegeren strijd is veroverd (2,21) en nu als herinnering aan den grooten vijand, dien zij, hoewel ten deele overwonnen, toch niet konden vernietigen, in een hunner hoofdsteden. *Rabba*, stad *van de zonen van 'Ammon*, is geplaatst. Anderen meenen, dat 'Og, oorspronkelijk resideerende in Rabba, van daar was weggegaan om een nieuw rijk in Bashan te stichten, terwijl zijn *bed* nog in Rabba werd aangewezen. RASHBAM meent, dat 'Og te Rabba was grootgebracht en men daar zijn wieg als bewijs van zijn bijzonderen lichaamsbouw bewaarde. — באמת איש, *volgens een mansarm berekend*, ± 54 cM. — Ook dat de sponde van *ijzer* is, wijst op reusachtige lichaamskracht, waartegen geen hout bestand is.

12—20 de toewijzing van het pas veroverd gebied aan de $2^1/_2$ stam. Vgl. Num. 32,33 v v.

12. וחצי הר הגלעד, *de* zuidelijke *helft van het gebergte* = de bergstreek *Gil'ad*. — וערוי, het mannelijk aanhangsel slaat op הר.

יא עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן : כִּי רַק־עוֹג
מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל
הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת
יב רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ : וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא
מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי
יג לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי : וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי
לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־הַבָּשָׁן הַהִוא יִקָּרֵא
יד אֶרֶץ רְפָאִים : יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־
גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֹּת
טו יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה : * וְלִמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד : וְלָרְאוּבֵנִי
וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד
יז יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן : וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת

---

13. לכל הבשן, *met betrekking tot geheel Bashan,* wat naar MENDELSSOHN beteekent: die tot Bashan behoort; anderen: *met geheel het verdere Bashan.* — ההוא, *Dit land wordt genoemd* = is *het land der Rephaiem,* dat Gen. 15,20 aan Abraham was toegezegd.

14 en 15 zetten nu verder uiteen, hoe Mozes ertoe kwam, ook den halven stam Menasshé, den familiën Jaier en Machier, hun land toe te wijzen. Deze beide familiën hadden namelijk in denzelfden tijd een veroveringstocht gemaakt naar het noorden toe en behielden het door hen veroverd gebied (zie onze aant. Num. 32,33). De verovering van de streek Argob geschiedde dus meer in het bijzonder door Jaier; zie over hem Num. 32,41. — Geshoer en Ma'acha zijn twee volkeren aan de noordgrens van Bashan. — אתם, *ze,* de dorpen in die streek. — עד היום הזה, *tot op dezen dag,* waarop men dit leest. Deze naam heeft reeds nu bij de omwonenden burgerrecht verkregen, terwijl de naar Num. 32,38 gegeven nieuwe namen der steden waarschijnlijk weer verdwenen.

15. Ook Machier had zich, naar Num. 32,39, Gil'ad veroverd.

16 en 17 omschrijven nog eens nader het gebied van Ruben en Gad, evenals 14 en 15 het in vs. 13 algemeen meegedeelde nader ontwikkelden. — תוך הנחל, niet alleen tot het Arnon-dal, maar ook het eigenlijke dal zelf, tot de beek, die door het midden van dit wadi stroomt. — וגבל, *en het* omliggende *gebied,* vgl. Num. 34,6. De Noordgrens is Gil'ad, de Zuidgrens de Arnon, de Westgrens de Jordaan en de Oostgrens de *Jabbok,* die de grens der 'Ammonieten vormt.

17 geeft de westelijke grens aan: de Jordaanvlakte, ten Oosten van den Jordaan natuurlijk, van af *Kinnéreth,* een stad, die haren naam aan het meer Kinnéreth meedeelde, in het Noorden, tot de Zoutzee in het

tot aan de zee van de vallei, de Zoutzee, beneden Ashdoth-
18 Hapisga, oostwaarts. Ik heb u, in dien tijd, geboden, als volgt: „De Eeuwige, uw God, heeft u dit land gegeven, om het in bezit te nemen; gij moet echter als keurbende vóór uwe broeders, de kinderen Israëls, uittrekken, al de strijdbare
19 mannen. Slechts uwe vrouwen, uwe kleine kinderen en uwe kudden, (ik weet, dat gij vele kudden hebt), zullen in uwe
20 steden blijven, die ik u gegeven heb. Totdat de Eeuwige uwen broeders, zooals u, tot rust doet komen en ook zij het land in bezit zullen genomen hebben, dat de Eeuwige, uw God, hun aan de overzijde van den Jordaan geeft; dan kunt gij ieder
21 tot zijn erfgoed terugkeeren, dat ik u gegeven heb." En Jehoshoea' gaf ik de opdracht in dien tijd, als volgt: „Uwe oogen waren het, die hebben gezien, al wat de Eeuwige, uw God, gedaan heeft aan deze twee koningen; zoo zal de Eeuwige
22 aan alle koninkrijken doen, waarheen gij overtrekt. Vrees hen niet; want de Eeuwige, uw God, Hij is het, die voor u strijdt!"

23 Ik had namelijk gesmeekt tot den Eeuwige in dien tijd,
24 zeggende: „Heer, Eeuwige God! Gij hebt begonnen, Uwen dienaar Uwe grootheid en Uwe sterke hand te toonen; dat er geen macht is in den hemel of op de aarde, die gelijk Uwe werken en gelijk Uwe machtige daden zou kunnen doen!
25 Moge ik toch overtrekken, en het goede land zien, dat aan

Zuiden. — אשדת, Num. 21,15 in den zin van: *uitstorting*, schijnt te beteekenen: door beken *besproeid land*, anderen: *den voet* der Pisga. Over Pisga zie Num. 21,20.

18—20 herinnert Mozes nog eens aan de voorwaarden, waaronder hij Num. 32 hun het land gegeven heeft. — Over חלוצים zie Num. 32,17.

21. Omstreeks dienzelfden tijd, misschien iets later, werd Josua tot mijn opvolger aangewezen en *legde ik hem zijn taak uit*, צויתי, vgl. Num. 27,19.

23—29. Mozes' bede en Gods antwoord.

23. **ואתחנן**, van חנן, *verleenen*, genade bewijzen; de Pi'el dus: *genade vragen* of doen bewijzen, *verdienen;* de Hithpa'el: *voor zich genade vragen*, of: *zich genade waard betoonen*. — בעת ההוא beteekent, evenals ons *destijds*, niet: *in dienzelfden tijd*, waarvan ik juist gesproken heb, maar: *toen ter tijd*, toen het gepast was; zoo vs. 21, waar het daar verhaalde aan het vooraf meegedeelde voorafging; ook hier is waarschijnlijk Mozes' smeeking òf bij het feit der Twistwateren (Num. 20,12) te plaatsen, waarbij Mozes en Aharon werd aangekondigd, dat zij het land niet zouden betreden, — òf wat waarschijnlijker is, bij de aankondiging aan Mozes, dat zijn stervensuur weldra zou aangebroken zijn (Num. 27,12—14), bij welke gelegenheid ons d. t. p. wordt verhaald, dat hij om aanwijzing van zijn opvolger vroeg. In ieder geval moet ואתחנן hier als meer dan volmaakt verleden tijd worden opgevat. Van deze smeekbede, als Mozes alleen *persoonlijk* be-

וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה : * ואתחנן
יח וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־
יט יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל : רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי
כ כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתָתִי לָכֶם : * עַד כי תשבון
אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ
כא לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם : וְאֶת־יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי בָּעֵת הַהִוא
לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי
הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה
כב עֹבֵר שָׁמָּה : לֹא תִירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם
לָכֶם : ס

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר : אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה ואתחנן
כד הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ
הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ
כה וְכִגְבוּרֹתֶךָ : אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר

---

treffende, daar hij slechts vraagt den bodem des lands te *betreden* en dan te sterven, en niet leider des volks bij de verovering te blijven, wordt in Numeri niets vermeld. Hier maakt Mozes er melding van met het oog op vs. 26 (zie onze aanteekening aldaar).

24. **אתה החלות**, v. s. door al wat ik, Mozes, en Israël reeds ervaren hebben, is mij eerst *een begin van inzicht* geschonken in enz.; v. a. door de overwinning op de Emorieten, als begin van de inbezitneming des lands, *zijt Gij begonnen mij Uwe genade te toonen.* — מי אל .אשר מי is hier vragend, waarop een zekere ontkenning volgen moet: *is er wel? neen!* = *er is geen.* Dan kan אשר als voegwoord worden opgevat, en is de zin afhankelijk van להראות; *Gij hebt mij bewezen, d a t er geen macht is* enz. Anderen verbinden: אשר כמעשיך מי אל אשר יעשה, *Gij, als W i e n s werken er geen macht is, die doen kan;* n. a. *w a n t welke macht is er* enz. — אל, *macht,* die door de met Uw Wezen onbekende menschheid als goddelijk wezen vereerd wordt. — גבורת, uitingen der גבורה, *machtdaden.* — Gij hebt dus een begin gemaakt mij Uwe genade te bewijzen, zet de kroon op het werk, vs. 25: laat mij het land betreden!

de andere zijde van den Jordaan is, dit goede bergland en den
26 Libanon. Doch de Eeuwige bleef om uwentwil tegen mij vertoornd, en verhoorde mij niet; maar de Eeuwige zeide tot mij: „Het is u genoeg! spreek niet meer tot Mij over deze
27 zaak. Beklim een top van den Pisga en hef uwe oogen op naar het westen, naar het noorden, naar het zuiden en naar het oosten, en zie met uwe oogen! want gij zult dezen Jordaan
28 niet overtrekken. Draag Jehoshoea' zijn taak op, sterk hem en bemoedig hem; want hij zal aan het hoofd van dit volk overtrekken, en hij zal hun ten erfdeel geven het land, dat gij
29 zien zult." Wij bleven in het dal, tegenover Béth-Pe'or.

4 1 Welnu dan, Israël! luister naar de wetten en naar de rechtsvoorschriften, die ik u leer, om ze te volbrengen; opdat gij leeft, en komt naar en in bezit neemt het land, dat de Eeuwige,
2 de God uwer vaderen, u geeft. Gij zult niets toevoegen aan hetgeen ik u gebied, en niets ervan verminderen; in acht nemende

---

25. **ההר הטוב**, *dit bergland*, d i. geheel Palaestina, dat in zijne hoofddeelen wel als bergland met tusschenliggende dalen kan worden beschouwd. Vooral van uit het Zuiden gezien, waar van uit de woestijn Juda het land meer en meer stijgt en terrasgewijze oploopt, maakt het den indruk van met een aaneengesloten bergketen bedekt te zijn, die tot *den Libanon* doorloopt, d. w. z. den Antilibanon.

26. **למענכם**. Gewoonlijk wordt in למען niet de *reden*, maar het *doel* aangewezen; terwijl nu sommigen het hier verklaren als: *op grond van uw gedrag*, evenals 1,37 בגללכם, — verklaren anderen: *voor uw bestwil*; het was in Israël's belang, dat God Mozes' bede afsloeg en hij in de woestijn stierf; n. a. met het oog op mijne handelwijze tegenover u, *om uwentwil*, vgl. Num. 20,10 v.v. Mozes wil in dit geheele stuk, zooals bij herhaling opgemerkt, Israël op de vele blijken van Gods genade wijzen, waartoe ook behoort het aanwijzen van Mozes' opvolger vóór zijn dood. Vat men hier למענכם op: *om uwentwille*, in uw belang, dan wordt zelfs het niet verhooren van Mozes' gebed een bewijs van Gods liefde voor het volk, en is het alleszins begrijpelijk, dat Mozes hier zijn bede vermeldt, vooral met het oog op den grond der afwijzing. — בי ... ויתעבר, eig. *geraakte buiten zichzelf tegen mij*; het woord heeft echter algemeen de beteekenis van: *heftig vertoornd worden* gekregen. — רב לך, *het is nu genoeg geweest voor u*, òf in den zin van: gij hebt uw taak volbracht; òf in dien van: smeek nu maar niet langer, het baat u toch niet.

28. **ראש הפסגה**, *naar een top van den Pisga*, het noordelijk deel van het 'Abariemgebergte. Voor vs. 28 vgl. Num. 27,23 en Deut. 1,38. De werkelijke uitvoering dezer bevelen vinden wij eerst Deut. 32,49 vermeld; vgl. echter onze aant. Num. 27,12.

29. **בגיא**, *in het dal*, „de valleien van Moab", Num. 22,1, — tegenover Béth-Pe'or, waarschijnlijk eene stad, waar een beroemde Pe'or-tempel stond (vgl. Num. 23,28). Waarschijnlijk waren zij daar nóg gelegerd (vgl. Num. 33,49). Of ונשב vertaald moet worden door: *wij waren*, toen ik deze opdracht kreeg, reeds *gelegerd*, of: *wij bleven* na dien tijd, staat niet vast.

כו בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן׃ וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי
לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף
כז דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ עֲלֵה ׀ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ
יָמָּה וְצָפוֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר
כח אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא
יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
כט תִּרְאֶה׃ וַנֵּשֶׁב בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ

ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־
ב הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ לֹא תֹסִפוּ
עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר

Hoofdstuk IV. 1—40. Opwekking tot trouwe opvolging der wet.

1. **ועתה**, trekt het resultaat uit al de voorafgaande herinneringen; uit het verleden kunt gij leeren, dat onwrikbare trouw aan Gods wil de noodzakelijke en eenige voorwaarde voor uw toekomst bevat. — 1—8 bevat de vermaning de wetten stipt en onveranderd op te volgen, waarvan leven en dood, maar ook Israëls aanzien bij de volkeren afhangt. Vervolgens waarschuwt Mozes ertegen, door de openbaring op Sienai te vergeten, (9—14) in afgoderij te vervallen (15—24), daar het gevolg daarvan zou zijn verstrooiïng onder de volkeren, totdat gij, tot inkeer gekomen, opnieuw door God wordt aangenomen (25—31); bedreiging en toezegging worden dan bewezen door het eigen verleden (32—38) om het volk in de trouw aan God te bevestigen (39 en 40). — החקים והמשפטים, in Mozes' redevoeringen steeds in deze volgorde genoemd, omvatten den geheelen inhoud der wet. חקים, de grenzen voor 's menschen beheersching der stoffelijke wereld, het den mensch ter beschikking *toegewezen deel;* משפטים, *de rechtsvoorschriften* in den wijdsten zin des woords, zoowel tegenover God, als tegenover 's menschen medeschepselen. — לעשות kan zoowel bij שמע, als bij מלמד behooren; in het eerste geval is de zin: *luister er naar, om ze te volbrengen;* zet de theorie in praktijk om; — in het tweede geval: *die ik u leer doen.* — ובאתם וירשתם, *en gij komt en in bezit neemt;* het is mogelijk, dat de twee werkwoorden als één begrip moeten opgevat worden: *opdat gij aanstonds zult gaan in bezit nemen;* mogelijk is echter ook, dat bij ובאתם de woorden אל הארץ uit het volgende versdeel moeten bijgedacht worden.

2. Die trouwe gehoorzaamheid eischt echter onveranderde inachtneming van Gods geboden. Elke verandering doet ze tot menschen-voorschrift worden; ook 13,1 komt hetzelfde verbod voor. Natuurlijk sluit dit verbod niet uit het nemen van voorzorgsmaatregelen tot handhaving der wet, zooals die door rabbijnsche verordeningen in niet gering aantal getroffen zijn. Dezen blijven echter *menschenverordening* en staan in verschillende opzichten niet op een lijn met de *Goddelijke* geboden, in mondelinge en

de geboden van den Eeuwige, uwen God, die ik u gebied.
3 Uwe oogen waren het, die zagen, wat de Eeuwige wegens
Ba'al Pe'or gedaan heeft; want iederen man, die Ba'al
Pe'or volgde, heeft de Eeuwige, uw God, uit uw midden ver-
4 delgd. Gij echter, die aan den Eeuwige, uwen God, gehecht
5 bleeft, gij zijt allen heden in het leven! Zie! ik heb u wetten
en rechtsvoorschriften geleerd, gelijk de Eeuwige, mijn God,
mij geboden heeft; om ze aldus uit te oefenen in het midden
6 des lands, waarheen gij komt om het in bezit te nemen. Neemt
ze dan in acht en oefent ze uit; want dat zal uw wijsheid en
uw inzicht in de oogen der volkeren uitmaken, die, wanneer
zij al deze wetten hooren, zeggen zullen: „Slechts een wijs en
7 verstandig volk is deze groote natie." Want welke natie is
er, nog zoo groot, die een god heeft, die haar zoo nabij is, als
8 de Eeuwige, onze God, zoo dikwijls wij Hem aanroepen. En
welke natie is er, nog zoo groot, die zoo rechtvaardige wetten
en rechtsvoorschriften heeft, als deze geheele leer, die ik u
9 heden voorleg? Slechts neem u in acht, en behoed uw ziel
zeer, dat gij de zaken niet vergeet, die uwe oogen gezien
hebben, en dat zij gedurende al de dagen uws levens niet uit
uw hart wijken; en gij zult ze uwen kinderen en kleinkinderen
10 bekend maken. Den dag namelijk, toen Gij vóór den Eeuwige,
uwen God, bij Choreb stondt, toen de Eeuwige tot mij zeide:
„Verzamel Mij het volk en Ik zal hun Mijne woorden doen hooren,
opdat zij leeren Mij te vreezen, gedurende al de dagen, die zij
op den aardbodem leven zullen, en zij het ook hunnen kinderen

---

schriftelijke wet neergelegd (vgl. Lev. 18,30). — Op onze plaats schijnt Mozes meer in het bijzonder te denken aan wetten in verband met afgoderij, terwijl 13,1 het algemeene voorschrift bevat; v. a. wendt zich onze plaats tot het volk in zijn geheel (daarom meervoud), terwijl 13,1, waar het enkelvoud gebruikt wordt, zich persoonlijk tot ieder zoon des volks wendt.

3. Gijzelf hebt nog zeer onlangs gezien, waartoe afval van God leidt (Num. 25,1—9). De Pe'ordienst had plaats ná de overwinning op Siechon en 'Og. — בבעל פעור, òf: *wegens Ba'al Pe'or*, òf: *te Ba'al Pe'or*, wat dan evenals Ba'al Tsephon (Num. 33,7) oorspronkelijk naam van een *tempel*, tevens *plaatsnaam* is.

5. Niet uit mijzelve leer ik u die wetten, maar zooals God ze mij heeft geboden; en wel: opdat gij ze *zoo* onveranderd volbrengt in het land, dat gij straks in bezit zult nemen.

6. רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה kan vertaald worden: *slechts wijs en verstandig is dit volk*, in alle opzichten handelt het wijs, wat door het herhaalde כל in vs. 7 en 8 bevestigd wordt; of: *slechts dit volk is wijs en verstandig*, geen ander heeft zulke goede wetten — waarvoor de geheele inhoud der volgende verzen spreekt. Anderen: *niet anders dan een wijs volk*; n. a. רק = voorwaar, — waarvoor echter geen bewijsplaats

ג אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ עֵינֵיכֶם
הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ
אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַּעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָּ׃
ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ * רְאֵה
לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי
לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים
אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם
ז וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים
ח קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו׃ וּמִי גּוֹי גָּדוֹל
אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר
ט אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ
מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־יָסוּרוּ
י מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃ יוֹם
אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה אֵלַי
הַקְהֵל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִיעֵם אֶת־דְּבָרַי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה
אֹתִי כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם

---

is aan te halen. — Mozes let dus wel degelijk op den indruk, dien het volk naar buiten zal maken; hij wil, dat men de Goddelijke wetten zal bewonderen en dus op den duur uit vrijen wil navolgen.

7. מי, weer als inleiding tot een vraag, die beslist ontkennend moet beantwoord worden: neen! *er is geen volk, nog zoo groot, dat* enz. Anderen: *welk volk is zoo groot*, als wij, *dat het een god zou hebben*, die het zoo nabij is enz., כה׳ אלקינו, *als de Eeuwige onze God* ons nabij is *bij elke gelegenheid, dat wij Hem aanroepen*; vgl. voor dit gebruik van בכל bij een onbepaalde wijs Gen. 30,41.

9. Het enkelvoud in de geheele volgende passage richt zich tot het volk *als geheel*, waarvan ten allen tijde, in alle geslachten gezegd kan worden, dat het aan den Sienai stond. — ושמר נפשך eig. *bewaar uw ziel*, zorg voor uw leven, dat van inachtneming der wet afhangt.

10. יום, bijwoordelijke 4de naamval: wat gij gezien hebt .. *op den dag!* Als lijdend voorwerp van תשכח פן moest er staan: את היום. Vgl. Ex. 19,9 v.v. — ליראה, een onbepaalde wijs.

11 leeren." Gij kwaamt nader en plaatstet u aan den voet
van den berg; en de berg brandde in vuur tot in het hart
12 des hemels, duisternis, wolk en dichte nevel. De Eeuwige
sprak tot u van uit het midden van het vuur; een geluid van
woorden hoordet gij, doch eene gestalte zaagt gij niet, niets
13 dan geluid. Hij deelde u Zijn verbond mede, wat Hij u gebood
na te komen, de tien woorden namelijk; en Hij schreef ze op
14 twee steenen tafelen. Mij echter gebood de Eeuwige in dien
tijd, u wetten en rechtsvoorschriften te leeren, opdat gij ze uitoefe-
nen zult in het land, waarheen gij overtrekt, om het in bezit
15 te nemen. Neemt u dus zeer in acht ter wille van uw zielen; —
daar gij immers geenerlei gestalte gezien hebt, op den dag, toen de
Eeuwige tot u sprak, op Choreb, uit het midden van het vuur, —
16 Dat gij u niet in het verderf stort door u een beeld te maken,
de gestalte van eenigen vorm, een afbeelding van een man of
17 van eene vrouw; Een afbeelding van eenig zoogdier, dat op
de aarde is; een afbeelding van eenig gevleugeld gevogelte,
18 dat aan den hemel vliegt; Een afbeelding van wat ook,
dat op den aardbodem kruipt; een afbeelding van eenigen
19 visch, die in het water onder de aarde is. En dat gij
uwe oogen niet opheft naar den hemel, en ziet de zon, de
maan en de sterren, het geheele heir des hemels, en u laat
verleiden, om u daarvoor neder te buigen en ze te dienen; —

---

11. Vgl. Ex. 19,17 v.v. — עַד לֵב הַשָּׁמַיִם, *tot het hart des hemels*, tot in den hemel toe, d. w. z. zoover een menschenoog kon zien, was een vuurgloed op den berg. — חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל, en er was op den berg ook *duisternis*, ontstaan *door wolk en dichten nevel*; vgl. Ex. 19,16 en 18. חשך is dan Semiechoeth: *duisternis van wolk en dichten nevel.* MENDELSSOHN meent, dat het vuur op den top van den berg, de duisternis en nevel op het lager liggende deel zichtbaar waren (vgl. Ex. t. a. p.).

12. זוֹלְתִי קוֹל, *niets dan geluid* naamt gij waar. Vgl. Ex. 20,15.

13 en 14. *De tien woorden*, den grondslag van Gods verbond met Israël, *deelde Hijzelve u mede; de andere geboden*, zoo die van Ex. 21 v.v., beval Hij *mij* u te leeren. — לַעֲשׂוֹת ... אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה. Daar עשה ברית in den zin van: een verbond en zijne voorwaarden *in stand houden*, niet voorkomt, moet de geheele met אשר ingeleide betrekkelijke zin als verklaring van בריתו opgevat worden: *Zijn verbond*, namelijk *wat Hij u gebood te doen.*

15 en 16. וְנִשְׁמַרְתֶּם ... פֶּן תַּשְׁחִתוּן vormen één zin; de woorden כִּי לֹא רְאִיתֶם enz. tot einde van vs. 15 zijn een redegevende tusschenzin. — וְנִשְׁמַרְתֶּם ... לְנַפְשֹׁתֵיכֶם, v. s. *neemt u in acht ter wille van uw zielen*, uw leven; v. a. = וּשְׁמַרְתֶּם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם, *neemt u in acht*, waakt over uzelve. — בְּיוֹם דִּבֶּר, v. s. een verleden tijd afhankelijk van een zelfstandig naamwoord, evenals Hoshéa' 1,1; v. a. een verleden tijd van de onbepaalde wijs: *gesproken hebben.*

16. פֶּן תַּשְׁחִתוּן, v. s. als voorwerp aan te vullen, דרככם, *dat gij* uwen levenswandel *niet bederft*, slecht doet zijn; v. a. *dat gij* uzelve *niet in het*

יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ
יב עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל׃ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ
הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי
יג קוֹל׃ וַיַּגֶּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת
יד הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים׃ וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה
בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם
טו בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד
לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם
טז בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת
יז כָּל־סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ נְקֵבָה׃ תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה אֲשֶׁר
יח בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ תַּבְנִית
כָּל־רֹמֶשׂ בָּאֲדָמָה תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃
יט וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־
הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם

---

verderf stort. — ועשיתם is nog afhankelijk van פן. — פסל, eig. *gehouwen* beeld, vandaar algemeen: *beeld.* — תמונת, *gestalte*, voorstelling, dus ook bijvoorbeeld in schilderwerk. — כל סמל, v. s. verwant met שמלה, den *uiterlijken vorm* eener zaak; dus: de voorstelling van eenigen vorm. — תבנית, eig. *bouw*, een nabootsing van den lichaamsbouw van eenig mannelijk of vrouwelijk wezen. Uit den samenhang en den tusschenzin van vs. 15 blijkt, dat hier vooral verboden wordt zich eenige plastische voorstelling van de Godheid te maken, natuurlijk in de eerste plaats om daaraan goddelijke vereering te bewijzen.

17. בהמה, hier algemeene naam voor *zoogdieren*, omvat zoowel vee, als wild. — צפור כנף omvat ook gevleugelde insecten; vgl. Gen. 7,14. — בשמים, *aan den hemel*, d. i. naar Gen. 1,8 in engeren zin: *het uitspansel.* — De volgorde, waarin de schepselen genoemd zijn, is: menschen, dieren op de aarde, meer in 's menschen nabijheid levend, wat boven en onder de aarde leeft (vogels, kruipende dieren, visschen) en hemellichamen.

19. Verbod van vergoding der hemellichamen, zonder dat men zich daarvan een afbeelding maakt. — ונדחת, *gij zoudt u laten wegstooten*, door den indruk, dien zij op u maken, u van de waarheid laten afleiden. — אשר חלק enz., *die God aan alle volkeren ten deel heeft gegeven*, niet alleen aan Israël; zij zijn ten nutte van gansch de menschheid door God in het leven geroepen, of: *die God als deel* ter aanbidding en vereering *heeft toegewezen aan al de* andere *volkeren*, wien God Zich niet heeft geopenbaard en wier dwaling dus begrijpelijk is; ons komt de eerste opvatting, ook in verband met het volgende vers, het meest aannemelijk voor.

die de Eeuwige, uw God, ten deel gegeven heeft aan al de volkeren,
20 die onder den geheelen hemel zijn. U echter heeft de Eeuwige
genomen, en u uit den ijzer-smeltoven, uit Egypte, gevoerd, opdat
21 gij Hem tot erfdeelvolk zult wezen, gelijk gij heden zijt. De
Eeuwige is op mij om uwentwille vertoornd geworden, en heeft
gezworen, dat ik den Jordaan niet zal overtrekken, en niet
komen in het goede land, dat de Eeuwige, uw God, u tot erf-
22 deel geeft. Want ik zal sterven in dit land, ik zal den Jordaan
niet overtrekken; gij echter zult overtrekken en dat goede land
23 in bezit nemen. Neemt u dus in acht, dat gij het verbond van
den Eeuwige, uwen God, niet vergeet, dat Hij met u gesloten
heeft; dat gij u geen beeld, een gestalte van wat ook zoudt
24 maken, wat de Eeuwige, uw God, u verboden heeft. Want
de Eeuwige, uw God, is een verterend vuur, een ijverend God.
25 Als gij kinderen en kleinkinderen voortgebracht zult hebben,
en oud geworden zult zijn in het land, en gij dan uwen levens-
wandel bederft, door een beeld, de gestalte van wat ook, te
maken, en te doen wat kwaad is in de oogen van den Eeuwige,
26 uwen God, om Zijn toorn te wekken; — Ik roep heden hemel
en aarde tot getuigen tegen u aan, dat gij dan weldra van op
het land zult verloren gaan, waarheen gij den Jordaan over-
trekt, om het in bezit te nemen; gij zult daarin niet lange
27 dagen doorbrengen, maar verdelgd zult gij worden. De Eeuwige
zal u onder de volkeren verstrooien, en gij zult overblijven
als te tellen mannen onder de natiën, waarheen de Eeuwige

---

20. **לקח**, voor zich nemen. — כור הברזל kan beteekenen: *ijzeren smeltoven*, maar ook: *ijzersmeltoven*, waarschijnlijk hier het laatste, als beeld voor *zware verdrukking*; waarbij echter ook het denkbeeld van de loutering en scheiding van onzuivere deelen door het smeltingsproces op den voorgrond treedt.

21 v.v. Die waarschuwing is dringend noodig, want herhaaldelijk zijt gij van God afgevallen, zoodat Hij op mij vertoornd werd על דבריכם, *wegens u*, om wat gij gedaan hebt (vgl. Jer. 7,22 en 14,1). Ik ga dus niet met u den Jordaan over en gij zult mijne leiding voortaan missen.

22. **כי**, *want*, of: *maar*.

23. **ועשיתם** nog afhankelijk van פן. — אשר ציך, *waaromtrent God u een plicht heeft voorgeschreven*, hier: een verbod.

24. **אש אכלה** in verband met de verschijning bij de openbaring, Ex. 24,17. — אל קנא, zie Ex. 20,5. Gelijk God mij gestraft heeft voor een vergrijp, dat eigenlijk het uwe was, zoo eischt Hij Zijn recht en duldt niet, dat gij andere goden naast Hem dient; Hij zal uwen afval niet ongestraft laten.

25—31. Dit gevaar dreigt vooral in den loop des tijds, als gij lang in het land zult gevestigd zijn en de herinneringen aan het verleden zullen zijn verflauwd. Om nu die vermaning meer kracht bij te zetten, kondigt Mozes als straf voor den afval verspreiding onder de volkeren aan.

25. **ונושנתם**, *en gij oud geworden zult zijn*, d. w. z langen tijd zult

אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃
כ וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרַיִם לִהְיוֹת
כא לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וַיהוָה הִתְאַנַּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם
וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
כב אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ
הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת־
כג הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת
כד כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה
הוּא אֵל קַנָּא׃ פ
כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם
פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃
כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן
מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ
כז לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃ וְהֵפִיץ יְהוָה
אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה

---

hebben geleefd in het land, — toch zult gij spoedig eruit verdreven worden, als gij afvallig wordt. — ישן is de tegenstelling van חדש, *oud* tegenover *nieuw*, niet tegenover *jong*. De zin is dus: als de frissche indrukken van de Goddelijke genadebewijzen zullen zijn verdwenen.

26 vormt het begin van den nazin. העיד ב, met den 4den naamval, *getuigenis doen afleggen tegen iemand*, als getuige oproepen. *Hemel en aarde* worden als getuigen tegen Israëi genomen, als onverganke lijk en onomkoopbaar; (IBN 'EZRA e. a.) of: als schepselen, die Gods bevelen trouwer opvolgen dan gij (SIPHRÉ); of in den zin, dat zij, als gij afvallig wordt, u hun schatten zullen weigeren (RASHBAM). Nog anderen meenen, dat hemel en aarde, d. i. de geheele schepping, die gij zoudt vergoden, juist als getuigen tegen u genomen zullen worden, die u vermanen tot trouw, u waarschuwen tegen afval en na de daad de straf aan u zullen ten uitvoer leggen. — לא תאריכן ימים, *gij zult niet dagen lang doen zijn*, d. w. z. langen tijd doorbrengen. Hier is ימים voorwerp en beteekent de Hiphi'el: *lang doen zijn*; Ex. 20,12 onderwerp en beteekent de Hiph'iel: *lang zijn*. — השמד, als volk *zult gij vernietigd worden*; evenals het *verloren gaan*, in ons vers door מעל הארץ beperkt, slechts beteekent: niet langer in het land mogen blijven.

27. מתי מספר zie Gen. 34,30.

28 u zal voeren. Daar zult gij dienen goden, werk van menschen-
handen, hout en steen, die niet zien en niet hooren en niet
29 eten en niet ruiken. Dan zult gij van daar den Eeuwige, uwen
God, zoeken en vinden, wanneer gij Hem namelijk met geheel
30 uw hart en met geheel uw ziel zoeken zult. Als het u eng
zal zijn, en u al deze zaken treffen zullen, in latere dagen, zult
gij tot den Eeuwige, uwen God, terugkeeren, en naar Zijne
31 stem luisteren. Want de Eeuwige, uw God, is een albarmhartig
God; Hij zal u niet loslaten noch u laten te gronde gaan, en
zal het verbond met uwe vaderen niet vergeten, dat Hij hun
32 toegezworen heeft. Want vraag slechts naar de vroegere dagen,
die vóór u geweest zijn, van den dag, dat God een mensch op
aarde geschapen heeft, en van het eene einde des hemels tot
het andere einde des hemels; of ooit iets als deze groote zaak
33 gebeurd, of eene dergelijke gehoord is? Heeft ooit een volk
de stem van God gehoord, sprekende uit het vuur, gelijk gij
34 gehoord hebt, en is in het leven gebleven? Of heeft God
beproefd te komen om Zich een volk uit het midden van een
volk te nemen, door beproevingsdaden, teekens en wonderen,
door oorlogsdaden, door eene sterke hand, door eenen uitge-
strekten arm, en door groote vreesverwekkingen, gelijk al
die, welke voor u de Eeuwige, uw God, in Egypte vóór uwe
35 oogen gedaan heeft? U is het getoond geworden, te weten,
dat de Eeuwige de ware God is, geen is er buiten Hem!

---

28. **ועכרתם** enz. V. s. daar zinkt gij eerst nog lager en van een in zekeren zin idealistisch heidendom komt gij tot de grofst zinnelijke vereering van hout en steen. V. a: daar wordt gij dan onderworpen aan die goden van hout en steen en zult inzien, welken invloed dit op den mensch heeft. ONKELOS en RASHIE: *gij zult daar onderworpen zijn aan* dienaren van *goden* enz. De zin is o. i. deze: gij zult eerst medegaan met de heidensche opvattingen uwer omgeving; zoo wordt uw ellende hoe langer zoo dieper — tot gij u weer tot God keert en Hij u dan verhoort en opheft.

29. **דרש את ה'** kan beteekenen: *Gods wil vragen* of: *Gods hulp inroepen.*

30. **בצר לך**, *als het u eng is*, als gij in *benauwing*, in ongeluk verkeert. — באחרית הימים, *in later dagen*; vgl. onze aant. Gen, 49,1.

31. **לא ירפך**, eig. *zal* Zijne hand *niet van u aftrekken*, u niet loslaten en u geheel laten zinken.

32—40. Die wederopname in Gods genade is zeker, want welke heerlijke bewijzen van Gods genade hebt gij niet reeds ondervonden!

32. **כי**, *want*, als bewijs, dat God barmhartig is. — שאל ל', *vragen naar*; שאל את, *iemand vragen*. Hier dus: vraag toch naar de vroegere tijden. — In *tijd* zijn die vroegere dagen hier beperkt tot *den dag, dat God een mensch geschapen heeft*, in *plaats* tot de *grenzen des hemels*, de schepping dus. — אדם, *een mensch* of: *Adam*. — Nooit had God Zich zóó geopenbaard, als

כח אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ
וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃
כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־
ל לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃
לא כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח
לב אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים
רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים ׀ אָדָם
עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמַיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר
לג הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים
לד מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ אוֹ ׀ הֲנִסָּה
אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים
וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל
לה אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ אַתָּה
הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ׃

---

aan u op den Sienai; nooit is door God zoo wonderbaar ingegrepen in den gang der gebeurtenissen in natuur en geschiedenis, als toen Hij u uit Egypte bevrijdde (33 en 34).

34. **הנסה**, òf Pi'el: *beproeven* in den zin van: *ondernemen;* òf Niph'al in den zin van: *zich op de proef laten stellen*, zich bewijzen. — אלהים in dit en het voorgaande vers verklaren wij als heiligen Godsnaam. Anderen: *eenig god* van een ander volk; aanleiding daartoe geeft de tegenstelling aan het slot van ons vers אלהיכם ה', die echter toch te verklaren is, ook al vat men אלהים als Godsnaam op. De zin is dan: heeft God ooit zoo wonderbaar voor eenig volk gehandeld, als Hij voor u, toen Hij u Zich tot volk nam en uw God werd, heeft gedaan? — במסת, *beproevingen*, v. s. de gebeurtenissen, waardoor Phar'o's houding tegenover God *beproefd* werd; v. a. = נסים, daden, die Gods macht ten eeuwigen dage bewijzen. — באתת ובמופתים, de tien plagen. — במלחמה, *den strijd*, aan de Roode Zee. — וביד חזקה enz. vatten alle daden Gods na de bevrijding uit Egypte samen, naar hun oorzaak en hun uitwerking.

35. **אתה הראת**, eig. *gij zijt ziende gemaakt om te weten*, u is het zichtbaar in daden getoond, zoodat gij tot de erkenning zijt gekomen, *dat* enz. Anderen: *door zien*, door waargenomen feiten, *zijt gij ertoe gebracht te erkennen* enz. — הוא האלהים, *dat de Eeuwige is de God*, het Wezen, hetwelk alleen op den naam אלהים aanspraak heeft.

36 Van den Hemel heeft Hij u Zijne stem doen hooren om u tot tucht
te brengen; en op de aarde heeft Hij u Zijn groot vuur getoond,
en Zijne woorden hebt gij gehoord uit het midden van het
37 vuur. En omdat Hij uwe vaderen bemind heeft, heeft Hij hun
kroost na hen uitverkoren, en heeft Hij u door Zijn liefdevol
38 aangezicht, door Zijne groote kracht uit Egypte gevoerd. Om
volken, grooter en machtiger dan gij, van voor u te verdrijven;
om u er te brengen, om u hun land tot erfdeel te geven,
39 gelijk heden. Zoo zult ge dan heden tot de erkenning komen
en het u ter harte nemen, dat de Eeuwige de ware God is, in
40 den hemel boven, en op de aarde beneden, geen meer. Neem
dus Zijne wetten en Zijne geboden in acht, die ik u heden
gebied; opdat het u welga en uwen kinderen na u, en opdat
gij lange dagen zult doorbrengen op den bodem, dien de
Eeuwige, uw God, u geeft voor altijd."
41 Toen zonderde Mozes drie steden af, aan de zijde van den
42 Jordaan, in de richting van zonsopkomst. Dat daarheen zou
vluchten een moordenaar, die zijnen naaste buiten weten dood-
geslagen heeft, terwijl hij hem niet vijandig was van gisteren of
eergisteren; dan zal hij kunnen vluchten naar een dezer steden,
43 en leven blijven. Bétser in de woestijn, in het land der vlakte,
van de Rubenieten, Ramoth in Gil'ad, van de Gadieten, en
44 Golan in Bashan, van de Menasshieten. — En dit is de leer,
45 die Mozes den kinderen Israëls voorgelegd heeft. Dit zijn
namelijk de getuigenishandelingen, de wetten, en de rechts-

---

36. **ליסרך**, *om u tot tucht te brengen*, u מוסר, goede zeden, te leeren; of: u te vermanen Hem trouw te zijn; anderen, naar Spr. 29,19: *u te overtuigen*. Van *tuchtigen* kan hier moeilijk sprake zijn, daar niet aan de straffende Godsspraken gedacht wordt, die zich nooit *tot Israël* richtten, maar tot Mozes, — maar uitsluitend aan de openbaring op Sienai.

37. **ותחת**, *en in plaats ervan. dat* enz. Gij zijt slechts in de plaats der voorouderen getreden, die God bemind heeft; anderen: *omdat*. — אבתיך, meervoud; בזרעו, met enkelvoudig aanhangsel, *het kroost van d e n* eigenlijken stam*vader* Abraham, of: *van i e d e r van de vaderen*. Men kan den nazin of met ויבחר, of met ויוצאך laten beginnen. — בפניו, *met Zijn aangezicht*, door Gods eigen bijzondere leiding, evenals v. s. Ex. 33,14 en 15; anderen, naar Num. 6,26 en Lev. 26,9: *door Zijne liefderijke voorzienigheid*, wat ons het meest waarschijnlijk voorkomt.

38. **כיום הזה**, *gelijk op den dag van heden* ten deele reeds geschied is door de verovering van het gebied van Siechon en 'Og.

39. **וידעת**. Door deze ervaringen *zult gij tot het inzicht zijn gekomen* en, als ooit een tijd mocht komen, waarop gij het dreigt te vergeten, והשבת אל לבבך, *zult gij het in uw hart terugroepen*, dat enz.

40. **אשר**, *opdat*. — נתן לך כל הימים, *dat u God voor altijd geeft*; de woorden behooren niet bij תאריך ימים, wat én wat de woordschikking én wat den zin betreft, niet goed gaat.

לו מִן־הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־
לז אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ וְתַחַת כִּי אָהַב
אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל
לח מִמִּצְרָיִם׃ לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ
לט לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ
אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ
מ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן
תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־
הַיָּמִים׃ * פ

מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃
מב לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־
שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃
מג אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָרְאוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד
מד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃ וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם
מה מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים

41—43. De mededeeling, dat Mozes de wet, die aanstonds bij de inbezitneming des lands door het volk zou moeten worden ten uitvoer gelegd, wat het transjordaansche gebied betreft, ook zelve uitvoerde, is tusschen de eerste en tweede redevoering van Mozes geplaatst, misschien wel omdat de afzondering dezer steden chronologisch tusschen die beide redevoeringen viel, dus ná den eerste der elfde maand van het 40ste jaar. Dát Mozes het toen deed, diende eenerzijds om daardoor ook het transjordaansche land als geheel gelijkwaardig met het nog te veroveren gebied te doen beschouwen; maar vooral om het volk een voorbeeld te geven van nauwgezette vervulling der goddelijke geboden. — יבדיל, bij wees ze met name aan; naar Jos. 20,8 had de eigenlijke werking dier steden als toevluchtsteden eerst ná de verovering des lands plaats (vgl. onze aanteekening Num. 35,13).

43. במישר, *in de* Emorietische *hoogvlakte.* לראובני, dat tot het land van de Rubenieten, tot het hun toegewezen gebied behoorde.

44—49 is opschrift van de tweede rede van Mozes, die van 5,1—26,19 loopt.

45. העדת, handelingen waardoor de mensch voor zekere denkbeelden *getuigt.* — Dan volgt de plaats en tijd, waarin deze rede werd uitge-

voorschriften, die Mozes tot de kinderen Israëls gesproken
46 heeft, toen zij uit Egypte getrokken waren; Aan deze zijde van den Jordaan, in het dal, tegenover Beth-Pe'or, in het land van Siechon, den koning der Emorieten, die te Cheshbon had gewoond, dien Mozes en de kinderen Israëls verslagen hadden,
47 toen zij uit Egypte getrokken waren; En wiens land zij in bezit genomen hadden, met het land van 'Og, den koning van Bashan, twee koningen van de Emorieten, die aan de zijde
48 van den Jordaan, aan de oostzijde waren; Van 'Aro'er af, dat aan den oever der beek Arnon ligt, tot den berg Sieon, dat is
49 Chermon; En de geheele vallei, de zijde van den Jordaan, naar zonsopkomst, tot aan het meer der vallei, beneden Ashdoth-Hapisga.

5 1 Mozes ontbood geheel Israël, en hij zeide tot hen: „Hoor, Israël! de wetten en de rechtsvoorschriften, die ik heden ten uwen aanhooren uitspreek; ge zult ze leeren en in acht nemen,
2 om ze uit te oefenen. De Eeuwige, onze God, heeft met ons
3 een verbond gesloten, bij Choreb. Niet met onze vaderen heeft de Eeuwige dat verbond gesloten, maar met ons, zoo als wij,
4 dezen hier heden, wij allen in het leven zijn. Van aangezicht tot aangezicht heeft de Eeuwige met u gesproken, op den berg
5 van uit het midden van het vuur. Ik stond tusschen den Eeuwige en tusschen u in dien tijd, om u het woord des Eeuwigen mede te deelen, (want gij waart bevreesd voor het vuur, en gij waart den berg niet opgeklommen;) als volgt: —
6 „Ik ben de Eeuwige, uw God, die u uit het land Egypte, uit
7 het slavenhuis, heb uitgevoerd. Er zullen u geene andere

---

sproken. Het was in het op Siechon en 'Og veroverde land, op een bodem dus, die bewees, hoe God reeds een begin van uitvoering had gegeven aan Zijne belofte; daarom volgt nog eens een uitvoerige beschrijving van het land (vgl. 3,16 en 17).

Hoofdstuk V—11,32 is een inleiding tot de eigenlijke behandeling der wetten, die met hoofdstuk 12 begint. Zij begint met een herhaling der tien geboden en herinnering aan den indruk, dien hunne openbaring op het volk maakte (hoofdstuk 5).

1. ויקרא משה, *Mozes riep geheel Israël* in vergadering op; plechtige aanhef voor de volgende belangrijke redevoering.

3. Niet met onze overleden vaderen alleen, maar ook met ons, het nageslacht, is dit verbond gesloten. Er waren onder Mozes' hoorders velen, die, bij den uittocht uit Egypte nog onder twintig jaar, de Openbaring hadden meegeleefd. Doch was met dezen in den eigenlijken zin het verbond niet gesloten, daar zij nog niet als mannen een taak in het leger te vervullen hadden, daar zij onder twintig jaar oud waren. אנחנו אלה פה כלנו חיים, *wij, die allen hier heden in leven zijn*, niet door het Goddelijk straf-vonnis getroffen.

אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם :
מי בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם : וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ ו עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי
מה מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ : מֵעֲרֹעֵר
מו אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן : וְכָל־
הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת
רביעי הַפִּסְגָּה : * פ

ה א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם
ב וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם : יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ
ג בְּרִית בְּחֹרֵב : לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת
ד כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹּה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים : פָּנִים ו בְּפָנִים
ה דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ : אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה
וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם
ו מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר : ס אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
ז אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים : לֹא־יִהְיֶה לְךָ

---

4. **פנים בפנים** is niet hetzelfde als פנים אל פנים Ex. 33,11; het beteekent: *direct.*

5. Wel stond ik tusschen u en de Goddelijke verschijning, om u Gods woord mede te deelen, maar dat was op uw verzoek. Volgens sommigen staat dit geheele vers als tusschen haakjes; v. a. alleen het tweede versdeel: ik moest Gods woord tot u overbrengen, — want gij waart te zeer bevreesd om den berg te willen bestijgen. — לאמר behoort òf bij להגיד לכם, òf bij דבר ה׳ את in het vorige vers, al naar mate men ons vers ten deele of geheel tusschen haakjes plaatst. — Sommigen meenen, dat ons vers spreekt ná de openbaring der tien geboden; Mozes zegt dan: de tien geboden hoordet gij van God zelve (vs. 4); later was ik weliswaar tusschenpersoon tusschen u en God, maar dat geschiedde, omdat gij den berg niet durfdet bestijgen, hoewel het u nu geoorloofd was, — wat eerst ná de bekendmaking der tien geboden het geval was. בעת ההוא doelt dan niet op den tijd der eigenlijke openbaring, maar op dien daarna. — Voor 6—18 vgl. onze aant. Ex. 20,1.

8 goden zijn vóór Mijn aangezicht. Gij zult u niet in beeld
eenige gestalte maken hetgeen in den hemel boven, of hetgeen
op de aarde beneden, of hetgeen in het water onder de aarde
9 is. Gij zult u niet voor hen nederwerpen, noch hen dienen;
want Ik, de Eeuwige, uw God, ben een ijverend God, die de
misdaad der ouders bedenkt op kinderen, op het derde en op
10 het vierde geslacht, op hen die Mij haten. Doch die genade
bewijst tot in duizenden geslachten, hun die Mij beminnen en
11 Mijne geboden in acht nemen. — Gij zult den naam van den
Eeuwige, uwen God, niet bij iets ijdels uitspreken; want de
Eeuwige zal niet ongestraft laten dengene, die Zijnen naam
12 bij iets ijdels uitspreekt. — Neem den Shabbathdag in acht,
om hem te heiligen, gelijk de Eeuwige, uw God, u geboden
13 heeft. Zes dagen kunt gij arbeiden en al uw werk verrichten.
14 Doch de zevende dag is een rustdag ter eere van den Eeuwige,
uwen God; gij zult geenerlei werk verrichten, noch gij zelf,
noch uw zoon of uwe dochter, noch uw slaaf of uwe slavin,
noch uw os of uw ezel, noch eenig vee van u, noch uw
vreemdeling, die binnen uwe poorten is; opdat uw slaaf en
15 uwe slavin ruste, gelijk gij. En gij zult gedenken, dat gij
slaaf waart in het land Egypte, en de Eeuwige, uw God, u
van daar uitgevoerd heeft met sterke hand en uitgestrekten
arm; daarom heeft de Eeuwige, uw God, u geboden, den
16 Shabbathdag te vieren. — Eer uwen vader en uwe moeder,
gelijk de Eeuwige, uw God, u geboden heeft, opdat uwe dagen

---

8. **פסל כל תמונה**, Ex. 20,4 staat: תמונה וכל פסל, dus twee gecoördineerde objecten van תעשה; hier kan פסל Semiechoeth zijn, *het beeld van eenige gestalte*, doch noodig is dit niet.

9. **תעבדם** = **תֶּעָבְדֵם**; het als Hoph'al te verklaren: *gij zult u niet laten dwingen hen te dienen*, vindt bezwaar in de bijvoeging van een voorwerp in den 4den naamval bij een lijdenden vorm. — על בנים ועל שלשים, Ex. 20,5 על בנים על שלשים; dáár beteekent בנים *nakomelingen* en is nader ontwikkeld in שלשים en רבעים; (zie over de beteekenis dezer woorden onze aanteekening aldaar); hier beteekent בנים *kinderen en kleinkinderen* en worden daaraan de twee volgende geslachten toegevoegd; tenzij men de beide ן van ועל שלשים ועל רבעים verklaart door: *zoowel... als.*

10. **מצותו.** De Kerie is hier, evenals in Exodus, **מצותי**, *Mijne gebod en*, de Kethieb hier **מצוָתו**, *Zijn gebod;* al werd bij de openbaring in dit gebod de eerste persoon gebruikt, kan toch Mozes bij de mededeeling, vooral bij een algemeene sententie, gelijk wij hier voor ons hebben, wel in den derden persoon zijn overgegaan, die van hier af ook in Exodus bij het verdere deel der tien geboden gebruikt wordt.

12. **שמור**, Ex. 20,8 זכור; om hier vs. 15, bij de krachtige vermaning zich steeds den slaventoestand in Egypte te herinneren, זכור te kunnen gebruiken. — De Thalmoed maakt verschil tusschen זכור, *gedenken*, in woord vooral, en שמור, door daden, hier: werkonthouding, *in acht nemen.*

ח אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ לֹא־תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה
אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀
ט מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים
י וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי
יא מִצְוֹתָו׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא
יב יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס שָׁמוֹר אֶת־
יג יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים
יד תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־
וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
טו לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ ׀
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
טז עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס כַּבֵּד
אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן

LUZZATTO verwijst naar Deut. 16,1 ten betooge, dat ook שמור beteekenen kan: *denk er aan*, telkens als de Shabbath nadert, hem *te heiligen*. — כאשר צוך ה' אלהיך, *zooals uw God u geboden heeft*, bij de openbaring der tien geboden, maar ook bij het manna (Ex. 16,23); naar den Thalmoed zelfs reeds te Mara.

14. ועבדך, Ex. 20,10: עבדך. — Daar worden de huisdieren algemeen onder וכל בהמתך samengevat, hier worden speciaal de werk- en lastdieren, שורך וחמרך, genoemd en de overigen in וכל בהמתך begrepen. — למען ינוח enz. is hier bijgevoegd als overgang tot het volgende vers; niet alleen gijzelf hebt ter herinnering aan de Schepping u den zevenden dag van werk te onthouden, maar gij moet dien dag uzelve en uwen onderhoorigen *rust* gunnen, daar gij uit uwe ervaringen uit Egypte weet, hoe het den slaaf, die onafgebroken tot werken wordt gedwongen en wien geen rust wordt gelaten, te moede is. Exodus 20 brengt den Shabbath in verband met de Schepping; onze plaats, evenals Ex. 23,12, waar in hoofdzaak de *rust*, en niet zoozeer de *werkonthouding* op den voorgrond treedt, brengt hem in verband met de slavernij in Egypte; als symbool van de Schepping heeft God den zevenden dag *gezegend en heilig verklaard*, als herinnering aan de bevrijding uit Egypte gebood Hij לעשות, *door de daad*, rust, *den dag te vieren* (vs. 15).

16. Ook hier weer de bijvoeging כאשר צוך ה' אלהיך, die Ex. 20 natuurlijk

lang worden en opdat het u welga, op den bodem, dien de
17 Eeuwige, uw God, u geeft. — Gij zult niet moorden. — En
gij zult geen overspel drijven. — En gij zult niet stelen. —
En gij zult tegen uwen naasten niet verklaren als een getuige
18 van ijdelheid. — En gij zult niet begeeren de vrouw van uw
naaste. — Ook zult gij geen lust hebben naar het huis van
uwen naaste, noch naar zijn veld, zijn slaaf of zijne slavin,
zijnen os of zijnen ezel, noch naar wat ook dat uwen naaste
19 toebehoort." — Deze woorden heeft de Eeuwige gesproken tot
uwe geheele vergadering op den berg, van uit het midden van
het vuur, de wolk en den dichten nevel met luide stem, doch
deed het niet meer; en Hij schreef ze op twee steenen tafelen,
20 en gaf ze mij. Het was namelijk: Toen gij de stem van uit
het midden der duisternis, en van af den in vuur brandenden
berg hoordet, naderdet gij tot mij, al de hoofden uwer stammen
21 en uwe oudsten. En gij zeidet: „Zie, de Eeuwige, onze God,
heeft ons Zijne heerlijkheid en Zijne grootheid getoond, en Zijne
stem hebben wij gehoord van uit het midden van het vuur;
op dezen dag hebben wij gezien, dat God met den mensch
22 spreken kan en deze leven kan blijven! Welnu, waarom zullen
wij sterven, daar immers dit groote vuur ons zou verteren?
Indien wij voortgaan de stem van den Eeuwige, onzen God, te
23 hooren, zullen wij sterven! Want wie is er eenig vleeschelijk
wezen, die de stem van den levenden God, sprekende uit het
24 vuur, gehoord heeft, gelijk wij, — en is in leven gebleven? Nader

---

niet staat. — Ook ולמען ייטב לך staat daar niet; het is slechts een rhetorische bijvoeging.

17 en 18 zijn de verboden door ' verbonden, Ex. 20,13 en 14 staan zij zonder ' naast elkander. — עד שוא is meer omvattend dan עד שקר; dit laatste *leugenachtig getuigenis*, עד שוא ook eene *onjuiste en ongegronde verklaring*.

18. De volgorde der objecten van begeerte is hier: *vrouw, huis, veld, slaaf, slavin, os, ezel en al het andere;* in Exodus: *huis, vrouw, slaaf* enz., terwijl *het veld* daar niet genoemd wordt. Dat hier de *vrouw* eerst genoemd wordt, vindt zijn eenvoudige verklaring in het gebruik van לא תתאוה in de tweede zinsnede, terwijl in Exodus beide keeren לא תחמד staat. לא תתאוה verbiedt: *hartstochtelijk begeeren*, dat uit aard en neiging van den persoon voortkomt, en in de eerste plaats bij geslachtelijke drift gebruikt kan worden; לא תחמד meer: het *verlangen* ten gevolge van den indruk, dien de zaak op ons gemaakt heeft. — Het bijvoegen van שדהו past geheel in de lijst van ons stuk, dat in het algemeen bij opsommingen meer specialiseert dan de parallel in Exodus. — שורו, Ex 20,14 ושורו.

19—30 bevat eene breede uiteenzetting van het Ex. 20,15—18 kort verhaalde, om aan den indruk te herinneren, dien de openbaring op het volk maakte, en daaraan 29 en 30 de vermaning vast te knoopen nu ook trouw te blijven aan al de geboden, die hij hun verder zal uiteenzetten.

19. קול גדול is bijwoordelijke uitdrukking: *met groot geluid*. — ולא יסף.

יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
יז לָךְ׃ ס לֹא תִרְצָח׃ ס וְלֹא תִנְאָף׃ ס וְלֹא תִגְנֹב׃ ס וְלֹא־
יח תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא
תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל
חמשי יט אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ * ס אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא
כ יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם
אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־
כא רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה
כב רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת
כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ
כג אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כִּי מִי כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר
כד שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ קְרַב

Evenals Num. 11,25 verklaren hier sommigen: *en Hij voegde niet bij* het te doen, d. w. z. deed het nooit weder zoo; anderen: *en* dat geluid *hield*, ook na het uitspreken der tien geboden, *niet op*; LUZZATTO: *zooals nooit iemand weer deed*; n. a. de tien geboden sprak God direct tot Israël, *en deed het niet meer*, al het verdere werd door Mozes aan het volk bekend gemaakt. Daarbij sluit dan het volgende direct aan: God gaf de verdere wetten mij te kennen tijdens mijn verblijf op den Sienai, op het einde waarvan Hij mij de steenen tafelen gaf. 20 v.v. zet dan nader uiteen, hoe het volk zelf vroeg, dat Mozes voortaan de tusschenpersoon zou zijn, die hun de wetten zou bekend maken.

20. **מתוך החשך וההר בער באש.** Den in vuurgloed staanden berg omgaf, zooals herhaaldelijk gezegd, dichte nevel. De geheele omgeving was in diep duister gehuld. De stem, die uit het vuur klonk, moest dus, om tot het volk te komen, de duisternis doordringen. Zij hoorden dus de stem uit het midden der duisternis komende *van af* den in vuur brandenden berg. De מ׳ van מתוך behoort ook bij וההר, als stond er: ומן ההר. — Anderen vatten וההר enz. als tweede voorwerp van כשמעכם op, met een dergelijken gedachtenovergang als in ראיתם את הקולות Ex. 20,15.

23. **כי מי כל בשר**, *want wie is er, welk vleeschelijk wezen*, die enz.; een vraag, waarop het antwoord beslist ontkennend is: *voorzeker, er is g e e n vleeschelijk wezen* enz. Anderen: *want wie is er o n d e r alle vleesch* = בכל בשר. — אלהים חיים. De meervoudsvorm van het bijvoegelijk naamwoord, hoewel אלהים, wat den zin betreft, enkelvoud is, om de klankgelijkheid.

gij dus en hoor al wat de Eeuwige, onze God, zeggen zal; en gij zult tot ons spreken al wat de Eeuwige, onze God, tot u spreken zal; dan zullen wij het hooren en doen."
25 De Eeuwige hoorde het geluid uwer woorden, toen gij tot mij spraakt; en de Eeuwige zeide tot mij: „Ik heb het geluid der woorden van dit volk vernomen, die zij tot u gesproken hebben;
26 zij hebben goed gedaan al wat zij gesproken hebben. Gave toch iemand, dat dit hun hart hun steeds bijbleef, om Mij te vreezen en al Mijne geboden in acht te nemen, door alle tijden; opdat het hun welga en hunnen kinderen tot in eeuwigheid!
27 Ga heen, zeg tot hen: „Keert terug uws weegs, naar uwe
28 tenten." Gij echter blijf hier bij Mij staan, en Ik zal tot u spreken al de geboden, de wetten en de rechtsvoorschriften, die gij hun leeren zult; opdat zij ze uitoefenen in het land,
29 dat Ik hun geef, om het in bezit te nemen." Neemt dus in acht te doen, gelijk de Eeuwige, uw God, u geboden heeft; gij zult
30 noch rechts noch links afwijken. In den geheelen weg, dien de Eeuwige, uw God, u geboden heeft, zult gij uw leven leiden; opdat gij leeft, en het u welga, en gij lange dagen doorbrengt in het land, dat gij veroveren zult.

6 1 Dit nu is het bevolene, de wetten en de rechtsvoorschriften, die de Eeuwige, uw God, geboden heeft u te leeren, om ze te volbrengen in het land, waarheen gij straks overtrekt, om het
2 in bezit te nemen. Opdat gij den Eeuwige, uwen God, vreezen moogt, om al Zijne wetten en geboden, die ik u gebied, in acht te nemen, — gij en uw zoon en uw kleinzoon, al de dagen uws levens; en opdat uwe dagen lang mogen worden.
3 Zoo zult gij dus hooren, Israël! en in acht nemen te doen, opdat het u welga en gij zeer vermeerderen zult, — gelijk de Eeuwige, de God uwer vaderen, omtrent u gesproken heeft, — in een land, vloeiende van melk en honig.

---

24. ואתה = ואַתְּ, v. s. met het oog op den direct volgenden ת; v. a. een oude vorm; vgl. Num. 11,15. — ושמענו, *wij zullen* het van u evengoed *aanhooren en doen*, één begrip: het opvolgen; v. a. *dan zullen wij het kunnen hooren*, wij zullen het aanhooren en kunnen verdragen en het gebodene dan volbrengen. (Vgl. Ex. 24,7).

25. קול דבריכם, *de stem uwer woorden*, v. s. den toon, waarop zij werden uitgesproken en waaruit des volks gezindheid bleek. — היטיבו, *zij hebben goed doen zijn* al enz., d. w. z. wat zij gesproken hebben, is in goede gezindheid gezegd.

26. מי יתן, *wie zal geven* = gave God! zie Num. 11,29. — והיה לבבם זה להם, *dat dit hun hart*, deze gezindheid, *hun bijbleef*. — כל הימים kan zoowel bij deze woorden, als bij de volgende genomen worden.

27. שובו, *keert* van den voet van den berg, waar gij de Openbaring hebt gehoord, *terug naar uwe tenten*.

אַתָּה וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתָּה ׀ תְּדַבֵּר
אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃
כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלַי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ
כו כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי
וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם
כז כח לְעֹלָם׃ לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ וְאַתָּה פֹּה
עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֶת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃
כט וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ
ל יָמִין וּשְׂמֹאל׃ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם
תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
ו א תִּירָשׁוּן׃ וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
ב שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־
כָּל־חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנֶךָ
ג כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ
לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ * פ

---

28. **ואתה**, de ו als tegenstelling: *gij echter*.

29 en 30. De conclusie, die Mozes uit het voorafgaande trekt; ושמרתם, trouwe vervulling der plichten, zonder er eenigszins van af te wijken, en

30. **בכל הדרך**, den geheelen levenswandel te richten naar Gods wil en met die wetten en de daarin uitgesproken beginselen in overeenstemming te brengen.

Hoofdstuk VI. 2. **למען תירא**, die ik u leer, *opdat gij zult vreezen*. — יארכן ימיך, hier onovergankelijk, *lang zijn*, als Ex. 20,12. — De verzen 1—3 richten zich tot het *volk*, het enkelvoud dus tot de natie als eenheid, het meervoud tot de individuen.

3. **אשר**, *opdat*, evenals 2,25; 4,10 e. a. p; anderen: *gij zult in acht nemen te doen* deze voorschriften, *waardoor* enz. — ארץ זבת חלב ודבש, v. s. een

4 Hoor Israël! de Eeuwige, onze God, de Eeuwige is eenig.
5 Gij zult den Eeuwige, uwen God, beminnen met geheel uw
6 hart, met geheel uwe ziel, en met geheel uw vermogen. Deze
7 woorden, die ik u heden gebied, zullen in uw hart zijn. Gij zult ze uwen kinderen inprenten en zult er van spreken, als gij zit in uw huis, als gij gaat op den weg en als gij u neder-
8 legt en als gij opstaat. Gij zult ze binden tot een teeken op uwe hand; en zij zullen zijn tot een voorhoofdband tusschen
9 uwe oogen. En gij zult ze schrijven op de deurposten van
10 uw huis en aan uwe poorten. — En het zal zijn: Wanneer u de Eeuwige, uw God, gebracht zal hebben in het land, dat Hij uwen vaderen Abraham, Izak en Jakob toegezworen heeft, u te geven, naar steden, groot en goed, die gij niet gebouwd
11 hebt; En naar huizen, vol met alles goeds, die gij niet gevuld hebt, en uitgehouwen waterbekkens, die gij niet uitgehouwen hebt, wijn- en olijfgaarden, die gij niet geplant hebt;
12 en gij eet er van en wordt verzadigd; Neem u dan in acht, dat gij den Eeuwige niet vergeet, die u gevoerd heeft

---

4de naamval van plaats: *in een land* enz.; anderen: *zooals God u toegezegd heeft een land* enz., de 4de naamval dus als lijdend voorwerp van דבר. — Over ארץ זבת חלב ודבש zie Ex. 3,8.

4. Hier begint de eigenlijke „uiteenzetting der Leer," באר את התורה uit 1,5, met eene nadere omschrijving van het eerste der „tien woorden". — שמע ישראל, *hoor* en neem in u op, *Israël!* — ה' אלהינו ה' אחד. Volgens IBN 'EZRA: *de Eeuwige is onze God, de Eeuwige alleen!* waarvoor men echter ה' לבדו zou verwachten. Anderen: ה', *de Eeuwige, die onze God is*, deze ה' *is eenig* en er is geen tweede macht naast Hem; n. a. *de Eeuwige, onze God, is een in zichzelf eenige* ה', waarbij dan אחד doelt niet op de *eenheid* Gods, maar op de wijsgeerige beschouwing van Gods innerlijk wezen, iets wat in het woord niet staat. Weer anderen: *de Eeuwige is onze God; deze* ה' *is eenig*, er is geen tweede en Hij is ondeelbaar; dan bevat ons vers twee zinsneden.

5. Dien God moet gij *beminnen*, Hem uwe liefde en toewijding geven, *met geheel uw hart*, uw willen en begeeren; *met geheel uw ziel*, uwe levenskrachten, *en met geheel uw vermogen*, uw bezit in geld en goed (LUZZATTO). Anderen: *met uw hart*, als den zetel van het gevoel en de aandoeningen, *met uw ziel*, als het middelpunt van de menschelijke persoonlijkheid, en *met uw vermogen*, met alle krachten van lichaam en ziel.

6. הדברים האלה, *deze woorden*, eigenlijk: de hier uitgesproken woorden, de inhoud dus van deze afdeeling, hetzelfde wat in het aanhangsel ם— in ושננתם, וקשרתם en וכתבתם bedoeld is; vandaar dan: de inhoud der leer in haar geheel of van Deuteronomium; היום, *heden*, gebood Mozes hun immers herhaaldelijk de geheele hem tot nu toe bekend gemaakte wet in acht te nemen. Of men דברים door: *woorden*, of door: *zaken* moet teruggeven, staat niet vast, doch de zin blijft dezelfde. — והיו ... על לבבך, *zij zullen op uw hart zijn*, d. w. z. niet alleen in de herinnering blijven hangen, maar voortdurend invloed oefenen op uw denken en handelen.

ד שְׁמַע* יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד׃ וְאָהַבְתָּ אֵת
ה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ וְהָיוּ
ו הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם
לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ
ח וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃
ט וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃
יא וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים
אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ
יב וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ

---

7. **ושננתם.** שנן beteekent: *scherpen;* לע שנן beteekent: in korte, *scherp* geformuleerde zinnen iemand iets bijbrengen, *inprenten.* — ודברת בם, *gij zult e r o v e r spreken,* niet: *gij zult z e uitspreken.* — Het vers bevat dus het voorschrift: de kinderen nauwkeurig met de leer bekend te maken en er *voortdurend,* d. w. z. zooveel de gelegenheid toelaat, over te spreken. Sommigen zien in ons vers eene aanwijzing voor de plicht, om des morgens en des avonds deze afdeeling te lezen, קריאת שמע. — בשבתך enz., zoowel wat plaats als wat tijd betreft, zonder eenige beperking: hetzij binnen of buiten uw woning, hetzij dag of nacht.

8. Vgl. Ex. 13,9.

9. **על מזוזות,** naar de traditie: *op één der posten,* en wel op den post, dien men binnengaande ter rechterzijde heeft. — ובשעריך, *en aan uwe poorten* van hofjes of steden. — Als middel tot voortdurende terharteneming van Gods woord, geeft de Thora hier dus twee voorschriften: die woorden (naar de traditie: die stukken, waarin de betrokken voorschriften worden vermeld) op bovenarm en bovengedeelte van het hoofd te binden, en ze geschreven aan de posten van huisdeuren en aan de poorten der steden te bevestigen. Voor nadere bijzonderheden omtrent uitvoering dezer voorschriften verwijzen wij naar de werken over de leer van den practischen dienst Gods.

10. **כי יביאך ... לתת לך ערים.** De 4de naamvallen ערים enz. kunnen òf een richting aanduiden en behooren dan bij יביאך, òf zijn als lijdend voorwerp met לתת te verbinden.

11. **וברת חצובים,** in de rotsen *uitgehouwen* verzamel*bekkens* voor regenwater; באר is een *bron,* waaruit water *opwelt*; בור een *reservoïr,* waarin het wordt *opgevangen* en bewaard. — Gij krijgt dus alles zonder moeite; terwijl gij in Egypte wat gij verkreegt, in het zweet uws aanschijns moest verwerven. Wie die gelukkige verandering van uw lot heeft bewerkt? God is het — vergeet Hem dan ook niet voor andere goden!

13 uit het land Egypte, uit het slavenhuis. Den Eeuwige, uwen God,
zult gij vreezen, Hem zult gij dienen, en bij Zijnen naam zweren.
14 Gij zult geene andere goden volgen, van de goden der volken,
15 die rondom u zijn. Want een ijverend God is de Eeuwige, uw
God, in uw midden; opdat de toorn van den Eeuwige, uwen
God, niet tegen u ontbrande, en Hij u verdelge van op de
16 oppervlakte van den aardbodem. — Gij zult den Eeuwige,
uwen God, niet beproeven, gelijk gij te Massa beproefd hebt.
17 In acht nemen zult gij de geboden van den Eeuwige, uwen
God, en Zijne getuigenissen en Zijne wetten, die Hij u geboden
18 heeft. En gij zult doen, wat rechtvaardig en goed is in de
oogen des Eeuwigen, opdat het u welga en gij komt en het
goede land in bezit neemt, dat de Eeuwige uwen vaderen toe-
19 gezworen heeft. Doordien Hij al uwe vijanden van vóór uw
aangezicht wegstoot, gelijk de Eeuwige gesproken heeft. —
20 Als uw zoon u in de toekomst eens zal vragen, zeggende,
wat de getuigenissen, de wetten en de rechtsvoorschriften be-
21 teekenen, die de Eeuwige, onze God, u geboden heeft? Dan
zult gij tot uwen zoon zeggen: „Slaven zijn wij geweest
voor Phar'o in Egypte; toen heeft de Eeuwige ons uit Egypte
22 gevoerd met sterke hand. Daarbij deed de Eeuwige teekens
en wonderen komen, groot en onheilbrengend, op Egypte,

---

13. תירא, *vreezen*, zich *in zijne gezindheid* aan God onderwerpen; תעבד, zich *in daad* onder Gods woord plaatsen; תשבע, zijn woord bevestigen door zijn geheele bestaan onder Gods macht te stellen; de eed, zoowel de gerechtelijke als die in het dagelijksch leven, waarbij Gods macht over 's menschen lot ten kwade wordt ingeroepen, zoo men onwaarheid spreekt, toont aan, dat de zwerende zich met zijn geheele bestaan in Gods beschikking weet. — V. s. is het *plicht* bij ernstige aanleiding de waarheid onder aanroeping van Gods naam te bezweren; v. a. bevat onze plaats alleen het voorschrift om, indien men de waarheid bezweert, dat alleen onder aanroeping van God, en niet van eenige andere macht te doen.

14. אשר סביבותיכם, natuurlijk mag men evenmin de goden van andere, meer verwijderde volkeren dienen. De goden der naaste omgeving zijn slechts genoemd, als overal aan verleiding blootstellend.

15. *Want als een ijverend*, Zijn recht eischend, *God is de Eeuwige uw God in uw midden*; Hij duldt van u geen afval en komt tegenover u voor Zijn recht op. De uitdrukking אל קנא wordt van God alleen gebruikt tegenover het afgoden dienend Israël (Vgl. Ex. 20,5). MENDELSSOHN: *want een ijverend God — de Eeuwige, uw God* namelijk — *is in uw midden.*

16. תנסו, vgl. Ex. 17,2: *op de proef stellen*, of Hij u helpt of niet; v. s. om daarvan de gehoorzaamheid aan Zijn woord afhankelijk te maken. — במסה, bij eigennamen vaak voorkomende vorm = במסה. Het feit, waarop Mozes hier doelt, is Ex. 17,2 medegedeeld.

17. שמור תשמרון, *inachtnemen zult gij* integendeel; het werkwoord in twee vormen met nadruk en als tegenstelling vooraan den zin geplaatst. — ועדתיו, *getuigenissen*, symbolische handelingen, die *getuigenis* moeten alleggen

יא מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים : אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ
יג תַּעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ : לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
טו מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם : כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי
טז הָאֲדָמָה : ס לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר
יז נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה : שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
יח וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ : וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה
לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע
יט יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ : לַהֲדֹף אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
כ יְהוָה : ס כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת
כא וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם : וְאָמַרְתָּ
לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם
כב בְּיָד חֲזָקָה : וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים ׀ בְּמִצְרַיִם

---

van zekere denkbeelden. 10—15 verbieden *afval van God*, 16—19 *twijfel*, die Hem eerst op de proef wil stellen, alvorens Zijne geboden te vervullen.

19. להדף hangt niet af van נשבע, zoodat de zin zou zijn: *het land, waaromtrent God uwen vaderen gezworen heeft weg te stooten* enz., maar is nadere bepaling van וירשת, *gij zult het land in bezit nemen, doordien gij*, of: *doordien God wegstoot* enz.; v. a. staat het parallel met למען uit het vorige vers en moet men vertalen: *opdat Hij wegstoote* enz.

20. מחר, *op een komenden dag*, vgl. onze aant. Gen. 30,33. — מה enz. geeft m. i. de vraag indirect terug; de zoon zou de vraag stellen: אשר צוה ה' אתנו; dat in de indirecte vraag toch de eerste persoon bij een beiden partijen gemeenschappelijk bezit gebruikt wordt, ה' אלהינו, waar wij ה' אלהיכם zouden verwachten, komt meer voor. Plotselinge overgang van directe tot indirecte rede, wat hier ook mogelijk is, komt evenzeer dikwijls genoeg voor; vgl. Num. 17,2.

20—25 werken het in vs. 7 kort gegeven voorschrift ושננתם wat nader uit. — מה. Uit het antwoord blijkt, dat de vraag niet den *inhoud* der wetten, maar de *gronden* geldt, die ons verplichten ze op te volgen; zoo ook in מה חרי האף הגדול הזה, wat is *de oorzaak* van dezen toorn (Deut. 29,23).

21. God is het, die ons uit Egypte heeft bevrijd; wij hebben dus Hem alleen te dienen; 22. de groote daden, door God verricht om Egypte te straffen, hebben het Godsbewustzijn bij ons gevestigd; 23. en dat wij een vrij volk geworden zijn en in ons land gevestigd, danken wij alleen God en het verbond met de vaderen; 24. Doch zal het ons blijvend welgaan, dan hebben wij de door God geboden wetten in acht te nemen.

22. ויתן, *God gaf*, deed neerkomen, במצרים, *op Egypte*, het land en

23 op Phar'o en op geheel zijn huis, vóór onze oogen. Doch ons
heeft Hij van daar uitgevoerd, ten einde ons te brengen, om
ons te geven het land, dat Hij onzen vaderen toegezworen
24 heeft. Daarom heeft ons de Eeuwige geboden, al deze wetten
te volbrengen, om den Eeuwige, onzen God, te vreezen; ten
goede voor ons alle dagen om ons in het leven te doen blijven
25 gelijk dezen dag. Ook zal het ons tot deugd zijn, wanneer
wij in acht nemen te volbrengen al dit gebodene, vóór den
Eeuwige, onzen God, gelijk Hij ons geboden heeft.

7 1 Wanneer de Eeuwige, uw God, u naar het land brengen
zal, waarheen gij komt, om het in bezit te nemen, en Hij vele
natiën voor u uitwerpen zal, den Chittiet, den Girgashiet, den
Emoriet, den Kena'aniet, den Perizziet, den Chiwwiet en den
2 Jeboesiet, zeven volken, talrijker en machtiger dan gij; En
de Eeuwige, uw God, hen in uwe macht zal geven, en gij
hen verslaan zult; tot ban zult gij hen dan maken; gij zult geen
3 verbond met hen sluiten en hen niet begunstigen. Ook zult
gij u niet met hen vermaagschappen; uwe dochter zult gij niet
aan zijnen zoon geven, en zijne dochter zult gij niet voor uwen
4 zoon nemen. Want hij zoude uwen zoon doen afwijken van Mij
te volgen, en zij zouden andere goden dienen; dan zoude de toorn
des Eeuwigen tegen u ontbranden, en Hij zoude u weldra verdel-
5 gen. Maar integendeel; aldus zult gij met hen handelen: hunne
altaren zult gij omver halen, hunne gedenksteenen verbrijzelen,
hunne gewijde bosschen omhakken, en hunne gehouwen beel-
6 den in vuur verbranden. Want een heilig volk zijt gij voor den
Eeuwige, uwen God; u heeft de Eeuwige, uw God, uitverkoren,
om Hem te zijn een volk, dat een kostbaar bezit vormt, uit alle

---

het volk. — לעינינו, *wij*, onze voorouders, zagen het *met eigen oogen*. De woorden worden immers ook den lateren geslachten in den mond gelegd, zoodat men hier niet aan de oudsten van het toen levende geslacht behoeft te denken, die den uittocht nog zelve als jonge menschen onder 20 jaar hadden meegeleefd.

23. הביא, *naar huis brengen*, naar de plaats van bestemming voeren; vgl. Tseph. 3,20.

24. ליראה, om daardoor te toonen, dat wij God vreezen.

25. וצדקה, v. s. als *deugd*, daad van toewijding en verdienste, die aanspraak geeft op belooning, תהיה, *zal het ons zijn*, gerekend worden. לפני ה' אלהינו, dat wel naar den zinbouw bij לעשות behoort, moet echter ook hier aangevuld worden, vgl. 14,13. V. a. *en gerechtigheid zal het ons zijn*, daarin zal onze gerechtigheid en plichtsvervulling bestaan.

Hoofdstuk VIII. 1—11. Evengoed als van afgodendienst, heeft het volk zich te onthouden van verschooning der afgodendienende Kena'anieten, die hen zelve ten verderve zou voeren.

1. ונשל, eig. *uittrekken* van schoeisel; *afwerpen* van vruchten (Deut.

כג בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא
כד אֹתָנוּ לָתֵת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ וַיְצַוֵּנוּ
יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
כה לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ
כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
ז א כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ * ס כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ
הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה
ב גּוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם
הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃
ג וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃
ד כִּי־יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־
ה יְהוָה בָּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ כִּי־אִם־כֹּה תַּעֲשׂוּ לָהֶם
מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן
ו וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃ כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל

28,40); hier en vs. 22 van het uittrekken, d. w. z. *verdrijven* van volkeren van hun bodem. — Hier zijn weer alle *zeven* Kena'anietische stammen genoemd, Ex. 23,23 en 33,2 maar *zes*.

2. **החרם תחרים**, *tot* חרם *verklaren*; חרם eig. *net*, iets afgeslotens; v. d. òf iets wat voor eeuwig uit profaan bezit is uitgesloten — zooals Lev. 27,21 — òf waarvan verder bestaan is uitgesloten, wat den dood of der vernietiging moet worden prijsgegeven, zooals hier en Jos. 6,17. — Vgl. overigens Ex. 23,32.

4. **כי יסיר**, *hij*, de Kena'aniet, wiens zoon of dochter gij voor uw dochter of zoon in echtverbond neemt, *zou uw* klein-*zoon doen afwijken*, מאחרי, *van achter Mij*, van Mij te volgen; Mozes spreekt in naam Gods. — ועבדו, *en zij zouden* samen *dienen*, de heiden met uw kind en kleinkind; of: בנך als verzamelwoord opgevat: *uw nakomelingen*. — בכם, *tegen ieder van u*; והשמידך en *Hij zou u*, enkelvoud, als volkseenheid *verdelgen*.

6. *Gij zijt een heilig volk*, daarom geen vermaagschapping met heidenen, geen voortbestaan van heidensche heiligdommen in uw land. — Over עם קדוש en עם סגלה zie Ex. 19,5. — מכל העמים kan òf met בחר verbonden worden: *heeft uitverkoren uit alle volkeren*, of met עם סגלה, *meer dan alle volkeren* zijt gij een kostbaar bezit van God, die rechten op u heeft.

7 volkeren, die op de oppervlakte van den aardbodem zijn. Niet
omdat gij talrijker zijt, dan eenig volk, heeft de Eeuwige be-
hagen in u gevonden en u uitverkoren; want gij zijt het minste
8 onder al de volkeren. Maar omdat de Eeuwige u lief heeft,
en omdat Hij den eed in acht neemt, dien Hij uwen vaderen
gezworen heeft, heeft Hij u met eene sterke hand uitgevoerd,
en u uit het slavenhuis verlost, uit de macht van Phar'o, den
9 koning van Egypte. Weet echter wel, dat de Eeuwige, uw God,
„God" is, de vertrouwbare God, die het verbond en de ge-
nade in acht neemt hun, die Hem beminnen, en hun, die
Zijne geboden in acht nemen, tot in het duizendste geslacht.
10 Die echter Zijnen haters in zijn aangezicht vergeldt, om hem
te vernielen; Hij stelt niet uit voor hem, die Hem haat; in
11 zijn aangezicht vergeldt Hij hem. Gij zult dus de geboden, de
wetten en de rechtsvoorschriften in acht nemen, die ik u heden
gebied, om ze te volbrengen.

12 Het zal zijn: als belooning ervoor, dat gij naar deze rechts-
voorschriften zult luisteren, en ze in acht nemen en volbrengen
zult, zal de Eeuwige, uw God, u ook het verbond en de ge-
nade inachtnemen, die Hij uwen vaderen toegezworen heeft.
13 Hij zal u beminnen, u zegenen en u vermeerderen; Hij zal
namelijk zegenen de vrucht van uwen schoot en de vrucht
van uw land, uw koren, uwen most en uwe olie, het gewor-
pene van uwe runderen en de toeneming van uw kleinvee, op
den bodem, dien Hij uwen vaderen gezworen heeft, u te geven.

---

7. Niet getalsterkte was aanleiding, dat God u juist tot Zijn werktuig koos. — מכל העמים, *boven een ig volk*; alle volkeren zijn talrijker dan gij. RASHBAM laat het uitsluitend op de *zeven* volkeren slaan; gij verslaat hen niet, omdat gij grooter zijt dan zij, maar enz. — חשק, zich aan iemand hechten uit liefde.

8. Sommigen verklaren ומשמרו, *omdat Hij namelijk in acht neemt*, als nadere aanvulling van מאהבת ה'; het kunnen echter zeer goed twee redenen zijn, ter verklaring dat God Zich aan Israël gehecht heeft en het heeft uitverkoren: omdat gij Zijne liefde waardig waart, en bovendien om het den vaderen gegeven woord gestand te doen.

9. הוא האלהים, *God is* de eenige, die dien naam verdient en de macht heeft om wat verder volgt te doen; האל הנאמן, *is de vertrouwbare God*, die Zijn woord houdt en dus ook den wil heeft om te volbrengen wat hier volgt (IBN 'EZRA).

10. אל פניו, *in ieders aangezicht*, zoodat hijzelf de straf ondergaat. — לא יאחר, *Hij stelt niet uit* te vergelden *Zijnen hater* enz. De samenhang is aldus: God heeft u alleen uitverkoren, omdat gij het waardig zijt en omdat Hij den den vaderen gezworen eed gestand wil doen. Weet echter wel, dat Hij, wel is waar, den nakomeling der braven beloont, maar

ואתחנן
י הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ * לֹא מֵרִבְכֶם מִכָּל־הָעַמִּים
חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים׃
ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים
ט מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ * וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא
מפטיר
הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי
מִצְוֹתָו לְאֶלֶף דּוֹר׃ וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא
יא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־
החקים
הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃ פ

יב וְהָיָה ׀ עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת־הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד
יג אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ וְאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־
בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֵת לָךְ׃

Zijnen hater zelve de straf doet ondergaan; en blijf daarom trouw aan wat ik u heden in Gods naam beveel te doen.

12—16. De opvolging dier geboden brengt zegen.

12. עקב = עקב אשר Gen. 22,18 e. a. p. eig.: *hiel;* v. d. wat op iets anders volgt, *eindresultaat,* maar ook: *belooning.* Zooals NACHM. opmerkt, wordt in het Hebreeuwsch het begin: *hoofd,* het einde eener zaak: *hiel* genoemd. — את הברית ואת החסד, evenals in vs. 9 één begrip: *het genadeverbond;* שמר bij ברית ook hier gebruikt met het oog op ושמרתם in het eerste deel van het vers.

13. וברך enz. ontwikkelt het eerste versdeel naar zijne onderdeelen: menschen en bodemproducten worden talrijk; deze laatsten ontwikkeld in koren, most en olie als voornaamste landbouwproducten, en in rund- en kleinvee, de objecten van den veeteelt. — בטנך. בטן kan slechts van de *moeder* gezegd worden; het mannelijk aanhangsel moet dus op de volksgemeenschap slaan en בטן is collectief. — Over שגר zie Ex. 13,12. — עשתרת, een woord van twijfelachtige beteekenis. V. s. naam eener phoenicische godin Astarte, overeenkomende met Aphrodite = Venus, en als godin der geslachtsverbinding vereerd; vandaar dan algemeene benaming voor geslachtsvermeerdering; v. a. zou het, samenhangend met עשר, *rijkdom,* niets anders dan *toeneming* beteekenen.

14 Gezegend zult gij zijn boven alle volkeren; er zal onder u
noch een onvruchtbare man noch eene onvruchtbare vrouw
15 zijn, noch onder uw vee. De Eeuwige zal alle ziekte van u
afwenden, en al de booze kwalen van Egypte, die gij kent,
Hij zal ze u niet opleggen, maar ze doen komen op al uwe
16 haters. Gij zult alle volkeren verteren, die de Eeuwige, uw
God, u geven zal; uw oog mag hen niet sparen; — opdat gij
hunne goden niet dient — want het zoude u tot valstrik zijn. —
17 Als gij soms in uw hart zeggen mocht: „Talrijker zijn deze
18 volkeren dan ik; hoe zou ik hen kunnen verdrijven?" Vrees
niet voor hen; gedenken zult gij, wat de Eeuwige, uw God,
19 aan Phar'o en aan geheel Egypte gedaan heeft. De groote
beproevingsdaden, die uwe oogen gezien hebben; de teekenen
en de wonderen, en de sterke hand en den uitgestrekten arm,
waardoor de Eeuwige, uw God, u uitgevoerd heeft; zoo zal de
Eeuwige, uw God, doen aan alle volkeren, voor welke gij vreest.
20 Ook den horzel zal de Eeuwige, uw God, tegen hen loslaten,
totdat omkomen de nog overgeblevenen en die zich verborgen
21 hebben vóór uw aangezicht. Gij zult niet verschrikt zijn voor
hen, want de Eeuwige, uw God, is onder u, een groot en ont-
22 zagwekkend God. De Eeuwige, uw God, zal deze natiën vóór
uw aangezicht uitwerpen langzamerhand; gij zult hen niet
spoedig kunnen vernietigen, opdat het wild des velds zich niet
23 bij u te zeer vermeerdere. De Eeuwige, uw God, zal ze in
uwe macht geven, en groote verwarring over hen brengen,
24 totdat zij verdelgd zullen zijn. En zal hunne koningen in uwe
macht geven, en gij zult hunnen naam van onder den hemel
doen verloren gaan; niemand zal tegen u kunnen stand houden,
25 totdat gij hen verdelgd zult hebben. De beelden hunner goden
zult gij in vuur verbranden; gij zult het zilver en het goud,
dat er aan is, niet begeeren, om het voor u te nemen, opdat
gij er niet door verstrikt wordet; want het is den Eeuwige,

---

15. חלי, algemeene, epidemische *ziekte*. — מדוי, *ziektetoestand*, lijden, gevoel van ziekzijn. — Egypte was ervoor bekend, dat er vaak zware ziekten heerschten, die spoedig een gevaarlijk karakter aannamen. Men behoeft hier dus nog niet aan speciale ziekten te denken. — אשר ידעת, *die gij*, tijdens uw verblijf in Egypte, zelve *hebt leeren kennen*.

16. ואכלת, *gij zult* door het oorlogszwaard *verteren*, vernietigen; vgl. Jeremia 10,25 e. a. p. In verband met het volgende schijnt het hier niet meer een zegenwensch, maar een *bevel* te zijn (Ibn 'Ezra) Anderzijds kan er echter ook de gedachte in liggen: gij zult sterk genoeg zijn om de volkeren te verteren; spaar hen dan echter niet; — hiermede komt Mozes op de gedachte van vs. 5 terug, om daaraan vast te knoopen de uitwerking der belofte, dat Israël zijn tegenstanders, al schijnen zij nog zoo machtig, zal kunnen overwinnen (17,26). — כי מוקש הוא, *het*, het sparen dier volkeren, *zou u tot valstrik worden*. De woorden ולא תעבד enz. zijn een soort tusschenzin, den grond aangevend, waarom men ze niet mag sparen. Het dienen

יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וְעַקָּרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃
טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר
טז יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃ וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־
הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם
יז וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס כִּי תֹאמַר
בִּלְבָבֶךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃
יח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה
יט וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת
וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא
כ מִפְּנֵיהֶם׃ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־
כא אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־
כב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר
כג פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ
כד וְהָמָם מְהוּמָה גְּדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ
וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ
כה עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד
כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה

---

der afgoden toch is geen מוקש, valstrik, *gevaar*, — maar is de hoogste *afval* zelve.

19. **המסת**, zie 4,34.

20. **הצרעה**, zie Ex. 23,28. — מפניך behoort bij אבד of bij והנסתרים.

22. **האל** = האלה. — Vgl. onze aant. Ex. 29,29 en 30. — עליך, *bij u*, of: *tegen* u.

23. **והמם**, van הום, *verwarren*.

24. **השמידך** een onbepaalde wijs = **השמידך**, vgl. Lev. 14,43. V. a.: *totdat H ij, God, u hen zal hebben d o e n vernietigen*, een verleden tijd van den Hiph'iel. — התיצב בפניו, *zich opstellen tegen iemand*, stand houden om hem te bestrijden.

25. **כסף וזהב עליהם**, *zilver en goud, d a t* tot versiering *o p h e n*, de

26 uwen God, een gruwel. En gij zult geen gruwel in uw huis
brengen, gij zoudt immers ban worden, gelijk het zelve is; ver-
afschuwen zult gij het en er een gruwel voor hebben, want
voorwerp van ban is het!

8 1 Het geheele gebod, dat ik u heden gebied, moet gij in acht
nemen te vervullen, opdat gij in leven blijft en u vermeerdert
en komt en het land in bezit neemt, dat de Eeuwige uwen
2 vaderen gezworen heeft. Gij zult gedenken den geheelen weg,
dien de Eeuwige, uw God, u nu reeds veertig jaren in de woestijn
heeft doen gaan; om u onthouding op te leggen, ten einde u
te beproeven, opdat men wete wat in uw hart is, of gij Zijne
3 geboden in acht zult nemen of niet. Hij legde u dus onthou-
ding op en liet u honger lijden, en gaf u het *Man* te eten,
dat gij niet kendet en uwe vaderen niet gekend hadden; om
u te doen ondervinden, dat niet van brood alleen de mensch
leeft, maar dat van al wat uit het bevel des Eeuwigen daartoe
4 beschikt is, de mensch leeft. Uw gewaad is niet gesleten van
uw lichaam, en uw voet is niet opgezwollen, nu reeds sinds
5 veertig jaren. Gij zult dus in uw hart erkennen, dat, gelijk
een man zijnen zoon door tucht opvoedt, de Eeuwige, uw God,
6 u onder tucht heeft genomen. En gij zult de geboden van den

---

afgodsbeelden, *is*, dus אשר עליהם vóór aan te vullen; anderen: *begeer geen goud en zilver voor hen* als losprijs aan te nemen, om ze hunnen eigenaars te laten. — בו, *door dit* zilver of goud, of door zoodanig *nemen*.

26. כמהו. mannelijk, *gelijk*: het verafschuwde metaal, misschien onder den invloed van het woord חרם; als het op תועבה slaat, moest het כמוה luiden. — Door zich aan het tot ban gewijde te vergrijpen, wordt men zelve tot ban, der vernietiging of den dood vervallen. Vgl. de geschiedenis van 'Achan, Jos. 7.

Hoofdstuk VIII. Was in het slot van het voorafgaande hoofdstuk de plicht behandeld alle sporen van het heidendom te vernietigen, dat immers door den ondergang zijner aanhangers de nietigheid zijner goden zal bewijzen, — ons hoofdstuk behandelt de plicht, zich steeds de Godheid voor oogen te houden en zich aan Zijne vaderlijke leiding te onderwerpen, die Hij Israël in de woestijn immers zoo ruim liet toekomen. Daaruit vloeit dan vanzelve trouwe vervulling van Zijn wet en blijvend heil en geluk. Vs. 1 is opschrift, dat in korte woorden den inhoud van het hoofdstuk aangeeft. — ובאתם וירשתם. Door trouwe vervulling der geboden zullen zij het land in bezit nemen en *houden*; — daar zij immers op het punt stonden het land binnen te trekken, gaat het niet, hier de verovering eerst als gevolg van toekomstige trouw aan de wet voor te stellen. Anderen: *nadat gij gekomen zult zijn en het land in bezit genomen zult hebben*.

2. Denk er steeds aan, hoe God u door de woestijn leidde, om ענתך, u door nood en ontbering uw hulpbehoevendheid te doen inzien. — לנסתך, om u zoo op de proef te stellen, u in een toestand te verplaatsen, die ertoe leidt, לדעת, *zoodat men* of: *gij* leert ervaren, hoe het in uw hart gesteld is; anderen: *opdat Hij wete*, een menschelijke uitdrukking dan in

יא אֱלֹהֶיךָ הוּא : וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם
כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ | תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב | תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא : פ
ח יב כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן
תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה
יג לַאֲבֹתֵיכֶם : וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־ מצותיו ק׳
יד אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָו* אִם־לֹא : וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ
וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן
הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא
טו פִּי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם : שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ
טז לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה : וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר
יז יִיַּסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָ : וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֹת

---

oneigenlijken zin van God gebruikt. Num. 14,33 zegt, dat die zwerftocht door de woestijn een straf was voor het oproer en den terugkeer der verspieders. Deze straf voor een daad, die Israëls volslagen gemis aan Godsvertrouwen had bewezen, werd nu juist dienstbaar gemaakt aan de opvoeding daartoe.

3. **על הלחם**, dat niet, alleen *op brood* steunend, de mensch de kracht tot levensonderhoud vindt (vgl. Gen. 27,40; Jes. 38,16; Ez. 33,19). — על כל מוצא enz. steunend *op wat ook, dat uit Gods mond gaat,* d. w. z. wat ook door God als middel tot levensonderhoud bestemd wordt.

4. **בלה**, *slijten,* door ouderdom, מעליך, *van op u,* van uw lichaam. — בצקה, waarschijnlijk: *gezwollen.* — Zoomin als het gebruik van Manna het genot van andere spijzen en dranken, waar en voorzoover die te krijgen waren, uitsloot, evenmin behoeft hier te worden aangenomen, dat Israël zijne kleeding en schoeisel gedurende de geheele omzwerving nooit vernieuwde. De zin is alleen, dat zij zoo zichtbaar door God beschermd werden, dat zij nooit gebrek hadden aan kleeding, ook al gingen misschien jaren voorbij zonder gelegenheid tot vernieuwing, en dat hun lichaam niet leed onder de vermoeienissen van de reis.

5. **וידעת עם לבבך**, *gij zult de erkentenis in uw hart blijvend opnemen.* היה עם לב beteekent: *het stellige voornemen koesteren.* — יסר beteekent: *in tucht nemen,* door terechtwijzing *opvoeden;* niet juist: *tuchtigen;* מוסר beteekent vooral: terechtwijzing door *wijze lessen,* niet door *straf.* Het woord kan de verschillende zijden der opvoeding beteekenen: onder tucht nemen, verbeteren, tuchtigen.

6 en 7. Zin: blijf dus Gods geboden in acht nemen; want God brengt u in een goed land, waar gij echter uw plicht zult moeten doen; (7—10). Doet gij dit niet, maar vergeet gij God, — dan wacht u ondergang

Eeuwige, uwen God, in acht nemen, om in Zijne wegen uwen
7 levenswandel te richten en Hem te vreezen. Want de Eeuwige,
uw God, brengt u naar een goed land, een land van waterbeken,
wellen en watermassa's, die in de vlakte en op het gebergte ont-
8 springen; Een land van tarwe en garst en wijnstokken, vijgen-
en granaatappelboomen; een land van olie voortbrengende olijf-
9 boomen en van dadelhonig; Een land, waarin gij niet met
bekrompenheid brood zult eten, waarin gij aan niets gebrek
zult hebben; een land, welks steenen ijzer zijn, en uit welks
10 bergen gij koper houwen zult. Als gij nu gegeten en u ver-
zadigd zult hebben, dan zult gij den Eeuwige, uwen God, loven,
11 voor het goede land, dat Hij u gegeven heeft. Neem u in
acht, dat gij den Eeuwige, uwen God, niet vergeet, door Zijne
geboden, rechtsvoorschriften en wetten niet in acht te nemen,
12 die ik u heden gebied. Dat namelijk niet — wanneer gij eet
13 en u verzadigt, en goede huizen bouwt, en ze bewoont; En
uw rund- en kleinvee vermeerderen, zilver en goud bij u toe-
14 neemt, en al wat u behoort, vermeerdert; — Dan uw hart zich
verheffe, en gij den Eeuwige, uwen God, vergeten zoudt, die
15 u uit het land Egypte, uit het slavenhuis, gevoerd heeft. Die
u geleid heeft door die groote en vreeselijke woestijn, [plaats]
van slangen, vergiftige slangen en schorpioenen, en van dor-
heid, waar nergens water te vinden was; die water voor u
16 deed voortkomen uit de hardste keirots. Die u in de woestijn
Man te eten gaf, dat uwe vaderen niet gekend hadden, om u
onthouding op te leggen en om u te beproeven ten einde u
17 op het einde wel te doen. Gij zoudt namelijk in uw hart
zeggen: „Mijne kracht en de sterkte mijner hand hebben mij
18 dit vermogen verworven." Doch gij moet aan den Eeuwige,
uwen God, denken; dat Hij het is, die u kracht geeft, om
vermogen te verwerven, ten einde het verbond gestand te doen,
dat Hij uwen vaderen gezworen heeft, — gelijk heden geschiedt.

(11—20). Dit land is in tegenstelling met de woestijn, zeer *waterrijk*. — נחלי מים, *stroomend*, voortgeleid *water*, hetzij *beeken* of *rivieren*; עינת, *wellen*, op een bepaalde plaats uit den grond opborrelend; תהמת, eig. *woelend water*, grootere waterbekkens, *meeren*. — יצאים בבקעה ובהר, *die uitgaan*, te voorschijn komen, ontspringen, zoowel in de *valleien*, als in de *bergstreken*.

9. לחם, *spijs*, voedsel. — לא תחסר כל בה, *gij zult geen gebrek erin hebben aan wat ook;* כל wordt gewoonlijk door het mannelijk werkwoord gevolgd. חסר kan beteekenen: *gebrek hebben* en *ontbreken*, evenals מלא, *vol zijn* en *vullen*. — אבניה ברזל, de berg*steenen* zijn *ijzerhoudend*. Sporen van oude ijzer- en kopermijnen worden vooral in het Noorden des lands nog aangetroffen.

10. Telkens nu als gij door den overvloed, dien het land u levert, u verzadigd zult hebben, zult gij den Gever van al dit goeds, den Eeuwige, uwen God, *danken*. De traditie vindt in ons vers het voorschrift van de dankzegging na den maaltijd. Daardoor wordt de mensch dan telkens

ז יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים
ח בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־
ט זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ׃ אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם
לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב
י נְחֹשֶׁת׃ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ
פ יא הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ * הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
יב מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃
יג וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ
יד יִרְבֶּה׃ וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ
טו מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא
נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם
טז מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃ הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן
אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃
יז וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃
יח וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת
חַיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם
הַזֶּה׃

---

eraan herinnerd, dat niet eigen kracht, maar Gods genade alleen hem zijn voorspoed heeft geschonken!

15. וצמאון, *dorstigheid*. V. s. waar men door de brandende zon dorstig wordt.

16. Einddoel was: het u ten laatste te doen welgaan. — אחרית, de tijd, die na een zekere periode volgt.

17. כחי, *mijn* eigen scheppende *kracht*. — ועצם ידי, *de*, bezwaren overwinnende, *macht van mijne hand*. — חיל, *verzameling* van krachten en middelen. — עשה חיל, *kracht* of *vermogen verwerven*, bereiden.

18. כי, *dat*, leidt den van וזכרת afhankelijken voorwerpszin in. — Hij schenkt u de kracht, aanleg en geschiktheid om vermogen te verwerven, niet om uwe verdiensten, maar alleen om het verbond met de vaderen gestand te doen. — כיום הזה, *gelijk* Hij tot *heden* reeds getoond heeft te doen, door u op uwen woestijntocht te beschermen.

19 Doch het zal zijn: Indien gij den Eeuwige, uwen God, vergeten zult en zult volgen andere goden, en hen dienen, en u
voor hen nederwerpen zult, zoo waarschuw ik u heden, dat gij
20 zult verloren gaan. Gelijk de natiën, die de Eeuwige van voor uw aangezicht uitroeit, zoo zult gij verloren gaan; als gevolg ervan dat gij niet luisteren zult naar de stem van den Eeuwige, uwen God!

9 1 Hoor, Israël! Gij trekt thans den Jordaan over, ten einde binnen te trekken om natiën te veroveren, die grooter en machtiger zijn dan gij; steden, groot en versterkt tot in den
2 hemel. Een groot volk en van hooge gestalte, zonen der 'Anakiem, van welke gij weet en gij hebt hooren zeggen: „Wie
3 kan tegen de zonen van 'Anak stand houden?" Gij komt dus thans tot de erkenning, dat de Eeuwige, uw God, het is, Die vóór u trekt, als een verterend vuur; Hij zal ze verdelgen en Hij zal ze voor u onderdanig maken; gij zult hen spoedig verdrijven en uitroeien, gelijk de Eeuwige omtrent u gesproken
4 heeft. Zeg niet in uw hart, wanneer de Eeuwige, uw God, hen van voor uw aangezicht wegstoot, aldus: „Om mijne deugd heeft de Eeuwige mij gebracht, om dit land in bezit te nemen," terwijl om de slechtheid van deze volkeren de Eeuwige hen
5 van voor uw aangezicht verdrijft. Niet om uwe deugd en de oprechtheid uws harten komt gij om hun land in bezit te nemen; maar om de slechtheid dezer volkeren verdrijft de Eeuwige, uw God, hen van vóór uw aangezicht, en om het woord gestand te doen, dat Hij uwen vaderen, Abraham, Izak

---

19. **העדתי בכם**, vóór een daad: *waarschuwen*; vgl. onze aant. Gen. 43,3.

20. **מאביד מפניכם**, *van vóór uw aangezicht*, of: *om uwentwille*, ten uwen behoeve.

Hoofdstuk IX. 1—6. De volkeren van Palaestina immers gaan, trots hun macht, te gronde wegens hun zedelijke ontaarding; doch ook Israël heeft nog lang niet de hoogte bereikt, waartoe eerst de wet het moet opvoeden; laat het dus niet overmoedig worden en in zelfgenoegzaamheid meenen, door eigen verdiensten het land te hebben verworven. Denkt slechts aan het jongste verleden, hoe gij door afval en oproer tegen God, onmiddellijk ná de openbaring reeds, u zoozeer Gods toorn op den hals hebt gehaald, dat slechts op mijne bede verschooning voor uw misdaad werd verworven (7—29; 10,1—11).

1. **היום**, *heden* = binnen kort; evenals **מחר**, *morgen* = in lateren tijd. — **עמים ... לרשת גוים**. **עמים** is ook voorwerp van **לרשת**, dat zoowel: *beërven*, als: *iets erven* beteekent; v. d. eenerzijds: de bewoners *verdrijven*, anderzijds: hun land en steden *in bezit nemen*.

2. **גדול ורם**, hier waarschijnlijk: *talrijk en van hooge gestalte*. — **בני ענקים**, *zonen*, nakomelingen *der 'Anakiem*, van wie alle Kena'anietische volkeren schijnen af te stammen, vgl. 'Amos 2,9. Anderen: *gelijk de 'Anakiem-zonen*. — **אשר אתה ידעת**, *die gij* uit de mededeelingen der verspieders en den strijd tegen 'Og *kent*, **אתה שמעתה (אשר)**, *en waarvan gij gehoord hebt*, dat men zegt: **מי יתיצב** enz.

כה וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הֵעַדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי
כ אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן
עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ

ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם
ב גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ עַם־גָּדוֹל
וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב
ג לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר
לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידָם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם
ד וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ * אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ
בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי
יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה
ה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת
אֶת־אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם
מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ

---

3. Omdat gij weet, hoe machtig die volkeren zijn, moet gij dan ook inzien, dat God het is, die ze vernietigt. — Driemaal הוא met krachtigen nadruk; הוא ישמידם והוא יכניעם, *Hij vernietigt ze, door ze te vernederen*; anderen: deels *verdelgt* Hij ze, anderdeels *maakt Hij ze tot uwe onderdanen*. — מהר, *spoedig*, als de tijd voor iederen stam in het bijzonder gekomen is. Het is evenmin in tegenspraak met 7,22, waar gezegd wordt, dat Israël het land niet plotseling zal ontvolken, — als Gods niet dralen met vergelden (7,10) in strijd is met Zijne lankmoedigheid.

4. בצדקתי, hier tegenstelling van רשעה, beteekent: *trouw in de plichtsvervulling*, deugd. — וברשעת enz. wordt door sommigen nog als deel van de Israël in den mond gelegde redeneering opgevat: „zeg niet, dat om uw deugd en der volkeren slechtheid God hen verdrijft". Anderen zien in deze woorden reeds de tegenstelling: *terwijl* niet om uw deugd, maar alleen *om de slechtheid* enz. Om het sterker te doen uitkomen, wordt dan deze gedachte in vs. 5 nog in den breede herhaald. Voor deze beteekenis van den ו vgl. bijv. 9,29; Gen. 26,27; Roeth 1,21 e. a. p.

5. Mozes plaatst naast צדקה, de plichtgetrouwe *daad*, nog ישר לבב, de oprechte *gezindheid*. — De Kena'anietische stammen verdienden wegens hun slechtheid den ondergang; dat juist *gij* werdt aangewezen om hun land in bezit te nemen, geschiedde niet om uw braafheid, maar alleen om den den vaderen gezworen eed gestand te doen.

6 en Jakob, gezworen heeft. Erken dus, dat niet om uwe deugd
de Eeuwige, uw God, u dit goede land geeft, om het in bezit
7 te nemen; want een hardnekkig volk zijt gij. Gedenk, —
vergeet het niet, — hoe gij den Eeuwige, uwen God, in de woestijn
hebt vertoornd; van den dag af, dat gij uit het land Egypte
zijt uitgegaan, totdat gij op deze plaats gekomen zijt, waart gij
8 telkens weerspannig tegen den Eeuwige. En reeds te Choreb hebt
gij den Eeuwige vergramd; zoodat de Eeuwige zoo vertoornd
9 tegen u was, dat Hij u verdelgen wilde. Toen ik op den berg
geklommen was, om de steenen tafelen te ontvangen, de tafelen
des verbonds, dat de Eeuwige met u gesloten had; en ik bleef
op den berg veertig dagen en veertig nachten, — brood at ik
10 niet en water dronk ik niet; — En de Eeuwige mij de twee
steenen tafelen gaf, beschreven met den vinger Gods; — en op
deze waren al de woorden, die de Eeuwige met u op den berg,
uit het vuur, gesproken had op den dag der vergadering; —
11 En het was na verloop van veertig dagen en veertig nachten,
had de Eeuwige mij gegeven de twee steenen tafelen, de tafelen
12 des verbonds. En zeide de Eeuwige tot mij: „Op! daal spoe-
dig van hier af, want uw volk, dat gij uit Egypte uitgevoerd
hebt, heeft [zijn levenswandel] verdorven; zij zijn spoedig af-
geweken van den weg, dien Ik hun geboden heb; zij hebben
13 zich een gegoten beeld gemaakt." Voorts zeide de Eeuwige
tot mij, als volgt: „Ik heb dit volk gadegeslagen, en zie, het
14 is een hardnekkig volk. Laat af van Mij, dat Ik hen uitroeie, en
hunnen naam van onder den hemel uitwissche; dan zal Ik u tot
15 eene natie maken, machtiger en talrijker dan deze." Ik keerde
mij om en daalde den berg af; — nog brandde de berg in vuur, —
en de twee tafelen des verbonds waren in mijne beide handen.
16 Ik zag, en zie — gij hadt tegen den Eeuwige, uwen God, gezon-
digd, hadt u een gegoten kalf gemaakt; waart spoedig afgeweken

---

6. Gij kunt het immers uit eigen ervaring weten, dat gij een hardnekkig volk zijt; *erken dit dus* en houd het steeds voor oogen.

7. **את אשר** leidt den voorwerpszin bij זכר in en moet vertaald worden: *hoe*. — למן היום, *te* rekenen *van den dag*, of een bijgevoegde ל, die bij tijd- en plaatsbepalingen meer voorkomt. — עם ... ממרים, gewoonlijk wordt המרה met את of ב verbonden; hier met עם van den persoon: in uw wandel *met God*, in uwe verhouding tot Hem *waart gij weerspannig*. Reeds vóór den tocht door de Roode Zee begint het verzet (Ex. 14,11). Deze zin wordt dan door eenige feiten toegelicht: 8—21 den gouden-kalf-dienst te Choreb, 22 en 23 de overige oproeren in de woestijn.

8. **ובחרב**, *en* zelfs *te Choreb*.

9 en 10 zijn voorzin, waarbij vs. 11 met ויהי aansluit. — ביום הקהל, *op den dag der vergadering* (vgl. 4,10), waarop Mozes het volk uit de legerplaats God tegemoet voerde (Ex. 19,17). 12—14 is bijna letterlijk uit Ex. 32,7—10 overgenomen.

לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב : וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה : זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יְצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־
בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה : וּבְחֹרֵב
הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם :
בְּעָלְתִּי הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת
יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם
לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי : וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת
הָאֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל : וַיְהִי מִקֵּץ
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת
הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר
מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא : הֶרֶף
מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה
אֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וְרַב מִמֶּנּוּ : וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר
בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי : וָאֵרֶא וְהִנֵּה
חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר

---

14. הרף, van רפה, gebiedende wijs van den Hiph'iel: *laat los.* Ex. 33,10 staat הניחה לי, vgl. onze aanteekening aldaar.

15—17. Vgl. Ex. 32,15—19. וההר בוער באש, *nog altijd brandde de berg in vuur,* als op den Openbaringsdag; anderen: *weer brandde de berg in* het *vuur* van Gods toorn. — Van zijn bede voor het volk, nog vóórdat Mozes den berg afdaalde (Ex. 32,11—13), vermeldt hij hier niets, alleen hoe hij bij zijn komst in het leger het volk zijne zonde onder het oog bracht en (vs. 18 en 19) hoe hij wederom veertig dagen in gebed op den Sinai doorbracht.

17 van den weg, dien de Eeuwige u geboden had; — Toen
greep ik de twee steenen tafelen, en wierp ze uit mijne beide
18 handen, zoodat ik ze verbrijzelde vóór uwe oogen. En ik
wierp mij voor den Eeuwige neder, gelijk het eerste maal,
veertig dagen en veertig nachten, — brood at ik niet en
water dronk ik niet; — wegens uwe geheele zonde, die gij
bedreven hadt, door te doen hetgeen kwaad is in de oogen
19 des Eeuwigen, om Hem te vertoornen. Want ik was be-
vreesd wegens den toorn en de heete gramschap, met welke
de Eeuwige tegen u vergramd was, zoodat Hij u verdelgen
20 wilde; doch de Eeuwige verhoorde mij ook ditmaal. Ook op
Aharon was de Eeuwige zeer vertoornd, zoodat Hij hem ver-
delgen wilde; maar ik bad ook voor Aharon, in dien tijd.
21 Het voorwerp uwer zonde echter, dat gij gemaakt hadt, het
kalf, nam ik, en loste het op met vuur, vergruisde het, het
goed malende, totdat het fijn was geworden tot stof, en het
stof ervan wierp ik in de beek, die van den berg afvloeit.
22 Ook te Thab'era, te Massa en te Kibroth-Hatthaäwa hebt gij
23 telkens den Eeuwige vergramd. En toen de Eeuwige van
Kadesh-Barnéa' u uit wilde zenden met de opdracht: „Trekt
op en neemt het land in bezit, dat ik u gegeven heb!" waart
gij weerspannig tegen het bevel van den Eeuwige, uwen God,
en steldet gij geen vertrouwen in Hem, en luisterdet niet naar
24 Zijne stem. Weerspannig waart gij telkens tegen den Eeuwige,
25 van den dag af, dat ik u gekend heb! Toen ik mij nu gedu-
rende de veertig dagen en de veertig nachten voor den Eeuwige
nederwierp, die ik mij nederwerpend doorbracht, omdat de

---

18. **ואתנפל** enz. doelt op Mozes' verblijf voor God, dat Ex. 32,30 en 31 vermeld wordt. — **כראשנה**, *evenals de eerste maal*, dat ik op den berg was, ook nu *veertig dagen* enz. Of deze 40-daagsche periode *op den Sinai* of *in Mozes' tent* werd doorgebracht, is niet zeker. Vgl. onze aanteekening Ex. 33,1.

19. **גם בפעם ההוא**, *ook dezen keer* bij de bede om algeheele verzoening, evenals Hij mij reeds verhoord had ten opzichte van het uitroeien des volks (zie onze aanteekening Ex. 32,13).

20. Van die bede voor Aharon wordt in Ex. ter plaatse niets vermeld, daar zij in de bede voor het volk is inbegrepen. — Hier wordt het v. s. bijzonder vermeld om te zeggen, dat ook Aharon's bekleeding met het priesterschap slechts een Goddelijke genadedaad was, evenals Israëls voortbestaan en de verovering des lands.

21. **חטאתכם**, het voorwerp, waarmede gij de zonde hadt bedreven. — **אשר עשיתם את העגל**, v. s. = **את העגל אשר עשיתם**; v. a. een nevengeschikt voorwerp naast **חטאתכם** (**ואת**); zoo hebben wij het in onze vertaling opgevat. — **ואשרף** enz. Zie onze aant. Ex. 32,20. Van het te drinken geven van dit water, vermeldt Mozes niets, daar het hem immers niet te doen is om de herinnering aan de *bestraffing* op te wekken, maar alleen om hun hun herhaalden afval voor den geest te brengen.

כא מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם וַאֲתַפֵּשׂ בִּשְׁנֵי הַלְּחֹת
כב וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל שְׁתֵּי יָדַי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם: וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת
כג הַתַּאֲוָה מַקְצְפִים אֶת־יְהוָה: וּבְשָׁלְחוֹ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר
עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה
כד אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ: מַמְרִים
כה הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם: וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה
אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֵת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־

22—24. Niet alleen te Choreb, maar *telkens weer* ook bij andere gelegenheden, hebt gij God vertoornd; die herhaling wordt door de deelwoordconstructie uitgedrukt. Voor de feiten zie Num. 11,3; Ex. 17,7 en Num. 11,34. *Massa*, waar Israël kort na den uittocht was, wordt hier tusschen Thab'era en Kibroth Hatthaäwa genoemd, waar zij eerst ná het vertrek van Sienai, dus in het tweede jaar kwamen. De opsomming is nl. niet chronologisch, maar zakelijk; v. s. van geringeren tot hoogeren graad van afval stijgend: te Thab'era ontevredenheid met de Goddelijke leiding; te Massa morren en twijfel aan Gods leiding wegens watergebrek; te Kibroth Hatthaäwa uit wellustige begeerte naar vleesch.

23. ובשלח, *en toen God u wilde zenden*, toen Hij het volk in zijn geheel het land wilde doen intrekken, vroegen zij eerst verspieders te zenden, en na hun terugkeer toonden zij *volkomen gebrek aan vertrouwen* in God (vgl. Num. 14). Hier ובשלח ה' אתכם te vertalen: *toen God* mannen van *u* als verspieders *zond*, gaat reeds daarom niet, omdat den verspieders niet de opdracht kon worden gegeven *het land te veroveren*.

24 vat dan Mozes' oordeel over het volk te samen: *voortdurend waart gij weerspannig tegen den Eeuwige*, zoolang ik u ken!

25. Nu keert Mozes tot den afval te Sienai terug en herinnert aan den inhoud van zijn gebed, gedurende de boven vs. 18 genoemde veertig

26 Eeuwige gezegd had u te verdelgen; Bad ik tot den Eeuwige
en zeide: „Heer, Eeuwige God! verderf Uw volk en Uw erf-
deel niet, dat gij door Uwe grootheid verlost hebt, dat Gij uit
27 Egypte met sterke hand uitgevoerd hebt. Denk aan Uwe
dienaren, aan Abraham, Izak en Jakob; wend U niet tot de
hardnekkigheid van dit volk, noch tot zijne slechtheid noch
28 tot zijne zonde. Opdat het land, waarvandaan Gij ons uitge-
voerd hebt, niet zegge: „Buiten het vermogen des Eeuwigen
ligt het, hen in het land te brengen, dat Hij hun toegezegd
had; en omdat Hij hen haatte, heeft Hij hen uitgevoerd, om
29 hen in de woestijn te dooden." Terwijl zij immers Uw volk
en Uw erfdeel zijn, dat Gij door Uwe groote macht en met
Uwen uitgestrekten arm uitgevoerd hebt!

10 1 In dien tijd zeide de Eeuwige tot mij: „Houw u twee steenen
tafelen uit, gelijk de eersten, en klim tot Mij den berg op,
2 nadat gij u eene arke van hout gemaakt zult hebben. En Ik
zal op de tafelen schrijven de woorden, die op de eerste tafelen
geweest zijn, welke gij verbroken hebt; en gij zult ze in de
3 arke leggen." Ik maakte een arke van Shittahout en hieuw
twee steenen tafelen uit, gelijk de eersten; en ik klom den
4 berg op, met de beide tafelen in mijne hand. En Hij schreef
op de tafelen gelijk het eerste schrift, de tien woorden,

---

dagen, om aan te toonen, hoe en met welk doel Israël door Gods genade, niettegenstaande zijne afdwalingen, voor zijn taak gespaard bleef. — ואתנפל, letterlijk: *ik liet mij nedervallen*, in den zin van: *ik wierp mij in gebed neder.* — אשר התנפלתי, de veertig dagen, *die ik*, zooals straks vs. 18 gezegd, *in gebed neergeworpen doorbracht.*

26—29 geeft den gedachtengang terug van Ex. 32,11—13; doch wat den vorm betreft, vrij. Weliswaar had de Ex. t. a. p. meegedeelde bede vóór Mozes' eersten terugkeer tot het volk en dus vóór het breken der steenen tafelen plaats, terwijl het hier bedoelde bidden in de 40 dagen daarna geschiedde, maar het ligt in den aard der zaak, dat de inhoud van beide gebeden vrijwel overeen kwam. Het eerste had ten doel, het onmiddellijk bedreigde verderf af te wenden; het tweede de Goddelijke vergiffenis te erlangen. Vgl. onze aant. Ex. 34. — אל תשחת עמך, niet *mijn* volk, zooals God Ex. 34,7 en Deut. 9,12 gezegd had, maar *Uw* volk zijn zij; richt hen niet, voordat zij het einddoel der reis bereikt hebben, ten gronde.

27. זכר לעבדיך, *denk aan Uwe dienaren*, de ל = את; v. a. *gedenk ten voordeele van Uwe dienaren* den eed, dien Gij hun gezworen hebt, wat Ex. 34,13 erbij staat. — אל תפן, *wend U niet tot* = wend U af van, let niet op enz. — קשי = קשי ערף.

28. יכלת en משנאתו zijn onbepaalde wijs-vormen. — הארץ de bevolking van *het land* enz., daarom het werkwoord in het meervoud. Wij vatten de woorden als twee uitingen der volkeren op, die naast elkaar staan en uit elkander voortvloeien: Het ligt buiten Gods macht hen naar Palaestina te brengen (vgl. Num. 14,16); dat was van te voren zeker; als Hij ze dus niettemin uit Egypte heeft gevoerd, dan geschiedde dit wegens Zijn haat

כי אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי
יְהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־
כו הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וְלִיעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃
כח פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה
לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם
כט לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר׃ וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ
הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ * פ

י א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים
ב כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְךָ אֲרוֹן עֵץ׃ וְאֶכְתֹּב
עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר
ג שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃ וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל
שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃
ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים

---

tegen hen, met het doel hen in de woestijn te dooden. Zoo zouden de volkeren spreken — ten onrechte, vs. 29 והם, terwijl zij integendeel zijn enz.

HOOFDSTUK X. 1—11 sluiten direct bij het vorige aan. Tengevolge van mijne bede, kreeg ik toen het bevel opnieuw steenen tafelen te maken, en werd het verbond met God hernieuwd (1—5); ook later bleef die genade u trouw, bij Aharons dood in de aanwijzing van zijn zoon tot nieuwen hoogepriester, en voorts in de aanwijzing van den stam Levie voor den dienst des heiligdoms, een gevolg van de houding van dien stam bij het dienen van het gouden kalf (6—11).

1. Vgl. Ex. 34,1 vv. בעת ההוא, op het einde der genoemde veertig dagen. — ארון עץ, een voorloopige *houten arke*, later door de van binnen en van buiten met goud belegde vervangen; of v. a. werd deze zelfde arke later van binnen en van buiten met goud belegd. ויהיו שם, vs. 5 kan echter zeer goed beteekenen: *zij bleven* tot nader order *daar*, zoodat ná het voltooien der definitieve arke de tafelen daarin werden overgebracht. Ex. 40,20 wordt immers melding gemaakt van het *leggen van* de tafelen van *het getuigenis* in de arke, die door Betsalel was vervaardigd. Deze schijnt dus een andere te zijn, dan de hier bedoelde. — ועשית vertale men: *nadat gij u gemaakt zult hebben*; hij moest, naar vs. 5 blijkt, die arke maken, vóórdat hij den berg beklom.

4. ויכתב, *Hij*, God, die eerst in den betrekkelijken bijzin genoemd wordt, *schreef*. — כמכתב הראשון, *in schrift, geheel overeenkomende met het schrift*

die de Eeuwige tot u gesproken had op den berg uit het midden van het vuur op den dag der vergadering; en de Eeuwige gaf
5 ze mij. Ik keerde mij om en daalde den berg af, en legde de tafelen in de arke, die ik gemaakt had, en zij bleven daar,
6 gelijk de Eeuwige mij geboden had. De kinderen Israëls trokken op van de bronnen bij Bené-Ja'akan naar Moséra; daar stierf Aharon en werd daar begraven; en zijn zoon El'azar
7 aanvaardde het priesterschap in zijne plaats. Vandaar trokken zij op naar Goedgoda, en van Goedgoda naar Jothbatha, een
8 land van waterbeken. In dien tijd heeft de Eeuwige den stam der Levieten afgezonderd, om de arke van het verbond des Eeuwigen te dragen, om vóór den Eeuwige te staan, ten einde Hem te dienen en in Zijnen naam den zegen uit te spreken,
9 tot op dezen dag. Daarom kreeg Levie geen deel noch erfgoed met zijne broederen; de Eeuwige is zijn erfdeel, gelijk
10 de Eeuwige, uw God, aangaande hem gesproken heeft. Doch ik bleef op den berg, gelijk de vorige dagen, veertig dagen en veertig nachten; de Eeuwige verhoorde mij ook dit maal,
11 zoodat de Eeuwige u niet verderven wilde. De Eeuwige zeide tot mij: „Op! ga om voort te trekken vóór het volk; dat zij heengaan en het land in bezit nemen, dat Ik hunnen vaderen toegezworen heb, hun te geven."
12 Nu dan, Israël! wat vraagt de Eeuwige, uw God, van uwen kant, dan te vreezen den Eeuwige, uwen God, door te gaan in alle Zijne wegen en Hem te beminnen; en den Eeuwige,

---

op de *eerste* tafelen, dat Ex. 32,15 en 16 beschreven is; de *inhoud* van het geschrevene wordt eerst in de volgende woorden medegedeeld.

6. In Num. 33,31 wordt de reeks verblijfplaatsen op Israëls tocht aldus aangegeven: Moséroth (hier: Moséra), Bené Ja'akan (hier: bronnen bij Bené Ja'akan), holte van Gidgod (hier: Goedgoda), Jotbatha (of Jotba), 'Abrona, 'Etsjon-Géber, Kadesh, Hor, waar Aharon sterft. Hier is de volgorde: Bené Ja'akan, Moséra, — daar sterft Aharon — dan naar Goedgod en Jotbatha. NACHM. vermoedt, dat Hor een bergrug is, die zich van Moséra tot Kadesh uitstrekt en langs welks voet de genoemde plaatsen liggen. Aharon zou dan te Kadesh gestorven zijn; het volk trok toen terug naar Moséra, om den rouwtijd van 30 dagen daar door te brengen; v. d. dat op onze plaats zij van Bené Ja'akan *teruggaan* naar Moséra. IBN 'EZRA neemt aan, dat, hoewel de namen overeenkomen, de hier genoemde plaatsen toch niet met die van Num. t. a. p. identisch zijn. N. a. meenen, dat in Num. van een tocht in het tweede, hier van dien in het 40ste jaar sprake is.

8 keert de vorm van redevoering weer terug, die bij de geschiedkundige herinnering vs. 6 en 7 minder op den voorgrond trad. — בעת ההוא is niet de tijd van Aharons dood, maar die ná de gouden-kalf-zonde. De hier genoemde functiën zijn ten deele aan *alle* Levieten, anderdeels slechts den *priesters* opgedragen. — עד היום הזה, nu sinds bijna veertig jaren onafgebroken tot op heden.

9. ללוי, de stam *Levie*, עם אחיו, *met zijne broeders*, de overige stammen. —

אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם
ה יְהוָה אֵלָי : וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן
ו אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה : וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם
ז וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו : מִשָּׁם נָסְעוּ הַגִּדְגֹּדָה וּמִן־הַגִּדְגֹּדָה
ח יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם : בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט
הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ
ט וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה : עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק
וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
י לוֹ : וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה
יא יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֶךְ לְמַסַּע לִפְנֵי
הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת
לָהֶם : * פ

תמוז

יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד

נחלתו הוא ה', *de* dienst van den *Eeuwige is zijn erfdeel*, v. a. *des Eeuwigen deel is zijn erfdeel*, het door God hun van de offers en gaven toegewezene is hun erfdeel.

10. Naar de meeste verklaarders aannemen, spreekt ons vers van de *derde* veertigdaagsche periode, die Mozes, met de tweede steenen tafelen, op den Sienai doorbracht en op het einde waarvan hij de algeheele verzoening verwierf. Vgl. onze aant. Ex. 33,10 en Ex. 34,28. Het hier bedoelde *verhooren* is dat, wat Ex. 34 uitvoerig beschreven wordt. Drie maal werd Mozes verhoord: Ex. 32,14; 32,34 en 34,10. Hier zijn de woorden לא אבה השחיתך ה' niet de inhoud van het verhoorde gebed, maar algemeen afsluitend, geven zij het eindresultaat van Mozes' bemoeiïngen in de geheele tachtig dagen: *God bewilligde niet* den rechtseisch *u te verdelgen*; gij hadt het verdiend, maar Gods genade spaarde u.

11. Integendeel, ik kreeg de opdracht om למסע (een onbep. wijs van den Hiph'iel) *ten einde het te doen optrekken* (vgl. Num. 10,2), mij aan het hoofd des volks te stellen, om hen in het land te brengen, dat zij zouden moeten veroveren.

12 en 13. Nu gij dus uit uw verleden begrijpen moet, dat van uw trouwe plichtsvervulling alleen uw toekomst afhangt, vervulling van

uwen God, te dienen met geheel uw hart en geheel uwe ziel;
13 In acht te nemen de geboden des Eeuwigen en Zijne wetten,
14 die ik u heden gebied, voor uw eigen welzijn! Zie, den Eeuwige, uwen God, behooren de hemel en de hemel des hemels, de
15 aarde en al wat er op is. Slechts — in uwe vaderen heeft de Eeuwige welgevallen gehad, om hen te beminnen, en heeft hun kroost na hen, u, uit alle volkeren verkoren, gelijk heden ge-
16 schiedt. Gij moet dus de voorhuid uws harten besnijden, en
17 uwen nek niet meer verharden. Want de Eeuwige, uw God, Hij is de God der goden en de Heer der heeren, de groote, machtige en ontzagwekkende God, Die geen aanzien laat gel-
18 den, noch omkooping aanneemt. Die het recht oefent van den wees en de weduwe; en Die den vreemdeling bemint, om hem
19 spijs en kleeding te geven. Ook gij moet den vreemdeling beminnen; want vreemdelingen zijt gij geweest in het land
20 Egypte. Den Eeuwige, uwen God, zult gij vreezen, Hem zult gij dienen, aan Hem zult gij gehecht zijn en bij Zijnen naam
21 zult gij zweren. Hij is uw roem en Hij is uw God; Hij, Die voor u deze groote en ontzagwekkende daden gedaan heeft,
22 welke uwe oogen gezien hebben. Met zeventig personen zijn uwe vaderen naar Egypte afgedaald, en thans heeft de Eeuwige, uw God, u doen worden gelijk de sterren des hemels in menigte.

---

de plichten, door God u voorgeschreven — wat is het dan, wat God van u vordert?

12. שאל מעמך, *vorderen van bij u;* wat verlangt God dat *van het uwe* in Zijn bezit overgaat? Niets, כי אם, *maar alleen* enz. — כי אם onderstelt steeds een ontkennend antwoord op de voorafgaande directe of indirecte vraag. De zin is niet: *slechts* de kleinigheid ליראה enz. — De woorden ה' אלהיך zijn bij ieder hoofddeel der vordering herhaald; de eisch in ons vers is dus *tweeledig:* 1° den Eeuwige te vreezen, door in al Zijne wegen te gaan en Hem te beminnen; 2° Hem met geheel ons hart en geheel onze ziel te dienen. — De *vreeze Gods* leidt tot volgen der door Hem geleerde levenswegen en tot liefde tot Hem; *vreeze Gods* en *liefde tot God,* zijn dus geene *tegenstellingen,* maar de laatste vloeit uit de eerste voort, omdat de vreeze niet is *angst,* maar het bewustzijn, dat slechts Gods genade ons leidt bij de geringheid onzer eigen verdiensten.

13. En dat alles uit zich in stipte inachtneming van Gods wetten; en dat zal dienen *tot uw welzijn;* לטוב לך behoort niet bij מצוך, maar bij לשמר.

14—16. Uit al het bestaande, dat Hem behoort, heeft God immers u uitverkoren; aan u dus de plicht Zijn wil te vervullen. — ושמי השמים, dat deel des heelals, dat ten opzichte van ons uitspansel, dat *hemel* genoemd wordt, dezelfde plaats inneemt, als het uitspansel ten opzichte der aarde. — הארץ enz. Hij had dus ieder ander volk kunnen nemen.

15. רק beheerscht het geheele vers.

16. ומלתם את ערלת לבבכם. Daar nu uw uitverkiezing slechts een uitvloeisel van Gods liefde is, zorgt er voor die steeds waardig te blijven.

טז אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת
יד יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ׃ הֵן לַיהוָה
טו אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ׃ רַק
בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם
טז בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וּמַלְתֶּם אֶת עָרְלַת לְבַבְכֶם
יז וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי
הָאֱלֹהִים וַאדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר
יח לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃ עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה
יט וְאֹהֵב גֵּר לָתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃ וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־
כ גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ
כא תַּעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמֹו תִּשָּׁבֵעַ׃ הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה
כב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרַיְמָה
ששי יא א וְעַתָּה שִׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ * וְאָהַבְתָּ

Het beeld vergelijkt de hartstochten en verkeerde neigingen, die het hart ontoegankelijk maken voor het goede, met een *voorhuid*, die, om den wasdom te bevorderen, moet worden weggesneden. De zin is dus: verwijdert alles wat uw hart onontvankelijk zou maken voor het goede; en zorgt er dan verder voor, dat *gij niet hardnekkig zijt*, u opzettelijk tegen het goede verzet. *Want trots Zijne liefde*, zou God uw afval niet ongestraft laten (17 en 18).

17. Hij is *de macht over natuurmachten, de Heer over alle menschelijke machthebbers.* — Hij ontziet niet den machtige, neemt geen omkooping, gelijk soms een menschelijke rechter, maar zorgt ook, dat den arme en verlatene recht geschiede. Ja, in Zijne liefde verzorgt Hij ook den anders geheel rechtloozen vreemdeling. Ook gij dus, die immers weet, hoe het den vreemdeling gaat, als hij als volkomen rechtloos beschouwd wordt, hebt, evenals God, den vreemde lief en toont hem die liefde. Vs. 20 vat dan nog eens de gedachte van vs. 11 samen: *vreest God*, d. w. z. toont uwe vreeze door *Hem* met de daad *te dienen*, door in uw hart *aan Hem gehecht te zijn*, door met uw mond *in Zijn naam* alleen *te zweren.*

21. תהלתך, v. s. het voorwerp van *uw lof*, tot Wien uw lof zich wendt; v. a. dat, waarop gij roem draagt; de vereering Gods is het, die uwen roem uitmaakt. — אשר עשה אתך, *die, u helpend* (את), *gedaan heeft* enz. Israël zelf, in betrekkelijk korten tijd tot een zoo groot volk geworden, is een dier groote wonderdaden Gods! (vs. 22).

11 1 Gij zult dus den Eeuwige, uwen God, beminnen, en in acht
nemen wat Hij u ter inachtneming heeft voorgeschreven, na-
melijk Zijne wetten, Zijne rechtsvoorschriften en Zijne geboden,
2 alle dagen. Erkent heden, dat niet tot uwe kinderen, die niet
kennen noch gezien hebben de leiding van den Eeuwige, uwen
God; Zijne grootheid, Zijne sterke hand en Zijnen uitgestrekten
3 arm; Zijne wonderteekenen en daden, die Hij midden in Egypte
gedaan heeft, aan Phar'o, den koning van Egypte, en geheel
4 zijn land; En wat Hij aan het leger van Egypte gedaan heeft,
aan zijne paarden en zijne wagens, over wier aangezicht Hij
het water der Schelfzee deed stroomen, toen zij u najoegen, en
5 die de Eeuwige te gronde deed gaan, tot op dezen dag; En
wat Hij u in de woestijn gedaan heeft, totdat gij op deze plaats
6 gekomen zijt; En wat Hij gedaan heeft aan Dathan en Abieram,
de zonen van Elieab, den zoon van Ruben, die de aarde, haren
mond openende, verslond, met hunne huisgezinnen en hunne
tenten en al het bestaande, dat hen volgde, in het midden van
7 geheel Israël. Maar uwe eigen oogen zijn het, die gezien
hebben al het werk des Eeuwigen, het groote, dat Hij ver-
8 richt heeft. Neemt dus het geheele gebod in acht, dat ik u
heden gebied, opdat gij sterk wordt, en het land intrekt en
in bezit neemt, waarheen gij overtrekt om het in bezit te nemen;
9 En opdat gij lange dagen doorbrengt op den bodem, dien de
Eeuwige uwen vaderen toegezworen heeft, hun en hun kroost
10 te geven; een land, vloeiende van melk en honig. — Want
het land, waarheen gij komt om het in bezit te nemen, is niet

---

HOOFDSTUK XI. 1–12 ontwikkelt nu nader het voorschrift: God te beminnen.

1. משמרתו, *wat Hij ter bewaking gegeven heeft*, vgl. Lev. 8,25; anderen: *wat gij ten opzichte van Hem in acht te nemen hebt.* De woorden וחקתיו enz. zijn nadere omschrijving van het algemeene begrip משמרתו. — כל הימים behoort bij ושמרת.

2–9 vormen één zin; *reeds heden.* — היום, tegenstelling van כל הימים in vs. 1; de plicht tot inachtneming der wetten rust op *alle* geslachten; *gij* echter, het *tegenwoordige* geslacht, hebt bijzondere gronden om die wetten op te volgen. Want לא את בניכם, *niet uwe kinderen* beveel ik dit, — het is een elliptische zin, de tegenstelling waarvan vs. 7 de constructie laat vallen. De zin is deze: *niet uwe kinderen*, die de feiten slechts van hooren zeggen kennen, beveel ik dit alles, maar uzelve, *wier oogen het aanschouwd hebben;* gij hebt dus al die geboden in acht te nemen. Anderen verklaren: *gij* zult dus heden erkennen — want niet met uwe kinderen spreek ik, die het niet weten en niet gezien hebben — de leiding van enz. — את מוסר, en de volgende verzen zijn dan als voorwerp bij וידעתם opgevat, terwijl vs. 7, כי, niet tegenstellend: *maar*, doch redegevend: *want*, vertaald moet worden. — Het geslacht, tot wie Mozes spreekt, bestaat uit in Egypte geborenen, die bij den uittocht nog geen twintig jaar oud waren, en in de woestijn geborenen. Allen hebben dus de hier opgesomde feiten geheel of ten deele zelve beleefd. — מוסר, opvoedingsdaden, *leiding;* vgl. onze aant. Deut. 8,4.

אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו
ג כָּל־הַיָּמִים: וְיִדַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־
ד יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה: וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר
ה עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ: וַאֲשֶׁר
עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־
סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם
ו הַזֶּה: וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם
ז הַזֶּה: וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן
אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־
אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל:
ח כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה:
ט וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן
תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה
י לְרִשְׁתָּהּ: וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב
יא וּדְבָשׁ: * ס כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא

---

4. **אשר ... על פניהם**, *over wier aangezicht*, niet: *hoe Hij over hun aangezicht*. — נצף, *liet stroomen*, van צוף, *boven iets drijven*. Vgl. Ex. 14,26. — עד היום הזה, volgens IBN 'EZRA: zij gingen te gronde, zoodat zij en hunne nakomelingen *tot op den dag van heden* u niet meer vervolgden; v. a. *tot op heden*, tot in de laatste dagen, waarop men dit zal lezen.

6. Korach, wiens zonen immers in leven bleven, wordt hier niet genoemd. — ואת בתיהם, *hunne familiën*, daar van *huizen* in de woestijn wel geen sprake kan zijn, en bovendien אהליהם er naast genoemd is; vgl. onze aant. Num. 16,24. — ואת כל היקום אשר ברגליהם, de dienaren en verdere huisgenooten, die Num. 16,32 כל האדם אשר לקרח heeten; misschien ook de levende have, die daar הרכוש heet. — אשר ברגליהם, vgl. Gen. 33,14 e. a. p. — יקום wordt uitsluitend van *levende* wezens gebruikt; (vgl. Gen. 7,4 en 25) de bezittingen in goederen kunnen dus hier niet bedoeld zijn, waarvan trouwens ook אשר ברגליהם niet goed zou kunnen gezegd worden.

10—12. Het land *is*, of liever: *kan zijn* „vloeiend van melk en honig" als God het wil, — wat weer geheel en al van uw gedrag afhangt. Want hadt gij in Egypte het zelve in handen, het land van water te voorzien,

gelijk het land Egypte, waaruit gij uitgetrokken zijt; waar gij uw zaad uitstrooidet, en het met uwen voet drenken moest,
11 gelijk een moestuin. Doch het land, waarheen gij overtrekt, om het in bezit te nemen, is een land van bergen en dalen;
12 door den regen van den hemel drinkt het water. Een land, dat de Eeuwige, uw God, verzorgt; steeds zijn de oogen van den Eeuwige, uwen God, er op gericht, van af het begin des
13 jaars tot het einde des jaars! — Het zal namelijk zijn: Als gij dan steeds luisteren zult naar Mijne geboden, die Ik u heden gebied, om den Eeuwige, uwen God, te beminnen, en
14 Hem te dienen met geheel uw hart en geheel uwe ziel; Dan zal Ik den regen van uw land geven op zijnen tijd, den vroegen regen en den laten regen; zoodat gij kunt inzamelen uw
15 koren, uw most en uwe olie. En zal Ik gewas geven op uw
16 veld voor uw vee; gij zult eten en u verzadigen. Neemt u in acht, dat uw hart niet verleid worde, en gij zoudt afwijken, en andere goden zoudt dienen, en u voor hen nederwerpen.
17 Want dan zou de toorn des Eeuwigen tegen u ontbranden, en Hij zou den hemel sluiten, zoodat er geen regen zoude zijn en de aardbodem zijn opbrengst niet zoude geven; en gij zoudt spoedig te gronde gaan, weg van het goede land, dat de Eeuwige
18 u geeft. En gij zult deze Mijne woorden in uw hart en in uwe ziel opnemen; en gij zult ze binden tot een teeken op uwe hand, en zij zullen zijn tot een voorhoofdsband tusschen uwe oogen.

---

niet aldus in Palaestina. Dit hangt geheel van den door God al of niet te zenden regen af.

10. **והשקית ברגלך**, v. s. gij drenkt het *stap voor stap*, door de kanalen, die gij graaft; v. a. door *met de voeten* de schepraderen te treden. De 2e persoon heeft hier den zin van het onbep. voornaamwoord: *men*. — כגן הירק, *gelijk* men *moestuinen* kunstmatig drenkt.

11. Palaestina daarentegen is een land van *bergen en dalen*, waar kunstmatige watertoevoer niet wel mogelijk is, maar *dat water drinkt* (תשתה 3e pers. vrouwelijk), למטר, *ten gevolge van den regen des hemels*, is tegenstelling tot het in het laatste deel van vs. 10 van Egypte gezegde.

12. **דרש**, *opzoeken*, op iets acht slaan, in den zin van: *ervoor zorgen*. Het hangt geheel en al van God af; gij hebt slechts de Goddelijke genade u waardig te maken en uw land is en blijft: vloeiende van melk en honig.

13—21 werkt dit denkbeeld nader uit: zijt gij gehoorzaam aan Gods woord, dan komt de regen op tijd; zoo niet, dan zou hij door God teruggehouden worden; neemt u dus Gods woord ter harte en vervult het trouw, opdat gij het land tot in lengte van dagen kunt blijven bewonen. Hier leidt Mozes God sprekende in; de eerste personen in de verzen 13—15 slaan niet op Mozes, maar op God.

14. **יורה ומלקוש**, *de vroege regen*, die normaal in Marcheshwan valt, en *de late regen*, in Niesan. Naast יורה komt ook מורה (Joël 2,23) in dezelfde

כִּי־אֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יָצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ
יא וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק׃ וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־
יב מָיִם׃ אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה
יג אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ * ס וְהָיָה חמישי
אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־
יד נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ
טו דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ
טז וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם
יז וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה אַף־יְהוָה
בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן
אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה
יח נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם
וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃

---

beteekenis voor; of het een Hiph'iel van ירה in den zin van: *werpen*, of een afgeleide vorm van הרה in den zin van: *bevruchten* is, zoodat het: *bevruchtende regen* zou beteekenen, — staat niet vast; nog anderen verklaren het als omzetting van מרוה en ירוה, *de drenkende*, die op geheel dorstige, nog niet bevochtigde aarde neerdaalt (vgl. Spr. 14,25). — מלקוש van לקש, dat in het Syrisch: *laat zijn* beteekent. Ook Lev. 26,3 wordt van נשמיכם, *uwe regens*, in het meervoud, gesproken. — ואספת, *en gij zult kunnen inzamelen* enz., want het land zal het opleveren; anderen: *en gij zelve zult inzamelen*, het zal niet de prooi der vijanden worden; de tegenstelling in vs. 16 spreekt voor de eerste opvatting. — *Koren, most en olie* worden herhaaldelijk als *hoofdproducten* van Palaestina, in den zin van alle landbouw-voortbrengselen genoemd.

16. **פן יפתה**, enz. *dat niet geopend zij uw hart* voor verkeerde neigingen, v. d. *verdwaasd zijn*.

18. Na de vermaning: zich Gods woord ter harte te nemen, kan וקשרתם enz. niet zinnebeeldig opgevat worden, maar ziet op het voorschrift der תפלין, die het middel zijn om aan die plicht van het: ter harte nemen te voldoen; bindt ze op uw hand = bovenarm, tegen het hart, en gij zult die woorden steeds in uw hart hebben; leg ze als voorhoofdsband tusschen uwe oogen, op uw hersenen, en zij zullen u steeds *op de ziel* = in uw geestesleven gelegd zijn. (Vgl. onze aant. Ex. 13,9).

19 Gij zult ze uwen zonen leeren, om er over te spreken, als
gij zit in uw huis en als gij gaat op den weg en als gij u
20 nederlegt en als gij opstaat. En gij zult ze schrijven op de
21 deurposten van uw huis en aan uwe poorten. Opdat uwe
dagen en de dagen uwer kinderen zich vermeerderen, op
den bodem, dien de Eeuwige uwen voorouders toegezworen
heeft, hem hun te geven, zoolang als de hemel boven de aarde
22 zal zijn! — Want, als gij dit geheele gebod zult in acht nemen,
dat ik u gebied uit te oefenen: den Eeuwige, uwen God, te
beminnen, en te gaan in al Zijne wegen en aan Hem gehecht
23 te zijn; Dan zal de Eeuwige al deze volkeren van vóór uw aan-
gezicht verdrijven, en gij zult [het land van] volkeren in bezit
24 nemen, die grooter en machtiger zijn dan gij. Elke plaats,
waarop uwe voetzool treden zal, zal u behooren, van de woestijn
af en den Libanon; van de rivier, de rivier Perath, tot de wes-
25 telijke zee, zal uw gebied zijn. Niemand zal voor u kunnen stand
houden; den schrik voor u en de vrees voor u zal de Eeuwige,
uw God, doen rusten op de oppervlakte van het geheele land,
dat gij betreden zult, gelijk Hij omtrent u gesproken heeft!

27 26 Zie! ik leg u heden voor zegen en vloek. Den zegen:
wanneer gij luisteren zult naar de geboden van den Eeuwige,
28 uwen God, die ik u heden gebied. Den vloek echter, wanneer
gij niet zult luisteren naar de geboden van den Eeuwige, uwen
God, en zult afwijken van den weg, dien ik u heden gebied; om
29 andere goden te volgen, die gij niet gekend hebt. — Nu zal het zijn:
Wanneer de Eeuwige, uw God, u naar het land zal gebracht
hebben, waarheen gij komt om het in bezit te nemen, dan zult
gij den zegen leggen op den berg Gerizziem, en den vloek op

---

19. לדבר בם, *om ervan te spreken* = zoodat zij, de kinderen, er voortdurend over spreken; of: *door ervan te spreken*. De wisseling van enkelvoud en meervoud in ons vers wordt door sommigen verklaard: *gij*, de gemeenschap des volks, *moet ze leeren, onderwijzen*, telkens erover sprekende, in welken toestand *ieder uwer* zich ook bevinde.

21. כימי השמים על הארץ, *gelijk de dagen des hemels boven de aarde* = tot in eeuwigheid.

22—25. Want, volgt gij die wetten op, dan verdrijft God de Kena'anietische volkeren voor u en geeft u het land in bezit; gij hebt dan niets te vreezen.

24. Het geheele land, *van de woestijn* in het zuiden *en den Libanon* in het Noorden, *van den Euphraat* in het Oosten tot de *Westelijke* (Middellandsche) *Zee*, in het Westen, *zal uw gebied zijn*. De Euphraat als Oostgrens, naar de belofte Gen. 15,18. — האחרון, de *Westelijke*, vgl. אחור וקדם, Ps. 139,5 en Zech. 14,8; vgl. Num. 34,6. — Staat men, zooals in den Bijbel de gewone voorstelling is, met het gelaat naar het Oosten, dan heeft men het Westen in den rug, daarom אחור, en het Zuiden rechts, daarom ימין en תימן genoemd.

יח וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ
יט וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת
כא בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם
כב עַל־הָאָרֶץ׃ * ס כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה מפסיק
הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה
כג אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־
כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃
כד כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר
וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃
כה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ס

כו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ אֶת־הַבְּרָכָה
כז אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי
כח מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
כט לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס וְהָיָה
כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־

---

26. נתן לפניכם, *leg u* ter keuze *voor*. — Deze verzen vormen het slot der inleiding van Mozes' tweede redevoering en den overgang tot de uiteenzetting der wetten voor het geslacht, dat het land in bezit zal nemen.

27. אשר, *dat*, hier = *wanneer*; v. s. met affirmatieve beteekenis: *wanneer gij*, wat zeker het geval zal zijn, *luisteren zult*; vgl. echter Lev. 4,22. — Wij vatten ברכה וקללה op niet als het *uitspreken* van zegen en vloek, maar als feitelijke toezegging. Vs. 29 heeft het natuurlijk de andere beteekenis.

29. ונתת, *dan zult gij leggen*, doen rusten in woorden, uitspreken. — על הר גרזים. In Deut. 27,12 v.v. wordt gezegd, dat het volk in twee groepen verdeeld, *op* of *bij* de beide bergen moest staan, terwijl de Levieten, in

30 den berg 'Ebal. Zie, zij zijn aan de overzijde van den Jordaan, volgend de richting naar zonsondergang, in het land van den Kena'aniet, die in de vallei woont, tegenover Gilgal, nabij
31 het bosch Moré. Want gij trekt den Jordaan over, om te komen, om in bezit te nemen het land, dat de Eeuwige, uw God, u geeft, en gij zult het in bezit nemen en er in wonen;
32 Dan zult gij in acht nemen uit te oefenen al de wetten en de rechtsvoorschriften, die ik u heden voorleg.

12 1 Dit zijn de wetten en rechtsvoorschriften, die gij in acht zult nemen uit te oefenen in het land, dat de Eeuwige, de God uwer vaderen, u gegeven heeft om het in bezit te nemen, al
2 de dagen, die gij op den aardbodem leven zult. Geheel vernietigen zult gij al de plaatsen, waar de volken, die gij verdrijven zult, hunne goden gediend hebben, op de hooge bergen
3 en op de heuvelen, en onder elken groenen boom. Gij zult hunne altaren omverhalen, en hunne gedenksteenen verbrijzelen,

---

het dal staande, den zegen en den vloek uitspraken. De beide plaatsen gecombineerd, geven nu, dat de Levieten zich, bij het uitspreken van den zegen naar den Gerizziem, bij den vloek naar den 'Ebal wendden. — Of de Gerizziem en de 'Ebal juist om de vruchtbaarheid van den een, en de dorheid van den ander als plaatsen voor den zegen en den vloek zijn gekozen, staat niet vast. Hoewel de Gerizziem veel vruchtbaarder is, dan de 'Ebal, vertoont toch ook hij, indien men althans sommige reizigers gelooven mag, juist naar de zijde van het tusschen beide bergen gelegen dal slechts kale rotsen. Reeds NACHM. meent den grond voor de aanwijzing van den Gerizziem voor den zegen in zijne Zuidelijke ligging, de richting van het *licht* te vinden. De bergen liggen, zoowel van Noord naar Zuid als van Oost naar West gerekend, ongeveer in het midden des lands, de Gerizziem ten Zuiden van den 'Ebal; zij zijn ongeveer even hoog. In het tusschengelegen dal ligt Shechem.

30. הלא = הנה, *zie*. Deze woorden wijzen erop, dat die bergen bij het volk niet onbekend waren; misschien wel als de plaats, waar zoowel Abraham als Jakob langeren tijd gewoond hadden. — אחרי דרך מבוא השמש. Wij volgen IBN 'EZRA en LUZZATTO en vertalen: אחרי *volgend* דרך מבוא השמש, *de richting naar het Westen*. De toonteekens zijn zeer goed te verklaren; מבוא השמש behoort bij elkaar en is dus met twee bijeenbehoorende toonteekens verbonden (֥ ֑); דרך, heeft een scheidend toonteeken, omdat de *beide* volgende woorden ermede verbonden zijn, en אחרי eveneens omdat de *drie* volgende woorden ervan afhangen. Evenzoo Lev. 25,8: ימי שבע שבתת השנים; RASHIE en MENDELSSOHN: *verweg, in de richting naar het Westen*, (vgl. voor dit gebruik van אחרי Jos. 2,7; Nech. 3,30 en 31; Spr. 28,23. Op laatstbedoelde plaats hebben verscheidene handschriften: אחרי; op de plaatsen in Nechemja de Kethieb); n. a *achter den Westers t r a a t w e g*, den Karavaanweg door het Westjordaansche land; weer anderen: *achter den weg n a a r het Westen*, den weg, die van den Jordaan een eind ver het land in voert. — הכנעני הישב בערבה, er waren ook Kena'anieten, die op de *bergen*, in de bergstreken woonden (Num. 13,29 en 14,25). — מול הגלגל, *tegenover Gilgal;* niet Gilgal, waar Israël na den overtocht over den Jordaan zijne

ל הַר עֵיבָל : הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ
בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה :
לא כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
לב אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ : וּשְׁמַרְתֶּם
לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן
יב א לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם : אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן
לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ
ב כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה : אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־
כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם
אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ
ג רַעֲנָן : וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם

---

legerplaats vestigde (Jos 4,19), dat Oostelijk van Jericho bij den Jordaan lag, maar misschien het Jos. 12,23 en meermalen ook in de latere geschiedenis bij Elie, Samuel, Eliesha' voorkomende, dat op korten afstand van den Gerizziem lag. — אצל אלוני מרה, herinnert aan de geschiedenis van Abraham (Gen. 12,6) en Jakob (Gen 35,4.)

31 en 32. *Want* God vervult Zijne u gegeven belofte, gij komt in het land en zult het veroveren en hebt dus tot taak Gods geboden in acht te nemen.

HOOFDSTUK XII—26 bevatten nu de uiteenzetting der wetten en wel 12—16,17 de wetten betreffende het godsdienstleven, de verhouding van het volk tot God.

1 is algemeen opschrift. — כל הימים enz. behoort bij אשר תשמרון לעשות. — על האדמה, hier tegenover בארץ, beteekent: *op aarde.* De zin is: *de dagen, die gij op aarde leeft.* Onder de volgende groep wetten zijn er vele, die ook buiten het Heilige Land gelden; voor de naaste toekomst, met het oog waarop Mozes ze immers herhaalt, zal Israël ze, zoolang het tegenwoordige geslacht leeft, hebben in acht te nemen *in het land.*

2—31. Eenheid van plaats voor den dienst van God en de wijze, waarop men God moet dienen.

2 v.v. Zuivering van het land van alle sporen van afgodendienst. Men verbinde: כל המקומות אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם. — המקומות, de gebouwen enz. al wat zich bevindt *op de plaatsen,* waar enz. De *plaats* kan men niet „uitroeien". Zij dienden die goden in tempels of op altaren of in gewijde bosschen, vooral opgericht *op hooge bergen en heuvelen,* of onder den eersten den besten *groenen boom,* v. s. een *altijd groenen* boom, terebinth of populier.

3. Vgl. 7,5. Waar het te doen is om algeheele vernietiging voor te schrijven, komt het op de *wijze* van uitroeiïng minder aan. Vandaar de kleine afwijkingen in de beide verzen, het gebruik van de werkwoorden

hunne gewijde bosschen met vuur verbranden, de beelden van hunne goden omhakken, en hunnen naam van die plaats
4 uitroeien. Niet alzoo zult gij doen den Eeuwige, uwen God.
5 Maar naar de plaats, welke de Eeuwige, uw God, uit al uwe stammen zal uitkiezen, om er Zijnen naam te vestigen, — deze
6 Zijne woning zult gij opzoeken, en daarheen gaan. En daar zult gij brengen uwe brand- en uwe vredeoffers en uwe tienden, en de heffing van uwe hand, en uwe geloften, en uwe vrijwillige gaven, en de eerstgeborenen van uw rund- en kleinvee.
7 En gij zult het daar verteren vóór den Eeuwige, uwen God, en u verheugen over alles, waarnaar uwe hand zich uitstrekt, gij en uwe huisgezinnen, waarmede de Eeuwige, uw God, u
8 gezegend heeft. Gij zult niet doen gelijk alles wat wij heden
9 hier doen; ieder al wat maar recht is in zijne oogen. Want gij zijt tot nu toe nog niet gekomen tot de rust en tot het
10 erfdeel, dat de Eeuwige, uw God, u geeft. Maar als gij nu den Jordaan zult overgetrokken zijn, en in het land zult wonen

---

bij andere objecten, dan in 7,5. De Thalmoed tracht de beide plaatsen ook letterlijk in overeenstemming te brengen, door ze op verschillende gevallen te doen slaan. En zelfs *hun naam*, elke herinnering aan den afgodendienst zult gij doen verdwijnen van die plaats.

4. *Niet zoo*, op allerlei willekeurige plaatsen offers brengen, *zult gij doen*, *maar* enz. De traditie brengt het vers tevens in verband met het onmiddellijk voorafgaande: *niet zoo* als Ik u ten opzichte der afgoden voorschrijf, *zult gij doen den Eeuwige, uwen God*, Zijn naam moogt gij niet uitwisschen, Zijn altaar niet bederven.

5. Een plaats zal u als heiligdom gelden, niet door uwen willekeur aangewezen, maar door God uitverkoren om daar Zijn naam te vestigen. Hier behoeft nog niet aan een vasten *tempel* te zijn gedacht, maar kan ook van den tabernakel sprake zijn, die nu eens op de eene, dan weer op de andere plaats gevestigd was. Sommigen verklaren לִדְרשׁוֹ תִּדְרְשׁוּ, *naar Zijn verblijfplaats zult gij vragen*, om te weten, waar zij is, of om den weg er heen te leeren kennen; anderen: *naar Zijn verblijf zult gij streven*; n. a. *naar Zijn woning*, waar Hij zich openbaart, *zult gij raadplegen* den profeet. — Nog anderen verklaren: *de plaats, die God uitverkiezen zal om Zijn naam daar te vestigen tot Zijn verblijf, zult gij opzoeken*, in strijd met de toonteekens; en לִשְׁכְּנוֹ ná לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ שָׁם geeft weinig nieuws. — In ieder geval wordt de geheele zin, die met het van דִּרְשׁוֹ afhankelijke אֶל begint, door dit werkwoord beheerscht. — לִשְׁכְּנוֹ, van שָׁכֵן een onbep. wijs-vorm, of van שָׁכֶן een zelfstandig naamwoord.

6. זִבְחֵיכֶם naast עֹלֹתֵיכֶם beteekent: *vredeoffers* = זִבְחֵי שְׁלָמֵיכֶם; aan zond- en schuldoffers wordt hier niet gedacht, daar men zich Israël als getrouw aan Gods woord voorstelt. Anderen verklaren: *uwe brandoffers en uw* andere verplichte *dieroffers*, waaronder dan ook zond- en schuldoffers begrepen zouden zijn. — מַעְשְׂרֹתֵיכֶם, *tienden* van het vee, die door den eigenaar, na als offer in den tempel geslacht te zijn, gegeten werden, en het *tweede tiende* van veldvruchten, dat in Jerusalem door den eigenaar moest verteerd worden. — תְּרוּמַת יָדְכֶם. Daar תְּרוּמָה, de den priester te geven

וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם
ג אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא׃ לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ד כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכֹּל־שִׁבְטֵיכֶם
ה לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה׃ וְהֵבֵאתֶם
שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֶת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֶת תְּרוּמַת
יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃
ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם
ח אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל
ט אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ כִּי
לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה
י אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וישבתם וְיָשַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־

---

heffing van landbouwproducten, niet in den tempel behoefde gegeten te worden, noch er zelfs te komen, verklaart de traditie deze woorden door: de *eerstelingen*, die eerst naar Deut. 26,1 vv. in den tempel werden gebracht en daarna den priester gegeven. — De *eerstgeborenen* van het vee worden den priester gegeven en door dezen als offer geslacht en dan gegeten.

7. **ואכלתם** *gij*, Israëliet of priester, ieder het hem toegewezene, *zult eten en u verheugen*. — בכל משלח ידכם. משלח is een onbepaalde wijs-vorm, evenals מקרא; de uitdrukking beteekent: *het uitstrekken der hand*, d. w. z. dat, waarnaar uw hand zich uitstrekt, d. i. zoowel wat men *onderneemt* = מעשה ידך, als: wat men door zijn werken *verkrijgt*; vgl. Jes. 11,14. — אשר hangt van משלח ידכם af: *het door u verworvene, waarmede God u gezegend heeft*; v. a.: *gij zult u verheugen*, אשר, *dat God u gezegend heeft*.

8. Volgens de Lev. 17,2 gegeven opvattingen, was het ook in de woestijn in ieder geval verboden offers buiten het heiligdom te slachten. Wanneer dus hier gezegd wordt, dat Israël in de woestijn doet „wat recht is in ieders oogen", dan slaat dat volgens NACHM. op de volkomen vrijheid om al of niet offers te brengen, terwijl tienden enz. eerst in Palaestina zouden behoeven gebracht te worden. — עשה הישר בעיניו beteekent: *naar* subjectief *goedvinden handelen*, tegenover het handelen naar den objectieven maatstaf der Goddelijke wet. Men kan hier ook met IBN 'EZRA aan verschillende wetsovertredingen denken, die onwillekeurig bij het dwaalleven door de woestijn ook bij den dienst in den tabernakel enz. zullen zijn voorgekomen. — Zoolang het volk niet geheel tot rustig wonen is gekomen, is die eenheid van plaats voor den eeredienst niet absoluut. Eerst als het rust heeft van zijne vijanden en veilig woont (vs. 10), dàn eerst is de door God uitverkoren plaats voor immer de eenige, waar offers mogen gebracht worden. Zoo onderscheidt de Thalmoed nà de komst in het land perioden, waarin het brengen van offers op particuliere altaren, offerhoogten, geoorloofd was. Na den tempelbouw te Jerusalem was en bleef dit echter voor goed verboden.

dat de Eeuwige, uw God, u tot erfdeel geven zal; en Hij u
rust zal verschaft hebben van al uwe vijanden rondom, en gij
11 veilig zult wonen; — Dan zal het zijn: de plaats, die de
Eeuwige, uw God, uitkiezen zal, om daar Zijnen naam te ves-
tigen, daarheen zult gij brengen al wat ik u gebied; uwe
brand- en uwe vredeoffers, uwe tienden en de heffing van uwe
hand, en al het uitgelezene uwer geloften, die gij ter eere des
12 Eeuwigen beloven zult. En zult gij u verheugen vóór den
Eeuwige, uwen God, gij, uwe zonen, uwe dochters, en uwe
slaven en uwe slavinnen, en de Leviet, die binnen uwe poorten
13 is, omdat hij geen deel noch erfgoed met u heeft. Neem u in
acht, dat gij uwe brandoffers niet brengt op elke plaats, die
14 gij zult uitzoeken. Maar alleen op de plaats, die de Eeuwige
in een uwer stammen uitkiezen zal, daar zult gij uwe brand-
offers brengen en daar zult gij bereiden al wat ik u gebied.
15 Niettemin kunt gij, geheel naar het verlangen uwer ziel, slachten
en vleesch eten binnen al uwe poorten, naar den zegen van den
Eeuwige, uwen God, dien Hij u gegeven heeft; de onreine
16 met den reine mag het eten, als een hert of een ree. Alleen
het bloed zult gij niet eten; op de aarde zult gij het laten
17 uitloopen, als water. Gij zult niet in uwe poorten mogen

---

11. את כל אשר אנכי מצוה אתכם, *al wat ik u gebied*, verplichte offers; וזבחיכם wordt ook hier door sommigen verklaard: *vredeoffers*, door anderen: *dieroffers*, wat dan naast עולתיכם op zond- en schuldoffers en verplichte vredeoffers doelt. In וכל מבחר נדריכם is dan de andere groep van offers: de *vrijwillige*, samengevat. De woorden beteekenen: *het uitgelezene van uw geloften*, d w. z. *het uitgelezenste*, dat gij uit den aard der zaak *ter voldoening van uwe geloften* zult brengen; of: *het door uwe gelofte uitgelezene*, wat gij van uw bezit door een gelofte Gode hebt gewijd.

12. לפני ה', *vóór het aangezicht des Eeuwigen*, d. w. z. in de onmiddellijke nabijheid van Zijnen tempel. — והלוי אשר בשעריכם. Hoewel den Levieten, naar Num. 35,2 vv., bepaalde steden werden toegewezen, zijn deze door het geheele land zoo verstrooid, dat de Levieten zich door het geheele land verspreidden en ten deele ook buiten de hun toegewezen steden woonden. Gij moet den Levieten aan uw offermaal laten deelnemen, daar hij overigens geen vast afgerond erfdeel in het land heeft. — Van het den Leviet Num 18,21 toegewezen *eerste tiende* is hier geen sprake, daar dit niet in Jerusalem verteerd behoefde te worden, maar den Leviet als vrij eigendom werd overgegeven.

13. פן תעלה, *dat gij niet opbrengt* op een altaar. — עלתיך als algemeene naam voor *alle* offers. — אשר תראה, *die gij zult uitzoeken;* evenals תחזה Ex. 18,21; vgl. ook Gen. 22,8. — Het is eene herhaling van de vs. 5 en 6 gegeven wet, het verbod van het slachten en offeren buiten het heiligdom, dat Lev. 17,8 en 9 met uitroeiing bestraft wordt, dat hier als inleidende overgang tot vs. 15 v.v. dient.

14. תעשה, *bereiden* als offer; v. s. beteekent העלה, het eigenlijke *brengen* der offerdeelen op het altaar; עשה, de daartoe voorbereidende handeling: slachten en bloedspatting. — De herhaaldelijk in de Profetenboeken vermelde offerhandelingen buiten het heiligdom, enkelen ook ná den bouw

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם
יא מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בָּטַח׃ * וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָּבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם
יב וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃ וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וַעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם
יג וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃ הִשָּׁמֶר
יד לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ כִּי אִם־
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ
טו וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ
תִּזְבַּח ו וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ
טז בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ רַק הַדָּם
יז לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל

---

van den tempel van Jerusalem, waren als voor het oogenblik noodzakelijke maatregel gewettigd.

15. Vgl. onze aant. Lev. 17,3. Het daar volgens R. Jishma'els opvatting verboden slachten van tot offer geschikte dieren voor particulier gebruik, wordt vs. 20 v.v. voor later uitdrukkelijk toegestaan, waarbij speciaal gezegd wordt, dat zij zouden mogen slachten מבקרך ומצאנך, van *hun* eigen rund- en kleinvee. De Thalmoed verklaart daarom onze plaats als te spreken van פסולי המוקדשים, eens tot offer bestemde, maar door een lichaamsgebrek daarvoor ongeschikt geworden dieren, die na lossing (Lev. 27,11 en 12) overal in den lande als gewoon vleesch gegeten *mochten* worden. Reine zoowel als onreine personen mochten het eten, evenals *wild*, dat immers nooit als offerdier geschikt was. — Slechts *slachten* mocht men het en door *menschen* laten *eten;* het als werkdier te gebruiken, te scheren of als voeder voor de honden en dgl. aan te wenden, bleef verboden, vgl. Deut. 15,19. — Anderen zien in ons vers algemeen de bepaling neergelegd, die vs. 20 v.v. nader wordt uitgewerkt. — תזבח beteekent hier in ieder geval niet: *offeren*, maar: *slachten*. Het is de term voor het op ritueele wijze *slachten;* en beteekent v. s. *op de voor offers voorgeschreven wijze slachten*. Nadere aanduiding van de wijze van slachten komt in den Pentateuch niet voor, doch de traditie heeft die nauwkeurig omschreven. — בכל שעריך behoort bij תזבח ואכלת, niet bij אשר נתן לך.

16. Van het bloed komt niets op het altaar; het mag echter toch niet gegeten worden; — vs. 23 v.v. is dit verbod ook voor geheel ongewijde dieren met nadruk herhaald. Vgl. Lev. 17,10, waar ook na het verlof tot eten van vleesch, zij het dan ook dat dit eerst in den tempel geslacht moest zijn, het verbod van bloed wordt gegeven.

eten de tienden van uw koren, van uwen most en van uwe olie,
noch de eerstgeborenen van uw rund- en kleinvee, noch eenige
uwer geloften, die gij beloven zult, noch uwe vrijwillige gaven
18 of heffingen van uwe hand. Maar alleen vóór den Eeuwige,
uwen God, zult gij ze eten, op de plaats, die de Eeuwige, uw
God, uitkiezen zal, gij, uw zoon, uwe dochter, uw slaaf en
uwe slavin, en de Leviet, die binnen uwe poorten is; en u
verheugen voor den Eeuwige, uwen God, met alles waarnaar
19 gij uwe hand uitgestrekt hebt. Neem u in acht, dat gij den
20 Leviet niet verlaat, al uwe dagen op uwen bodem. — Wan-
neer de Eeuwige, uw God, uw gebied zal uitbreiden, gelijk
Hij omtrent u gesproken heeft, en gij zult zeggen: ik wenschte
vleesch te eten! omdat uwe ziel verlangt vleesch te eten; dan
kunt gij geheel naar het verlangen van uw ziel vleesch eten.
21 Als namelijk de plaats, die de Eeuwige, uw God, uitkiezen
zal, om daar Zijnen naam te vestigen, ver van u af is; dan kunt
gij van uw rund- en kleinvee, dat de Eeuwige u gegeven heeft,
slachten, gelijk ik u geboden heb; en gij kunt het eten binnen
22 uwe poorten, geheel naar het verlangen uwer ziel. Doch, ge-
lijk men het hert of de ree eet, zoo zult gij het eten; de
23 onreine met den reine te zamen mag het eten. Maar wees
sterk, dat gij het bloed niet eet; want het bloed is de ziel,
24 en gij zult de ziel niet eten met het vleesch. Gij zult het
niet eten; op de aarde zult gij het laten uitloopen als water.

---

17. Niet alleen zijt gij verplicht de *offerhandelingen* in het heiligdom te verrichten, maar ook het *eten* der gewijde gaven moet *vóór Gods aangezicht*, d. w. z. te Jerusalem plaats hebben. — מעשר is hier het *tweede tiende*, dat slechts binnen de muren van Jerusalem mocht gegeten worden. Hier aan het *eerste tiende* te denken en aan te nemen, dat dit gedeelte van het vers tot den Leviet gericht is, evenals de woorden ובכרת בקרך וצאנך alleen den priester aangaan, is onmogelijk, daar de Leviet immers zijn tiende in het geheele land mocht eten, ja zelfs niet eens verplicht was het zelve te verteren. — לא תוכל, *gij moogt niet*, ראכל בשעריך, *in uwe poorten eten*, d. w. z. tot profaan genot nemen; het verbiedt het als ongewijd genieten van alles, wat zakelijk of ten opzichte van tijd, plaats of soort nog binnen den kring des heiligdoms ligt. — בשעריך is de tegenstelling van מקום אשר יבחר ה'.

18 spreekt vooral van het *tweede tiende*, dat in het vorige vers het eerst genoemd is. Van de *eerstgeborenen* kan hier in ieder geval geen sprake zijn, daar de eigenaar en zijn gezin daarvan evenmin mochten eten als de Leviet, zij waren uitsluitend den priester toegewezen.

20. Hier volgt nu het veroorloven van slachten tot profaan gebruik buiten het heiligdom; v. s. tevens het voorschrift slechts na ritueel slachten vleesch te eten. — כי ירחיב. *Als de Eeuwige uw gebied zoo uitgebreid zal maken, als Hij u toegezegd heeft*, d. w. z. als gij een zoo groot deel des lands veroverd zult hebben, dat niet meer het geheele volk rondom het heiligdom is gelegerd = als God u een eenigszins uitgebreid bezit zal

בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ
יז וְכָל־נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ: כִּי אִם־לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ
אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
יח וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ: הִשָּׁמֶר לְךָ
כ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ: ס כִּי־יַרְחִיב
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר
כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר:
כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ
שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר
כב צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ: אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל
אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ:
כג רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל
כד הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר: לֹא תֹאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם:

---

hebben gegeven. — כי תאוה, alleen omdat gij zoo gaarne vleesch *wilt* eten, zonder dat gij offervleesch hebt of schuldig zijt.

21. Alleen echter *als de plaats verwijderd is*, d. w. z. buiten den tempel *moogt gij van uw rund- en kleinvee slachten* tot profaan gebruik. *In den tempel* mochten deze diersoorten niet ongewijd geslacht worden. — כאשר צויתך, slaat op תובחת, en doelt v. s. op vs. 15, dat dan het slachtvoorschrift bevat; v. a. beteekenen de woorden: *dan zult gij slachten op de wijze, die Ik u* mondeling *geboden heb;* n. a. *gij zult uw* eigen ongewijd *vee slachten op de wijze, die Ik u* bij offerdieren *geboden heb,* waarbij dan het tegenstellende אך van het volgende vers goed aansluit.

22. אך, *doch*, al moet het voor profaan gebruik bestemde dier *geslacht* worden, — wat rein en onrein betreft, staat het geheel gelijk met *hert en ree*, die niet als offerdier gewijd kunnen worden; het heeft dus geheel ongewijd karakter. — יאכל את הצבי, de lijdende vorm in de beteekenis van het onbep. voornaamwoord, *men eet*, behoudt dikwijls de bedrijvende constructie (vgl. Ex. 21,28). — יחדו, *te zamen*, of: *gelijkelijk*.

23. חזק. *Wees sterk*, overwin uwen lust, waardoor de heidensche volkeren zich laten meeslepen om bloed te eten, vgl. Lev. 17,11. — *Het bloed is* het orgaan van *de ziel*, de physiologische levensbron, gelijk de ziel de geestelijke levensbron is. — ולא תאכל הנפש עם הבשר, *en gij zult de ziel niet eten met het vleesch*, d i. v. s. het bloed met het vleesch; v. a. het vleesch, zoolang in het lichaam, waarvan het afkomstig is, nog leven is d. i. אבר מן החי, een lid van een nog levend dier.

25 Gij zult het niet eten, opdat het u welga en uwen kinderen
na u; daar gij doet wat recht is in de oogen des Eeuwigen.
26 Slechts uwe heilige zaken, die gij hebben zult, en uwe geloften
zult gij opnemen en er mede komen naar de plaats, die de
27 Eeuwige uitkiezen zal. Gij zult uwe brandoffers bereiden,
zoowel het vleesch als het bloed, op het altaar van den Eeuwige,
uwen God; en het bloed van uwe vredeoffers zal op het altaar
van den Eeuwige, uwen God, uitgestort worden, doch het
28 vleesch zult gij eten. Neem in acht en hoor al deze woorden,
die ik u gebied, opdat het u welga en uwen kinderen na u,
tot eeuwig; daar gij doet wat goed is en recht in de oogen
29 van den Eeuwige, uwen God. — Wanneer de Eeuwige, uw
God, de natiën uitroeien zal, waarheen gij komt, hen van vóór
uw aangezicht verdrijvend, en gij hen veroverd zult hebben
30 en in hun land zult wonen; Neem u dan in acht, dat gij u
niet laat verstrikken hen te volgen, nadat zij van vóór uw
aangezicht verdelgd zijn, en dat gij naar hunne goden niet
vraagt, zeggende: „Hoe dienen deze volken hunne goden? zoo
31 wil ook ik doen!" Niet zoo zult gij doen ter eere van den
Eeuwige, uwen God; want al wat den Eeuwige een gruwel is,
wat Hij haat, hebben zij ter eere van hunne goden gedaan;
want zelfs hunne zonen en hunne dochters verbranden zij in
vuur ter eere hunner goden.

13 1 De geheele zaak, die ik u gebied, zult gij in acht nemen
om uit te oefenen; gij zult er niets aan toevoegen en er niets
van afnemen.
2 Wanneer in uw midden een profeet of iemand, die droomen
3 heeft, opstaat, en u een teeken of wonder geeft; En dat teeken
of wonder komt uit, waarvan hij u gesproken heeft, zeggende:

---

26. *Gewijde dieren* echter, hetzij uit hun aard, zooals eerstgeborenen en tienden, of door *gelofte*, moogt gij niet te huis slachten, maar *moet gij, als gij* in het huis Gods *komt*, met u *meedragen*.

27. Van *brandoffers* komt bloed voor sprenging en vleesch voor verbranding op het altaar; van andere dieroffers echter wordt, nadat het bloed gesprengd en sommige vetstukken geofferd zijn, het vleesch door den priester of den eigenaar gegeten. Daar hier alleen van den laatste sprake schijnt te zijn, dient men זבחיך met: *vredeoffers* te vertalen. — ישפך is algemeene term voor de verschillende wijzen, waarop het bloed op het altaar kwam: werpen, spatten of strijken, זריקה, הזיה en נתינה.

28. שמר ושמעת, *hoor nauwlettend*.

29—31; 13,1—19, waarschuwing tegen den invloed van geestelijken of socialen aard: den invloed van de herinnering aan het heidendom der vroegere bewoners (29—31), dien van geestelijk hooger staanden (13,2—6), dien van het familieverkeer (7—12) en dien van burgerlijk aanzien (13—19).

30. תנקש, waarschijnlijk verwant met יקש en קוש, *verstrikt worden*. — אחריהם, *hen volgend*. — אחרי השמדם, ook later, *nadat zij* reeds lang *verdelgd zijn*. — ופן תדרש לאלהיהם, *vragen naar*, niet: *raadplegen*, wat door דרש את

כה לֹא תַאֲכְלֻנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וְלִבְנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר
כו בְּעֵינֵי יְהוָה׃ רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ
כז אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם
עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה
כח אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וְלִבְנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־
כט עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ * ס כִּי־ עליה
ל יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת
אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וִירַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־
תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם
לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן
לא גַּם־אָנִי׃ לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהוָה
אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם
יג א יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃ אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע
מִמֶּנּוּ׃ פ
ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ
ג מוֹפֵת׃ וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה

---

wordt uitgedrukt. — איכה is vragend: *hoe?* — Doe geene der handelingen, die deze volkeren ter eere hunner goden verrichtten, zelfs niet ter vereering van God.

Hoofdstuk XIII. 1. Naar de Massoretische indeeling der afdeelingen פרשיות, behoort dit vers nog bij het voorafgaande en is de zin: tracht niet nieuwe vormen van Godsvereering te vinden, maar vereer Hem geheel op de door Hem voorgeschreven wijze.

2. Iemand, die beweert profeet te zijn of een droomgezicht te hebben gehad, staat op en geeft u, kondigt u aan een teeken of wonder, op grond waarvan hij u wil overhalen andere goden te dienen; of v. a. iemand, tot nu toe reeds bekend als profeet, die reeds een teeken of wonder heeft aangekondigd, dat uitgekomen is, en die *nu* tot u zegt afgoden te dienen. — נביא או חלם חלום, vgl. Num. 12,6; over אות או מופת, zie Ex. 7,9. Het feit alleen, dat hij u aanraadt andere goden te dienen, bewijst, dat hij een valsche profeet is, — wat hij ook vroeger moge geweest zijn of hoeveel bewijzen voor de waarheid zijner zending hij schijnbaar ook moge geven.

„Laat ons andere goden volgen, die gij niet kent, en hen die-
4 nen!" Dan zult gij naar de woorden van dien profeet of naar dien droomontvanger niet luisteren; want de Eeuwige, uw God, beproeft u, om te leeren kennen, of gij den Eeuwige, uwen God, werkelijk bemint met geheel uw hart en met geheel uwe
5 ziel. Den Eeuwige, uwen God, volgend, zult gij uwen levenswandel voeren, en Hem zult gij vreezen; en Zijne geboden zult gij in acht nemen, en naar Zijne stem zult gij luisteren, en Hem zult gij dienen en aan Hem zult gij gehecht zijn.
6 Doch die profeet of die droomontvanger zal gedood worden; want hij heeft onwaarheid uitgesproken tegen den Eeuwige, uwen God, die u uit het land Egypte gevoerd en u uit het slavenhuis verlost heeft; ten einde u af te voeren van den weg, dien de Eeuwige, uw God, u geboden heeft te bewandelen. En gij zult het kwade uit uw midden wegruimen. —
7 Wanneer uw broeder, de zoon uwer moeder, of uw zoon, of uwe dochter, of de vrouw, die aan uw boezem ligt, of uw zielsvriend u in het geheim verleiden wil, zeggende: „Laat ons heengaan en andere goden dienen," die gij, noch uwe
8 vaderen gekend hebben; Van de goden der volkeren, die rondom u zijn, die nabij u zijn of die verre van u zijn, van
9 het eene einde der aarde tot het andere einde; Wees hem niet ter wille en luister niet naar hem; uw oog zal niet met leedwezen op hem rusten, ook zult gij u niet erbarmen over
10 hem noch hem dekken. Maar dooden zult gij hem; uwe hand zij het eerst tegen hem om hem te dooden, en de hand van
11 het geheele volk daarna. Gij zult hem met steenen werpen, zoodat hij sterft; omdat hij gezocht heeft u af te voeren van

---

3. **לאמר** hangt van כי יקום af; *indien hij opstaat, zeggende.* — אשר לא ידעתם, *waarvan gij niets weet;* v. s. is לא ידע één begrip: *wier niet-bestaan gij kent.*

4. God stelt u op de proef, opdat *erkend worde,* aan den dag trede, of enz. — הישכם ארבים, *of gij werkelijk bemint.*

6. **יומת**, door steeniging. De voltrekking van dit doodvonnis is aan de volksgemeenschap opgedragen. — כחה van סור, *afwijking,* onwaarheid; v. a. van סרר, afval, *oproer.* — הרע is onzijdig: *het kwade;* v. a. *den slechte.*

7. Verleiding door personen, die u dierbaar zijn. — אחיך בן אמך, die met u uit denzelfden moederschoot is voortgekomen en u dus dierbaar is; de bijvoeging dient niet speciaal, zooals op andere plaatsen, ter aanduiding van den *halfbroeder,* die niet van denzelfden vader is. Of hier aan de v. s. uit Gen. 31,33 blijkende gewoonte gedacht moet worden, dat iedere van meerdere vrouwen van denzelfden man haar eigen tent had, waar zij met haar kinderen leefde, zoodat slechts de kinderen derzelfde moeder als broeders en zusters samen opgroeiden, is niet zeker. — Ook bij *vrouw* en *vriend* wordt een uitdrukking toegevoegd tot krachtiger aanduiding der innige verhouding. — אשת חיקך, *de vrouw van uwen boezem,* die in uw armen ligt (vgl. Miecha 7,5). — רעך אשר כנפשך, *uw vriend, die als uw ziel is,* dien gij als uw leven bemint; vgl. I Sam. 18,1 en 3. — בסתר be-

ג אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם׃ לֹא תִשְׁמַע
אֶל־דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא כִּי מְנַסֶּה
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם אֹהֲבִים אֶת־יְהוָה
ד אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ
ה וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חוֹלֵם הַחֲלוֹם
הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפְּדֶךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
ו צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כִּי
יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶּן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ
ז רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים
ח אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמְּךָ מִקְצֵה
ט הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ לֹא־תאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו
וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ כִּי
י הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם
יא בָּאַחֲרֹנָה׃ וְסָקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל

---

hoort bij יסיתך; uit den aard der zaak kan hier in tegenstelling met het vorige en het volgende geval het feit, door de intieme verhouding van verleider en verleiden, gemakkelijker *in het geheim* geschieden. — אשר לא ידעת zijn niet meer woorden van den verleider, maar van Mozes, die daarmede het verkeerde van de afgoderij schetst, evenals vs 3; vgl. onze aant. aldaar.

8. Nog grooter wordt de verleiding, als zij niet Kena'anietische goden geldt, maar die van andere, meer verwijderde volkeren.

9. **לא תאבה לו**, *wees hem niet ter wille*, door de daad te verrichten. — ולא תשמע אליו, *luister niet eens naar hem;* ולא תחוס עינך עליו, *laat uw oog niet met verdriet op hem rusten*, dien gij verliezen zult, als gij hem aanklaagt; vgl. Gen. 45,20. — ולא תחמל, *en heb geen medelijden met hem*, wiens leven verbeurd is. — ולא תכסה עליו, breng de in het geheim bedreven misdaad aan het licht en *dek hem niet* door uw stilzwijgen. — עליו slaat natuurlijk op den *persoon*.

10. **תהרגנו**, natuurlijk de vertegenwoordiging der volksgemeenschap: het gerecht; de doodstraf is die der *steeniging*. *Uw* hand, als die der getuigen, treffe hem het eerst; vgl. 17,7.

den Eeuwige, uwen God, die u uit het land Egypte gevoerd
12 heeft, uit het slavenhuis. En geheel Israël zal het hooren en
vreezen, en zij zullen nooit meer gelijk deze slechte daad doen
13 in uw midden. — Als gij hooren mocht in eene uwer steden,
die de Eeuwige, uw God, u geeft, om er in te wonen, het
14 volgende: Er zijn nietswaardige mannen uit uw midden opge-
treden en hebben de ingezetenen hunner stad tot afval gebracht
door te zeggen: „Laat ons gaan en andere goden dienen, die
15 gij niet kent." Dan zult gij nauwkeurig onderzoeken, door-
gronden en vragen; en zie, het is waarheid; gegrond is de
16 zaak, gepleegd is die gruwel in uw midden; Dan zult gij de
inwoners dier stad door de scherpte van het zwaard verslaan,
— tot ban verklarende haar benevens al wat er in is — en
17 haar vee door de scherpte van het zwaard. En haren geheelen
buit zult gij op het midden van haar marktplein bij elkander
brengen, en de stad benevens al haren buit, ter eere van den
Eeuwige, uwen God, geheel en al met vuur verbranden; zij
zal een eeuwige puinhoop blijven, nooit zal zij weder herbouwd
18 worden. Laat aan uwe hand niet het minste van het tot ban
verklaarde gehecht blijven; opdat de Eeuwige van het branden
van Zijnen toorn terug keere, en u barmhartigheid verleene,
en Zich over u erbarme en u vermeerdere, gelijk Hij uwen
19 vaderen toegezworen heeft. Wanneer gij naar de stem van

---

12. Het vonnis moet alom verkondigd worden en de voltrekking in zoo groot mogelijke openbaarheid plaats hebben, opdat het geheele volk ervan *hoore* en *vreeze;* niet de *wijze* van bestrafting als *verschrikkingsmiddel* om van verdere misdaad af te houden, maar de *vrees voor straf* wordt een motief tot opvolging der wet. Deze openbare afkondiging van het vonnis komt behalve hier, alleen nog 17,13; 19,20 en 21,21 voor.

13. Misbruik van burgerlijk aanzien om een geheele stad tot afgoden-dienst te verleiden. — כי תשמע באחת עריך. MENDELSSOHN: *als gij omtrent een uwer steden hoort;* anderen: *in eene uwer steden,* daar שמע geen andere beteekenis zou toelaten. De zin is dan: *indien gij hoort,* dat in een uwer steden het volgende is geschied. Wat verhaald wordt, volgt dan in indirecte rede.

14. **יצאו.** *Zijn opgetreden*; het zijn bewoners *derzelfde* stad, die als verleiders optreden, וידיחו את ישבי עירם; — יצאו beteekent dus niet: *uitgaan* uit hun woonplaats naar de te verleiden stad. De verleiding moet zijn uitgegaan van ten minste *twee* volwassen *mannen.* — בני בליעל, *zonen van niet-nut;* בליעל = בלי יעל, *zonder nut;* evenals in לא אל, *niet-god,* is de zin: *het tegendeel van nuttig.* — בליעל is zelfst. naamwoord. — וידיחו, *hebben afgevoerd,* tot afval gebracht; הסית beteekent dan: de poging om tot afval te brengen, *verleiden.*

15. Dan zult gij de getuigen *goed,* — היטב is bijwoord — *onderzoeken en ondervragen.* — דרש, zoeken van een zaak, naar den inhoud der verklaring en den gang der feiten. — חקר, *onderzoeken,* navorschen van wat verborgen is, naar den grond der zaak; deze vormen samen het onderzoek

יג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים : וְכָל־
יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה
יד בְּקִרְבֶּךָ : ס כִּי־תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
טו נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר : יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ
וַיַּדִּיחוּ אֶת־יוֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים
טז אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם : וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת
יז נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֱשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ : הַכֵּה תַכֶּה
אֶת־יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
יח בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב : וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־
תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל
יט לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד : וְלֹא־יִדְבַּק
בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־
כ לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ : כִּי תִשְׁמַע

---

naar den kern der feiten, zooals de getuigen die beweren gezien te hebben. — וּשְׁאֵלת, en verder allerlei nevenvragen stellen tot versterking uwer overtuiging van de waarheid hunner verklaring. Hierin ligt dan de geheele wet omtrent het ondervragen der getuigen in strafzaken. — אמת, de feiten zijn waar. — נכון הדבר, *de zaak is g e g r o n d*, door verklaring van geloofwaardige getuigen.

16. **לפי חרב**, zie Gen 34,26. — החרם אתה ואת כל אשר בה is een tusschenzin, *terwijl gij de stad zelve*, huizen en muren, *en al wat er in is* aan roerende goederen, *tot ban verklaart*, zoodat het vernietigd moet worden; vgl. onze aant. Lev. 27,28 en Deut. 7,2. — ואת בהמתה hangt dan weer van תכה af. Ons vers behandelt dan de *voltrekking* van den ban aan menschen en vee door ze te *dooden*; het volgende die aan *de stad en de roerende goederen* door ze te *verbranden*.

17. **שללה**, wat *als krijgsbuit* erin te vinden zou zijn. — כליל, òf als bijwoord op te vatten: *geheel en al*, òf als zelfstandig naamwoord: *als brandoffer*; òf: *als eene geheel te verbranden zaak*, vgl. Lev. 6,15.

18. **מאומה**, dat den toon op de voorlaatste lettergreep heeft, is mannelijk, מאום door ה verlengd, evenals לילה; vgl. Job 31,7. — ונתן לך רחמים beteekent v. s.: *en zal u de gelegenheid schenken barmhartigheid te oefenen*, wat gij ten opzichte der afvallige stad niet doen mocht! נתן רחמים beteekent nl. Gen. 43,14 en Jeremia 42,12: *iemand barmhartigheid doen vinden* bij een ander; terwijl Jes. 47 6 שם רחמים ל' voorkomt in den zin van: barmhartige behandeling tegenover iemand als wet stellen. — והרבך, *en Hij zal u*, na het verlies van een deel uwer bevolking, *weer vermeerderen*.

den Eeuwige, uwen God, luisteren zult, om al Zijne geboden in acht te nemen, die ik u heden gebied, ten einde te doen wat recht is in de oogen van den Eeuwige, uwen God.

14 1 Kinderen zijt gij van den Eeuwige, uwen God; gij zult u dus geene insnijding maken, noch eene kale plek tusschen uwe 2 oogen aanbrengen om eenen doode. Want een volk zijt gij, heilig den Eeuwige, uwen God, en u heeft de Eeuwige uitverkoren om Hem een volk te wezen, dat een kostbaar bezit vormt uit al de volkeren, die op de oppervlakte van den aard- 4 3 bodem zijn. — Gij zult niets eten wat een gruwel is. Het volgende is het viervoetig gedierte, dat gij eten moogt: de os, het 5 jong van schapen en het jong van geiten. Ree en hert, en 6 Jachmoer, en Akko, en Dieshon, en Theo, en Zémer. En elk viervoetig dier, dat een hoef heeft en dien splijt tot twee hoeven, en herkauwend is onder het viervoetig gedierte, dat moogt gij 7 eten. Doch het volgende moogt gij niet eten van die herkauwend zijn en van die geheel gespleten hoeven hebben:

Hoofdstuk XIV. Israël moet ook in zijn geheele bestaan door levenswijding toonen, een heilig volk te zijn. Als voorbeelden daarvan worden hier genoemd: het verbod van zelfverminking wegens een doode, dat ook Lev. 19,27 en 28 en 21,5 onder de wetten van levensheiliging van Israëliet en priester voorkomt, en de onthouding van het eten van onreine dieren enz., die ook Lev. 20,25 op het einde der groep van levenswijdingsvoorschriften even in herinnering wordt gebracht. Ieder der wetten sluit af met de woorden: כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך, vs. 2 en vs. 20.

1. בנים אתם ליהוה, gij hebt u in de eerste plaats te beschouwen *als kinderen Gods* en als zoodanig u heilig te houden; vgl. Lev, 19,2. — לא תתגודדו, *gij zult u niet snijden*, waarbij v. s. het woord למת, *wegens een doode* (vgl. Lev. 19,28) moet bijgedacht worden, terwijl anderen meenen, dat hier ook *insnijding ter eere van een afgod*, een oud heidensch gebruik, wordt verboden; vgl. I Kon. 18,28. — ולא תשימו קרחה בין עיניכם, *gij zult geen kale plek aanbrengen tusschen uwe oogen om een doode;* Lev. 21,5 is voor den priester het aanbrengen eener kale plek op het *geheele* hoofd verboden, en algemeen, hetzij wegens een doode of zonder die aanleiding. Hier staat de verbodsbepaling voor *alle* Israëlieten, doch èn wat plaats èn wat aanleiding betreft, beperkt: alleen בין עיניכם, *tusschen uwe oogen*, d. w. z. op de plaats op het voorgedeelte van het hoofd, waar de haargroei begint en die tegenover de *onbehaarde* plek *tusschen de oogen* is (Hier blijkt overtuigend, dat de uitdrukking בין עינין, die ook Ex. 13,9 en 16 en Deut. 6,8 en 11,18 bij de תפלין voorkomt, in geen anderen zin kan worden opgevat, dan die de traditie eraan hecht.) De traditie brengt evenwel de beide plaatsen met elkander in verband en verklaart het aanbrengen van *elke* kale plek verboden, doch alleen wegens een doode, zoowel voor den priester als voor den Israëliet.

3—20 volgen nu de wetten omtrent verboden diersoorten, die Lev. 11 uitvoerig besproken waren. In zooverre wijkt reeds dadelijk de hier gegeven lijst van die in Lev. af, dat hier de tien geoorloofde zoogdiersoorten, met name genoemd worden, wat daar niet het geval is; dat verder alleen de grootere diersoorten worden behandeld, de klassen, waaruit

בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
יד רביעי א הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: * ס בָּנִים
אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין
ב עֵינֵיכֶם לָמֵת: כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר
יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
ג הָאֲדָמָה: ס לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה: זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר
ד תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים: אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר
ה וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וְזֶמֶר: וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת
ו שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: אַךְ
ז אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה

---

gewoonlijk de dieren als menschenspijs genomen worden, terwijl de lagere kruipdieren hier onder het algemeene verbod van vs. 3 zijn samengevat. Dit hangt samen met het doel van ons boek, het *volk* bij zijn aanstaande vestiging de wetten, die het in de eerste plaats noodig zou hebben, scherp in het geheugen te prenten. De kleinere afwijkingen behandelen wij achtereenvolgens ter plaatse.

3. **תועבה**, evenals שקץ, Lev. 11,10: een voorwerp van *gruwel*, niet van *natuurlijken* afschuw, maar iets, waarvan gij u als door God verboden te onthouden hebt en waardoor gij uwe ziel zoudt bevlekken.

4. **הבהמה**, *het viervoetig gedierte*, hier verzamelnaam, die zoowel חיה *wild*, als בהמה in engeren zin: *vee* omvat; vgl. onze aant. Lev. 11,2. — שה כשבים ושה עזים, *jong van schapen of jong van geiten*, wat uit die reine soorten geboren is, ook al is het zelf uiterlijk niet schaap of geit. — שור is soortnaam voor: *rundvee* van elken leeftijd en geslacht. — שה, eig. *jong dier*. — כשבים. Een schaap, dat jongen kan voortbrengen, is meer dan een jaar oud en heet dan רחל; כשבים moet dus als soortnaam worden opgevat. LUZATTO meent dat כבש beteekent: *schaap onder het jaar*, terwijl כשב de algemeene soortnaam voor elken leeftijd en geslacht zou zijn.

5. Al de in dit vers genoemden behooren tot de klasse חיה, *wild*, waarvan de vetdeelen niet verboden zijn, maar wier bloed bedekt moet worden (vgl. Lev. 7,25 en 17,13). — יחמור, v. s. *damhert*; אקו, *steenbok*; דישן, *antilope*; תאו, de *woudos*, oer-os; זמר, eene gazellensoort. Het zijn alle herkauwende dieren met gespleten hoeven; daar echter de schrijvers over Bijbelsche en Thalmudische dierkunde in de vertaling dezer namen afwijken, in zooverre de soort, die volgens den een met den eenen naam wordt aangeduid, volgens den ander onder een anderen naam voorkomt, hebben wij de woorden onvertaald gelaten.

6. Zie onze aant. Lev. 11,3.

7. **וממפריסי הפרסה השסועה.** מפריס פרסה beteekent eigenlijk slechts: *hoeven hebben*. פרסה שסועה beteekent: *een geheel gespleten hoef*. מפריס פרסה שסועה, dus: *wat een geheel gespleten hoef heeft*. Evenals Lev. 11,4 is

den kameel, den haas en den klipdas, want herkauwend zijn zij
wel, doch zij hebben geen verdeelde hoeven; onrein zijn zij u.
8 En het varken, want verdeelde hoeven heeft het, doch zaagt
niet; onrein zal het u zijn. Van hun vleesch zult gij niet eten
9 en hun aas niet aanraken. — Het volgende moogt gij eten van
al wat in het water is: al wat vinnen en schubben heeft, dat
10 moogt gij eten. Doch al wat geene vinnen en schubben heeft,
11 dat moogt gij niet eten; onrein zal het u zijn. — Elken reinen
12 vogel moogt gij eten. De volgenden zijn het, van welke gij
niet eten moogt: den arend, den beenbreker en den zwarten
13 arend. Den witten havik, den zwarten havik en den gier,
14 in zijne verschillende soorten. Alle raven in hunne soorten.
15 En den struisvogel, de zwaluw en de meeuw; en den sperwer,
16 naar zijne verschillende soorten. Den steenuil, den nachtuil en
17 de kauw. Den pelikaan, den groenspecht en den vischreiger.
18 Den ooievaar en den bergvalk naar zijne verschillende soorten;
19 den bergfazant en den vledermuis. Doch alle wemelend ge-
vleugeld gedierte zal u onrein zijn; zij mogen niet gegeten
21 20 worden. Al het reine vliegende moogt gij eten. Gij zult
geenerlei aas eten; den vreemdeling, die binnen uwe poorten
is, zult gij het geven, dat hij het ete, of het eenen vreemde
verkoopen; want een heilig volk zijt gij voor den Eeuwige,
uwen God; — gij zult geen jong vee koken in de melk zijner
moeder.

---

hier de zin: de soorten, waaraan *een der beide* kenteekenen zich niet voordoet, en die afzonderlijk zullen genoemd worden, moogt gij niet eten. De bijvoeging השסועה komt Lev. t. a. p. niet voor, daar מפרים פרסה, evenals hier op het einde van ons en in het volgende vers, op beide eischen omtrent de hoeven doelt; vgl. onze aant. aldaar. Hierin vindt echter de Thalmoed aanleiding om השסועה niet als bijv. naamwoord bij פרסה op te vatten, maar als eerste lijdend voorwerp bij לא תאכלו. Men verklaart dan: *het gespletene*, een dier met dubbelen ruggegraat; en het is in den Thalmoed twijfelachtig, of zulk een dier slechts als misgeboorte, of als werkelijk bestaande soort voorkomt. — Over שפן zie Lev. 11,5.

8. ולא גרה, *en is geen zager*, het zaagt het voedsel niet fijn, daar het alle boventanden heeft; vgl. onze aant. Lev. 11,3; — voor het slot van ons vers vgl. Lev. 11,8.

9 en 10 geven alleen de algemeene omschrijving der eischen voor waterdieren; vgl. Lev. 11,9—12.

11. כל צפור טהרה, *elke reine vogelsoort*, niet begrepen onder de 24 hier volgende onreine soorten, *moogt gij eten*, vgl. onze aant. Lev. 11,13; v. s. is de zin: *elken* volgens vertrouwbare overlevering *zeker* tot de *reine* soorten behoorenden *vogel* moogt gij eten.

12. אשר לא תאכלו מהם, *v a n welke* soorten *gij geen* individu *eten moogt*; v. a. *d i e gij van hen*, de vogels, *niet eten moogt*. עוף, dat gewoonlijk vrouwelijk is, is dan hier mannelijk gebruikt. Over de vogelnamen in het algemeen, zie Lev. 11 t. a. p.

אֶת־הַנָּמֶל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֶה גֵּרָה הֵמָּה
וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם : וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס
פַּרְסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ
וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ : ס אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר
בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ : וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־
לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם : ס כָּל־
צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ : וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר
וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה : וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ : וְאֵת
כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ : וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף
וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ : אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשֶׁמֶת :
וְהַקָּאַת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ : וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ
וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף : וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא
יֵאָכֵלוּ : כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ : לֹא תֹאכְלוּ כָּל־נְּבֵלָה לַגֵּר
אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ
אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ : * פ

---

13. **והראה**. Lev. 11,14 staat ראה; naast איה staat hier nog דיה; naar den Thalmoed zijn het verschillende namen voor dezelfde vogelsoorten. ראה = איה; דיה = איה. Vgl. onze aant. aldaar. Er wordt hier dan eene nuance der soort meer genoemd, die daar onder למינה toch begrepen was. — ראה, de scherp *ziende*.

17. **הרחמה**, Lev. 11,18 staat de mannel. vorm הרחם.

20. **עוף**, *het vliegende* is meer omvattend, dan צפור, *vogel*. Vermoedelijk doelt ons vers op de Lev. 11,21 en 22 besproken geoorloofde sprinkhaansoorten.

21. Sluit deze groep af met het verbod van het eten van *aas*, een dier, dat gestorven is zonder ritueel geslacht te zijn, — vgl. onze aant. Ex. 22,30, waar ook de *heiligheid* des volks als argument wordt aangevoerd voor het verbod van eten van wat *verscheurd* is; — en met het verbod van *koken van jong vee in de melk zijner moeder*, dat ook Ex. 23,19 en 34,26 een groep van levensheiligingswetten afsluit; zie onze aant. aldaar. — גר, *een zich als vreemdeling bij u ophoudende*, een niet-Israëliet, die zich in uw land heeft gevestigd, en slechts zich aan de zeven Noachidische plichten heeft onderworpen, zonder tot het Jodendom over te gaan, גר תושב. — נכרי, een doorreizend *vreemdeling*, die tijdelijk binnen uw land gevestigd is. Tegenover beide categoriën is zoowel *schenken*, als *verkoopen* geoorloofd. De eerste staat echter als volkomen burger meer onder uwe bescherming; gij moet

22 Vertienden zult gij de geheele opbrengst van uw zaad, dat
23 uit het veld voortkomt, jaar voor jaar. Gij zult verteren vóór den Eeuwige, uwen God, in de plaats, die Hij uitkiezen zal, om er Zijnen naam te vestigen, het tiende van uw koren, uw most en uwe olie, en de eerstgeborenen van uw rund- en kleinvee; opdat gij leert, den Eeuwige, uwen God, te vreezen
24 ten allen tijde. Doch indien de weg u te lang mocht zijn, zoodat gij het niet zoudt kunnen vervoeren, omdat de plaats te ver van u af is, die de Eeuwige, uw God, uitkiezen zal om er Zijnen naam te vestigen; daar de Eeuwige, uw God,
25 u gezegend zal hebben; Dan kunt gij het in geld beleggen, en zult het geld binden in uwe hand, en gaan naar de
26 plaats, die de Eeuwige, uw God, uitkiezen zal. En kunt gij het geld uitgeven voor alles, wat uw ziel zal verlangen,

---

hem het leven vergemakkelijken; en daarom wordt als het vermoedelijk meest voorkomende geval bij hem van *schenking* gesproken. Wanneer Ex. 22,31 van *verscheurd* vleesch gezegd wordt, dat men het *den honden zal voorwerpen*, en niet uitdrukkelijk wordt toegestaan het een niet-Israëliet te laten eten, dan vindt dit v. s. zijne verklaring in den natuurlijken afkeer, dien men van door wilde dieren verscheurd vleesch heeft; v. a. in hygiënische redenen.

22–29. Wetten omtrent het *tweede* tiende, dat in het eerste en tweede jaar van iedere driejaarlijksche periode (waarvan twee in elke Shemitta-periode begrepen zijn) door den eigenaar in Jerusalem verteerd moest worden, terwijl het in het derde jaar als *armentiende* den armen in de stad, waar de eigenaar woonde, ten goede moest komen. Door beide wetten wordt de tot menschenvoeding bestemde spijs *gewijd*. Vgl. Lev. 27,30 en 31.

22. עַשֵּׂר, Pi'el van עשר, *tien*, hier waarschijnlijk in privatieven zin: *tiende wegnemen*, afzonderen; niet: *geven*, daar het tweede tiende eenvoudig ter zijde wordt gelegd, tot de eigenaar naar den tempel opgaat Men onderscheide het hier bedoelde tiende wel van het Num. 18,21 besprokene, dat den Leviet moet gegeven worden. De traditie vindt in de herhaling van den werkwoordstam עשר תעשר de aanwijzing, dat hier van een *tweede* tienden-afzondering sprake is. — תְּבוּאַת זַרְעֶךָ, *de opbrengst van uw zaad*, van hetgeen gij gezaaid hebt, — zooals uit het volgende vers en tal van andere plaatsen blijkt, beperkt tot: *koren, most en olie*. Bij andere vruchtsoorten gelden dergelijke plichten slechts als rabbijnsch voorschrift. — הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה, v. s. een tweede lijdend voorwerp bij עשר תעשר, zonder verbindings-ו aan het eerste toegevoegd; זרע zou dan meer in het bijzonder het oog hebben op *koren* en onze uitdrukking doelen op *most en olie;* v. a. is het, daar היצא mannelijk is, eene bijstelling bij זרעך, *uw zaad, dat voorkomt uit het veld*; יצא met 4den naamval evenals Gen. 44,4 e. a. p. in den zin van: *uitgaan uit;* — v. a. *de opbrengst van wat gij zaait, dat uitgaat naar het veld*; יצא, met 4den naamval in den zin van: *uitgaan naar*, evenals Gen. 27,3 e. a. p. dus: *de opbrengst van uw op het veld gebracht zaaikoren.* — שָׁנָה שָׁנָה, *elk jaar, jaar voor jaar* behoort v. s. bij היצא, *dat jaarlijks groeit;* v. a. bij עשר תעשר, *jaar voor jaar* zult gij tienden afzonderen en niet bijv. in het tweede jaar voor twee jaren tegelijk, van den nieuwen voorraad voor dien van het vorige jaar mede of dgl.

כב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃
כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ
שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן
כד תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ
הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
כה וְנָתַתָּה בַכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
כו יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה

---

23. **ובכרת**. *Eerstgeborenen* van rund- en kleinvee moeten, naar Num 18,18, den *priester* gegeven worden, die ze, voor zoover ze als offerdier geschikt zijn, in den tempel moet slachten, het bloed sprengen, de vetstukken verbranden moet en met zijn gezin het vleesch eten mag. Zijn zij door een lichaamsgebrek niet als offer geschikt, dan zijn zij zonder meer eigendom van den priester. Als dus hier naast het *tweede tiende* de *eerstgeborenen* genoemd worden, dan richt zich dit laatste voorschrift tot den *priester* en wordt hem gezegd, dat hij de hem door een Israëliet in het land buiten de tempelstad gegeven eerstgeborenen binnen het jaar in de tempelstad moet verteren; anderen verklaren בכרת hier met: *de voortreffelijksten* en laten het doelen op het *tiende* van vee, dat echter niet *bij keuze* werd aangewezen, zoodat het niet de *beste* dieren behoeven geweest te zijn (vgl. Lev. 27,32). N. a.: gij, gewoon Israëliet, zult het tiende eten voor God, evenals de priester de eerstgeborenen moet verteren. Het volgende vers slaat in ieder geval uitsluitend op het *tweede tiende*. — למען תלמד, doordien gij een deel van uw veldvruchten als Godgewijd in de nabijheid van Zijn tempel verteert, leert gij, den Gever van alle goederen nooit uit het oog te verliezen.

24. Bij voorkeur moet gij *de vruchten zelve* naar de tempelstad medenemen; gaat dat echter niet, omdat *de weg te ver* en *de last te zwaar is*, daar de tienden een groote hoeveelheid vormen, *doordien de Eeuwige u zegent* met rijken oogst, of door uitbreiding van uw land. — שאתו, het aanhangsel slaat op: מעשר uit vs. 23.

25. **ונתתה**, *dan geeft gij het*, zet het om, belegt het *in geld*. — וצרת, *gij zult binden*, in een buidel, בידך en het zoo *in uwe hand* nemen; anderen: *gij zult het geld binden*, in een buidel neerleggen *in uw hand*, d. w. z. ongebruikt onder uwe berusting houden; n. a. het tiende, dat te omvangrijk en te veel is om te vervoeren, zult gij samenpersen, *binden in uw hand*, vanwaar de bepaling: het slechts in gangbaar, gemunt geld om te zetten.

26. **אשר תאוה נפשך**, *wat uw* begeerende *ziel verlangt*; daarop volgt eene specificatie, בבקר ובצאן וביין ובשכר, en dan weder een algemeene aanduiding, ובכל אשר תשאלך נפשך. Door deze wijze van uitdrukking worden nog tal van andere organische produkten aangewezen als geoorloofd om voor het tiendgeld te koopen. (Vgl. onze aant. Lev. 14,8). — Dat bij de

voor rund- of kleinvee, voor wijn of bedwelmenden drank, kortom, voor al hetgeen uwe ziel u vragen zal; en zult het daar vóór den Eeuwige, uwen God, verteren, en u verheugen, gij en
27 uw huisgezin. Doch den Leviet, die binnen uwe poorten is, zult gij niet verlaten; want hij heeft geen deel, noch erfgoed met u. —
28 Telkens na verloop van drie jaren zult gij het geheele tiende van uwe opbrengst uitvoeren in datzelfde jaar, en in uwe
29 poorten neerleggen. En zal de Leviet komen, — want deze heeft geen deel, noch erfgoed bij u, — en de vreemde, de wees en de weduwe, die binnen uwe poorten zijn, en zij zullen eten en zich verzadigen; opdat de Eeuwige, uw God, u zegene in al het werk uwer handen, dat gij verrichten zult.

15 1 Op het einde van zeven jaren zult gij een vrijlating oefenen.
2 En dit is de zaak van de vrijlating: loslaten zal ieder heer van een schuldvordering zijner hand, wat hij tegen zijnen naaste te vorderen heeft; hij zal zijnen naaste, zijn broeder, niet tot betaling noodzaken, want men heeft vrijlating uitgeroepen ter eere des Eeu-
3 wigen. Den vreemde moogt gij tot betaling noodzaken; wat gij echter bij uwen broeder hebt uitstaan, moet uwe hand vrijlaten.

---

lossing van het tiende een vierde der waarde moet worden bijgevoegd, zoodat van het te deponeeren bedrag een *vijfde* toegevoegd is, is reeds Lev. 27,31 gezegd. Vgl. onze aant. aldaar.

27. *Vergeet* ook bij dit feestmaal en trots het eerste tiende, dat gij hem reeds hebt moeten geven, *den Leviet in uwe poorten niet;* v. a. vormt ons vers den overgang tot de beide volgenden en is de *Leviet* hier als type voor den onderstand behoevende genomen. Opdat de armen ook behoorlijk verzorgd worden, hebt gij elk derde jaar het tweede tiende onder hen te verdeelen.

28. מקצה, *op het einde van*, de zin is: *in elk derde jaar* van een driejarige periode. In elke zevenjaars-cyclus moet in het eerste en tweede, het vierde en vijfde jaar het tweede tiende in de tempelstad verteerd worden, in het derde en zesde wordt het in de verschillende steden en plaatsen des lands, בשעריך, gedeponeerd en den armen gegeven. — תוציא, v. s. = *afzonderen*; v. a. *uitvoeren* uit uw schuur; hier is sprake van het tweede tiende. — והנחת, *en zult het laten liggen* in uwe steden, behoeft het niet naar de tempelstad te *vervoeren*. — בשנה ההוא, v. s. het tiende van uw *opbrengst in dat jaar*; v. a. *op het einde van drie jaar*, doch nog altijd *in dat jaar* zelf, *zult gij* enz. Naar 26,12 moest men tevens zorgen, in het derde jaar alle nog verschuldigde tienden van de beide voorgaande jaren aan hunne bestemming te hebben overgegeven. — Zoo komen wij vanzelve tot het Shabbathjaar, dat 15,1—11 behandeld wordt naar zijn directe gevolgen voor den arme: het vrijlaten van schulden. In de woestijn, waar het volk *aan niets gebrek had* (Deut. 2,7) kon deze wet geen toepassing vinden; vandaar dat zij eerst hier wordt vermeld. Wanneer Lev. 25,2 de landbouwwet in verband met het Shabbathjaar wordt gegeven, dan is dit in aansluiting met den feestencyclus; zie onze aant. aldaar.

Hoofdstuk XV. 1—11 vrijlating in het zevende jaar en in verband daarmede de plicht den arme te steunen.

נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ
וְאָכַלְתָּ שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃
כו וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה
כח עִמָּךְ׃ ס מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעְשַׂר
כט תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין־
לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ
טו א אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ * ס מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה׃
ב וְזֶה ׀ דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה
בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃
ג אֶת־הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃

---

1. **מקץ שבע שנים**, *telkens na zeven jaren*, d. i. elk zevende jaar, vgl. 14,28. Sommigen zien hierin de wet, dat de schuldenkwijtschelding eerst met het *einde* van het zevende jaar intreedt. — שמטה, van שמט, *loslaten*, vrijlaten, zoodat men het recht verliest de schuld gerechtelijk in te vorderen. De schuldenaar blijft toch moreel tot betaling verplicht. Het woord komt ook Ex. 23,11 van den *akker* voor en beteekent daar eenvoudig: *rust laten*.

2. **שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה**, *loslaten zal ieder heer van eene vordering zijner hand*; — בעל משה ידו, als onderwerp van שמוט, en **משה** als Semiechoeth-vorm opgevat, — *wat hij te vorderen heeft tegen zijn naaste*; — אשר ישה ברעהו, als lijdend voorwerp van שמוט; — **משה יד** beteekent dan: *wat de hand ter leen gegeven heeft*, evenals Nech. 10,32 משא יד. בעל משה ידו dan: heer, eigenaar, *rechthebbende op wat zijne hand te vorderen heeft*. Anderen: *ieder eigenaar late los wat zijne hand te vorderen heeft*; onderwerp van שמוט is dan כל בעל en voorwerp: משה ידו אשר ישה ברעהו, *de vordering zijner hand, die hij* reeds *gerechtigd is in te vorderen*, die vervallen en opeischbaar is. Nog anderen: *ieder schuldeischer*, **בעל משה = בעל משה**, *late zijne hand*, zijne macht *los*, namelijk *wat hij te vorderen heeft*; weer anderen: *iedere schuldeischershand late los*; יד כל בעל משה = כל בעל משה ידו, evenals Hos. 10,7 נדמה מלך שמרון = נדמה שמרון מלכה. — לא יגש, *drijven*, dwingen mag hij niet; doch de schuldenaar blijft moreel tot betaling verplicht.

3. **הנכרי**, den tijdelijk bij u verwijlenden, in geen opzicht tot uwe volksgemeenschap toegetreden heidenschen *vreemdeling*. Tegenover hem *moogt* gij van uw schuldeischersrecht gebruik maken. — אשר יהיה לך את אחיך, *wat u toebehoort bij uwen broeder*, wat van uw eigendom in bezit van uwen broeder is, wat gij als schuld bij hem hebt uitstaan. — תשמט ידך, *zal uw hand loslaten* of v. a. *zult gij uwe hand doen loslaten*.

4 Doch er moge geen behoeftige onder u zijn, — want zegenen
zal u de Eeuwige in het land, dat de Eeuwige, uw God,
5 u als erfgoed in bezit geeft. Doch slechts dan, wanneer gij
luisteren zult naar de stem van den Eeuwige, uwen God,
om in acht te nemen, uit te oefenen al deze geboden, die
6 ik u heden gebied. Als dan de Eeuwige, uw God, u ge-
zegend zal hebben, gelijk Hij aangaande u gesproken heeft;
dan zult gij aan vele volkeren op pand leenen, maar gij zelve
zult geen pand behoeven te geven; gij zult over vele volkeren
7 heerschen, maar over u zullen zij niet heerschen. — Mocht
nochtans een behoeftige onder u zijn, van een uwer broederen
binnen eene uwer poorten, in uw land, dat de Eeuwige, uw
God, u geeft, dan zult gij uw hart niet verstokken, noch uwe
8 hand sluiten voor uwen behoeftigen broeder. Maar openen
zult gij uwe hand voor hem, en hem leenen genoeg voor zijne
9 behoefte, wat hem ontbreken mocht. Neem u in acht, dat niet
een woord in uw hart opkome van nietswaardigheid, dat gij
zeggen zoudt: „Nabij is het zevende jaar, het jaar der vrij-
lating!" en nu zou uw oog met hebzucht rusten op uwen be-
hoeftigen broeder en gij zoudt hem niet geven; — zoodat hij
dan over u tot den Eeuwige riep, en op u zonde zoude zijn; —
10 Geven zult gij hem, en uw hart zal niet ontstemd zijn, als gij
hem geeft; want tengevolge van deze zaak zal de Eeuwige,
uw God, u zegenen, in al uw werk en in alles waarnaar gij
11 uwe hand uitstrekt. Want behoeftigen zullen niet ophouden
op de aarde; daarom gebied ik u, als volgt: openen zult gij

---

4. **לא יהיה**, v. s. *doch* gij hebt ervoor te zorgen, *dat er geen arme onder u zij*; (אביון, *wie* aan alles *behoefte heeft*, of v. a. wie zich naar den *wil* van een ander heeft te schikken, van den ander geheel afhankelijk is, wat vooral bij onafgedane verplichtingen het geval zal zijn) anderen als belofte: *doch er zal geen arme onder u zijn*, als gij slechts luistert enz., vs. 5. Nog anderen: *er zullen niet* vele *armen onder u zijn*; weer anderen: *alleen met het doel, dat er geen arme onder u zij*, is deze wet gegeven; of: *niettemin*, al laat ge uwe vorderingen varen, toch *zal er geen arme onder u zijn*.

5. **לשמר לעשות**, *er voor zorgend, dat gij uitoefent* = met zorg, nauwgezet uitoefenend.

6. **ברכך**, *u zal gezegend hebben*. — והעבטת, *gij zult pand doen geven*, d. w. z. op pand geld voorschieten, גוים רבים, aan personen, tot allerlei volkeren behoorende; — en in dien zin zult gij door uwen grooten rijkdom over tal van volkeren heerschen.

7. Daar die zegen aan een voorwaarde is gebonden, waaraan wel nooit het *geheele* volk in al zijne individuen zal voldoen, zal zich waarschijnlijk toch het geval wel voordoen, dat er *onder uwe volksgemeenschap*, בך, zich armen bevinden. — מאחד אחיך, v. s. = אחד מאחיך, *een van uwe broeders*; v. a. *van de zijde van een uwer broeders*, doordien een uwer broeders arm wordt. Hij kan zijn uw *broeder*, bloedverwant, of uw *stadgenoot*, of uw *landgenoot*. — מאחיך, *van uwen broeder weg*.

ד אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
ה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃ רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת
ו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־
לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם
ז רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד
אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃
ח כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר
ט יֶחְסַר לוֹ׃ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל
לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ
הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֶּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃
י נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ כִּי לֹא־
יא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ

---

8. Geven of leenen moet gij hem, די מחסרו, *voldoende voor zijn behoefte*, wat hij, om in zijne behoeften te voorzien, noodig heeft. — En bij dat *leenen* moogt gij niet denken aan de nabijheid van het vrijlatingsjaar en daarom u ervan terughouden (vs. 9). Dit is het voorschrift, waarom het hier, in verband met het voorafgaande gebod betreffende kwijtschelding van schulden, te doen is.

9. בליעל is bijstelling bij דבר, *dat niet een woord in uw hart zij, eene nietswaardigheid*; zie 13,14. — קרבה. *Het jaar der vrijlating* van schulden *is nabij*, wat ik dus nu leen, is vermoedelijk verloren, — en zoo denkende, *zoudt gij hem niet geven*, leenen; v. a. *het jaar, dat* de bodem *aan zichzelf wordt overgelaten* en al wat groeit, den arme ten goede komt, *is nabij* en dus behoef ik hem in het zesde jaar het armentiende niet *te geven*; vs. 8 spreekt echter uitdrukkelijk van *leenen*. — ורעה עינך, *uw oog zou met hebzucht rusten op uwen broeder, den arme;* tegenstelling: עין טובה, mildheid, *een gunstig oog*. Van *afgunst* kan hier tegenover den arme moeilijk sprake zijn. — Evenzoo ולא ירע לבבך in het volgende vers: *uw hart moet niet* uit hebzucht *verdrietig zijn*, maar met vreugde en liefde in het hart moet gij hem geven.

11. מקרב הארץ, *uit het midden der* bewoonde *aarde*, הארץ, niet: ארצך; anderen: *uit het land;* de zegen, dat er onder het volk geen arme zou zijn, is immers aan een voorwaarde gebonden, die wel bijna nooit door *allen*

uwe hand voor uwen broeder, voor uwen arme en voor uwen
12 behoeftige in uw land! — Wanneer uw broeder, de Hebreër, of
de Hebreeuwsche vrouw aan u verkocht wordt, dan zal hij u zes
jaren dienen, en met het zevende jaar zult gij hem vrij van u
13 laten heengaan. En wanneer gij hem vrij van u laat heengaan,
14 zult gij hem niet ledig laten heengaan. Geschenken zult gij hem
geven van uw kleinvee, van uwe schuur en van uw perskuip;
waarmede de Eeuwige, uw God, u gezegend heeft, zult gij hem
15 geven. En gij zult gedenken, dat gij slaaf geweest zijt in het
land Egypte en de Eeuwige, uw God, u verlost heeft; daarom
16 gebied ik u heden deze zaak. — Doch het zal zijn: indien hij
tot u zeggen zal: „Ik wil niet van u uitgaan"; omdat hij u
17 en uw huisgezin bemint, daar hij het goed heeft bij u. Dan
zult gij een priem nemen, en dien doen door zijn oor, en wel
bij de deur, en hij zal u voor eeuwig tot slaaf zijn. — En ook
18 voor uwe slavin zult gij zoo doen. Laat het niet hard vallen
in uw oog, als gij hem vrij van u laat heengaan, want dubbel
voor het loon eens daglooners heeft hij u zes jaren gediend; en
de Eeuwige, uw God, zal u zegenen, in alles wat gij doen zult.

---

zal vervuld worden. Bovendien is armoede niet altijd straf voor begane zonden.

12—18. Die zorg voor den arme moet zich ook uitstrekken tot den slaaf of slavin, die gij, naar de Ex. 21 gegeven wetten, na zekeren tijd hebt vrij te laten.

12. ימכר, *verkocht wordt*, de verkochte is passief; hier is sprake van een wegens diefstal *gerechtelijk* verkochten *man* en van een minderjarig *meisje*, dat uit armoede door haren *vader* verkocht is. Beider dienstbaarheid mag *ten hoogste* zes jaren duren. Zij kunnen echter door vrijkoop hunnen dienst-tijd bekorten, op den voet van het Lev. 25,47 bepaalde voor den aan een vreemde verkochte (vgl. onze aant. Ex. 21,2). — ובשנה השביעית, *het zevende jaar* na den verkoop, wat uit de voorafgenoemde *zes* jaren duidelijk blijkt; niet: in *het zevende*, Shemitta-*jaar*. Bij het begin van zijn zevende dienst-jaar wordt hij vrij; de slavin dient natuurlijk alleen dán zoolang, indien zich niet vóór het einde harer zes dienstjaren een der Ex. 21,7 v.v. besproken gevallen heeft voorgedaan. Vgl. onze aant. d. t. p.

14. העניק, v. s. van ענק, *halssnoer*, — op den hals leggen, *opladen;* ענק beteekent echter in het Arameesch niet: *hals*, maar: *keel;* naar den zin moet het beteekenen: *van geschenken of gaven voorzien*, v. s. in verband met ענג, *genot*, — *doen genieten*. — אשר יברכך, van hetgeen, *waarmede de Eeuwige u zegenen zal*; v. a. = באשר, *naarmate dat de Eeuwige u zegenen zal*; n. a *wat de Eeuwige u zegenen zal*. Ook hier staan weder de bijzonderheden tusschen twee algemeene voorschriften genoemd en is dus de kring der geschenken uitgebreid tot alle tot vermeerdering geschikte producten van dieren- en plantenrijk; de Thalmoed stelt als minimum-waarde der geschenken een bedrag van 30 Shékel vast, den normaalprijs voor een door een dier gedooden slaaf (Ex. 21,32).

יג תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ: ס כִּי־
יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וְעָבַדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה
יג הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ: וְכִי־תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ
יד לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם: הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ
טו וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד
הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
טז אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם: וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ
יז כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ: וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ
וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ
יח תַּעֲשֶׂה־כֵּן: לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינְךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ
כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עָבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה: * פ

Voor 16 en 17 vgl. Ex. 21,6. — ואף לאמתך תעשה כן sluit direct bij vs. 15 aan; vs. 16 en 17 vormen een tusschenzin, waarin kort het geval van Ex. 21,5 wordt samengevat; onze tekstwoorden vormen dan tevens den overgang tot het volgende vers. Uit Ex. 21,7 vv. blijkt immers, mede in verband met vs. 5 aldaar, dat bij eene *vrouw* van vrijwillige verlenging van diensttijd geen sprake is. Onze tekstwoorden doelen dus op het voorschrift van begiftigen van den vrij te laten slaaf.

18. **לא יקשה**, *laat het*, dat gij hem nog geschenken geven moet, *u niet hard vallen, als gij hem wegzendt*; dit wegzenden zelf is een zuivere *rechtsplicht*; van *moeilijk vallen* kan alleen sprake zijn bij het voorschrijven eener *liefdedaad*. — כי משנה שכר שכיר enz. V. s. *want het dubbele loon van een daglooner heeft hij bij u door arbeid verdiend*, vgl. Ez. 29,20; v. a. *aan loon dubbel zooveel waard als een daglooner, heeft hij u zes jaren gediend*, d. w. z. zoudt gij een huurling hebben moeten nemen, dan zoudt gij het dubbele te betalen gehad hebben. RASHBAM: *laat het u niet zwaar vallen ... dat hij u* slechts *zes jaren gediend heeft voor het dubbele loon eens daglooners*, dat gij hem, behalve den voor hem betaalden koopprijs en het onderhoud gedurende zijn diensttijd, nog bovendien een bedrag aan geschenken moet geven, want: *God zal u zegenen*. Sommigen verklaren: *want den dubbelen tijd van een daglooner heeft hij u gediend, zes jaren* namelijk; uit Jes. 16,14 meenen zij te kunnen afleiden, dat contracten van arbeidshuur gewoonlijk over drie jaar liepen; daar beteekent echter כשני שכיר *volle jaren*, zooals een huurling ze dient. Nog anderen: *gij hebt dubbelen dienst van hem gehad zes jaren lang*, daar hij ten allen tijde voor uwen arbeid klaar moest staan, dag en nacht.

19 Elken eerstgeborene, die onder uw rund- en uw kleinvee
geboren wordt van het mannelijk geslacht, zult gij heiligen
den Eeuwige, uwen God; gij zult niet arbeiden met den eerst-
geborene van uwen os, en gij zult niet scheren den eerstge-
20 borene van uw kleinvee. Vóór den Eeuwige, uwen God, zult
gij het eten jaar voor jaar, in de plaats, die de Eeuwige uit-
21 kiezen zal, gij en uw huisgezin. Doch wanneer er een gebrek
aan is, dat het lam is of blind, eenig kwaad gebrek, zult gij
22 het niet slachten voor den Eeuwige, uwen God. In uwe poor-
ten moogt gij het eten, de onreine met den reine te samen,
23 als een hert of een ree. Slechts zijn bloed moogt gij niet eten;
op de aarde zult gij het laten uitloopen, als water.

16 1 Neem de arenmaand in acht; dan zult gij namelijk een
Pésach bereiden ter eere van den Eeuwige, uw God; want in
de arenmaand heeft de Eeuwige, uw God, u uit Egypte ge-
2 voerd des nachts. Gij zult voor Pésach ter eere van den
Eeuwige, uwen God, slachten kleinvee en rundvee, op de
plaats, die de Eeuwige uitkiezen zal, om er Zijnen naam
3 te vestigen. Gij zult daarbij geen gezuurd brood eten;
zeven dagen zult gij in aansluiting daaraan ongezuurd brood,

19—23. De groep van tienden- en armen-wetten enz., die 14,22 begint, sluit met herhaling van de hoofdbepalingen der eerstgeborenen-wet af, die den grondslag vormt van alle wijding van personen en bezit aan God. Tevens vormt dit stukje den overgang en de inleiding tot de uiteenzetting over de drie feesten; vgl. Ex. 34,18 vv.

19. כל הבכור, naar Ex. 13,2 alleen *de eerstgeborene, die den moederschoot opent*, dus het eerste jong der moeder; en alleen הזכר, *mannelijk*, תקדיש, *zult gij als heilig behandelen*; de wijding behoeft eigenlijk niet uitdrukkelijk mondeling te worden uitgesproken, daar de geboorte het dier heilig doet worden. Ons vers verbiedt voorts uitdrukkelijk het werken met en scheren van zulk een dier. Naar den Thalmoed geldt dit verbod *alle* voor het altaar bestemde dieren. Deze geheele verzengroep richt zich tot de personen, wien het aangaat, — dus tot de *priesters*, wien eerstgeborenen naar Num. 18,18 zijn toegewezen.

20. Hier komt de nieuwe bepaling, dat de eerstgeboren dieren, voor zoover ze zonder lichaamsgebrek en dus tot offer geschikt zijn, in de tempelstad, na als offer te zijn behandeld, moeten gegeten worden *binnen het jaar* ná de geboorte. — אתה וביתך, evenals de deelen van de vrede-offers, die den priester zijn toegewezen, mag hij ze *met zijn gezin*, vrouwen en kinderen, eten.

21. Ook dit vers is tot den priester gericht: heeft het dier een lichaamsgebrek, dan blijft het eigendom des priesters, die het dan echter eten mag, waar hij wil en hoe hij wil, zonder acht te moeten geven op ritueele reinheid. — מום רע, *een kwaad gebrek*, een ernstig gebrek; naar de traditie uit de groepeering der bijzonderheden tusschen de algemeene aanwijzingen מום opmaakt, een gebrek, dat uiterlijk zichtbaar is en onherstelbaar. Over de herhaling van het bloedverbod vgl. onze aant. 12,15 en 16.

Hoofdstuk XVI. In verband met de herhaaldelijk besproken offermaaltijden worden hier nu die feesten behandeld, die door den verplichten

יט כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה
כ אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ: לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
כא אַתָּה וּבֵיתֶךָ: וְכִי־יִהְיֶה בּוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע
כב לֹא תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר
כג יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל: רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם: פ

טז א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ
ב הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה: וְזָבַחְתָּ פֶּסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ
ג שָׁם: לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת

---

opgang naar Jerusalem tot zulk een offermaal gelegenheid geven. Daarmede sluit dan de groep van wetten, die het heiligdom behandelen, af. Vandaar dat Shábbath, nieuwemaansdag, dag van bazuingeschal en Verzoendag hier niet genoemd worden, evenmin als Ex. 24 en 34. Bovendien zouden deze feesten als *opgangsfeesten* eerst ná de komst in Palaestina tot hun recht komen. — Van de voorschriften betreffende die feesten worden slechts die hier weer genoemd, die met de komst in het land en met de offermaaltijden in verband staan.

1. **חדש האביב**, *maand van arenrijpheid.* — שמור את, *neem in acht de maand, waarin de aren rijp worden, dat gij daarin bereidt een Pésach* enz. De traditie leidt hieruit het voorschrift af er voor te zorgen, dat de maand van het maanjaar, waarin het Pésach gebracht zal worden, samenvalle met den tijd, waarin het koren rijp wordt, wat natuurlijk van den stand der zon afhangt; de zorg dus, om overeenstemming te brengen tusschen zonne- en maanjaar, wat door invoeging eener schrikkelmaand geschieden kan. — לילה. Al *trokken* zij eerst bij het aanbreken van den *dag* uit Egypte weg, uit de macht van Egypte *bevrijd* werden zij reeds *in den nacht.*

2. **צאן ובקר**, *klein- en rundvee.* Ex. 12,5 worden alleen *schapen en geiten*, dus kleinvee, als Pésach geschikt verklaard. Sommigen meenen, dat hier voor later, in het land, de keus wordt gelaten tusschen klein- en rundvee; dan zou men echter או בקר verwachten. MENDELSSOHN: *ter gelegenheid van het Pésach-feest* zult gij slachten enz. nl. de verplichte en vrijwillige offers, die gij te brengen hebt, zult gij dan slachten. Anderen: *als Pésach*, wat dan beteekenen zou: als feestoffers ter gelegenheid van Pésach, omvattend zoowel het Pésach-lam, als de eigenlijke feestoffers, שלמי חגיגה, die natuurlijk ook uit rundvee mochten bestaan.

3. **עליו**, *daarbij*, bij het Pésachoffer, vgl. Ex. 23,18. Ook *bij* het Pésach, of, daar dit eerst des avonds gegeten wordt, wanneer door Ex. 12,15 reeds

brood der ellende eten; want in haast zijt gij uit het land Egypte uitgetrokken, opdat gij herdenken zult den dag, dat gij uit het land
4 Egypte zijt getrokken, al de dagen uws levens. En er zal bij u geen zuurdeeg gezien worden, binnen geheel uw gebied, gedurende zeven dagen; en van het vleesch, dat gij op den avond van den eersten dag geslacht zult hebben, zal niets overnachten tot
5 den morgen. Gij moogt het Pésach-offer niet slachten in eene
6 uwer poorten, die de Eeuwige, uw God, u geeft. Maar alleen naar de plaats, die de Eeuwige, uw God, uitkiezen zal, om er Zijnen naam te vestigen, daar zult gij het Pésach slachten tegen den avond, tegen zonsondergang, tegen den tijd dat gij
7 uit Egypte getrokken zijt. Gij zult het namelijk gaar doen worden en eten op de plaats, die de Eeuwige, uw God, uitkiezen zal; en den volgenden morgen kunt gij omkeeren en
8 gaan naar uwe tenten. Zes dagen zult gij ongezuurde brooden eten, en de zevende dag zal een slotfeest zijn ter eere van den Eeuwige, uwen God, gij moogt geen werk verrichten. —
9 Zeven weken zult gij u tellen; van dat de sikkel begint in het staande koren, zult gij beginnen te tellen zeven
10 weken. Dan zult gij het wekenfeest vieren, ter eere van den Eeuwige, uwen God; naar mate van de vrijwillige gave,

---

het eten van gezuurd verboden is: *daaraan aansluitend*, tusschen het slachten en het vallen van den avond. — שבעת ימים תאכל עליו מצות. Hier slaat עליו op פסח, en moet òf vertaald worden: *daarbij*, als Pésach nl. in den boven aangegeven algemeenen zin van *feestoffers* wordt opgevat, — òf: *daarna*, na het slachten van het Paaschlam. — De *plicht* van het eten van ongezuurd brood geldt alleen den eersten avond bij het Paaschlam; gedurende de zeven dagen mag geen gezuurd gegeten worden; wilt gij dus brood eten, dan *moet gij ongezuurd eten.* — לחם עני, *brood der ellende*, v. s. brood, zooals gij het in uw ellende in Egypte hebt gegeten; v. a. *brood der onthouding*, onzelfstandigheid, — daar gij immers, door de omstandigheden gedwongen, bij den uittocht geen ander hebt kunnen bereiden. — כל ימי חייך, IBN 'EZRA: elk jaar; de traditie leidt hieruit de plicht af, dagelijks den uittocht uit Egypte te vermelden.

4. **לך**, *bij u*, als uw eigendom. — בכל גבלך, *in uw geheele* rechts*gebied.* — בין הערבים = בצרב, den namiddag, *aan den vooravond* van den eersten dag, ביום הראשון, *met* of *tegen* het intreden van *den eersten dag.* Anderen: *van het vleesch, dat gij op den vooravond slacht, zult gij niet o p den eersten dag tot den morgen overlaten.* Dan slaat het op het Paaschlam. Anderen laten het op de feestoffers slaan en verklaren: van het vleesch der feestoffers, die gij den avond van den eersten dag, den 15e, slacht, moogt gij den volgenden dag tot den morgen niets overlaten.

6. **בערב**, *tegen den avond*, niet: *in* den avond, daar כבוא השמש den tijd nog vóór zonsondergang bepaalt. — מועד צאתך, *den tijd, toen de uittocht* werkelijkheid *begon* te worden; of v. a. *in den tijd* des jaars, *toen gij uitgelrokken zijt*, 15 Niesan.

7. **ובשלת**. בשל beteekent: *gaar maken*, hetzij door *k o k e n* of *braden.* V. s. doelt ons vers ook op de feestoffers, die niet uitsluitend gebraden

לֶחֶם עֳנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־
ד יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ : וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ
שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח
ה בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר : לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפֶּסַח
ו בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ : כִּי אִם־אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־
ז הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם : וּבִשַּׁלְתָּ
וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר
ח וְהָלַכְתָּ לְאָהָלֶיךָ : שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
ט עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה : * ס שִׁבְעָה
שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שָׁבֻעוֹת
י שָׁבֻעוֹת : וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת

---

behoefden te zijn, maar ook *gekookt* mochten worden. Het Pésach moest, naar Ex. 12,9, bepaald *aan het vuur gebraden zijn*, wat overigens ook in בשל kan liggen. — ופנית בבקר, *in den morgen* van den 15den Niesan *moogt gij* u van de tempelstad *verwijderen*, voor zoover de wet van Shabbath en feestdagen u dat veroorlooft (IBN 'EZRA). Anderen: nadat gij dan den geheelen nacht bij uw offermaal hebt doorgebracht, de groote gebeurtenissen herdenkende, kunt gij tegen den morgen naar uw tenten, waar gij in de tempelstad een onderkomen hebt gevonden, terugkeeren.

8. **ששת ימים.** Na dien eersten, *eet gij dan nog zes dagen ongezuurd brood; en op den zevenden dag*, den laatste dier zes dagen, *is Slotfeest* met arbeidsonthouding. V. a.: *als gij zes dagen ongezuurd brood gegeten hebt*, dan volgt *de zevende, die een dag van werkonthouding is.* — עצרת, v. *s. onthouding*, nl. van werk; v. a.: *Slotfeest*, van עצר, *sluiten*. Vgl. onze aant. Lev. 23,36.

9. Vgl. onze aant. Lev. 23,15. Hier worden alleen die plichten in verband met het Wekenfeest genoemd, die iederen *particulier* gelden; de *volks*plichten worden niet vermeld. (Vgl. daarvoor Lev. t. a p. en Num. 28,27). — שבועות, eig. *zevental*, v. d. zevendaagsche periode, *week*. Het enkelvoud שבוע komt in het later Hebreeuwsch ook in den zin van: *jaarweek*, zevental jaren, voor. — מהחל חרמש בקמה, *van dat de Sikkel begint in het* te velde *staande koren*, wat in verband met Lev. 23,10 en 14 niet mocht geschieden vóór den vooravond van den tweeden dag van het Paaschfeest. Naar de traditie moet de weken- en dagentelling, om *volle* weken te kunnen tellen, met den *avond* na den eersten dag van het Paaschfeest beginnen; en ook het snijden van de gerst voor het 'Omeroffer had dien avond plaats; voor dien tijd mocht van den nieuwen oogst niet gesneden worden.

10. **ועשית חג שבעות.** *Dan viert gij een Wekenfeest*, een feest, na verloop van een bepaald aantal weken te vieren; v. a. *dan bereidt gij*

die gij dan geven zult, naar mate de Eeuwige, uw God, u ge-
11 zegend zal hebben. Gij zult u verheugen vóór den Eeuwige, uwen God, gij, uw zoon en uwe dochter, uw slaaf en uwe slavin, en de Leviet, die binnen uwe poorten is, en de vreemdeling, de wees en de weduwe, die in uw midden zijn; op de plaats, die de Eeuwige, uw God, uitkiezen zal, om Zijnen naam aldaar te
12 vestigen. Gij zult gedenken, dat slaaf gij geweest zijt in Egypte; en gij zult in acht nemen en uitoefenen deze wetten!
13 Het Loofhuttenfeest zult gij u vieren zeven dagen, wanneer
14 gij van uwe schuur en van uwe perskuip ingezameld hebt. Gij zult u verheugen met uw feest; gij, uw zoon, en uwe dochter, uw slaaf en uwe slavin en de Leviet, de vreemdeling, de wees
15 en de weduwe, die binnen uwe poorten zijn. Zeven dagen zult gij feest vieren ter eere van den Eeuwige, uwen God, op de plaats, welke de Eeuwige uitkiezen zal; want de Eeuwige, uw God, zal u zegenen in al uwe voortbrengselen, en in al het
16 werk uwer handen, zoodat gij geheel verheugd zijn zult. Drie malen in het jaar zal ieder manspersoon onder u vóór het aangezicht van den Eeuwige, uwen God, verschijnen, op de plaats, die Hij uitkiezen zal, namelijk op het feest der ongezuurde brooden, op het Wekenfeest, en op het Loofhuttenfeest; men zal echter niet ledig verschijnen vóór het aangezicht des
17 Eeuwigen. Ieder naar de gave zijner hand, naar den zegen van den Eeuwige, uwen God, dien Hij u gegeven zal hebben.

---

een Wekenfeest offer; ook in de eerste opvatting wordt bij het *feestvieren* aan het brengen der feestoffers, de שלמי תגיגה, feestvierings-vredeoffers, gedacht, waarvan de offermaaltijden werden gehouden; zoo sluiten in beide opvattingen de volgende woorden goed aan. — מסת, van מסס, waarvan מס, dat *belasting*, cijns beteekent, moet v. s. vertaald worden: *de verplichting*, waarbij dan ידך behoort; er staan hier dan twee offersoorten genoemd: מסת ידך, de *verplichte* offers, *cijns uwer hand*, en נדבת ידך, *de vrijwillige gave uwer hand*. Anderen meenen, dat het woord, dat in het Arameesch als vertaling van het Hebreeuwsche די, *genoeg*, voorkomt, waarschijnlijk: *menigte*, hoeveelheid, beteekent en verklaren dat uit de beteekenis van den werkwoordstam מסס, *vloeien;* dan is de zin: *in overeenstemming met* (vgl. די מחסורו) *de vrijwillige gaven uwer hand*, naar mate van den u door God te verleenen zegen: gij zult dit feest vieren door rijkelijke offers, al naar mate God u zegent. N. a. verklaren מסת = מכסת (Lev. 27,23) en מכס (Num. 31,28), *heffing*. Luzzatto verklaart het van נסה = נשא, *heffing*, geschenk, evenals משאות (Gen. 43,34). — תתן, tweede pers. mann.: *gij zult geven*, of derde pers. vrouwelijk: *zij*, de hand, *zal geven*.

11. **ושמחת**, naar Deut. 27,7, waar de feestvreugde in verband gebracht wordt met het genieten van vredeoffers, ziet de traditie ook hier de plicht tot het brengen van feestvreugde-vredeoffers, שלמי שמחה, aangeduid; doch tevens de algemeene plicht, door giften en geschenken enz. allen, die op onze hulp zijn aangewezen, huisgenooten en behoeftigen, in onze feestvreugde te doen deelen. De *echtgenoote* is hier niet genoemd; in de groe-

יא יִרְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר
יג יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ
בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ

יד * חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶּךָ׃ מפסק
טו וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר
וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
טז בְּכָל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ שָׁלוֹשׁ
פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת
יז וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ פ

---

peering: *gij en uwe mannelijke en vrouwelijke kinderen* is zij van zelve begrepen. Hoewel vrouwen tot het opgaan naar de tempelstad evenmin verplicht zijn, als kinderen en slaven, worden zij allen hier genoemd, daar ondersteld wordt, dat zij toch echtgenoot en vader naar het heiligdom begeleiden.

13. **באספך**, *als gij ingezameld hebt* de landbouw-producten *uit uwen dorschvloer en uwe perskuip*, als het gedorschte koren en de geperste wijn en olie binnengehaald zijn. Vgl. Ex. 23,16. Anderen, naar den Thalmoed: *terwijl gij opzamelt*, als bouwstof voor *uw hut*, d. w. z. voor de dakbedekking, *van uw dorschvloer en perskuip*.

14. **בחגך**, *met uw feest*, of: *met uw feest offer*; niet: *op uw feest*, wat onnoodige herhaling zou zijn.

15. Vgl. onze aant. Lev. 23,39. — והיית אך שמח, nu uw oogst is binnengehaald, *kunt gij u* zonder zorg voor de toekomst *verheugen* in het heden.

16. Vgl. Ex. 23,17. — יראה, *zich laten zien*, — kan met את, *met*, vóór, verbonden worden; onderwerp is זכורך. — ריקם, *ledig*, zonder offergave.

17. **כמתנת ידו**, *naar de gave van zijn hand*, vermogen; naarmate zijne hand tot geven in staat is; v. s. = איש מתנה כידו, niet ledig mag men verschijnen, maar *ieder*, aanbiedende *een geschenk naar zijn vermogen*; of: = מתנת איש כידו, *ieders geschenk zij in overeenstemming met zijn vermogen*.

18 Rechters en ambtlieden zult gij u aanstellen in al uwe
poorten, die de Eeuwige, uw God, u geven zal, voor uwe
stammen; en zij zullen het volk naar uitspraak van rechtvaar-
19 digheid richten. Gij zult het recht niet buigen; gij zult geen
aanzien erkennen en zult geen omkooping aannemen; want de
omkooping maakt de oogen der wijzen blind, en verdraait de
20 woorden der rechtvaardigen. Rechtvaardigheid, rechtvaardig-
heid zult gij nastreven; opdat gij leven blijft en het land in
21 bezit houdt, dat de Eeuwige, uw God, u geeft. — Gij zult u
geen gewijd bosch, zelfs geenerlei boom planten bij het altaar
22 van den Eeuwige, uwen God, dat gij u maken zult. Ook zult
gij u geen gedenksteen oprichten, dien de Eeuwige, uw God,
haat.

17 1 Gij zult ter eere van den Eeuwige, uwen God, geen os
of lam slachten, dat een gebrek, eenige kwade zaak heeft;
2 want een gruwel is het den Eeuwige, uwen God. Wanneer
in uw midden, in een uwer poorten, die de Eeuwige, uw

18—20. Was in de vorige wettengroep de tempel als centraalpunt behandeld, waaromheen zich het godsdienstleven te groepeeren heeft, de nu volgende groep (16,18—17,20) regelt in hoofdzaak de organisatie des volks, in de eerste plaats wat de rechtspraak aangaat. De Ex. 18 gegeven rechterlijke organisatie was geheel berekend op de aanwezigheid van Mozes en het bijeen leven des volks. Bij de aanstaande verspreiding was in deze een andere inrichting noodig, die hier gegeven wordt.

18. **ושטרים**, *ambtlieden*, beambten der uitvoerende macht; zoo Ex. 5,6 de Israëlietische *opzichters*, belast met de uitvoering van de bevelen der Egyptische *aandrijvers*. Hier: *politiebeambten*, belast met de tenuitvoerlegging der rechterlijke vonnissen en bevelen, bijv. betreffende dagvaarding van bepaalde personen. Anderen: *griffiers*, naar het Arabisch en het nieuw Hebreeuwsche שטר, *acte*, geschrift. — לך תתן, *zult gij*, volksgemeenschap, *u aanstellen*, בכל שעריך, *in al uwe poorten*, in iedere stad; naar den Thalmoed: colleges van 23 rechters voor behandeling van halszaken. — לשבטיך, behoort v. s. bij לך תתן, *voor uwe stammen* zult gij u rechters enz. aanstellen, zoodat hier ook een provinciaal gerechtshof zou zijn voorgeschreven, dat naar NACHM. meent, eene hoogere instantie zou vormen, anderen: *zult gij u, naar uwe stammen* kiezende, *aanstellen*; v. a. *in* de steden, *die God u voor uwe stammen geeft*; n. a. *in al uwe poorten*, maar *naar uwe stammen*, zoodat niet *iedere* stad, maar slechts de hoofdstad van iederen stam een rechtbank behoefde te hebben. — Of de aanwijzing der rechters door *volkskeuze*, dan wel door het hoogste rechtscollegie of de stedelijke overheid geschiedde, laat zich niet met zekerheid beslissen. Het onderwerp van תתן, *gij*, kan zoowel de volksgemeenschap in haar geheel, als in haar algemeene of bijzondere vertegenwoordiging zijn. (Vgl. Ex. 18,21 en Deut. 1,13 vv.) — משפט צדק, *naar rechtsuitspraak van rechtvaardigheid.*

19. Richt zich tot de *rechters*; v. a. tot hen, die de rechters hebben aan te stellen, de volksgemeenschap of hare vertegenwoordiging. Vgl. Ex. 23,8. — לא תטה משפט, *buig het recht*, de uitspraak *niet*; als gij u een juist oordeel over de rechtsvraag gevormd hebt, richt dan uw uitspraak ook daarnaar in. — לא תכיר פנים, *houd geen rekening* bij het vormen van uw oordeel *met de persoonlijkheid* der partijen.

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק :
יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד
כ יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וְיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם : צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף
לְמַעַן תִּחְיֶה וְירַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
כא לָךְ : ס לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה
כב אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ : וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא
יז א יְהוָה אֱלֹהֶיךָ : ס לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה
אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
ב הוּא : ס כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה

In vs. 21 en 22 en 17,1 worden v. s. voorbeelden gegeven van strafbare feiten, speciaal in verband met vergrijpen tegen God en Zijn dienst, terwijl 17,2—7 dan de wijze van behandeling van strafzaken illustreert door het geval van afgodendienst. Vóór alles zouden de rechters immers het veld winnen van heidensche gebruiken hebben tegen te gaan. — לא תטע לך אשרה. Het gebruik van נטע, *planten*, wijst beslist op een *planting*, evenals Ex. 34,13 het gebruik van כרת; de Ashéra schijnt dus een boom of bosch te zijn geweest, dat men zich onder de bijzondere bescherming der Godheid dacht, waaraan men het gewijd had (vgl. Ex. 34,13). Anderen verklaren: *plant u niet als Ashéra eenigen boom.* אשרה dan = עשתרות, een Astharte-paal; later schijnt אשרה die beteekenis te hebben gekregen, wat blijkt uit het gebruik van werkwoorden als עשה (I Kon. 14,15 e. a.); הציב (II Kon. 17,10); העמיד (II Kron. 33,19) en בנה (I Kon. 14,23). Het bewijs voor deze beteekenis, dat men ontleent aan plaatsen als I Kon. 14,23 e. a., waar gesproken wordt van: *gedenksteenen en Ashériem op heuvelen en onder boomen* is niet afdoende, daar de laatste woorden zeer wel op de *gedenksteenen* alleen kunnen doelen.

22. Over מצבה vgl. Ex. 23,24. — אשר שנא יהוה אלהיך, *een* zoodanigen *gedenksteen, dien de Eeuwige haat*, dien gij in navolging van heidensche zeden opricht; ook Mozes richtte naar Ex. 24,4 immers gedenksteenen op.

Hoofdstuk XVII. 1. כל דבר רע, zelfs van voorbijgaanden aard; of een fout, niet juist van lichamelijken aard, maar bijv. tengevolge van van het dier gemaakt misbruik, waardoor het voor offerdier ongeschikt wordt. — שור, soortnaam voor: *rund;* שה voor: *kleinvee*, jong dier van schapen of geiten.

2—7. Voorbeeld voor strafrechtspleging. — כי ימצא, *wanneer gevonden wordt*, door getuigen waargenomen; vgl. Ex. 22,3 en Num. 15,32 en 33. — בקרבך, aangesproken is de *volksgemeenschap*. — אשר יעשה את הרע enz. is v. s. algemeene omschrijving: die eenige daad heeft verricht, waardoor hij handelt in strijd met Gods wet; vs. 3 geeft dan een voorbeeld van zulk eene overtreding. *Iedere* overtreding van een verbod legt den rechter, zoo

God, u geeft, een man of eene vrouw mocht gevonden worden,
die doen zal hetgeen kwaad is in de oogen van den Eeuwige,
3 uwen God, door Zijn verbond te overtreden; Hij ging namelijk
heen, en diende andere goden en wierp zich voor hen neder;
of voor de zon, voor de maan, of voor eenig ander van het
4 hemelheir, hetwelk Ik verboden heb; En dit wordt u medege-
deeld en gij verneemt het, gij vorscht goed na en zie, waarheid,
5 gegrond is de zaak, gedaan is die gruwel onder Israël; Dan
zult gij dien man of die vrouw, die deze slechte zaak gepleegd
hebben, naar uwe poorten uitvoeren, hetzij man of vrouw; en
6 gij zult hen met steenen werpen, dat zij sterven. Op de ver-
klaring van twee getuigen of van drie getuigen zal de dood-
schuldige gedood worden; hij zal niet gedood worden op de
7 verklaring van slechts één getuige. De hand der getuigen zal
het eerst op hem zijn, om hem te dooden, en de hand van
geheel het volk daarna. En gij zult het slechte wegruimen
uit uw midden.
8 Wanneer u eene zaak te moeilijk zijn zal ter rechtsbeslissing
tusschen bloed en bloed, tusschen rechtzaak en rechtzaak, tusschen

---

hij er mededeeling van krijgt, den plicht op om op te treden. — Sommigen zien in de bijvoeging לעבר בריתו de aanwijzing, dat de daad, om strafbaar te zijn, moet zijn gepleegd *in het bewustzijn*, dat men daarmede Gods verbond overtreedt; en leiden dan hieruit af, dat aan de daad *waarschuwing* moet voorafgaan, zal zij strafbaar zijn. — אלהים אחרים, heidensche *goden*, die slechts in de verbeelding hunner dienaren bestaan, — of לשמש enz. *voor* werkelijk bestaande *hemellichamen*, אשר לא צויתי, *die Ik verboden heb* te doen.

4. **והגד לך**, de getuigen *deelen het u mede*, wat hun plicht is; ושמעת, *en gij neemt* er *in* gerechtelijk *verhoor* der getuigen kennis van; ודרשת היטב, en hebt die getuigen behoorlijk *ondervraagd*. (Vgl. 13,15). Ibn 'Ezra: hetzij het u in het geheim *wordt medegedeeld*, of gij het door het algemeen gerucht *hoort*.

5. **והוצאת**, *gij zult naar buiten voeren*, אל שעריך, *naar uw poorten*, van de plaats, waar de terechtzitting plaats heeft, naar buiten de stad, nabij uwe poort; vgl. Lev. 24,14 en Deut. 21,19; 22,21 en 24. — שעריך, naar de traditie, evenals vs. 2, de poort der stad, waar de misdaad is *gepleegd*; denkt men zich de terechtstelling in een andere stad, wat natuurlijk zeer licht mogelijk is, dan is de constructie van het eerste zindeel: והוצאת .... אל שעריך, zeer duidelijk; *voer hem* van de plaats der terechtstelling *weg naar uw stad*, waar de misdaad gepleegd is. — את האיש או את האשה, *den man of de vrouw*; de herhaling dient v. s. om juist erop te wijzen, dat ook de *vrouw* in zulk een geval gestraft moet worden, en men zich niet door medelijden voor het zwakke geslacht moet laten leiden; v. a. om met nadruk erop te wijzen, dat deze wet alleen geldt, indien de misdaad door een *enkel* persoon is gepleegd, niet bij een *geheele stad* (13,13).

6. *Twee getuigen* ten minste, of ook, als zij er zijn, *drie* of meer, waarbij de rechter dan ook de verklaring van den derde, hoewel voor de berechting der zaak niet noodig, toch niet buiten beschouwing mag laten, maar

אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרָע בְּעֵינֵי
ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ : וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר
ד לֹא־צִוִּיתִי : וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת
ה נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֱשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל : וְהוֹצֵאתָ
אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר
הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם
ו בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ : עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת
ז הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד : יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ
בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ : פ
ח כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין

---

even ernstig moet onderzoeken, als die der anderen. — המת, *de den dood vervallene*, of v. a. evenals Deut. 22,8: *zal iemand gedood worden.*

8—13. De hoogere instantie in strijdvragen, zetelende in of bij het heiligdom. Evenals de te Sienai ingestelde rechters de hun te zwaar schijnende zaken voor Mozes brengen moesten, zoo wordt hier het in de nabijheid des heiligdoms zetelende hoogste rechtscollegie tot beslissing in hoogste instantie geroepen van alle vragen, die door de locale en provinciale rechtbanken niet met zekerheid beslist zullen kunnen worden. Naar de traditie is het een collegie van 71 leden, overeenkomende met het Num. 11,16 ingestelde collegie van oudsten. Bovendien hadden in Jerusalem nog twee rechtscollegiën van 23 leden als hoogere instantie vóór het hooggerechtshof (Synhedrion) zitting: een aan den ingang van het tempelvoorhof en een aan de ingangspoort van den tempelberg.

8. יִפָּלֵא, *wonderbaar zijn*, buiten samenhang met het bekende; v. s.: *onbegrijpelijk*, maar ook: *onuitvoerbaar* (Gen. 18,14). — למשפט, *voor rechtsuitspraak*, beslissing; anderen: *met betrekking tot het recht*; — *in het recht* zou moeten luiden במשפט of משפט דָבָר. — Aangesproken zijn de plaatselijke rechters als vertegenwoordigers der volksgemeenschap, eene *autoriteit* dus. — בין דם לדם, v. s. een strijdvraag *tusschen bloedschuld en bloedschuld*; een vraag dus, of in een bepaald geval al dan niet onschuldig bloed is vergoten en de dader dus een moordenaar is; anderen: over de vraag, *of er bloedschuld*, d. w. z. doodstraf, *is*, dan zou hier דם de *straf* beteekenen, terwijl de beide andere aanwijzingen דין en נגע de *aanleiding* tot de quaestie zouden aangeven. — בין ... ל drukt in ieder geval een twijfel uit. De Thalmoed verklaart: *tusschen bloed en bloed*, een twijfel, of *bloed*, dat iemand is ontvloeid, den persoon al dan niet onrein doet worden, voorbeeld voor vragen over geoorloofd en ongeoorloofd (איסור

kwetsuur en kwetsuur, eenige twistvraag in uwe poorten; dan kunt gij opstaan, en optrekken naar de plaats, die de
9 Eeuwige, uw God, uitkiezen zal. Daar zult gij komen tot de priesters, de Levieten, tot den rechter, namelijk die in dien tijd zijn zal; en gij zult raadplegen, en zij zullen u mededeelen
10 het woord der rechtsbeslissing. En gij zult handelen naar de uitspraak van het woord, dat zij u zullen mededeelen van uit die plaats, die de Eeuwige uitkiezen zal; en gij zult in acht nemen te doen naar al wat zij u leeren zullen.
11 Naar de uitspraak van de leer, die zij u leeren zullen, en naar het recht, dat zij u zullen zeggen, zult gij doen; gij zult niet afwijken van hetgeen zij u zeggen zullen, rechts noch
12 links. De man echter, die met moedwil zal handelen, door niet te luisteren naar den priester, die daar staat, om den dienst van den Eeuwige, uwen God, te verrichten, of naar den rechter, — die man zal den dood schuldig zijn; zoo zult gij het
13 kwade uit Israël wegruimen. En het geheele volk hoore en
14 vreeze, en zij zullen niet meer moedwillig handelen. — Wanneer gij komt in het land, dat de Eeuwige, uw God, u geeft, en gij neemt het in bezit, en woont er in; en gij zegt: „Ik wil eenen koning over mij aanstellen, gelijk al

---

והתר). — בין דין לדין is in ieder geval: *twijfel in proceszaken*, v. s. uitsluitend van geldelijken aard, v. a. samenvattend zoowel burgerrechterlijke, als strafrechtszaken. — ובין נגע לנגע, v. s. *kwetsuur*, zoodat hier de processen wegens toegebracht lichamelijk letsel zouden zijn bedoeld; de Thalmoed: *plaag*, vragen betreffende verschijnselen van melaatschheid en dgl., als voorbeeld voor de vragen aangaande *rein en onrein*. — דברי ריבת, *twistzaken*, open strijdvragen; v. a. *proceszaken*. — בשעריך behoort òf bij יפלא ממך, *het is u in uw poort*, bij uw stedelijk rechtscollegie *te zwaar te beslissen*; — òf bij דברי ריבת, *een twistvraag in uw poort*, waarover men het in het plaatselijk collegie niet tot eene beslissing kan brengen. — וקמת, *dan zult gij* van uwen rechterlijken zetel *opstaan*. Wij hebben hier niet een hooger beroep of cassatie, door partijen gevraagd, maar een beroep van den, zich uit gebrek aan kennis onbevoegd achtenden, rechter op den meer bekwamen.

9. **ואל השפט**, naar vs. 12 door sommigen opgevat: *of tot den rechter*; voor sommige zaken, zooals melaatschheidsquaesties, tot den priester, voor andere tot den rechter. Anderen: *tot den rechter n a m e l ij k*; doch hoewel ten deele het Synhedrion wel uit priesters zal hebben bestaan, vormden zij het toch zeker niet alleen. Daarom n. a.: *en tot den rechter*; priesters en hoogste gerechtshof vormen dan samen de bewaarders der Leer, de eersten als hebbende onder hun berusting het authentieke afschrift der Thora; de rechters als dragers der traditie. — השפט, *de rechter*, òf collectief = *rechters*, òf: de president van het collegie, als vertegenwoordiger daarvan. — Of הכהנים הלוים opgevat moet worden: *de priesters, die zonen van Levie zijn*, of: *de priesters en de Levieten*, staat niet vast. — ודרשת, *gij zult vragen* de rechtsuitspraak; את דבר המשפט is ook voorwerp van ודרשת. — דבר המשפט is de *rechtsbeslissing*.

נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם
ט אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ : וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם
וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת
י דְּבַר הַמִּשְׁפָּט : וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־
הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר
יא יוֹרוּךָ : עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ
לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל :
יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד
לְשָׁרֵת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא
יג וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל : וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן
יד עוֹד : * ס כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־

---

10. **ועשית**, *gij*, plaatselijke rechter, *zult doen naar wat men u* als de beslissing *van uit de tempelstad zal mededeelen*; in de meeste gevallen zal de plaatselijke rechtbank ten hoogste eene deputatie naar het hooggerechtshof hebben gezonden. Anderen: *gij*, partijen, *zult doen, naar wat zij*, de plaatselijke rechters, *u van uit die plaats* zullen mededeelen, als daar genomen beslissing.

11. Herhaling van de vs. 10 voor het bijzondere geval gegeven bepaling, als algemeen voorschrift. — ועל פי המשפט = ועל המשפט, hoewel על ook soms den zin heeft van: *op grond van*, en: *in overeenstemming met*. De Thalmoed vindt hierin het voorschrift, de bepalingen der wethandhavende autoriteiten op te volgen, en het verbod, van hun verordeningen af te wijken.

12. *Handelt* echter iemand moedwillig tegen de beslissing van het hooggerechtshof in, dan enz. De Thalmoed denkt ook hier nog aan een lid van een rechtscollegie, dat, ook na de gevallen beslissing, voortgaat voor de practijk een beslissing te geven, in strijd met die van het hooggerechtshof. Hij verklaart dus יעשה, *doet handelen*. — זמת, na rechterlijk vonnis; de straf is die der *worging;* de voltrekking heeft, met het oog op vs. 13, plaats ter gelegenheid van het eerstvolgende opgangsfeest (vgl. Deut. 13,21).

14—20. Aanstelling van en voorschriften voor den koning. Het koningschap, hoewel beginnend als kieskoningschap, zal toch erfelijk zijn in het geslacht van den eerstgekozene en dit is oorzaak, dat de vermoedelijke troonopvolger eene opvoeding krijgt, die vele gevaren in zich bergt (Luzzatto). Die koning zal aangesteld kunnen worden, als het volk, na de verovering des lands, rustig *erin woont*, niet dus voor veroveringen of beveiliging van het land, wat juist de aanleiding was, dat Israël I Sam. 8 een koning vroeg. — ככל הגוים, *gelijk z o o v e l e volkeren.*

15 de natiën, die rondom mij zijn!" Dan kunt gij een koning over
u aanstellen, dien de Eeuwige, uw God, uitkiezen zal; uit het
midden van uwe broederen moet gij eenen koning over u aanstel-
len; gij zult niet over u mogen aanstellen een vreemden man, die
16 uw broeder niet is. Doch hij zal zich niet te veel paarden houden,
opdat hij het volk niet naar Egypte doe terugkeeren, om vele
paarden aan te schaffen; want de Eeuwige heeft omtrent u
17 gezegd: „Gij zult op dezen weg niet weder terugkeeren." Ook
zal hij niet te veel vrouwen nemen, opdat zijn hart niet af-
wijke; en zilver en goud zal hij zich niet te zeer vermeerderen.
18 Nu zal het zijn: wanneer hij op zijn koningstroon zal zitten,
dan zal hij zich een dubbel van deze leer in een boekrol
19 schrijven, uit die, welke bij de priesters, de Levieten, is. Dit
zal bij hem zijn en hij zal er in lezen al zijne levensdagen, opdat
hij leere, den Eeuwige, zijnen God, te vreezen, om in acht te
nemen al de woorden dezer leer en deze wetten om ze uit te
20 oefenen. Opdat zijn hart zich niet verheffe boven zijne broe-
deren, en opdat hij niet afwijke van het gebod, rechts noch
links; opdat hij lange dagen doorbrenge in zijn koningschap,
hij en zijne zonen, te midden van Israël.

18 1 De priesters, Levieten, de geheele stam Levie zullen geen
deel noch erfdeel hebben met Israël; de vuuroffers des Eeuwi-
2 gen en Zijn erfdeel zullen zij eten. Doch erfgoederen zal hij

---

15 bevat v. s. een imperatief voorschrift, v. a. een verlof. De aan te stellen koning moet iemand zijn, door God uitverkoren, — hetzij Hij u direct of indirect vooraf daarmede in kennis gesteld heeft, of eerst later uw keuze bevestigt. In ieder geval, als *gij* kiest, moogt gij slechts uit *uwe broeders*, een Israëliet, kiezen.

16. רק, *slechts*, in het bijzonder zij hij gewaarschuwd tegen het volgende. — Voor den aankoop van paarden als strijdrossen, zouden telkens karavanen naar Egypte moeten gaan, wat een gevaar oplevert voor het weder aanknoopen van de pas verbroken betrekkingen met dat land. — יה' אמר לכם, *en God heeft met betrekking tot u gezegd*, besloten. Anderen meenen, dat het verbod van terugkeer naar Egypte (in zekere mate van afhankelijkheid althans) reeds vroeger aan Mozes bekend was gemaakt, maar hier voor het eerst schriftelijk door hem wordt vermeld. Ex. 14,13 is belofte, geen verbod.

18. ככא ממלכתו, *zijn koningstroon*. — משנה התורה, *een dubbel van de leer*, een afschrift, geheel met het oorspronkelijk overeenstemmende; v. a. *een tweetal*, één om in zijn schatkamer te deponeeren, en een ander om bij zich te dragen. — משנה התורה הזאת, *een dubbel van deze leer*, van de geheele Thora; de zin is niet: *deze herhaling der leer*, zoodat de titel משנה תורה van het 5de boek van den Pentateuch hier zou zijn genoemd; niet alleen *dit* boek, maar *alle vijf* moesten voor hem afgeschreven worden. — על ספר, *op een boekrol*. — מלפני, *van voor de priesters*, van het exemplaar, dat onder berusting der priesters is. Het moest een afschrift van de *geheele* Thora zijn.

טו הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיךָ׃ שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל
טז לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃ רַק לֹא־יַרְבֶּה־
לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס
יז וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃ וְלֹא
יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃
יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה
יט הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא
בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃
כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין
וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב
יח ישְׂרָאֵל׃ * ס לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק
ג וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃

---

19. והיתה, vrouwelijk, *zij*, de Thora, *zal bij hem zijn*, וקרא בו *en hij zal*, בו, mannelijk, *daarin*, in het afschrift, *lezen*. Deze overgang van geslacht komt bij de combinatie van התורה met andere woorden, als ספר התורה enz., telkens voor.

Hoofdstuk XVIII. Na de rechters en den koning worden hier de priesters en Levieten en hunne rechten besproken. Dat zij *geen deel* aan den oorlogsbuit, noch *aandeel* aan het te veroveren land zouden hebben, is vroeger, ook in ons boek (12,12 e. a. p.) meermalen gezegd. Num. 18 en Lev. 22 geven dan ook de priestergaven en de wetten daaromtrent nauwkeurig aan, doch alleen voor zoover *gewijde* gaven betreft. Waar nu met de komst in het land ook *ongewijd* vleesch door het volk zal mogen gegeten worden, wordt hier ook daarvan den priester een gave toegewezen (3—5); en tevens de bepalingen gegeven omtrent den dienst in het heiligdom voor die priesters en Levieten, die door het land verspreid zullen wonen (6—9). De *priesters* treden hier, als onder het volk wonend, meer in hun karakter als Levieten op en worden daarom als הכהנים הלוים aangeduid; vgl. vs. 8.

1. Over חלק ונחלה zie Num. 18,20. — כל שבט לוי is tusschenzin; — *evenmin als* in het algemeen *de geheele stam Levie*. Onderwerp van behandeling zijn uitsluitend de *priesters*. — אשי ה׳, de van de *op het* altaarvuur komende *offers* hun toegewezen deelen. — ונחלתו, *Gods erfdeel*, d. i. òf: *het God toekomende* en door Hem hun toegewezene; òf: het *van God* hun *gegeven erfdeel*. In ieder geval worden de niet op het altaar komende gaven, zooals Theroema enz. bedoeld.

onder zijne broederen niet hebben; de Eeuwige is zijn erfgoed,
3 gelijk Hij omtrent hem gesproken heeft. — En dit zal het
recht zijn der priesters vanwege het volk, van hen, die eenig
vee slachten, hetzij os of lam; men zal den priester geven het
4 schouderstuk, de onderkaken en de maag. De eerstelingen
van uw koren, uwen most en uwe olie en de eerstelingen van
5 het scheersel van uw kleinvee zult gij hem geven. Want hem
heeft de Eeuwige, uw God, uit al uwe stammen uitverkoren,
om te staan om dienst te doen in den naam des Eeuwigen, hij
6 en zijne zonen, ten allen tijde. — En wanneer de Leviet komt
uit eene uwer poorten, uit geheel Israël, waar hij zich ophoudt,
en hij komt geheel naar begeerte zijns gemoeds naar de plaats, die
7 de Eeuwige uitkiezen zal; Dan kan hij den dienst in naam van
den Eeuwige, zijn God, verrichten, gelijk al zijne broeders, de
8 Levieten, die daar staan vóór den Eeuwige. Gelijke deelen zullen
zij als offerspijze krijgen; behalve het verworvene naar vaders-
9 huizen. — Wanneer gij in het land komt, dat de Eeuwige, uw God,

---

3. **משפט הכהנים**, *het den priester toekomende.* Evenals de andere priesterheffingen, komt ook deze den priester*stam*, niet een *bepaalden* priester als recht toe; de eigenaar heeft erover te beschikken, welken priester hij het toewijzen wil. — **זבחי הזבח**, niet: *die een offerdier slachten*, wat in den term **זבח** als zoodanig volstrekt niet ligt; maar: *die een slachtdier slachten*, dat tot maal geschikt is, — nader beperkt tot *rund- en kleinvee*, **שה אם שור אם**, waardoor *wild* is uitgesloten. De priesters zouden, na de vestiging in Kena'an, zich evenals de Levieten door het geheele land verspreiden; men kon hun dus van ieder slachtdier het hun toekomende gemakkelijk geven. — **הזרע**, *het bovendeel van den* rechter *vóórpoot*, en wel tot het kniegewricht. — **והלחיים**, de *beide onderkaak-beenderen* met de tong. — **והקבה**, van **קוב** *holte*, de *lebmaag*, de vierde maag der herkauwende dieren, die van binnen geheel glad is en waar het voedsel het laatste verteringsstadium doorloopt. Deze is geheel door vet omgeven.

4. **ראשית דגנך**, de Theroema, de eerstelingen, de Challa, zijn allen in zekeren zin *eerstelingen*. **ראשית**; vgl. Num. 15,20; 18,12 en Ex. 23,19. Herhaald is dit voorschrift hier, om het ook tot *de eerstelingen van het scheersel* uit te breiden. Een bepaalde hoeveelheid is hier, evenmin als bij Theroema, voorgeschreven; rabbijnsch voorschrift bepaalt het op één zestigste. De wet geldt alleen bij de dieren, die gewoonlijk *geschoren* worden en tot het *kleinvee* behooren, dat zijn *schapen*. Zoo wordt den priester dus ook eene heffing van het tot kleedingsstof bestemde jaarlijksche product van de veeteelt toegewezen.

5. **לעמד לשרת**, *om te staan*, bereid *om* elk oogenblik *dienst te doen*. De traditie vindt hierin de aanwijzing, dat alle priesterdienst *staande* moet verricht worden.

6—8 bespreekt den dienst der priester-Levieten, die niet bij den tempel, maar te midden des volks wonen. Ook van de Levieten is hier sprake, in zooverre zij *dienstverrichtingen* bij het heiligdom hebben; van eten van offerdeelen is bij hen natuurlijk geen sprake. In ieder geval is **הלוי** verzamelnaam voor *alle* tot den stam Levie behoorenden, priesters *en* Levieten. — De gewone dienst wordt verricht door de bij het heiligdom gevestigde

ג יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ: ס וְזֶה
יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר
ד אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה: רֵאשִׁית דְּגָנְךָ
ה תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לוֹ: כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־
ו הַיָּמִים: * ס וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
ז יִבְחַר יְהוָה: וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם
ח הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה: חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו
ט עַל־הָאֲבֹת: ס כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

---

priesters, doch ook de elders wonende heeft het recht, wanneer hij wil, בכל אות נפשו, naar den tempel te komen, daar dienst te doen en deel te nemen aan het eten der offerdeelen (LUZZATTO). In Davids tijd eerst komt eene indeeling der priesters en Levieten in groepen, die bij beurten dienst doen. — אשר הוא גר שם, *waar hij*, zonder er erfelijk bezit te hebben, toevallig op het oogenblik *gevestigd is*. — לבד ממכריו על האבות. ממכר, òf eig. *verkoop*, v. d. het *verkochte* en de *koopprijs*, òf: opbrengst, het *verworvene*; מִמְכָּרָיו = מִמְּמַכְּרָיו, van ממכר, of = מִמְּכָרָיו, van מֶכֶר, daar לבד steeds door מ' wordt gevolgd. — על האבות, = על בית האבות, *naar vadershuizen*; de zin is dan: de offerdeelen deelen zij, die op een gegeven oogenblik bij den tempeldienst aanwezig zijn, gelijkelijk; *behalve wat ieder zich naar zijne vadershuizen* als privaateigendom *mocht hebben verworven*, ook al zou dit voor den een niets, voor den ander zeer veel zijn en zou deze laatste eigenlijk niets van de offers behoeven om in zijn onderhoud te voorzien. RASHIE en Talmoed, in de veronderstelling, dat de Thora de mogelijkheid van verspreiding der priesters en instelling van een of andere toerbeurtregeling voorziet, verklaren: *behalve wat door hen naar stamhoofden vervreemd is*, de als het ware bij onderlingen ruil familiestamsgewijze wederzijds afgestane dienstbeurten, — zoodat de priester van de eene groep geen rechten meer kan doen gelden op diensten en offerdeelen van de offers, die in den diensttijd der andere vallen. Ieder woord in ons vers biedt eenige moeilijkheid. — חלק כחלק, is een bijwoordelijke uitdrukking, die niet meer voorkomt. — יאכלו, *zullen zij*, de veraf wonende en de dienstdoende priesters, *eten*. — לבד, gewoonlijk door מן gevolgd of voorafgegaan. — ממכריו, kan hier of: het *verkochte* of de *opbrengst* beteekenen. — על, *naar mate van*, of: *bij*, of: *door*, of n. a. *van*, — *wat hij verkocht heeft van zijn vaderlijk bezit*. — האבות, *vaderen*, v. a. *vadershuis* = בית אבות, n. a. *vadersbezit*, erfenis.

9—12. Na rechter, koning en priester volgt nu de vaststelling van de positie van den *profeet* onder het volk, ingeleid door een verbod, dat de schrille tegenstelling tusschen de heidensche waarzeggerij en de Joodsche profetie duidelijk in het licht stelt. — בתועבת, waarvan gij een zedelijken

u geeft, dan zult gij niet leeren te doen naar de gruwelen
10 dezer natiën. Er zal onder u niemand gevonden worden,
die zijnen zoon of zijne dochter door het vuur voert, die
waarzeggerij beoefent, die aan gunstige of ongunstige dagen
11 hecht, die aan voorteekenen gelooft of wichelarij pleegt; Of
een dierenbezweerder, en die vraagt een doodenbezweerder of
12 waarzegger, of die dooden raadpleegt. Want een gruwel is
den Eeuwige al wie deze doet; en tengevolge van deze
gruwelen verdrijft de Eeuwige, uw God, hen van vóór uw
13 aangezicht. Volmaakt zult gij zijn met den Eeuwige, uwen
14 God. Want deze natiën, die gij verdrijft, luisteren naar dagen-
uitkiezers en naar waarzeggers; doch gij — niet iets zoo-
15 danigs heeft u de Eeuwige, uw God, gegeven! Een profeet,
uit uw midden, uit uwe broederen, gelijk ik ben, zal de
Eeuwige, uw God, voor u doen opstaan; naar hem zult gij
16 luisteren. Geheel gelijk gij van den Eeuwige, uwen God,
gevraagd hebt bij Choreb, op den dag der vergadering, zeg-
gende: „Laat mij toch de stem van den Eeuwige, mijnen God,
niet langer hooren, en dit groote vuur mede niet langer zien,
17 opdat ik niet sterve!" En de Eeuwige zeide tot mij:
18 „Zij hebben goed gedaan, wat zij gesproken hebben. Een
profeet zal Ik voor hen doen opstaan uit het midden hunner
broeders, gelijk gij; en Ik zal Mijne woorden in zijnen mond
leggen, en hij zal tot hen spreken, alles wat Ik hem gebieden
19 zal. Dan zal het zijn: De man, die naar Mijne woorden
niet zal luisteren, welke hij in Mijnen naam spreken zal, van
20 dien zal Ik het eischen. Doch de profeet, die moedwillig in
Mijnen naam iets zal spreken, wat Ik hem niet geboden heb

---

afschuw moet hebben. Vgl. onze aant. Lev. 11,10. — מעביר בנו ובתו באש, vgl. Lev. 18,21; ter eere van den Molech. — קסם קסמים is *waarzeggerij*, zooals Ex. 21,26 blijkt. Over מעונן en מנחש, vgl. Lev. 19,26. Over מכשף, Ex. 22,17.

11. **וחבר חבר**, die dieren of andere machten beweert te kunnen *binden*, v. s. door magische knoopen te leggen, v. a. door bezweringsformulieren. Vgl. Ps. 58,5 en 5; Jes. 47,9 en 12. Over שואל אוב וידעוני vgl. Lev. 19,31.

13. **היה עם** beteekent: *iemand volgen*, steunen in de bereiking van zijn doel. Of men עם met תמים of met היה moet verbinden, staat niet vast. Waarschijnlijker komt mij het eerste voor, daar תמים dan niet als bijwoord behoeft te worden opgevat en wij een analogie voor de constructie vinden in והיה לבבך שלם עם ה', 1 Kon. 8,61. — In de eerste opvatting vertaalt men: *Gij zult volmaakt zijn* in uw verkeer *met God;* in de tweede: *wees geheel en al met God.* De zin blijft ongeveer dezelfde: volg God en Hem alleen.

14. **ישמעו**, *luisteren zij*, zij slaan er geloof aan en daarom gehoorzamen zij hem. — כן, *zoo*, evenzoo, iets zoodanigs, vgl. Ex. 10,14. — נתן, *gegeven*, u heeft God geen waarzeggers enz. gegeven, maar wat beters, vs. 15; — v. a. *heeft niet toegestaan* er naar te luisteren, zooals den Kena'anietischen volkeren.

יי נָתַן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ לֹא־יִמָּצֵא
בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃
יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ כִּי־תוֹעֲבַת
יב יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
יג מוֹרִישׁ אֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ * כִּי ו
יד הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים
טו יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ נָבִיא מִקִּרְבְּךָ
טז מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן׃ כְּכֹל
אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל לֵאמֹר
לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
יז לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר
יח דִּבֵּרוּ׃ נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי
יט בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר
לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃
כ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו

---

15. כמני, *van gelijken aard*, niet juist van gelijken *rang*; anderen: *evenals ik een uwer broeders*, zoodat כמוני betrekking heeft op מאחיך, niet op נביא.

16. Vgl. Deut. 5,22—24.

19. Wie naar dien profeet, nadat hij eenmaal als zoodanig is gelegitimeerd en zoolang hij niets van de gegeven wetten blijvend opheft (vgl. 13,4 v.v.), *niet luistert*, wordt *door God* gestraft met den dood, מיתה בידי שמים. De Thalmoed onderscheidt hier drie gevallen van niet achtgeven op Gods woord: als de profeet de hem verstrekte opdracht niet ten uitvoer legt; of in strijd met zijn eigen woorden handelt, — of als een ander de woorden van den profeet in den wind slaat. — vs. 19 en 20 behooren, daar zij van God in den eersten persoon spreken, nog tot de vs. 17 ingeleide Godsspraak; vs. 21 en 22, waar van God in den derden persoon gesproken wordt, zijn weer woorden van Mozes. Noch Ex. 20,16, noch Deut. 5,20 wordt van dit antwoord Gods melding gemaakt, maar eerst hier, daar immers, zoolang Mozes' dood niet zeer aanstaande was, het volk hiervan niets behoefde te weten en bovendien voor de toekomst hun hier de verzekering moest gegeven worden, dat zij zich buiten heidensche waarzeggerskunsten zouden kunnen houden, daar Gods wil hun steeds door een profeet zou worden kenbaar gemaakt.

20 behandelt den leugenprofeet, die beweert in Gods naam op te treden, zonder daartoe opdracht ontvangen te hebben; ook hier weer onderscheidt

te spreken, of die in naam van andere goden spreken zal,
21 die profeet zal den dood schuldig zijn." En zoo gij in uw
hart zeggen mocht: „Hoe zullen wij het woord erkennen,
22 dat de Eeuwige niet gesproken heeft?" Wanneer de profeet
in naam des Eeuwigen spreekt, en die zaak geschiedt niet
en komt niet uit, dat is het woord, hetwelk de Eeuwige niet
gesproken heeft; uit moedwil heeft de profeet het gesproken;
weest voor hem niet bevreesd.

19 1 Wanneer de Eeuwige, uw God, de natiën zal uitgeroeid
hebben, wier land de Eeuwige, uw God, u geeft; wanneer
gij hen veroverd zult hebben en in hunne steden en huizen
2 wonen zult; Dan zult gij u drie steden afzonderen in het
midden van uw land, dat de Eeuwige, uw God, u geeft,
3 om het in bezit te nemen. Gereed maken zult gij u den
weg en het gebied van uw land, dat de Eeuwige, uw
God, u zal doen erven, op drie punten verdeelen; en het
zal dienen, opdat ieder moordenaar daarheen kunne vluchten.

---

de Thalmoed *drie* gevallen: 1°. hij zegt iets zonder opdracht, אשר יזיד לדבר בשמי, — 2°. hij zegt iets, wat *hem* niet is opgedragen, maar wel een ander, את אשר לא צויתיו לדבר, — 3°. hij zegt iets, al is het hem zelfs door God opgedragen, uit naam van een anderen god. — Op dezen wordt *de doodstraf door den menschelijken rechter* toegepast en wel die door *worging*.

21. Hoe kan men echter, als niet naar 18,3 uit den *inhoud* van des profeten woord het reeds blijkt, weten, of hij een valsch profeet is en iets in naam van God zegt, dat Deze hem niet heeft opgedragen? Het antwoord is: vs. 22: als wat de profeet in naam Gods heeft voorspeld, enz. — ולא יהיה ולא יבא, v. s. wordt het geschieden van een vooraf verkondigd wonder binnen het gebied der *natuur* door היה uitgedrukt, (vgl. begin van Ex. op tal van plaatsen) terwijl wanneer het gebeurtenissen in de *geschiedenis* des menschen geldt בא gebruikt wordt (vgl. Jos. 21,43 e. a. p.); dus: *het natuurwonder geschiedt niet of het geschiedkundig feit heeft niet plaats;* anderen: wat hij als godsdienst- of zedelijkheidseisch verkondigt, *is niet* zoo, en wat hij als te gebeuren voorspelt, *komt niet uit.* — לא תגור ממנו, *vrees niet voor hem*; al heeft hij u tot heden als meest vertrouwbaar profeet gegolden, ontzie u niet hem openlijk als leugenprofeet aan te klagen en de verdiende straf tegemoet te voeren.

Hoofdstuk 19 en 20. Eerste plichten voor de, naar de zooeven behandelde voorschriften ingestelde staatsmachten: beveiliging van het menschenleven (19,1—13), den grondeigendom (14), en het onderzoek naar de vertrouwbaarheid van getuigen in burgerlijke en strafzaken (15—21); alle meer in het bijzonder plichten der *rechterlijke* autoriteiten. Hoofdstuk 20 behandelt vervolgens de verschillende oorlogswetten, wier handhaving meer speciaal den *koning* is opgelegd; terwijl 21,1—9 dan nog een geval bespreekt, bij welks behandeling *rechters en priesters* tot samenwerking worden aangewezen (Siporno).

1—13. Wet omtrent de toevluchtsteden, die Num. 35,9 v.v. uitvoerig gegeven en waarvan een begin van uitvoering Deut. 4,41, voor zoover het transjordaansche gebied aangaat, is medegedeeld. Nieuw is hoofdzakelijk

לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃
כא וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ
כב יְהוָה׃ אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא
יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא
יט תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וְיָרַשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְּעָרֵיהֶם
ב וּבְבָתֵּיהֶם׃ שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה
ג אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ תָּכִין לְךָ הַדָּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל
אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃

---

de bepaling vs. 8 en 9, dat bij eventueele uitbreiding van gebied ook het aantal toevluchtsteden moet vermeerderd worden. Jos. 20 verhaalt de tenuitvoerlegging van dit gebod voor het rechtsjordaansche gebied. Ook het voorbeeld van vs. 5 is nieuw. Vele van de bepalingen van Num. 35 zijn hier niet vermeld, terwijl anderzijds tal van punten, in direct verband met de rechtspraak, hier voor het eerst worden besproken. Zoo wordt hier niet behandeld het geval, dat de moordenaar de toevluchtstad ontijdig verlaat, — iets wat hij, zoo hem zijn leven lief is, wel niet doen zal; evenmin wordt hier de termijn aangegeven, tot welken de moordenaar in de toevluchtstad moet blijven; wél daarentegen wordt besproken wat te doen, indien een opzettelijke moordenaar naar eene toevluchtstad is gevlucht, — een voorschrift voor den rechter; en wordt het geval van ballingschap naar de toevluchtstad zoodanig geïllustreerd, dat daaruit de nadere voorwaarden, die de rechter heeft te onderzoeken, duidelijk blijken. Voorts wordt hier veel meer dan in Num. t. a. p. als doel der wet de beveiliging van het leven van den schuldeloozen moordenaar op den voorgrond gesteld, waarvoor de zorg aan de rechterlijke en staats-macht is opgedragen.

1. Eerst na verovering en verdeeling des lands zal de wet in werking treden; vgl. Jos. 20, waaruit blijkt, dat ook de door Mozes aangewezen steden in het transjordaansche gebied eerst tegelijk met de drie in het cis-jordaansche hun werking als toevluchtsteden begonnen, vgl. onze aant. Num. 35,13.

3. תכין לך הדרך, *bereiden,* in orde houden *zult gij den weg* erheen, zoodat hij altijd goed begaanbaar is; naar den Thalmoed door wegwijzers ook duidelijk aangeven. — ושלשת, *door drie punten* in vieren *verdeelen*; alle drie steden moesten בתוך ארצך, *het land in,* niet aan de grens liggen, en wel zoo, dat de afstand van de noord-grens tot de eerste toevluchtstad, van de eerste tot de tweede, van de tweede tot de derde en van daar tot de zuid-grens gelijk was. Inderdaad zien wij Jos. 20 de steden zoo aangewezen en tevens alle drie, wat de breedte des lands betreft, ongeveer in het midden liggend. Hetzelfde geldt ook van de drie door Mozes in het transjordaansche aangewezen steden. — שלש komt in de latere litteratuur (Mishna enz.) voor in den zin van: *in gelijke deelen verdeelen.* Anderen: *in drieën*

4 Doch dit is de zaak van den moordenaar, die, daarheen vluchtende, zijn leven behouden zal: wanneer hij zijnen naaste in onwetendheid verslagen heeft, terwijl hij hem niet vijandig was van
5 gisteren of eergisteren. Wie bijvoorbeeld met zijnen naaste in het woud komt, om boomen te vellen, en zijne hand wordt gezwaaid met den bijl, om eenen boom af te houwen, en het ijzer wordt afgerukt van het hout, en treft zijnen naaste, zoodat deze sterft; zulk een zal, naar eene dezer steden vluchtende, in het
6 leven blijven. Opdat de bloedschuld-losser den moordenaar niet vervolge, terwijl zijn gemoed nog verhit is, en hem zou inhalen, doordien de weg te lang is, en hem zou doodslaan; terwijl hij toch den dood niet verdiend heeft, daar hij
7 hem niet vijandig was van gisteren of eergisteren. Daarom
8 gebied ik u als volgt: drie steden zult gij u afzonderen. En wanneer de Eeuwige, uw God, uw gebied uitbreiden zal, gelijk Hij uwen vaderen toegezworen heeft, en u het geheele land geven zal, dat Hij uwen vaderen toegezegd heeft te geven;
9 Wanneer gij namelijk al deze geboden, die ik u heden gebied, in acht nemen zult, om ze uit te oefenen, door den Eeuwige, uwen God, te beminnen, en ten allen tijde in Zijne wegen te gaan; dan zult gij u nog drie steden bij deze drie bijvoegen.
10 Opdat geen onschuldig bloed vergoten worde te midden van uw land, dat de Eeuwige, uw God, u ten erfdeel geeft, en hierdoor bloedschuld op u komen zoude.

---

verdeelen, wat dan nog niets over de ligging der toevluchtsteden in ieder dezer deelen zou aangeven; daarom m. i. onwaarschijnlijk. — גבול beteekent hier in ieder geval weer: *gebied.* — כל רצח, *iedere moordenaar*, ook de opzettelijke, zoolang zijn vonnis niet is gewezen; ook deze mag eerst na rechterlijk vonnis gedood worden en voor zijne veiligheid dient gewaakt, totdat bewezen is, dat hij den dood schuldig is. Vgl. Num. 35,12. — Eerst het volgende vers behandelt de gevallen, waarin de vlucht naar de toevluchtstad den moordenaar *het leven doet behouden.*

4. **בבלי דעת**, *zonder weten*, zonder wil om te dooden; vgl. בלא צדיה, Num. 35,22; v. s. beteekent de hier gebruikte uitdrukking: *zonder eenig opzet om* wat ook, zelfs een dier, *te dooden.* — לא שנא לו, *koestert geen gevoel van haat tegen hem*, den verslagene (Luzzatto). Vgl. Num. 35,21 en Ex. 23,5.

5. **ביער**, *in het woud*, waar beiden met evenveel recht mogen komen. Geschiedt het feit bijv. op het erf van den moordenaar, waar de verslagene zonder diens toestemming niet mocht komen, dan treedt de wet niet in werking. — ונדחה ידו בגרזן. Uit 20,19 blijkt, dat גרזן נדח beteekent: *den bijl zwaaien;* men kan hier twijfelen, of ונדחה Niph'al of Pi'el is; m. i. spreekt het gebruik van den ב bij בגרזן meer voor het eerste, daar de Pi'el, evenals de Kal, wel den 4den naamval zou regeeren. Men vertale dus: *zijne hand wordt* in onopzettelijke beweging *gezwaaid met den bijl*, de zwaai wordt onwillekeurig te krachtig. — ונשל הברזל מן העץ. Ook hier heerscht twijfel omtrent den vorm van ונשל. V. s. is het Kal van נשל, v. a. Niph'al van שלל. In het eerste geval moet vertaald worden: *en het ijzer werpt af van het hout,*

ה וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וְחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ
ו בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם : וַאֲשֶׁר יָבֹא
אֶת־רֵעֵהוּ בַּיָּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ
וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־
ז אַחַת הֶעָרִים הָאֵלֶּה וָחָי : פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ
כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וְלוֹ אֵין
ח מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם : עַל־כֵּן
ט אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ : וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־
י הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ : כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה
הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְּךָ עוֹד שָׁלֹשׁ
יא עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה : וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דַּם נָקִי בְּקֶרֶב
אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ
יב דָּמִים : פ

---

waarbij dan עץ zou slaan op den gevelden boom, waarvan door de kracht van den slag een stuk afspringt, ומצא *en* dit stuk hout *treft en doodt* (Rashbam), of v. a. *en hij werpt het ijzer van het hout af*, de houthakker veroorzaakt door de kracht van den slag, dat het ijzer van den *steel* springt. In het tweede geval is ook nog plaats voor twee opvattingen: *het ijzer wordt afgerukt van het hout*, wat kan beteekenen: van den *steel*, waaraan het verbonden was, maar ook: van het te hakken *hout*, zoodat de bijl in zijn geheel, — wat zeer wel onder ברזל kan worden verstaan, daar het ijzer natuurlijk het hoofddeel is — door de kracht van den slag hem uit de hand schiet en, van het te hakken hout terugspringend, iemand treft. Beide opvattingen komen in den Thalmoed voor. — והוא ינוס ... ואחי, in tegenstelling met het vs. 11 en 12 besproken geval, waarin de vlucht hem niet helpt; vgl. onze aant. Num. 35,25, waaruit blijkt, dat ook dit definitieve verwezen worden naar eene toevluchtstad op rechterlijk vonnis moet berusten.

6. פן. Vs. 4 en 5 vormden een tusschenzin en ons vers sluit direct bij de voorschriften van vs. 3 aan.

8. Wanneer God u behalve het land der *zeven* volkeren, dat gij aanstonds in bezit zult nemen, ook het gebied der *drie* overige, Gen. 15,19—21 genoemden gegeven zal hebben.

11 Doch wanneer iemand zijnen naaste vijandig is, zoodat hij
hem lagen legt, tegen hem opstaat, en hem aan het leven
slaat, zoodat hij sterft, en hij vlucht naar eene dezer steden;
12 Dan zullen de oudsten zijner stad heenzenden, en hem van
daar laten halen, en hem in de hand van den bloedschuldlosser
13 geven, dat hij sterve. Uw oog zal hem niet sparen; en gij
zult de bloedschuld voor den onschuldige uit Israël wegruimen,
14 en het zal u wel gaan. — Gij zult niet doen wijken de grens
van uw naaste, die de vroegeren in uw erfdeel, dat gij erven
zult, bepaald zullen hebben, in het land, dat de Eeuwige, uw
15 God, u geeft, om het in bezit te nemen. — Niet zal één
getuige bestand hebben tegen een mensch met betrekking tot
eenige misdaad of eenige zonde, bij welke zonde hij ook
begaan moge hebben; op verklaring van twee getuigen of op
verklaring van drie getuigen zal een zaak bestand hebben.
16 Wanneer een gewelddadig getuige tegen iemand opstaat, om
17 tegen hem afwijking te verklaren; Dan zullen de beide mannen,

---

11. Vs. 4 zegt, dat het vermoeden van onopzettelijken moord slechts bestaat, zoolang geen vijandige houding tusschen de beide betrokkenen bekend was. Is dit wel het geval, dan ligt het vermoeden van meer of minder opzet voor de hand; voor strafrechterlijke *bestraffing* is dit echter niet voldoende; daarvoor is noodig: *lagen leggen*, d. w. z. *de bedoeling* om dien persoon te dooden, en וקם עליו, moet de uitvoering *bewezen* zijn tegen het leven van den betrokkene te zijn gericht en ook, dat de slag doodelijk was en de dood het directe gevolg van den slag (vgl. Num. 35,16—18). Te bewijzen natuurlijk door getuigen. — ונס, *en hij is gevlucht*, wat, zooals Num. 35,12 is opgemerkt, regel was.

12. זקני עירו, doen *later de oudsten zijner stad hem van daar terughalen*, d. i. v. s. de rechtbank van de stad, waar de moordenaar *woonachtig* is, of die van de plaats, binnen wier gebied de *daad* heeft plaats gehad. Onze tekst denkt dan aan het meest waarschijnlijke geval, dat de daad in de woonplaats des moordenaars is geschied. — ונתנו enz. De *rechter* levert den moordenaar aan den bloedschuldlosser over, die als eerste aan het rechterlijk vonnis uitvoering geeft. Vgl. Num. 35,19.

13. ובערת דם הנקי, niet: הַדָּם הנקי, *het onschuldige bloed*, waarbij men dan om een zin te krijgen, moet denken: *het vergieten van het onschuldige bloed*, — maar: *de bloedschuld wegens den onschuldige*, die de moordenaar op zich heeft geladen. *Sparen* van den moordenaar ware niet *sparen* van menschenbloed, maar integendeel: onverschilligheid ten opzichte van onschuldig vergoten bloed.

14. Een wet over de onaantastbaarheid van *eigendom*, waarvoor de zorg mede aan het staatsgezag is opgedragen. — לא תסיג, van נסג, samenhangend met נשג, inhalen, bereiken, — beteekent: *tot zich trekken van eens anders gebied*, door in het geheim de grenspalen te verschuiven; v. a. van סגג, zoodat תַּסִּיג = תַּסְגִּג, *doen wijken*. — אשר גבלו ראשנים, *die de vroegeren* bepaald hebben, v. s. de eerste verdeelers des lands, die onder leiding van Josua ieder lid des volks zijn deel toewezen. Terwijl het verschuiven der grensschei-

יא וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ
יב וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ
יג אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ
יד עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ * ס לֹא תַסִּיג
גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ
טו אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס לֹא־יָקוּם עֵד
אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֹן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא
טז עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ כִּי־
יז יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃ וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים

---

dingen in het algemeen en overal onder het begrip van *roof* of *diefstal* valt, is het voor Palaestina nog eens in het bijzonder verboden en wordt over den dader Deut. 27,17 de vloek uitgesproken, gelijk over hem, die een der andere daar genoemde ernstige misdrijven begaat. Die eerste verdeeling toch moest ten eeuwigen dage in stand gehouden worden; zoodat het verschuiven dier grenzen, behalve berooving van den rechthebbende, ook eene loochening van Goddelijke leiding bij de inbezitneming des lands in zich sloot. Daarom het herhaaldelijk met nadruk wijzen op het land als door God toegewezen erfdeel.

15—20. De rechtscollegiën, die vergrijpen tegen leven of eigendom te berechten krijgen, mogen daarbij slechts vonnis wijzen op grond van *verklaring van getuigen*, omtrent wier karakter enz. hier enkele hoofdbepalingen volgen.

15. **לא יקום**, *zal niet bestand hebben*, voor het gerecht als toereikend aangenomen worden. — יקום דבר, *zal een zaak rechtskracht erlangen.* — באיש, *tegen een mensch*, om hem verantwoordelijk te stellen voor een עון, *opzettelijk begaan misdrijf*, of חטאת, *een in dwaling begane zonde*, (Lev. 16,21) is het getuigenis van één persoon niet rechtsgeldig — en wel בכל חטא, *in welke zonde ook*, al zou het ook vermogensaangelegenheden betreffen; — v. a. *met welke straf voor zonde ook hij, die gezondigd heeft*, gestraft zou moeten worden, al ware het slechts eene veroordeeling tot betaling. Dan is hier gezegd, dat zoowel in lijfstraffelijke, als in burgerrechterlijke zaken nooit de verklaring van één getuige als bewijs mag worden aangenomen. Anderen: *één getuige zal niet van kracht zijn voor de bestraffing van eenige misdaad of zonde* — עון en חטאת in den zin van: *straf voor misdaad en zonde* genomen — *omtrent welke zonde, die hij begaan heeft, ook* dit getuigenis zou loopen. — Onze plaats breidt de Num. 35,30 voor *halszaken* gegeven bepaling tot *alle* rechtszaken uit, vgl. Deut. 17,6. — דבר, eene *rechtszaak*, vgl. Ex. 24,14.

16. **עד חמס**, *een getuige van geweld*, v. s. getuige *omtrent* geweld = misdrijf, waarbij dan nog niets wordt gezegd over het al of niet ware zijner verklaring; v. a. *getuige van geweld*, iemand, die zijn rechtsgeschiktheid tot getuigenverklaring misbruikt tot het plegen van een *gewelddaad*

die het twistgeding hebben, vóór den Eeuwige staan, vóór
de priesters en de rechters, die in die dagen zijn zullen.
18 Als dan de rechters nauwkeurig nagevorscht zullen hebben,
en zie, de getuige is een valsch getuige, logen heeft hij ver-
19 klaard tegen zijn broeder; Dan zult gij hem doen, gelijk hij
gedacht heeft zijnen broeder te doen; en gij zult het kwade
20 uit uw midden wegruimen. De overigen zullen het hooren
en vreezen, en niet meer doen gelijk deze slechte zaak in
21 uw midden. Uw oog zal niet sparen; persoon voor persoon,
oog voor oog, tand voor tand, hand voor hand, voet voor voet.

20 1 Wanneer gij ten strijde zult uittrekken tegen uwen vijand,
en gij ziet paarden en wagens, een volk, dat talrijker is dan
gij, zult gij niet voor hen vreezen; want de Eeuwige, uw
God, is met u, Die u uit het land Egypte opgevoerd

---

tegen zijn naaste. — עד. Daar in het vorige vers aan de verklaring van één getuige alle rechtskracht is ontnomen, moet hier עד beteekenen: *getuigenis*, evenals v. s. Ex. 20,16 e. a. p. Het geval is dus: twee getuigen staan tegenover iemand, dien zij beschuldigden van סרה, *afwijking* van de wetten Gods; vgl. 13,6; hier niet: algeheele afval van God. De aangeklaagde bestrijdt dit. — De Thalmoed neemt aan, dat hier gedacht wordt aan getuigen, die verklaren als *ooggetuigen* bij het feit aanwezig te zijn geweest, terwijl blijkt, dat zij ten beweerden tijde zich elders bevonden. De feiten kunnen op zichzelve zich toegedragen hebben, zooals zij beweren, maar *zij* kunnen ze niet hebben waargenomen. Dit wordt o. a. opgemaakt uit de woorden van vs. 18: en *zie, de getuige is een logengetuige*, het *getuigenis* kan waar zijn — *logen heeft hij verklaard*, niet zijn *verklaring*, maar *zijn* als getuige *optreden* is onwaar. Sommigen zien dit reeds in סרה aangeduid: de eerste voorwaarde voor waarheid ontbreekt, de aanwezigheid van den getuige te bedoelder plaatse en tijde, — het *wijkt geheel en al af*, is van den beginne af onwaar. — Deze onwaarheid kan naar den vs. 15 gegeven regel natuurlijk alleen door *twee getuigen* geconstateerd worden, zoodat dan tegenover de aanklagende getuigen twee anderen staan, uit wier verklaring de aanwezigheid der eerste getuigen op het aangegeven oogenblik op een andere plaats blijkt, dan waar het beweerde feit zou hebben plaats gehad. — Anderen denken hier aan *één getuige*. Hoewel deze geen rechtskrachtige verklaring kan afleggen, moet toch zijne verklaring onderzocht worden. Dan zouden alleen de gevolgen zijner *valsche* verklaring voor hemzelve zijn behandeld, die hem soms de doodstraf kan op den hals halen, — terwijl zijn *ware* verklaring zonder eenige rechtskracht is.

17. שני האנשים. In de laatst gegeven opvatting: *de eene getuige en de* door hem *aangeklaagde;* in de Thalmoedische opvatting: *de twee getuigen*, wier optreden vanzelve ondersteld wordt, אשר להם הריב, *die de twistzaak opgenomen hebben* door de tegenverklaring: gij waart te gezegden tijd niet daar ter plaatse, maar met ons elders. — לפני ה', v. s. behoort dit bij הריב, *die de twistzaak voor God hebben opgenomen;* als zonen des volks komen zij ter eere Gods voor de waarheid op; v. a. behoort het bij ועמדו en is de zin: *zij zullen zich plaatsen vóór God*, in Wiens naam de rechtspraak geschiedt, dus: *voor de priesters en de rechters* enz. In beide opvattingen komt

אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר
יז יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם : וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר
יח הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו : וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת
כ לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ : וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ
כא וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ : וְלֹא
תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל
כ א בְּרָגֶל : ס כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב
עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעֲלֶךָ

---

de zaak voor de *plaatselijke* rechtbank van 23 leden, niet voor het groote Synhedrion van 71.

19. זמם, *beramen.* Naar den Thalmoed worden de getuigen, wier alibi ten tijde, dat zij beweren een feit gezien te hebben, wordt bewezen, zoo mogelijk door dezelfde straf getroffen, die hunne verklaring, indien aangenomen, voor den aangeklaagde *zou* ten gevolge gehad hebben, זמם, zij hadden het nog slechts *beraamd.* Is het vonnis echter reeds *voltrokken,* dan vallen zij slechts onder de gewone wet voor valsche getuigen.

20. Ook dit vonnis moet openlijk worden afgekondigd. (Vgl. 17,8—13; 13,7—12 en 21,18—21).

21. Zoowel Ex. 21,23—25 als Lev. 24,20, waar de rechtsgevolgen van werkelijk toegebracht nadeel worden behandeld, staat נפש תחת נפש enz. *vervanging,* die, zooals t. a. p. uiteengezet, bij lichamelijk letsel in geldelijke vergoeding bestaat. Hier staat het algemeenere ב', daar hier niet van werkelijk *toegebrachte,* maar slechts van *toegedachte* schade sprake is. Het is dan: נפש בנפש, *lijfstraf voor lijfstraf;* en verder beweerde schade aan oog enz. te vergoeden door betaling van oog enz.

Hoofdstuk XX. Oorlogswetten, vooral voor den koning en de vertegenwoordigers van het staatsgezag van beteekenis.

1. כי תצא למלחמה. De Thalmoed kent twee soorten van oorlogen: *verplichte oorlog,* die op Gods bevel wordt ondernomen, zooals de verovering van het Heilige Land of die dient tot verdediging tegen een vijandelijken aanval, — en *vrijwillige oorlog,* waaronder zelfs een strijd wordt gerekend, ondernomen ter voorkoming van een aanval van buiten. Voor deze laatste soort was een besluit van het hooggerechtshof noodig. Uit de bewoordingen van ons vers: *wanneer gij uittrekt* uit uw land *tegen uwen vijand,* maken sommigen op, dat hier van zulk een *vrijwilligen oorlog* sprake is; het zou dan een aanvallende, geen verdedigings-oorlog zijn; Num. 10,9 wordt immers voor den strijd tegen den in het land doorgedrongen vijand de uitdrukking כי תבוא מלחמה gebruikt. Dat niet aan den eersten *veroveringsoorlog* gedacht wordt, blijkt uit vs. 5—7, waar bezit van huizen en wijngaarden wordt verondersteld. — סוס ורכב is één groep: *paarden en wagens,* cavallerie en strijdwagens, waarin de hoofdmacht van Egypte, Philistijnen en Syriërs bestond en die steeds de zwakke zijde van de legers

2 heeft. Nu zal het zijn: Wanneer gij nadert tot den strijd,
zal de priester naar voren treden en het volk toespreken.
3 Hij zal tot hen zeggen: „Hoor, Israël! gij nadert heden ten
strijde tegen uwe vijanden; laat uw hart niet week worden;
vreest niet, weest niet overijld, en weest niet verschrikt voor
4 hen. Want de Eeuwige, uw God, is het, Die met u trekt om
tegen uwe vijanden voor u te strijden, teneinde u te doen
5 overwinnen." Doch de ambtlieden zullen tot het volk ge-
sproken hebben, als volgt: „Is er soms een man, die een
nieuw huis gebouwd en het nog niet ingewijd heeft, hij ga
heen en keere naar zijn huis terug; opdat hij niet sterve in
6 den oorlog, en een ander man het inwijde. En is er
een man, die eenen wijngaard geplant en hem nog niet als
ongewijd genoten heeft, hij ga heen en keere naar zijn huis
terug; opdat hij niet sterve in den oorlog, en een ander man hem
7 als ongewijd geniete. En is er een man, die zich eene vrouw
verloofd heeft en haar nog niet gehuwd heeft, hij ga heen en
keere naar zijn huis terug; opdat hij niet sterve in den oorlog,

---

der Israëlieten vormden; gij ziet dus tegenover u een leger, dat veel beter ten strijde toegerust is, dan het uwe. — עם רב ממך, een *in getalsterkte* u overtreffenden vijand, — twee redenen dus om bevreesd te worden. — המעלך, *die u uit Egypte*, het veel talrijker volk met zijn talrijke paarden en wagens, heeft uitgevoerd en *heeft opgevoerd* naar Palaestina.

2. בקרבכם אל המלחמה, *als gij nadert ten strijde*, v. s. als het leger bijeen komt om uit te trekken; v. a. op het oogenblik, waarop gij in het gezicht van den vijand staat, gereed om den veldslag te beginnen. Vs. 1 heeft ons reeds gesproken van Israël in het gezicht van den vijand; daarom is de laatste opvatting aannemelijker, vooral ook omdat de hier vermelde toespraak direct aansluit bij vs. 1. De maatregelen van vs. 5 v.v. laten zich echter niet goed denken als op het laatste oogenblik vóór den strijd genomen. Inderdaad neemt de Thalmoed dan ook aan, dat de toespraak vs. 2 v.v. in het gezicht van den strijd wordt gehouden; terwijl die van vs. 5 v.v. vroeger plaats vindt, hetzij aan de grens van het land of bij de eerste monstering des legers. Anderen meenen, dat ook de hier bedoelde toespraak tot het pas bijeengebrachte leger gehouden wordt; — waartegen o. a. spreekt, dat een dergelijke aanmoediging voor de personen, die straks op grond der te noemen redenen van vrijstelling naar huis zullen terugkeeren, weinig zin heeft. — הכהן, *de priester*, v. s. de hoogepriester; v. a. de משח מלחמה, de speciaal tot begeleiding des legers gezalfde *priester*, die v. s. Num. 31,6 הכהן לצבא wordt genoemd; vgl. onze aant. aldaar. — בקרבכם = בקרבכם, het is een Kal, geen Pi'el. Niettemin is de eerste kamets lang, daar hij door de wijziging van den vorm in open lettergreep staat.

3. ואמר אלהם, de volgende woorden onveranderd, in het Hebreeuwsch. — ואל תחפזו, *handelt niet overijld*, verliest uw gezond verstand niet uit angst.

4. להושיע, *om u de overwinning te verschaffen*; ישועה en תשועה beteekenen soms eenvoudig: *overwinning*, vgl. I Sam. 14,45; II Kon. 5,1.

ג מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה כְּקָרַבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן
ג וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים
הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־
ד תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם
ה לְהִלָּחֶם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃ וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים
אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ
יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃
ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־
ז יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃ וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ
אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ

---

5. Zie vs. 2. — בנה בית חדש, *die een nieuw huis gebouwd heeft;* בנה kan ook *herbouwen* of *herstellen* beteekenen; חדש is dus niet overtollig. Bij de hier gegeven vrijstellingen is het niet aan den wil der betrokkenen overgelaten er al of niet gebruik van te maken; o. i. spreekt de jussiefvorm ילך וישב reeds voor een *bevel* — zij mochten niet mede ten strijde trekken, maar moesten naar den Thalmoed de zorg voor de proviandeering enz. op zich nemen. — חנך, *in gebruik nemen*, aan zijn bestemming overgeven.

6. **ולא חללו**, *en er niet als ongewijd van heeft gebruikt*, d. w. z. na verloop der 'Orla-jaren ervan heeft mogen genieten, door de vruchten van het *vierde* jaar of, na lossing ervan, de waarde, in Jerusalem te verteren, (vgl. Lev. 19,23 v.v.) om die van volgende jaren geheel als vrijen eigendom te mogen gebruiken. — חלל beteekent: *ontwijden*, voor ongewijd houden, als ongewijd gebruiken. — כרם, meer in het bijzonder: *wijngaard*, tegenover נפן, een enkele *wijnstok*, wordt ook voor aanplantingen van andere vruchtboomen gebezigd; vgl. Recht. 15,5.

7. **ארש**, *verloven*, is door een bindend formulier eene vrouw voor zich bestemmen, קידושין door אירוסין. De huwelijksband is dan onverbreekbaar, behalve door echtscheiding. Huwelijksgemeenschap bestaat echter nog niet; de vrouw blijft deel uitmaken van het gezin haars vaders. Eerst eenigen tijd later, naar de Mishna: een jaar, heeft het eigenlijke *huwelijk* plaats, het *nemen* der vrouw in het huis van den man, נשואין of לקוחין, — wat hier לקח, *tot vrouw nemen*, door echtelijke gemeenschap, heet. Deut. 24,5 wordt bepaald, dat, wie eene vrouw *genomen* heeft, d. i. dus het huwelijk heeft gesloten, *een jaar lang* van *alle* diensten, ook van proviandeering enz. vrij is; de Thalmoed breidt de daar gegeven bepaling ook uit tot hem, die een nieuw huis *betrokken* heeft en die begonnen is een nieuwgeplanten wijngaard als ongewijd te gebruiken. Huis, landbouwplanting, huwelijk, worden hier als grond voor vrijstelling van krijgdienst aangegeven. Deut. 28,30 worden juist de drie momenten, ter wier vermijding hier die vrijstelling wordt verleend, onder de straffen voor afval genoemd. — Zooals reeds opgemerkt, zijn deze vrijstellingen *imperatief*, niet facultatief.

8 en een ander man haar huwe." De ambtlieden zullen dan
opnieuw tot het volk spreken, en zeggen: „Is er soms een
man, die bevreesd is en week van hart? hij ga heen en
keere naar zijn huis terug; opdat het hart zijner broederen
9 niet smelte, gelijk zijn hart." Als de ambtlieden zullen ge-
eindigd hebben tot het volk te spreken, dan zullen de oversten
der scharen het bevel aanvaarden aan het hoofd des volks. —
10 Wanneer gij tot eene stad naderen zult om haar te beoorlogen,
11 dan zult gij haar eerst aanbiedingen tot vrede toeroepen. Dan
zal het zijn: Indien zij u tot vrede antwoordt en zich voor
u opent, dan zal het zijn: Al het volk, dat er in gevonden
12 wordt, zal u heerendienstplichtig zijn en u dienen. Doch als
zij niet vrede met u sluit, maar met u oorlog voert, en gij
13 haar belegert; En de Eeuwige, uw God, haar in uwe macht
zal geven, dan zult gij al hare volwassen manspersonen door
14 de scherpte van het zwaard verslaan. Slechts de vrouwen,
de kinderen, het vee, en al wat in de stad zal zijn, al
haren buit, moogt gij voor u plunderen; en gij zult genie-
ten den buit uwer vijanden, dien de Eeuwige, uw God, u
15 geven zal. Zoo zult gij doen met al de steden, die zeer ver
16 van u zijn, die niet zijn van de steden dezer natiën. Doch
uit de steden dezer volkeren, die de Eeuwige, uw God, u
ten erfdeel geeft, zult gij geene ziel in het leven laten.

---

8. Als nu de in de vorige verzen bedoelde personen de rijen des legers hebben verlaten, *spreken de ambtlieden opnieuw*, enz. — הירא, *wie bang is*, wien het aan moed, ורך הלבב en *standvastigheid* ontbreekt. — יִמַּס, is toekomende tijd van Niph'al: *opdat het hart zijner broeders niet smelte*, met את bij het onderwerp, als Gen. 17,5 e. a. p.

9. וּפָקְדוּ, v. s. *dan zullen de hoofden der legerscharen het volk monsteren*, waarbij men echter את ראש, niet בראש zou verwachten; v. a. *dan zal men*, of *zullen zij*, de ambtlieden, *legeroversten aanstellen aan het hoofd des volks*, waarvoor men והפקידו zou verwachten. MENDELSSOHN: *dan zullen de hoofden der scharen monsteren*, zich plaatsend *aan het hoofd des volks*. N. a. *dan zullen de hoofden der scharen*, de divisiecommandanten, *het bevel aanvaarden aan het hoofd des volks*.

10—18. Beleg en verovering van steden, waarbij eerst vrede moet worden aangeboden. Deze wet geldt ook de steden in Palaestina, echter slechts onder voorwaarde van aanvaarding der zeven Noachidische plichten. (Vgl. onze aant. vs. 15). Zoo wordt dan ook Jos. 11,19 uitdrukkelijk geconstateerd, dat behalve Gib'on *geene der* Palaestinensische *steden vrede wilde aannemen tegenover Israël*. — וקראת אליה לשלום, *dan zult gij haar toeroepen tot vrede*, haar tot vreedzame overgave en onderwerping uitnoodigen.

11. אם שלום תענך, *als zij u vrede antwoordt*, een antwoord geeft, dat tot vrede leidt; ופתחה לך *en u* hare poorten *opent*. — יהיו לך למס ועבדוך, *zullen u tot heerendienstplichtigen zijn en u dienen*, één begrip in twee woorden uitgedrukt: zullen u als heerendienstplichtigen dienen; v. a. *zullen u*

ח אַחֵר יִקְחֶנָּה : וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־
הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב
ט אֶחָיו כִּלְבָבוֹ : וְהָיָה כְּכַלּוֹת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ
י שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם : * ס כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר (הפטרה)
יא לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם : וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם
תַּעֲנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס
יב וַעֲבָדוּךָ : וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ
יג עָלֶיהָ : וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־
יד חָרֶב : רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָּעִיר כָּל־
שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
טו אֱלֹהֶיךָ לָךְ : * כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד (נשנה)
טז אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הֵנָּה : רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה :

---

schattingplichtig zijn en voor u zekere *slavendiensten verrichten.* — כל העם, *al het volk*, ook de *mannen;* v. a. zelfs als er *Kena'anieten* in een buitenlandsche stad mochten zijn.

12. וצרת עליה, vatten wij op als nog afhankelijk van ואם in het begin van ons vers. Anderen: *dan zult*, moet *gij haar belegeren*, als plicht.

13. Slechts de weerbare *manschap* moet gedood, de vrouwen, de kinderen, het vee en de roerende goederen gespaard worden.

14. ואכלת, *gij kunt* tot uw levensonderhoud *verteren*, genieten. — אשר kan op שלל zoowel, als op איבין slaan. Het gebruik van נתן לך אשר, en niet בידך, maakt het eerste waarschijnlijker; dus: *dien gegeven heeft*, — niet: *die.*

15. כן תעשה, *zoo*, dat gij *na verovering* alleen de manschappen doodt en de overige bevolking in het leven laat, *zult gij doen* enz. Van de bevolking der Kena'anietische steden echter, die, na tot vrede uitgenoodigd te zijn, u tot den strijd noodzaken, moogt gij geen ziel laten leven (vs. 16). Zoo de Thalmoed, NACHM., MENDELSSOHN e. a. Vgl. ook Num. 21,21 en de bovenaangehaalde plaats. Anderen verklaren, dat ons vers op de geheele voorafgaande passage als tegenstelling betrekking heeft, zoodat zonder meer algeheele uitroeiing van alle Kena'anieten zou zijn voorgeschreven. — הרחקת ממך מאד, *die zeer ver van u verwijderd zijn*, zoo ver buiten uwe grenzen liggen, dat gij zeker weet, dat het geene nederzettingen *van deze volkeren* zijn.

16. Over החרם zie Lev. 27,28.

17 Maar gij zult hen alle tot ban maken: de Chittieten, de Emorieten, de Kena'anieten, de Perizzieten, de Chiwwieten en de Jeboesieten, gelijk de Eeuwige, uw God, u geboden heeft.
18 Opdat zij u niet leeren te doen gelijk al hunne gruwelen, die zij ter eere hunner goden gedaan hebben, waardoor gij zondigen
19 zoudt tegen den Eeuwige, uwen God. — Wanneer gij eene stad langen tijd belegeren zult, haar beoorlogende om haar in te nemen, zult gij haar geboomte niet bederven, door den bijl daar tegen te zwaaien; want daarvan zult gij eten, doch het niet vellen; — want is dan een mensch het geboomte des velds, dat het voor u in het beleg zou worden betrokken?
20 Doch een boom, waarvan gij weet, dat het geen boom is, die eetbare vrucht draagt, dien moogt gij bederven en vellen, ten einde een bolwerk tegen de stad te bouwen, die tegen u strijd voert, totdat zij bezwijkt.

21 1 Wanneer een verslagene gevonden wordt op den bodem, dien de Eeuwige, uw God, u geeft, om hem in bezit te nemen, gevallen op het veld, zonder dat bekend geworden is wie hem verslagen
2 heeft; Dan zullen uwe oudsten en uwe rechters uitgaan, en meten

---

17. Ook hier worden de *Girgashieten* niet genoemd; vgl. onze aant. Ex. 23,23.

18. Uit de omstandigheid, dat als argument wordt opgegeven de vrees, dat deze volkeren Israël hun heidensche zeden zouden leeren, maakt de Thalmoed op, dat, zoo zij deze opgeven en zich dus aan de Noachidische plichten onderwerpen, men ze wel mag sparen. (Vgl. vs. 10).

19. *Hoe lang ook* het beleg moge duren, moogt gij, om het te bekorten, geen *vruchtboom* vellen. Dat onder עצה hier *vruchtboomen* verstaan moeten worden, blijkt uit כי ממנו תאכל en uit de tegenstelling in vs. 20. — לא תכרת, *gij moogt niet verwoestend den bijl ertegen zwaaien*, maar moet ze tot voeding in stand houden. — Vandaar het *algemeene* voorschrift *eenig* vruchtgeboomte te vellen; wat zelfs tegenover den vijand verboden is, is, zooals vanzelve spreekt, in het gewone leven, waar niet zulk een gewichtige reden ervoor zou bestaan, zeker verboden. — כי הָאדם עץ השדה. De ה' van האדם is een *vragende*, die meermalen met Kamets voorkomt; vgl. Gen. 17,17, waar hij een Pathach heeft door Dagesh gevolgd, die vóór een keelletter Kamets wordt; zoo ook v. s. Gen. 19,9. De vragende ה na כי vinden wij ook o. a. Gen. 50,19. Dat het onderwerp van twee zoodanig verbonden uitdrukkingen in den eersten naamval *niet* vooraan behoeft te staan, bewijst o. a. Num. 23,19. — Onderwerp is עץ השדה en de zin is: al streeft gij naar het verderf der *menschen* in de stad, spaar het geboomte, *want is dan het geboomte een mensch, dat het* mede *in het beleg, door u geslagen, betrokken zou worden?* of: *dat het uit vrees voor u zich binnen den belegerden kring zou moeten terugtrekken.* Ibn 'Ezra e. a.: *want het geboomte des velds is levensvoorwaarde voor den mensch,* חיי האדם = האדם, vgl. bijv. Deut. 24,6, waar de molensteenen, die de mensch voor zijn onderhoud noodig heeft, נפש genoemd worden; — *zoodat zij door u in het beleg worden betrokken* en een deel vormen van wat gij wilt veroveren. Anderen: *gij moogt er wel van eten, — want des menschen levensonderhoud is het*

טו כִּי־הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי
טז כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַיהוָה
יז אֱלֹהֵיכֶם׃ ס כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֶם
עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי
מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא
יט מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ רַק עֵץ אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא
אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרַתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה
כ עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ

כא א כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ
ב נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃ וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ

---

geboomte des velds, — doch moogt hem niet afhouwen, *zoodat het voor u in het belegeringswerktuig wordt opgenomen.*

20. Niet alleen een boom, wiens *soort* geen vruchtboom is, maar ook een vruchtboom, waarvan gij weet, dat hij *geen* eetbare *vrucht meer draagt*, door ouderdom of verzwakking, moogt gij vellen. — מצור beteekent: *beleg, belegerde stad*, en *belegeringsmiddel*; hier het laatste. — עד רדתה, *tot zij neerdaalt* van hare hoogte; vgl. 28,52, natuurlijk van ירד, niet van רדה, wat dan zou beteekenen: *totdat gij haar bedwongen hebt.*

HOOFDSTUK XXI. 1—9. Volgens IBN 'EZRA vormt dit stuk in zekeren zin eene tegenstelling tot het vorige, waar van *oorlog* sprake is; en behandelt het geval, dat iemand vermoord wordt gevonden als slachtoffer van *persoonlijken* haat. V. a. hangt het met de geheele voorafgaande groep van wetten betreffende de staatsmachten in zooverre samen, dat een geval behandeld wordt, waarin *de autoriteiten* zich openlijk hebben te zuiveren van den blaam, hun plicht niet naar behooren te hebben vervuld, als gevolg waarvan een menschenleven zou zijn verloren.

1. **כי ימצא**, *wanneer* toevallig *gevonden wordt*; hieruit maakt de Thalmoedische traditie op, dat er sprake is van *vredestijd*, waarin zulk een geval *uitzondering* is. — חלל, *een doorboorde*, door *verwonding* gestorvene; חלל beteekent niet algemeen: *een gestorvene*, wat hier ook uit de uitdrukking הכהו op het einde van ons vers blijkt. — באדמה, *op den bodem*, vrij, onverborgen *liggend, op het veld*, niet bijv. in het water, alles omstandigheden, die erop wijzen, dat de dader geen oogenblik eraan dacht zijne daad te verbergen, — terwijl de *verwonding* de gedachte aan zelfmoord schijnt uit te sluiten. — לא נודע, het gebruik van לא en de Pathach onder de ד geven duidelijk aan, dat נודע geen deelwoord, maar verleden tijd is: *zonder dat men heeft kunnen te weten komen.*

2. **זקניך ושפטיך**. Naar IBN 'EZRA: *de oudsten en rechters* der omliggende steden; naar den Thalmoed: *u w e*, der natie *oudsten en rechters*, drie of

3 naar de steden, die rondom den verslagene zijn. Nu zal het
zijn: De stad, die het naaste bij den verslagene zijn zal, —
dan zullen de oudsten van die stad een runderkalf nemen,
waarmede nog niet gewerkt is, dat nog aan geen juk ge-
4 trokken heeft. De oudsten dier stad zullen het kalf naar
een hard dal afvoeren, dat niet bewerkt noch bezaaid mag
worden, en zij zullen daar het kalf door nekslag dooden, in
5 het dal. Dan zullen de priesters, zonen van Levie, naderen;
(want hen heeft de Eeuwige, uw God, uitverkoren, om Zijn
dienst te verrichten, en in den naam des Eeuwigen den zegen
uit te spreken, en naar hunne uitspraak wordt elke twistzaak en
6 elke plaag beslist;) En al de oudsten dezer stad, die de naasten
bij den verslagene zijn, zullen hunne handen wasschen boven het
7 kalf, dat in het dal door nekslag is gedood. En zij zullen aan-
heffen en zeggen: „Onze handen hebben dit bloed niet vergoten,
8 en onze oogen hebben het niet gezien! Vergeef Uw volk Israël,
dat Gij verlost hebt, Eeuwige! en laat niet de schuld voor on-
schuldig vergoten bloed rusten te midden van Uw volk Israël!"

---

vijf leden van het hoogste rechtscollegie, dat het geheele volk vertegenwoordigt, het Synhedrion. — ומדדו אל הערים, *en zullen* den afstand *meten naar de steden.* — אשר סביבת, *die den omtrek van den verslagene vormen*, de steden dus, die men van af de plaats, waar het lijk ligt, in alle richtingen het eerst bereikt. Stilzwijgend wordt in ieder dier steden de aanwezigheid van een *rechtscollegie* verondersteld (vs. 3 en 6.)

3. **והיה** enz. De met והיה begonnen zin wordt afgebroken en in andere constructie met ולקחו enz. voortgezet. — זקני, *de leden van het* plaatselijke *rechtscollegie*, dat uit 23 leden bestond. — עגלת בקר, *een runderkalf*, onder de twee jaar. Vgl. Lev. 9,2. — לא עבד בה, *waarmede geen werk is verricht*, bijv. als lastdier. — אשר לא משכה בעל, *dat aan geen juk getrokken heeft*, als ploeg of trekdier (vgl. Num. 19,2).

4. **נחל**, kan, zooals wij meermalen zagen, zoowel: *stroom*, als: *stroombedding*, dal, beteekenen. Hier staan twee meeningen tegenover elkander; sommigen, o. a. MAIMONIDES, verklaren: *stroom* en איתן, *sterk*, krachtig stroomend, die zelfs in den zomer niet droog wordt. אשר לא יעבד בו enz. laten zij dan op de *oevers* slaan, waar het dan ook in het vervolg *verboden* zou zijn te planten of te werken, — of wel men verklaart het als beschrijving; een zoo krachtige stroom, dat zijne bedding niet bewerkt *wordt*. (Vgl. Ps. 74,15 en 'Amos 5,24). Anderen verklaren ook hier: *stroombedding, dal*, איתן, hard, *sterk*, in zijn oorspronkelijken toestand (Ex. 14,27), steenachtig; אשר לא יעבד בו, *dat* dan in het vervolg *nooit bewerkt of bezaaid mag worden*, of v. a. *dat niet bewerkt wordt*, omdat het te steenachtig is (vgl. Num. 24,21; Miecha 6,2). Voor de eerste verklaring beroepen sommigen zich op de analogie van Deut. 9,21, en op de slotwoorden van vs. 6, waar echter niet staat, dat zij zich *in de beek* wasschen moesten (vgl. LUZZATTO). De woorden אשר לא יעבד בו schijnen mij meer voor de laatste opvatting te spreken. — וערפו, *door nekslag dooden*, niet slachten, daar er geen *zoenoffer* gebracht wordt.

ג אֶל־הֶֽעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת֙ הֶחָלָ֔ל׃ וְהָיָ֗ה הָעִיר֙ הַקְּרֹבָ֣ה אֶל־
הֶחָלָ֔ל וְלָקְח֥וּ זִקְנֵי֙ הָעִ֣יר הַהִ֔וא עֶגְלַ֥ת בָּקָ֖ר אֲשֶׁר֙ לֹא־עֻבַּ֣ד בָּ֑הּ
ד אֲשֶׁ֥ר לֹא־מָשְׁכָ֖ה בְּעֹ֑ל׃ וְהוֹרִ֣דוּ זִקְנֵ֣י הָעִ֡יר הַהִוא֩ אֶת־הָעֶגְלָ֨ה
אֶל־נַ֜חַל אֵיתָ֗ן אֲשֶׁ֤ר לֹא־יֵעָבֵד֙ בּ֣וֹ וְלֹ֣א יִזָּרֵ֔עַ וְעָרְפ֥וּ שָׁ֛ם אֶת־
ה הָעֶגְלָ֖ה בַּנָּֽחַל׃ וְנִגְּשׁ֗וּ הַכֹּהֲנִים֙ בְּנֵ֣י לֵוִ֔י כִּ֣י בָ֔ם בָּחַ֥ר יְהוָ֖ה
אֱלֹהֶ֑יךָ לְשָׁרְתוֹ֙ וּלְבָרֵ֣ךְ בְּשֵׁ֣ם יְהוָ֔ה וְעַל־פִּיהֶ֥ם יִהְיֶ֖ה כָּל־רִ֥יב
ו וְכָל־נָֽגַע׃ וְכֹ֣ל זִקְנֵ֣י הָעִ֡יר הַהִוא֩ הַקְּרֹבִ֨ים אֶל־הֶחָלָ֜ל יִרְחֲצ֗וּ
ז אֶת־יְדֵיהֶם֙ עַל־הָעֶגְלָ֣ה הֶעָרוּפָ֔ה בַּנָּֽחַל׃ * וְעָנ֖וּ וְאָמְר֑וּ יָדֵ֣ינוּ
ח לֹ֤א שָׁפְכָה֙ אֶת־הַדָּ֣ם הַזֶּ֔ה וְעֵינֵ֖ינוּ לֹ֥א רָאֽוּ׃ כַּפֶּ֣ר לְעַמְּךָ֣
יִשְׂרָאֵ֗ל אֲשֶׁ֤ר פָּדִ֙יתָ֙ יְהוָ֔ה וְאַל־תִּתֵּ֥ן דָּ֛ם נָקִ֖י בְּקֶ֣רֶב עַמְּךָ֣ יִשְׂרָאֵ֑ל

---

5. De geheele handeling van vs. 6 en 7 geschiedt *in tegenwoordigheid* der priesters, die naar de traditie de vs. 8 gegeven formule uitspreken. כי בם enz. want zij zijn *in den tempel* aangewezen tot de verrichting van den dienst en het uitspreken van den zegen — en hebben *daar buiten* te beslissen כל ריב וכל נגע, (zie Deut 17,8) *twistzaak en plaag*, d. w. z. twijfelachtige vraag in het practische leven en de beslissing over rein en onrein bij melaatschheid, — of v. a. *twistzaak en kneuzing*, geldquaesties en geschillen over toegebrachte verwondingen.

6. ירחצו, *zullen wasschen* met water; על העגלה, *over* of *bij* het lichaam van het kalf. — בנחל behoort bij הערופה. Anderen verklaren: *zullen hunne handen wasschen in de beek, bij het kalf.* Het dooden van het kalf zal toch wel niet *in* het water zijn geschied; vandaar dat ik deze verklaring minder waarschijnlijk acht. (Vgl. echter MAIMONIDES הל' רוצח ט' הל"ג).

7. ידינו לא שפכה, *onze handen hebben het bloed niet vergoten*, wij hebben direct noch indirect, bijv. door zorgeloosheid in de bewaking der wegen, schuld aan den moord. — ועינינו לא ראו, *onze oogen hebben het niet gezien*, wij hebben niet het minste vermoeden omtrent den schuldige. — Onderwerp van ויענו ואמרו zijn de beide vroeger genoemde groepen: oudsten en priesters; naar de traditie zeggen de eersten de woorden van ons vers, de laatsten die van vs. 8. Sommigen verklaren daarom ויענו: *zij zullen bij afwisseling spreken.* — שפכה, de Kethieb שָׁפְכָה vat ידינו als collectief, dus enkelvoud op; de Kerie שפכו als meervoud.

8. ואל תתן דם נקי *en laat niet rusten* de schuld, straf voor *onschuldig bloed* enz., of v. a. *en laat* voortaan *niet toe*, dat *onschuldig bloed* vergoten worde enz., dat nogmaals zulk een misdaad voorkome. — ונכפר = ונתכפר, een lijdende vorm van Hithpa'el of een gemengde vorm van Niph'al en Hithpa'el. De slotwoorden van ons vers vormen niet meer een deel van de door oudsten en priesters uit te spreken zinnen, maar zijn eene toezegging van den Wetgever.

9 Dan zal het bloed hun vergeven zijn. En gij zult de schuld voor het onschuldige bloed uit uw midden weggeruimd hebben, wanneer gij zult gedaan hebben wat recht is in de oogen des Eeuwigen. —

10 Wanneer gij uittrekt ten strijde tegen uwe vijanden, en de Eeuwige, uw God, hem in uwe macht geeft, zoodat gij van
11 hem gevangenen wegvoert; En gij ziet onder de gevangenen eene vrouw van schoone gestalte, en gij hebt verlangen naar
12 haar en wilt haar voor u tot vrouw nemen; Dan zult gij haar in het binnenste van uw huis brengen; zij zal haar hoofdhaar
13 afscheren, en hare nagels behandelen. Zij zal het kleed harer gevangenschap van zich afleggen, en in uw huis blijven zitten, en haren vader en hare moeder gedurende eene volle maand beweenen; daarna kunt gij tot haar komen en haar bijwonen,
14 en zij zal u tot vrouw zijn. Nu zal het zijn: Wanneer gij geen behagen meer in haar hebt, dan zult gij haar wegzenden, naar haren vrijen wil; verkoopen echter voor geld moogt gij

---

9. RASHIE en RASHBAM: *Gij echter*, de volksgemeenschap, hebt den plicht *het onschuldig vergoten bloed weg te ruimen*, d. w. z. den moordenaar, zoo gij hem alsnog ontdekt, te dooden. Anderen: *zoo zult gij*, door deze handeling, *de onschuldig-bloed-schuld weggeruimd hebben*, nadere uitwerking van de slotwoorden van het vorige vers.

10—14. In tegenstelling met de voorafgaande wettengroepen, die in hoofdzaak de regeling der algemeene volksaangelegenheden behandelen, volgen nu eenige wettengroepen, die vooral particuliere verhoudingen regelen in het familie- en verkeersleven, — waar, met het oog op de aanstaande verspreide vestiging des volks, afwijkingen meer waarschijnlijk worden. Vooral treedt op den voorgrond het familieleven; de onderlinge verhouding der geslachten, het huwelijksleven, verhouding van ouders tot kinderen. Ingeleid wordt deze groep door een wet, die gereedelijk den overgang vormt van de eene groep tot de andere. Het laatste gedeelte van de voorgaande groep behandelde de oorlogswetten; deze groep wordt nu geopend met een wet, die een der mogelijke gevolgen van den oorlog voor het familieleven bespreekt. Evenals Ex. 21,2 en 7 het personenrecht geïllustreerd wordt door behandeling van den misdadiger en het armste meisje, — die tot slaaf en slavin zijn verkocht, — zoo hier de geslachtelijke heiligheid en onaantastbaarheid der vrouw door het krijgsgevangen meisje, tegenover hetwelk de hartstocht en het zoogenaamde recht van den veroveraar allicht de grenzen zouden overschrijden.

10. כי תצא, *als gij uittrekt*, dus weder een oorlog, die u buiten uw grenzen voert, een *vrijwillige* veroveringsoorlog. (Vgl. 20,1). Van de Kena'anietische stammen is hier geen sprake, daar met deze elke *huwelijksgemeenschap* in ieder geval verboden is. — על איביך, meervoud, doch als collectief opgevat, gevolgd door ונתנו en שביו, de aanhangsels in het enkelvoud.

11. אשת יפת תאר. Het is twijfelachtig, of אשת hier Semiechoeth is, of wel de eenvoudige eerste naamval van het woord in zijn anderen vorm, evenals Ps. 58,9 en I Sam. 28.7. De *schoonheid* is hier alleen ge-

ט וְנִכַּפֶּר לָהֶם הַדָּם׃ וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־
תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ס

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ
יא שִׁבְיוֹ׃ וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ
יב בָּהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ וְהֵבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־
יג רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ
מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יָרֵחַ יָמִים
יד וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ וְהָיָה
אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה

---

noemd als meest waarschijnlijke aanleiding tot hartstochtelijke opwelling. — ולקחת לך לאשה, *en zoudt haar willen tot vrouw nemen* (IBN 'EZRA); n. a. *dan zult gij haar tot vrouw nemen;* in beide opvattingen sluit de tekst blijvende geslachtsgemeenschap zonder huwelijk uit. In de laatste opvatting geven dan de volgende verzen de nadere voorschriften omtrent hetgeen aan het huwelijk moet voorafgaan. — שבי en שביה, eigenlijk: *gevangenschap*, voor: *de gevangenen.*

12. **וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה**, *zij zal haar hoofdhaar afscheren*, v. s. als wijdingshandeling vóór haren overgang tot het Joodsche huis, evenals bij de wijding der Levieten, Num. 8,7, bij den melaatsche, alvorens hij in den kring van het volk terugkeert, Lev. 14,8, enz. Dan beteekent ועשתה את צפרניה ook: *verwijderen van de nagels*, — maken = in orde houden door afsnijden, vgl. II Sam. 19,25; anderen zien in de hier voorgeschreven handelingen de bedoeling om de vrouw minder schoon te doen schijnen in de oogen van haren heer, — *zij zal zich het hoofdhaar afscheren*, één der vrouwenschoonheden, waarop zij grooten prijs stellen, — (inderdaad wordt in de genoemde wijdingsgevallen het haar van het *geheele* lichaam verwijderd, hier alleen van het *hoofd*) — *en hare nagels afsnijden*, daar de vrouwen in het Oosten hare nagels lang laten groeien en bijzonder verzorgen, of v. a. *laten groeien* zonder verdere verzorging.

13. **שמלת שביה**, *het kleed harer gevangenschap*, waarin zij gevangen genomen is en dat misschien mede aanleiding was tot de hartstochtelijke opwelling. — שמלה, *bovenkleed*, v. d. *kleeding.* — וישבה בביתך, *zal blijven zitten in uw huis*, zonder nog uwe vrouw te zijn. — ובכתה, *en beweenen* het verlies der, immers bij overgang in uw huis voor haar verloren *ouders.* — ירח ימים, *een maand in dagen*, een volle maand (Gen. 29,41). In dit alles ligt, naar de traditie, tegelijk haar algeheele overgang tot den Israëlietischen Godsdienst.

14. Mocht nu na de voorbereidingsperiode blijken, dat gij haar niet tot vrouw begeert, — het huwelijk is dan natuurlijk nog niet gesloten, daar

haar niet; gij moogt haar niet dienstbaar maken, omdat gij
15 haar geweld aangedaan hebt. — Wanneer een man twee
vrouwen zal hebben, de eene bemind en de andere niet-bemind;
nu baren zij hem zonen, de beminde en de niet-beminde, en
16 de eerstgeboren zoon is van de niet-beminde; Nu zal het
zijn: Op den dag, dat hij zijnen zonen ten erfdeel geven wil
hetgeen hij bezitten zal, mag hij den zoon der beminde niet
het eerstgeboorterecht geven, boven den zoon der niet-beminde,
17 den eerstgeborene; Maar den eerstgeborene, den zoon der
niet-beminde, moet hij erkennen, om hem een dubbel aandeel
te geven van al wat als zijn eigendom gevonden zal worden;
want deze is de eersteling zijner sterkte, hem behoort het
18 recht der eerstgeboorte. — Wanneer een man eenen onge-
hoorzamen en weerspannigen zoon heeft, niet luisterende naar
de stem zijns vaders en naar de stem zijner moeder, zij hebben
hem ook getuchtigd, en hij wil toch niet naar hen luisteren;
19 Dan zullen zijn vader en zijne moeder hem grijpen, en hem

---

zij in dit geval als Joodsche vrouw geldt en slechts door echtscheiding van haren man vrij kan worden, waarbij zij dan Jodin blijft; — ושלחתה לנפשה, *dan zult gij haar wegzenden om haren zin te volgen*, zoodat zij gaan kan waarheen zij wil, zonder eenigen dwang uwerzijds. V. a. is hier gedacht aan het geval, dat de man na het huwelijk van zijne vrouw wil scheiden en beteekent ושלחתה, *gij zult haar* door een scheidingsbrief *wegzenden*, vgl. Deut. 24,1. — Tot het *heidendom* terug te keeren was haar dan, als eenmaal Jodin geworden, natuurlijk verboden. — ומכור, enz. Vgl. Ex. 21,7. — לא תתעמר בה, v. s. samenhangend met עָמֵר en עָמִיר, *schoofbinden*; v. a. *geweld aandoen*; de zin is in ieder geval: *gij zult haar geenerlei band aanleggen*, geen dwang aandoen, om u te dienen; naar den Thalmoed is het verboden eenigen dienst van haar te vorderen. — עניתה, *geweld aangedaan*, door de gevangenneming, of v. a. door de buitenechtelijke samenleving bij hare gevangenneming, voordat gij haar in uw huis hadt gebracht.

15—17. *Het eerstgeboorterecht*, ontwikkeld naar aanleiding van een geval, waarin daaraan licht zou kunnen worden tekort gedaan. Verbiedt de vorige wet, uit antipathie het recht der gevangene te verkorten, deze verbiedt uit sympathie voor een ander iemand zijn recht te ontnemen.

15. שְׂנוּאָה, *minder bemind*, vgl. Gen. 29,31. — הבכור, *de eerstgeboren* zoon van den *vader*.

16. ביום הנחילו, *op den dag, dat hij wat hij heeft zijnen zonen als erfdeel aanwijst*; hij heeft dus het recht, onder zijne wettige erfgenamen, naar zijne keuze zijn vermogen te verdeelen; doch alleen את בני, zijn *wettige* erfgenamen; hij kan geen ongerechtigde tot de erfenis roepen. — את אשר יהיה לו, *wat hem toebehoort*, waarop hij *recht* heeft, al is het nog niet in zijn *bezit*. — בכל אשר ימצא לו, vs. 17, beteekent daarentegen: *wat bij hem* als zijn vermogen aanwezig *bevonden wordt*, wat zich feitelijk in zijn bezit bevindt. — לא יוכל, *hij mag niet*, kan niet wettelijk. — לבכר, *tot eerstgeborene maken*, het eerstgeborenenrecht toekennen. — על פני, v. s. *boven*, v. a. *ten overstaan van*, n. a. zoolang deze in leven is, *in tegenwoordigheid van*, vgl. Gen. 11,28. Hij kan wel vrij zijn bezit verdeelen, maar de eerstgeborene *behoudt* zijn recht op de dubbele *erfportie*.

טו בְּבִכְסָף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ : ס כִּי־תִהְיֶיןָ
לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ
טז בָּנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה : וְהָיָה
בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר
יז אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר : כִּי אֶת־הַבְּכֹר
בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־
יח הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה : ס כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ
בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ
יט אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם : וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ

---

17. יכיר, *erkennen*, behandelen als wat hij is: de eerstgeborene. — פי שנים, *mond*, portie, eig. van eetwaren, *van twee*, dubbel aandeel; bij twee zonen kreeg dus de eerstgeborene $^2/_3$, bij drie de helft, bij vier $^2/_5$ enz. — אשר ימצא לו, *wat bij h e m*, den vader, *gevonden wordt;* ten opzichte van de nalatenschap der *moeder* geldt geen eerstgeboorterecht. — ראשית אנו, vgl. Gen. 49,3, — eerste vrucht van zijne mannelijke kracht en voortplantingsvermogen. — Bij vooroverlijden van den eerstgeborene ging dus het eerstgeboorterecht niet op den oudsten overlevende over. Hier wordt alles beheerscht door de vraag: is deze zoon het eerste kind van zijn *vader;* Ex. 13 en Num. 3,40 daarentegen, bij de *wijding* der eerstgeborenen, komt het erop aan, dat de zoon „den moederschoot geopend heeft", dus: eerste kind zijner *moeder* is. — Onze plaats vormt eene aanvulling van de erfwet Num. 27,6 vv., die eerst hier is opgenomen, omdat de eigenlijke beteekenis van het erfrecht eerst ná de vestiging in het land zou beginnen. Ook daar ter plaatse werd de erfwet immers alleen meegedeeld ten gevolge eener gerezen vraag, in verband met de aanstaande verdeeling des lands.

18—21. Gaf de vorige wet den *plicht* des vaders tot handhaving van de rechten van den eerstgeborene aan, deze behandelt een geval, waarin de *ouders* zelve den dood van hun geheel ontaarden zoon uit 's rechters hand vragen. De beschikking over het leven van het kind staat echter ook dan niet aan den vader, maar aan de wettelijk gestelde macht, de rechtbank.

18. כי יהיה לאיש בן, *wanneer een m a n een zoon heeft*, naar de traditie: een bijna volwassen zoon, d. i. ruim dertien jaren oud. — סורר ומורה, voortdurend *afwijkend* van den hem gewezen weg (vgl. Hoshéa' 4,16) en *weerspannig* handelend *tegen* de voorschriften; volgens Ibn 'Ezra ligt in סורר *nalatigheidszonde*, in מורה positief *misdrijf*. Vader *en* moeder vermanen hem vruchteloos, zij *tuchtigen* hem, doch alles baat niet; — hij blijkt onverbeterlijk. — Over יסר vgl. Deut. 8,5. Hier moet het in den zin van *lichamelijke* tuchtiging worden opgevat. Naar den Thalmoed moet hier aan *gerechtelijke* tuchtiging, geesseling op door getuigen gestaafde aanklacht der ouders voor een collegie van drie rechters, gedacht worden.

19. אל זקני עירו ואל שער מקמו, *naar de oudsten zijner stad*, de rechtbank van 23 leden, zitting houdende in *de poort zijner plaats*.

uitvoeren naar de oudsten zijner stad en naar de poort zijner
20 plaats; En zij zullen tot de oudsten zijner stad zeggen:
„Deze onze zoon is ongehoorzaam en weerspannig, hij luistert
21 niet naar onze stem; hij is een slemper en brasser." Dan zullen
hem al de lieden zijner stad met steenen werpen, dat hij sterft.
Zoo zult gij het kwade uit uw midden uitruimen; en geheel
22 Israël zal het hooren en vreezen. — Wanneer op een man eene
zonde rust, die de doodstraf verdient, en hij wordt ter dood
23 gebracht en gij hangt hem aan een hout; Dan zult gij zijn
lijk niet aan het hout laten overnachten; maar gij zult hem
op dienzelfden dag nog begraven; omdat eene minachting Gods
een gehangene is; en gij zult uwen bodem niet verontreinigen,
dien de Eeuwige, uw God, u ten erfdeel geeft.

22 1 Gij zult den os van uwen broeder of zijn lam niet zien
afgedwaald, en u daaraan onttrekken; maar terugbrengen zult

---

20. **זולל וסבא**, *slemper en brasser*. Uit Spr. 23,20 blijkt, dat זולל speciaal van vraatzuchtig *vleesch* eten, סבא van onmatig *wijn* drinken gebruikt wordt. Jer. 15,19 komt זולל in den zin van: *nietswaardig* voor, als tegenstelling van יקר, *kostbaar;* זולל is dus: de verdierlijkte mensch, die geen hooger genot kent, dan een stuk vleesch te verzwelgen. — Hierin ligt het motief, waarom de ouders de hulp des rechters tegen hun zoon inroepen: hij is zoo laag gezonken, dat hij door verdierlijking tot de schandelijkste misdaden in staat zal zijn. Hij moet tegen zichzelf beschermd worden, om niet tot schande van het menschdom te worden.

21. Terwijl anders de aanklagende getuigen met de voltrekking van de doodstraf in de eerste plaats belast zijn, is dit hier, waar dit de *ouders* zijn, om begrijpelijke redenen niet het geval. — Natuurlijk moeten ook hier de feiten door behoorlijk rechtsgeldig getuigenis van ten minste twee onpartijdige personen *bewezen* zijn. De ouders behouden tot de tenuitvoerlegging van het vonnis het recht, hun zoon vergiffenis te schenken.

22 en 23. *Zien en vreezen* was ook bij de voorafgaande wet, evenals 13,12, 7,83 en 19,20, — bij de opgave van de straf als waarschuwing voor het volk gezegd. Hier volgt nu het voorschrift, niet tot meerdere vreesverwekking de lijken van die misdadigers, wier lichamen volgens de wet na de strafvoltrekking aan een paal werden gehangen, daar te laten blijven. Vs. 22 is geheel voorzin, en ותלית אתו על עץ, geenszins *voorschrift*, als zoude *ieder* gerechtelijk ter dood gebrachte misdadiger gehangen moeten worden. De nazin begint eerst met vs. 23. Naar den Thalmoed is het hangen van het lijk des misdadigers alleen voorgeschreven bij hen, die door *steeniging* zijn ter dood gebracht; v. s. zelfs alleen bij hen, die zich aan Godslastering of afgodendienst hebben schuldig gemaakt.

22. **באיש**, *aan een man*, het lijk van eene *vrouw* werd niet gehangen. — חטא משפט מות, *een zonde van een vonnis ter dood*, een zonde, die een doodvonnis ten gevolge heeft. — והומת ותלית, *en hij is gedood en* daarna *hebt gij hem gehangen;* van *sterven* aan het hout is hier, evenmin als ergens in den Bijbel, sprake; dit was een *Romeinsche*, geen Joodsche vorm van doodstraf. — Gebruikelijk was het, naar den Thalmoed, het hangen van het lijk van den misdadiger, wiens vonnis zoo vroeg mogelijk op den dag der veroordeeling werd voltrokken, uit te stellen tot kort voor zonsonder-

כ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ
כא בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ וּרְגָמֻהוּ
כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־
כב יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ * ס וְכִי־יִהְיֶה בְּאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־
כג מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ
כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא
כב א תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס לֹא־
תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם

---

gang, om het dan dadelijk af te nemen en te begraven. — עץ, een *hout*, het was noch een galg noch een kruis, maar een *paal*, die, naar den Thalmoed, met het lijk begraven werd.

23. **לא תלין**, *laat niet den nacht doorbrengen*, het *verbod* is eerst overtreden, als de geheele nacht is verloopen; *plicht* is echter כי קבור תקברנו ביום ההוא, *hem nog denzelfden dag*, vóór het begin van den nacht, waarmede het nieuwe etmaal intreedt, *te begraven* (vgl. Num. 25,4 en Jos. 8,29; 10,26 vv.) Zooals wij meermalen zagen, worden in den Pentateuch *algemeen* geldende wetten gegeven, geïllustreerd door gevallen, waarin hunne geldigheid twijfelachtig zou kunnen zijn. Zoo Ex. 21,2 vv., vgl. Deut. 21,10; — zoo hier de algemeene bepaling: *lijken denzelfden dag te begraven*, die hier zelfs voor den gerechtelijk ter dood gebrachte van kracht verklaard wordt. Het verbod: *een lijk te laten overnachten* is dan ook algemeen voor *alle* lijken geldend, van beslist en zeker overledenen. (Dat een voorschrift der Rijkswet in anderen zin geëerbiedigd moet worden, spreekt natuurlijk vanzelve op grond van den regel דינא דמלכותא דינא). — כי קללת אלהים תלוי, RASHIE: *want minachting Gods veroorzaakt een gehangene*, immers ook een naar Gods beeld geschapen mensch; RASHBAM: *want vloek van den rechter veroorzaakt de gehangene*, indien zijn lijk den roofvogels tot prooi zou worden; LUZZATTO: *want vloek van het Goddelijk recht* enz.; n. a. *want minachting van Gods gebod* — of: *vervloeking Gods — daarvoor is hij gehangen.* — קללה kan beteekenen: *minachting*, licht tellen. Deze zou, naar RASHIE's verklaring, die wij in onze vertaling volgen, ontstaan door de openlijke verminking van het lijk, door langdurig te pronk hangen; תלוי, dus: *de* langeren tijd *hangende.* — ולא תטמא, door hem niet te begraven, zoudt gij *uwen* אדמה, voor uw werkzaamheid als mensch aangewezen *bodem verontreinigen;* v. a. *doch*, al heb Ik u geboden rekening te houden met de waarde van den mensch en zijn lijk niet der verachting prijs te geven, — ga niet zoover den misdadiger niet te straffen en *verontreinig uw bodem niet* enz. (Vgl. Lev. 18,25).

HOOFDSTUK XXII. 1—5. Beginselen voor het sociale volksleven: solidariteit van allen ter bescherming van ieders persoonlijk eigendom (1—3) en ondernemingen (4) — en instandhouding der natuurlijke scheiding der geslachten (5). Deze beginselen worden uitgedrukt in concrete voorbeelden.

1—3. Plicht van terugbezorgen van verloren goed, vgl. Ex. 23,4, waar het voorschrift reeds kort is gegeven. — והתעלמת ... לא תראה, *gij zult niet*

2 gij ze uwen broeder. Indien uw broeder echter u niet nabij
is, of gij kent hem niet, dan zult gij het in uw huis opnemen,
en het zal bij u zijn, totdat uw broeder er naar vraagt, en gij
3 het hem dan kunt wedergeven. Evenzoo zult gij ook doen
met zijnen ezel, evenzoo zult gij ook doen met zijn bovenkleed,
en zoo zult gij ook doen met elk verloren goed van uwen
broeder, dat van hem verloren geraakt is, en dat gij gevonden
4 hebt; gij moogt er u niet aan onttrekken. — Gij zult den
ezel van uw broeder of zijn os niet op den weg zien neder-
vallen, en u daaraan onttrekken; maar oprichten zult gij met
5 hem. — Niet zal mansdracht aan eene vrouw zijn, en een
man zal geen vrouwenkleed aantrekken; want gruwel is den
Eeuwige, uwen God, al wie deze dingen doet.
6 Wanneer door u een vogelnest aangetroffen wordt op den
weg, in eenigen boom of op den grond, kuikens of eieren,
en de moeder rustende op de kuikens of op de eieren,

---

zien en u onttrekken; de ontkenning לא behoort bij beide werkwoorden. — והתעלמת, *gij zult* uw oog *onttrekken*, als zaagt gij het niet, of: *gij zult u onttrekken* aan uw plicht ten zijnen opzichte. — שור en שה zijn ook hier weer soortnamen: *rund- en kleinvee.* — אחיך, Ex. t. a. p., zelfs bij het dier van een *vijand* voorgeschreven, is door אחיך de plicht niet tot dieren van *verwanten* beperkt, maar heeft dit woord den zin van: *broedermensch.* — נדחים, *verstooten*, afgedwaald, zoodat de uiterlijke omstandigheden geen twijfel toelaten, dat het goed *verloren* is. Wijst echter eenige omstandigheid erop, dat de zaak daar is neergelegd, dan mag zij niet worden verwijderd.

2. ולא ידעתו, de ו beteekent hier niet: *en*, maar: *of*. — ואספתו, is de eigenaar u bekend, maar ver verwijderd, dan *moogt* gij het in uw huis brengen en behoeft hem niet op te zoeken; is u de eigenaar onbekend, dan *moet* gij het in uw huis opnemen. Naar den Thalmoed heeft dan de vinder voor bekendmaking van de vondst te zorgen; onderhoudskosten kan hij natuurlijk den eigenaar in rekening brengen en tegen de natuurlijke revenuen der vondst verrekenen. Deze laatste bepalingen echter beperkt door והשבתו לו, *gij zult het hem teruggeven*, waarin het voorschrift ligt, ervoor te waken, dat de waarde der zaak niet door de onkosten geabsorbeerd wordt. Daaruit volgt, dat, zoo de zaak enkel onkosten vordert zonder eenig product te leveren, men de zaak liever gerechtelijk verkoopt en de opbrengst deponeert. — עד דרש אחיך אתו, *tot u w b r o e d e r h e t vordert*, tot de vs. 1 bedoelde eigenaar, die zich dus als zoodanig legitimeeren moet. — אתו, die *bepaalde* zaak vordert, waarvan hij door opgave van kenteekenen van verschillenden aard aantoont de eigenaar te zijn.

3 breidt den kring van voorbeelden verder uit ook tot niet-levend roerend goed. — שמלה, eig. *bovenkleed*, v. d. *kleeding* en in het algemeen: *kleedingstuk*, — terwijl de algemeene bepaling וכן תעשה לכל אבדת enz. naar de traditie de zorg voor het eigendom van den naaste ook uitbreidt tot vast goed, dat door overstrooming of anderzins dreigt verloren te gaan. — לא תוכל להתעלם, *gij moogt u niet* aan uw plicht *onttrekken*. Dat die plicht ten opzichte van eens anders goed niet verder gaat, dan de zorg voor eigen bezit den vinder tot handelen zou nopen, ligt in den aard der zaak. Vandaar de bepaling in den Thalmoed, dat menschen, wier waardigheid

ג הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא
יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ
ד אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ
וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ
ה לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ
ו שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס לֹא־
יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי
תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ
ז כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ
אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים

---

hen ook eigen zaken niet zou doen bergen, van den persoonlijken bergingsplicht *wettelijk* zijn vrijgesteld. — *Loon* mag voor berging noch bewaring van verloren goed in rekening worden gebracht. Hoogstens vergoeding van *werkelijk* geleden schade door tijdverlies.

4. Vgl. Ex. 23,5. Hier is sprake van het geval, dat het dier gevallen en de last van zijn rug *afgegleden* is; dat van een *lastdier* sprake is, blijkt uit de voorbeelden חמור en שור; van *kleinvee* wordt hier niet gesproken. — הקם תקים עמו, *gij zult oprichten*, dier en last, *met hem;* de eigenaar moet medehelpen. Doet hij dit opzettelijk niet, dan behoeft ook de ander geen moeite te doen, behalve voor ophelpen van het *dier*. Het is hier te doen om den plicht van hulp bij de redding van eens anders bezit. Voor de hulp bij het *opladen* mag naar den Thalmoed vergoeding worden gevraagd.

5. כלי, meer algemeen, dan het in het tweede versdeel gebruikte שמלה, beteekent de geheele *uitrusting*, kleeding, wapenen enz. Wat de beteekenis van het verbod aangaat, loopen in den Thalmoed de meeningen uiteen. V. s. is de verwisseling van kleeding tusschen de geslachten alleen met ontuchtige bedoelingen verboden; v. a. is het der vrouw verboden, gewapend ten strijde te trekken, den man zijn toilet naar vrouwenwijze te verzorgen. Doel is in ieder geval: ieder geslacht tot zijn speciaal arbeidsveld en zijn bijzondere eigenaardigheden te bepalen.

6 en 7. Bescherming van de vogelmoeder bij de uitoefening harer moedertaak. יקרא = יקרה, evenals Ex. 5,3, — met לפני, *zich door iemand laten treffen*, II Sam. 18,9. — Er is, zooals ook uit deze uitdrukking blijkt, sprake van in het veld levende vogels, althans van vogels zonder bepaalden eigenaar. V. s. blijkt dit ook uit לפניך, *ter uwer vrije beschikking*. — קן, eig. *nest*, de woning waarin de jongen worden uitgebroed; v. d. ook de *jongen* zelve (32,11), evenals ons *nest*. — צפור, naar de traditie: *reine*, voor Israëlietisch gebruik geoorloofde *vogels*. — אפרחים, juist uit het ei gekropen *jongen*, die nog niet vliegen kunnen. Bij één kuiken of één ei geldt de wet natuurlijk evengoed. — והאם, *en de moeder*, het vogelwijfje; voor het mannetje geldt de wet niet, zelfs al wordt het aangetroffen bij het broeden of verplegen der jongen. — רבצת, *rustend*, liggend, op de

7 dan zult gij de moeder niet met het broedsel nemen. Laten weg-
vliegen zult gij de moeder, doch het broedsel kunt gij voor u
8 nemen; opdat het u welga, en gij lange dagen leeft. — Wanneer
gij een nieuw huis bouwt, dan zult gij eene borstwering aan uw
dak maken; opdat gij geene bloedschuld op uw huis brengt,
9 wanneer er iemand zou afvallen. Gij zult uwen wijngaard
niet met twee verschillende zaadsoorten bezaaien, opdat niet
heilig worde het rijp geworden zaad, dat gij gezaaid hebt,
10 en de opbrengst van den wijngaard. — Gij zult niet ploegen
11 met een os en een ezel te gelijk. Gij zult u niet kleeden met
12 Sha'atnez, wol en linnen samen. — Snoeren zult gij u maken
aan de vier hoeken van uw kleed, waarmede gij u bedekt. —
13 Wanneer een man eene vrouw neemt, tot haar gekomen is
14 en haar nu haat; En hij legt tegen haar aan daden van aan-
klacht, en brengt een slechten naam over haar; hij zegt namelijk:

---

eieren om te broeden, op de jongen om ze tegen koude te beschermen. — האם על הבנים, *de moeder met de jongen;* על, *met,* evenals Gen. 32,11, zie aldaar. — בנים, hier ook voor de *eieren.*

7. Hebt gij niettemin u meester gemaakt van het nest, dan *moet gij het moederdier laten vliegen,* zijn moedertaak beschermt het; *het broedsel* echter, jongen of eieren, *kunt,* moogt *gij voor u,* voor uw gebruik, als spijze wel in de eerste plaats, *nemen;* er is dus uitsluitend sprake van *geoorloofde* vogels. — Wij hebben hier een voorbeeld van een eigenlijk verboden handeling, die echter, indien toch verricht, nog niet als overtreding onherstelbaar is, maar dan door vervulling van een plicht althans ten deele kan worden goedgemaakt, לאו הניתק לעשה; evenzoo Ex. 12,13.

8—12. Ook bij het bouwen van uw huis, bij het verzorgen van den akker, bij veldarbeid en kleeding, hebt gij de eischen der wet van levensheiliging in acht te nemen.

8. **מעקה**, van עקה, verwant met עוק, *drukken,* een omgrenzing, *borstwering,* hek. In de eerste plaats wordt hier aan de tot geregeld oponthoud bestemde *platte* daken gedacht, zooals die in het Oosten gebruikelijk zijn. Het argument in het slot van het vers geldt echter voor *elk* dak, waar soms immers, ten behoeve van reparatie bijv., zich menschen ophouden. Deze borstwering moet, naar den Thalmoed, ten minste tien handbreedten hoog zijn. — דמים, *bloedschuld.* De Thalmoed vat ולא תשים דמים בביתך weer als algemeen verbod op: *gij moogt* in het algemeen *niets,* wat tot *bloedschuld* aanleiding geeft, *in uw huis aanwezig doen zijn,* bijv. een wild dier of dgl. De *burgerrechterlijke* gevolgen van overtreding dezer wet zijn Ex. 21,28—34 behandeld. — נמנו, *ervan,* van het dak. — יגל הנגל, vgl. יומת המת (Deut. 17,6).

9. Lev. 19,19 is *bezaaien* van het veld met twee *zaadsoorten* verboden, vgl. onze aant. aldaar. Hier wordt verboden: *het zaaien van twee zaadsoorten in een wijngaard,* bijv. tarwe en gerst met druivenpitten. — פן תקדש, *opdat niet heilig worde,* תקדש = תהיה קדש, Lev. 27,10 en 21, d. w. z. voor *alle* gebruik ongeoorloofd, niet alleen om te eten, maar voor elk genot, איסור הנאה. Naar de traditie, moet het *verbrand* worden. — המלאה, vgl. Ex. 22,29 en Num. 18,27, en onze aant. aldaar, — kan beteekenen: *overvloed, rijpheid* en *het rijpe product,* — nader ontwikkeld in הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם, *z o o w e l het zaadkoren, dat gij gezaaid hebt, a l s de opbrengst van den wijngaard;* anderen vatten המלאה als Semiechoeth op, parallel met ותבואת,

ז לֹא־תַקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים
ח תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יֵיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ * ס כִּי תִבְנֶה
בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ
ט כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ
י הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס לֹא־תַחֲרֹשׁ
יא בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים
יב יַחְדָּו׃ ס גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר
יג תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃
יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־

---

het product van het zaad, m. i. onwaarschijnlijk. Rabbijnsch voorschrift breidt deze wet, die als landbouwwet door de Thora tot Palaestina beperkt is, ook tot het niet-Joodsche buitenland uit, doch alleen voor het tegelijk uitzaaien van druivenpitten met twee korensoorten.

10. **בשור ובחמר**, naar de traditie als voorbeelden, daar os en ezel de gewone trekdieren zijn; verboden is niet alleen *ploegen*, maar ook laten trekken van wagens enz. door twee dieren van verschillende soort. De wet schijnt verband te houden met het *paringsverbod*, Lev. 19,19, wat ook uit de plaatsing tusschen de verboden van soortmenging in planting (10) en kleeding (12) schijnt te volgen.

11. Over שעטנז zie onze aant. Lev. 19,19. Hier worden als stoffen *wol en linnen* uitdrukkelijk genoemd; het zijn de beide kleedingsstoffen bij uitnemendheid, wol de voornaamste kleedingsstof uit het dierenrijk, linnen die uit het plantenrijk; vgl. Lev. 13,41. Vermenging van alle andere kleedingsstoffen is dan ook niet verboden.

12. **גדלים**, *gedraaide snoeren*, koorden. Het zijn de Num. 15,27 vv. voorgeschreven ציצית, — die hier, ná het voorschrift van levensheiliging in kleeding, nog eens worden voorgeschreven. De combinatie van de uitdrukkingen ציצית, los naar buiten tredende *draden*, en גדלים, *gevlochten* snoeren, geeft, dat de schouwdraden uit, ten deele door knoopen en omwikkelingen ineengedraaide, overigens loshangende draden bestaan. — כסותך אשר תכסה בה, *uw kleed, waarmeê gij u* in werkelijkheid *bedekt*; eerst wanneer gij het als kleed gaat *gebruiken*, treedt de plicht der schouwdraden in. — De *vier* hoeken zijn ook hier eerst duidelijk genoemd. Vgl. overigens onze aant. Num. 15,37 vv.

13—29. Kuischheids- en huwelijkswetten.

13. **כי יקח**, *als iemand*, door אירוסין, *tot vrouw neemt*. — ובא אליה, ook de echtverbintenis, נשואין, heeft plaats gehad. — Zooals vs. 15 blijkt, wordt hier gedacht aan eene נערה, een meisje, dat lichamelijk juist volwassen is en waarbij de eerste kenteekenen van huwbaarheid zich geopenbaard hebben. Vgl. Ex. 21,17.

14. **עלילת דברים**. Ex. 10,2 is reeds opgemerkt, dat התעלל ב׳ beteekent: *zich in daden tegen iemand richten*, in den regel met de nevenbeteekenis:

„Deze vrouw heb ik genomen, en ben tot haar genaderd,
15 doch heb bij haar geene maagdelijkheid gevonden"; Dan
zal de vader van het jonge meisje en hare moeder de be-
wijzen van de maagdelijkheid van het jonge meisje nemen,
16 en die uitvoeren tot de oudsten der stad, naar de poort. De
vader van het jonge meisje zal tot de oudsten zeggen: „Mijne
dochter heb ik dezen man tot vrouw gegeven, doch nu haat
17 hij haar. En zie, nu legt hij daden van aanklacht aan, zeg-
gende: „Ik heb bij uwe dochter geen bewijzen van maagde-
lijkheid gevonden"; hier echter zijn de bewijzen van de maag-
delijkheid mijner dochter." Tevens zullen zij het kleed vóór
18 de oudsten der stad uitspreiden. Dan zullen de oudsten dier
19 stad den man voor zich doen komen, en hem tuchtigen. Daaren-
boven zullen zij hem met eene boete van honderd zilverstukken
straffen en die aan den vader van het jonge meisje geven,
omdat hij een slechten naam over eene Israëlietische maagd
gebracht heeft; ook moet zij hem tot vrouw blijven, hij zal
20 haar niet mogen wegzenden, zoo lang hij leeft. — Wanneer
echter waar was deze zaak; er zijn inderdaad geene bewijzen
21 van maagdelijkheid bij het jonge meisje gevonden; Dan zullen
zij het jonge meisje uitvoeren naar den ingang van het huis haars
vaders, en de lieden harer stad zullen haar steenigen, zoodat zij
sterft; want zij heeft een schanddaad begaan onder Israël, door
in haars vaders huis ontucht te plegen. Zoo zult gij het kwaad

---

slechte daden; zoo hier צלילת, v. s. *slechte daden van* דברים, *rechtszaken*, een valsche beschuldiging; v. a. een *voorwendsel van aanklacht* (Ex. 24,14), n. a. *daden van aanklacht;* eindelijk sommigen: *een daad van woorden*, praatjes; een daad, waardoor praatjes over haar gemaakt worden. Uit vs. 20 en 21 in verband met 23 en 24 blijkt, dat van de zijde van den man een formeele aanklacht tegen de vrouw wordt ingediend, als zou zij tusschen de huwelijksverbintenis, קידושין, en de huwelijksvoltrekking, נשואין, overspel hebben gepleegd. Ware zijn aanklacht gegrond, dan zou de vrouw tot steeniging veroordeeld worden; de klacht moet dus door getuigen zijn gestaafd; dit ligt dan v. s. in שם לה, *legt tegen haar aan.* — בתולים, *maagdelijkheid*, v. d. de kenteekenen daarvan. — יהוצא, *te voorschijn brengen*, evenals Num. 13,32, of: *verzinnen* of: *te berde brengen.*

15. ולקח, als voorwerp moet ook bij dit werkwoord reeds את בתולי הנער gedacht worden. — נער voor נערה is waarschijnlijk oude schrijfwijze, die ook Gen. 24,14 en 28 voorkomt en in ons geheele hoofdstuk gebruikt wordt, behalve in vs. 19.

16. נתתי, *heb ik*, de vader, *gegeven.* De vader had dus het recht van beschikking over de hand van het meisje, — wat bewijst, dat er van eene נערה of קטנה sprake is.

17. ופרשו השמלה, *het kleed* met de bewijzen der maagdelijkheid; v. a. moeten deze woorden als beeld opgevat worden: zij bewijzen de zaak en leggen haar voor, zoo duidelijk en glad, als een kleed; natuurlijk

הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃
טו וְלָקַח אֲבִי־הַנַּעֲרָ֔ וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ֖ אֶל־זִקְנֵי
טז הָעִיר הַשָּׁעָרָה׃ וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָ֔ אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי
יז לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים
לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתֵּךְ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ
יח שִׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־
יט הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי
הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה
כ לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס וְאִם־אֱמֶת הָיָה
כא הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ׃ וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ
אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וְסָקְלוּהָ אַנְשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־
עָשְׂתָה נְבָלָה בְיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע

---

is in beide opvattingen bewijs der waarheid door getuigen toegelaten, volgens de laatste zelfs vereischt.

18. **ולקחו**, *zij zullen hem nemen*, laten halen, *en hem tuchtigen*, de straf van geesseling op hem toepassen (25,2 en 3); *verwijten maken* zou beter door והוכיחו zijn uitgedrukt.

19. Gelijktijdige toepassing van lijfstraf *en* geldboete is hoogst zeldzame uitzondering in het Joodsche strafrecht, waar bij congruentie van straffen steeds alleen de zwaarste wordt toegepast. Ons geval is de eenige uitzondering. Het geld wordt den *vader* gegeven, wiens huiselijke eer in de tegen zijne dochter gerichte aanklacht is aangetast. De som is een vast bedrag, afgescheiden van den stand, waartoe de beleedigde behoort, — het is dus geene *schadevergoeding* voor de beleedigde eer, maar *boete*, וענשו. — לא יוכל לשלחה, *den man*, die met geweld den huwelijksband wilde verbreken, wordt het recht ontnomen *zijnerzijds* ooit zich aan dien band te onttrekken. *Hier* kan de man zonder toestemming der vrouw het huwelijk niet door echtscheiding ontbinden.

20. Het *negatieve* feit, dat de bewijzen van maagdelijkheid *niet* gevonden zijn, kan natuurlijk alleen daaruit volgen, dat er bewijs door getuigen is, dat zij *n o g in het huis haars vaders zijnde*, hoewel reeds door huwelijksbelofte gebonden, ארוסה, *overspel heeft gepleegd*. — לא נמצאו בתולים beteekent dus: het is bewezen, dat zij bij haar huwelijk geen maagd meer was.

21. **והוציאו**, *zij*, de rechtbank, *zullen* haar *uitvoeren* uit het huis van haren man, *naar den ingang van haars vaders huis*.

22 uit uw midden wegruimen. — Wanneer iemand bevonden
wordt, liggende bij eene vrouw, die met een man gehuwd
is, dan zullen zij alle beide sterven, de man, die bij de
vrouw gelegen heeft, zoowel als de vrouw. Zoo zult gij
23 het kwaad uit Israël wegruimen. — Wanneer er een jong
meisje in maagdelijken staat zijn zal, met een man verloofd,
en een andere man vindt haar in de stad, en ligt bij haar;
24 Dan zult gij hen beiden uitvoeren naar de poort dier stad, en hen
met steenen werpen, zoodat zij sterven; het jonge meisje, om-
dat zij niet geschreeuwd heeft in de stad, en den man, omdat
hij de vrouw van zijn naaste geweld heeft aangedaan. Zoo
25 zult gij het kwaad uit uw midden uitruimen. — Maar wanneer
op het veld de man het verloofde jonge meisje heeft gevonden,
en de man haar met geweld vastgehouden en bij haar gelegen
heeft; dan zal de man, die bij haar gelegen heeft, alleen
26 sterven. Het jonge meisje echter zult gij niets doen; er is
geene zonde, die den dood verdient, bij het jonge meisje;
want, gelijk wanneer iemand tegen zijnen naaste opstaat en
27 hem om het leven brengt, zoo is deze zaak. Want op het
veld heeft hij haar gevonden; geschreeuwd heeft het verloofde
jonge meisje, doch niemand was er, die haar te hulp kwam. —
28 Wanneer iemand vindt een jong meisje in maagdelijken staat,
die niet verloofd is, hij grijpt haar aan en ligt bij haar, en
29 zij worden gevonden; Dan zal de man, die bij haar gelegen
heeft, aan den vader van het jonge meisje vijftig zilverstukken
geven; en hem zal zij tot vrouw zijn, omdat hij haar geweld
aangedaan heeft; hij zal haar niet mogen wegzenden, zoo lang
hij leeft.

---

22. כי ימצא, *als bevonden wordt* door getuigen, na voorafgaande waarschuwing. Hier is sprake van *bewusten echtbreuk* van beide partijen, en wel met eene בעלת בעל, geheel in huwelijksgemeenschap met haren man staande vrouw, נשואה. — ימתו, gerechtelijke doodstraf door *worging*.

23 en 24. יהיה, mann. is onpersoonlijk. Overspel met een verloofd, nauwelijks tot den huwbaren leeftijd gekomen meisje, נערה מאורסה, — van beide zijden bewust. — נער, een meisje, dat den huwbaren leeftijd juist bereikt heeft (Ex. 21,7). — בתולה, *maagd*; מארשה, door קדושין aan een man verbonden.

24. De doodstraf is hier *steeniging*, daar juist in den jeugdigen leeftijd der betrokken vrouw van beide zijden aanleiding had moeten zijn tot grooter kuischheid. — *In de stad* zou, zoo zij om hulp had geroepen, wel redding mogelijk zijn geweest; dat dit niet is geschied, bewijst, dat ook zij willens en wetens overspel heeft bedreven.

25–27. Als van de zijde van den man *geweld* gebruikt is, waartegen de vrouw zich niet verzetten kon. Dit is het meest waarschijnlijk, als ook de uiterlijke omstandigheden redding voor de vrouw onmogelijk maken, zoo bijv. *in het open veld*. Natuurlijk is ook bij in de stad aangedaan *geweld* de vrouw niet strafbaar. Ook bij deze processen moet door

כג מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כִּי־יִמְצָא אִישׁ שֹׁכֵב ׀ עִם־אִשָּׁה בְּעֻלַת־בַּעַל
וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ
כג הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ
כד וּמְצָאָהּ אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ וְהוֹצֵאתֶם אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־
שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא וסקלתם וְסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־הַנַּעֲרָ
עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־
כה עִנָּה אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס וְאִם־בַּשָּׂדֶה
יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב
כו עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃ וְלַנַּעֲרָ לֹא־תַעֲשֶׂה
דָּבָר אֵין לַנַּעֲרָ חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ
כז וְרָצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה׃ כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ צָעְקָה הַנַּעֲרָ
כח הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס כִּי־יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ בְתוּלָה
כט אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ וְנָתַן הָאִישׁ
הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה
כג א תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס לֹא־יִקַּח

---

getuigen de denkbaarst groote waarschijnlijkheid van het gepleegde feit zijn geconstateerd en aan de daad waarschuwing zijn voorafgegaan.

26. כי enz. Zoomin als iemand aansprakelijk gesteld kan worden voor den door een ander met geweld op hem gepleegden moord (met zijn toestemming ware het zelfmoord), evenmin voor echtbreuk, dien een ander gewelddadig met hem begaat.

27. צעקה enz. *al zou ze* zelfs *geschreeuwd hebben, zou nog niemand haar te hulp hebben kunnen komen*, of: waarschijnlijk *heeft zij om hulp geroepen*, de omstandigheden wijzen erop; ware de echtbreuk ook harerzijds uit vrijen wil geschied, zoo zouden zij wel een andere plaats ervoor hebben gezocht.

28 en 29. Ex. 22,15 wordt het geval besproken, dat iemand een meisje van nauwelijks huwbaren leeftijd *verleidt*; hier, dat hij haar *met geweld* tot slachtoffer van zijn lusten maakt, ותפשה; — vgl. onze aant. aldaar. In ons geval *moet* hij haar tot vrouw nemen, — bovendien met de bezwarende voorwaarde, haar nimmer zijnerzijds te kunnen wegzenden; en hier moet bovendien een bedrag van vijftig shékel den vader als boete ter hand gesteld worden, — wat niet hetzelfde is, als de Ex. 22,15 genoemde מהר, die daar alleen *bij weigering* van den vader wordt uitbbetaald. Daar was immers het huwelijk niet *verplicht*. — Zooals vanzelf spreekt, kan ook hier het slachtoffer zelf of hare familie het huwelijk weigeren.

23 1 Niemand zal zijns vaders vrouw nemen, noch zijns vaders
2 kleedhoek ontblootend opheffen. — Niet kome wie door plet-
tende kneuzing of uitsnijding ontmand is, in de vergadering
3 des Eeuwigen. — Geen bastaard zal in de vergadering des
Eeuwigen komen; zelfs het tiende geslacht zal niet van hem
4 in de vergadering des Eeuwigen komen. — Geen 'Ammoniet
noch Moabiet zal in de vergadering des Eeuwigen komen; zelfs
het tiende geslacht zal van hen niet in de vergadering des
5 Eeuwigen komen, tot in eeuwigheid. Om der wille dat zij u
niet tegemoet gekomen zijn met brood en water op den weg,
toen gij uit Egypte getrokken zijt; en omdat hij Bil'am, den

HOOFDSTUK XXIII. 1. Terwijl de op grond van *bloedverwantschap* verboden geslachtsgemeenschap Lev. 18 en 20 is behandeld, volgt hier vs. 2—9 een groep van *huwelijk sverboden* op grond van lichaamsgesteldheid, geboorte en afstamming. Ons vers, dat door de Septuaginta nog tot het vorige hoofdstuk wordt gerekend, behandelt, naar den samenhang te oordeelen, een gevolg van *buitenechtelijke* geslachtsgemeenschap. Het verbod toch, met de vrouw zijns vaders, ook al is zij niet zijne moeder, omgang te hebben, is Lev. 18,7 en 8 uitdrukkelijk gegeven. Deze band duurt ook ná den dood des vaders voort; de overtreder wordt naar Lev. 29,11 met den dood door steeniging gestraft. Hier in ons vers is dan ook v. s. sprake van een vrouw, die buitenechtelijken omgang met den vader heeft gehad; v. a. wordt juist hier aan de *gehuwde* vrouw des vaders gedacht en wordt uitdrukkelijk uitgesproken, dat buitenechtelijke omgang geen, slechts door huwelijksgemeenschap voor den zoon ontstaand, huwelijksverbod ten gevolge heeft. Anderen: *de vrouw zijns vaders*, al is zij thans gescheiden of weduwe. N. a. meenen, dat ons vers slechts één en wel het Lev. t. a. p. het eerst besproken, geval van verboden verwantschapsgraden behandelt, als algemeene recapitulie van alle desbetreffende wetten. — ולא יגלה כנף אביו, *en zal niet* ontblootend *opheffen den vleugel* van het dekkleed van het huwelijksbed, of bovenkleed zijns vaders. Vgl. Roeth 3,9. Het is niet zeker te beslissen, of aan den *mantel* van den man, of aan den *deken* van het bed moet worden gedacht. De huwelijksceremoniën wijzen eerder op het eerste. Naar den Thalmoed wordt hier aan een den vader in zwagerhuwelijk toegevallen, maar nog niet met hem gehuwde weduwe zijns kinderloos overleden broeders gedacht; ook Roeth t. a. p. wordt de uitdrukking כנף juist bij een soortgelijk geval gebruikt. Vgl. echter Ez. 16, 8 en 9. — גלה heeft als voorwerp zoowel de *zaak*, die *ontbloot wordt*, als dat, *wat men opheft*; hier het laatste, evenzoo Job. 41,5; Nach. 3,5; Ps. 119,22; Jes. 22,8 en 47,2.

2. פצוע דכה וכרות שפכה, volgens LUZZATTO: *gekneusd*, zoodat hij *verpletterd* is, en *gesneden*, zoodat hij *uitstort*. V. a. *verwond door pletten*, d. w. z. wiens *testiculae* door ze plat te drukken buiten functie zijn gesteld; en *gesneden wat het uitstorten aangaat*, d. w. z. wiens uitstortingsorganen, de penis en de kanalen, zijn weg- of losgesneden. Beiden zijn door menschenhand *ontmand*; dus tot voortplanting van het geslacht ongeschikt, daarom לא יבא בקהל ה', mogen zij in de huwelijksgemeenschap der vergadering des Eeuwigen, niet worden opgenomen. Lev. 22,24 is overigens het *verbod* van dergelijke, geheele of gedeeltelijke castreering voor mensch en dier uitdrukkelijk uitgesproken. De Thalmoed onderscheidt castreeren door verminking van de *penis*, de *testiculae* en de toevoerkanalen; vgl. onze

ב אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־
ג דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל
ד יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס לֹא־יָבֹא
עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם
ה בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם
בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ

---

aant. Lev. t. a. p. — Daar hier van Israëlieten sprake is, die door geboorte reeds tot het volk Gods behooren, kan de uitdrukking בא בקהל ה׳ onmogelijk beteekenen: *in de volksgemeenschap opgenomen worden*, wat men alleen met betrekking tot *vreemdelingen* zou kunnen verbieden.

3. **ממזר**, een woord van onzekere afleiding, beteekent naar den Thalmoed een uit *bloedschande* of *overspel* geboren kind. — uit verbinding dus van twee menschen, tegen wier geslachtelijke gemeenschap de straf van uitroeiïng of door menschenhand te voltrekken doodstraf wordt bedreigd en tusschen wie een wettig huwelijk rechtens onmogelijk is. Het kind uit zulk een samenleving, overigens burgerrechtelijk geheel als zoon zijns vaders geldend, ook wat bijv. erfrecht aangaat, is uitgesloten van *huwelijk* met een Israëlietisch meisje; — het vrouwelijk kind uit zulk een omgang mag evenmin met een Israëlietischen jongeling huwen. — ממזר, dat alleen nog Zech. 9,6 voorkomt, is v. s. van מזר, een stam, die in het Arabisch in den zin van: *rot zijn* voorkomt; Ibn 'Ezra leidt het van זר met voorgevoegden dubbelen מ׳ af, evenals ממגורות, Joël 1,17 van גור = אגר; n. a. houden het voor een samentrekking uit מום זר, *vreemd gebrek*, of מעם זר, *uit een vreemd volk* (in strijd met de gegeven verklaring), of מום זרע, *een fout in de afstamming*. In onze vertaling hebben wij het door: *bastaard* teruggegeven; men houde echter wel in het oog, dat dit woord daar niet in den gewonen zin van: *buitenechtelijk kind* is gebruikt. — לא יבוא לו, de afstammelingen van een mannelijken of vrouwelijken ממזר volgen steeds dien staat. — גם דור עשירי, *ook* zelfs *het tiende geslacht niet*, d. w. z. ook niet een nog zoo verre nakomeling; vs. 4 voegt in hetzelfde zinsverband עד עולם, *tot in eeuwigheid*, bij.

4. 'Ammonieten en Moabieten, naar den Thalmoed de *mannelijke* leden dezer volkeren alleen, mogen nimmer, ook al gaan zij tot het Jodendom over, tot huwelijk met een Israëlietisch meisje worden toegelaten. De *vrouwen* echter mogen dadelijk, als zij proselietinnen zijn geworden, met een Israëlietischen man huwen. Dit blijkt vooral uit de motieven van vs. 5 en 6, die alleen ten opzichte der mannen beteekenis hebben. — De reden ligt niet in den bloedschennigen oorsprong dier volkeren, als nakomelingen van de kinderen van Lot bij zijne dochters, doch in het feit, dat zij de plichten der menschelijkheid niet hebben beoefend en hun vijandschap tegen u zoo schandelijk hebben aan den dag gelegd. — Ook het *tiende geslacht* van den als proseliet tot het Jodendom overgeganen 'Ammoniet of Moabiet mag nog geen huwelijk met een Israëlietisch meisje aangaan.

5. **לא קדמו**, *zij*, *beiden*, 'Ammon noch Moab, brachten u tegemoet. Vgl. 2,28 en 29. — שכר, *hij*, Moab, huurde Bil'am (Siporno); Nachm. laat het eerste werkwoord op 'Ammon alleen, het tweede op Moab alleen slaan.

zoon van Be'or, uit Pethor in Aram-Naharajim, tegen u ge-
6 huurd heeft, om u te vloeken. Doch de Eeuwige, uw God,
wilde niet Bil'am gehoor geven, en de Eeuwige, uw God, ver-
anderde ten uwen behoeve den vloek in zegen; omdat de
7 Eeuwige, uw God, u beminde. Gij zult noch hunnen vrede
8 noch hun welzijn zoeken, al uwe dagen in eeuwigheid. — Gij
zult den Edomiet niet verafschuwen, want uw broeder is hij;
gij zult den Egyptenaar niet verafschuwen, want vreemdeling
9 zijt gij geweest in zijn land. De kinderen, die hun geboren
zullen worden, het derde geslacht, zal van hen in de vergade-
10 ring des Eeuwigen mogen komen. — Wanneer gij met een
leger tegen uwe vijanden uittrekt, dan moet gij u voor elke
11 slechte zaak in acht nemen. Indien er nochtans iemand
onder u mocht zijn, die niet-rein is, door een nachtelijk voor-
val, dan zal hij naar buiten de legerplaats uitgaan; hij zal
12 niet binnen de legerplaats komen. En het zal zijn: Tegen
het vallen van den avond, zal hij zich in water baden; en
als de zon ondergegaan is, zal hij naar binnen de leger-
13 plaats komen. Eene plaats zal er voor u zijn buiten de

---

6. **ולא אבה**, *wilde niet* = weigerde.

7. Is u voor leden van andere volkeren voorgeschreven, hen bij u te laten wonen, *waar hij het goed kan hebben* (Deut. 23,1), niet aldus bij 'Ammon en Moab! *zoek niet hun welzijn en voordeel.* Doch het is niet voorgeschreven hun *kwaad* te doen. Integendeel wordt 2,9 en 19 zelfs uitdrukkelijk verboden, hen te bestrijden. — כל ימיך לעולם, *al uwe dagen,* zoolang gij als volk bestaat, waarbij dan לעולם, *in eeuwigheid,* ter versterking gevoegd wordt; v. a. beteekent dit laatste hier: *onder welke omstandigheden ook.*

8. *Edomieten,* nakomelingen van 'Esau, nader verwant dan 'Ammon; hoewel zij, volgens Num. 20,18—21, niet minder vijandig optraden dan genoemd volk, *moogt gij hen niet verafschuwen*; vgl. onze aant. 2,1. — Wat de Egyptenaar u ook hebbe gedaan, vergeet nooit, dat hij u als vreemdeling in zijn land heeft toegelaten en woning heeft verstrekt.

9. **דור שלישי**, het kleinkind van een tot het Jodendom overgeganen Egyptischen man of vrouw mag, als volkomen Israëliet, tot wettige huwelijksgemeenschap in Israël worden toegelaten. De proseliet zelve zal echter slechts een proselietin kunnen *huwen*; het uit buitenechtelijken omgang van een Egyptischen proseliet met een Joodsch meisje geboren kind zal zijne kinderen (uit echt met een proselietin of buiten echt met een Joodsch meisje) evenzeer „in de vergadering des Eeuwigen" zien opgenomen. — De Assyrisch-Babylonische veroveringsoorlogen met de daarop volgende overplaatsing der bevolking der veroverde landen naar andere streken, waren oorzaak, dat deze volkeren in de anderen opgingen, zoodat deze wetten op de tegenwoordige bewoners van Egypte bijv. niet toepasselijk zijn. Zich tot het Jodendom bekeerende, gelden zij, ook ten opzichte van 't huwelijk, geheel als Israëlieten. — דור שלישי, *het derde geslacht,* hier den oorsprong meerekenend, is de *kleinzoon.* שלשים, 5,9, (vgl. Ex. 20,5) is alleen daarom de *achterkleinzoon,* het derde *nakomelings*geslacht dus, omdat בני בנים ervoor genoemd zijn. — Sommigen meenen, dat slechts twee geslachten ná Mozes dit verbod zou gelden, en dan alleen

ו אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ וְלֹא־אָבָה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־
ז הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם
ח וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ * ס לֹא תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ
ט הוּא לֹא תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ בָּנִים אֲשֶׁר־
י יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס כִּי־תֵצֵא
יא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע׃ כִּי־יִהְיֶה בְךָ
אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
יב לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם
יג וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ

---

voor Egyptenaren, — overeenkomende met de twee geslachten Israëlieten, die zij onderdrukten. Naar Gen. 15,15 zou het *vierde* geslacht ná Josef terugkeeren, Joseph's tijdgenooten werden niet verdrukt, het vierde geslacht werd bevrijd, zoodat er twee geslachten tusschen zouden liggen. להם, het meervoud, toont echter o. i. onwederlegbaar aan, dat ons vers op den Edomiet zoowel, als op den Egyptenaar slaat.

10—15. Reinhouding uwer legerplaats, zelfs in den oorlog; zeker dus van uwe woonplaatsen in tijd van vrede.

10. **מחנה** moet als bijwoordelijke uitdrukking worden. — תצא is 2e pers. mannelijk, niet 3e vrouwelijk, daar מחנה mannelijk is. — Uit על איביך blijkt overigens, dat niet aan het legerkamp in de woestijn gedacht wordt, — een daarvoor geldende wet ware in ons boek niet op hare plaats. — מכל דבר רע, *voor al wat slecht is*, eenerzijds lichamelijke verontreiniging, anderzijds ook bevlekking der ziel door overtreding der wetten, speciaal, in verband met de tegenstelling van vs. 11, der kuisch- en zedelijkheidswetten.

11. Ook in het oorlogskamp geldt de Num. 5,2—4 gegeven wet. — אשר לא יהיה טהור, euphemistisch voor: אשר יהיה טמא. — מקרה לילה *door een nachtelijk voorval*; bedoeld is het Lev. 15,16 v.v. besproken geval. — **מקרה**, v. s. is de Dagésh hier alleen welluidendheidshalve geplaatst, het woord staat dan in den 4den naamval als nadere bepaling; v. a. is het zelfst. n.woord קֶרֶה, Semiechoeth קָרֵה, in den specialen zin van *pollutie* (vgl. het Thalmoedische קֶרִי) en is de מ voorzetsel: *ten gevolge van een nachtelijke pollutie* (Ibn 'Ezra). — ויצא, hij moet uit de legerplaats *zich verwijderen* en *mag niet terugkeeren*, vóór het in het volgende vers omschrevene is geschied; v. a. hij moet, zich binnen de legerplaats bevindend, het kamp *verlaten*, en, is hij toevallig erbuiten, dan mag hij het in onreinen staat niet *binnengaan*.

13. Voor uw dierlijke verrichtingen hebt gij u een *plaats* buiten het leger te bestemmen. — יצא חוץ en ישב חוץ schijnen termen te zijn voor: *voldoen aan de menschelijke behoefte* (vgl. naar achteren gaan, zich absenteeren). — יד, eig. *kant*, zijde, — *een ter zijde liggende plaats.*

14 legerplaats, waarheen gij naar buiten gaan zult. En een schopje
zult gij hebben bij uw wapentuig; en het zal zijn: als gij u buiten
nederzet, dan zult gij daarmede graven, en uwe uitwerpselen weder
15 bedekken. Want de Eeuwige, uw God, verkeert te midden van
uw leger, om u te beschermen en uwe vijanden in uwe macht te
geven; daarom moet uwe legerplaats heilig zijn, opdat Hij niet iets
onbetamelijks onder u zie, en Zich afwende van u te volgen. —
16 Gij zult geenen slaaf aan zijnen heer uitleveren, die, tot u
17 komend, van bij zijnen heer weg, zich zoekt te redden. Bij
u wone hij, in uw midden, op de plaats, die hij uitkiezen zal,
binnen eene uwer poorten, waar het hem goeddunkt; gij zult
18 hem niet krenken. — Er zal geene aan ontucht gewijde vrouw
zijn onder de dochteren van Israël, en er zal geen aan ontucht
19 gewijd man zijn onder de zonen van Israël. Gij zult geen
ontuchtloon noch hondenprijs in het huis van den Eeuwige,
uwen God, brengen ter voldoening van eenige gelofte; want
gruwel voor den Eeuwige, uwen God, zijn zij alle beide! —
20 Gij zult uwen broeder geene rente laten nemen, rente in

---

14. **ויתד**, een *pin*, eig. puntig toeloopend blok, tot het vastzetten van touwen en gordijnen, vgl. Ex. 27,19; hier een werktuig voor steken en graven, een schopje misschien, welks steel puntig is, om in den harden bodem te kunnen steken. — **בשבתך חוץ**, nadat gij u geabsenteerd hebt, — **ושבת וכסית**, *zult gij w e d e r o m bedekken*, d. w. z. v. s. de, vóór gij u nederzettet, uitgegraven aarde over uw excrementen werpen, zoodat deze aarde weder op haar plaats komt. Zoo spreken wij van: „een openstaande deur *weêr* sluiten" enz. V. a. *vervolgens*, daarna zult gij bedekken. — **צאתך** van **יצא**, wat van uw lichaam uitgaat, *uitwerpselen*.

15. God verkeert a. h. w. in uw kamp; gij hebt steeds rekening te houden met Zijne tegenwoordigheid; — het doelt niet op de verbondsarke, die het volk lang niet altijd in den oorlog zou begeleiden. — **מחניך**, de meervoudsvorm beteekent v. s.: uw legerplaats, in haar geheel zoowel als in al hare individuen en onderdeelen. LUZZATTO doet echter opmerken, dat de van ל"ה-stammen afgeleide naamwoorden dikwijls den י aannemen en zoo schijnbare meervoudsvormen worden. — **ערות דבר**, *ontblooting in eenige zaak*, eenige zedelijke onachtzaamheid, of meer algemeen: iets ongepasts. — **ושב מאחריך**, *zal zich terugtrekken v a n achter u*, zal u niet meer begeleiden; v. a. *zal zich terugtrekken* en zich plaatsen *a c h t e r u*, evenals **מאחריהם**, Ex. 14,19.

16. *Een slaaf*, die van *buiten het land*, zooals uit vs. 17 blijkt, tot u gevlucht is, zijn heer ontloopend, en bij u redding zoekend, — *moogt gij niet doen opsluiten t e n b e h o e v e v a n zijn heer*. Naar den Thalmoed: een Kena'anietsche slaaf van een Israëlietischen heer. Men moet dan den heer voor de keuze stellen, den slaaf een vrijlatingsbrief te geven, waartegen deze hem een schuldbekentenis voor het hem toekomend losgeld afgeeft, — of de vrijlating door het gerecht te hooren uitspreken. De slaaf wordt dan volkomen Israëliet. Anderen: een heidensche slaaf van een heidenschen eigenaar. Uit **יצל** blijkt in ieder geval, dat de slaaf wegens mishandeling, voor zijn eigen veiligheid, zijnen heer is ontloopen.

17. Hij mag zich vestigen waar het hem goeddunkt; naar den Thal-

יד לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אָזְנֶךָ וְהָיָה
טו בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאתֶךָ׃ כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ ׀ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ
לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב
טז מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ
יז מֵעִם אֲדֹנָיו׃ עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד
יח שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תוֹנֶנּוּ׃ ס לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה
יט מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לֹא־תָבִיא
אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת
כ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ

---

moed: waar hij zich ook vestige, zorg gij ervoor, dat het hem wélga! — Over לא תונגו, vgl. Ex. 22,20.

18. קדש, *een aan ontucht gewijde;* er waren afgoden, in wier dienst mannen of vrouwen, priesteressen en priesters, zich moesten prostitueeren. Het mag niet geduld worden, dat zoo iets door een Israëliet geschiedt, ook al is het niet in dienst van den afgod. Of bij קדש aan paederastie of aan elken vorm van ontucht (= buitenechtelijken geslachtsomgang) gedacht moet worden, staat niet vast. *Verboden* is ook het laatste zonder eenigen twijfel.

19. אתנן זונה, *ontuchtloon* en מחיר כלב, *koopprijs voor een hond,* d. i. iets wat als offer geschikt is, wat der ontuchtige vrouw als loon of als koopprijs voor een hond is gegeven, mag niet als offer worden gebracht. V. s. is juist de *hond* als type van het vooral zich geslachtelijk niet intoomende dier gekozen. Anderen houden de woorden ומחיר כלב voor een omschrijving van het loon voor den mannelijken prostitué.

20. לא תשיך. De stam נשך, eig. *bijten,* is constante term, die in den Kal: *rente nemen* beteekent. Omtrent de beteekenis van den Hiph'iel loopen de meeningen uiteen. Terwijl sommigen den vorm verklaren = תשימון נשך, dus: *rente opleggen* (vgl. onze aant. Ex. 22,24 en Lev. 25,36) en de uitdrukking dus op den *geldschieter* laten slaan, wien dan verboden wordt rente te *nemen,* — evenals uitdrukkingen als השאיל, הצבים הלוה op den geldschieter slaan; — meenen anderen, o. m. de Thalmoedische traditie, dat hier de Hiph'iel de gewone factitieve beteekenis heeft: *rente doen nemen,* en dus de *geldnemer* onderwerp is, wien hier verboden zou zijn, rente te *betalen.* Dan geeft de combinatie van onze plaats met de boven aangehaalden verbod voor den geldschieter rente te nemen, voor den geldnemer ze te betalen, voor getuigen en borgen om tot de totstandkoming van het contract mede te werken. Ons komt deze laatste opvatting het waarschijnlijkst voor, daar ook de genoemde Hiph'ielvormen zuiver factitief zijn: *als* עבם, שואל, לוה *doen optreden*; en de Kal van נשך in ieder geval beteekent: *rente nemen,* de Hiph'iel dus wél: *rente doen nemen* = geven, niet echter *rente doen*

geld, rente in spijze, rente in eenige zaak, die als renten gelden
21 kan. Den vreemde kunt gij rente laten nemen, doch uwen broeder zult gij geene rente laten nemen; opdat de Eeuwige, uw God, u zegene, in alles, waarover uwe hand zich uitstrekt, in het land, waarheen gij komt, om het in bezit te nemen. —
22 Wanneer gij eene gelofte doet ter eere van den Eeuwige, uwen God, zult gij niet uitstellen haar te voldoen; want opeischen zou het de Eeuwige, uw God, van bij u, en er zoude op u
23 zonde zijn. Doch wanneer gij nalaat geloften te doen, zal geene
24 zonde op u rusten. Wat echter gegaan is uit uwe lippen, moet gij in acht nemen en vervullen; gelijk gij den Eeuwige, uwen God, eene vrijwillige wijding beloofd hebt, wat gij met uwen
25 mond hebt uitgesproken. — Wanneer gij in den wijngaard van uwen naaste komen zult, dan moogt gij druiven eten naar uwen lust, tot uwe verzadiging toe; maar in uw vaatwerk zult gij

---

geven kan beteekenen. — נשך כסף kan beteekenen: *rente van geld*, spijzen enz., maar ook: *rente bestaande in geld* enz. Lev. t. a. p. is reeds besproken, dat de naam נשך voor rente het oog heeft op de in ieder geval uit rente voortvloeiende vermogensvermindering van den schuldenaar. Het is dus licht te begrijpen, dat het noodig geacht wordt, *elken* vorm dier vermogensbenadeeling te verbieden; zoo vat dan ook de Thalmoed de woorden נשך כל דבר אשר ישך op als algemeen verbod voor *elken* vorm van vergoeding voor het leenen van geld, in het bewijzen van diensten en betoonen van onderdanigheid of hulpvaardigheid zelfs. Men vertaalt dan: *rente, bestaande in welke zaak ook, die rente is*, eig. die bijt, die den schuldenaar zijne verplichting doet gevoelen. Anderen: *rente van elke zaak, die rente draagt*, die den schuldenaar grooter last doet dragen, dan hij van den schuldeischer ontvangen heeft. N. a. *rente van wat men op rente geeft*; dan is אשר voorwerp van ישך, waarbij de *geldschieter* als onderwerp gedacht moet worden. — De herhaling der Ex. en Lev. t. a. p. reeds in het algemeen gegeven wet vóór de komst in het land, waarmede eigenlijk eerst het handelsverkeer zou beginnen, is op zich zelf begrijpelijk genoeg. Nog duidelijker wordt die herhaling in verband met den Lev. 25,38 gegeven grond voor het renteverbod.

21. לנכרי, *den vreemde*, v. s. den afgoden dienenden, niet in uw land gevestigden vreemdeling, die slechts op handelsreizen uw land bezoekt. — תשיך, *moogt gij rente doen betalen*; v. a. is het imperatief voorschrift, dat in de argumenteering van het renteverbod Lev. t. a. p. zijn gereede verklaring vindt; evenmin als onder de Shemitta en Jobelwet, valt de niet-Israëliet onder de rentewet, welks leidend beginsel hij niet begrijpt, veel minder erkent. (Vgl. Deut. 15,3). Men verlieze verder niet uit het oog, dat hier in geen geval sprake is van het, overigens zeer relatieve en vage begrip: *woeker*, waarvoor de definitie zelfs in moderne wetgevingen lang niet eensluidend is, — maar van eenvoudige *rente*, die tegenover den Israëliet ook in den minsten graad zelfs verboden is en tegenover den niet-Israëliet dan óf toegestaan óf voorgeschreven is. *Woeker* is uit het oogpunt van *recht* tegenover *ieder* medemensch in ieder geval verboden; het renteverbod daarentegen vloeit niet uit een *rechtsbeginsel*, maar uit de Lev. t. a. p. aangegeven *wereldbeschouwing* voort.

22—24. Wet omtrent geloften, die v. s. bij de rentewet aansluit, die

כא כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ לַנָּכְרִי תַּשִּׁיךְ
וְלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ
כב עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס כִּי־תִדֹּר
נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה
כג אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ וְכִי תֶחְדַּל לְנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה
כד בְךָ חֵטְא׃ מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ
כה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ * ס כִּי תָבֹא חמישי
בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא

---

immers het denkbeeld van den Gods-eigendom van alle vermogen belichaamt; hier volgt dan de wet, om wat door vrijwillige verbintenis Gode is toegezegd, Hem ook te geven. Vgl. Num. 30. Hier wordt in de eerste plaats aan zulke geloften gedacht, die door vermogenspraestatie voldaan kunnen worden, wat uit לשלמו in den eigenlijken zin en uit מעמך, *van bij u weg*, van uw bezit, blijkt. Dus niet aan *onthoudings*geloften, die Num. 30 behandeld zijn. Meer in het bijzonder is sprake van geloften, in het heiligdom te vervullen, — offers en dgl., wier uitstel juist bij de aanstaande vestiging in het land allicht zou voorkomen en tot geheele verzaking zou leiden. — לא תאחר. Deut. 12,5 en 6 behelst naar den Thalmoed het voorschrift, bij de eerst mogelijke gelegenheid, d. w. z. bij het eerste opgangsfeest ná de gelofte, zijne verplichtingen ten opzichte des heiligdoms te vervullen. Hier wordt nu in den vorm van een *verbod* gezegd, dat men die vervulling niet mag uitstellen, welk verbod v. s. reeds overtreden is, zoodra één opgangsfeest is voorbijgegaan, zonder dat de gelofte is vervuld, v. a. eerst na *drie* feesten, v. n. a. eerst na de drie feesten in de in den Pentateuch gevolgde orde van opsomming: Pésach, Weken- en Loofhuttenfeest.

23. Geloften doen is niet verdienstelijk, geen geloften doen is niet zondig. Heeft men ze echter eenmaal gedaan, dan moeten zij ook vervuld worden. Slechts in gevaar of ter beteugeling van hartstochten wordt het afleggen van geloften in den Thalmoed goedgekeurd.

24. De termen נדר en נדבה vullen elkander hier aan: *gelijk gij*, of v. a. *wanneer gij een wijding beloofd hebt*, daar elke נדר, waarbij men eene *praestatie* op zich neemt, nog gevolgd zal moeten worden door נדבה, *aanwijzing* van het object.

25 en 26. Voorschrift voor den Israëlietischen landbezitter, den arbeider vrij genot toe te staan van de op zijn veld gerijpte vrucht, met wier snijden of inzamelen hij bezig is, — waarbij den arbeider tevens de grenzen van zijn bevoegdheid worden aangegeven. — כי תבוא, *als gij* in den oogsttijd, terwijl de vrucht plukrijp is, als oogster *komt in den wijngaard*, of vs. 26 *in het staande koren* van uwen naaste, — die samen naar de traditie *alle* vruchtsoorten en voor menschen rauw eetbare landbouwproducten omvatten. De uitdrukking בא ב׳ beteekent niet een *toevallig* komen, in het voorbijgaan, zooals een reiziger, maar een *opzettelijk* komen. De man heeft *vaatwerk* en *sikkel* bij zich, komt dus om te oogsten en

26 niets doen. — Wanneer gij bij het staande koren van uwen naaste komen zult, dan moogt gij met de hand rijpe aren afplukken, doch den sikkel zult gij niet zwaaien over het staande koren van uwen naaste.

24 1 Wanneer een man eene vrouw genomen en haar gehuwd heeft, — nu zal het zijn: als zij geene gunst in zijne oogen vindt, omdat hij iets onbetamelijks aan haar gevonden heeft, en hij schrijft haar een scheidingsbrief, en geeft dien in hare 2 hand, en laat haar weggaan uit zijn huis, — Wanneer zij nu uit zijn huis vertrokken is, en gegaan is en de vrouw van een 3 anderen man is geworden; En deze laatste man haat haar ook, en schrijft haar eenen scheidingsbrief, en geeft dien in hare hand en laat haar uit zijn huis weggaan; of als deze laatste man sterft, die haar zich tot vrouw genomen heeft;

---

te maaien. Aldus verklaart de Thalmoed, dat hier sprake is van een *arbeider*; vgl. 25,4, waar ook het werkende *dier* de gelegenheid niet mag worden benomen van het voor hem geschikte voedsel, dat het bewerkt, te eten; spreekt men daar van *te dorschen* vruchten, die dus reeds gesneden zijn, hier is sprake van den met oogsten bezigen werkman, die nog aan den grond zittende vrucht bewerkt. De Thalmoed stelt echter beiden op één lijn. De wet zelve beperkt het recht van den arbeider tot den tijd, dat de werkman bezig is de door de natuur voltooide vrucht voor menschelijk gebruik gereed te maken. Anderen denken hier aan gewone *voorbijgangers*; zulk een wet zou echter slechts in staat zijn den eigenaar te ruïneeren, zonder dat iemand er eenig blijvend voordeel van zou hebben. — כנפשך, *naar uw verlangen*, eetlust; vgl. 14,26. — שבעך, bijwoordelijke uitdrukking: *tot uw verzadiging toe*; naar den Thalmoed: niet echter onmatig gulzig.

26. מלילת, v. s. van מלל, afvallen, *rijpe*, straks af te snijden *aren*; v. a. van מלל, verdubbeling van מלא, *gevulde aren*; n. a. naar den in den Thalmoed voorkomenden stam מלל, die voor het *ontbolsteren der korrels* gebruikt wordt: *ontbolsterde korrels*. — קטף beteekent: *plukken*, losmaken, een van de vele met קט en verwante letters gevormde *snij*-tammen (קצב, קצר, קצץ, גזז, גזם, גזר; קטף, קטע; גזה, גדה, גדע enz) — וחרמש, en *den sikkel* tot snijden voor uw eigen gebruik zult gij niet zwaaien *over* of: *tegen* het koren van uwen naaste.

Hoofdstuk XXIV. 1—4. Het hier gegeven voorschrift staat vs. 4: het verbod, de gescheiden vrouw terug te nemen, nadat zij intusschen met een ander gehuwd was. Als inleiding gaan daaraan vooraf, in den voorzin, de bijzonderheden omtrent sluiten en ontbinden van huwelijken. Het slot van vs. 4 bewijst, dat voor de in dat vs. bedoelde misdaad, een misbruik van de wet tot dekking van de schandelijkste ontucht, bij de verspreiding in het land wel gevaar bestond. Daarom de geheele wet eerst hier en niet in een der vroegere boeken. Wij hebben hier weer een voorbeeld, hoe de gewichtigste wetten en beginselen vaak niet uitdrukkelijk vermeld worden, maar slechts als toelichting van een bijzonder geval.

1. כי יקח, *als nemen zal*, door de handeling van קידושין, waardoor de persoonlijke band wordt gelegd. — ובעלה, *en haar als heer neemt*, v. s. =

יג תִּתֵּן׃ ס כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ
כד א וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קְמַת רֵעֶךָ׃ ס כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה
וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת
דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃
ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ וְשָׂנֵאָהּ הָאִישׁ
ג הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ
ד אוֹ כִּי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ לֹא־

בא על, geslachtelijk bijwoont; bedoeld is in ieder geval de definitieve huwelijksvoltrekking, נשואין, waarbij de man de vrouw in zijn huis brengt. De eerstbedoelde handeling heeft den vorm eener eigendomsaanvaarding en kan, naar de traditie, op de drie daarvoor rechtsgeldige wijzen plaats hebben: door een geldswaarde in ruil voor het aanvaarde goed te geven, door een acte van overdracht of door een handeling aan het te aanvaarden goed, waardoor men zijn eigendomsrecht toont. — כי מצא בה ערות דבר, *omdat hij aan haar gevonden heeft het onbetamelijke van eenige zaak*; over de tot echtscheiding aanleiding gevende redenen, bestaat verschil van meening tusschen de scholen van Shammai en Hillel. Eerstgenoemde blijft bij het woord ערוה staan en meent, dat slechts *zedelijkheids*fouten tot echtscheiding kunnen leiden; nu zou een *vergrijp* tegen de zedelijkheid, volgens de wet, voortzetting van het huwelijk verbieden en scheiding tot *plicht* maken; hier zou dus niet gedacht moeten worden aan bepaalden *echtbreuk*, maar aan *gebrek aan* zedige *ingetogenheid*. De school van Hillel daarentegen, bewerende, dat „zedelijksfout" zou zijn uitgedrukt óf door דבר ערוה óf door ערוה alleen, maar niet door ערות דבר, verklaart: wegens een *zaak*, een tot een rechtsklacht aanleiding gevend argument; ערות wordt dan niet gebruikt in den zin van: geslachtelijke verkeerdheid, — maar van: ontblooting, *verkeerdheid* in het algemeen; in dit stelsel zou elke opzettelijke handeling der vrouw tot krenking van haren man echtscheiding ten gevolge kunnen hebben. De scheidingsgrond moet echter als דבר, *rechtszaak*, door twee getuigen bewezen zijn. — De woorden: וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה, omvatten het geheele ceremonieel der echtscheiding. *Hij*, de man, moet *schrijven* of laten schrijven; de staatsmacht en hare vertegenwoordiging, de rechter, heeft slechts te leiden en toezicht op de goede uitvoering te oefenen, kan echter niet actief optreden om de scheiding te voltrekken; hij schrijve dus לה, *voor haar*, naar de traditie: een uitsluitend met het oog op de scheiding van dezen man en deze vrouw geschreven document. — ספר כריתת, *een brief van scheiding*, eene formule, die de scheiding tusschen hen beiden onvoorwaardelijk en onbeperkt uitspreekt. En de geschreven akte *stelle hij* of zijn vertegenwoordiger *haar* of haren vertegenwoordiger *ter hand*, d. w. z. doe haar in haar bezit komen. — ושלחה מביתו, *en laat haar heengaan uit zijn huis*, verbreekt den band, die haar aan zijn huis bond. De geheele handeling der scheiding moet, evenzeer als de huwelijksverbintenis, in tegenwoordigheid van twee rechtsgeldige getuigen plaats hebben.

2. והיתה לאיש, is opnieuw *gehuwd*. Heeft de vrouw na de scheiding buitenechtelijken geslachtsomgang met een man gehad, dan mag haar eerste man haar nog wél terugnemen.

4 Dan zal haar eerste man, die haar weggezonden heeft, haar
niet mogen nemen, om hem tot vrouw te zijn, nadat zij ver-
ontreinigd is, want een gruwel is het vóór den Eeuwige; en
gij zult het land niet bezondigen, dat de Eeuwige, uw God,
5 u tot erfdeel geeft. — Wanneer een man eene nieuwe vrouw
gehuwd heeft, zal hij niet mede in den krijgsdienst uittrekken,
noch zal iets hem opgelegd worden met betrekking tot eenige
zaak; vrij zal hij zijn voor zijn huis, één jaar, opdat hij zijne
6 vrouw verheuge, die hij genomen heeft. Men zal den hand-
molen of den bovensten molensteen niet tot onderpand nemen;
7 want het leven zou hij tot onderpand nemen. — Wanneer
iemand bevonden wordt, die een persoon gestolen heeft van
zijne broederen, van de kinderen Israëls, en hem dienstbaar
gemaakt en verkocht heeft, dan zal die dief sterven. Zoo zult
8 gij het kwade uit uw midden wegruimen. — Neem u in acht
ten opzichte van de plaag der melaatschheid, om zeer acht te
geven en te doen; gelijk alles wat u de priesters, de Levieten,

---

4. אחרי אשר הטמאה, *nadat zij verontreinigd is;* הֻטַּמָּאָה, een lijdende vorm van Hithpha'el = הִתְטַמָּאָה, *zij heeft zich laten verontreinigen,* ten zijnen opzichte, door na hem een ander te huwen. V. a. een samenstelling van Hiph'iel en Hithpa'el: *is ertoe gebracht zich te verontreinigen,* zich voor hem ongeoorloofd te maken. Door deze bepaling wordt de in wettigen vorm gekleede tijdelijke ruil van echtgenooten verhinderd.

5. Wederom een wet tot versterking van den huwelijksband. — אשה חדשה, *eene* voor hem *nieuwe,* voor het eerst met hem gehuwde *vrouw,* ook al was zij weduwe of gescheiden van een vroegeren echtgenoot. MENDELSSOHN vat חדשה in bijwoordelijken zin op: *indien iemand kort geleden een vrouw heeft genomen,* in strijd met het woord. — לא יצא בצבא, hij behoeft niet eens *uit te trekken* in den krijgdienst. Hier is sprake van iemand, die werkelijk *gehuwd* is, waarbij de נשואין hebben plaats gehad; in tegenstelling met het 20,7 behandelde geval, waar slechts de persoonlijke band door קידושין is gelegd. In dat geval trekt de man wél mede uit, maar krijgt verlof om terug te keeren onder gehoudenheid, voor proviandeering enz. te zorgen (zie onze aant. aldaar); hier echter is hij *geheel vrij* van krijgsdienst. — ולא יעבר עליו לכל דבר. עבר על heeft gewoonlijk tot onderwerp: iets lastigs of drukkends, dat iemand overkomt of wordt opgelegd. Onderwerp is hier v. s. לכל דבר, met voorgevoegden ל, evenals Ex. 27,3; v. a. een verzwegen onbepaald woord: *iets*; n. a. meenen, dat עליו niet den *persoon,* maar den *krijgsdienst,* צבא, op het oog heeft, en verklaren: *en hij,* de man, *zal er,* tot den krijgsdienst, *niet toe overgaan met betrekking tot eenige zaak,* evenals in עבר על הפקודים (Ex. 30,12). Te vertalen: *men zal hem niet lastig vallen voor eenige zaak* heeft, voorzoover mij bekend, geene analogie. De traditie ziet in de volgende woorden aanleiding, om deze wet ook tot de andere, 20,6 v.v. genoemde gevallen uit te breiden, zoodat zij ook geldt voor wie een nieuw huis *betrokken,* een nieuw geplanten wijngaard als ongewijd *in gebruik genomen* heeft. — נקי לביתו, *vrij* van alle lasten *ten dienste van zijn huis.*

יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ
לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמְּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא
ה תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה: * ס כִּי־ פסוק
יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־
דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־
ו לָקָח: לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וְרֶכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל: ס כִּי־
יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ
ז וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: ס הִשָּׁמֶר
בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם

---

6. De voorafgaande wet geeft het denkbeeld, hoe het staatsbelang voor het particulier belang in zekere gevallen op den achtergrond treedt. Deze wet geeft een geval, waarin ook het particulier belang moet wijken voor de aantasting van het bestaan van een persoon, tegen wien men overigens eene rechtmatige vordering heeft. — לא יחבל, *hij*, die een pand te nemen heeft, *zal niet als pand nemen* רחים ורכב, v. s. *handmolen* en *bovensten*, loszittenden, op den ondersten *rijdenden molensteen*. Bij verplaatsbare molens zaten natuurlijk beide steenen los en men kan dus met anderen vertalen: *ondersten en bovensten molensteen*; zooals echter Ibn 'Ezra opmerkt, geeft de tweevoudsvorm רחים eerder aan, dat dit werktuig alleen reeds *twee* steenen heeft. Dan wordt hier dus zoowel de hand-, als de vaste molen besproken, waarvan de onderste steen vast zit en de bovenste alleen bij de draaiing beweegt. — כי נפש הוא חבל, *hij*, die zoo iets tot pand neemt, *zou het leven tot pand nemen*, of v. a. *want leven zou hij verrnietigen*, welken zin de Pi'el van חבל Jes. 32,7 heeft; het deelwoord van den Kal komt bij meerdere Pi'el-vormen in gelijke beteekenis voor; vgl. כובב, רובר enz. Dan zouden wij hier dus een woordspeling met homonymen hebben. — De Thalmoed vindt in deze woorden de aanwijzing, dat de wet in het algemeen verbiedt, eenig tot spijsbereiding of levensonderhoud dienend voorwerp tot pand te nemen. Het verband is in ons hoofdstuk zeer los, waarvoor ook in de wettengroepen van Ex. 21 v.v. en Lev. 19 v.v. verschillende voorbeelden zijn.

7. Vgl. Ex. 21,16. — מצא, door getuigen *wordt bevonden*, dat hij een Israëlietisch persoon in zijne macht heeft gebracht, als ware het een zaak, en והתעמר בו, zich als heer tegenover hem heeft laten gelden en hem daarna heeft verkocht. (Vgl. 21,14 en Ex. t. a. p.) — ומת, door worging. — ומכרו, *en heeft hem verkocht*; v. a. *of*; vgl. Ex. t. a. p.

8. השמר בנגע, *neem u in acht met betrekking tot*, niet: *voor*, wat door מנגע moest zijn uitgedrukt. Het is een verbod om een der bepalingen van Lev. 13 v.v. te veronachtzamen of, bijv. door de verschijnselen operatief te verwijderen, de toepassing der wetten geheel te verijdelen. — ככל enz. צויתים is v. s. voorwerp van לשמר מאד ולעשות, v. a. van תשמרו לעשות. — De priester is, zooals wij Lev. t. a. p. zagen, niet juist met het onderzoek, maar wel met de *uitspraak* omtrent rein en onrein belast.

onderrichten zullen, zooals ik hun geboden heb, zult gij in acht
9 nemen te doen. Gedenk steeds wat de Eeuwige, uw God,
Mirjam gedaan heeft, op den weg toen gij uit Egypte getrok-
10 ken zijt! — Wanneer gij tegen uwen naaste eene schuldvor-
dering van iets hebt te vorderen, dan zult gij niet in zijn huis
11 komen, om hem een pand af te nemen. Buiten zult gij blijven
staan; en de man, tegen wien gij eene vordering hebt, zal u
12 het pand naar buiten brengen. En indien hij een arm man
13 is, zult gij u met zijn pand niet nederleggen. Maar telkens
teruggeven zult gij hem het pand tegen dat de zon ondergaat,
opdat hij zich onder zijn dekkleed nederlegge en u zegene;
en u zal het tot deugd zijn vóór den Eeuwige, uwen God. —
14 Gij zult den armen en behoeftigen daglooner niets wederrech-
15 telijk onthouden, hetzij van uwe broederen of van de vreemde-
lingen bij u, die in uw land, binnen uwe poorten zijn. Op zijnen
dag zult gij hem zijn loon geven, en de zon zal er niet over onder-
gaan, want arm is hij en daarnaar draagt hij zijn zielsverlangen;

---

9. Vgl. Num. 12. De plaag trof daar zelfs eene profetes; en ook zij werd met de volle strengheid der wet behandeld (RASHBAM); anderen: denk aan Mirjam en gij zult inzien, dat melaatschheid niet een gewone ziekte, maar een goddelijke straf is. (LUZZATTO e. a.)

10—13. Schuld- en pandrecht; van de humane toepassing waarvan, vooral tegenover den arme, Gods zegen afhangt. — נשה .כי תשה in Kal beteekent: *een opvorderbare schuld hebben*, schuldeischer zijn; משאה, dus: *een opvorderbare schuld*. Men denkt dus hier aan het geval, dat de betalingstermijn voor den schuldenaar is verstreken en deze in gebreke is gebleven; het pand dient hier, zooals vs. 12 en 13 blijkt, niet tot *voldoening* der schuld, maar slechts tot dekking en zekerheid voor latere betaling. — נשה, wordt zoowel in Kal, als in Hiph'iel in dezelfde beteekenis gebruikt: *schuldeischer zijn*, en wel van een vordering, die in geld te voldoen zal zijn. — לא תבוא enz. Naar den Thalmoed mag het nemen van zulk een zekerheidspand slechts vanwege het gerecht geschieden en de schuldeischer zelf mag, volgens Ex. 22,24, niet als pandnemer optreden. Hier staat dan het voorschrift, dat zelfs de gerechtsdienaar, met de beslaglegging belast, het huis van den schuldenaar niet mag betreden. *Gij*, door den dienaar des gerechts vertegenwoordigd, *zult niet komen* enz. De schuldenaar kan dus hier geven, wat hem goeddunkt, en alle geweld is uitgesloten. Voor beslaglegging tot *voldoening* der vordering gelden de Lev. 27,8 aangestipte bepalingen.

13 en 14. Vgl. Ex. 22,25. Hier is sprake van een voor nachtelijk gebruik bestemd *dek-* of *bovenkleed*, שלמה. — בצבוטו, *met*, in het bezit van *zijn pand;* het is zeer twijfelachtig, of de pandnemer van het pand eenig persoonlijk gebruik mag maken; dus niet: *in* of *onder* zijn pand. — De schuldenaar zal dus bij dag een voor nachtgebruik bestemd kleed of voorwerp, bij nacht een zaak, die hij bij dag gebruikt, tot zekerheid moeten geven. — Voor den zin van צדקה vgl. Deut. 6,25.

14. Vgl. Lev. 19,13. *Houd het loon niet in en doe niet te kort den huurling*, die wel in den regel alleen daarom zijn werkkracht in dienst van anderen

ח הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כְּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃ זָכוֹר
אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם
ט מִמִּצְרָיִם׃ ס כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא
י אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה
יא נֹשֶׁה־בּוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הָעֲבוֹט הַחוּצָה׃ וְאִם־אִישׁ עָנִי
יב הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הָעֲבוֹט כְּבוֹא
הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה
יג אֱלֹהֶיךָ׃ * ס לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ

יד

טו אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־
תָבֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ

---

zal stellen, omdat hij *arm en behoeftig* is. Natuurlijk geldt de wet ook voor den niet-armen daglooner, zooals dan ook Lev. t. a. p. algemeen שכיר staat. — De wet geldt ook ten opzichte van *vreemden in uw poorten*, den גר תושב, bij u gevestigden niet-Israëliet, en naar den Thalmoed ook bij vergoeding voor het gebruik van dieren en voorwerpen. Dat de wet hier herhaald is, vindt zijn oorzaak in het groote gewicht van het voorschrift voor de economische toestanden in het land, wat ook door de slotwoorden van vs. 15 והיה בך חטא, d. w. z. Gods zegen zou u in het land onthouden worden, bevestigd wordt. Deze of dergelijke uitdrukkingen komen in deze laatste wettengroep, die voor het overige los aan elkander geregen zijn zonder innerlijken samenhang, bijna als refrein terug (23,21; 22; 24,4; 13; 15; 19; 25,15).

15. **ביומו**, *op zijn dag*, van den daglooner, — d. w. z. op den dag, waarop hij zijn loon te vorderen heeft; v. a. *op zijn dag*, van het loon, op den vervaldag; evenzoo ולא תבוא עליו, v. s *over h e m*, den vorderenden daglooner, v. a. *over h e t* gevorderde loon mag de zon niet ondergaan. Vergelijken wij onze plaats met Lev. t. a. p., dan zien wij, dat daar verboden wordt loon over nacht onder zich te houden, waarop de daglooner bij het vallen van den avond recht had; terwijl hier gezegd wordt, dat men loon niet *tot* het vallen van den avond bij zich mag houden. Daar de *dag* van den huurling eerst met het vallen van den avond eindigt en hij geen aanspraak op zijn loon heeft, alvorens zijn arbeidstermijn is verstreken, is naar den Thalmoed hier sprake van een arbeider, wiens arbeidstijd met het aanbreken van den dag geëindigd was. De werkgever heeft dus gedurende een half etmaal, een dag of een nacht, speling tot uitbetaling van het loon. — ביומו behoeft niet juist: *dag voor dag* te beteekenen, daar immers niet alle huurlingen daglooners behoeven te zijn. Voor week-, maand- en jaarloon geldt immers de wet evenzeer. — ואליו הוא נשא את נפשו, *daarnaar draagt hij zijn zielsverlangen* (vgl. Jerem. 44,14; Ez. 24,25); anderen, naar I Sam. 19,5: *en daarvoor draagt hij zijn ziel*, zijn leven, *ter markt*, stelt hij soms door gevaarlijk werk zelfs zijn leven in de waagschaal.

dat hij niet over u tot den Eeuwige roepe, en op u zoude
16 zonde zijn. — Vaders zullen niet voor kinderen gedood worden en kinderen zullen niet gedood worden voor vaders;
17 ieder om zijne eigen zonde zullen zij gedood worden. — Gij zult het recht van den vreemdeling, den wees niet buigen,
18 en het kleed der weduwe niet tot onderpand nemen. Gij zult gedenken, dat gij slaaf waart in Egypte, en de Eeuwige, uw God, u van daar bevrijd heeft; daarom gebied ik u deze zaak
19 te doen. — Wanneer gij den oogst in uw veld afmaait, en eene garve in het veld vergeet, zult gij niet terugkeeren om die op te nemen; voor den vreemdeling, den wees en de weduwe zal zij blijven; opdat de Eeuwige, uw God, u zegene in al het
20 werk uwer handen. — Wanneer gij uwen olijfboom afgeslagen hebt, zult gij dien niet naplukken; voor den vreemdeling, den
21 wees en de weduwe zal het blijven. Wanneer gij uwen wijngaard oogst, zult gij geene nalezing houden; voor den vreem-
22 deling, den wees en de weduwe zal het blijven. En gij zult gedenken, dat gij slaaf waart in het land Egypte; daarom gebied ik u deze zaak te doen.

---

16. V. s. is de zin van ons vers: bij halsmisdaden der ouders mag men de kinderen niet mede laten boeten en omgekeerd, — wat bij Oostersche despoten nog al vaak voorkwam (vgl. II Kon. 14); v. a. bij ontstentenis van den misdadiger, die bijv. reeds gestorven is, mag men zijne misdaad niet op zijn ouders of kinderen wreken; n. a. meenen, dat hier plaatsvervanging bij onderling goedvinden verboden is, zoodat niet de vader bijv. voor zijn zoon, die kostwinner is, de straf mag ondergaan. De Thalmoed vat de woorden על בנים op in den zin van: *ten gevolge van* daad of getuigenverklaring van *kinderen*, waaruit dan volgt, dat verwanten tot in zekeren graad niet als getuige, hetzij voor of tegen hun verwant, mogen optreden. Eene waarschuwing aan de rechters ware hier niet op hare plaats; ook vs. 17 richt zich, zooals uit het slot van het vers blijkt, tot den particulier. Velen nemen dan ook aan, dat den individueelen Israëliet hier tegelijk wordt verboden, kinderen van misdadigers de zonde hunner ouders te laten ontgelden. Noch politiek noch sociaal mag men de familie eens misdadigers als minderwaardig beschouwen. (Vgl. ook de Thalmoedische opvatting van 25,3; zie o. a. ר"ן סנהדרין כ"ז ע"ב). Vs. 10–22 bespreekt ons hoofdstuk dan uitsluitend de behandeling van in maatschappelijk opzicht ongelukkigen: armen, weduwen en weezen, vreemden en menschen, die zich, om hetgeen in hun familie is voorgekomen, door de maatschappij vaak uitgesloten zien.

17. Vgl. Ex. 23,6. Evenals Ex. 23,1 en Lev. 19,15 e. a. p. behoeven wij hier niet uitsluitend aan *rechtspraak* te denken, waartegen het onmiddellijk verband in ons vers zich verzet, — maar kan משפט גר zeer goed beteekenen: *dat, waarop de vreemde* als zoodanig *recht heeft* (vgl. משפט הכהנים, 18,3). De herinnering aan de slavernij in Egypte komt telkens voor, waar liefderijke zachtheid tegenover maatschappelijk laag staanden wordt voorgeschreven, niet echter bij voorschriften tegen onrechtvaardigheid. De zin is dan: doe niets te kort aan de bijzondere, den vreemde en wees uwerzijds toekomende praestatiën. — גר יתום, zonder verbindings-ו

טו וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס לֹא־יוּמְתוּ
אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ
יוּמָתוּ׃ ס טז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד
אַלְמָנָה׃ יז וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס יח כִּי
תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ
לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל
(אחרון) כ מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ * ס כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפָאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר
כא לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ
כב לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ
כה א מִצְרָיִם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס כִּי־

---

naast elkander geplaatst: *vreemdeling of wees* (vgl. Jer. 22,12). — ולא תחכל enz. Van een *weduwe*, rijk of arm, mag in het geheel geen pand genomen worden; v. s. zelfs in het algemeen van geene alleenstaande vrouw.

19. Lev. 19,9 wordt de levensheiligingswet gegeven, *opzettelijk* van den oogst een deel te laten staan en de bij het tot schoven bundelen ter zijde vallende *halmen* niet op te zamelen. Hier wordt nu de bepaling gegeven, dat een *vergeten bundel*, nadat gij eenmaal het veld hebt verlaten, niet mag worden weggenomen, maar den arme moet worden overgelaten. Deze, שכחה genoemde, armengave is, evenals לקט en פאה, die òf van toeval afhangen òf reeds met een minimum te voldoen zijn, niet zoozeer een middel van armenverzorging, als wel eene vermaning op het oogenblik van den oogst, dat de zegen van Boven komt en dáár de beschikking erover ligt. — עומר, *een* enkele *bundel*. *Vergeten* kan men den bundel alleen dan noemen, als op het gedeelte van het veld, waar hij staat, alle bundels, die in de richting, waarin de arbeid verricht wordt, achter dezen staan, zijn weggenomen. Al is dus het *geheele* veld nog niet afgewerkt, kan toch reeds een enkele schoof vergeten zijn.

20. **תחבט**, met een stok de vruchten *afkloppen;* wat de gewone wijze van oogsten van olijven geweest is. MENDELSSOHN: *schudden*, wat echter חבט niet beteekent. — לא תפאר אחריך, zult gij, *na uwen* geëindigden pluk, of: *achter u*, op uwe schreden terugkeerend, *niet de kroon afnemen*, de in het hoogste gedeelte van den boom groeiende vruchten afnemen, of: de den boom *nog sierende* vruchten, daar juist de in den top groeiende olijven de besten schijnen te zijn en het eerst geplukt werden. (Vgl. Menachoth 86*a*). IBN 'EZRA: van **פְּאֵרָה**, *tak, in de takken zoeken.*

Voor 21 vgl. Lev. 19,10. — Bij alle genoemde vruchtsoorten: koren, olijven en druiven, de hoofdproducten van Palaestina, die overal als typen van de landbouwproducten gelden (רגן תורש ויצהר), gelden naar den Thalmoed de wetten van *nalezing, vergeten* en *het staan laten van een hoek*, לקט שכחה ופאה.

25 1 Wanneer een twistzaak tusschen mannen ontstaat, en zij
voor het gerecht treden, opdat men hun recht spreke, dan zal
men den rechtvaardige vrijspreken en den schuldige veroor-
2 deelen. Nu zal het zijn: wanneer de schuldige straf in slagen
verdient, dan zal de rechter hem doen nederleggen, en in zijne
tegenwoordigheid doen slaan naar gelang van zijn slechtheid,
3 een bepaald getal. Veertig slagen zal hij hem doen geven,
maar er niet aan toevoegen; opdat niet, wanneer men bijvoegt
hem boven dit getal een overmatigen slag toe te brengen, uw
4 broeder vóór uwe oogen onwaardig behandeld worde. Gij zult
5 geen os muilbanden bij zijn dorschen. — Wanneer broeders
samen wonen, en één hunner sterft zonder een kind te hebben,
dan zal de vrouw des overledenen niet naar buiten, een vreem-
den man gaan toebehooren; haar zwager zal tot haar komen,
en haar zich tot vrouw nemen, en haar in zwagerhuwelijk nemen.

Hoofdstuk XXV. 1—3. De wet omtrent de straf van geesseling. Vs. 1 is niet *voorzin*, maar *inleiding*. Bij *processen tusschen personen*, die bij quaestiën over mijn en dijn en bij lichamelijk letsel, komt slechts hoogst zelden geesselstraf te pas; vs. 1 spreekt dus van processen over mijn en dijn, waarbij beide partijen voor het gerecht treden, opdat *zij*, de rechters, ten hunnen opzichte *recht doen*. — Het voorschrift luidt dan: והצדיקו enz. *den schuldige te veroordeelen, den onschuldige vrij te spreken*. Zonder aanzien des persoons moeten zij ieder zijn recht geven; sparen van den een is tekort doen van den ander. Bij *strafprocessen* komt de tegenstelling der partijen natuurlijk niet in aanmerking. Anderen nemen ons vers als voorzin: *indien twist ontstaat en zij naderen enz. en men spreekt vrij enz., dan zal het zijn* enz.; op de uiteengezette gronden, vooral omdat van een twistzaak *tusschen personen* bijna nooit מלקות het gevolg is, komt mij dit onwaarschijnlijk voor.

2. והיה. Ook hier blijkt weder, dat het instituut der geesselstraf reeds mondeling bekend was. — בן הכות, evenals בן מות (I. Sam. 20,31), *iemand, die slagen*, geesselstraf, *verdient*; בֶּן = בֶּן, evenals in בֶּן נון יהושע. — Sommigen meenen, dat הרשע in ons vers, geheel parallel met dat van het vorige, doelt op hem, die een onjuist gebleken vordering heeft ingediend; de Thalmoed, die de geesselstraf alleen bij bepaalde wetsovertredingen kent, meent, dat hier onder הרשע te verstaan is: iemand, die een slechte daad gedaan, een verbod overtreden heeft. — והפילו השפט והכהו, *de rechter zal hem* door zijnen vertegenwoordiger, den gerechtsdienaar, *doen nedervallen en slaan* לפניו *in zijne*, des rechters, *tegenwoordigheid*. Naar den Thalmoed wordt hij niet *op den grond* geworpen, maar over een zuil voorover gebogen. De geesseling geschiedde niet met een stok, maar met een soort karwats van lederen riemen; de slagen werden in groepen van drie toegebracht, telkens een op de borst en twee op den rug. — כדי רשעתו, *naar gelang van zijn slechtheid*, in verband met de door hem bedreven daad; doch niet willekeurig, maar *naar* vooraf bepaald *getal*. Naar den Thalmoed moest een geneeskundig onderzoek plaats hebben om na te gaan, hoeveel slagen hij zou kunnen verdragen. In geen geval werden hem meer toegebracht; en met het ondergaan van het hem toegemeten getal, al waren het slechts drie slagen, was de misdaad geboet.

יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל־המשפט ושפטום והצדיקו
ב את־הצדיק והרשיעו את־הרשע : והיה אם־בן הכות הרשע
ג והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר : ארבעים
יכנו לא יסיף פן־יסיף להכתו על־אלה מכה רבה ונקלה
ד אחיך לעיניך : לא־תחסם שור בדישו : ס כי־ישבו
אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין־לו לא־תהיה אשת־המת
החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה :

---

3. **ארבעים.** Evenals Lev. 23.16 *vijftig dagen* wil zeggen: *tot vijftig*, dus 49, zoo leert ook hier de traditie, dat het maximum der hem toe te brengen slagen *negen en dertig* bedraagt. Anderen: *hij zal niet voortgaan hem veertig te slaan*, dus als één zin, evenals Jes. 52,1; Hos. 1,6; waar echter het werkw. הוסיף vooraan staat. — פן יוסיף enz. Men kan den zin positief aldus teruggeven: *zoude hij bij deze nog één overmatigen slag*, d. w. z. één boven het getal, *bijvoegen, dan zou* enz. *Slaan* van een mensch, buiten de hem gerechtelijk toe te brengen straf, is *onteering* van den broeder in den mensch. De Thalmoed leidt uit de plaatsing der woorden ונקלה אחיך af, dat de misdadiger, na zijn straf te hebben ondergaan, niet meer als רשע mag gelden, maar geheel en al weder *uw broeder* is en in uw achting hersteld moet zijn. — Ook bij den misdadiger is de wet bevreesd voor ונקלה, *tot schande worden*; onteerend was de straf niet. — Samenhang met de voorafgaande groep: ook tegenover den tegen de wet in opstand gekomen broeder, die dus tijdelijk als dier met slagen behandeld wordt, de wetten der menschelijkheid niet uit het oog te verliezen. Vs. 4 geeft dezelfde wet ten opzichte van het dier.

4. *Dorschen* geschiedde veelal, door dieren over het graan te laten treden. Dien dieren moest men gelegenheid laten, tijdens den arbeid van het door hen bewerkte product te eten. — חסם, eig. *sluiten, muilbanden*, omvat elke verhindering voor het eten (Vgl. Deut 23,25 en 26). De wet geldt voor *alle* dieren; — de *os* is als gewoonlijk gebruikt dier genoemd, en *dorschen* voor allen arbeid aan voor het gebruik gereed te maken veldproducten.

5—10. Leviraatshuwelijk en ontbinding daarvan, een liefdeplicht tegenover een overleden broeder. — כי ישבו ... יחדו, v. s. *samen*, in één huis of althans één stad, *wonen*, bij elkander, zoodat zij nog ééne familie vormen. Naar den Thalmoed: *als broeders t e g e l ij k* op aarde *gewoond hebben*, zoodat een na den dood des broeders geboren broedertje de weduwe niet tot zwagerhuwelijk verplicht. — N. a. *als broeders naast elkander wonen*, doordien, als erfgenamen huns vaders, hun landbezit aan elkander grenst, — dus: broeders uit denzelfden *vader*. — ובן, en *een k i n d heeft hij niet*, bij zijn dood, al is er misschien vroeger een geweest, dat vóór hem overleden is. Is er echter een kind, al is het uit huwelijk met een andere vrouw, zelfs buitenechtelijk, dan geldt de volgende wet niet. Duidelijkst bewijs, dat niet verzorging der weduwe het doel der wet is. — לא תהיה ... החוצה, *d e vrouw*, — dus als gewoon geval slechts ééne vrouw ondersteld — *van den overledene zal niet n a a r b u i t e n* den familiekring van den overleden man, *een vreemden man tot vrouw zijn*. Sommigen met de Tsadducëers willen

6 Nu zal het zijn: de eerstgeborene, dien zij baart, zal op
den naam van zijn overleden broeder staan, opdat diens
7 naam niet uit Israël uitgewischt worde. Wanneer de man
echter niet wenscht zijne schoonzuster te nemen, dan zal zijne
schoonzuster naar de poort opgaan, tot de oudsten, en zeggen:
„Mijn zwager weigert den naam van zijn broeder onder Israël
te doen stand houden; hij wil mij niet in zwagerhuwelijk
8 nemen." De oudsten zijner stad zullen hem ontbieden en met
hem spreken. Als hij dan staat en zegt: „Ik verkies haar niet
9 te nemen"; Dan zal zijne schoonzuster, voor de oogen der
oudsten, tot hem naderen, zal hem den schoen van zijnen voet
af uittrekken, en vóór zijn aangezicht uitspuwen; daarbij zal
zij aanheffen en zeggen: „Zoo zal den man gedaan worden, die
10 zijns broeders huis niet zal opbouwen. En zijn naam zal onder
11 Israël genoemd worden: het huis des barrevoeters." — Wanneer

---

het woord החוצה verklaren: *naar buiten* het huis haars vaders, waar zij als ארוסה, nog slechts door קדושין aan den overledene gebonden en nog niet met hem in het huwelijk getreden, nog verblijf zou houden. De wet zou dan voor de *werkelijk* gehuwde vrouw niet gelden. Uit de bijvoeging: לאיש זר, in tegenstelling met יבמה, blijkt echter, dat zij reeds geheel in den familiekring des overledenen is opgenomen, zoodat hier juist van een ten volle *gehuwde* vrouw sprake is. Anderen verklaren: לא תהיה החוצה, *zij zal niet u i t gehuwelijkt worden aan een vreemden man.* — יבא עליה, gewoonlijk בא אל. — Door *tot haar te komen*, echtelijke bijwoning, neemt hij haar zich tot vrouw en voltrekt zwagerhuwelijk aan haar. — יבמה, *haar zwager*; waar meerdere broeders zijn, de oudste.

6. *De eerstgeborene, dien zij baren zal, zal optreden op naam*, in de rechten *van zijn*, des zwagers, *overleden broeder;* niet: *zal den naam des overledenen dragen*, vgl. והקם זרע לאחיך Gen. 38,8. — Roeth's zoon wordt immers niet Machlon, maar 'Obed genoemd. — הבכור אשר תלד, *het eerste kind* uit dit huwelijk, *dat zij baart;* de man kan reeds andere kinderen hebben, de vrouw reeds uit een vroeger huwelijk moeder zijn; בכור is hier dus in oneigenlijken zin gebruikt. NACHM. vat het geheele vers als wensch op: *dan zal het*, hopen wij, *gebeuren*, dat zij een kind ter wereld brengt, dat den naam des overledenen voortzet, zoodat die nimmer uit Israël zal verdwijnen. — De Thalmoed neemt aan, dat de zwager, die zijns broeders weduwe huwt, zonder meer in de vermogensrechten des overledenen treedt. Vgl. Roeth 4,5 en 10, waar het daar besproken huwelijk met het zwagerhuwelijk veel overeenkomst heeft. De instelling zelve komt reeds Gen. 38 als gebruikelijk voor.

7. ואם לא יחפץ האיש, *als de man niet wenscht* het zwagerhuwelijk te voltrekken; — wenscht *de vrouw* het niet, dan is het directe gevolg, dat zij met geen ander kan huwen, daar de dood van haren man een zekeren band tusschen haar en haar zwager heeft gelegd, die haar ten deele als gehuwde vrouw doet beschouwen. Tal van gevallen zijn denkbaar, die zwagerhuwelijk onmogelijk of ongewenscht maken. Zoo bijv. bloedverwantschap tusschen de weduwe en een harer zwagers, zoodat huwelijk met dezen, wettelijk niet geoorloofd zou zijn; dan ontstaat van begin af aan geen band van huwelijk tusschen hen beiden; verder kan een bijzonder huwelijksverbod in den weg staan, bijv. als de weduwe vroeger ge-

ו וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה
ז שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ
וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים
ח לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃ וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ
ט וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ
אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו
וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית
י אָחִיו׃ וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃ ס כִּי

---

scheiden vrouw en haar zwager priester is; of ook kunnen bijzondere omstandigheden, als leeftijdsverschil, lichaamsgebreken en dgl. het huwelijk ongewenscht maken. Voor zoodanige gevallen geeft de Thora de mogelijkheid door de vervulling der Chalietsa-plicht den huwelijksband, door des broeders dood ontstaan, te ontbinden. In vs. 8 wordt de beoordeeling en het onderzoek dier omstandigheden aan de wettelijke uitvoerende autoriteit opgedragen. Reeds sinds de oudste tijden nu waren tal van autoriteiten van meening, dat in het algemeen de vervulling der Chalietsa-plicht de voorkeur verdient boven zwagerhuwelijk, — wat dan ook bij ons, althans bij de zoogen. Hoogduitsche Israëlieten, als vaste regel is aangenomen. — ויצלתה השערה, *zij zal*, als zij wil, *naar de poort*, de te voren aangewezen plaats der terechtzitting, *gaan*. Met *de poort* is, zooals vs. 8 blijkt, die *zijner* woonplaats bedoeld. De rechtbank der woonplaats van den zwager is competent. — Wil hij echter, dan kan de behandeling der zaak ook elders plaats vinden. — ודברו אליו, *zij zullen tot hem spreken*, niet juist hem zwagerhuwelijk aanraden, maar overleg plegen omtrent de oorzaken zijner weigering en hem raden wat in de gegeven omstandigheden het meest gewenscht is. — ועמד, v. s. *treedt hij op*, v. a. plaatst hij zich dan *staande*, zooals voor de rechtbank betaamt, voor den rechter en verklaart: *ik verkies niet*, vind het niet raadzaam *haar te nemen*, dan enz.

9. **וְנִגְּשָׁה.** De Niph'al beteekent gewoonlijk: bescheiden *nader treden*, terwijl de Kal dikwijls een ruw, brutaal, vijandig *naderen* beteekent, zooals Recht. 20,23; II Sam. 1,15; Jes. 50,8 e. a. p. — וחלצה, *zij trekt den* vast verbonden *schoen van zijn voet af*; het is een נעל, een den voet bedekkende schoen, geen enkele sandaal, die onmiddellijk *op* den voet zit, zonder dat er iets tusschen is, zoodat zij den schoen *van den voet af* trekt. — וירקה בפניו, *en spuwt vóór zijn aangezicht*, zoodat hij het ziet; vgl. Num. 12,14; ook dit geschiedt: לעיני הזקנים, die het dus ook moeten zien. Zij spuwt op den grond, en drukt daarmede hare minachting uit voor wie uit pure liefdeloosheid dit zwagerhuwelijk zou weigeren. Ook de volgende woorden, vs. 10, worden door de vrouw uitgesproken; die dus zegt: zoo behoort den man te worden gedaan, die niet bouwen *wil* enz. en zijn naam worde genoemd enz. Anderen verklaren vs. 10 als eene wetsbepaling: שמו, *zijn naam*, die van des zwagers huis, zal voor het vervolg genoemd worden enz. = שם ביתו; dit ter verklaring van den overgang: *zijn naam worde genoemd huis van* enz.

personen met elkander handgemeen worden, een man en zijn broeder, en de vrouw des eenen komt er bij, om haren man te redden uit de hand van hem, die hem slaat; en zij strekt hare hand uit en grijpt hem bij zijne schaamdeelen;
12 Dan zult gij haar de hand afkappen; uw oog zal niet sparen. —
13 Gij zult in uwen buidel geene tweederlei gewichten hebben:
14 een groot en een klein. Gij zult in uw huis geen tweederlei
15 Epha hebben, eene groote en eene kleine. Volkomen en rechtvaardig gewicht zult gij hebben; volkomene en rechtvaardige Epha zult gij hebben; opdat uwe dagen lang zijn op den
16 bodem, dien de Eeuwige, uw God, u geeft. Want gruwel is den Eeuwige, uwen God, al wie zulke dingen doet; al wie ongerechtigheid oefent!
17 Gedenk steeds wat u 'Amalek gedaan heeft, op den weg,
18 toen gij uit Egypte getrokken waart. Hoe hij u op den weg overviel en onder u de achterhoede afsneed, al de zwakken, die u volgden, terwijl gij vermoeid en afgemat waart; en hij
19 vreesde God niet. Nu zal het zijn: als de Eeuwige, uw God, u van al uwe vijanden van rondom rust zal gegeven hebben,

---

11 en 12. Straf voor opzettelijk toegebrachte *schande*, die tegelijk een ernstig vergrijp tegen de zeden inhoudt. — נצה כי ינצו beteekent eig.: *handgemeen worden*, zie Ex. 21,22. — אנשים יחדו, *personen te samen*. — איש ואחיו, en wel: *een man met zijn broeder*. — אנשים, als eigenlijk meervoud van אנוש, duidt niet zeker de sexe aan; vandaar de bijvoeging. Aan een, als laatste middel tot redding van haren man uit werkelijk *levensgevaar* verrichte daad wordt hier niet gedacht.

13. וקצתה, naar de traditie: *vergoeding voor* den toegebrachten *smaad*, evenals: *oog voor oog* enz., Deut. 19,21, waar ook, bij een bepaald in schadevergoeding of boete bestaande straf, de woorden לא תחוס עינך staan. De zin dezer woorden is dan: hoewel zij met goede bedoeling heeft gehandeld, spaar haar niet; haar daad is in te heftigen strijd met de zedigheid. Anderen vatten de woorden וקצתה enz. letterlijk op: haar daad bedreigt het *leven* van den door haar zoo aangevallene; red hem, door haar de hand te verlammen; dan zou onze plaats niet tot den *rechter*, maar tot ieder Israëliet gericht zijn.

13—16. Algemeene vermaning tot strenge eerlijkheid in het gewone handelsverkeer, in maten en gewichten.

13. אבן ואבן, *een weegsteen en een* andere *steen*; de zin is natuurlijk niet, dat men geen gewichten van verschillende soort en verdeeling mag hebben, maar geen in naam gelijkwaardige, in waarheid ongelijke gewichten, de zwaardere voor den inkoop, de lichtere voor den verkoop. Ten duidelijkste blijkt deze bedoeling in vs. 14, waar geen algemeene uitdrukking voor inhoudsmaat, maar de speciale naam *Epha* genoemd wordt, vgl. Lev. 19,35 en 36. Hier worden alleen gewicht en inhoudsmaat voor drooge waren genoemd, vgl. onze aant. t. a. p. Ook hier sluit deze wet een groep van wetten af. — בכיסך, *in uw* voor het bergen der weegsteenen bestemd *zakje*, vanwaar de uitdrukking: אבני כיס, *steenen in het zakje* voor: *gewichten* (Spr. 16,11 e. a. p.)

14. איפה, eig. naam van een inhoudsmaat voor *drooge* waren, kan hier als algemeene naam voor *inhoudsmaten* gebezigd zijn.

יג יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל
יד אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו: וְקַצֹּתָה
טו אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ: ס לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן
טז וָאֶבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה: לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה
יז גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה: אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה שְׁלֵמָה
וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה
יח אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה
כָּל עֹשֵׂה עָוֶל: פ
יט * זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: מפטיר
כ אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף
כא וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ

---

15. איפה שלמה וצדק = איפה שלמה ואיפת צדק. — צדק is zelfst. naamw. en het woord איפה zou dus, evenals Lev. t. a. p. in Semiechoeth moeten staan. — יהיה, mannelijk *achter* onderwerpen van het vrouwelijk geslacht, waarschijnlijk als onbepaald: *er zal zijn*. Of שלמה וצדק geheel synoniem zijn, of, zooals sommigen meenen, שלמה op den *toestand* der meetwerktuigen, innerlijk *volkomen*, aan hun voorgewend gewicht beantwoordende, — צדק, op de wijze, waarop zij door den betrokkene gebruikt worden, doelt, staat niet vast. — יאריכו ימיך enz. heeft ook hier *staatkundige* beteekenis: *opdat gij als volk lang den bodem blijft bewonen enz.*

16. כל עשה עול, in het algemeen *ieder, die eenige daad van onrechtvaardigheid doet*, ook behalve die in maat en gewicht.

17—19. Uitroeiïng van 'Amalek, v. s. hier volgend als tegenstelling tegenover de herhaalde vermaning tot rechtvaardigheid en menschenliefde vooral tegenover maatschappelijk laag staanden; v. a. in direct verband met de slotwoorden van het vorige vers: hoezeer God עול verafschuwt, blijke u uit het voorbeeld van 'Amalek, die zulk een daad heeft bedreven en omtrent wien God dus algeheele uitroeiïng heeft bevolen. Vgl. Ex. 17,9—16.

18. קרך, *hij trof u aan*, zonder dat gij erop verdacht kondet zijn. — ויזנב, eig. *den staart afsnijden*, hier dus, òf: de *achterhoede wegnemen*, uitmoorden, òf v. a. de achterhoede *aanvallen*, vgl. Jos. 10,19. — הנחשלים, *die zwak geworden waren*, אחריך, *u volgend*, v. s. omzetting voor נחלשים, *zwakken*; naar Dan. 2,40: *verslagenen*; de *zwaksten* viel hij aan of doodde hij, terwijl gij in uw geheel vermoeid waart en dus ook niets ter bescherming kondet doen.

19. לא תשכח, *vergeet het niet*, nadrukkelijke herhaling van זכור; *denk eraan*, naar den Thalmoed door eenmaal per jaar u de herinnering voor den geest te roepen, door voorlezing dezer passage. Over de uitvoering van het uitroeiïngsbevel, zie I Sam. 15; vgl. Ibid 30,17; en I Kr. 4,42 en 43.

in het land, dat de Eeuwige, uw God, u als erfdeel geeft om het in bezit te nemen, zult gij het aandenken van 'Amalek uitwisschen van onder den hemel; vergeet het niet!

26 1 Het zal zijn: wanneer gij in het land gekomen zult zijn,
dat de Eeuwige, uw God, u als erfdeel geeft, en gij het in
2 bezit genomen zult hebben, en er in wonen zult; Dan zult gij
nemen van de eerstelingen van al de vruchten van den bodem,
die gij binnenbrengen zult van het land, dat de Eeuwige, uw
God, u geeft, en gij zult ze in een korf leggen; en gij zult
gaan naar de plaats, die de Eeuwige, uw God, uitkiezen zal,
3 om daar Zijn naam te vestigen. Gij zult komen tot den priester,
die in die dagen zijn zal, en tot hem zeggen: „Ik wil heden
den Eeuwige, uwen God, te kennen geven, dat ik in het land
gekomen ben, dat de Eeuwige onzen vaderen gezworen heeft,
4 ons te geven." De priester zal den korf uit uwe hand nemen,
en dien nederzetten vóór het altaar van den Eeuwige, uwen
5 God. Hierop begint gij vóór den Eeuwigen, uwen God, en zegt:

HOOFDSTUK XXVI. De wetgeving sluit met twee *belijdenissen*, aansluitend aan voorschriften, die voor de levenswijding van het hoogste belang zijn: de wet omtrent de *eerstelingen* en die op het *tweede*, resp. armen-*tiende*. Deze belijdenissen omvatten de grondbeginselen der in de Thora neergelegde wereldbeschouwing, voor zoover Israëls beteekenis en roeping als volk aangaat.

1. **וירשתה וישבת בה**, ná de verovering zou de eerstelingenwet eerst gelden; dat is echter vroeger, dan de 25,19 aangewezen termijn בהניח ה' אלהיך enz.

2. De plicht, de eerstelingen naar het heiligdom te brengen, is reeds herhaaldelijk uitgesproken (zie bijv. Ex. 22,28; 23.19; 34,26). Hier volgt nu het ceremonieel, daarbij in acht te nemen. — מראשית כל פרי, *van de eerstelingen*, naar den Thalmoed alleen van de Deut. 8,8 genoemde soorten, die de eigenlijke hoofdproducten des lands vormen. — כל פרי, *elke vrucht*-soort, of v. a. eerstelingen van *gansch het product*. — אשר תביא, *die g ij zult binnen brengen*, in uw huis of schuur, *van uw land*; anderen: *die z ij*, de bodem, האדמה, *zal opbrengen*; dan zou echter in plaats van: מארצך, de uitdrukking: משרך gebruikt moeten zijn. — והלכת. Uit de genoemde plaatsen in Exodus blijkt, dat hier niet sprake is van een voor ééns, direct na de verovering te verrichten dankceremonie, maar van een jaarlijks te herhalen plechtigheid. De daarvoor aangewezen tijd begon met den oogsttijd der boom- en veldvruchten: het Wekenfeest, dat Num. 28,26 יום הבכורים, *dag der eerstelingen* wordt genoemd en waarop ook het eerstelingenoffer van de nieuwe tarwe gebracht werd. — טנא is een *gevlochten* korf. — De *hoeveelheid* is evenmin als bij Theroema in de Thora voorgeschreven. V. s. is het ook hier $^1/_{60}$.

3. **הכהן אשר יהיה בימים ההם**, *de priester, die* dan juist *in die dagen*, dat gij naar den tempel komt, *dienst zal doen*; niet de hoogepriester; vgl. o. a. Num. 18,13. — הגדתי, v. s. *ik w i l te kennen geven* door de straks volgende *woorden*; de verleden tijd bij iets wat men op het punt staat te doen,

מְסָבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃
תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִשְׁכָּח׃ פ

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה
ב וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא
וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃
ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי
הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
ד לַאֲבֹתֵינוּ לָתֵת לָנוּ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי
ה מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

---

als Gen. 23,13; 14,22 e. a. p. Anderen: *ik heb u kennis gegeven* door de *daad* der eerstelingenwijding. Dat הגיד niet alleen: *in woorden vertellen*, maar ook: *door een daad uitspreken* beteekent, blijkt o. a. I Sam. 3,13; II Sam. 19,7. — אלהיך לה', *den Eeuwige, Wiens dienst gij vervult.* — Door het brengen der eerstelingen erken ik, dat ik mijn land slechts als den vaderen toegezegd erfdeel uit Gods hand heb ontvangen.

4. **והניחו.** Vs. 10 wordt nog eens gezegd והנחתו; hier dus: *de priester zal den korf neerzetten*; daar: *gij*, de eigenaar, *zult neerzetten.* Naar den Thalmoed wordt, evenals bij het borst- en schenkelstuk der vredeoffers (Lev. 7,30, zie onze aant. aldaar), hier door priester en eigenaar gezamenlijk een *wending* gemaakt, waarna de eerstelingen aan den Zuidwesthoek van het altaar worden neergezet; hier staat: *aan de voorzijde van het altaar*, d. i. de Zuidzijde, waar de opgang was; vs. 10: *vóór den Eeuwige*, aan de naar het heilige toegekeerde zijde, het Westen. Na de woorden van vs. 3 neemt de eigenaar den korf van zijn schouder en maakt, terwijl hij den korf vasthoudt en deze op de handen van den priester staat, eene *wending*; daarna worden de volgende verzen door den eigenaar uitgesproken en de korf wordt bij het altaar neergezet.

5. **וענית**, *aanheffen*, beginnen te spreken; v. a. *antwoorden* in den zin van: *opnieuw het woord nemen;* van een *vraag* van den priester, wat hij daar brengt, blijkt nergens iets. — ארמי אבד אבי. Velen verklaren: *een Arammeër*, Laban, *wilde mijn vader* Jakob *te gronde richten*; dan is אובד geen deelwoord van Kal, maar verleden tijd van den Po'el-vorm. MENDELSSOHN: *als Arammeër*, in Aram wonende, *moest mijn vader omzwerven*, een niet te bewijzen beteekenis van אבד. In den Kal beteekent het woord: *ondergaan*; de geheele zinbouw spreekt ervoor, dat onderwerp van אבד is *Jakob*; daarom anderen: *een Arammeër, op het punt onder te gaan, was mijn vader* Jakob, die als afstammeling van Abraham zeer goed *Arammeër* kan genoemd worden; ook kan hij dien naam dragen, omdat hij dáár zich tot een gezin ontwikkelde.

„Een Arammëer, den ondergang nabij, was mijn vader; hij
daalde af naar Egypte, hield zich daar als vreemdeling op,
uit weinige mannen bestaande, en werd daar tot eene groote,
6 sterke en talrijke natie. Doch de Egyptenaren mishandelden
ons en onderdrukten ons, en legden ons harden arbeid op.
7 Wij schreiden tot den Eeuwige, den God onzer vaderen; de
Eeuwige hoorde onze stem, en Hij zag onze ellende, ons
8 kommervol bestaan, en onze verdrukking. De Eeuwige voerde
ons uit Egypte met sterke hand, met uitgestrekten arm en met
groote schrikverwekking; en met teekenen en met wonderen.
9 Hij bracht ons naar deze plaats, en gaf ons dit land, een land
10 vloeiende van melk en honig. Welnu — zie, ik heb gebracht
de eerstelingen der veldvruchten, welke Gij, Eeuwige! mij
gegeven hebt." — Hierop zult gij hem vóór den Eeuwige,
uwen God, nederzetten, en u nederbuigen voor den Eeuwige,
11 uwen God. En gij zult u verheugen met al het goede, dat
de Eeuwige, uw God, u en uw huisgezin gegeven heeft; gij,
12 de Leviet en de vreemdeling, die in uw midden is. — Wanneer
gij geëindigd zult hebben, al de tienden uwer voortbrengselen
op te brengen, in het derde jaar, het jaar van het tiende; en
gij den Leviet gegeven hebt en den vreemdeling, den wees en
de weduwe, dat zij het binnen uwe poorten eten en zich ver-
13 zadigen; Dan zult gij vóór den Eeuwige, uwen God, zeg-
gen: „Ik heb het heilige uit het huis weggeruimd, ook heb
ik het aan den Leviet, den vreemdeling, den wees en de

---

6. **וירעו אתנו.** Num. 20,15 staat וירעו לנו, de meer gewone verbinding; met את komt het ook Num. 16,15; I Sam. 25,34 voor.

10. **ועתה**, na een inleiding ter zake komende: *welnu*. Vgl. onze aant. Num. 22,6. — **והנחתו**, *gij zult hem*, den korf, *neerzetten*; vgl. onze aant. vs. 4. Anderen meenen, dat men slechts eenmaal den korf neerzette, en wel ná het einde der lezing der woorden vs. 5—10. Vs. 4 zou dan bij anticipatie dat neerzetten reeds vermeld zijn en והניחו moeten vertaald worden: *en zal u zeggen hem te zetten*, doen neerzetten, straks, ná de lezing. N. a. verklaren: *en gij zult hem laten staan*, niet weder opnemen. Nog anderen meenen, dat vs. 3 en 4 slechts in het algemeen voorschrijven, wat 5—10 meer in bijzonderheden behandelen.

11. Naar Num. 18,13 worden de eerstelingen den *priester* toegewezen, die ze binnen de tempelstad eten moest, met inachtneming der voor Theroema en ten deele der voor het tweede tiende geldende bepalingen. בכל הטוב doelt dus niet op de *eerstelingen*, maar op het geheele veldproduct, of v. a. *gij zult u*, in den vorm van een vredeoffermaal, *een feestvreugde bereiden wegens al het goede*, uw oogst. In ieder geval moet ושמחת hier beteekenen: in vreugde *genieten*, wat uit het slot van ons vers blijkt.

12—15. Belijdenis en bede bij het eindigen van de driejaarlijksche tiendenperiode, waarvan elk eerste en tweede jaar het tweede tiende door den eigenaar in Jerusalem verteerd, elk derde jaar den armen zijner plaats gegeven moet worden; zie 14,22—29.

אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם
ה לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ
ו עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃ וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע
יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃
ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל
ט וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־
י הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי
אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי
יא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל־
הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר
יב אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ * ס כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר
תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעְשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר
יג לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר

---

12. לְעַשֵּׂר = לַעְשֵׂר, Pi'el, of v. a. = לְהַעֲשֵׂר, Hiph'iel; ook Nech. 10,39; vgl. בְּהַשָּׁמֵה, Lev. 26,43 = בְּהָשַּׁמָּה. De beteekenis is in elk geval: *tiend geven*. Elk derde jaar voleindigt den tienden-cyclus, waarin alle drie soorten tienden, *eerste tiende* voor den Leviet, *tweede tiende* voor den eigenaar, en *armentiende*, afgezonderd zijn en aan hunne bestemming behooren te zijn overgegeven. Vandaar, dat dit derde jaar bij voorkeur שנת המעשר, *het tiend-jaar* heet; niet: שנת המעשרות, *het jaar der tienden*, als zou het tot alle *drie* tienden verplichten, maar *het jaar van het* armen-*tiende*. Dit treedt in de plaats van het tweede tiende en staat in zekeren zin daarmede gelijk; v. a. *het jaar* der afrekening *der tienden*, waarin alles den rechthebbende moet gegeven zijn. — ללוי enz. wat ieder dezer toekomt; den *Leviet* het *eerste*, dezen en den anderen armen, vreemden, weduwen en weezen het *armentiende*.

13. De tijd voor het brengen der eerstelingen reikte tot einde Kislew, daar tot zoolang nog vruchten te veld staan. De tijd voor den tiendplicht richt zich ook vaak naar het rijpen der vruchten en kan dus voor vruchten van het derde zeer wel in het vierde jaar vallen. Vat men לפני ה' אלהיך op als de verplichting om de volgende belijdenis *in het tempel-voorhof* uit te spreken, dan is de eerstvolgende gelegenheid daartoe het Paaschfeest, op den eindtermijn van den oogst volgende. Zoo vat dan ook de Thalmoed het op. Van het *tweede* tiende, dat in Jerusalem verteerd moest worden, is hier geen sprake. Ten hoogste zou dit het geval kunnen zijn in zooverre de van de beide vorige jaren nog niet verteerde

weduwe gegeven, geheel naar Uw gebod, hetwelk Gij mij geboden hebt; ik heb van Uwe geboden niets overtreden, en niets
14 vergeten. Ik heb niets daarvan in mijnen treurtijd verteerd, heb niets daarvan in onreinheid weggeruimd, noch heb ik voor een doode daarvan gegeven; ik heb geluisterd naar de stem van den Eeuwige, mijnen God, ik heb gedaan naar al wat
15 Gij mij geboden hebt. Zie dan ook Gij neder van het verblijf Uwer heiligheid, van den hemel, en zegen Uw volk, Israël, en den bodem, dien Gij ons gegeven hebt, gelijk Gij onzen vaderen gezworen hebt, een land, vloeiende van melk en
16 honig!" — Op dezen dag gebiedt u de Eeuwige, uw God, deze wetten en de rechtsvoorschriften te doen; gij zult ze in acht nemen en doen met geheel uw hart en met ge-
17 heel uw ziel. Gij hebt met den Eeuwige heden afgesproken, dat Hij u tot God zal zijn, dat gij daarentegen in Zijne wegen gaan, Zijne wetten, geboden en rechtsvoorschriften in acht nemen, en naar Zijne stem luisteren zult.
18 En de Eeuwige heeft met u heden afgesproken, dat gij Hem tot een volk, dat een kostbaar bezit vormt, zult zijn,

---

tiend-gelden of vruchten alsnog in het derde jaar naar Jerusalem gebracht worden; dan zou hij, naar LUZATTO, bij die gelegenheid de volgende belijdenis afleggen. N. a. volgende op de belijdenis over de eerstelingen.

13. **הקדש**, doelt naar de traditie op het *tweede* tiende, waarvan dan in het geheele vers sprake is, in zooverre het armentiende eig. het tweede tiende van het derde jaar is. Anderen laten het geheele vers op het armentiende slaan, waarbij dan קדש in oneigenlijken zin gebruikt is voor wat op Gods bevel eene bepaalde bestemming heeft gekregen. Mogelijk is ook, dat de bedoeling is: *al wat gewijde gaven zijn*, Theroema, tienden, Challa, vierde jaars-boomvruchten enz. — **בערתי**, *heb ik*, als daar niet behoorende, *weggeruimd uit het huis*. — **ללוי** kan ook op het armentiende slaan, daar de Leviet, als van erfgrondbezit uitgesloten, steeds onder de armen en behoeftigen genoemd wordt. — Ik heb het uit mijn huis verwijderd, — zegt hij — gegeven aan wien het toekwam, *geheel naar Uw voorschrift* wat hoeveelheid en volgorde betreft; *ik heb niets* opzettelijk *overtreden en niets vergeten*, hetzij in dwaling verkeerd gedaan of in onachtzaamheid nagelaten.

14. **באני**, *in mijn smart* over het verlies van een afgestorvene, in mijn rouw heb ik niet gegeten wat ik in dien staat niet eten mocht. — אונן is hij, wien een zijner naaste verwanten is gestorven, (vrouw, resp. man, vader, moeder, zoon, dochter, broeder en zuster) den dag van het sterven tot den avond. Rabbijnsch voorschrift breidt dit uit tót de begrafenis. Het is dan o. a. verboden het *tweede tiende* te eten, zoo min als de *priester* offervleesch eten mocht. (Vgl. Lev. 10,13; 14; 19). — **ולא בערתי ממנו בטמא**, *ik heb er niet van weggeruimd* op de voorgeschreven wijze, bij het tweede tiende door eten, — *in staat van onreinheid*, hetzij van den persoon of van de zaak. Ook dit blijkt dus hier verboden te zijn. — **ולא נתתי ממנו למת**, *en niets ervan*, van de vruchten of de gelden van het tweede tiende, *voor een doode gegeven*, hetzij voor behandeling van het lijk zelf, bijv. olie om het te zalven, of voor verzorging zijner benoodigdheden, lijkkist of dooden-

לְיַתֹּום וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי
יג מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃ לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי
מִמֶּנּוּ בְּטֻמֵּא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי
יד עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־
הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב
טו וּדְבָשׁ׃ * ס הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־ פרשה
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־
טז לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ
לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
יז וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה

---

kleed. — Wij zagen reeds, dat hier in het algemeen slechts sprake is van het tiende, dat na het eerste tiende gegeven wordt, en dat het eerste en tweede jaar *tweede tiende*, het derde jaar *armentiende* heet. Zoo is het gemakkelijk te verklaren, dat ons vers allerlei bijzonderheden bevat, waarin de betrokkene verklaart het *tweede tiende* geheel naar behooren te hebben gebruikt. Voor het *armentiende* draagt hij, zoodra het den armen is gegeven, geene verdere verantwoordelijkheid.

15. **וברך את עמך** *ga voort Uw volk Israël te zegenen;* de bede niet alleen voor den betrokkene, maar voor geheel het volk; zooals ook de wijzen alle gebeden in het meervoud geformuleerd hebben. Evenals Leviticus met de wet omtrent tweede en vee-tiende afsluit, zoo het laatste wetgevend gedeelte van den Pentateuch met belijdenis bij het tweede tiende. Er volgen nog slechts twee plichten, beide ten doel hebbende de hiermee afgesloten wet in het bewustzijn des volks levendig te houden: de plicht omtrent het neerschrijven der leer (31,19) en die omtrent het voorlezen ervan in volksvergadering (31,10 en 11). De overige nog volgende voorschriften waren van tijdelijken aard en golden alleen voor den intocht in het land.

16—19. Slotverzen, vermanend tot stipte inachtneming der geboden van de Leer.

16. Niet *ik*, *God* is het, die u deze wetten oplegt; neemt ze dus met hart en ziel in acht.

17. **האמרת** en 18 האמיך beteekent v. s. *toezeggen*, een versterkt אמר; dus: gij hebt God toegezegd, dat Hij alleen door u als God zal erkend worden en gij Zijn wetten zult opvolgen; God heeft u daarentegen toegezegd, dat gij Hem tot bijzonder volk zijn zult en Hij u hooger zal plaatsen en grooter zal doen worden in roem, dan andere volkeren, en u tot een heilig volk zal doen worden. Dit laatste is echter een *taak*, die op Israël rust, en ook de woorden ולשמר כל מצותיו, in vs. 18 staan in deze

gelijk Hij omtrent u gesproken heeft, maar dat gij dan ook
19 al Zijne geboden in acht zult nemen; Dat Hij u boven al de
natiën, die Hij gemaakt heeft, hoog zal plaatsen, tot lof, tot
roem en tot sieraad; maar dat gij dan een heilig volk zult
zijn, ter eere van den Eeuwige, uwen God, gelijk Hij ge-
sproken heeft."

27 1 Mozes, en de oudsten van Israël, gebood het volk, zeggende:
2 „Neemt al de geboden in acht, die ik u heden gebied. Nu zal
het zijn: Op den dag, dat gij den Jordaan zult overtrekken
naar het land, dat de Eeuwige, uw God, u geeft, zult gij u
3 groote steenen oprichten en die met kalk bestrijken. En
gij zult daarop de woorden dezer leer schrijven, zoodra gij
overgetrokken zijt; opdat gij in het land zult komen, dat
de Eeuwige, uw God, u geeft, een land vloeiende van melk
en honig, gelijk de Eeuwige, de God uwer vaderen, omtrent
4 u gesproken heeft. Het zal namelijk zijn: Wanneer gij den
Jordaan zult overgetrokken zijn, zult gij deze steenen, waar-
omtrent ik u heden gebied, op den berg 'Ebal oprichten, en
5 ze met kalk bestrijken. En gij zult daar een altaar bouwen

---

verklaring niet op hun plaats. Anderen daarom: *Gij zijt oorzaak, dat men van God zegt,* — de zaak, waarover gesproken wordt, bij אמר in den vierden naamval evenals Num. 10,29: Jes. 3,10 e. a. p. — dat Hij door u erkend wordt als God, dat de door Hem voorgeschreven wetten door Israël worden gevolgd enz. En God zorgt, dat men omtrent Israël spreekt, dat het Zijn volk is en Zijn geboden in acht neemt; daarbij sluit dan weer vs. 19 niet goed aan. Nog anderen vatten האמיר op in den zin van: *wederzijdsch zeggen,* een verbond sluiten op wederzijdsche voorwaarden; vs. 17 zegt dan: gij hebt een verbond met God gesloten, *dat Hij u tot* beschermend *God zou zijn,* waartegenover gij u verbonden hebt Zijn wil te volbrengen; vs. 18 en 19: God heeft met u een verbond gesloten, dat gij Hem tot volk zoudt zijn, dat Hij u boven andere volkeren zou verheffen, waar tegenover gij een heilig volk Hem ter eere zijn zoudt. Ibn 'Ezra: *gij hebt doen roemen.* Weer anderen meenen, dat *in acht nemen der geboden* vs. 17 als een plicht, vs. 18 als een vereerende taak voor Israël wordt beschouwd en volgen dan de eerstgegeven verklaring.

Hoofdstuk XXVII. 1—8 Voorschrift omtrent het oprichten van steenen enz. aanstonds bij de komst in het land te volbrengen, als getuigenis, dat het volk slechts in de wet het richtsnoer zijns levens zal vinden.

1. *Mozes en de oudsten,* die straks, na den dood van Mozes, met de leiding des volks zullen belast zijn als wetsuitvoerders en handhavers, treden gezamenlijk op om het *geheele* volk te vermanen tot *bewaking en bescherming* der wet, שמר, ervoor te zorgen, dat de kennis en de vervulling der wet steeds voldoende gewaarborgd is. — אנכי. *Mozes* spreekt, — of v. a. spreekt ieder der *oudsten,* immers vijf of zes uit iederen stam, tot den kring, dien hij vertegenwoordigt, wat Mozes hem heeft opgedragen. Vandaar de uitdrukking: *ik gebied.* — כל המצוה doelt op de *geheele* wet. — 2 en 3 bevatten het voorschrift in algemeene trekken, dat 4 vv. nader uitwerken; v. a. zegt vs. 2, dat reeds bij het *voorbereiden* van den overtocht maatregelen genomen moeten worden om later steenen op te kunnen

כח כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֹתָיו: וְלִתִּתְךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִהְיוֹתְךָ עַם־
קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר: * פ

כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־
ב הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם: וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר
תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
ג וְהֵקַמְתָּ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד: וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ | נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ
ד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ: וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת־
הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
ה הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד: וּבָנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ

---

richten, die men dan met kalk zal bestrijken om daarop de wet te schrijven. Vgl. Jos. 3,12 en 4,2—8, waar bij den overtocht over den Jordaan door daartoe vooraf aangewezen mannen steenen worden meegenomen; hoewel sommigen betwijfelen, of dit ter uitvoering van de hier gegeven opdracht, dan wel op bijzonder Goddelijk bevel, על פי ה׳ (Jos. 19,50) geschied is. Jos. 8,31, bij den bouw van het altaar op den 'Ebal, wordt uitdrukkelijk gezegd dat het geschiedde, *gelijk Mozes geboden had.* — ביום kan beteekenen: *op den dag*, maar ook: *in den tijd.* — והקמת לך, *gij zult ten uwen behoeve oprichten*, opdat gij steeds een herinnering aan uw plicht voor oogen zult hebben. — שיד is v. s. *kalk*, v. a. *gips.* — De woorden werden v. s. niet in den steen *gegrift*, maar in de versche kalklaag *geschreven*; daar het slechts voor den eersten tijd als herinnering moest dienen; v. a. werden zij in de steenen *ingegrift* en de daardoor gevormde diepten der letters met kalk gevuld; n. a. meenen, dat hier niet van een *bestrijken* met een *kalklaag*, maar slechts van een *vastmetselen* met kalk sprake is.

3. את כל דברי התורה הזאת, v. s. *de geheele Thora*, v. a. alleen Deuteronomium, dit hangt samen met de opvatting van de woorden משנה התורה, die Jos. 8,32 ook voorkomen. Vgl. onze aant. Deut. 17,18. Ibn 'Ezra meent, dat slechts de *weetstitels* op de steenen geschreven werden; n. a. het *wetgevend* gedeelte van den Pentateuch. Men vergete niet, dat hier geen aantal van steenen genoemd wordt en dat men, klein genoeg schrijvende, zooals inderdaad uit gevonden inscripties blijkt gewoonte geweest te zijn, zelfs op twaalf groote steenen, aan twee of zelfs aan vier zijden beschreven, heel wat kon neerschrijven. — בעברך, v. s. *zoodra gij overgetrokken zijt*, zult gij de steenen beschrijven en oprichten, — opdat gij enz. V. a. de voorbereiding moet getroffen worden vóór den overtocht; opdat gij, *als gij overgetrokken zijt*, zult schrijven. Zie vs. 2. — אשר תבא, *gij* tot blijvende vestiging *komen zult.*

ter eere van den Eeuwige, uw God; een altaar van steenen, gij
6 zult er geen ijzer over zwaaien. Uit geheele steenen zult gij het
altaar van den Eeuwige, uwen God, bouwen, en gij zult brand-
offers daarop offeren, ter eere van den Eeuwige, uwen God.
7 Ook zult gij vredeoffers slachten, en daar eten; en gij zult u
8 verheugen, vóór den Eeuwige, uwen God. En gij zult schrijven op
9 de steenen al de woorden dezer leer, goed duidelijk." — Voorts
sprak Mozes en de priesters, Levieten, tot geheel Israël, aldus:
„Let op en hoor, Israël! op dezen dag zijt gij den Eeuwige,
10 uwen God, tot een volk geworden. Gij moet dus naar de
stem van den Eeuwige, uwen God, luisteren, en Zijne geboden
11 en wetten volbrengen, die ik u heden gebied." — Mozes ge-
12 bood het volk op dien dag, aldus: „De volgenden zullen om
het volk te zegenen, op den berg Gerizziem staan, wanneer
gij den Jordaan zult overgetrokken zijn: Simon, Levie,

---

5. Behalve die steenen, zult gij daar een steenen altaar oprichten, in overeenstemming met Ex. 20,21 en 22 uit onbehouwen steenen, אבנים שלמות. Vs. 8 sluit dan direct bij vs. 4 aan en על האבנים doelt niet op de *altaar-steenen*, maar op de op te richten met kalk bestreken steenen. Anderen meenen, dat dezelfde steenen voor den altaarbouw gebruikt werden en וכתבת vs. 8 vertaald moet worden: *gij zult geschreven hebben*. Uit Jos. 8,32 is niets met zekerheid te bewijzen, daar ook die plaats verschillende verklaring toelaat. על האבנים kan evengoed beteekenen: *op de* altaar-*steenen*, als: *op steenen*, of: *op de* uit den Jordaan meegenomen *steenen*. — Beide meeningen komen reeds in den Thalmoed voor.

8. **באר היטב**, *goed duidelijk*, in duidelijk leesbaar schrift; vgl. Chabukkoek 2,2; v. a. *goed gravende*, van den stam באר in zijn grondbeteekenis, waarvan **בְּאֵר**, *bron*.

9 en 10. Met de dragers der wets*kennis*, de priesters, treedt nu Mozes voor het volk, om hen erop te wijzen, dat zij thans, nu zij zich opnieuw tot inachtneming der wet zullen verbinden, God tot volk geworden zijn en zich dus aan de wet hebben te houden.

9. הסכת komt niet meer voor en beteekent v. s. *zwijg*, v. a. *luister*.

11—26. Uitvoering van het 11,29 en 30 kort gegeven voorschrift omtrent het uitspreken van zegen en vloek.

12. Wij zagen t. a. p. dat de stammen, in twee groepen verdeeld, op de beide bergen zich opstelden en de Levieten, in het dal tusschen de bergen staande, zich beurtelings tot een der beide bergen wendend, zegen en vloek uitspraken. Niet de *stammen*, maar de *Levieten* spreken. — יעמדו לברך beteekent dus evenmin: *zullen staan om den zegen uit te spreken*, als על הקללה, *bij den vloek*, den zin kan hebben, dat zij dien *zeggen*. Hoogstens kan dit laatste beteekenen: *zullen bijstand verleenen bij*, door het zeggen van: amen! De stammen stonden natuurlijk niet juist *op* den top van *den berg*, maar tegen de helling op aan den voet; zoo laat zich de uitdrukking אל מול, Jos. 8,33, als slaande op de terreinverheffingen, die *naar* den Gerrizziem *leiden*, zeer goed verklaren, daar ook deze bergen niet plotseling uit een vlak terrein als één compacte massa oprijzen, maar in bergachtig terrein in verscheidene toppen en terrassen zich verheffen. — Hier treedt Joseph als één stam op en wordt Levie wél onder de stammen genoemd, daar hier niet van verdeeling des lands sprake is. — Of overigens het *geheele*

ו לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ אַבְנֵים
שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עֹלֹת
ז לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי
ח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
ט הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסֶּכֶת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ
י לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־
יא מִצְוֹתָו* וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ * ס וַיְצַו מצוה ג׳
יב מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ
אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי

---

volk, of wel slechts de *vertegenwoordigers*, oudsten of stamvorsten, zich op de bergen opstelden, vormt een strijdpunt tusschen de schrijvers. De woorden van vs. 14 en van Jos. 8,32 komen mij voor duidelijk voor het eerste te spreken. Het gros der Levieten stond dan mede op den Gerizziem en slechts hun vertegenwoordigers, de stamhoofden van priesters en Levieten, zijn hier vs. 14 vv. actief, of v. a. alle tot den heiligdomsdienst geschikten: tusschen dertig en vijftig jaren. N. a. meenen, dat alle stammen *tusschen* de bergen stonden, — על, in den zin van: *bij* genomen — en wel de eene groep meer naar den Gerizziem, de andere meer naar den 'Ebal toe (zie Sota 37a). Wat den *zegen en vloek* aangaat, waarop vs. 12 en 13 doelen, bestaan tal van uiteenloopende meeningen. Sommigen meenen met den Thalmoed, dat elke der hier volgende vloekformules eerst negatief als zegen werd uitgesproken: *gezegend zij hij, die niet maken zal* enz. Men beroept zich daarvoor op Jos. 8,33, waar gezegd wordt, dat Mozes geboden had *het volk Israël eerst te zegenen*, terwijl vs. 34 dan nog uitdrukkelijk melding maakt van een *daarop volgende* voorlezing van zegen en vloek. Luzzatto merkt daartegen op, dat er voor zegen over hem, die een misdaad *niet* doet, eigenlijk geen plaats is, en verklaart, dat met *den zegen en den vloek* bedoeld is hoofdstuk 28, waarin de vloek de voornaamste plaats inneemt. Dit zou den angst des volks kunnen opwekken, dat allen om de wandaad van enkelen zouden moeten lijden; daarom gaat een *individueele* vloek over allen, die gewoonlijk in het geheim gepleegde misdaden begaan hebben, vooraf. אל כל איש ישראל beteekent dan: *met betrekking tot ieder* individueel *persoon onder Israël*. De genoemde plaats in Josua laat zich dan moeilijk verklaren. Omtrent de verdeeling der stammen over de twee groepen zij opgemerkt, dat bij het vormen van twee zestallen van de acht zonen van Lea en Rachel noodzakelijk twee bij de vier van Zilpa en Bilha moesten gevoegd worden. De beide zonen van Rachel bij hen voegende, ware de indruk van vijandige groepeering gewekt. Daarom werden de stammen van Lea's oudsten en jongsten zoon, Ruben en Zeboeloen, bij de vier van de „dienstmaagden" afkomstige stammen gevoegd. — אל כל איש ישראל, *tot ieder* individu sprekend, of: *met betrekking tot ieder*; anderen: *tot alle mannen*, ook de Levieten.

13 Juda, Jissachar, Joseph en Benjamin. En de volgenden zullen,
bij den vloek, op den berg 'Ebal, staan: Ruben, Gad, Asher,
14 Zeboeloen, Dan en Naphthalie. De Levieten zullen aanheffen en
15 tot ieder man uit Israël met luider stemme zeggen: „— Gevloekt zij de man, die een gehouwen of een gegoten afgodsbeeld maakt, dat den Eeuwige een gruwel, het werk van kunstenaarshanden is, en het in het verborgen opstelt! Het
16 geheele volk zal antwoorden en zeggen: Amen! — Gevloekt
zij, wie zijn vader of zijne moeder minachtend behandelt! En
17 het geheele volk zal zeggen: Amen! — Gevloekt zij, wie doet
wijken de grens van zijn naaste! En het geheele volk zal
18 zeggen: Amen! — Gevloekt zij, wie eenen blinde op den weg
doet dwalen! En het geheele volk zal zeggen: Amen! —
19 Gevloekt zij, wie het recht van den vreemdeling, den wees
en de weduwe buigt! En het geheele volk zal zeggen: Amen!
20 Gevloekt zij, wie bij zijns vaders vrouw ligt, want hij heeft
zijns vaders kleedhoek ontblootend opgeheven! En het geheele
21 volk zal zeggen: Amen! — Gevloekt zij, wie bij eenig beest ligt!
22 En het geheele volk zal zeggen: Amen! — Gevloekt zij, wie
bij zijne zuster ligt, de dochter zijns vaders of de dochter zijner
23 moeder! En het geheele volk zal zeggen: Amen! — Gevloekt
zij, wie bij zijne schoonmoeder ligt! En het geheele volk zal
24 zeggen: Amen! — Gevloekt zij, wie zijnen naaste in het verborgene slaat! En het geheele volk zal zeggen: Amen! —
25 Gevloekt zij, wie omkooping aanneemt, om een persoon ter
dood te doen brengen, onschuldig bloed! En het geheele volk
26 zal zeggen: Amen! — Gevloekt zij, wie de woorden dezer
leer niet zal stand doen houden, om ze te volbrengen! En het
geheele volk zal zeggen: Amen! —

---

15. **ארור**, *gevloekt;* zooals Ex. 22,27 gezegd, meent LUZZATTO, dat קלל beteekent: *v e rvloeken* in woorden, ארר, *vloek toevoegen* met de daad, daarom vooral van God of in Zijn naam sprekende profeten. Daarom vs. 13 קללה, het *uitspreken* der ארור-formule. Zulke formules zijn of beden of voorspellingen, al naar omstandigheden. Hier meer nog een verzekering: *gevloekt* van God *z a l zijn.*

15—25 bevat vloek over zulke misdaden, die in den regel aan de kennis der hoeders der wet ontgaan, wat 15 en 24 door het woord בסתר uitdrukkelijk wordt uitgesproken, doch voor *alle* genoemde misdaden geldt. Vs. 26 is algemeene verwensching van hem, die de verbindende kracht der wet ontkent, zoodat in de lijst der speciale misdaden bij de eerste en laatste, waarbij het niet vanzelve spreekt, בסתר is vermeld. (Vgl. RASHBAM en IBN 'EZRA). De zin van ארור is dus: moge de misdadiger zich ook aan den aardschen rechter onttrekken, God zal hem weten te treffen! — מעשה ידי חרש, *werk van de handen eens ambachtsmans; gehouwen*, of v. a. uit hout gesneden, *en gegoten* beeld zijn in פסל ומסכה genoemd; onze tekstwoorden omvatten elk op andere wijze bewerkt beeld. — אמן, *het moge w a a r worden.*

25. Slaat v. s. op den rechter of den getuige, die omkooping aanneemt,

יג וְיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה
יד בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ וְעָנוּ הַלְוִיִּם
טו וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה פֶּסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם
טז בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס אָרוּר מַקֵּלֶה אָבִיו
יז וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ
יח וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר
יט כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה
כ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי
כא גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר שֹׁכֵב עִם־
כב כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר שֹׁכֵב עִם־
כג אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר
כד שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר מַכֵּה
כה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד
כו לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דָּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס אָרוּר
אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ

---

teneinde iemand gerechtelijk te doen ter dood brengen; v. a. op een gehuurden sluipmoordenaar; het vorige vers spreekt van moord uit haat, het onze van moord uit winstbejag. — דם נקי is v. s. bijstelling, v. a. afhankelijk van נפש, dus of: *om iemand, onschuldig bloed, aan het leven te slaan*, of: *om het leven van onschuldig bloed te verslaan*. Anderen verklaren het als een uitroep: *om een leven*, of: *een persoon te verslaan*, — *onschuldig* vergoten *bloed!* — N. a. nemen להכות נפש als één uitdrukking, als in Deut. 19,6 en 11; 22,26 e. a. p. waarbij דם נקי lijdend voorwerp zou zijn: *om te doden onschuldig bloed*. — De volgorde der misdaden is dezelfde als van de tien geboden: eerst die ten opzichte van den dienst Gods (vs. 15), dan ten opzichte der ouders (16) en eindelijk die tegenover zijne medeschepselen (17—25). — De hier genoemde misdaden zijn allen *overtredingen* van *verboden*, niet nalaten van geboden. De tegenstelling geeft dus, dat ieder, die ook in het geheim zich aan geen dezer daden schuldig maakt, reeds den zegen deelachtig wordt. — *Vloek* volgt eerst op de positieve daad; zegen reeds, wanneer men zich van vloekwaardige handeling onthoudt!

26 is v. s. algemeene samenvatting: *wie* in het algemeen *de woorden*

28 1 Het zal zijn: Wanneer gij naar de stem van den Eeuwige,
uwen God, luisteren zult, om in acht te nemen, uit te oefenen
al Zijne geboden, die ik u heden gebied; dan zal de Eeuwige,
2 uw God, u hoog plaatsen boven al de natiën der aarde. Al
deze zegeningen zullen over u komen, en u bereiken, wanneer
gij naar de stem van den Eeuwige, uwen God luisteren zult.
3 Gezegend zult gij zijn in de stad, en gezegend zult gij zijn op
4 het veld. Gezegend zal zijn de vrucht van uwen schoot, de
vrucht van uwen bodem, en de vrucht van uw vee; het ge-
worpene door uwe runderen en de toeneming van uw kleinvee.
5 Gezegend zij uw korf en uw baktrog. Gezegend zult gij zijn
7 bij uw inkomen en gezegend zult gij zijn bij uw uitgaan. De
Eeuwige zal uwe vijanden, die tegen u opstaan, verslagen aan
u prijsgeven; langs éénen weg zullen zij tegen u uittrekken,
8 en langs zeven wegen zullen zij voor u vluchten. De Eeuwige
zal den zegen gebieden, bij u te zijn in uw voorraadschuren,
en in alles, waarnaar gij uw hand uitstrekt, en Hij zal u zegenen
9 in het land, dat de Eeuwige, uw God, u geeft. De Eeuwige
zal u Zich tot een heilig volk doen staan, gelijk Hij omtrent u
gezworen heeft, — wanneer gij de geboden van den Eeuwige,
10 uwen God, in acht nemen, en in Zijne wegen gaan zult. En
alle volken der aarde zullen zien, dat de naam des Eeuwigen over
11 u genoemd is, en zij zullen voor u vreezen. De Eeuwige zal

---

dezer leer niet stand doet houden om ze uit te voeren, d. w. z. eenige andere verboden daad verricht; de voornaamste misdaden zijn dan genoemd en ons vers omvat alle anderen. V. a. een nieuwe misdaad: *wie niet stand doet houden tot vervulling*, d. w. z. wie de verbindende kracht van eenig voorschrift ontkent. (NACHM.) *Twaalf* vloeken, als men den laatste mede-rekent, naar het aantal der stammen.

HOOFDSTUK XXVIII. Zegen en vloek; vgl. Lev. 26; een beeld van de toekomst des *volks*, in trouwe aanhankelijkheid aan God of in afval van Zijn woord. Ons hoofdstuk schildert meer het aandeel, dat ieder persoon-lijk aan het nationale geluk of onheil zal hebben; Leviticus meer in het algemeen het nationale geluk en ongeluk. Zoo geeft dus ons hoofdstuk opnieuw den Israëlieten, die straks, hun land in bezit nemend, zich meer en meer van het centrum der nationale eenheid verwijderen zullen, de ge-dachte mede, dat met het lot der volksgemeenschap dat van den individu nauw verbonden is, — geheel in overeenstemming dus met het denkbeeld, dat aan den geheelen inhoud van het vijfde boek ten grondslag ligt.

1—14, de zegen. 1 en 2 als opschrift de algemeene strekking aan-gevend, die 3—14 nader wordt uiteengezet.

2. הָאֵלֶּה, *deze* hier volgende *zegeningen*. — וְהִשִּׂיגֻךָ, *zij bereiken u*, als ware *hun* streven erop gericht *u* te bereiken, — niet het uwe, om den zegen deelachtig te worden.

3—6. Een zesvoudig בָּרוּךְ, alle levensomstandigheden omvattend: *in de stad en op het veld*, de beide zijden der volksontwikkeling; *lijfsvrucht* van mensch en dier, — familie en bezit; vrucht*korf*, als beeld voor den oogst, en *baktrog*, waarin het dagelijksch brood wordt bereid; algemeen: *bij uw*

כח א וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת
אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וְנָתַנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
ב עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ : וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה
ג וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ : בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר
ד וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה : בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי
ה בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ : בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ :
ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ : * יִתֵּן יְהוָה אֶת־ פּ
אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ
ח וּבִשְׁבָעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ : יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה
בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
ט נֹתֵן לָךְ : יְקִימְךָ יְהוָה לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לָךְ כִּי
י תִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו : וְרָאוּ כָּל־
יא עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ : וְהוֹתִרְךָ

---

ingaan in uwen huiselijken kring en *bij uw uitgaan* in het openbare leven; v. a. zegen voor het volk in *zijn doen en laten*, בוא וצאת; n. a. *bij uw komen* in het land en *uw* ten strijde *uittrekken*, in direct verband met het volgende. (Vgl. Num. 27,17 en onze aant. aldaar). — Voor שגר אלפיך ועשתרות צאנך, zie Deut. 7,13.

7. **נתן לפני**, *tot iemands beschikking*, in zijne macht *stellen*, prijs geven. — בדרך אחד enz. Vol vertrouwen op hun overmacht, zullen zij niet, in kleine groepen verdeeld, u onverhoeds afbreuk trachten te doen, maar, aanstonds als groot leger op één plaats geconcentreerd, *den open veldslag* aanbieden, doch gedwongen door Gods macht, zullen zij in kleine troepjes trachten te ontkomen.

8. **יצו ה'**, nog meer: God zal den zegen a. h. w. *gebieden met u te zijn* als uw voortdurende begeleider. De *verkorte* vormen: יצו hier, ידבק vs. 21 en ילך vs. 36 zijn geen optatieven, zoodat hier slechts *wenschen* zouden zijn uitgesproken, maar in dichterlijk proza meer voorkomende vormen van den toekomenden tijd; Mozes *voorspelt*. — באסמיך, v. s. samenhangend met שום, *leggen*, beteekent: *dépots*, — of het *gedeponeerde*, voorraadschuur of voorraad, en komt alleen nog Spr. 3,10 voor.

9. **יקימך**, *zal u doen staan*, v. s. in stand houden, *doen worden en blijven*; v. a. *opstellen*, voor het oog der volkeren duidelijk u aanwijzen.

10. **שם ה' נקרא עליך**, dat gij in waarheid „volk Gods" genoemd wordt, *dat Zijn naam over u genoemd is*, gij in al uw doen en laten Hem en Hem alleen volgt en Hij u dientengevolge beschermt en zegent. — ויראו ממך, *en zullen U eerbiedigen.*

u den meerdere doen blijven ten goede in de vrucht van uwen schoot, in de vrucht van uw vee en in de vrucht van uw bodem; op den bodem, dien de Eeuwige uwen vaderen gezworen
12 heeft, u te geven. De Eeuwige zal u Zijn schatkamer, den hemel, openen, om den regen van uw land op zijnen tijd te geven en al het werk uwer handen te zegenen; zoodat gij velen volken zult kunnen leenen, maar dat gij niet zult be-
13 hoeven ter leen te nemen. De Eeuwige zal u tot hoofd doen worden en niet tot staart; gij zult steeds boven en nooit onder zijn; wanneer gij naar de geboden van den Eeuwige, uwen God, die ik u heden gebied, luisteren zult, ze in acht te nemen
14 en te doen; En gij niet afwijken zult van al de woorden, die ik u heden gebied, rechts noch links, door te volgen andere goden, hen dienende.
15 Doch het zal zijn: wanneer gij naar de stem van den Eeuwige, uwen God, niet luisteren zult, om in acht te nemen, te doen al Zijne geboden en wetten, die ik u heden gebied, dan zullen al
16 deze vloeken over u komen en u bereiken. Gevloekt zult gij zijn
17 in de stad, en gevloekt zult gij zijn op het veld. Gevloekt
18 zij uw korf en uw baktrog. Gevloekt zij de vrucht van uwen schoot, de vrucht van uwen bodem, het geworpene van uwe
19 runderen en de vermeerdering van uw kleinvee. Gevloekt zult gij zijn bij uw inkomen en gevloekt zult gij zijn bij uw uit-
20 gaan! De Eeuwige zal tegen u loslaten de vervloeking, de

---

11. והותרך, *zal u den meerdere doen blijven* boven de volkeren; v. a. *zal u overvloed* — הותר, meer dan genoeg — *schenken*, wat niet meer dan herhaling van vs. 4 zou zijn.

12. Hij geeft u namelijk zoodanigen overvloed, dat gij van het uwe genoeg over hebt om anderen te leenen; zoo wordt gij vs. 13 *tot hoofd*, leider, *en niet tot staart*, die slechts te volgen heeft; uw voorbeeld wordt door de andere volkeren gevolgd; in alle menschelijke dingen zult gij *boven en niet onder* zijn, het hoogst aangeschreven staan; anderen: *gij zult* steeds meer *naar boven komen en nimmer dalen*. — לשמר ולעשות behoort bij כי תשמע, niet bij מצוך.

15—68. Vloek bij niet-opvolging der wetten; de hier voorspelde onheilen, hoewel de geheele natie treffende, worden toch meer in hun gevolgen voor de individuen besproken. Uitdrukkingen als ער השמדך ועד אבדך, vs. 20, 21, 22, kunnen niet op het *geheele* volk slaan, dat, eenmaal door de rampen van vs. 20 ondergegaan, niet nog eens door de onheilen van vs. 21 vv. te gronde gericht kan worden. De zin is dus: sommigen gaan onder door het eene, anderen door het andere onheil.

16—19 zijn het pendant van 3—6, in zesmaal herhaald ארור den vloek in alle levensverhoudingen uitsprekend, die verwezenlijkt wordt, doordien bedreigd worden: pest en ziekten, misgewas, droogte en hongersnood, oorlog en verwoesting des lands en gevangen wegvoeren van het volk. In vijf verzengroepen worden deze bedreigingen telkens in anderen vorm gegeven: 20—26; 27—34; 35—46, telkens met ziektebedreiging beginnend;

יְהוָה לְטוֹבָה בְּפִרְיִ בִטְנְךָ וּבְפִרְיִ בְהֶמְתְּךָ וּבְפִרְיִ אַדְמָתְךָ עַל
יב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ : יִפְתַּח יְהוָה ׀
לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ
וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא
יג תִלְוֶה : וּנְתָנְךָ יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה
וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי־תִשְׁמַע אֶל־מִצְוֹת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר
יד אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת : וְלֹא תָסוּר מִכָּל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי
אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם : פ
טו וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־
טז הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ : אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה
יז בַּשָּׂדֶה : אָרוּר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ : אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי
יח אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ : אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ
יט וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ : יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־

47—57 en 58—68. Telkens wordt de voorstelling der straffen, wat omvang en inhoud betreft, verschrikkelijker, zonder dat nochthans, zooals Lev. 26,14 vv. een trapsgewijze toenemende mate van strafgericht in verband met Israëls toenemenden afval wordt aangekondigd. Anderen verdeelen het stuk in drieën: 20—35 rampen in Palaestina, 36—57 in Babylonië, 58—68 in de laatste verstrooiing.

16—18. Bij den *zegen* wordt eerst *lijfsvrucht* enz., dan eerst korf en baktrog genoemd; bij den *vloek* is de orde omgekeerd; deze vertoont zich het eerst in het ontbreken van den zegen op den oogst en de spijze, en tast eerst dán de levende personen en dieren aan.

20. ישלח, zie Num. 21,6, is speciaalterm voor het *loslaten* van wilde dieren tegen den mensch, later ook van epidemische ziekten. Ook hier in overdrachtelijken zin, המארה, המהומה והמגערת, als wilde dieren voorgesteld, die u willen verscheuren. — מארה, *vloek*, de verwezenlijkte קללה; v. a. in verband met מאורת Lev. 13,51, *uittering*, *invreting*. — מהומה, de *verwarring*, gewoonlijk die, waarmede God Zijn vijanden slaat en krachteloos maakt. — מגערת, het *verwijt*, v. s. zelfverwijt, dat den mensch verontrust, v. a. *bedreiging* en hare verwezenlijking. Anderen nemen מארה als algemeenen term: den *vloek*, namelijk: verwarring, innerlijke *onrust* en *zelfverwijt*; n. a. vatten מגערת als omzetting voor מגרעת, *vermindering*, ondergang, op.

verwarring en de bedreiging in elke uwer handelingen, die gij doen zult; zoodat gij weldra verdelgd zult zijn en verloren zult gaan; wegens de slechtheid uwer handelingen, dat gij Mij
21 verlaten hebt. De Eeuwige zal de pest zich aan u doen hechten, totdat deze u zal vernield hebben van den bodem, waarheen
22 gij komt, om hem in bezit te nemen. De Eeuwige zal u slaan met tering, heete koorts en met brand en met geweldige hitte, met verdrooging, uitlediging en geelte, die u vervolgen zullen,
23 totdat gij verloren zult gaan. Uw hemel, die boven uw hoofd
24 is, zal koper, en de aarde, die onder u is, zal ijzer zijn. De Eeuwige zal den regen van uw land tot stuifzand en stof doen worden; van den hemel zal het op u nederdalen, totdat gij
25 verdelgd zult zijn. De Eeuwige zal u verslagen prijsgeven voor uwen vijand; langs éénen weg zult gij tegen hem uittrekken en langs zeven wegen zult gij voor hem vluchten en
26 gij zult voor alle volken der aarde tot ontzetting zijn. Uw aas zal tot spijze zijn voor al het gevogelte des hemels en het ge-
27 dierte der aarde, en niemand zal ze afschrikken! De Eeuwige zal u slaan met Egyptische ontsteking, met spenen, met vochtige en drooge schurft, waarvan gij niet zult kunnen genezen
28 worden. De Eeuwige zal u slaan met krankzinnigheid en met
29 blindheid en met verwarring des harten. En gij zult op den klaarlichten middag rondtasten, gelijk de blinde in de duisternis rondtast, en gij zult op uwe wegen geen voorspoed hebben;

---

21. בלתו, *totdat hij*, de pest, of: totdat *Hij*, God, zal hebben te gronde gericht.

22. Vier ziekten, die den mensch, drie, die het koren treffen. Over שחפת en קדחת zie Lev. 26,16; דלקת van דלק, *branden*; חרחר van חרר, *gloeien*; de drie laatstgenoemden zijn dus allen soorten van *brandende*, misschien ontstekingskoortsen. — ובחרב. Het *zwaard* komt in dit verband niet te pas. Zeer goed kan ons woord: *droogte, uitdrooging* beteekenen; vgl. Ps. 32,4; het doelt dan op het *graan*, dat door de brandende zon verdroogt. — שדפון, *leegklopping*, dat door den wind de korrels uit den halm worden geslagen. — ירקון, *geelte*, een *ziekte* in het koren te velde. Anderen meenen, dat alle zeven ziekten den mensch zullen treffen en verklaren de drie laatsten: *uitdrooging, uitmergeling en geelte.*

Voor 23 vgl. Lev. 26,19. Er komt dus vreeselijke droogte zonder een droppel regen. — שמיך אשר על ראשך, alleen *uw hemel boven uw hoofd*, Palaestina, wordt getroffen; het is geen algemeene ramp.

24. Nog erger: er zal uit den hemel neerslag komen — maar deze zal slechts zand en stof zijn! — נתן את מטר ארצך, *den regen doen worden tot stof*; anderen: *als regen geven stof*. — וירד, *hij*, die neerslag van zand, zal *op u* neerdalen; anderen: *Hij*, God zal *over u* neerdalen; u bestraffend, zal God uit den hemel a. h. w. neerdalen om u Zijne straffende hand te doen gevoelen.

25. Tegenstelling tegen vs. 7. — לזעוה, van זעה = זוע, waarvan זועה (Jes. 28,19), *siddering*, ontzetting.

הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת בְּכֹל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד
הִשָּׁמְדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי :
כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
כב אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ : יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת
וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבְשִׁדָּפוֹן וּבִירַקּוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ :
כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ
כד בַּרְזֶל : יִתֵּן יְהוָה אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם
כה יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדֶךָ : יִתֶּנְךָ יְהוָה נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ ס א ז
בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ
כו לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ : וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־
כז עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִבֶּהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד : יַכְּכָה יְהוָה
בִּשְׁחִין מִצְרַיִם וּבַעֳפָלִים וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל
כח לְהֵרָפֵא : יַכְּכָה יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן לֵבָב : וְהָיִיתָ
כט מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ

---

26. De lijken, als waren het dierlijke *azen*, onbegraven liggend, zullen door de vogels en het wild worden vertcerd, ואין מחריד, zonder dat een mensch in de nabijheid is, die ze zou kunnen wegjagen.

27—34. Verdere uitwerking der rampen, zoowel door lichaams- en zielsziekten, als door vijandelijke plundering en benauwing.

27. בשחין מצרים, v. s. *huidontsteking*, zooals die naar Ex. 9,9 *in Egypte* woedde bij de plagen; v. a. een bepaalde, in Egypte in het algemeen veel optredende ontsteking. — ובעפלים, van עפל, *hoogte*, zwellingen, volgens sommigen in het achterdeel van het lichaam, *spenen*, aambeien. De Massora laat het woord עֳפָלִים steeds vervangen door het waarschijnlijk minder krasse טְחֹרִים, welks klanken onder de letters van עפלים zijn geplaatst en dat I Sam. 6,11 en 17 ook voorkomt. De zin is dezelfde. — Over גרב zie Lev. 21,20. — חרס, van חרס, *krabben*, beteekent: *droge schurft*.

28. ובעורון, waarschijnlijk hier: *geestelijke blindheid* (Ibn 'Ezra). — ובתמהון לבב, *verwarring des harten*, van het gemoed. De drie woorden duiden v. s. aan verduistering van het waarnemings-, denk- en voorstellingsvermogen.

29. Gij tast in het duister en brengt daardoor niets *tot een goed einde*, תצליח; v. a. kunt *den rechten*, tot God leidenden *weg* niet vinden. — עשוק וגזול, in uw *recht* en in uw *eigendom* tekort gedaan.

gij zult ten alle tijde slechts verdrukt en beroofd worden, en
30 er zal niemand zijn die helpt. Met eene vrouw zult gij u
verloven, en een ander man zal met haar omgang hebben;
een huis zult gij bouwen, en er niet in wonen; een wijngaard
31 zult gij planten, en er de eerste vrucht niet van genieten. Uw
os zal vóór uwe oogen geslacht worden, en gij zult er niet
van eten; uw ezel zal van vóór uw aangezicht weggeroofd
worden, en u niet weder teruggebracht worden; uw kleinvee
zal uwen vijanden worden prijs gegeven, en er zal voor u geen
32 helper zijn. Uwe zonen en uwe dochters zullen aan een ander
volk prijs gegeven worden, uwe oogen zullen het zien en den
geheelen dag naar hen smachten; doch gij zult geene macht
33 in handen hebben. De vrucht van uw bodem en al uw met
moeite verworven goed zal een volk verteren, dat gij niet kent;
34 gij zult slechts verdrukt en gebroken zijn alle dagen. Gij zult
krankzinnig worden over het gezicht uwer oogen, dat gij zien zult.
35 De Eeuwige zal u met eene verderflijke ontsteking slaan aan
de knieën en aan de schenkels, waarvan gij niet zult kunnen
36 genezen, van uwen voetzool tot uwen schedel. De Eeuwige
zal u en uwen koning, dien gij over u aanstellen zult, voeren
naar eene natie, die gij niet kendet, gij noch uwe vaderen;
en gij zult daar moeten dienen andere goden, hout en steen.
37 Gij zult tot ontzetting, tot voorbeeld en tot waarschuwing
zijn onder al de volken, waarheen de Eeuwige u drijven
38 zal. Veel zaad zult gij naar het veld uitvoeren, en weinig
39 inzamelen; want de sprinkhaan zal het afeten. Wijngaarden
zult gij planten en bewerken, doch den wijn zult gij niet
drinken, noch opstapelen; want de worm zal hem verteren.

30—33 werken dit met betrekking tot het *persoonlijk* lot van ieder individu nader uit; dit laatste vers eindigt met bijna dezelfde woorden als vs. 29; 34 vat dan de geheele bedreiging nog eens in één algemeenen trek samen.

30. **וישגלנה**, door de Massora *in lezing* vervangen door het minder plastische וישכבנה; ons vers heeft weer de combinatie: vrouw, huis, wijngaard; zie onze aant. Deut. 20,7.

31 bespreekt de wegvoering van vee, 32 van de kinderen, 33 de inbeslagneming der veldvruchten door den vijand. — ישוב לך, *zal u niet teruggebracht worden*, de Kal als lijdende vorm van den Hiph'iel. — Over אין יד לאל, zie Gen. 21,29. — **וּבָלוֹת**, vr. meerv. van **בָּלֶה**; vgl. voor de uitdrukking: עין כלה Lev. 26,16.

33. **וכל יגיעך**, v. s. afhankelijk van ארי: *en de vrucht van uw moeite*, wat יגיע op zichzelf, evenals צעולה, zeer goed kan beteekenen; vgl. Ps. 128,2.

35—46. Met ziekte bezocht, zult gij in de ballingschap gestooten worden, terwijl het gros van het volk, dat in het land blijft, daar door allerlei

את־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃
ל אֵרָשׂ תֵּאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ
לא כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃ שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל
מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת לְאֹיְבֶיךָ
לב וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ
לג רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ׃ פְּרִי אַדְמָתְךָ
וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ
לד כָּל־הַיָּמִים׃ וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
לה יַכְּךָ יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־
לו תוּכַל לְהֵרָפֵא מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ יוֹלֶךְ יְהוָה אֹתְךָ
וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה
לז וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן׃ וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה
לח לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃ זֶרַע
לט רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יְחַסְּלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ כְּרָמִים
תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֵנוּ הַתֹּלָעַת׃

---

vloek wordt getroffen. Anderen vatten 37—46 op als de voorspelling, dat Israëls lijden tot waarschuwend *voorbeeld* en sprekende *leering* zal worden voor alle volkeren en zoo dezen tot God zal voeren.

36. ועבדת שם אלהים אחרים, v. s. *gij zult daar vreemde goden moeten dienen*, gedwongen door uw overheerschers, niet, zooals vroeger, uit zucht tot afval; v. a. *gij zult dienstbaar worden aan* volkeren, *die vreemde goden dienen*, wat er echter niet staat. IBN 'EZRA: *gij zult*, om u meer bij het vreemde volk aan te sluiten, *zijne goden dienen*, vruchteloos echter, want met een hoonlach wijst men u af (vs. 37). N. a. *gij zult*, die vreemde volkeren dienende, inderdaad *aan hun* vermeende *goden onderdanig zijn*, vgl. Jer. 16,13.

37. לשמה enz. *tot ontzetting, tot* waarschuwend *voorbeeld en tot* duidelijk omlijnde *leering*, שנינה van שנן, *scherpen*; v. a. *tot voorwerp van steeliggen spot.*

38. השדה, vierde naamval van richting: *naar het veld.* — יחסלנו, een stam, waarvan de naam חסיל voor een sprinkhanensoort. Het aanhangsel נו slaat op שדה, *het veld* en zijn product.

39. Gij drinkt geen wijn en kunt ze ook niet als voorraad *opstapelen*, daar תאכלנו, *hem*, den wijngaard, de *worm*, druifluis, *zal afeten.*

40 Olijfboomen zult gij hebben in geheel uw gebied, doch met olie
zult gij u niet zalven; want uw olijfboom zal de vrucht afwerpen.
41 Zonen en dochters zult gij voortbrengen, doch zij zullen voor u
42 niet zijn; want zij zullen in krijgsgevangenschap gaan. Al uw
geboomte en de vrucht van uwen bodem zal de klepperende
43 sprinkhaan geheel in bezit nemen. De vreemdeling, die in uw
midden is, zal zich al hooger en hooger boven u verheffen, en
44 gij zult al lager en lager dalen. Hij zal u leenen, doch gij
zult hem niet leenen; hij zal tot hoofd en gij zult tot staart
45 zijn. Al deze vloeken zullen over u komen, zullen u vervolgen
en u bereiken, totdat gij verdelgd zult zijn; daar gij naar de
stem van den Eeuwige, uwen God, niet geluisterd hebt, om
Zijne geboden en Zijne wetten in acht te nemen, die Hij u
46 geboden heeft. Zij zullen op u zijn tot een teeken en een
47 wonder en op uwe nakomelingen, tot eeuwig. Als straf ervoor,
dat gij den Eeuwige, uwen God, niet hebt willen dienen in
vreugde en in vrolijkheid van hart, uit den overvloed van alles;
48 Zult gij uwe vijanden, dien de Eeuwige tegen u vrije hand
zal laten, moeten dienen in honger en in dorst, en in naakt-
heid en in gebrek aan alles, en hij zal een ijzeren juk op
49 uwen hals leggen, totdat hij u vernietigd zal hebben. Aan-
dragen zal de Eeuwige tegen u een volk van ver af, van
het einde der aarde, gelijk de arend vliegt; een volk, welks
50 taal gij niet verstaan zult. Een schaamteloos volk, dat geen

---

40. נשל, Kal van נשל, in bedrijvende beteekenis: *afwerpen*, of Niph'al van שלל: *de olijfboom zal leeg worden*, doordien de vruchten afvallen, of: *leeggemaakt worden* door de vijanden, die hem van zijn vruchten berooven.

42. יירש, *neemt geheel in bezit*, de Pi'el met intensieve beteekenis; anderen van ירש = ירוש, in Pi'el, *arm maken*, zal van zijn vrucht berooven. — הצלצל, de sprinkhaan, die *klinkend* geluid maakt; de aanzwermende sprinkhanen worden reeds uit de verte door het klepperen der vleugels en het zwermgelnid gehoord; v. d. de vaak voorkomende vergelijking met een naderend leger; v. d. ook de hier gebezigde omschrijving: צלצל van צלל, *klinken*. V. a. van צל, *schaduw*, die door zijn menigte de zon *verduistert*.

43 en 44 tegenstelling tot vs. 12 en 13. *Gij* wordt door het onheil getroffen, terwijl de naast u gevestigde vreemdeling verschoond blijft; zoo wordt uw lijden tot teeken en wonder aan u en uw nakomelingen tot in eeuwigheid, dat het het gevolg is van uw ongehoorzaamheid aan God.

46. אות, een Gods bestier toonend *teeken*; מופת, een tot plichtvervulling opwekkend, of v. a. verbazingwekkend *wonder*. Nog het verste nageslacht, ook al lijdt het zelve niet meer, zal zich den vreeselijken vloek, die een vroeger geslacht wegens zijn ontrouw aan God heeft getroffen, blijven herinneren en er een voorbeeld aan nemen.

47—68 werkt nader het lijden in de ballingschap uit, 47 en 48 zijn algemeene inleiding, 49—57 beschrijven dan de vreeselijke toestanden bij

מ וְיִהְיוּ֙ לְךָ֣ בְכָל־גְּבוּלֶ֔ךָ וְשֶׁ֖מֶן לֹ֣א תָסׂ֑וךְ כִּ֥י יִשַּׁ֖ל זֵיתֶֽךָ׃
מא בָּנִ֥ים וּבָנ֖וֹת תּוֹלִ֣יד וְלֹא־יִהְיוּ֙ לָ֔ךְ כִּ֥י יֵלְכ֖וּ בַּשֶּׁ֑בִי׃ כָּל־עֵצְךָ֥
מב וּפְרִ֖י אַדְמָתְךָ֣ יְיָרֵ֑שׁ הַצְלָ֖ל׃ הַגֵּ֣ר אֲשֶׁר־בְּקִרְבֶּ֔ךָ יַעֲלֶ֥ה עָלֶ֖יךָ
מג מַּ֣עְלָה מַּ֑עְלָה וְאַתָּ֥ה תֵרֵ֖ד מַּ֥טָּה מָּֽטָּה׃ הֽוּא־יַלְוְךָ֖ וְאַתָּ֥ה
מד לֹ֣א תַלְוֶ֑נּוּ הוּא֙ יִהְיֶ֣ה לְרֹ֔אשׁ וְאַתָּ֖ה תִּֽהְיֶ֥ה לְזָנָֽב׃ וּבָ֣אוּ עָלֶ֔יךָ
כָּל־הַקְּלָלוֹת֙ הָאֵ֔לֶּה וּרְדָפ֖וּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ֑ עַ֚ד הִשָּׁמְדֶ֔ךָ כִּֽי־לֹ֣א
שָׁמַ֔עְתָּ בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לִשְׁמֹ֖ר מִצְוֹתָ֥יו וְחֻקֹּתָ֖יו אֲשֶׁ֥ר צִוָּֽךְ׃
מה וְהָי֤וּ בְךָ֙ לְא֣וֹת וּלְמוֹפֵ֔ת וּבְזַרְעֲךָ֖ עַד־עוֹלָֽם׃ תַּ֗חַת אֲשֶׁ֤ר לֹא־
מז עָבַ֙דְתָּ֙ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בְּשִׂמְחָ֖ה וּבְטוּב־לֵבָ֑ב מֵרֹ֖ב כֹּֽל׃
מח וַעֲבַדְתָּ֞ אֶת־אֹיְבֶ֣יךָ אֲשֶׁר֩ יְשַׁלְּחֶ֨נּוּ יְהוָ֜ה בָּ֗ךְ בְּרָעָב֙ וּבְצָמָ֣א
וּבְעֵר֔וֹם וּבְחֹ֖סֶר כֹּ֑ל וְנָתַ֤ן עֹל֙ בַּרְזֶ֔ל עַל־צַוָּארֶ֖ךָ עַ֥ד הִשְׁמִידוֹ
מט אֹתָֽךְ׃ יִשָּׂ֨א יְהוָ֤ה עָלֶ֙יךָ֙ גּ֔וֹי מֵרָח֖וֹק מִקְצֵ֣ה הָאָ֑רֶץ כַּאֲשֶׁ֥ר
נ יִדְאֶ֖ה הַנָּ֑שֶׁר גּ֗וֹי אֲשֶׁ֤ר לֹא־תִשְׁמַע֙ לְשֹׁנ֔וֹ׃ גּ֥וֹי עַז־פָּנִ֖ים אֲשֶׁר

---

de verovering des lands door den vijand, 58—68 het lijden in den vreemde.

47 en 48. תחת enz. *Zoolang gij overvloed hadt aan alles,* hadt gij God kunnen en moeten dienen *in vreugde en tevredenheid des harten,* doch gij wildet niet, werdt afvallig, — לא עבדת als één begrip: *niet-dienen*; — welnu, *in plaats van* dat vrijwillig *niet-dienen,* treedt een gedwongen *wél dienen,* יעבדת. — מרב כל, *uit* den toestand van *overvloed,* d. w. z. óf: *terwijl gij overvloed hadt,* — dan wijst het den grond aan, waarom, en den toestand, waarin Israël zijn God trouw had moeten blijven; of: *ten gevolge van overvloed,* dan duidt het de oorzaak van den afval aan.

48. אשר ישלחנו, *dien God tegen u zal loslaten,* als ware het een troep wilde dieren; óf: *vrije hand zal laten.* — ברעב, de ב heeft hier óf den zin van: *in den toestand van,* óf dien van: *met,* in welk laatste geval de woorden bij ישלחנו behooren. Het parallelisme met het vorige vers schijnt mij meer voor de eerste opvatting te spreken. — ונתן, *en hij,* de vijand, — niet: *Hij,* God — *zal leggen.* — השמידו, v. s. = ַהשְׁמִידוֹ; of v. a. een verleden tijd van de onbepaalde wijs, vgl. 7,24.

49. ישא, *aandragen* uit de verte, als opzettelijk *tegen u.* — מרחק, *uit de verte,* ja zelfs מקצה הארץ, *van het andere einde der aarde.* — כאשר ידאה הנשר, *gelijk de arend vliegt,* v. s. even snel; v. a. die met krachtigen vleugelslag plotseling op zijn prooi neerschiet en het met zijn klauwen grijpt.

50. עז פנים, *hard van aangezicht,* waarop niets indruk maakt, en dat niets ontziet. Het is, als drukt reeds het *gelaat* de onwrikbare *hardheid* van zijn karakter uit; het treedt *onbeschaamd* op, zonder iets of iemand te sparen.

aanzien laat gelden voor den oude, noch den jongeling genade
51 schenkt. Dit zal verteren de vrucht van uw vee en de vrucht van uw bodem, totdat gij verdelgd zult zijn; daar het u geen koren noch most, noch olie zal overlaten, het geworpene van uwe runderen noch de vermeerdering van uw kleinvee, totdat het u geheel
52 ten gronde gericht zal hebben. Het zal u in het nauw brengen binnen al uwe poorten, totdat uwe muren, de hoogen en versterkten, waarop gij vertrouwt, ter neder zullen liggen, in geheel uw land; het zal u in het nauw brengen binnen al uwe poorten in geheel uw land, dat de Eeuwige, uw God, u ge-
53 geven heeft. Gij zult uwe eigen lijfsvrucht eten, het vleesch uwer zonen en uwer dochters, die de Eeuwige, uw God, u gegeven heeft, in de beënging en de benauwing, waarmede uw
54 vijand u benauwen zal. De teederste man onder u en de meest verweekte, diens oog zal misgunnend zijn tegen zijnen broeder, tegen de vrouw aan zijn boezem, en tegen den rest zijner
55 kinderen, die hij nog zal overlaten; Zoodat hij aan geen hunner zal willen geven van het vleesch zijner kinderen, die hij eten zal, omdat hem niets anders overgebleven is; in de beënging en de benauwing, waarmede uw vijand u benauwen zal, binnen
56 al uwe poorten. De teederste vrouw onder u en de meest verweekte, die nimmer beproefde haar voetzool op de aarde te zetten, uit verweeking en teederheid, — haar oog zal misgunnend zijn tegen den man aan haren boezem, tegen haren
57 zoon en tegen hare dochter; En wel wegens hare nageboorte, die haar is ontgaan, en wegens hare kinderen, die zij baart, want zij zal ze, bij gebrek aan alles, opeten in het verborgen; in de beënging en de benauwing, waarmede uw vijand u be-
58 nauwen zal binnen uwe poorten. Wanneer gij niet zult in acht nemen te doen al de woorden dezer leer, die in dit boek

---

51. **אשר**, óf: *die*, parallel met אשר in vs. 50; of: *daar*, zoodat het tweede versdeel het eerste nader uitwerkt.

52. **והצר** ···· והצר wijst op twee punten: 1°. trots de sterkte uwer vestingen, waarop gij vertrouwt, brengt hij u in het nauw; 2°. in het u *door God* gegeven land, waar gij op Hem dacht te kunnen rekenen ook in uwen afval. V. a. werkt het tweede versdeel als inleiding tot het volgende de gedachte van het eerste nader uit: onzes inziens echter is die gedachte in het eerste versdeel veel krachtiger uitgedrukt. — ודת, zie 20,20. — בכל ארצך behoort óf bij והצר óf bij ודת; de woorden אשר אתה בטח בהן zijn tusschenzin.

53. **במצור ובמצוק אשר יציק**, een herhaling van bijna dezelfde woorden, ter versterking van den verschrikkelijken indruk, — die vs. 55 en 57 als refrein terugkeert.

54. **והעגן**, *de aan genot overgegevene*, verwijfd, verweekt. — תרע עינו, *zal afgunstig*, of beter: *misgunnend zijn*, vgl. 15,9. — ובאשת חיקו, zie 13,7. — וביתר בניו אשר יותיר, *tegen de overgebleven kinderen, die hij*, de vader, *overlaat*, en

נו לְאִ־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לְא יָחֹן׃ וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ
וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדֶךָ אֲשֶׁר לְא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ
נז וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ וְהֵצַר
לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהוֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר
אַתָּה בֹטֵחַ בָּהֶן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ
נח אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ וְאָכַלְתָּ פְּרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק
נט לְךָ אֹיְבֶךָ׃ הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תָּרַע עֵינוֹ בְּאָחִיו
ס וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ מִתֵּת ו לְאַחַד מֵהֶם
מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק
סא אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר
לְא־נִסְתָּה כַף־רַגְלָהּ הָצֵג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ
סב בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבִבְתָּהּ׃ וּבִשְׁלִיתָהּ* הַיּוֹצֵאת ו מִבֵּין רַגְלֶיהָ
וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסֵּתֶר בְּמָצוֹר
סג וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ אִם־לֹא תִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה

---

voorloopig althans nog niet tot voedsel neemt. Ibn 'Ezra: *die hij*, de vijand, *overlaat;* in verband met het volgende vers, waar de tegenstelling luidt: בניו אשר יאכל, m. i. onwaarschijnlijk.

55. מתת, *van te geven*, zoodat hij niet wil geven. — השאיר, vgl. השמיד vs. 48.

56. אשר לא נסתה כף רגלה, *die niet beproefde haren voetzool*, — הצג, *dien te plaatsen op de aarde*, — d. w. z. die zich steeds in een draagstoel of rijtuig liet vervoeren, nooit een voet op den onbedekten grond zette.

57. ובשליתה, v. s. *zij zal afgunstig zijn op haren man en op hare nageboorte*, zij misgunt, als het ware, dat, wat zij, door den nood gedwongen, *eet*, dát het gegeten wordt. Anderen: *en wel*, de ו, *wegens*, met het oog op *de nageboorte* enz. Zij misgunt haren naasten dierbaren een bete van het vleesch van de haar zelf zoo dierbare kinderen *en eet* dat dus *in het geheim*, zoodat eigen man en kinderen het niet bemerken. — אשר תלד, *die zij*, tijdens het beleg, *baart.*

58. En neemt gij nu nog altijd de woorden dezer leer niet in acht, hebt nog altijd niet geleerd eerbied en ontzag te hebben voor den Eeuwige, uwen God, dan zal vs. 59 enz. — בספר הזה, *geschreven in dit*, naar 31,9 neer-

geschreven zijn om dezen te eeren en te vreezen naam, den
59 Eeuwige, uwen God, te vreezen; Dan zal de Eeuwige uw
lijden en het lijden van uw kroost buitengewoon doen zijn,
groot en aanhoudend lijden, kwaadaardige en aanhoudende
60 ziekten. Hij zal op u terug brengen al de Egyptische kwalen,
voor welke gij bevreesd waart, en zij zullen zich aan u hechten.
61 Ook alle ziekte en al het lijden, dat niet in het boek dezer
leer geschreven is, zal de Eeuwige over u doen komen, totdat
62 gij verdelgd zult zijn. Gij zult met te tellen mannen over-
blijven, in plaats dat gij als de sterren des hemels zijt geweest
in menigte; omdat gij niet geluisterd hebt naar de stem van
63 den Eeuwige, uwen God. Dan zal het zijn: evenals de Eeuwige
Zich over u verblijdde, u wel doende en u vermeerderende,
zoo zal de Eeuwige Zich over u verblijden, u vernielende en
u te gronde richtende; en gij zult weggerukt worden van op
den bodem, waarheen gij komt, om hem in bezit te nemen.
64 De Eeuwige zal u onder al de volkeren verstrooien, van het
eene einde der aarde tot het andere einde der aarde; en gij
zult daar dienen andere goden, die gij niet gekend hebt, gij
65 noch uwe vaderen, hout en steen. En onder deze natiën zult
gij geene verademing hebben, en zal er voor uwe voetzool
geene rustplaats zijn; maar de Eeuwige zal u daar geven een
steeds sidderend hart, en smachting der oogen en droefheid
66 der ziel. Uw leven zal u steeds hangende zijn, in de verte, gij
zult nacht en dag in vrees zijn en niet gelooven in uw leven.

---

geschreven *boek;* ook bij de komst in Palaestina zou waarschijnlijk ons hoofdstuk worden voorgelezen en misschien las ook Mozes dit het volk nogmaals of voor het eerst voor, nádat hij het, zeer kort voor zijn dood, op Gods bevel had neergeschreven (vgl. 31,9 en 24 vv.). Het *boek* is natuurlijk de Thora in haar geheel, niet enkel Deuteronomium. — השם, vgl. Lev. 24,11.

59. והפלא, onregelmatige vorm, samengesteld uit פלא, wat והפליא, en פלה, wat והפלה zou doen verwachten; *wonderbaar doen zijn.*

60, in tegenstelling tot de toezegging van Ex. 15,26. — מדוה מצרים, *de in Egypte*, bij de Egyptenaren, *heerschende ziekten*, vgl. vs. 27; *waarvoor gij* steeds zoo *bevreesd waart* — והשיב, *weder brengen*, zooals zij u in Egypte steeds bedreigden; het behoeft volstrekt niet te beteekenen, dat Israël reeds eenmaal door die kwalen bezocht was.

61. יַעֲלֵם = יַעֲלֵם.

63. שש עליכם, *God verblijdde Zich over u*, v. s. om uwentwille, v. a. voor zoover u betreft. — להטיב, *terwijl Hij het u goed liet gaan;* uw voorspoed werd u door God geschonken tot uw heil — zoo zal het ook om uwentwil God verblijden u te straffen; v. a. een zeer sterk menschelijke uitdrukking: God zal met ijver u thans te gronde richten, zooals Hij eens u gelukkig maakte. — ישיש, van שוש in den Kal: *Hij zal Zich verblijden;* v. a. van שוש in den Hiph'iel: *Hij zal* uwen vijanden *vreugde*

לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
נט וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֶת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת
ס וְנֶאֱמָנוֹת וְחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה
סא מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפָּנֶיהָם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־
מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעֲלֵם יְהוָה עָלֶיךָ
סב עַד הִשָּׁמְדֶךָ׃ וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם
כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם
סד וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וְהֵפִיצְךָ
יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ
שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃
סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן
סו יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְרַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ וְהָיוּ חַיֶּיךָ
תְּלָאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃

---

schenken. — להאביד ולהשמיד kan alweer niet beteekenen: *vernietiging* van het geheele volk, daar onmiddellijk ונסחתם volgt, wat voortbestaan van het volk onderstelt. De zin is alleen ondergang als het land bewonende, zelfstandige natie. — Slechts in vs. 62 en 63 wordt het volk in den 2en persoon *meervoud* toegesproken. — ונסחתם Niph'al van נסח, *weggerukt worden*.

64. Vgl. vs. 36, waar slechts van *gedeeltelijke* ballingschap sprake was, zooals uit 37 vv. blijkt, waar rampen besproken worden, die *het land* treffen. Hier wordt de *algeheele* verstrooiing behandeld.

65. **לא תרגיע**, *zult gij geen verademing vinden;* רגע beteekent *het doen ophouden eener beweging*, zoo in רוגע הים (Jes. 51,15); zoo מרגע, *tot rust komen* van het gemoed; de Hiph'iel dan voor: *in den toestand van rust komen*. Ook in de ballingschap vindt gij geen rust *van gemoed*, geen rust ook *van lichaam*, ולא יהיה מנוח enz. — God geeft u integendeel een לב רגז, een van angst voortdurend *sidderend hart*, dat steeds nieuw ongeluk vreest. — וכליון עינים, *en smachting van oogen*, die steeds vruchteloos naar vervulling van wenschen uitzien (Lev. 26,16); en דאבון נפש, *zielsdroefheid*, daar gij telkens nieuwe verliezen te betreuren hebt.

66. **תלויב**, *hangende*, steeds twijfelachtig (vgl. Hoshea' 11,7), v. a. aan een draad *hangend;* מנגד, *uit de verte*, wat gij nog steeds niet bereikt hebt en waarvan het twijfelachtig is, of gij het ooit bereiken zult. — ולא תאמין, *gij zult niet gelooven aan* het behoud van *uw leven*.

67 Des ochtends zult gij zeggen: och! wie geeft toch avond!
en des avonds zult gij zeggen: och! wie geeft toch ochtend!
door de vrees van uw hart, waarmede gij vervuld zult zijn,
68 en door den aanblik uwer oogen, dien gij zien zult. De
Eeuwige zal u doen terugkeeren naar Egypte met schepen,
langs den weg, waarvan ik tot u gezegd heb: „Gij zult dien
niet weder zien"; daar zult gij u aan uwe vijanden tot slaven
en slavinnen te koop aanbieden; doch er zal geen zijn, die
69 koopen wil!" — Dit zijn de woorden des verbonds, dat de
Eeuwige Mozes geboden heeft, om met de kinderen Israëls te
sluiten in het land Moab; behalve het verbond, dat hij met
hen gesloten had bij Choreb.

29 1 Mozes riep geheel Israël samen, en zeide tot hen: „Gij hebt
gezien al wat de Eeuwige vóór uwe oogen in het land Egypte
gedaan heeft aan Phar'o, aan al zijne dienaren en aan geheel
2 zijn land. De groote beproevingsdaden, die uwe oogen gezien
3 hebben, die groote teekens en wonderen. Doch de Eeuwige
had u niet gegeven een hart om op te merken, noch oogen
4 om te zien, noch ooren om te hooren, tot op dezen dag. Ik
voerde u nu veertig jaren in de woestijn; uwe kleederen zijn
niet gesleten van uw lichaam en uwe schoen is niet gesleten
5 van uwen voet af. Brood hebt gij niet gegeten, en wijn of
bedwelmenden drank hebt gij niet gedronken, opdat gij weten
6 zoudt, dat Ik de Eeuwige uw God ben. Nu kwaamt gij op

---

67. Bij het aanbreken van den dag zult gij zoo beangst zijn voor wat hij brengen zal, dat gij uitroept: ware het toch maar reeds avond! (Voor מי יתן vgl. Num. 11,29) en is het dan avond geworden, dan is het nog erger, dan gij vreesdet, zoodat gij zegt: ware het toch nog maar ochtend! V. a. door angst over wat komen zal, מפחד enz. en door schrik over wat reeds geworden is, ממראה enz., zult gij telkens den tijd voorbij wenschen, 's ochtends naar den avond, 's avonds naar den volgenden ochtend verlangen, dat slechts het heden voorbij zij! N. a. vatten beide deelen op in dien zin, dat men telkens bij het meer en meer toenemen van het lijden het verleden terugwenscht: 's ochtends den vorigen avond, 's avonds den afgeloopen ochtend!

68. באניות, *in schepen*, waar gij onmogelijk ontvluchten kunt; *naar Egypte*, van welks slavernij gij den harden druk kent. — בדרך, *op den weg*, in een richting, zie 17,16; v. a. *op de wijze*. — והתמכרתם, *gij zult u zelve verkoopen* willen; de tocht schijnt dus als laatste redmiddel van Israël zelve uit te zullen gaan, dat Egyptische slavernij nog boven zijn verblijf onder de volkeren verkiest; — doch vruchteloos: niemand wil hen koopen!

69. אלה, v. s. het verbond op den grondslag van den in ons en het vorige hoofdstuk uitgesproken zegen en vloek; dan is dus het verbond te Choreb dat van Lev. 26. V. a. ons geheele boek in tegenstelling met de drie voorafgaanden; anderen vatten het met Septuaginta en Vulgata, die met ons vers hoofdst. 29 beginnen, als opschrift voor hoofdst. 29 en 30 op, waar herhaaldelijk van *verbond* sprake is.

Hoofdstuk XXIX — 30,20 voortzetting van Israëls toekomst-voorspelling,

מז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד
מח לְבָבְךָ אֲשֶׁר תְּפָחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ וְהֵשִׁיבְךָ
ג יְהוָה מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף
עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת
מט וְאֵין קֹנֶה׃ ס אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־
משֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית
אבגד אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ * פ

כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת
כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־
ב עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת
ג וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת
ד וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעֲלְךָ
ה (ו) לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ * לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא
מפטיר ו שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ * וַתָּבֹאוּ אֶל־

---

waaraan 29,1—8 een korte historische terugblik als inleiding voorafgaat; 9—14 bevat dan de uitnoodiging tot het verbond, met herinnering, dat dit noch aan tijd noch aan bepaalde standen gebonden is; 15—20 zetten uiteen, dat niet alleen bij afval van het *volk* als zoodanig, maar ook bij ontrouw van individueele *personen* de straf niet uitblijft; vs. 21—28 zet dan de toekomstvoorspelling voort, wat de straf betreft; 30,1—14 bespreekt de eindelijke wederopneming in Gods genade, terwijl 15—20 de krachtige aansporing bevat nu het goede kiezen.

1. ויקרא משה, vgl. 5,1. — אתם ראיתם. Onder hen, die het land straks zouden binnentrekken, was een niet gering aantal personen, die van den uittocht ooggetuigen waren geweest: alle tusschen 40 en 60 jaar oude mannen, verder de Levieten en vrouwen, die immers van het sterftebesluit uitgesloten waren. Mozes kan dus zeer goed zeggen: *gij hebt gezien.*

3. Doch trots al die wonderen hadt gij nog *geen hart*, verstand, *om te weten, noch ooren om te hooren, noch oogen om te zien* Gods werk, *tot op dezen dag*, na al hetgeen op uwen veertigjarigen zwerftocht is geschied; eerst moest gij dien tocht maken, *opdat gij zoudt weten* enz.

5. כי אני ה׳ אלהיכם. Mozes spreekt, maar nu en dan zegt hij de woorden, zooals God die sprekende zou hebben gezegd; dit kan hier reeds in ואולך vs. 4 het geval zijn. Vgl. 28,20. Anderen houden אני ה׳ voor het onderwerp van אלהיכם; *dat* אני ה׳ *uw God is;* vgl. Num. 4,41 e. a. p.

deze plaats; toen trok Siechon, koning van Cheshbon, en 'Og,
koning van Bashan, ons te gemoet, ten strijde, en wij versloe-
7 gen hen. Wij namen hun land en gaven het ten erfdeel aan
de Rubenieten en de Gadieten, en den halven stam Menasshé.
8 Neemt dus de woorden van dit verbond in acht en volvoert
ze, opdat gij voorspoedig moogt zijn in alles wat gij doen zult.

9 Gij staat heden allen vóór den Eeuwige, uwen God; uwe
hoofden, uwe stammen, uwe oudsten en uwe ambtlieden, alle
10 mannen van Israël; Uwe kleine kinderen, uwe vrouwen en
uw vreemdeling, die te midden van uw leger is, van uwen
11 houthakker tot uwen waterschepper; Opdat gij zult overgaan
in het verbond van den Eeuwige, uwen God, en in Zijn ver-
vloekingseed, — dat de Eeuwige, uw God, heden met u gesloten
12 heeft. Om u heden te verheffen, Hem tot volk, en Hij zal u
tot God zijn, gelijk Hij omtrent u gesproken, en gelijk Hij uwen
13 vaderen, Abraham, Izak en Jakob toegezworen heeft. Doch
niet met u alleen sluit ik dit verbond en dezen vervloekings-
14 eed; Maar met dengene, die heden hier met ons staat vóór den
Eeuwige, onzen God, en ook met dengene, die hier heden niet

---

6 en 7. Reeds zijt gij de verovering des lands begonnen. Welnu, 8, mogen al deze ervaringen tot trouw aan dit verbond leiden. — לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ, v. s. *wijs handelen*, doordien gij God volgt, Wiens woord naar 4,6 *uw wijsheid* is. הִשְׂכִּיל דֶּרֶךְ beteekent dan: *zijn levenswandel met verstand leiden*; v. a. *gelukkig doen zijn*, doen gelukken = הִצְלִיחַ.

9—14. Uitnoodiging aan *allen* en voor *altijd* om het verbond met God aan te gaan.

9. **רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם**, v. s. = רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם, *uwe stamhoofden*; of: *uwe hoofden v a n, over uwe stammen*; v. a. *uwe hoofden v a n uwe stammen*; of: *uwe hoofden*, vertegenwoordigende *uwe stammen*; n. a. meenen, dat de beide versdeelen parallel loopen: *uwe hoofden*, d. z. uwe oudsten en uwe ambtlieden, — *uwe stammen*, dat wil zeggen: alle mannen van Israël. LUZZATTO vat שֵׁבֶט op in den zin van: *heerscher*, sceptervoerder; voor *stam* zou dan het gewone woord מַטֶּה zijn.

10. **טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ**. Het enkelvoudig aanhangsel bij גֵּר, tegenover het meervoudige bij de andere woorden, is eenvoudig aldus te verklaren: *vrouwen en kinderen* heeft ieder individu in Israël, de *vreemdeling* daarentegen behoort *bij het volk* als geheel. — מְחַטֵּב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ, *z o o w e l uw houthakker, a l s uw waterschepper*; עַד ... מִ ... geeft niet juist de beide *uitersten*, maar twee naast elkander liggende, op den éénen grens staande dingen aan; zoo Gen. 14,23. Hier dus: ook de personen, die, naar Deut. 20,11, op uwe uitnoodiging vrede met u gesloten hebben, hetzij dan Kena'anietische of Transjordaansche stammen, en u *dienstbaar* zijn, zonder juist in *slavernij* te leven; zooals later de Gib'onieten (Jos. 9,21 en 27) of

הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ
ז לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם : וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָרְאוּבֵנִי
ח וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי : וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן : פ

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם
י זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל : טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ :
יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת
יב עִמְּךָ הַיּוֹם : * לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ
לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
יג לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב : וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית
יד הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת : כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ
עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ

---

v. a. de uit Egypte meegetrokken *volkshoop* (Ex. 12,38), die dan voor allerlei handlangersdiensten zou zijn aangewezen.

11 is de nazin van den met vs. 9 begonnen zin. — לעברך, *opdat gij zult doorgaan* tusschen de stukken van het als bondsteeken doorgesneden offerdier; aan dit oude ceremonieel is de uitdrukking עבר בברית ontleend. V. a. beteekent עבר ב: geheel en al *ingaan in*, en is sterker dan בוא בברית. — בברית ה׳ ובאלתו, *in Gods met een* א ל ה *bezworen verbond*; אלה is het inroepen van den vloek op het niet-houden der te geven belofte. — ברית ואלה drukt in twee geëordineerde woorden één begrip uit. Vgl. 26,28.

12. De twee zijden van het verbond: God *richt u op*, verheft u, of v. a. *bevestigt u*, (vgl. het rabbijnsche קיים) *Zich tot volk, en gij neemt Hem* als eenig richtsnoer van uw leven, — *als God.*

14. **ישנו**, van יש met tusschengeschoven נ, evenals Num. 23,13 וקבנו. — ואת אשר איננו פה, *die hier niet zijn*, de komende geslachten. Luzzatto's meening, dat Mozes hier aan wegens ziekte of dgl. afwezigen denkt, is al zeer onwaarschijnlijk, daar er geen reden is, waarom Mozes die uitzonderingen afzonderlijk zou bespreken, waar hij uitdrukkelijk van *allen* als aanwezig spreekt; bovendien is het met nadruk herhaalde היום in deze opvatting onbegrijpelijk.

15 met ons is. Want gij weet immers, hoe wij in het land Egypte
gewoond hebben, en hoe wij door het midden van die volken
16 doorgetrokken zijn, door welke gij doorgetrokken zijt. Gij hebt
hunne afschuwelijkheden gezien en hunne walgelijke afgoden,
17 hout en steen, zilver en goud, dat zich bij hen bevindt. Dat
er niet onder u zij een man of een vrouw, of een geslacht,
of een stam, wiens hart zich reeds heden van den Eeuwige,
onzen God, afgewend heeft, om te gaan de goden dier
natiën te dienen; opdat er onder u niet zij een wortel, die
18 bitterheid en alsem als vrucht draagt; Nu zal het zijn: Wanneer
hij de woorden van dezen vloek hoort, en hij zich in zijn hart
zegent, zeggende: Mij zal vrede zijn, ook al volg ik den eigen-
dunkelijken vasten zin mijns harten, opdat het gedrenkte het
19 dorstige mede verzorge, — Niet-willen zal de Eeuwige hem ver-
geven; integendeel, dan zal de toorn des Eeuwigen en Zijn ijver
tegen dien man gaan rooken, en de geheele eed, die in dit
boek is geschreven, zal zich op hem leggen; en de Eeuwige zal
20 zijn naam van onder den hemel uitwisschen. En de Eeuwige
zal hem ten kwade onderscheiden van al de stammen Israëls,
gelijk al de vervloekingen des verbonds, dat in dit boek der
21 leer geschreven is. Dan zal het latere geslacht zeggen, uwe
kinderen, die na u zullen opstaan, en de vreemde, die uit een

---

15—20. Gij kent immers reeds de afgoderij der volkeren, in Egypte hebt gij gewoond, 'Ammon, Moab, Midjan, Edom enz. hebt gij leeren kennen; nu zou er een persoon, familie of stam kunnen zijn, die reeds *thans* zich meer naar het heidendom toewendt, of een *wortel*, die eerst in de toekomst zulk een wrange vrucht zal dragen, meenende, dat de vloek slechts afval der *gemeente*, niet dien van den individu treft; doch God straft dan hém geheel, zooals het boven is uitgesproken.

16. גלליהם, zie Lev. 26,33. — אשר עמהם, *dat bij hen*, de goden, *is;* het doelt dan op de versierselen der afgodsbeelden; vgl. 7,25. Of in deze opvatting אשר עמהם alleen op כסף וזהב slaat, terwijl ואבן עץ de stof aangeeft, waaruit de beelden vervaardigd zijn — dan wel of de woorden op alle vier stofnamen slaan, staat niet vast. Anderen: *de afschuwelijke afgoden, die bij hen*, de volkeren, *zijn*.

17. פן, *dat er nu niet zij*; aan te vullen: houdt dit steeds voor oogen, *opdat er niet zij*. — אשר לבבו פנה היום, *wiens hart* reeds *heden zich heeft afgewend*; v. a. *wiens hart zich eens*, op een goeden dag, *zal afwenden*. — שרש, *een wortel*, פרה, *die als vrucht draagt* in de toekomst bij hem zelve, of door zijn voorbeeld bij anderen; ראש ולענה *bitterheid en alsem*, ראש of רוש (32,32) is een zeer bittere plant; hoewel het 32,33 ook van het *gif van slangen*, dus van dierlijk gif gebruikt wordt. De vaak voorkomende verbinding met לענה stelt meer de *bitterheid*, dan de schadelijke *vergiftigende* werking op den voorgrond.

18. האלה הזאת, de in het vorige hoofdstuk uiteengezette vloek voor den afvallige, — dien hij *hoort*, hetzij door de om de zeven jaren herhaalde voorlezing van ons boek, of wel = *verneemt*, doordien een leeraar hem

מו הַיּוֹם׃ * כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת
מז אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃ וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם
יז וְאֶת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם
אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם
מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ
יח בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי
הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת
יט לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרְוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ לֹא־יאבֶה יְהוָה
סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה
בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ
כ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
כא כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ וְאָמַר
הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנֵּכְרִי אֲשֶׁר

---

erop wijst om hem tot inkeer te vermanen. — והתברך, *hij zegent zich in zijn hart*, prijst zich gelukkig, aan den vloek ontrokken. — כי, v. s. *of schoon*; v. a. *vrede zal mij zijn* en ik heb niets te vreezen, *maar* enz. — בשרירות, *vastheid*, gewoonlijk in den zin van *verstoktheid*; v. a. *in de door het hart*, de zinnelijke begeerte, aangegeven *vastheid*, regel. — למען ספות הרוה את הצמאה, een spreekwoordelijke uitdrukking, die zeer verschillend verklaard wordt. V. s. *opdat het gedrenkte mede verzorge wat dorstig blijft*, de overvloedig gedrenkte bodem voert zijn overschot aan vocht naar het omgevende dorstige land af; of: de regen drenkt de planting, maar ook het onkruid; zoo zal ook ik, de dorstige, niet-gezegende, medegenieten, trots mijn afval, van den zegen der natie. ספות, dan samenhangend met מספא, *voeder*, (Gen. 27,27). V. a. *opdat het gedrenkte toegevoegd worde aan het dorstige*, evenals een stuk van een veld, dat op zichzelf reeds voldoende vocht heeft, met het andere deel, dat kunstmatig gedrenkt moet worden, mede water krijgt. ספה dan = ספח, *toevoegen* en daarom met את = עם verbonden. — Nog anderen: *om* door zijn daad *te verderven het* door zijn gif *gedrenkte met het dorstige*, dat er niet van gedronken heeft; ספה in den zin van: *verderven*, als Gen 18,24. N. a. de losgelaten hartstocht, *de zich drenkende* שרירות zou *meesleuren de dorstige*, de zich bedwingende kwade neiging. — d. w. z. hij zou door zijn voorbeeld aanstekelijk op anderen werken.

21 vat den draad der toekomstvoorspelling van 28,69 weer op. — ואמר is vs. 23 in ואמרו na den langen voorzin herhaald, — waarbij tevens de kring van sprekenden is uitgebreid tot: *alle volkeren*. — מאחריכם, v. s. *van die na u komen*, het verre nageslacht. — מכות הארץ, de slagen, waardoor het land getroffen is. — חלה, *ziek doen worden*, בה, *daarin*; de ziekten, waarmede God de bewoners des lands getroffen heeft.

ver land komen zal, — als zij de slagen van dit land en zijne ziekten ontwaren zullen, die de Eeuwige erin heeft doen woe-
22 den; Hoe, door zwavel en zout, het geheele land verbrand is, het kan niet bezaaid worden, en doet niets ontspruiten, en geenerlei kruid kan opkomen; gelijk de omkeering van Sedom en 'Amora, Adma en Tsebojiem, die de Eeuwige omgekeerd
23 heeft in Zijnen toorn en in Zijn heete gramschap; — Dan zullen al de natiën zeggen: „Waarom heeft de Eeuwige aldus aan dit land gedaan? van waar de branding van dezen
24 grooten toorn?" En men zal zeggen: „Omdat zij het verbond van den Eeuwige, den God hunner vaderen, verlaten hebben, dat Hij met hen gesloten heeft, toen Hij hen uit het
25 land Egypte gevoerd heeft. Zij gingen heen, dienden andere goden, en wierpen zich voor hen neder; goden, die zij niet gekend hadden, en die Hij hun niet ten deel gegeven had.
26 Daarom is de toorn des Eeuwigen over dit land zoo ontbrand, dat Hij daarover geheel den vloek gebracht heeft, die in dit
27 boek geschreven staat. Daarom heeft de Eeuwige hen van hun bodem uitgerukt, met toorn, heete gramschap en groote verbolgenheid, en heeft Hij hen naar een ander land geworpen,
28 gelijk thans geschied is." De verborgene dingen behooren den Eeuwige, onzen God; doch het geopenbaarde is: Voor ons en onze kinderen tot in eeuwigheid is het plicht al de woorden dezer leer te volbrengen!

30 1 Het zal zijn: Wanneer al deze dingen over u zullen zijn gekomen, de zegen en de vloek, die ik u voorgelegd heb; en gij neemt het wel ter harte onder al de natiën, waarheen de
2 Eeuwige, uw God, u verstooten zal hebben; En gij keert terug tot den Eeuwige, uwen God, en luistert naar Zijne stem, gelijk alles wat ik u heden gebied, gij en uwe kinderen, met geheel
3 uw hart en geheel uw ziel; Dan zal de Eeuwige, uw God, tot

---

22. גפרית ומלח שרפה כל ארצה. שרפה is v. s. deelwoord Kal van den Pa'el-vorm (שָׂרַף) en גפרית ומלח vierde naamval, = שרופת גפרית ומלח, *door zwavel verbrand;* v. a. is het zelfst. naamw.: *zwavel, zout, brand geheel het land,* als bijstelling bij את מכות.

23. מָה, v. s. moet hierbij uit het eerste versdeel על gevoegd worden; de zin is in ieder geval: *wat is de reden van dezen toorn.*

25. ולא חלק להם, zie 4,19.

27. כיום הזה, *zooals heden,* den dag, waarop het nageslacht aldus zal spreken, het geval is.

28. Deze toekomst-aangelegenheden, verborgen als zij zijn, behooren zij den Eeuwige, in Wiens macht het ligt, ze in meerdere of mindere mate ten uitvoer te leggen; — dat laten wij Hem over. *Doch wat openbaar is, is: aan ons en onze kinderen in eeuwigheid staat het, uit te voeren enz.*; dan begint het zindeel, dat den inhoud van הנגלת omvat, met לנו; v. a. *doch*

יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ
כב אֲשֶׁר־חָלָה יְהוָה בָּהּ׃ גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָּל־אַרְצָהּ לֹא
תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם
כג וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבֹיִים אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבְחֲמָתוֹ׃ וְאָמְרוּ
כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף
כד הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
כה וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר
כו לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא
כז לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ וַיִּתְּשֵׁם
יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־
כח אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת
לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
א הַזֹּאת׃ ס וְהָיָה כִּי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבְךָ בְּכָל־
ב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה
ג וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־

נצבים ל׳ נצבים (שנ׳ ב״ת)

---

geopenbaard is het ons en onzen kinderen in eeuwigheid: dat wij slechts, onder welke omstandigheden ook, *de woorden dezer leer hebben te vervullen;* dan vormt alleen לעשות enz. den inhoud van הנגלת. Ons vers is dan slotbeschouwing van de vloek- en zegenvoorspellingen.

HOOFDSTUK XXV. 1—10. Die verstrooiing onder de volkeren is echter niet het einde; ten slotte volgt hereeniging uwer verstrooiden op den vaderlijken bodem.

1. **הברכה והקללה**, *de zegen en de vloek.* Mozes omvat in één blik a. h. w. de geheele toekomst: wanneer nu, afwisselend naar uw trouw aan of afval van God, zegen en vloek u getroffen zullen hebben, — en gij dan enz.

2. **ושבת עד**, *en gij keert terug,* totdat gij genaderd zijt *t o t den Eeuwige*; niet אל, *in de richting naar* God, maar geheel en al *tot* Hem.

3. **ושב ... את שבותך**. V. s. is שבות van שבה afgeleid en beteekent:

uwe gevangenen terug keeren en Zich over u erbarmen, en zal Hij u weder verzamelen uit al de volkeren, waarheen de
4 Eeuwige, uw God, u verstrooid heeft. Al waren uwe verstootenen aan het einde des hemels, van daar zal de Eeuwige,
5 uw God, u verzamelen en van daar zal Hij u nemen. De Eeuwige, uw God, zal u brengen in het land, dat uwe vaderen bezeten hebben, en gij zult het in bezit nemen; Hij zal het u wél doen gaan en u vermeerderen nog meer, dan uwe vaderen.
6 De Eeuwige, uw God, zal uw hart en het hart van uw kroost besnijden, om den Eeuwige, uwen God, te beminnen met geheel
7 uw hart en geheel uwe ziel, opdat gij leven moogt. En de Eeuwige, uw God, zal al deze vervloekings-eeden doen komen op uwe
8 vijanden en uwe haters, die u vervolgd hebben. Gij echter zult weder luisteren naar de stem des Eeuwigen en zult vol-
9 brengen al Zijne geboden, die ik u heden gebied. De Eeuwige, uw God, zal u den meerdere doen worden in al het werk uwer handen, in de vrucht van uwen schoot, in de vrucht van uw vee, en in de vrucht van uwen bodem, ten goede; want de Eeuwige zal Zich wederom over u verheugen ten
10 goede, gelijk Hij Zich over uwe vaderen verheugde. Wanneer gij namelijk naar de stem van den Eeuwige, uwen God, luisteren zult, om Zijne geboden en Zijne wetten in acht te nemen, welke in dit boek der leer geschreven zijn; doordien gij tot den Eeuwige, uwen God, terugkeeren zult met geheel uw hart
11 en geheel uwe ziel. — Want dit gebod, dat ik u heden gebied,
12 is niet te wonderbaarlijk voor u, noch te ver af. Het is niet in den hemel, dat gij zeggen zoudt: „Wie zal voor ons ten hemel opklimmen en het voor ons nemen, om het ons te doen
13 hooren, dat wij het volbrengen?" Ook is het niet aan de overzijde der zee, dat gij zeggen zoudt: „Wie zal voor ons naar de overzijde der zee overtrekken, en het voor ons nemen,
14 om het ons te doen hooren, dat wij het volbrengen?" Maar zeer nabij is u dit woord; in uwen mond en in uw hart is het,

---

gevangenschap en v. d. *gevangenen;* שב = השיב, en שב את שבות: *Hij zal uw gevangenen terugvoeren;* v. a. *met uwe gevangenen terugkeeren;* n. a. *zal Hij terugkeeren tot uwe gevangenen,* את שבותך dan een 4de naamval van doel der beweging, die ook bij בא, יצא en הלך voorkomt (vgl. Gen. 44,4; Recht. 19,18); anderen verklaren שבות als zelfst. naamw. van שוב en vertalen: *zal Hij u in uwen voormaligen staat herstellen,* nader uitgewerkt in het volgende. Klaarblijkelijk staan beide woorden ושב als inleiding tot twee parallel loopende denkbeelden: Hij zal tot uw gevangenen terugkeeren en u in genade weder aannemen, — en 2°. Hij zal u weder bijeenbrengen. Wij volgen daarom de eerste opvatting van שבות.

4. נדחך, *uw verstootene,* v. s. collectief, v. a. letterlijk: *één uwer verstootenen.*

7. De *eeden,* zegen en vloek, zullen dan ook op Israëls vijand van kracht zijn, gelijk God Abraham heeft toegezegd (Gen. 12,2).

שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה
ד אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ * אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ
ה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ וְהֵבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
ו אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ וּמָל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה
ז אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ * וְנָתַן יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר
ח רְדָפוּךָ׃ וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־
ט מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בְּפְרִי בִטְנְךָ וּבְפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבְפְרִי אַדְמָתְךָ
לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־
י אֲבֹתֶיךָ׃ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו
וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה
יא אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ * ס כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה
יב הִוא׃ לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ
יג לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר
מִי יַעֲבָר־לָּנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ
יד וְנַעֲשֶׂנָּה׃ כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ

---

9. Gij keert dan, in het land, weder geheel tot God terug en Hij schenkt u Zijn hoogsten zegen. — Voor והותיר zie 28,11.

10. הכתובה, enkelvoud, slaat op מצותיו וחקתיו als verzamelbegrip opgevat, of v. a. op קול, *de stem*, wier uitspraak in de Thora is neergelegd.

11—14. Gij kunt aan deze leer trouw blijven, want zij ligt binnen uw bereik.

11. לא נפלאת, *het is niet te wonderbaarlijk voor u*, ligt niet boven het menschelijk begrip. — ולא רחקה היא, *en is niet verwijderd*, onderstelt niet omstandigheden, die niet overal aanwezig zijn.

12 en 13. Niet bovenzinnelijk zijn de gronddenkbeelden en handelingen, die zij voorschrijft, noch ook zoo, dat gij zeggen kunt, dat zij andere verre landen en toestanden op het oog hebben.

14. בפיך, niet alleen in schrift, maar in *mondelinge* mededeeling is

15 om het te volbrengen. — Zie! Ik leg u heden voor: het
16 leven en het goede, den dood en het kwade. Daar ik u heden gebied, den Eeuwige, uwen God, te beminnen, door in Zijne wegen te gaan en Zijne geboden, wetten en rechtsvoorschriften in acht te nemen; opdat gij moogt leven en u vermeerderen, en de Eeuwige, uw God, u zegene in het land, waarheen gij
17 komt om het in bezit te nemen. Doch wanneer uw hart zich afwenden zal en gij niet luisteren zult; wanneer gij u laat afstooten en u voor andere goden nederbuigt en hen dient;
18 Dan kondig ik u heden aan, dat gij zult verloren gaan; gij zult niet lang maken de dagen op den bodem, waarheen gij den Jordaan overtrekt, om daarheen te komen, en hem in
19 bezit te nemen. Ik roep heden hemel en aarde tot getuigen tegen u aan; het leven en den dood heb ik u voorgelegd, den zegen en den vloek! Kies dan het leven, opdat gij leven
20 moogt, gij en uwe nakomelingen. Door den Eeuwige, uwen God, te beminnen, naar Zijne stem te luisteren, en aan Hem gehecht te blijven; want dit is uw leven en de verlenging uwer dagen, om op den bodem te blijven wonen, dien de Eeuwige uwen vaderen, Abraham, Izak en Jakob, toegezworen heeft, hun te zullen geven!" —

31 1 Mozes ging nu en sprak deze woorden tot geheel Israël.
2 Hij zeide tot hen: „Honderd en twintig jaren oud ben ik heden, ik kan niet meer uitgaan en ingaan; en de Eeuwige heeft tot mij gezegd: „Gij zult dezen Jordaan niet overtrekken."

---

het u bekend gemaakt en בלבבך, *in uw hart* hebt gij het kunnen opnemen. — לעשתו, om het te volbrengen.

15—20. Slotwoord tot Mozes' tijdgenooten. Gij weet nu, hoe uw wel en wee van de trouwe vervulling dezer leer afhangt; onthoudt dit dan en handelt er naar.

15. **החיים**, *leven*, als volk, en als individu in den zin van geestelijk en stoffelijk bestaan.

16. **אשר**, *t e r w ij l ik* enz. — ללכת ··· לאהבה, *God te beminnen* en die liefde te toonen *door den* door Hem voorgeschreven *weg te bewandelen en in acht te nemen* enz. — וחיית ורבית, uitwerking van החיים; וברכך van הטוב. De volgende verzen schilderen de tegenstelling.

17. **ונדחת**, zie 4,19.

19. Hemel en aarde zijn als getuigen tegen u opgeroepen, die u steeds uw plicht voor oogen kunnen houden. — בכם, *t e g e n u.*

Hoofdstuk XXXI. Mozes' afscheid van het volk (1—6), voorstelling en aanbeveling van zijn opvolger (7 en 8) en overgave van het, tot zoover mogelijk voleindigde, afschrift der Thora aan oudsten en priesters, met voorschrift het eens in de zeven jaren te doen voorlezen (9—13). Vervol-

טז לַעֲשֹׂתוֹ׃ * ס רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־
יז הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו
וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ
יח אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע
יט וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ * הִגַּדְתִּי
לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
כ אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ הַעִדֹתִי
בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ
הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃
כא לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא
חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פ

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר
ב אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד
לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃

---

gens wordt bericht, hoe God Josua ten aanzien van geheel het volk als Mozes' opvolger bevestigt en Mozes opdraagt in een „lied" getuigenis te geven tegen afval des volks (14—23); eindelijk de overgave van het Thora-afschrift aan de Levieten (24—27) en de inleiding tot de voordracht van het lied (28—30).

1. **וילך**. Mozes roept niet een *volksvergadering* bijeen, zooals hij dat deed, als hij het volk in naam Gods moest toespreken, — maar *gaat* tot het volk, om op de eenvoudigste en bescheidenste wijze afscheid te nemen. Het kan niet beteekenen: *hij ging* in zijn tent. Anderen verklaren het, als Ex. 2,1, als inchoatief: *hij trad op*; vgl. ons: *heengaan* in gelijken zin.

2. **לצאת ולבוא**, vgl. Num. 27,17, waar wij opmerkten, dat יצא ובא, eig. *heen en weer gaan, in en uitloopen*, term is voor: het behandelen der gewone zaken. Al was Mozes lichamelijk nog niet *afgeleefd* (34,7), toch zal zijn geest- en werkkracht door den ouderdom zijn verminderd; zoodat Mozes zeggen kon: *ik kan niet meer uw aangelegenheden behandelen* en bovendien *heeft de Eeuwige gezegd;* RASHIE: *ik mag niet meer aan uw hoofd staan, daar immers de Eeuwige tot mij gezegd heeft* enz.

3 De Eeuwige, uw God, Hij trekt vóór u uit; Hij zal deze natiën
van vóór uw aangezicht verdelgen, zoodat gij hen veroveren
zult. Jehoshoea', hij zal aan uw hoofd optrekken, gelijk de
4 Eeuwige gesproken heeft. En de Eeuwige zal hun doen, gelijk
Hij gedaan heeft aan Siechon en 'Og, de koningen der Emo-
5 rieten, en aan hun land, die Hij verdelgd heeft. De Eeuwige
zal hen in uwe macht geven; en gij zult hun doen gelijk het
6 geheele gebod, dat ik u geboden heb. Weest sterk en moedig,
weest voor hen niet bevreesd noch verschrikt; want de Eeuwige,
uw God, Hij zelf gaat met u, Hij zal u niet loslaten, noch
7 u verlaten." — Mozes riep Jehoshoea' en zeide tot hem voor
de oogen van geheel Israël: „Wees sterk en moedig! want
gij zult met dit volk komen in het land, dat de Eeuwige
hunnen vaderen gezworen heeft, hun te zullen geven; en gij
8 zult het hun tot erfdeel doen verkrijgen. En de Eeuwige, Hij
is het, die vóór u uitgaat, Hij zal met u zijn, Hij zal u niet
loslaten, noch u verlaten; vrees niet en wees niet bang."
9 Mozes schreef deze leer op, en gaf ze aan de priesters, zonen
van Levie, die de arke van het verbond des Eeuwigen droegen,
10 en aan al de oudsten van Israël. Mozes gebood hun, zeggende:
„Telkens na het einde van zeven jaren, op den verzamelingstijd
11 van het vrijlatingsjaar, op het loofhuttenfeest; Wanneer geheel
Israël komt, om te verschijnen vóór den Eeuwige, uwen God,

---

3. Missen zult gij mij niet, want niet *ik*, maar *God, Hij* is uw eigenlijke Leider en blijft dat ook, wanneer gij onder Josua's bevelen zult staan, die mijn plaats zal innemen.

5. אשר צויתי אתכם, wat ik u, (20,10 v.v.) voor den oorlog tegen hen, heb bevolen.

6. לא ירפך, *Hij zal u niet loslaten*; v. a. *zwak doen worden.*

7 v.v. Dat Mozes, nu Josua op het punt staat de hem Num. 27 opgedragen taak te aanvaarden, hem nog eens ten aanzien van geheel het volk in het kort vermaant, kan geen verwondering wekken. Onze plaats is dus geen korte repetitie van Num. 27,22 v.v., maar verhaalt een geheel nieuw feit.

9. ויכתב. Dat Mozes gedeelten der Leer neerschreef, zien wij reeds Ex. 24,7; en 34,27. Nu echter had Mozes al het hem tot nu toe bekend gemaakte neergeschreven en meende, dat de Thora daarmede gesloten was; hij gaf dus *deze Leer* aan de priesters over met het bevel der om de zeven jaar te herhalen voorlezing. Eerst vs. 14 komt het bevel tot Mozes, het waarschuwingslied bij de Thora te voegen. — הכהנים ... הנשאים. Dragers der arke waren de *Kehathiden*, gewone Levieten dus, die dan ook vs. 25 als zoodanig worden aangeduid. In bijzondere gevallen zien wij echter de *priesters* als dragers der arke optreden; zoo Jos. 3,6; II Sam. 15,24; I Kon. 8,3. Of in הנשאים meer het oogenblikkelijke *uitzonderingsgeval* is aangeduid, terwijl נשאי ארון enz. den *voortdurenden* normalen toestand aangeeft, is niet zeker. — Wat hier in hoofdzaak te berichten is, is niet

ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
מִלְּפָנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ *
ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי
ה וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם
ו לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־
תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ
ז עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ * ס וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ
וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא
אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם
ח וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא
ט יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ וַיִּכְתֹּב
מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים
י אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ * וַיְצַו מֹשֶׁה
אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג
יא הַסֻּכּוֹת׃ בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

(גמרא, ב׳,ב׳)

---

het schrijven en overgeven der Thora, maar het voorschrift omtrent de voorlezing. Zeer wel mogelijk is het, dat Mozes dit exemplaar weder terugnam en er de verdere stukken, den zang enz., aan toevoegde, alvorens hij het den Levieten gaf om het bij de arke te deponeeren (vs. 24).

10. מקץ, *na verloop van*; na afloop nl. van eene Shemittaperiode, in het begin van het achtste jaar, het eerste der nieuwe zevenjaarsperiode. — במעד, *op een verzamelingstijd*, een feest, en wel niet op den *dag der herinnering*, waarmede het jaar begint, — maar בחג הסכות, op het *Loofhuttenfeest*, het eerste opgangsfeest ná het einde der Shemitta; en dan בבוא כל ישראל, *bij de aankomst des volks*, in het eerste deel van den feesttijd, naar den Thalmoed: na het einde van den eersten feestdag van het Loofhuttenfeest in ieder achtste jaar.

11. תקרא את התורה הזאת, *zult gij*, de hoogste vertegenwoordiger des volks, in het eerst dus Josua, later de koning, *voorlezen deze leer*, v. s. uit dit exemplaar, dat in het heiligdom gedeponeerd bleef. Of de *geheele* Pentateuch, of slechts Deuteronomium of eindelijk slechts enkele gedeelten daarvan werden voorgelezen, staat niet vast. De Thalmoed neemt het laatste aan, en wel: Deut. 1—6,9; 11,13—21; 14,22—29; 26,12—15; 17,14—20; 27,1—26, en 28,1—69. — באזניהם, *in hunne ooren*, zoodat zij het hooren en begrijpen.

op de plaats, die Hij uitkiezen zal, zult gij deze leer, in bijzijn
12 van geheel Israël, voorlezen ten hunnen aanhooren. Roep het volk in vergadering bijeen, de mannen, de vrouwen en de kinderen, en uwen vreemdeling, die binnen uwe poorten is, opdat zij hooren en opdat zij leeren, den Eeuwige, uwen God, vreezen, en in acht nemen al de woorden dezer leer te vol-
13 brengen. En dat hunne kinderen, die niet weten, hooren en leeren, om den Eeuwige, uwen God, te vreezen; al de dagen, die gij leeft op den bodem, waarheen gij den Jordaan overtrekt, om hem in bezit te nemen."
14 De Eeuwige zeide tot Mozes: „Zie, uw dagen zijn genaderd om te sterven; roep Jehoshoea' en plaatst u in de tent der samenkomst, opdat Ik hem zijn taak opdrage." Mozes ging en Jehoehoea', en zij plaatsten zich in de tent der samenkomst.
15 De Eeuwige verscheen in de tent, in eene wolkzuil; en de
16 wolkzuil stond aan den ingang der tent. En de Eeuwige zeide tot Mozes: „Zie, gij zult weldra bij uwe vaderen liggen; dan zal dit volk opstaan, en in afval volgen de goden uit den vreemde van het land, in welks midden het daar komt; het zal Mij verlaten, en Mijn verbond verbreken, dat Ik met hen
17 gesloten heb. Dan zal Mijn toorn tegen hen ontbranden op dien dag, Ik zal hen verlaten en Mijn aangezicht voor hen verbergen, zoodat het ter vertering zal zijn, en vele rampen en benauwingen het zullen treffen; dan zal het zeggen op dien dag: „Is het niet, omdat mijn God niet in mijn midden is, dat
18 mij deze rampen treffen?" Ik echter zal op dien dag Mijn aangezicht verbergen wegens al het kwaad, dat het gedaan heeft, dat het zich namelijk tot andere goden heeft gewend. —
19 Nu dan, schrijft u den volgenden zang op, en leer dien den kinderen Israëls, leg dien in hunnen mond, opdat Mij deze zang
20 tot getuige zij tegenover de kinderen Israëls. Wanneer Ik het namelijk zal brengen naar den bodem, dien Ik zijnen vaderen

---

14. ואצונו, *Ik zal hem zijn* regeerder*sambt opdragen*; vgl. Num. 27,19.

15. על פתח האהל, v. s. *boven den ingang der tent*; hoewel: *aan den ingang* gewoonlijk door den enkelen 4den naamval zonder voorzetsel wordt uitgedrukt, zijn er toch plaatsen, waar על פתח voorkomt; men kan dus ook hier verklaren: *aan den ingang*. De verschijning daarbuiten toonde het volk aan, dat in het heiligdom God tot Mozes en Josua sprak.

16. וקם, *dan zal opstaan*, heengaan; v. a. in het openbaar *in opstand komen*. — אלהי נכר הארץ. אלהי נֵכָר, *goden uit den vreemde* als één begrip genomen wordt in Semiechoeth אלהי נֵכָר; dus: *goden uit den vreemde in het land* = vreemde goden des lands. — בקרבו, met mannelijk aanhangsel, heeft betrekking op נכר.

17. ועזבתים, *Ik verlaat hen*, laat hen aan zichzelve over. — והסתרתי פני, *onttrek hun Mijn bescherming*. Het *volk* zegt dan: omdat God niet meer in

בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל
יב בְּאָזְנֵיהֶם : הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה
יג אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת : וּבְנֵיהֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־
הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ : * פ (גמר ס"ת)
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ
טו בְּאֹהֶל מוֹעֵד : וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד
טז הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְךָ שֹׁכֵב
עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר
יז כָּרַתִּי אִתּוֹ : וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי
פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר
בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת
יח הָאֵלֶּה : וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־
יט הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים : וְעַתָּה כִּתְבוּ
לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ
בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל : * (גמר ס"ת)
כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה ׀ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב

---

mijn midden is, mij niet meer beschermt, treft mij dit ongeluk! In waarheid echter is niet *God*, maar het *volk* veranderd.

18. *Ik* onttrek Mij alleen aan hen om hun slechtheid.

19. ועתה, *welnu dan.* — השירה הזאת, *den* hoofdstuk 32 *volgenden zang.* — למדה ... שימה, *en leer hem zoo, dat hij in hun mond ligt,* dat zij hem uit het hoofd kennen. — בבני ישראל, *tegenover de kinderen Israëls,* al naar omstandigheden, voor of tegen hen.

20 en 21 vormen één zin en werken de slotwoorden van vs. 19 nader uit.

toegezworen heb, vloeiende van melk en honig; en het eten zal
en zich verzadigen en vet worden; en het zich tot andere goden
zal wenden en hen dienen, en zij Mij zullen vertoornen en
21 Mijn verbond verbreken; — Dan zal het zijn: wanneer het
dan groote rampen en benauwingen treffen zullen, dan zal deze
zang als getuige tegenover hen spreken, want hij zal uit den
mond van zijn nakomelingschap nooit vergeten worden; want
Ik ken zijn gedachte, wat deze doet, — heden, voordat Ik het
22 nog in het land breng, dat Ik gezworen heb." Mozes schreef
dien dag den volgenden zang op, en leerde dien den kinderen
23 Israëls. — En Hij droeg Jehoshoea', den zoon van Noen,
zijn taak op, en zeide: „Wees sterk en moedig; want
gij zult de kinderen Israëls brengen in het land, dat Ik hun
24 toegezworen heb; en Ik zal met u zijn." Toen Mozes voleindigd had, de woorden dezer leer in een boek op te schrijven,
25 tot het einde toe; Gebood Mozes den Levieten, die dragen
moesten de arke van het verbond des Eeuwigen, als volgt:
26 „Neemt dit boek der leer, en legt het aan de zijde van de
arke van het verbond van den Eeuwige, uwen God, opdat het
27 daar tot getuige tegenover u zal zijn. Want ik ken uwe weerspannigheid en uwe hardnekkigheid; zie, terwijl ik nog levend
bij u ben, heden, waart gij tegen den Eeuwige weerspannig;
28 hoeveel te meer dan na mijnen dood! — Roept tot mij in
vergadering bijeen al de oudsten uwer stammen en uwe ambtlieden; en ik zal ten hunnen aanhooren deze woorden uitspreken, en den hemel en de aarde tegen hen tot getuigen
29 nemen. Want ik weet, dat gij na mijnen dood uwen levenswandel bederven en van den weg afwijken zult, dien ik u
geboden heb; dan zal u het kwade, in latere dagen, overkomen, wanneer gij doen zult wat kwaad is in de oogen des
Eeuwigen, om Hem door het werk uwer handen te vertoornen."
30 Mozes sprak nu, ten aanhooren der geheele vergadering van
Israël, de woorden van den volgenden zang uit, tot aan het
einde toe.

---

21. **לִפְנֵיהֶן**, v. s. = בו; v. a. *tegenover hem*, het lied treedt als getuige vóór het volk en wijst het op de oorzaak zijner rampen. — כִּי יָדַעְתִּי enz. הַיּוֹם behoort bij יִדְעֹתָי, *want* reeds *heden ken Ik*, אֵת יִצְרוֹ, *het in zijn denken gevormde*, zijne gedachte, אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה, *wat deze*, de יצר, *doet*, uitwerkt; v. a. *die hij*, de mensch, *zich vormt*.

22. Afsluitend wordt hier reeds kort bericht, dat Mozes Gods bevel opvolgde, den zang opschreef en hem Israël leerde.

23. **וַיְצַו**, *God*, of Mozes in Gods naam sprekend.

24. **עַד תֻּמָּם**, *tot hun voltooiing toe*, doordien hij den zang eraan had toegevoegd.

26. **מִצַּד**, *aan de zijde van de arke*, d. i. v. s. er naast; v. s. er in, op den kant, naast de steenen tafelen.

וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם
כא וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי : וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת
רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח
מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם
כב אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי : וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה
כג הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
כד הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ : וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת (ראשון מפטיר)
כה מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם : *
כו וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר : לָקֹחַ
אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה
כז אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד : כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ
וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם
כח עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי : * הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי (שלישי מפטיר)
שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וְאַדַּבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
כט וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ : כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי
כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם
וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע
ל בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם : וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי
כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם :

---

28. Dadelijk laat Mozes nu de leiders des volks bijeen komen om den zang uit te spreken, waarin hij hemel en aarde tot getuigen zal roepen. — הקהילו, onderwerp is waarschijnlijk: *de Levieten*, tot wie ook vs. 26 gericht is; vs. 29 geeft als reden op de kort samengevatte gedachte van 16—21.

29. וקראת = וקראה, van קרא = קרה, *overkomen*.

30. Dit bevel wordt natuurlijk opgevolgd en voor de verzamelde oudsten en ambtlieden, als vertegenwoordigers van geheel het volk, — óf voor geheel het volk, dat mede ter vergadering opkwam, sprak Mozes nu den zang uit.

32 1 „Luistert, hemelen! dat ik spreke! de aarde hoore de ge-
2 zegden van mijn mond. Moge druppelen mijne leering als de
regen, moge vloeien als de dauw mijne rede; als regenvlagen
3 op het gewas, als dichte druppels op het kruid. Want des
Eeuwigen naam verkondig ik; kent grootheid toe aan onzen
4 God! De Rots! volkomen is Zijn werken, want al Zijne wegen
zijn recht; een God der trouwe, zonder onrecht, rechtvaardig
5 en billijk is Hij. Hun gebrek heeft Hem verdorven tot Zijne
6 niet-kinderen een verkeerd en verdraaid geslacht! Den Eeuwige
zoudt gij zoo willen vergelden? nietswaardig en onwijs volk!
Is Hij uw Vader niet, die u verworven heeft? is Hij het niet,
7 die u gemaakt, die u bevestigd heeft? Gedenk de dagen van
den vóórtijd, tracht inzicht te verkrijgen in de jaren van vorige

---

HOOFDSTUK XXXII. 1—43. De in hoofdstuk 31 aangekondigde zang. Na een plechtstatige inleiding, waarin hemel en aarde tot getuigen aangeroepen worden voor de gewichtige ernstige leering, die Mozes heeft voor te dragen (1—3), volgt de grondgedachte van het lied: God is rechtvaardig (4, 5 en 6); dit denkbeeld wordt ontwikkeld, terwijl, onder herinnering aan Gods weldaden voor Israël (7—14), wordt uiteengezet, hoe dwaas de afval van Hem is (15—18), daar de straf daarop wel moet volgen (19—35); ten slotte echter erbarmt zich God weer over Zijn volk (36—43).

1. *Hemel en aarde* als getuigen, wegens hun eeuwigheid of betrekkelijke onveranderlijkheid. De *hemel* wordt in den 2den, de *aarde* in den derden persoon aangesproken; volgens LUZZATTO, omdat men zich het eerst tot den hemel wendt, als de verhevenste van beiden, en dan de aarde niet weer rechtstreeks toespreekt; v. a. omdat de *hemel*, waarvan de zegen en vloek in de eerste plaats afhangen, in deze meer actief, de aarde meer passief blijft. — האזין, *het oor neigen*, kan dan ook alleen met bewustzijn geschieden, terwijl men שמע, *hooren* kan ook zonder en tegen zijn wil. — ואדברה, *want ik wil spreken*, ik heb te spreken.

2. יערף כמטר, *als regen* zoo verkwikkend, bevruchtend en levenwekkend. יערף, v. s. = רצף (Jes. 45,8). — לקחי, לקח, het door den leerling *in zich opgenomene*, leering. — תזל van נזל, *vloeien*. — כִּשְׁעִירִם ... כַּמָּטָר.

Bij מטר, dat soortnaam is, komt de bepalende ה' in de algemeene uitdrukking, bij de meervoudsvormen שעירם en רביבים niet. — אמרתי, *mijn gezegde*; v. a. *mijne toezegging* in Gods naam. — שעירם, v. s. van שָׂעִיר en שִׂעָרָה, *storm*, de lijdende vorm in den zin van: door den storm gezweepte *regenvlagen*. — רביבים, v. s. van רבב, waarvan רב, *veel*, een overvloedige, *milde regen*; v. a. van רבב, *werpen*, *gietbuien*.

3. Want niet *ik* spreek; wat ik te zeggen heb, is Gods woord, die Zijn wegen u bekend wil maken. — שם ה' אקרא, niet: *aanroepen*, maar: *uitroepen*, verkondigen. — הבו, van יהב, *geven*. — גדל, *grootheid*, zooals God die in Zijne daden toont. Kent Hem alleen grootheid toe, door woord en gedrag.

4. הצור, *de Rots*, sterk en onwrikbaar, die den Zijnen krachtige bescherming en veilige toevlucht verleent; vgl. Gen. 49,24, waar v. s. God אבן, *steen van Israël* genoemd wordt; tegelijk komt צור ook voor als beeld voor den *oorsprong van bestaan* (vs. 18; Jes. 5,21); Siphré: *Vormer*, van צור = יצר, (vgl. Ex. 32,4) waarvan צֵיר, *vormen* en צוּרָה, *vorm*. — תמים פעלו, *zonder gebrek is Zijn werken*; פעל, het werk*product*, maar ook het *werken*

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃ ב יַעֲרֹף
כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא
ג וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃
ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל
ה צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ שִׁחַת לוֹ לֹא בָנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃
ו *הֲלַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא־חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָנָךְ
הוּא עָשָׂךְ וַיְכֹנְנֶךָּ׃ * זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר

חצי הכתב עם לחד

zelve; hier waarschijnlijk het laatste, parallel met דרכיו, *Zijne wegen*, die Hij in het wereldbestuur inslaat, *zijn rechtsoefening*. — אל אמונה, *God der trouw*, een Macht, waarop men zich verlaten kan. — ואין עול, *en geen onrecht* is bij Hem, in Zijne wegen; geen machtsoefening om Zijne macht te toonen, geen geweld.

5. Dit zeer moeilijke vers heeft talloos vele verklaringen uitgelokt. De gedachte is deze: God is rechtvaardig; gaat het dus Zijnen kinderen slecht, dan ligt de oorzaak in hun slechtheid, niet in Gods onrechtvaardigheid. Men kan echter dit denkbeeld op verschillende wijzen in ons vers uitgedrukt vinden. NACHM.: *verdorven heeft Hem tot Zijne niet-kinderen hun gebrek een verkeerd en verdraaid geslacht;* voorwerp is dan דור עקש ופתלתל, wat in elk geval beteekent: *een in zijn verkeerdheid verstokt en voor al, wat verdraaid is, toegankelijk geslacht;* onderwerp is מומם, *hun*, Zijner kinderen, *zedelijke fout* heeft het misdadige geslacht bedorven, zoodat het niet meer „Zijne kinderen", maar *Zijne niet-kinderen* genoemd wordt. RASHBAM: Israël *heeft zichzelf verderf berokkend*; *Zijne niet-kinderen, hun eigen fout is het;* LUZZATTO: Israël beweert: de bron van *het* zedelijk *verderf ligt bij Hem, niet van Zijne zonen, hun gebrek is het;* שחת als zelfst. naamwoord gevormd evenals שָׁלֵם, vs. 35. RASHIE, naar ONKELOS: is *het verderf* toe te schrijven *aan Hem? neen, Zijne zonen, hun gebrek* is de oorzaak ervan! Anderen nemen דור עקש als onderwerp en verklaren: *Een misdadig geslacht heeft* zijn levenswandel *verdorven* (vgl. Ex. 32,7 en Deut. 9,13) *tegenover Hem* (vgl. Num. 32,15), een misdadig geslacht, *niet Zijne zonen, maar hun*, dier zonen *schandvlek*. לא בניו מומם is dan een bijstelling bij het onderwerp, dat vóór het onderwerp is ingeschoven; n. a. *het verdorvene eraan*, aan Zijn werk, is niet Zijne fout, maar *Zijne* onwaardige *niet-zonen, hun gebrek is het;* dan slaat לו op פעלו. — עקש is tegenstelling van ישר, *krom*, verkeerd. — פתלתול, eig. *in elkander gedraaid*, weerspannige ongehoorzaamheid.

6. *Den Eeuwige zoudt gij zoo* in afval willen *loonen*, wat Hij steeds voor u gedaan heeft? Of: *den Eeuwige zoudt gij dit willen bewijzen*, aandoen, zoudt gij Hem zoo ondankbaar behandelen? — גמל, *doen rijpen*, v. d. *toevoegen*, vergelden, gewoonlijk in gunstigen, soms ook wel in ongunstigen zin. — נבל, *verwelkt*, nietswaardig. — ולא חכם, *onwijs*, het tegendeel van חכם, waarvoor gij u in uwen afval houdt. Hij is uw vader, קנך, *die u Zich in eigendom heeft verworven*, door u uit Egypte te verlossen en u zoo tot volk te maken; *Hij maakte u en bevestigde u* tot Zijn volk door de openbaring.

7. ימות, v. s. beteekent ימים *dagen*, ימות *tijdperken*, zooals vaak het vrouwelijk meervoud in overdrachtelijken en collectieven zin. — בינו,

geslachten! Vraag uwen vader, hij zal u mededeelen, uwe
8 oudsten, zij zullen u zeggen: Toen de Allerhoogste den
natiën hun erfdeel toewees, toen Hij de zonen des menschen
scheidde, stelde Hij volkeren-gebieden vast voor het te tellen
9 getal der kinderen Israëls. Want des Eeuwigen deel is Zijn
volk; Jakob het met het meetsnoer Hem toegevallen erfdeel.
10 Hij trof het aan in een woestijnland, in de woestenij, de hui-
lende wildernis; Hij omringde het, sloeg het steeds gade, be-
11 hoedde het als zijn oogappel. Gelijk de arend zijn nest op-
wekt, boven zijne jongen zweeft, zijne vlerken uitbreidt, het
12 opneemt, en het draagt op zijne vlerken, — Zoo leidt hem de
13 Eeuwige alléén, en bij hem is geen vreemde god. Hij deed
het de hoogten der aarde bestijgen, en het genoot de vruchten
der landouwen; Hij deed het honig zuigen uit de steenrots, en
14 olie uit den harden kei. Room van runderen en melk van klein-
vee, met vet van lammeren, en rammen uit Bashan en bokken,
benevens het nierenvet der tarwe; gij dronkt druivenbloed, als

---

tracht inzicht u te verwerven en goed te begrijpen wat in vorige *geschiedenis-perioden*, שנות דר ודר, is geschied, tot op uw eigen volksbestaan.

8. Toen God volkeren hun erfdeel aanwees, d. w. z. toen Hij de verschillende natiën bezit liet nemen van de deelen der aarde, stelde Hij grenzen *onwrikbaar vast*, למספר בני ישראל, *voor de kinderen Israëls*, die toen nog מספר, *een* klein *getal* waren, en wel גבלת עמים, *gebieden van volkeren*, een land, dat zoo groot was, dat tal van stammen het bewoonden. Anderen: *naar het aantal der kinderen Israëls*, een land in overeenstemming met de getalsuitbreiding, die het volk veel later eerst krijgen zou.

9. חלק ה׳, voordat Israël nog volk was, was het immers reeds bestemd tot *Gods deel*. — חבל, eig. *meetsnoer* voor het opmeten van terreinen; v. d. *het* met het snoer *opgemeten terrein*.

10. ימצאהו, *Hij trof het aan*, zocht het op in liefde; Israël wordt vergeleken bij een man, die in de woestijn ronddwaalt, waar allerlei gevaren hem bedreigen. Daar trok God Zich zijn lot aan, zocht hem op en *vond hem*. Het is eene algemeene schildering, zonder bepaalde betrekking op de Arabische woestijn, niet בְּמִדְבָּר, *in de woestijn*, maar: als een in *een* woestijnland verdwaalde. — ובתהו, *in een woestenij, gehuil der wildernis* = huilende wildernis. — יסבבנהו, *Hij omgaf het* met liefdevolle bescherming en toewijding. Jer. 31,21 komt סבב in Pi'el voor in den zin van: *liefdevol verzorgen*; vgl. Ps. 26,6. — יבוננהו, *Hij schonk het Zijn bijzondere aandacht*; v. a. *Hij onderscheidde het*; n. a. *Hij verleende het inzicht*. — יצרנהו כאישון עינו, *beschermde het*, zoo als een mensch *zijn oogappel* beschermt. De oogappel is het voorwerp van de grootste zorgvolste bewaking tegen elke uiterlijke beleediging; vgl. Ps. 17,8 en Spr. 7,2. — אשון, v. s. verkleinwoord van איש, *poppetje*; v. a. *duisternis*, zwartheid, is in ieder geval de naam van den *pupil*.

11. יעיר, *opwekt* door krachtigen vleugelslag. — קנו, *zijn nest*-bewoners, zijne jongen, om hen te leeren vliegen; anderen: *bewaakt*, let op zijn nest. — ירחף, *zweeft boven zijne jongen*, om de vermoeiden aanstonds op zijn

ח שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם
בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ט כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃ יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר
וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃
יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ
יב עַל־אֶבְרָתוֹ׃ יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ * יַרְכִּבֵהוּ
יג עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְּבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן
יד מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים
בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־

עלישר ז יחידה

---

machtigen vleugel op te nemen. — ישאהו, vgl. Ex. 19,4. De aanhangsels in het tweede versdeel in het enkelvoud slaan óf op קנו óf op *ieder* der jongen, גוזליו. Anderen laten bij יפרש den nazin beginnen: gelijk de arend zijn nest bewaakt, boven zijne jongen zweeft, *zoo* breidt God Zijn vleugels uit, neemt het volk op en draagt het op Zijne vlerken.

12. **ה׳ בדד ינחנו**, *de Eeuwige leidt het alleen*, v. s. God alleen leidt het, לבדו = בדד; v. a. *de Eeuwige leidt het* zoo, dat het *alleen*, geïsoleerd is, afgezonderd en onderscheiden van alle andere volkeren, wat wel de gewone beteekenis van בדד is (zie Lev. 13,16). — ואין עמו, *en met hem*, bij Israël, *is geen andere God*, Israël wordt op bijzondere wijze door God geleid, Dien het als den Eenige erkent; v. a. *en met Hem* deelt in de leiding des volks *geen andere God*.

13. **ירכבהו**, *Hij laat het rijden*, in den zin van: boven op iets zitten, v. d. een hoogte, berg tot den top beklimmen en daar boven stand houden. — במותי ארץ, *de hoogten der aarde*, waar Israëls vijand, dien het te bestrijden heeft, zich veilig waant. — **בָּמֳתֵי** = **בָּמָתַי**, van een tweevoudsvorm **בָּמוֹתַיִם**. — שדי = שדה, doch in meer collectieve beteekenis. — Rots en Kei, onvruchtbare bodem, gaven het, door God gezegend, de kostelijkste producten: honig en olie; de rotsbodem van Palaestina droeg olijf- en dadelboomen. — חלמיש = צור החלמיש, Deut. 8,15.

14. **חמאה** en חלב zijn de beide vormen, waarin melk gebruikt wordt: als *melk* en als *dikke melk*, room of boter. — חלב כרים, *het vet*, beste *der lammeren*. — ואילים בני בשן, *en in Bashan*, dat naar Ez 39,18, ook om zijn rammen beroemd was, *gefokte rammen*, dus: van de beste soort — בני בשן is parallel met **חֵלֶב** in het voorafgaande versdeel, dat dus hier niet bijgedacht behoeft te worden. — עם חלב כליות חטה, *met nierenvet van tarwe*. חלב כליות is term voor: *voortreffelijkst vet*; v. a. worden de korrels in den halm, wat hun vorm aangaat, vergeleken met de uiterlijk zichtbare deelen der nier; dus: *vet van tarwenieren*. — ודם ענב *en druivenbloed*, den jongen, pas gepersten most, *drinkt gij als* חמר, — van חמר, *opbruischen*, warm worden, — gegisten, *vurigen wijn*.

15 vurigen wijn. Jeshoeroen werd vet, trapte achteruit (gij
werdt vet en dik en wel doormest); het liet varen God,
16 die het gemaakt had, verachtte den Rots van zijn heil. Zij
wekken Zijnen ijver op door vreemde wezens, door gruwel-
17 daden vertoornen zij Hem. Zij offeren voor duivels, niet-goden,
godheden, die zij niet kenden; nieuwe, uit den jongsten tijd
18 gekomen, voor welke uwe vaderen nooit griezelden. Den Rots,
die u het bestaan gaf, hebt gij vernalatigd, en vergeten God,
19 die u voortbracht. Dat zag de Eeuwige en wendde Zich ver-
achtend af, wegens den Hem door Zijne zonen en dochteren
20 gewekten toorn. Hij zeide: Ik zal Mijn aangezicht voor hen
verbergen; wil zien wat dan hun einde wezen zal; want een
geslacht vol verkeerdheid zijn zij; kinderen, in welke geen
21 trouw is. Zij wekten Mijn ijver op door niet-goden, vertoornden
Mij door hunne ijdelheden; Ik zal hun ijver opwekken door een
niet-volk, door eene welkenswaardige natie hen vertoornen.
22 Want het vuur is ontstoken door Mijn toorn; het blaakt tot in
het diepste graf, het verteert de aarde en haar gewas, ontvlamt
23 de grondvesten der bergen. Rampen zal Ik over hen ophoopen;
24 Mijne pijlen op hen tot den laatste verschieten. Door honger
uitgemergeld, door koortsvuur verteerd en door bittere pest;
en den tand der roofdieren laat Ik tegen hen los, met het venijn

---

15. **ישרון**, van ישר, *rechtschapen*, het volk der rechtschapenheid — eerende bijnaam, die 's volks *taak* aanwijst, vgl. den naam זבלון van זבל. — Als een stier, die, eens doorvoed, weerbarstig wordt en achteruit trapt, zoo was Israël. In een tusschenzin in den 2den persoon herhaalt Mozes die gedachte: *ja, gij werdt vet, dik en* כשית, *van vet gevuld*, naar het Arabisch; v. a. *telkens wanneer gij vet werdt, werdt gij wanstaltig dik en met vet bedekt*, door het vet werdt gij vadsig en tot uwen arbeid ongeschikt. — ויגבל, *als* נָבַל *beschouwen*, v. s. als onwaardig, dus: *verachten*, v. a. als *gierig*, — in zijn, het door God geschonken, overvloed, beschuldigde het God nog van gierigheid, als gaf Hij hun nog niet genoeg.

16. **יקנאהו**. De stam קנא in den Hiph'iel, slechts hier en Ez. 8,3 en Ps. 78,58: *het gevoel van verkorting van zijn recht bij iemand opwekken;* het beeld is ontleend aan het huwelijk, waarin de man zijn recht tegenover zijne vrouw vordert, niet duldend, dat zij zich *met vreemden* afgeeft.

17. **שדים**, *daemonen*, onzichtbare invloeden, die bloeien en gedijen schaden, en die de menschen voor zelfstandige duivelsche wezens houden. — לא אלה, die zelfs in de voorstelling van hen, die ze vereeren, *niet-goden* zijn. — לא ידעום, die zich hun niet door eenige weldaad als goden hadden bekend gemaakt; — *nieuwigheden*, מקרב, *uit nabijzijnden* tijd *opgekomen*. — לא שערום, *waarvoor uwe vaderen niet door siddering bevangen werden*, niet griezelden; v. a. een werkwoord van שעירים (Lev. 17,7), *als daemonen erkennen*.

18. **תשי**, van שיה, of v. a. = תִּשֶּׁה, van נשה, *vergeten*. — מחוללך, *die barens-weën voor u doorstond*.

טו חָמָר׃ וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַ
טז עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צ֥וּר יְשׁוּעָתֽוֹ׃ יַקְנִאֻהוּ בְזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻֽהוּ׃
יז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ
יח לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃ צ֥וּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי* וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶֽךָ׃* תבנא
יט וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי
כ מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־
כא אֵמֶן בָּם׃ הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי
כב אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵֽם׃ כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי
וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָּהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי
כג כד הָרִים׃ אַסְפֶּה עָלַימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ מְזֵי רָעָב
וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמוֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת

---

19. וינאץ, *en verachtte, achtte onwaardig* het volk. נאץ is een overgankelijk werkwoord; het lijdend voorwerp, Israël, is dus verzwegen. Luzzatto: *Hij verachtte uit toorn Zijne zonen en dochteren;* dat de toonteekens bij וינאץ een pauze maken, verklaart hij uit den poëtischen vorm van ons stuk; vgl. Ps. 119,18; anderen: *en werd vertoornd,* נאץ, als intransitief werkwoord, evenals Jer. 14,21. — מכעס בניו ובנתיו, v. s. *uit verdriet en toorn over Zijne zonen en dochteren;* v. a. *wegens het verdriet,* uitgaande van, Hem berokkend *door Zijne zonen en dochteren;* in de eerste opvatting is het = מכעס אשר כעס על, in de tweede = מכעס אשר הכעיסוהו בניו.

20. מה אחריתם, *wat er dan van hen zal worden.* — דור תהפכת, v. s. *geslacht vol verkeerdheden,* in lijdenden zin dus; v. a. *vol veranderlijkheid,* onbestendig. — לא אמון בם, *in wie geen trouw* aan het eens gegeven woord *is;* v. a. *die men niet vertrouwen kan.*

21. בלא אל. לא אל is één begrip, evenals לא עם, *niet god, niet-volk.* Zij grepen in in Gods rechten, God zal hen naar handhaving van hun recht doen verlangen, door volkeren hen te laten tuchtigen, die volstrekt niet beter zijn, dan zij. — נוי נבל, *een verwelkend,* welkenswaardig *volk;* v. a. *dwaas,* vgl. vs. 6.

22. Want het verterend vuur, dat hen aantastte, was een gevolg van Gods toorn; daarom verteert het alles. — קדחה, hier intransitief, *ontbranden.*

23. אספה. ספה, *toevoegen,* in den Hiph'iel: *opstapelen.*

24. מזי, van מזה, verwant met מצה en מצץ, *uitgezogen,* van een grondvorm מָזֵה. — לחומי, v. s. van לֶחֶם, *spijs, verteerd;* v. a. van den werkwoordstam לחם, *bestreden.* — רשף, *inwendige* koorts-*gloed.* — קטב, *plotselinge dood,* v. s. verwant met קטף, *afplukken.* — חמת, eig. *den gloed,* het gif van זחלי עפר, *die in het stof,* als waren zij vloeistof, sleepend *voortkruipen.* Ook Lev. 26,22 worden naast pest, zwaard en honger, wilde dieren als plaag genoemd. — בהמת heeft hier v. s. den zin van het monsterachtige dier, dat

25 der in het stof kruipende [slangen]. Van buiten rooft het
zwaard zijn slachtoffers, en in de binnenkameren de doods-
angst; zoowel den jongeling als de jonge dochter, den
26 zuigeling met den grijsaard. Ik zou zeggen: „Ik zal hen
vernietigen; hun aandenken van onder de menschen doen
27 ophouden;" — Ware het niet, dat Ik vrees de vertoorning
des vijands, dat hunne verdrukkers mochten miskennen; dat
zij zouden zeggen: „Onze hand was zoo hoog verheven, en
28 niet de Eeuwige heeft dit alles gedaan." Want zij zijn een
volk, verbijsterd in plannen; en er is geen verstand in hen.
29 Waren zij wijs, zij zouden dit bedenken; hun einde trachten
30 te begrijpen. Hoe kon één duizend vervolgen, en twee tien-
duizend op de vlucht doen slaan? tenzij als hunne Rots
31 hen verkocht, de Eeuwige hen overgeleverd had! Want
niet als onze Rots is hun rots; zelfs onze vijanden mogen
32 rechters zijn! Want van Sedoms wijnstokken is hun wijn-
stok, en uit de landouwen van 'Amora; hunne druiven zijn
33 vergiftige druiven, trossen van bitterheid hebben zij! Draken-
34 gif is hun wijn, en adderen-venijn, afschuwelijk. Voor-
waar! het ligt bij Mij geborgen, verzegeld in Mijne schat-
35 kameren: Mij is de wraak en het vergelden, eens komt
een tijd, dat hun voet zal wankelen; want nabij is de dag
van hun ondergang, en snelt in de toekomst hun tegen.
36 Want eens zal recht oefenen de Eeuwige voor Zijn volk,
zal betreffende Zijne dienaren van besluit veranderen, als

Job 40,15 beschreven wordt. Vgl. echter 28,26, waar het enkelvoud voorkomt. Herhaaldelijk is reeds opgemerkt, dat בהמה dikwijls verzamelnaam voor *alle* diersoorten, niet juist voor plantenetend *vee* is.

25. **תשכל**, eig. *kinderloos maken*, v. d. in het algemeen: *slachtoffers maken*, of v. a. de *natie van hare kinderen berooven*.

26. **אפאיהם**. De uitgang הם— is bij werkwoorden ongewoon, maar bij het naamwoord gebruikelijk. Het woord is = אפאה אותם, **אֲפָאֵם**, van פאה, *hoek*, v. s. *in een hoek duwen*, v. a. *de hoeken wegnemen*, tot het laatste toe. V. a. van פאה = פעה, *blazen*.

27. **אגור**, *vreezen*, hoewel gewoonlijk met מ verbonden; anderen: *inzamelen*, opdoen. — כעס אויב, *Mij door den vijand* te berokkenen *verdriet*. — **יִנַּכְרוּ**, van נכר, *als vreemd* aan Mij *beschouwen*, of v. a. de oorzaak van Israëls lijden *miskennen*. — אגור פן, *ik vrees, dat*.

28 vv. slaat op de *vijanden*. Die vrees voor miskenning bestaat, want de vijand is *verbijsterd in plannen*; v. s. gaat te gronde door zijn grootsche ontwerpen, v. a. *is verloren*, het ontbreekt hem *aan beraad*. Anderen laten ons vers op Israël slaan: *het heeft geen ware, goede plannen*, daarom verdient het geen medelijden. — Dat Israël vervolgd en gepijdigd wordt, is alleen, omdat God hen in de macht hunner vijanden geeft.

31. Want hun goden zijn onvertrouwbaar, ijdel, bij hen is geen hulp; niet alzoo *onze Rots*; staat Hij ons bij, dan zijn wij geholpen. — ואיבינו

כה וְחַלְּיֵי עָפֶר׃ מְחוּץ תְּשַׁכְּלֹ־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר
כו גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה
כז מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ * לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ
כח פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ כִּי־גוֹי אֹבַד
כט עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃ * לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת
ל יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃ אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ
לא רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם׃ כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ
לב צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה
לג עֲנָבֵמוֹ עַנְבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃ חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם
לד וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר׃ הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃
לה לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ
לו עֲתִדֹת לָמוֹ׃ * כִּי־דָין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי

תמיני

תמיני לספרדים

עש

פלילים, *en onze vijanden zelve mogen in deze de beslissing geven!* Zij zelve zullen het moeten erkennen — want hun voorspoed is geen voorspoed; hun geluk draagt het verderf in zichzelve; anderen: *en onze vijanden worden geoordeeld.* Anderen leggen het geheele vers Israëls vijanden in den mond: *want hun*, Israëls, *God is niet als de onze en onze vijanden*, Israël, *zijn wonderbaarlijk*; m. i. minder waarschijnlijk.

32. *Hun*, der vijanden, *wijnstok is van Sedoms wijnstokken* en wordt evenzeer door het Godsgericht getroffen, als eens Sedom. — שדמות, *velden.*

33. אכזר, *wreed*, afschuwelijk. — Anderen verklaren גפנם en יינם in den zin van: *den beker*, dien God hun zal te drinken geven, het hen treffende strafgericht; vs. 34, הוא, slaat dan ook daarop.

35. לעת, *op zekeren tijd*, er komt eens een tijd, dat hun thans zoo krachtige voet zal wankelen; anderen: *Mij is de wraakoefening*, van Mij zal het zijn uitgegaan, *als eens hun voet wankelt.* — וחש עתידת, *en toekomstfeiten*, het meervoud als verzamelbegrip, *ijlen hun te gemoet*; of v. a. hij, de dag van hun onheil, *snelt hun in de toekomst*, of: *in al wat staat te gebeuren, tegemoet.*

36 ידין, *recht oefenen*, soms in den zin van: *straffen*, soms in dien van: *iemands recht eischen*, voor hem opkomen; hier m. i. het laatste. De samenhang is aldus: de dag van het onheil der vijanden komt zeker, want eens zal God weer voor Zijn volk opkomen. — יתנחם, zie Num. 23,19. — אזלת =

אזלה, van אזל, *uitgaan*, ten einde zijn, vgl. I. Sam. 9,7; Job 14,11. — עצור ועזוב, v. s. wat *weggesloten* wordt *en* wat aan zijn lot wordt *overgelaten*, d. w. z. als zoowel het *kostbare*, als het *waardelooze* verdwenen is; — v. a. *wat afgesloten en bevestigd is*, alle vestingen en versterkte plaatsen; עזב, *versterken*, als Nech. 3,8; — n. a. *ingeslotenen*, slaven, *en aan*

Hij ziet, dat alle macht verdwenen is, en weg is wat weggesloten
37 was, zoowel als het verlatene; Dan zal Hij zeggen: Waar zijn nu
38 hunne goden? de rots, waarop zij vertrouwden? Die het vet
hunner dieroffers aten, den wijn hunner plengoffers dronken? laat
zij opstaan en u helpen, — laat zij voor u een schuilplaats zijn!
39 Erkent dan nu, dat Ik, Ik alleen het ben, en geen god naast Mij!
Ik dood en maak levend, sla wonden en genees; en niemand
40 is er, die redt uit Mijne hand! Want Ik hef Mijne hand ten
41 hemel op, en zeg: Eeuwig leef Ik! Zou Ik wetten den bliksem
van Mijn zwaard, zou Mijne hand gerechtigheid grijpen, zou
wraak Ik vergelden Mijnen beleedigers, en Mijnen haters be-
42 talen, — Dan zou Ik Mijne pijlen dronken maken van bloed,
en Mijn zwaard zou vleesch eten; van het bloed van verslagenen
en krijgsgevangenen, van de hoofden der aanvoerders des
43 vijands! Doet juichen, gij natiën, Zijn volk! want Hij zal het
bloed Zijner dienaren wreken; en wraak zal Hij vergelden
aan Zijne beleedigers, en verzoenen Zijn bodem, Zijn volk!"
44 Mozes kwam en sprak al de woorden van dezen zang ten
aanhoore van het volk; hij en Hoshéa', de zoon van Noen.
45 Toen Mozes geëindigd had, al deze woorden tot geheel Israël
46 te spreken; Zeide hij nog tot hen: „Stelt uw hart op al de
woorden, die ik heden omtrent u getuigd heb, opdat gij ze uwen
kinderen gebieden zoudt, om in acht te nemen, te volbrengen
47 al de woorden dezer leer. Want geene te onverschillige zaak is

---

zichzelve overgelatenen, vrijen of: *gehuwden* en *ongehuwden*. — De woorden עצור ועזוב zijn een spreekwoordelijke uitdrukking en komen nog voor I Kon. 14,10; 21,21; II Kon. 9,8 en 14,26.

37. Dan ואמר, *zal Hij*, God, tot Zijn volk *zeggen*: erkent nu Mijne macht en de nietigheid van der volkeren Goden, die gij gediend hebt! Anderen: *dan zal men*, of: *het*, Israël, *zeggen*. — De aanhangsels van אלהימו, זבחימו enz. slaan v. s. op de heidenen, v. a. op Israël, al naar mate men als hoofdgedachte neemt de nietigheid der goden *der volkeren* of der *door Israël* gediende afgoden.

38. אשר חלב זבחימו יאכלו. Onderwerp is v. s. de goden, *die de vetstukken der door hen*, Israël of de volkeren, *aangeboden offers aten*; v. a. de volkeren of Israël, zoodat vertaald zou moeten worden: *van wier offers zij het vet gegeten hebben*; vetstukken werden echter juist op de altaren *verbrand*, ook bij afgodenoffers. De zin is: laat die goden, die gij steeds zoo rijkelijk van spijs en drank hebt voorzien, u nu in uw nederigen hopeloozen staat helpen!

39. *Ik, Ik alleen ben het*, ben God = אני הוא אלהים, *en er is geen God naast Mij*; v. a. *er is geen God tegen Mij bestand*.

40. כי אשא, v. s. *want Ik hef* zwerend *Mijn hand ten hemel, zeggend: zoo waar Ik eeuwig leef*; vs. 41 v.v. geven dan den inhoud van den eed: *dat Ik* enz.; wat echter regelmatig zou moeten luiden: אם לא. Anderen daarom: *Ik hef Mijn hand op tot den hemel*, hem aanwijzend tot uitvoerder van Mijn wil, vgl. Jes. 49,22; n. a. *Ik wijs met Mijne hand op den hemel en zeg: evenals deze ben ook Ik eeuwig*.

לט יִרְאוּ כִי־אֲנִי הוּא וְאֵפֶס אֱלֹהַי מִמְּתִים וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא
וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ * כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדָי וְאָמַרְתִּי חַי
מ אָנֹכִי לְעֹלָם׃ אִם־שַׁנּוֹתִי בָּרָק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי
מא אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי
מב תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ הַרְנִינוּ
גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ
עַמּוֹ׃ * פ

מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם
מה הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
מו אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר
מז לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא

---

41. ברק חרבי, *den bliksem van Mijn zwaard* = Mijn bliksemend zwaard. — במשפט, *wanneer rechtsoefening* als instrument *door Mij gehandhaafd wordt*, loon naar werken den vijanden zal moeten gegeven worden, omdat zij niet tijdig tot inkeer komen, — dan vs. 42 zou het een bloedig strafgericht worden. — פרעות אויב, hoofden, *aanvoerders des vijands*, naar het Arabisch en Recht. 5,2; v. a. *de wildgroeiende*, loshangende haren *des vijands* als beeld van kracht. — Verbind: Ik maak dronken Mijn pijlen van bloed, van bloed van doorboorden, — Mijn zwaard zal vleesch eten van de koppen enz.

43. Daarom, omdat alle volkeren het inzien, zullen zij Israël *reden tot blijdschap geven*; v. a. *juicht, natiën, over Zijn volk*; n. a. *juicht, gij natiën*, die allen *Zijn volk* zijt! — וכפר אדמתו עמו, *en Hij geeft verzoening aan Zijn bodem, Zijn volk*; land en volk zullen dan genoeg hebben geleden; v. a. *Zijn volk zal Zijn bodem verzoening brengen*, door Israëls lijden zal de op de aarde rustende vloek gezoend zijn.

44. ויבא, v. s. *ging binnen* naar den ingang van den tabernakel; v. a. *ging* van groep tot groep; 31,30 is dan gezegd, dat hij het lied in volksvergadering voordroeg. — Josua, hier met zijn bescheiden dienaarsnaam genoemd, onder den indruk van de gewichtige taak die hem wachtte, (Siphré) staat Mozes bij in de algemeene verspreiding en bekendmaking van den zang.

47. רק מכם, *te onverschillig*, ledig, ijdel *voor u*.

het voor u, want het is uw leven; en slechts door deze zaak
zult gij lange dagen doorbrengen op den bodem, waarheen gij
den Jordaan overtrekt, om hem in bezit te nemen."
48 De Eeuwige sprak tot Mozes op dienzelfden dag, aldus:
49 „Bestijg dezen berg van den 'Abariem, den berg Nebó, die in
het land van Moab, die tegenover Jerécho ligt, en zie het
50 land Kena'an, dat Ik den kinderen Israëls tot bezit geef. Dan
zult gij sterven op den berg, dien gij gaat bestijgen, en zult
gij tot uwe volkeren verzameld worden, gelijk uw broeder
Aharon op den berg Hor gestorven is en tot zijne volkeren
51 verzameld werd. Omdat gij u tegen Mij vergrepen hebt, in
het midden der kinderen Israëls, bij de Twistwateren van
Kadesh, in de woestijn Tsin; omdat gij Mij niet als heilig
52 hebt doen erkennen in het midden der kinderen Israëls. Want
van verre zult gij het land zien; doch daarheen zult gij niet
komen, in het land, dat Ik den kinderen Israëls geef."

33 1 En dit is de zegen, waarmede Mozes, de man Gods, de
2 kinderen Israëls gezegend heeft, vóór zijn dood. Hij zeide:
De Eeuwige! van Sienai kwam Hij, scheen van Sé'ier hun
tegen, van Parans gebergte straalde Hij, en kwam aan van uit
heilige myriaden; uit Zijne rechterhand werd eene vuurwet hun.

48—52. Vgl. Num. 27,12–14. — Nu breekt het oogenblik aan, waarop de daar, als eens te volvoeren bevel, gegeven opdracht tot uitvoering zal komen.

51. מעלתם, gij hebt het vertrouwen niet gerechtvaardigd, dat Ik het recht had in u te stellen In dien zin beteekent מעל, *trouweloos handelen*; dus: gij zijt in uw plicht tegenover Mij te kort geschoten, en על אשר לא קדשתם, gij hebt de bedoeling der u gegeven opdracht verijdeld, hebt niet bijgedragen om Mijn naam als heilig te doen erkennen.

HOOFDSTUK XXXIII. Deze zegen van Mozes werd waarschijnlijk niet, gelijk de overige inhoud der Thora, als woord Gods, maar als uiting van Mozes' eigen gemoed uitgesproken. Toch zegt hij het als איש האלהים, *man Gods*, iemand, die in de nauwst denkbare betrekking tot God stond. Deze titel komt in den Pentateuch niet meer voor, wél echter in de andere Bijbelboeken. — De zegen begint met een herinnering aan de Openbaring op Sienai, waardoor God Israëls koning werd (2—5); dan volgen 6—25 de zegeningen der verschillende stammen, om 26—29 met een lof van God als den machtigen Beschermer Zijns volks te sluiten. Wat de volgorde der stammen betreft, wordt Ruben als de oudste het eerst genoemd, Simon wordt in het geheel niet vermeld, misschien met het oog op de feiten van Shittiem (Num. 25,1); dan volgt de heerscherstam Juda, de priesterstam Levie, waaraan Benjamin als „geliefde des Eeuwigen" wordt toegevoegd. Dan volgt Josef, als vertegenwoordiger van aardsche macht in den strijd met de vreemde volkeren, Zeboeloen en Jissachar als vertegenwoordigers van rijkdom, om met de vier zonen der dienstmaagden te sluiten, waarbij Gad, als reeds met erfdeel bedacht, en Dan, als leider van een legerafdeeling, het eerst, en Asher het laatst wordt genoemd, omdat bij hem de

מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבִדְבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ * פ (שבת פסוקים)
מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃ עֲלֵה אֶל־
מט הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נ לַאֲחֻזָּה׃ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ
נא כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ עַל
אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־
נב צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כִּי
מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

לג

א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
ב לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ
הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֶשְׁדָּת* לָמוֹ׃

---

overvloed in de hoogste mate geschilderd wordt. De volgorde der geboorte is waarschijnlijk Dan, Naphthalie, Gad, Asher, zoodat, met vooraanstelling van Gad om de genoemde reden, overigens de rangorde van leeftijd wordt gevolgd.

1. **הברכה**, zie onze aant. Gen. 49,1.

2. **בא וזרח הופיע**, drie termen, aan het te voorschijn treden der zon in den morgen ontleend. — בא, *treedt te voorschijn*, de zon is geheel opgekomen, vgl. Jes. 60,1. — זרח, *werpt stralen*, הופיע, *doorbreekt* met glimplicht de duisternis. Dan is de zin: God openbaarde Zich geheel op Sienai, terwijl Hij van Sé'ier = Edom, 'Esau, uit reeds enkele stralen had geworpen en van Paran = Jishma'el, zich de dag had aangekondigd. Anderen laten de hier genoemde namen slaan op plaatsen, waar God Zich gedurende Israëls zwerftocht door de woestijn bij verschillende gelegenheden zou hebben geopenbaard, zonder dat dit nochthans vermeld is. Weer anderen verklaren het geheele vers als doelende op de openbaring op Sienai, waarbij zich Gods Majesteit openbaarde, van alle kanten de wereld in vlammen zettende. — למו = להם, *voor hen*, Israël. — ואתה מרבבת קדש, *en Hij kwam* tot hen *van uit* Zijne *tienduizenden heilige* engelenscharen, die Zijn troon omgeven. — מימינו אשדת למו, *van Zijne rechterhand* kwam *een vuurwet voor hen*; dan is אשדת, hoewel als één woord geschreven, een samenstelling van twee woorden: *een wet*, דת, dat overigens slechts in de latere

3 Ook volkeren tot hun plicht voerend, zijn toch al hunne
heiligen in Uwe hand; en zij, nedergeworpen voor uwe voeten,
4 ontvangen zij Uw woord. De leer, die Mozes ons geboden
5 heeft, is een erfgoed, gij vergadering van Jakob! En Hij
werd Koning in Jeshoeroen, toen zich verzamelden de hoofden
6 des volks te zamen, de stammen van Israël! — Dat Ruben
leve, nimmer uitsterve, en zijne manschap zal te tellen zijn!" —
7 En dit voor Juda; hij zeide: „Verhoor, Eeuwige! de stem van
Juda, en breng hem tot zijn volk; met zijne handen is hij de
strijder ervoor, en hulp tegen zijne benauwers moogt Gij zijn!"
8 En voor Levie zeide hij: „Uwe *Thoemmiem* en *Oeriem* voor
Uwen vromen man; met hem, dien Gij herhaaldelijk beproefd

Bijbelboeken voorkomt, *die vuur is*; LUZZATTO, die in het geheele vers geene toespeling op de openbaring ziet, maar slechts de uitspraak, dat Mozes' inspiratie hier van God uitgaat, verklaart: *God kwam* tot mij hierheen, naar den 'Abariemtop, *van Sienai* en *scheen ten hunnen*, Israëls, *behoeve*, om hen door mij te laten zegenen, *van Sé'ier, straalde van het gebergte Paran*; beiden, zoowel Sé'ier als Paran, liggen tusschen Sienai en Nebó; onze tekstwoorden verklaart hij: *van rechts van de Ashdoth* der Pisga verscheen Hij *voor hen*, de ו dus van den tweeden naamval, als in בנו בעור, Num. 24,3 e. a. p., *van rechts*, d. w. z. *van het Zuiden van de Ashdoth*, ten Noorden waarvan de Nebo ligt. Anderen verklaren אשדת als samenstelling uit אש, *vuur*, en שדה, dat in het Arameesch en Syrisch *werpen* beteekent: *stralenwerping*.

3. **חבב**, volgens LUZZATTO van חוב (Job 31,33), *boezem*, — aan den boezem dragen, v. d. *beminnen*. אף, ja, *ook* andere *volkeren bemint Hij*, God; v. a. de stammen Israëls; — anderen verklaren חובב van חוב, *plicht*, — *ook* andere *volkeren tot hun plicht voerend, zijn toch al Zijne*, Israëls, *heiligen*, braven, *in Uwe hand*, onder Uwe bijzondere bescherming, vgl. Jes. 62 3; — n. a. *ook volkeren bemint Gij, al hunne heiligen zijn onder Uwe bescherming*; de tegenstelling begint dan vs. 4. — והם תכו לרגלך, *en zij zijn nedergeworpen aan Uwe voeten*. תכה, dat niet weer voorkomt, wordt door KIMCHIE en SA'ADJA verklaard: *vereenigen zich om te volgen*; door anderen: verwant met דכא, *worden verbrijzeld*, waarbij dan לרגלך, enkelvoud, *bij Uw optreden*, bij Uw wereldbestuur; de zin is dan: *zij*, de volkeren, *erkennen hun onmacht bij Uw optreden*. Nog anderen: van het Arameesche תכא, *tafel*, *zij nemen plaats* aan Uw tafel, als gezeten *aan Uw voet*. — ישא, *draagt*, neemt in ontvangst, of v. a. *verheft zich*. — מדבריתיך *Uw woord*, of volgens de laatste opvatting: *door Uw woord*. Of de מ van מדבריתיך die van het voorzetsel מן is, zoodat het zelfst. naamwoord דִּבְרָה is, dan wel een tot naamwoordvorming dienende letter, zoodat het woord luidt: מְדִבְרָה, staat niet vast en hangt met de opvatting van ישא samen. — Het enkelvoud ישא is òf tegenstelling tot והם, *zij*, de volkeren, tegenover: *het*, Israël, — òf distributief: *ieder van hen*.

4. Dit is het woord, dat zij dragen: *de leer, die Mozes ten onzen nutte heeft geboden, zij is erfgoed, gij gemeente Jakobs!* of v. a.: *van de gemeente van Jakob*.

5. **ויהי**, *Hij*, God, *werd* toen *Koning in Jeshoeroen*; v. a. *er ontstond* toen *een koning in Jeshoeroen*, God namelijk. — בהתאסף enz. heeft klaarblijke-

יאַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא
ד מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃
ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס וְזֹאת לִיהוּדָה
וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לּוֹ
ז וְעֶזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ * פ
ח וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה

---

lijk betrekking op de Openbaring, die Deut. 9,10; 10,4 en 18,16, יום הקהל genoemd wordt.

6. Als deel van het aan de Leer vasthoudende volk, blijve Ruben eeuwig bestaan; zij het ook, *dat zijne manschap te tellen zij*, gering in aantal is; tegen de verklaring: *talrijk* verzet zich de samenhang en het gewone gebruik der woorden מתי מספר. Anderen laten het woordje אל ook op het tweede versdeel slaan: *en niet moge zijne manschap te tellen zijn.*

7. **וזאת**, *en dit* is de zegen *voor Juda.* — ואל עמו תביאנו, *breng hem* huiswaarts uit den strijd *tot zijn volk;* vgl. אשר יצא ואשר יבוא (Num. 27,17); v. a. *breng hem*, doe hem steeds ter hulpe snellen, waar *zijn volk*, de onder zijn leiding staande stammen, hem noodig hebben. — ידיו רב לו. Met Rashie verklaren wij **רָב** als deelwoord van ריב, hier zelfstandig gebruikt: *strijder;* — niet met Ibn 'Ezra van **רַב**, *veel*, in den zin van: *genoeg, zijne macht zij hem*, Juda, *genoeg;* — het aanhangsel in לו slaat dan niet op *Juda*, maar op עמו en de woorden beteekenen: *zijne handen*, macht, *zijn strijder voor zijn volk*, of: *met zijne handen* (בידיו = ידיו) *is hij*, Juda, *strijder voor zijn volk, en hulp tegen zijne*, Juda's, *benauwers zult Gij*, God, *zijn.*

8. **תמיך ואוריך**, anders altijd in omgekeerde volgorde אורים ותמים genoemd, zie Ex. 28,30; de woorden beteekenen: *volmaaktheid en verlichting;* vermoedelijk is תמים hier vooraan geplaatst, als herinnering aan Levie's *volmaaktheid* met God, zijn zelfopoffering in Gods dienst, die aanstonds beschreven wordt. — לאיש חסידך, *aan Uwen vromen man* gaaft Gij ze, — waaronder v. s. Aharon, v. a. de geheele stam Levie te verstaan is, welks stamvorst de Oeriem We-Thoemmiem droeg; n. a. Levie, de stamvader. — חסיד, *die opofferende liefde bewijst*, die niet voor zichzelf, maar voor anderen handelt; ingetogenheid en wat men gewoonlijk onder bijzondere vroomheid verstaat, is slechts een voorbereidingstrap tot werkelijk חסידות. — חסידך, *die voor U opofferend was.* — אשר נסיתו במסה, *dien Gij beproefdet te Massa;* — Ex. 17,7 komt een feit te Massa voor, waarbij *Israël* God op de proef stelde, zonder dat daar echter iets vermeld wordt van een bijzonder optreden van den stam Levie; wél onderscheidt zich Mozes' houding daar van die bij de „Twistwateren van Kadesh" (Num. 20,13), wat ook kortweg: *wateren van Merieba* genoemd kan worden, in zooverre Mozes te Massa in vol vertrouwen Gods bevel opvolgde. Volgens Nachm. is hier dit feit bedoeld en de zin van ons vers: *met hem, dien Gij te Massa op de proef hadt gesteld* en die toen de proef doorstond, *gingt Gij in het gericht*, straftet hem, daar hij niet aan Uw bevel voldeed, *bij de*

hadt, gingt Gij in het gericht bij de wateren van Merieba!
9 Die van zijnen vader en zijne moeder zeide: „Ik heb hem
nooit gezien"; die zijne broeders niet erkende, van zijne zonen
niet wist! Want zij traden als wachters op voor Uw woord,
10 en Uw verbond bewaken zij. Zij leeren Uwe rechtsvooor-
schriften aan Jakob, Uwe leer aan Israël; zij leggen reukwerk
voor Uwen neus, en geheel te verbranden offers op Uw altaar!
11 Zegen, o Eeuwige! zijn vermogen, en het werk zijner handen
moogt Gij begunstigen! Verpletter de lendenen van die tegen
hem opstaan, en van zijne haters, dat zij nooit weer opstaan!" —
12 Voor Benjamin zeide hij: „Lieveling des Eeuwigen, zal hij
veilig wonen bij Hem; Hij beschermt hem elken dag en
13 tusschen Zijne schouders woont hij." — Voor Joseph zeide
hij: „Gezegend door den Eeuwige is zijn land aan het kos-
telijkste van den hemel, met dauw, en aan de watermassa,
14 die diep beneden ligt; En aan het kostelijkste van voort-
brengselen der zon, en aan het kostelijkste van wat de
15 maan doet botten; En aan het edelste der overoude bergen,

---

wateren van Merieba. IBN 'EZRA en Siphré: *dien Gij door t a l v a n b e p r o e v i n g e n* (מסה enkelvoud als verzamelwoord) *op de proef hadt gesteld* enz. Anderen vatten תריבהו op in den zin van: *zijne zaak voeren*, of: *hebt hem strijd d o e n voeren*, dus in voor Levie gunstigen zin, als woordspeling bij מריבה, evenals נסיתו bij מסה; dan zou alleen op het Ex. t. a. p. vermelde feit gedoeld zijn; daar werd echter niet de naam מי מריבה, maar enkel מריבה aan de plaats gegeven (vgl. ONKELOS).

9. Vgl. Ex. 32,27 en 29. Slaat het hier op Levie's houding bij het gouden kalf, waarbij de *geheele* stam aan God trouw bleef, dan moet men hier aan verwanten van moederszijde denken, òf aannemen, dat, hoewel het gros zijn plicht deed, toch ook enkelen uit den stam Levie het kalf hadden gediend. — שמרו אמרתך, v. s. *zij namen Uw woord*, Uw wet *in acht*, wat echter ook met het gros des volks het geval geweest is, dat evenmin den afgod had gediend; anderen daarom: *z ij t r a d e n a l s w a c h t e r s o p voor Uw woord*, door hun onversaagd optreden tegen de afgodendienaars. — ובריתך יצרו, v. s. toekomende tijd in den zin van den verleden tijd; v. a. in letterlijken zin: *en* zoo *zullen zij* ook steeds *bewaken Uw verbond.*

10. Daarvoor is Levie als leeraars- en priesterstam in Israël aangewezen. — באפך, v. s. = באפיך, *vóór Uw aangezicht*, de ' ב = ' ל; — v. a. *in Uw neus*, קטורה dan in den zin van: *reuk van reukwerk*, daar het reukwerk zelve niet *in den neus* gelegd wordt, maar op het altaar; het is natuurlijk een van God gebruikte menschelijke uitdrukking. — כליל, *brandoffer* als hoofdtype der vooral *voor God* bestemde offers, zooals voor menschengebruik bestemde hun type in *vredeoffers* vinden.

11. חילו, *zijn vermogen*, vee enz.; ופעל ידיו, *zijn veldarbeid*; — v. a. als in אנשי חיל (Ex. 18,21), *zijne* zedelijke *kracht*, ופעל ידיו *en zijn daad* of: *zijne* offer-*handeling*, תרצה, *zult Gij begunstigen*, of v. a. in den zin, waarin het bij offers term geworden is: *in welgevallen aannemen.* Hoewel Levie geen erfdeel kreeg, had hij toch privaat vermogen, hetzij door de door de Isra-

ט תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃ הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו
וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ
י וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ
יא קְטֹרֶת בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל
יב יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס לְבִנְיָמִן
אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם
יג וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ * ס וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה
יד אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ וּמִמֶּגֶד
טו תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ וּמֵרֹאשׁ הָרֵרֵי־קֶדֶם

ëlieten geschonken tienden of door wat zij als vrucht van eigen arbeid bespaarden, zoodat Mozes zeer goed stoffelijken zegen voor hen kon afsmeeken. — מחץ מתנים, *verpletter wat de lendenen b e t r e f t*; de *lendenen* zijn de zetel van kracht en sterkte; vgl. Ps. 69,24; Job 40,16. — קמיו, *zijne*, Levie's *tegenstanders*, die zich tegen zijn priesterambt verzetten; ומשנאיו, en die op zijn hoog ambt naijverig zijn *en hem* daarom *haten*; LUZZATTO: *zijne*, Israëls, *tegenstanders en haters*. Het geheele vers slaat dan op Israël. — מן vóór het vervoegde werkwoord komt alleen hier voor; vóór de onbepaalde wijs in denzelfden zin: *van niet meer, zoodat niet meer*, is het gewoon; bijv. Gen. 27,1.

12. **ידיד ה׳.** Zooals hij *de lievelingszoon* zijns vaders was, zoo zal hij ook door God bemind worden en *veilig wonen*, עליו, *op Hem vertrouwend;* v. a. בוטח עליו = לבטח עליו. — חפף, waarvan **חֹפֶה**, *haven*, en **חֻפָּה**, *bedekking*, beteekent: *bedekken*, beschermen. Onderwerp is: God. — ובין כתפיו שכן, *en tusschen zijn schouders rust Hij*, v. s. God rust a. h. w. tusschen Benjamin's schouders, d. w. z. op de heuvelen in zijn gebied heeft Hij Zijnen tempel; v. a. en *tusschen Zijn*, Gods, *schouders rust hij*, Benjamin, als een kind aan zijns vaders borst. Wat de wisseling van onderwerp betreft, vgl. II Sam. 11,13.

13. **מברכת ה׳**, *van* den ברכת ה׳, *Gods zegen voorzien*. — ממגד, *vanwege*, door, tengevolge van, of v. a. *aan*, de *stof*, waaraan zich de zegen uit. — מגד, ook Hoogl. 4,13 en 16, 7,14, beteekent: *kostelijke vrucht*; v. s. samenhangend met מגדנות (Gen. 24,53). — ומתהום enz. vgl. Gen. 49,25; v. s. = וממגד תהום.

14. **תבואת שמש**, *wat door den invloed der zon wordt voortgebracht*; — גרש ירחים, *wat door de kracht der maan* den grond *wordt uitgedreven*; of v. a. *wat* eerst *door* verloop van *maanden wordt uitgedreven*, lijfsvrucht van dieren.

15. **ומראש**, v. s. = וממגד ראש, en van het kostelijkste *van t o p p e n van overoude bergen*; v. a. *en van het b e s t e* — ראש als in בשמים ראש (Ex. 30,23) — *van de overoude bergen*, de wouden en slechts op bergen en heuvelen groeiende planten.

16 en aan het kostelijkste der eeuwige heuvelen. En aan het kostelijkste van de aarde en wat haar vult, en het welgevallen van Hem, die in het doornenbosch troont! Het kome op het hoofd van Joseph, op den schedel van den gekroonde onder zijne broe-
17 ders! De eerstgeborene van zijn stier, heerlijkheid heeft hij, en de horens van een reëm zijn zijne horens; daarmede stoot hij de volkeren weg, allen samen, naar de uiteinden der aarde; dat zijn de myriaden van Ephrajim, dat zijn de duizenden van Menasshé."
18 Voor Zeboeloen zeide hij: „Verheug u, Zeboeloen! bij uw
19 uitgaan, en gij, Jissachar! in uwe tenten. Volkeren roepen zij naar den berg, daar zullen zij offers van gerechtigheid slachten; want den overvloed der zeeën zuigen zij en de ver-
20 borgen schatten van het zand." — Voor Gad zeide hij: „Geloofd zij Hij, die Gad ruime grenzen gaf! Als eene leeuwin ligt hij neder, verscheurt den arm, ja zelfs den schedel!
21 Hij zag voor zich uit naar het eerstelings-gebied, want daar is het veld van den wetgever, den verborgene. Hij was gekomen aan het hoofd des volks, gerechtigheid des Eeuwigen oefende hij en Zijne rechtsvoorschriften te samen met

---

16. **ורצון שכני סנה**. *en het welgevallen* van God bovendien nog *kome* enz.; anderen = וברצון *en* wel *door* den zegen, *het welgevallen Gods kome deze zegen* enz. — שכני סנה, *Die troont in het doornbosch*, v. s. = de plaats, waar zich mij het brandende doornbosch vertoonde, of die zijn naam aan het doornbosch ontleent: *de Sienai*. De י van שכני is de oude tweede-naamvals-uitgang, zooals in בני אתונו (Gen. 49,11); v. a. *Die voor mij Zijn zetel vestigde*. — תבואתה, vrouwelijk תבוא, met dubbele ה er achter (vgl. Jes. 5,19), *o moge het*, onzijdig in collectieven zin, al het genoemde, *komen*; v. a. vrouwelijk meervoud. — נזיר אחיו, zie Gen. 49,26.

17. **בכור שורו**, *de eerstgeborene van zijn* werkos, d. w. z. hoewel een vredesstam, die zich aan landbouw wijdt, tóch is de krachtigste onder hem met majesteit en roem bekleed en heeft aanvalswapenen tot zijn beschikking. V. s. doelt dit op Josua, den *eerste*, die uit Josephs stam met een hoog ambt werd bekleed; v. a. op Ephrajim; n. a. meenen, dat onder בכור שורו eenvoudig: de krachtige manschap uit den stam te verstaan is. — Over ראם zie Num. 23,22. — אפסי ארץ, v. s. vierde naamval van richting: *naar de einden der aarde*, v. a. parallel met עמים, *volkeren, de einden der aarde*, d. w. z. de verst verwijderden. — יחדו, *allen te zamen*. — והם, *dat zijn*, met zulke kracht treden op *de tienduizenden* van Ephrajim en *de duizenden* van Menasshé, die, naar Jakobs woorden Gen. 48,19, minder talrijk zou zijn, dan Ephrajim.

18. Ook Gen. 49,13 is Zeboeloen vooropgesteld, evenzoo hier bij den hem en Jissachar omvattenden zegen. Ook daar is Zeboeloen als handelsstam en Jissachar als rustig thuis blijvende landbouwstam geschetst. Zoo ook hier: בצאתך, *als gij uitgaat* op handelsreizen, באהליך, *in uwe tenten* blijvend.

19. **עמים**, vreemde *volkeren*, die in handelsverkeer met Zeboeloen en Jissachar Israël leeren kennen, *zullen zij roepen*, noodigen *naar den berg* Gods, niet den Thabor, maar den lateren tempelberg, die reeds door Izaks

טז וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה
יז תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר
לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם
יח רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה׃ * ס וְלִזְבוּל�un אָמַר
יט שְׂמַח זְבוּל�un בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃ עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ
שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי
כ חוֹל׃ ס וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף
כא זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃ וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק
סָפוּן וַיֵּתֵא * רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־

ס״א וַיֵּתֵא

---

offering gewijd was. — זבחי צדק, *offers van gerechtigheid*, in de God gevallige gezindheid gebracht, of v. a. welverdiende, God *toekomende offers*, dus dankoffers; זבחים beteekent immers bij voorkeur: *vredeoffers*, waartoe ook het dankoffer behoort. — שפע, *den toevloed*, overvloed, *der zeeën zuigen zij*, door hun ligging aan de zeekust vloeit hun de rijkdom van ver verwijderde streken toe. — ושפני טמוני חול, *en de verborgen schatten van het zand*, v. s. het fijne witte zand, waarvan glas gemaakt werd en dat in Zeboeloens gebied gevonden werd, voorts een soort tonijn en de blauwpurperslak; v. a. meer algemeen: de in den grond verborgen schatten, metalen en edelgesteenten, die over land hun werden aangebracht, of in hun gebied werden gevonden.

20. **ברוך מרחיב גד**, *geloofd zij God, die Gad een wijd grondgebied gaf*, v. s. omdat daardoor Mozes' graf in door Israël bewoond gebied kwam te liggen. Voor het beeld כלביא שכן, vgl. Gen. 49,9. — Waarschijnlijk hadden zij een belangrijk aandeel aan de verovering van het gebied van Siechon en 'Og en slaat daarop וטרף זרוע אף קדקד, *arm*, de strijdvoerende legerscharen, *en schedel*, de aanvoerders, *heeft hij* reeds *verscheurd* en *ligt* reeds nu rustig, zeker van zijn grondgebied, *als een leeuwin*.

21. **ויראֵ ראשית לו**, *het eerste* veroverd gebied *zocht hij voor zich uit* (vgl. Gen. 22,8 en 1 Sam. 16,17) — חלקת מחקק ספון, v. s. behoort het mannelijk ספון bij מחקק en is de zin: *want daar is het stuk land van den wetgever*, Mozes, *den verborgene*, die aan de oogen zijns volks is onttrokken = want daar is ook Mozes' grafstede. V. a. *want daar is het wetgeversdal*, het land, *dat de wetgever* Mozes *hem*, Gad, *aanwees, verborgen*, bewaard; of: *dat* hij, *de wetgever*, Gad, die bij de verovering een leidende rol speelde, als hem passend, *zich had uitgezocht*, hem *bewaard*; n. a. *want daarin*, in de omstandigheid, dat hij in het Transjordaansche zijn gebied kreeg, *ligt* voor hem *de leidersrol*, het vorstendeel, *verborgen*, want daardoor werd hij verplicht als voorhoede des volks op te trekken en kreeg zoo om zijn dapperheid een beroemden naam. — ויתא = ויאתא, *hij kwam*, trok op, *aan het hoofd*, als voorhoede *des volks*. — צדקת ה׳ עשה, *wat God als rechtvaardigheid eischt, volbracht hij*, houdt zeker de door hem gegeven belofte. Wat Gad Num. 32,17; 21; en 22 heeft toegezegd, geldt hem als daad, die hij met profetischen blik reeds vervuld ziet. — עם ישראל, in vereeniging *met Israël*.

22 Israël." — Voor Dan zeide hij: „Dan is een jonge leeuw, die
23 uit Bashan te voorschijn springt." — Voor Naphthalie zeide hij:
„Naphthalie is van welgevallen verzadigd, en vol van den zegen
24 des Eeuwigen; westen en zuiden valt hem ten deel." — Voor
Asher zeide hij: „Meer gezegend dan de zonen zij Asher; hij
worde de welgevalligste van zijne broederen, doopend zijnen voet
25 in olie! IJzer en koper zij uw grendel, en zoolang uwe levens-
26 dagen, uw rust. Niets gelijkt dezen God, Jeshoeroen! Hij
berijdt den hemel tot uwe hulp, in Zijne hoogheid de wolken!
27 Woning is de God der oudheid, en van beneden eeuwige
armen; Hij verdrijft den vijand van voor uw aangezicht, en
28 zegt: Verdelging! Zoo woont Israël veilig, alleen de wel
van Jakob, in een land van koren en most; ook zijne
29 hemelen druppelen van dauw. Heil u, Israël! wie is u gelijk?
Volk, bijgestaan door den Eeuwige, het schild uwer hulp,
en Die het zwaard is van uw hoogheid; uwe vijanden zullen

---

22. יזנק, een niet meer voorkomend woord, beteekent: *te voorschijn springen.* — מן הבשן, *uit Bashan,* in welks oostelijk deel, dat rijk aan holen is, vele leeuwen huizen.

23. שבע רצון, *vol verzadigd door Gods welgevallen,* zijn erfdeel is rijk aan allerlei vrucht, vol van Gods zegen, zoodat ים ודרום, hoewel zijn gebied in het Noord-Oosten ligt, hij de voordeelen van *Zuiden en Westen,* warmte en zeekoelte, schijnt te vereenigen; v. a. hij Westen en Zuiden tot zich trekt. — ירשה een onbepaalde wijs, als שאלה (Jes. 7,11): *te erven;* v. a. een gebiedende wijs: *moogt gij erven!*

24. ברוך מבנים, *gezegend b o v e n de* andere *zonen,* of: *gezegend d o o r de zonen,* of: *i n zonen,* met zonen gezegend. — רצוי אחיו, v. s. *die welgevallen vindt b ij zijne broeders,* v. a. die Gode *het meest welgevallig* is *v a n al zijne broeders.* — וטבל בשמן רגלו, vgl. Gen. 49,20; een vruchtbaar land zal hij bezitten.

25. Ook veiligheid en rust om den rijkdom te genieten zal hem niet ontbreken. V. s. slaat reeds ons vers op gansch Israël, v. a. nog op Asher. De zin is in ieder geval: *uw grendel,* wat u afsluit, *is ijzer en koper,* v. s. de Libanon, die met zijn uitloopers onmiddellijk aan den Noordgrens van Asher raakt. Anderen: *ijzer en koper is uw slot,* d. w. z. vaste burchten hebt gij in uw gebied; n. a. *uw s c h o e n is ijzer en koper en t o c h doopt gij uw voet in olie,* die op uw gebied zoo hoog staat, dat hij om uw beenen vloeit. — וכימיך דבאך, v. s. *en zoolang uwe dagen duren, zij uwe r u s t,* naar het Arabisch; v. a. דבא in verband met דוה, *uw zwakker worden* in den ouderdom *zij* even gelukkig *als uw levensdagen,* of: *in overeenstemming met,* beantwoordende aan *uwen leeftijd.*

26. אין כָּאֵל. *Geen is er, als de God* Israëls, *Jeshoeroen!* daar Hij het is, *Die om u bij te staan* שמים רכב, *den hemel berijdt* als wagen, d. w. z. Zijne almacht oefent tot over den hemel. — בעזרך, *in uwe hulp* = als uw Helper. — ובגאותו, *en in Zijn hoogheid,* verheven macht, berijdt Hij שחקים, *de wolken*; den dichter bij de aarde zich bevindenden *wolkenhemel.* — שמים heeft, zooals Gen. 1,1 en 8 blijkt, twee beteekenissen: 1°. den *hemel,* in tegenstelling tot de aarde, wat zich buiten de aarde en haren damp-

כב יִשְׂרָאֵל׃ * ס וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃
כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בְּרָכַת יְהוָה יָם וְדָרוֹם
כד יְרָשָׁה׃ ס וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּיוֹ
כה אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃
כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ *
כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב
כח וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד׃ וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־
כט אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעֲרְפוּ־טָל׃ אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי
כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ

---

kring bevindt; 2º. het *uitspansel*, de grens van den dampkring der aarde en dezen zelve. Hier schijnt het in de eerste beteekenis te zijn gebruikt en moet onder שחקים dan aan den *dampkring* gedacht worden. Sommigen verklaren ובגאותו, *en trots Zijne verhevenheid* leidt Hij ook *den wolkenhemel*; hoewel hoog boven het aardsche verheven, bestuurt Hij de aardsche dingen.

27. **מענה**, evenzoo in den Mozaïschen Psalm 90,1: מעון, *woning*, plaats voor al het bestaande, die het veilige toevlucht verleent, is אלהי קדם, *God*, Die *van af het oudste verleden* God is; v. a. de hemel, die is *de woning van den God der oudheid*. Naar onze vertaling is de zin: God in den hemel is Israëls beschermende woning, *en van beneden*, op aarde, is Hij *eeuwige armen*, die alles dragen. V. a. *en eeuwige armen beneden*, op aarde, beheerscht God, evenals naar deze opvatting het eerste versdeel, afhankelijk van רכב. RAPPOPORT meent, dat met die זרעת עולם op de *reuzen* gezinspeeld wordt. — ויגרש, ויאמר, וישכן zijn geen *verleden*, maar in zekeren zin *tegenwoordige* tijden. — השמד is onbepaalde wijs, of tot Israël gerichte gebiedende wijs.

28. **בטח**, *veilig*, ongestoord. — ברד, *alleen*, van de andere volkeren afgezonderd, die het niet vijandig durven naderen, of wier nabijheid het niet wenscht. — עין יעקב, de uit *Jakobs wel* voortgekomenen; v. a. behooren deze woorden bij het volgende: *het oog van Jakob* is gericht *naar een land* enz.; n. a. is *Jakobs wel* gericht *op een land* enz., d. w. z. gaat van Jakob de levenwekkende waterbron uit, die het land maakt tot een land van koren en most — שכן אל kan echter waarschijnlijk gebruikt worden in den zin van שכן ב of שכן על, met de bijbeteekenis, dat Israël er *nog niet* woont, maar zijn streven *erop* gericht is. — אף שמיו, *zelfs zijn*, Israëls, *hemel*, die zich boven het land welft, *druppelt dauw*; vgl. Gen. 27,28.

29. **נושע**, verleden tijd met verzwegen אשר, of deelwoord voor **נושע**, *steeds bijgestaan*. — ואשר, *en die is*, hangt af van בה'. — חרב גאותך, *het zwaard, dat u hoogheid*, macht, *verleent*. — ויכחשו, *verloochenen zich*, doen zich niet als uw vijanden voor, verbergen zich, omdat zij u niet durven weerstreven; of v. a. *verloochenen zich*, hun vroegere vijandschap, zweren die af, om in erkenning uwer hoogheid uw vrienden te worden. — על במותימו, *op hunne hoogten*, de door hen ingenomen hooge plaats, of v. a. hun vestingen. — תדרך, *zult gij treden*, vol majesteit henen schrijden; of v. a. *trappen*. Vgl. Deut. 32,13.

zich voor u verloochenen, en gij, op hunne hoogten zult gij treden!"

34 1 Mozes klom op, van de valleien van Moab, naar den berg
Nebó, den top der Pisga, die tegenover Jerécho ligt; en de
2 Eeuwige liet hem het geheele land zien, Gil'ad tot Dan. En
geheel Naphthalie, en het land Ephrajim en Menasshé, en het
3 geheele land Juda, tot de westerzee. En het zuiden, en de
4 vlakte, het dal van Jerécho, de palmenstad, tot Tso'ar. En de
Eeuwige zeide tot hem: „Dit het land, dat Ik Abraham, Izak
en Jakob toegezworen heb, zeggende: Aan uw kroost zal ik
het geven, — Ik heb het u met uwe oogen doen zien, doch
5 daarheen overtrekken zult gij niet." Toen stierf daar Mozes,
de dienaar des Eeuwigen, in het land Moab, naar het woord
6 des Eeuwigen. Hij begroef hem in het dal, in het land Moab,
tegenover Beth-Pe'or; en niemand heeft zijn grafplaats ervaren
7 tot op dezen dag. En Mozes was honderd en twintig jaren
oud, toen hij stierf; zijn oog was niet zwak geworden, en zijne
8 levenssappen waren niet geweken. De kinderen Israël beweenden
Mozes in de valleien van Moab, dertig dagen; toen nu geëindigd
9 waren de dagen van het weenen, in rouw over Mozes; En
Jehoshoea', de zoon van Noen, met den geest der wijsheid
vervuld was; — want Mozes had zijne handen op hem gesteund; —

HOOFDSTUK XXXIV. 1. הפסגה, zie Num. 21,20. — את כל הארץ, *het geheele land*, welks deelen vervolgens genoemd worden. — את הגלעד, *Gil'ad*, het hoofddeel van het Transjordaansche land, עד דן, *tot Dan*, een in het Noordelijk deel van het Transjordaansche-gebied gelegen stad, die ook Gen. 14,14 genoemd wordt en niet identiek is met de later ook *Dan* genoemde stad *Lajish* (Recht. 18,27).

2. Over het noemen der deelen naar de stammen, die ze eerst later in bezit zouden krijgen, vgl. Num. 34,19. — ארץ נפתלי is het Noordelijk deel, ארץ אפרים ומנשה, het middengedeelte, ארץ יהודה, het Zuidelijk deel van het eigenlijke, Cis-jordaansche Palaestina. — הים האחרון, *de Westelijke zee*; אחור, *achter*, Westelijk, staat ook Ps. 139,5 tegenover קדם, *voor*, het Oosten. Vgl. Deut. 11,24. Hij overzag dus die deelen over hun volle breedte tot aan de ten Westen gelegen Middellandsche zee.

3. הנגב, (zie Num. 13,17) eig. *droogte*, droog land, waar de middagzon gloeit, *het Zuiden*, is het zuidelijk deel van Juda, dat het karakter der steppe draagt en den overgang van de bebouwde streken tot de woestijn vormt. — הככר, is de *Jordaanvallei*, de strook vruchtbare vlakte langs den Jordaanoever (vgl. Gen. 13,10). — ירחו עיר התמרים, *Jericho, de palmenstad*, vgl. Recht. 1,16; 3,43; II Kron. 28,15. — עד צער, *tot Tso'ar*, aan het Zuidelijkste uiteinde der Doode Zee.

5. על פי ה', niet door ziekte of ouderdom, maar omdat God het omtrent hem had uitgesproken.

6. ויקבר, *Hij*, God, of: *men begroef hem*; doch dan ware het niet wel begrijpelijk, dat niemand de plaats van zijn graf zou hebben gekend. — In den Thalmoed reeds (Baba Bathra 15*a*) loopen de meeningen uiteen over de vraag, wie de laatste acht verzen van den Pentateuch (5—12) zou

לד

א אֵלֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ ס וַיַּעַל מֹשֶׁה
מֵעַרְבֹת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
ב יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃ וְאֵת
כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה
ג עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר
ד הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה
ה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃ וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה
ו עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּי
בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ
ז עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־
ח כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה
בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃
ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו

---

hebben neergeschreven. Terwijl sommigen meenen, dat ook deze door Mozes op Goddelijk dictaat zouden zijn opgeschreven, nemen anderen aan, dat God Josua ná Mozes' dood deze verzen dicteerde. IBN 'EZRA meent zelfs, dat het geheele laatste hoofdstuk door Josua zou zijn geschreven. — את קבורתו, *zijne grafplaats*, evenals Gen. 35,20 en 47,30. — עד היום הזה, zie Gen. 32,33.

7. לחה, *frischheid*, vocht. — לחה = לחוֹ; of v. a. = לַחָה, de *frischheid* van het oog, עין, dat vrouwelijk is; m. i. minder waarschijnlijk. Sommigen verklaren עינו niet: *zijn oog*, maar: *zijn uitzicht* (vgl. Job. 17,7). Nog anderen meenen, dat de woorden op den toestand van Mozes' *lijk* doelen: *de kleur niet veranderd, de vochten niet ontvloeiend.*

8. ויבכו, *zij beweenden* hem *dertig dagen*, evenals Aharon, Num. 20,29. — ימי בכי אבל משה, *de dagen van het weenen*, de dagen *der rouw om Mozes;* v. a. *de dagen van het beweeningsrouwbedrijf*, of: *der rouwbeweening*; de *rouw* eindigde met die dertig dagen nog niet, alleen de officieele *beweeningstijd.* — ויתמו enz ABRABANEL verklaart: en de dagen van rouw *liet men ten einde gaan*, alvorens op te trekken. Anderen: de rouw ging ten einde, *want Josua werd vervuld* enz. N. a. vatten dit deel van ons vers als voorzin bij het volgende op: *toen de rouw geëindigd was, eerst toen werd Josua vervuld enz. en luisterden* enz., of: *toen de rouw geëindigd was en Josua vervuld was, luisterden enz.*; een der beide ו van vs. 9 opent in beide opvattingen den nazin.

9. רוח חכמה, *geest van* practische *wijsheid*; vgl. Num. 27,18. Mozes'

luisterden de kinderen Israëls naar hem en deden, gelijk de
10 Eeuwige Mozes geboden had. Er stond echter onder Israël
geen profeet meer op gelijk Mozes, dien de Eeuwige van aan-
11 gezicht tot aangezicht kende, Ten opzichte van al de teekens
en wonderen, waartoe de Eeuwige hem gezonden had, ze in
het land Egypte te doen, aan Pha'ro, aan al zijne dienaren
12 en geheel zijn land; En ten opzichte van geheel de sterke hand
en van al de groote vreesverwekking, die Mozes volbracht
had ten aanzien van geheel Israël.

---

handoplegging was niet de *oorzaak* zijner wijsheid, die immers juist hém tot Mozes' opvolger deed aanwijzen. Mozes had daardoor zijn ambt op Josua overgedragen, — bewijs genoeg, dat deze van geest van wijsheid vervuld was. — Desniettemin echter vs. 10 *stond geen profeet meer op* enz.

10. אשר ידעו, *dien de Eeuwige kende*, bijzonder onderscheidde, פנים אל פנים, vgl. Ex. 33,11; niet: *die Hem kende, den Eeuwige.*

11. Geen profeet stond op als Mozes, *met betrekking tot de wonderen* enz. — אשר שלחו לעשות, *om welke in het land Egypte te doen, God hem gezonden had,* = אשר לעשותם שלחו ה'.

12 המורא הגדול, enkelvoud voor meervoud als collectief; vgl. voor de uitdrukking Deut. 4,34. Drie punten van vergelijking tusschen Mozes en andere profeten: de onmiddellijke Godsopenbaring, de in Egypte aan Phar'o en de zijnen verrichte teekenen en eindelijk de *sterke hand*, die zich haar eigendom niet laat ontnemen en de *vreesverwekking*, die bij elken afval Gods macht doet vreezen, die Mozes gedurende de veertigjarige omzwerving *voor de oogen van geheel Israël* te bewijzen had als eigenschappen van den God, Die Israël zijne Thora had gegeven!

עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
י מֹשֶׁה׃ וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ
יא יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ
יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃
יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה
לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

חזק.

סכום פסוקי ספר דברים **תשע מאות וחמשים וחמשה הנ"ץ** סימן׃ וחציו · ועשית
על פי הדבר אשר יגידו לך׃ ופרשיותיו **י"א** · אסרו **חג** בעבותים סימן׃ וסדריו
כ"ז · יפיח אמונה **יגיד** צדק סימן׃ ופרקיו **ל"ד** · אודה יי׳ בכל **לבב** סימן׃ מנין
הפתוחות **שלשים וארבעה** · והסתומות **מאה ועשרים וארבעה** · הכל **מאה**
וחמשים ושמנה פרשיות · וכסא כבוד **ינחילם** סימן׃

סכום הפסוקים של כל התורה **חמשת אלפים ושמנה מאות וארבעים וחמשה** ·
ואור **החמה** יהיה שבעתים סימן׃ וחציו · וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את
האורים ואת התמים׃ מספר כל הפרשיות **נ"ד** · למען יזמרך כבוד ולא **ידם** סימן׃ ומספר
של הסדרים **קנ"ד**׃ מנין פתוחות של כל התורה **מאתים ותשעים** · יבא דודי לגני
ויאכל **פרי** מגדיו סימן׃ והסתומות **שלש מאות ושבעים ותשעה** · או אסרה אסר
על נפשה **בשבעה** סימן׃ נמצאו מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות **שש מאות וששים**
ותשעה · **לא תחסר** כל בה סימן׃

סדר

ההפטרות

לספר דברים.

HAPHTAROTH

VOOR HET

BOEK DEUTERONOMIUM.

LOFZEGGINGEN vóór en na de HAPHTARA.

Nadat de Wetsrol is opgerold en gesloten, zegt hij, die de Haphtara zal voordragen, de volgende lofzegging:

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die goede profeten hebt uitverkoren en behagen hebt geschept in hunne woorden, die met waarheid werden uitgesproken; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die hebt uitverkoren de Leer en Uwen dienaar Mozes en Uw volk Israël en de profeten van waarheid en recht!

(Bij de Portugeesche Israëlieten wordt na de voordracht der Haphtara, vóór de slotlofzeggingen, het volgende gezegd:

Onze Verlosser, de Eeuwige Tsebaoth is Zijn naam, de Heilige van Israël!)

En na de lezing der Haphtara zegt men:

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, Rots van alle eeuwigheid, rechtvaardig door alle geslachten, vertrouwbaar God, die zegt en ook doet, die spreekt en vervult, al Wiens woorden waarheid en rechtvaardigheid zijn. Vertrouwbaar zijt Gij, Eeuwige, onze God, en vertrouwbaar zijn Uwe woorden; en niet één van Uwe uitspraken keert ledig (onvervuld) terug, want een vertrouwbaar God en Koning zijt Gij; geloofd zijt Gij, Eeuwige, God, die vertrouwbaar zijt in al Uwe woorden!

Ontferm U over Tsion, want het is het huis, waar wij (in waarheid) leven, en help spoedig in onze dagen [de stad], die bedroefd is van ziel; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die Tsion zich doet verblijden in zijne kinderen.

Verblijd ons, Eeuwige, onze God! door den profeet Elia, Uwen dienaar, en door het koningschap van het huis van David, Uwen gezalfde, moge hij spoedig komen en ons hart doen juichen! Op zijnen troon zal dan geen vreemde meer zitten en andersdenkenden zullen niet weder zijne heerlijkheid deelachtig worden, want bij Uwen heiligen naam hebt Gij hem gezworen, dat zijn licht immer en eeuwig niet meer zal worden uitgebluscht; geloofd zijt Gij, Eeuwige, Schild van David!

Voor de Leer en voor den dienst en voor de profeten en voor dezen Shabbathdag, dien Gij, Eeuwige, onze God, ons gegeven hebt tot heiliging en tot rust, tot eer en tot roem, — voor dat alles danken wij U, Eeuwige, onze God, en zegenen U; Uw naam worde geloofd door den mond van al, wat leeft, gedurig immer en eeuwig; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die den Shabbath heiligt!

ברכות ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה, ואחר שגמר הגולל, יברך המפטיר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים
טוֹבִים וְרָצָה בִדְבָרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה
יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי
הָאֱמֶת וָצֶדֶק (נ״א וְהַצֶּדֶק) :

(מנהג הספרדים לומר אחר קריאת ההפטרה קודם הברכות האחרונות

גָּאַלֵּנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל :)

ואחר קריאת ההפטרה יברך המפטיר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים, צַדִּיק
בְּכָל־הַדּוֹרוֹת, הָאֵל הַנֶּאֱמָן, הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, הַמְדַבֵּר
וּמְקַיֵּם, שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק : נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ,
וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ, וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם, כִּי
אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו :

רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ
בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ :

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד
מְשִׁיחֶךָ, בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ : עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב
זָר, וְלֹא יִנָּחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ, כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ
לוֹ, שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד :

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה,
שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת :
עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ, יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ
בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת :

HAPHTARA VAN DEBARIEM.

Jesaja I,1—27.

1 1 Ziening van Jesha'jahoe, den zoon van Amots, die hij gezien
heeft aangaande Juda en Jerusalem, in de dagen van 'Oezzijahoe,
2 Jotham, Achaz, Jechizkijahoe, koningen van Juda: Hoort, gij
hemelen! en neig uw oor, gij aarde! want de Eeuwige heeft
gesproken: „Kinderen heb Ik grootgebracht en eene hoogte
3 doen bereiken, doch zij zijn Mij ontrouw geworden! Kent
de os zijnen eigenaar, de ezel de krib van zijn heer, — Israël
4 kent niet, Mijn volk heeft zich geen inzicht verworven. Wee,
zondigende natie, volk zwaar belast met zonde, zaad van
slechtaards, kinderen, die hun levensweg verderven! Zij hebben
verlaten den Eeuwige, met hoon behandeld den Heilige Israëls,
hebben zich vervreemd, achterwaarts zich van Hem afwendend.
5 Waarom wilt gij nog steeds geslagen worden, steeds meer
vermeerderen afvalligheid? Ieder hoofd is reeds der krankheid
6 ten prooi, en ieder hart reeds door en door ziek! Van voetzool
tot hoofd is er al geen gezonde plek meer aan, wond en buil
en etterend ziektegezwel; zij zijn niet uitgedrukt, en niet
7 verbonden en geene wordt week gemaakt met olie. Uw land
is eenzame woestenij geworden, uwe steden vuur-verbrand; uw
bodem — vóór uwe oogen verteren vreemden hem, en hij is
eenzame woestenij geworden, als door vreemden bewerkte te
8 gronde-richting. En de dochter van Tsion is overgebleven,
als een hut in een wijngaard, als een nachtverblijf in een
9 augurkenveld, als een nauw ingesloten stad. Ware het niet,
dat de Eeuwige Tsebaoth ons had overgelaten een ontkomen
rest, hoe klein dan ook, — als Sedom waren we geworden,
10 met 'Amora zouden wij gelijk zijn! Hoort het woord des
Eeuwigen, gij Sedom-vorsten; neigt uw oor naar de leering
11 van onzen God, gij 'Amora-volk! Waartoe Mij de veelheid
uwer dieroffers? zegt de Eeuwige, — zat ben Ik van brand-
offers van rammen en vet van mestschapen; en bloed van
varren en schapen en bokken — Ik heb er een weerzin van! —
12 Wanneer gij komt om vóór Mijn aangezicht te verschijnen,
wie heeft dit verlangd uit uwe hand, te vertreden Mijne
13 voorhoven? Gaat niet voort te brengen ijdele meeloffers, ver-
afschuwd reukwerk is het Mij; nieuwemaansdag en Shabbath,
het oproepen van bijeenroepingen, — Ik kán niet verdragen
14 gewelddaad en feestsamenkomst! Uwe nieuwemaansfeesten en
verzamelingstijden haat Mijne ziel, zij zijn Mij tot last geworden;
15 Ik ben moede geworden ze te dragen! En als gij uwe handen uit-
breidt, zal Ik Mijn oogen voor u verbergen, ook als gij nog zoo veel
beden spreekt, hoor Ik niet; uwe handen zijn immers vol bloed!
16 Wascht u, zuivert u, verwijdert de slechtheid uwer handelingen

ישעיה סימן א׳ א׳—כ״ז.

א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם בִּימֵי
ב עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה : שִׁמְעוּ שָׁמַיִם
וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֶּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ
ג בִי : יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי
ד לֹא הִתְבּוֹנָן : הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים
מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר :
ה עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָי :
ו מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה
ז לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן : אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם
שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה
ח כְּמַהְפֵּכַת זָרִים : וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כְּמְלוּנָה
ט בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה : לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד
י כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָמִינוּ : שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי
יא סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה : לָמָּה לִי רֹב־זִבְחֵיכֶם
יאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים
יב וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי : כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־
יג בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי : לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא
קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל
יד אָוֶן וַעֲצָרָה : חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי
טו לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא : וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם
טז גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ : רַחֲצוּ
יז הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ : לִמְדוּ
הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה :

17 van tegenover Mijne oogen; houdt op slecht te handelen. Leert goed te doen, zoekt recht, brengt op het rechte pad den gewelddadige; oefent recht voor den wees, voert het geding der weduwe.

18 „Komt toch, opdat wij samen in het gericht treden", spreekt
dan de Eeuwige; — „indien ook uwe zonden als karmozijn
mochten wezen, als sneeuw zullen zij wit worden; als zij
19 rood zijn als purper, als wol zullen zij zijn. Als gij inwil-
20 ligt en luistert, zult gij het goede des lands eten. Doch
weigert gij en blijft weerspannig, dan zult gij door het zwaard
verteerd worden, — want de mond des Eeuwigen heeft
21 gesproken. Hoe is tot overspelige geworden de trouwe veste;
die eens vol was van recht, waar binnen rechtvaardigheid
22 placht te overnachten, — en nu — moordenaars! Uw zilver
is tot slakken geworden; uw zwelgdrank versneden met water.
23 Uwe vorsten zijn afvalligen en gezellen van dieven; in zijn
geheel bemint het omkooping en jaagt betalingen na; voor den
wees spreken zij geen recht, en het twistgeding der weduwe
24 komt niet tot hen. Daarom is het gezegde van den Heer,
den Eeuwige Tsebaoth, den Machtige van Israël: „Wee, Ik
zal Mij troost weten te vinden wegens Mijne benauwers en
25 Mij wreken op Mijne vijanden! En zal Mijne hand terug
brengen over u en zuiveren als met louteringsloog uwe slakken
26 en zal verwijderen al uwe looddeelen. En Ik doe terugkeeren
uwe rechters als in vroegeren tijd en uwe raadsheeren als in
den beginne; daarna zal men u dan noemen: stad der recht-
27 vaardigheid, vertrouwbare veste. Tsion zal door recht gelost
worden en de tot haar terugkeerenden door gerechtigheid!"

HAPHTARA van WAËTHCHANNAN.

Jesaja 40,1—26.

40 2 1 „Troost, troost Mijn volk," zal uw God zeggen. Spreekt tot
het hart van Jerusalem en roept haar toe, dat haar diensttijd
is verstreken, dat haar zonde is gezoend, dat zij ontvangen
heeft uit de hand des Eeuwigen een dubbel deel als prijs voor
3 al hare misdaden. Een stemme roept: „In de woestijn, baant
den weg des Eeuwigen; maakt effen in de wildernis een pad,
4 stijgend tot onzen God!" Ieder dal zal verheven, en iedere
berg en heuvel laag gemaakt worden; en het hobbelige zal
5 worden tot vlakke weg en de rotshoogten tot valleidiepte. En
openbaren zal zich de heerlijkheid des Eeuwigen en alle vleesch
zal zien te samen, dat de mond des Eeuwigen heeft gesproken.
6 Een stemme zegt: „Roep!" — doch zij zeide ook, wat ik zou
roepen: alle vleesch is gras en al zijn liefderijkheid als bloem
7 des velds. Droog wordt het gras, verwelken doet de bloem,
zoodra de wind des Eeuwigen erover waait; — waarlijk, gras
8 is het volk! Droog wordt wel het gras, wel verwelkt de
bloem, — doch het woord van onzen God blijft bestaan in
9 eeuwigheid! Op hoogen berg klim op, boodschapster Tsion, —
verhef met kracht uw stem, gij boodschapster Jerusalem;
verhef haar zonder vreeze, — zeg tot de steden van Juda

יח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג
יט יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם
כ טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְלוּ כִּי
כא פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאתִי
כב מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים
כג סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב
שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא־יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא
כד אֲלֵיהֶם׃ לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי
כה אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף
כו כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה
וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃
כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃

הפטרת ואתחנן

בישעיה סימן מ׳ א׳—כ״ו.

מ א נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם
וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה
ג מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ
ד דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ כָּל־גַּיְא יִנָּשֵׂא
וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃
ה וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי יְהוָה דִּבֵּר׃
ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ
ז כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ
ח אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם
ט לְעוֹלָם׃ עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בְכֹחַ
קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלַ͏ִם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה

10 zie, uw God! Zie, de Heer, de Eeuwige God, als Sterke komt
Hij, en Zijn arm oefent heerschappij voor Hem; zie, zijn loon is
11 bij Hem en zijn werkloon vóór Zijn aangezicht! Gelijk een
herder zal Zijne kudde Hij weiden, die in zijn arm lammetjes
neemt en in zijn schoot ze draagt; de zoogenden langzaam
12 drijft. — Wie heeft met zijn handholte de wateren gemeten
en de ruimte des hemels vastgesteld met het span [1]) of met
een derde [épha] den inhoud van het stof der aarde gemeten
of gewogen in den weegschaal de bergen en heuvelen met een
13 schalenpaar? Wie heeft geregeld den geest des Eeuwigen en
14 is de man, wien Hij Zijn raadslag bekend maakt? Met wien
overlegde Hij, die Hem inzicht gaf en Hem leerde omtrent de
baan des rechts; en Hem leerde kennis en den weg van in-
15 zicht Hem deed kennen? Zie, de volkeren, als een droppel
uit een emmer en als een stofje aan de weegschaal worden
zij gerekend; zie, eilanden neemt hij als een fijngemaakt stof-
16 deeltje weg! En de Libanon ware niet genoeg als offerbrand-
17 hout, en zijn gedierte niet genoeg als brandoffer! Alle volkeren
zijn als niets tegenover Hem; als deel van de nietigheid en
18 ledigheid worden zij bij Hem gerekend. Met wien wilt gij
den Almachtige gelijkstellen, en welke gestalte naast Hem ter
19 vergelijking plaatsen? Het beeld soms, dat de werkmeester
gegoten heeft en de goudwerker met goud-plaat belegt en met
20 kettinkjes van zilver de zilversmid? Wie karig moet zijn in
zijne wijdingsgave, — een boomsoort, die niet verrot, kiest hij;
een wijs werkman zoekt hij zich om een gevestigd beeld te
21 houwen, dat niet wankelt. Weet gij het dan niet? Hoort gij
niet? Is het niet van oudsher u medegedeeld? Hebt gij dan
22 geen inzicht gekregen in de grondvesten der aarde? Hij, die
troont boven de welving der aarde, wier bewoners als sprink-
hanen zijn; die als een fijn doek den hemel heeft gespannen
23 en ze strekte als een tent ter bewoning; — Die staten-beheer-
ders aan het niet-zijn prijsgeeft, de rechters op aarde als woest-
24 heid doet worden; — Zij zijn nauwelijks nog geplant, nauwe-
lijks nog gezaaid, terwijl nauwelijks hun stam wortel heeft
geschoten in de aarde, — Hij blaast maar even tegen hen en
zij verdorren en een stormwind draagt als stoppelen ze weg.
25 En met wien wilt gij Mij nu gelijkstellen, met wien Ik gelijk-
26 waardig zou zijn? zegt de Heilige. Heft omhoog uwe oogen
en ziet: wie heeft dezen geschapen? Die in bepaald getal
hunne schare naar buiten voert; hen allen roept Hij met name
toe, — trots den overvloed van krachten en geweldige macht,
wordt geen enkele er gemist!"

---

[1]) De ruimte, die men met duim en middelvinger bespannen kan.

י הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשֶׁלָה
יא לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה
יב בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ מִי־מָדַד
בְּשָׁעָלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשְּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ
יג וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמאזְנָיִם׃ מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה
יד וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח
טו מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַּעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ הֵן גּוֹיִם כְּמַר
טז מִדְלִי וּכְשַׁחַק מאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ וּלְבָנוֹן
יז אֵין דֵּי בְּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ
יח מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת
יט תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצוֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתָקוֹת
כ כֶּסֶף צוֹרֵף׃ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחַר חָרָשׁ חָכָם
כא יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ
הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃
כב הַיּוֹשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם
כג וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ
כד כַּתֹהוּ עָשָׂה׃ אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֶשׁ בָּאָרֶץ
כה גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ וְאֶל־מִי
כו תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ
מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב
אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

Jes. 49,14—26; 50,1—11; 51,1—3.

49 14 Tsion zeide: „De Eeuwige heeft mij verlaten; en mijn Heer
15 heeft mij vergeten!" Vergeet dan een vrouw haren zuigeling,
om zich niet te ontfermen over het kind van haar schoot?
16 Zouden zelfs dezen vergeten, dan vergeet Ik toch u niet. Zie,
op de handvlakten heb Ik u gegrift; uwe muren staan tegen-
17 over Mijn aangezicht voortdurend. Haastig komen uwe zonen
aan; die u nederhaalden en verwoestten, trekken heen uit uw
18 midden. Hef op in het rond uw oogen en zie: allen verza-
melen zich, komen aan naar u toe; zoo waar Ik leef, is de
uitspraak des Eeuwigen, dat gij allen als sieraad u zult aan-
19 trekken en u er mede smukken als een bruid. Want uw puin-
hoopen en uw eenzame woestenijen en het land uwer instor-
tingen, voorwaar, nu wordt gij te nauw voor de bewoners en
20 ver weg zijn die u willen verslinden. Eens zullen nog zeggen
ten uwen aanhoore de kinderen, die eens u waren ontroofd:
„Te eng is mij de plaats, schik me op, dat ik zitten kan!"
21 En gij zult zeggen in uw hart: „Wie heeft mij deze ter wereld
gebracht, daar ik immers van kinderen beroofd en eenzaam
was; in ballingschap gevoerd en vér verwijderd, — en deze,
wie heeft ze grootgebracht? Zie, ik, alleen was ik overge-
22 bleven; deze, waar waren zij? Zoo zegt de Heer, de Eeuwige
God: Zie, Ik hef Mijne hand op tot natiën, en naar volkeren
hef ik hoog Mijn banier; dan zullen zij huiswaarts brengen
uwe zonen tegen hun borst geleund, en uwe dochters zullen
23 op den schouder gedragen worden. En koningen zullen uw
voedstervaders zijn en hunne vorstinnen uwe zoogsters; het
gelaat ter aarde zullen zij zich neerwerpen voor u en het stof
van uwe voeten zullen zij likken; en gij zult erkennen, dat
Ik de Eeuwige ben, dat wie op Mij hopen niet teleurgesteld
24 worden. Wordt den machtigen held ooit buit ontnomen, of
25 wordt een krijgsgevangen schare als rechtvaardig gered? Want
zoo zegt de Eeuwige: Ook de krijgsgevangene van den held
wordt hem ontnomen en de buit van den overmachtige wordt
gered; want wie u bestrijdt, zal Ik bestrijden en uwe zonen
26 zal Ik helpen. En Ik zal uwe pijnigers hun eigen vleesch
doen eten en, als ware het most, zullen zij van hun eigen bloed
dronken worden en alle vleesch zal weten, dat Ik, de Eeuwige,
uw Helper ben, en dat uw Verlosser is de Machtige van Jakob!

50 1 Zoo zegt de Eeuwige: „Waar is dan de scheidingsbrief
van uwe moeder, die Ik zou hebben heengezonden? Of
wie van Mijne schuldeischers is het, wien Ik u zou hebben
verkocht? Ziet, door uwe zonden zijt gij verkocht en door
2 uwe misdaden werd uw moeder heengezonden! Waarom
kwam Ik en was niemand aanwezig, riep Ik en antwoordde

ישעיה סימן מ״ט י״ד—כ״ו, נ׳ א׳—י״א, נ״א א׳—ג׳.

מט יד וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה
טו עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא
טז אֶשְׁכָּחֵךְ׃ הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקּוֹתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָמִיד׃
יז מִהֲרוּ בָנַיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִיבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃ שְׂאִי סָבִיב
יח עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם
יט כָּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ
כ וְאֶרֶץ הֲרִסָתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעֵיךְ׃ עוֹד
כא יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכְלֵיךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֶשְׁבָּה׃
כב וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה
גָּלָה ו וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה
כג אֵיפֹה הֵם׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי
וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף
כד תִּנָּשֶׂאנָה׃ וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקוֹתַיִךְ אַפַּיִם
אָרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה
כה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק
כו יִמָּלֵט׃ כִּי־כֹה ו אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ
יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אֲנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃
כז וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִים דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ
נ א כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ כֹּה ו
אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ
מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֹנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם
ב וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי
וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל

---

niemand? Zou waarlijk tekort zijn Mijn hand voor bevrijding, of zou geen kracht in Mij zijn om te redden?

Zie, bij Mijn dreigen maak Ik de zee droog, doe stroomen worden
tot woestijn, zoodat hun visch gaat stinken door gebrek aan water
3 en sterft door den dorst! Ik bekleed den hemel met zwartheid en
4 maak een zak tot zijn kleed!" — De Heer, de Eeuwige God, heeft
mij gegeven een leerlingen-tong om te weten op te richten den
vermoeide door een woord; Hij wekt elken morgen, wekt Mij
5 het oor om te hooren gelijk leerlingen. De Heer, de Eeuwige
God, opende Mij het oor en ik — ik was niet weerspannig;
6 terug ben ik niet geweken. Mijn rug gaf ik prijs aan die Mij
wilden slaan, mijn kaken aan wie mij aan den baard wilden
rukken; mijn gelaat verborg ik niet voor smaadredenen en
7 speekselwerpen. Want mijn Heer, de Eeuwige God, zou mij
helpen, daarom werd ik niet beschaamd; daarom deed ik mijn
aangezicht worden als de keisteen, want ik wist, dat ik niet
8 teleurgesteld zou worden. Nabij is Hij, die mij rechtvaardig
verklaart — wie wil met mij twistgeding voeren? laat ons
samen gaan staan! Wie is mijn tegenpartij in het recht? hij
9 nadere tot mij! Zie, mijn Heer, de Eeuwige God, staat mij
bij, — wie is het, die mij als schuldig zou veroordeelen? Zie,
10 allen verslijten zij als een kleed, de mot verteert hen! Wie
is onder u den Eeuwige vreezend, luisterend naar de stem van
Zijn dienaar, die, ging hij ook in duisternissen, zonder dat er
eenige lichtglans voor hem was, toch vertrouwde op den naam
11 des Eeuwigen en zich verliet op zijn God! Zie, gij allen
stookt het vuur op, omgordt u met brandpijlen; gaat heen in
den gloed van uw vuur en in de brandpijlen, die gijzelve hebt
ontstoken! Van Mijne hand overkwam u dit; in bitter harte-
leed zult gij nederliggen!

51 1 Hoort naar mij, gij, die gerechtigheid najaagt, die den Eeu-
wige zoekt; ziet heen naar de rots, waaruit gij zijt gehouwen,
2 en naar de uitgeholde groeve, waaruit gij zijt gestoken. Ziet
terug naar uwen vader Abraham en naar Sara, die u zoude
baren; want als één enkele riep Ik hem en zegende hem en
3 maakte hem talrijk. Want getroost heeft de Eeuwige Tsion,
heeft getroost al zijne puinhoopen, en deed zijn woestijn wor-
den als 'Eden en zijne wildernis als een tuin des Eeuwigen;
blijdschap en vreugde wordt erin aangetroffen, dank en geluid
van gezang!

הֵן בְּגֵעָרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם
ג מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא: אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים
ד כְּסוּתָם: אֲדֹנָי יֱהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת
אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ
ה כַּלִּמּוּדִים: אֲדֹנָי יֱהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר
ו לֹא נָסוֹגְתִּי: גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא
ז הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק: וַאדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא
נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ:
ח קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי
ט יִגַּשׁ אֵלָי: הֵן אֲדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן
י כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם: מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ
בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם
יא יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו: הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ ׀
בְּאוֹר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בְּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה
נא א תִּשְׁכָּבוּן: שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־
ב צוּר חֻצַבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם: הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם
אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֲלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ
ג וְאַרְבֵּהוּ: כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ
כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה
וְקוֹל זִמְרָה:

Jes. 54,11—17; 55,1—5.

(*Is dien Shabbath Nieuwemaansfeest, dan wordt, naar den Hoogduitschen ritus,* השמים כסאי *gelezen, terwijl dan de onderstaande Haphtara op Shabbath* Kie Thétsé *na de voor dien dag bestemde Haphtara nog wordt voorgedragen. Volgens den Portugeeschen ritus leest men in ieder geval de onderstaande Haphtara op Shabbath* Re-éh, *laat echter, indien het op Shabbath of Zondag Nieuwemaansfeest is, het eerste en laatste vers der voor ieder dier dagen bestemde Haphtara na het einde der onderstaande Haphtara volgen.*)

54 11 Arme, stormgezweepte, niet getrooste! Zie, Ik doe uwe steenen liggen in Poech [1]) en maak u grondvesten van saffier;
12 En maak robijnen tot uwe vensters, en uwe poorten tot kar-
13 bonkels, en geheel uw gebied tot edelgesteente. En al uwe kinderen tot leerlingen des Eeuwigen; en groot is de vrede
14 uwer kinderen. Door gerechtigheid zult gij bevestigd worden; houd u verwijderd van vrees voor verdrukking, want gij hebt niet te vreezen, en van verschrikking, want zij zal u niet naderen.
15 Zie, laat hij vreezen [2]) alleen, die van Mij afwijkt; wie ooit
16 bij u verblijf hield, valt u bij [3]). — Zie, Ik heb geschapen den werkman, die het kolenvuur aanblaast en een voorwerp voortbrengt, voor het daarmeê te verrichten werk geschikt;
17 en Ik heb ook geschapen den verderver om te vernielen. Elk wapentuig, dat tegen u gevormd wordt, zal geen geluk hebben en elke tong, die met u voor het gerecht komt, zult gij van schuld overtuigen! Dit is het erfdeel van de dienaren Gods en het loon, dat hun rechtens toekomt van Mij, — is het gezegde des Eeuwigen.

55 1 Op, allen, die dorstig zijt, gaat naar het water! en gij, die geen zilver hebt, — gaat, koopt in en eet; en gaat, koopt
2 zonder zilver en zonder koopprijs wijn en melk! Waarom weegt gij zilver toe voor wat *geen*-brood is, en uw moeite-loon voor *niet*-verzadiging? Wilt toch hooren naar Mij en geniet
3 het goede en laat zich aan vet verlustigen uwe ziel. Neigt uw oor en gaat tot Mij, luistert, opdat uw ziel leve; dan wil Ik voor u sluiten een eeuwig verbond: de David toegezegde ge-
4 nadebewijzen, de vertrouwbaren. Zie, tot getuige voor volkeren heb Ik hem gegeven, tot vorst en gebieder der volkeren!
5 Zie, een volk, dat gij niet kent, zult gij roepen, en een volk, dat u niet kent, zal tot u snellen; ter wille van den Eeuwige, uwen God, en voor den Heilige van Israël, daar Hij u glans heeft verleend!

---

[1]) Een kostbaar metaalpoeder, dat hier dan als kalk dient.

[2]) Anderen: Zie, men rot te zamen, doch — buiten Mij om; n. a. laat samenrotten, — van Mij uit wordt het tot niet.

[3]) Anderen: wie rot tegen u samen? aan u gaat hij te gronde.

ישעיה סימן נ"ד י"א—י"ו, נ"ה א'—ה'.

(ואם הוא ראש חדש מפטירין השמים כסאי ונוהגין האשכנזים להוסיף הפטרה זו אחרי הפטרת פ' כי תצא, אם נתרמה שהיתה נדחה מפרשת ראה.

אבן הספרדים מפטירין ענינה סערה ומוסיפין פסוק ראשון ואחרון מן השמים כסאי, וכן אם חל ר"ח למחרתו מן מחר חדש.

נד
יא עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנָיִךְ וִיסַדְתִּיךְ
יב בַּסַּפִּירִים: וְשַׂמְתִּי כָּדְכֹד שְׁמִשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח
יג וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ: וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם
יד בָּנָיִךְ: בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעָשֹׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה
טו כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ
טז עָלַיִךְ יִפּוֹל: הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא
יז כְּלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל: כָּל־כְּלִי יוּצַר
עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת

נה
א נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה: הוֹי כָּל־צָמֵא
לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כֶּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ
ב בְּלוּא־כֶסֶף וּבְלוּא מְחִיר יַיִן וְחָלָב: לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוּא־
לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוּא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב
ג וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם: הַטּוּ אָזְנְכֶם וְלִכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי
נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים: הֵן
ה עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים: הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע
תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךְ אֵלַיִךְ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרֶךָ:

Jesaja 51,12—23; 52,1—12.

51 12 Ik, Ik ben het, Die u troost; wie zijt gij, dat gij zoudt
moeten vreezen voor een zwakken mensch, die sterven moet;
voor een menschenkind, die als het gras prijsgegeven wordt?
13 En gij vergeten hebt den Eeuwige, uw Maker, Die spant den
hemel en grondvest de aarde; en gij u angstig maakt gedurig,
den geheelen dag voor de woede des verdrukkers; — en
14 waar is nu de woede des verdrukkers? Spoedig wordt de
gekromde van boeien ontdaan, en sterft niet weg voor het
15 graf en zijn brood ontbreekt hem niet. Want Ik ben de
Eeuwige, uw God, Die de zee tot rust brengt, ook al bruischen
16 hare golven, — Eeuwige Tsebaoth is Zijn naam. En Ik legde
Mijn woorden u in den mond en had u bedekt met de schaduw
Mijner hand, om den hemel te planten en de aarde te grond-
17 vesten en tot Tsion te zeggen: Mijn volk zijt gij! Word
wakker, word wakker, sta op, Jerusalem! dat gedronken
hebt uit de hand des Eeuwigen den beker van Zijn woede;
de schaal van den beker der bezwijming hebt gij gedronken,
18 tot den laatsten druppel opgeslorpt! Geen is er, die haar leidt,
van al de zonen, die zij gebaard heeft; en geen, die hare hand
steunend vasthoudt, van al de kinderen, die zij heeft grootge-
19 bracht. Tweevoudig was het wat u overkwam; — wie zou een
meevoelend woord tot u richten? — verwoesting en verbrijzeling
en honger en zwaard — wie ben ik, dat ik u troosten kon?
20 Uwe zonen vielen in onmacht neder, liggen daar neer aan de
hoeken van alle straten, als een woudos in het net; zij, die
vol waren van de woede des Eeuwigen, van bedreiging van
21 uwen God. Daarom — hoor dit, gij arme en beschonkene,
22 maar niet door wijn! Zoo zegt uw Heer, de Eeuwige, en uw
God, Die het geding Zijns volks zal voeren: Zie, Ik neem uit
uwe hand den beker der bezwijming, de schaal van den beker
23 van Mijne woede zult gij niet langer meer drinken. En Ik zal
haar plaatsen in de hand uwer pijnigers, die tot uwe ziel zeiden:
Buk u, dat wij over u heengaan! zoodat gij uw rug deedt wor-
den als de aarde en als straat voor wie er overheen schreden!

52 1 Waak op, waak op, bekleed u met uw macht, Tsion; kleed
u in de kleederen van uwe heerlijkheid, Jerusalem, heilige
2 stad! Ontschud u van stof, sta op, zet u neder Jerusalem;
maak u los de boeien om uw hals, gevangene, dochter van
3 Tsion! Want zoo heeft de Eeuwige gezegd: „Om niet zijt gij
4 verkocht, en niet met geld zult gij gelost worden!" Want
zoo heeft mijn Heer, de Eeuwige God, gezegd: „Naar Egypte
is Mijn volk in den beginne afgedaald om daar als vreem-
deling te verblijven; en Asshoer heeft zonder eenigen grond
5 het onderdrukt; En nu — wat heb Ik hier? — is de uit-
spraak des Eeuwigen — want Mijn volk is weggenomen

בישעיה סימן נ"א י"ב—כ"ג, נ"ב א'—י"ב.

נא

יב אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֲמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־
יג אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן: וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂיךְ נוֹטֵה שָׁמַיִם וְיֹסֵד
אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן
יד לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק: מְהֵר צֹעָה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת
טו לַשַּׁחַת וְלֹא־יֶחְסַר לַחְמוֹ: וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ
טז גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כְּסִיתִיךָ
יז לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי־אָתָּה: הִתְעוֹרְרִי
הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ
יח אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית: אֵין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־
יט בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדָּלָה: שְׁתַּיִם הֵנָּה
קָרָאתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ:
כ בָּנַיִךְ עָלְפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים
כא חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ: לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת
כב וְלֹא מָיִן: כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה
לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־
כג תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד: וְשַׂמְתִּיהָ בְיַד מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ
לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעְבְּרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לָעֹבְרִים:

נב

א עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי | בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַ͏ִם
ב עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא: הִתְנַעֲרִי
מֵעָפָר קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלַ͏ִם הִתְפַּתְּחִי* מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה
ג בַּת־צִיּוֹן: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֲלוּ:
ד כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם
ה וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עָשָׁקוֹ: וְעַתָּה מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח

* התפתחי ק'

om niet; die het beheerschen, schreeuwen het uit: „Uitspraak
des Eeuwigen is het!" — en voortdurend, den geheelen dag wordt
6 Mijn naam gehoond! Daarom zal Mijn volk Mijn naam leeren
kennen; daarom, op dien dag, dat Ik het ben, die spreekt:
7 „Hier ben Ik!" Hoe schoon zijn op de bergen de voeten van
den heilsboodschap-brenger, den vrede verkondigend, het goede
als blijde boodschap brengend, heil aankondigend, zeggend tot
8 Tsion: „Uw God heerscht weer als Koning!" Hoor de stem
uwer zieners! zij verheffen de stem, samen jubelen zij; want
oog in oog zullen zij het zien, hoe de Eeuwige naar Tsion
9 terugkeert! Barst uit in jubelen samen, puinhoopen van Jeru-
10 salem; want de Eeuwige troost Tsion, lost Jerusalem! Ontbloot
heeft de Eeuwige Zijn heiligen arm vóór de oogen der volkeren;
en alle uiteinden der aarde aanschouwen het van onzen God
11 uitgaande heil. Wijkt, wijkt, gaat heen van daar; onrein!
raakt het niet aan! gaat heen uit zijn midden, zuivert u, gij
12 dragers der voorwerpen des Eeuwigen! Want niet in over-
haasting zult gij uittrekken en niet als op de vlucht zult gij
gaan; want vóór u gaat de Eeuwige en wie uw achterhoede
vormt, is de God van Israël!

HAPHTARA VAN KIE THÉTSÉ.

Jesaja 54,1—10.

54 1 Jubel, gij onvruchtbare, die niet gebaard hebt; barst uit in
gejuich en galm uw blijdschap uit, gij, die nooit barensweeën
hebt geleden; — want talrijker worden de kinderen der een-
zame, dan de kinderen der gehuwde, is het gezegde des
2 Eeuwigen. Maak breed de plaatsruimte uwer tent, en de
gordijnen uwer woningen spanne men verder uit, houd niet
terug; maak lang uwe touwen en uwe pinnen maak sterk!
3 Want rechts en links zult gij u uitbreiden; en uw kroost zal
volkeren in bezit nemen en verwoeste steden zullen zij bewoond
4 maken. Vrees niet, want gij zult in uwe verwachting niet
beschaamd worden; en schaam u niet, want gij zult niet
schaamrood worden; want de schande uwer jeugd zult gij
vergeten en den smaad van uw weduwschap zult gij niet meer
5 gedenken. Want die u tot vrouw neemt, is uw Maker, de
Eeuwige Tsebaoth is Zijn naam, en uw verlosser is de Heilige
6 Israëls, God der geheele aarde wordt Hij genoemd. Want als
eene verlaten vrouw, die bekommerd is van geest, heeft de
Eeuwige, u geroepen; en, „vrouw der jongelingsjaren, zou zij
7 ooit versmaad worden?!" zegt uw God. Gedurende een klein
oogenblik heb Ik u verlaten, doch met groote barmhartigheid
8 zal Ik u verzamelen. In stormvloed van toorn heb Ik Mijn
aangezicht één oogenblik voor u verborgen, doch in eeuwige
genade ontferm Ik Mij over u, zegt uw Verlosser, de Eeuwige.
9 Want als Noachswateren is dit Mij, waaromtrent Ik gezworen

עמי חנם משלו* יהילילו נאם־יהוה ותמיד כל־היום שמי
יא מנאץ : לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא
יב המדבר הנני : מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר משמיע
שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך :
יג קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב
יד יהוה ציון : פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי־נחם יהוה
טו עמו גאל ירושלם : חשף יהוה את־זרוע קדשו לעיני כל־
טז הגוים וראו כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו : סורו סורו
צאו משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה:
יז כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי־הלך לפניכם
יהוה ומאספכם אלהי ישראל :

הפטרת כי תצא

בישעיה סימן נ"ד א'—י'.

נד

א רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא־חלה כי־רבים
ב בני־שוממה מבני בעולה אמר יהוה : הרחיבי ו מקום
אהלך וירישות משכנותיך יטו אל־תחשכי האריכי מיתרך
ג ויתדתיך חזקי : כי־ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים ירש
ד וערים נשמות יושיבו : אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי
כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך
ה לא תזכרי־עוד : כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך
ו קדוש ישראל אלהי כל־הארץ יקרא : כי־כאשה עזובה
ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר
ז אלהיך : ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדלים אקבצך :
ח בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך
ט אמר גאלך יהוה : כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר

heb, dat geen Noachswateren meer over de aarde zullen komen, — zóó heb Ik gezworen, niet te toornen op u, noch tegen u te
10 dreigen. Want mogen bergen wijken en heuvelen wankelen — doch Mijne genade zal van U niet wijken en het verbond van Mijn vrede niet wankelen, zegt die Zich over u ontfermt, de Eeuwige.

(Indien wegens het invallen van den Nieuwemaansdag de Haphtara van Re-éh *niet gelezen is, wordt deze, naar den Hoogduitschen ritus, hier bijgevoegd;* zie pag. 130).

HAPHTARA VAN KIE THABO.

Jesaja 60,1—22.

60 1 Sta op, word lichtend, want aangebroken is uw licht; en de heerlijkheid des Eeuwigen is over u begonnen te stralen.
2 Want zie, de duisternis moge bedekken de aarde, en dikke nevel de natiën; maar over u straalt de Eeuwige en Zijne
3 heerlijkheid zal over u zichtbaar worden. En volkeren zullen gaan in de richting naar uw licht en koningen naar den glans
4 van uw schijnsel. Hef op in 't rond uwe oogen en zie, allen hebben zij zich verzameld, komen tot u; uwe zonen komen huiswaarts uit de verte, en uwe dochters, op de zijde worden zij
5 als door voedsters gedragen! Dan zult gij het zien en glanzen en rillen zal en tegelijk wijd worden uw hart; want omgekeerd wordt over u de goederenmassa der zee, de vermogensrijkdom
6 der volkeren, zij komen tot u. Gewemel van kameelen bedekt u, ezelsveulens van Midjan en 'Épha, allen uit Sheba komen zij; goud en wierook dragen zij en lofprijzingen des Eeuwigen
7 boodschappen zij. Al het kleinvee van Kédar verzamelt zich tot u, rammen van Nebajoth dienen u; bestijgen tot welgevallen Mijn altaar en het huis van Mijn heerlijkheid zal Ik doen
8 verheerlijken. Wie zijn dezen, die als een wolk vliegen; en
9 als eene duif naar hunne nesthuisjes? — Want op Mij richten de eilanden hun verwachting en de Tharshiesh-schepen in de eerste rij; om uwe zonen naar huis te brengen uit de verte, hun zilver en hun goud met hen: ter eere van den naam van den Eeuwige, uw God, van den Heilige van Israël, want Hij
10 verleent u heerlijken roem! En zonen van het vreemde land zullen bouwen uw muren en hun koningen zullen u dienen; want heb Ik in Mijn gramschap u geslagen, in Mijn welgevallen
11 erbarm Ik Mij over u! En men zal open laten uwe poorten voortdurend, bij dag en bij nacht zullen zij niet gesloten worden; om tot u te brengen het vermogen der natiën en hunne koningen
12 als in triomf gevoerden! Want de natie en het rijk, die u niet zullen dienen, zullen verloren gaan; en de natiën zullen
13 geheel der verwoesting prijsgegeven worden. De heerlijkheid van den Libanon zal tot u gebracht worden, cypres, plataan

מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃
י כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־
יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃

(אם נדחת הפטרת עניה סערה של פ׳ ראה מפני הפטרת ראש חדש, אז נוהגין
האשכנזים להוסיף כאן עניה סערה.)

הפטרת כי תבוא

בישעיה סימן ס׳ א׳—כ״ב.

ס
א קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ כִּי־הִנֵּה
הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה
ג וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה׃ וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ
ד זָרְחֵךְ׃ שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ
ה מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה׃ אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ
וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֶהָפַךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ
ו לָךְ׃ שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא
ז יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלּוֹת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ׃ כָּל־צֹאן קֵדָר
יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנָךְ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית
ח תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר׃ מִי־אֵלֶּה כָּעָב תָּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־
ט אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ כִּי־לִי ו אִיִּים יְקַוּוּ וְאָנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה
לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וְזָהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיִךְ
י וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם
יא יְשָׁרְתוּנָךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבְרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃ וּפְתְחוּ
שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם
יב וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ
יג יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ
תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד׃

---

en terebynth tezamen; om te verheerlijken de plaats van Mijn heiligdom; en de plaats van Mijn voeten doe Ik geëerd zijn.

14 En gebogen gaan tot u de zonen uwer harde verdrukkers
en neerwerpen zullen zich voor de zolen uwer voeten allen,
die u hoonden; en zij zullen u noemen: „Stad des Eeuwigen,
15 Tsion van den Heilige van Israël!" In plaats dat gij waart
verlaten en gehaat, zoodat niemand er doortrok, zal Ik u doen
worden tot trots der wereld, tot verblijding van geslacht na
16 geslacht. En zult gij zuigen de melk der volkeren, en de borst
van koningen zuigt gij; en gij zult weten, dat Ik, de Eeuwige,
het ben, Die u helpt en Die u verlost, is de Machtige van Jakob.
17 In plaats van het koper zal Ik goud doen komen en in plaats
van het ijzer zal Ik zilver doen komen en in plaats van het
hout koper en in plaats van steenen ijzer; en maak tot uw
18 ambt vrede en uwe aandrijvers gerechtigheid. Niet meer zal
gehoord worden geweld in uw land, verwoesting en breuk binnen
uw grenzen; en gij zult noemen: „Heil" uwe muren en uwe
19 poorten: „Roem." Niet meer zal voor u zijn de zon tot licht
bij dag en tot glans zal de maan u niet haar licht doen
schijnen; maar de Eeuwige zal u zijn tot eeuwig licht en uw
20 God tot uwe heerlijkheid. Niet meer ondergaan zal uw zon
en uw maan zal zich niet terugtrekken; want de Eeuwige
zal u zijn tot eeuwig licht en voleindigd zijn de dagen van
21 uw rouw. En uw volk, zij allen zijn rechtvaardigen, voor
eeuwig zullen zij het land erven; een sprietje van Mijne
plantingen, het werk Mijner handen, om Mij te verheerlijken.
22 De kleinste zal worden tot duizenden en de geringste tot een
machtige natie; Ik, de Eeuwige, te zijner tijd zal Ik het ver-
haasten!

HAPHTARA VAN NITSABIEM.

Jesaja 61,10 en 11; 62,1—12; 63,1—9.

(Ook indien het met Wajjélech *te samen wordt gelezen.)*

61 10 Verheugen wil ik mij in den Eeuwige, jubelen moge mijn
ziel in mijn God, want Hij heeft mij bekleed met kleederen
van hulpe, met den priestermantel der gerechtigheid mij om-
huld; gelijk een bruidegom, die als priester draagt het sierend
hoofdhulsel, en gelijk een bruid, die, zich smukkend, haar bruids-
11 tooi aanlegt. Want gelijk de aarde haar gewas doet te voor-
schijn treden en gelijk de moestuin zijne zaden doet ontspruiten,
zoo zal mijn Heer, de Eeuwige God, gerechtigheid en lof doen
ontspruiten tegenover alle volkeren.

62 1 Ter wille van Tsion zal ik niet zwijgen en ter wille van
Jerusalem mij niet rustig houden, voordat als de morgenglans
zijn rechtvaardigheid te voorschijn treedt en zijn heil als een
2 fakkel brandt. En zien zullen volkeren uwe rechtvaardigheid en
koningen uwe heerlijkheid; en u een nieuwe naam genoemd zal
3 worden, dien de mond Gods zal bestemmen. En gij wordt een krans

יד וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוּחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ
טו כָּל מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: תַּחַת
הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ
טז דּוֹר וָדוֹר: וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשַׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי
יז אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב: תַּחַת הַנְחֹשֶׁת אָבִיא
זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶּסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת
יח הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה: לֹא־
יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה
יט חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה: לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר
יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָּךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם
כ וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ: לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף
כא כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ: וְעַמֵּךְ
פתוחה כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי
כב לְהִתְפָּאֵר: הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה
בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה:

הפטרת נצבים

בישעיה סימן ס"א י'—י"א, ס"ב א'—י"ב, ס"ג א'—ז'.

(בין בנפרד בין במחובר).

סא א שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־
יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יַעְטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה
יא כֵּלֶיהָ: כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגִנָּה זֹרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן ו
סב א אֲדֹנָי יֱהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם: לְמַעַן צִיּוֹן
לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ
ב וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר: וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֶךָ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֶךָ
ג וְקָרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקְּבֶנּוּ: וְהָיִית עֲטֶרֶת

der heerlijkheid in des Eeuwigen hand; en een diadeem
4 van koningsmacht in de handpalm van uw God. Niet meer
zal men van u zeggen: verlatene! en van uw land zal men
niet meer zeggen: eenzame woestenij! maar u zal men noe-
men: In wie Mijn welgevallen is! en uw land: het in den
echt genomene! Want de Eeuwige heeft weer behagen in u
5 en uw land wordt in huwelijk verbonden. Gelijk de jonge-
ling eene maagd zich huwt, zullen uw kinderen zich als in
huwelijk aan u verbinden; en gelijk de geluksvreugde van
den bruidegom over de bruid zal uw God Zich over u ver-
6 heugen. Over uwe muren, Jerusalem! heb ik wachters aan-
gesteld, den ganschen dag en geheel den nacht, altijd door,
zullen zij niet zwijgen; o gij, die den Eeuwige in herinnering
7 brengt, geen rustig zwijgen zij u! En laat ook Hem geen
rust door zwijgen, tot Hij vestigt en doet worden Jerusalem
8 tot voorwerp van lof op aarde! Gezworen heeft de Eeuwige
bij Zijne rechterhand en bij Zijn almachtigen arm, „dat Ik uw
koren niet meer zal geven als spijze van uw vijanden en dat
niet meer de zonen van het vreemde land uw most zullen
9 drinken, waarvoor gij u alle moeite hebt getroost! Maar wie
het inzamelen, zullen het eten en loven den Eeuwige; en die
het bijeenbrengen, zullen het drinken in de voorhoven van Mijn
10 heiligdom." Gaat door, gaat door de poorten; baant den weg
des volks; effent, effent het bergpad, ontdoet het van steenen;
11 heft op den banier over de volkeren. Zie, de Eeuwige doet
het vernemen tot het einde der aarde: Zegt tot de dochter
van Tsion: „Zie, uw heil is gekomen!" zie, zijn belooning is
12 met hem en zijn werkloon vóór hem. En men zal hen noemen:
Het heilige volk, de door den Eeuwige verlosten; en u zal
men noemen: Het gezochte, stad, die nooit meer verlaten wordt!

63 1 Wie is Deze daar, Die komt van Edom, schelkleurig van
kleederen uit Botsra; Diezelfde prijkend in Zijn gewaad, wie-
gelend voortschrijdend in overvolheid van Zijn kracht! „Ik
ben het, Die in gerechtigheid spreekt, oneindig groot om te
2 helpen." Waarom het rood aan uw gewaad en zijn uwe klee-
3 deren als wie treedt in de perskuip? Den druiventak heb Ik
uitgetreden, Ik alleen, want van de volkeren was geen man
met Mij, daarom trad Ik hen in Mijn toorn en trapte hen in
Mijn heete woede; mocht vrij spatten hun levenskracht op
4 Mijn kleederen! en mijne gewaden heb Ik bezoedeld. Want
een dag van wraak was in Mijn hart; en het jaar voor Mijne
5 verlosten was gekomen. Nu zag Ik neder — en er was nie-
mand, die helpen wilde; en Ik was verbaasd, dat niemand
steunde! toen hielp Mij Mijn arm — en Mijn gloeiende woede —
6 zij steunde Mij! En ik trad neder volkeren in Mijn toorn en
maakte hen dronken door Mijn gloeiende woede; en deed

ד הַפְאֵרֶת בִּיד־יְהוָה וּצְנוּף מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ : לֹא־יֵאָמֵר
ה לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא
חֶפְצִי־בָהּ וְלֶאֱרַצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבְּעֵל :
ו כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה
ז יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ : עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים
כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּירִים אֶת־יְהוָה אַל־
ח דֳּמִי לָכֶם : וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־
ט יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ : נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־
אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבָיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ
י אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ : כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו
יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי : עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ
הָעָם סַלּוּ סַלּוּ הַמְּסִלָּה סַקְלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים :
יא הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה
יב יְשׁוּעָתֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו : וְקָרְאוּ לָהֶם
עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה :
סג א מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ
ב צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בְּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ : מַדּוּעַ
ג אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת : פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי
וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וָאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וָאֲרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וַיִּזַּ
ד נִצְחָם עַל־בִּגְדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי : כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי
ה וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה : וָאַבִּיט וְאֵין עֵזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ
וַתּוֹשַׁע לִי זְרוֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי : וָאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי
ז וָאַשְׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם : חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר
תְּהִלּוֹת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית

---

7 neerstroomen ter aarde hun levenskracht. — De genadebewijzen des Eeuwigen wil ik in herinnering brengen, den lof des Eeuwigen, gelijk past voor al wat de Eeuwige ons heeft bewezen; en de overvloedige goedheid voor het huis

Israëls, die Hij hun bewezen heeft overeenkomstig Zijne barm-
8 hartigheid en Zijne overrijke genadebewijzen! Hij zeide na-
melijk: „Zij zijn immers toch Mijn volk, zonen, die niet meer
9 de trouw zullen breken!" en Hij werd hun tot Helper! In
al hun benauwing was het ook Hem eng en de Engel van Zijn
aangezicht hielp hen, in Zijne liefde en in Zijne ontferming
heeft Hij zelf hen verlost; en hief hen omhoog en droeg hen
alle dagen der eeuwigheid!

HAPHTARA VAN WAJJÉLECH.

Hoshéa' 14,2—10; Joël 2,15—27.

(Wordt deze afdeeling alleen gelezen, dan is het altijd שבת שובה*; is zij met* Nitsabiem *vereenigd, dan wordt de voorafgaande Haphtara voorgedragen.)*

14 2 Keer terug, Israël! tot den Eeuwige, uwen God; want ge-
3 struikeld zijt gij door uwe zonde! Neemt met u woorden en
keert terug tot den Eeuwige; zegt tot Hem: „Geheel en al
wil vergeven de zonde en neem het goede aan; en wij willen
4 betalen, als varren, ons lippengebed. Asshoer zal ons niet
helpen, op paarden zullen wij niet rijden en niet meer zeggen:
Onze God! van het werk onzer handen; daar slechts bij U
5 erbarmen vindt de wees! Dan zal Ik heelen hun afval, zal
hen beminnen als vrijwillig geschenk; want Mijn toorn heeft
6 zich afgewend van hen. Ik zal zijn als dauw voor Israël,
zoodat het opbloeit als een lelie en zijne wortels slaat als de
7 Libanon. Zijne zuigsprieten zullen ver uitgaan en als de olijf-
boom zal zijne heerlijkheid zijn en geur zal het hebben als
8 de Libanon. Terugkeeren, die in zijn schaduw wonen; zij
zullen koren doen voortkomen en bloeien als de wijnstok;
9 welks roem zal zijn als wijn van den Libanon. Ephrajim, wat
heb ik nog te maken met de afgoden? Ik heb verhoord —
en Ik zie het aan, Ik, als een groenende cypres, — van Mij
10 uitgaande wordt uw vrucht steeds aangetroffen! Wie is wijs,
zoodat hij deze dingen begrijpe — met inzicht begaafd, zoodat
hij ze kent — dat rechtvaardig zijn de wegen des Eeuwigen
en de gerechtigen gaan er op hun weg, misdadigen echter
struikelen er op! —

De Hoogduitsche Israëlieten vervolgen hier Joël 2,15; *de Portugeezen voegen de verzen* Miecha 7,18—20 *bij.*

2 15 Blaast den bazuin in Tsion, heiligt een vasten, roept samen-
16 komst op! Verzamelt het volk, heiligt de vergadering, brengt
bijeen ouden, verzamelt jonge kinderen en zuigelingen aan de
moederborst; laat uittreden de bruidegom uit zijn binnenkamer
17 en de bruid uit haar bruidsvertrek! Tusschen de voorhalle

ח יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גָּמַל כְּרַחֲמָיו וְכֵרֵב חֲסָדָיו : וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי
ט הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקְּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ : בְּכָל־צָרָתָם ׀
כ לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְּאָלָם
וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם :

הפטרת וילך

בהושע סימן י"ד ב—ז, יואל ב' ט"ו—כ"ז.

(כשהפרשיות מחוברות מפטירין **שוש אשיש** של פרשת **נצבים**, וכשהפרשיות נפרדות אז מפטירין בפ' **וילך**, **שובה ישראל** עד **ופשעים יכשלו בם**, ואחר כך **תקעו שופר** עד **ולא יבשו עמי לעולם**. והספרדים מפטירין מן **שובה ישראל** עד **יכשלו בם** ואח"כ **מי אל כמוך** עד **מימי קדם**).

יד

ב שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ : קְחוּ
עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא
ג עָוֹן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ : אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ
עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ
ד אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם : אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי
שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ : אֶהְיֶה כַּטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ
ו שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן : יֵלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ
ח כַּלְּבָנוֹן : יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַּגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין
ט לְבָנוֹן : אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ
אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פִרְיְךָ נִמְצָא : מִי חָכָם וְיָבֶן אֵלֶּה
נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים
יִכָּשְׁלוּ בָם :

ואחר כך מוסיפין האשכנזים אלו הפסוקים **ביואל סימן ב'**.

ב

טו תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה : אִסְפוּ־עָם
קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלְלִים וְיוֹנְקֵי שָׁדָיִם
יז יֵצֵא חָתָן מֵחֲדָרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ : בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ

en het altaar mogen weenen de priesters, de dienaren des Eeuwigen; en laat zij zeggen: Spaar toch, Eeuwige! Uw volk en doe niet Uw erfdeel worden tot schande, dat natiën over hen heerschen! Waarom zal men onder de volkeren zeggen:
18 „Waar is hun God?" Dan ijvert de Eeuwige voor Zijn land
19 en ontfermt Zich over Zijn volk. En de Eeuwige antwoordt en zegt tot Zijn volk: „Zie, Ik zend u het koren en den most en de olie en gij zult u ermede verzadigen; en Ik zal u niet
20 meer tot schande doen worden onder de natiën. En den noordelijke zal Ik van u verwijderen en hem verstooten naar een land van dorheid en eenzame woestheid; — hem, wiens aangezicht is naar de oostelijke zee en wiens einde naar de westelijke zee — en zijn stank zal opstijgen en zijn rottingslucht opkomen — want — hij heeft „groote dingen" volbracht!
21 Vrees niet, gij aardbodem! jubel en verblijd u, want de
22 Eeuwige heeft groote dingen volbracht! Vreest niet, dieren der velden, want gewas dragen de weideplaatsen in de steppe; want de boom draagt weer zijn vrucht, vijg en wijnstok
23 geven hun kracht. En gij, zonen van Tsion! jubelt en verheugt u in den Eeuwige, uw God, want Hij geeft u den leermeester tot gerechtigheid en liet voor u nederdalen regen, vroegen en
24 laten regen, in de eerste maand. En de schuren zullen vol worden van koren en de perskuipen overstroomen van most
25 en olie. En Ik zal u betalen de jaren, die de sprinkhaan, de Jélek, de Chasiel en de Gazam afgevreten hebben, Mijn groot
26 leger, dat Ik tegen u heb losgelaten. En gij zult eten, etende tot zat wordens, en zult loven den naam van den Eeuwige, uwen God, Die wonderbaar met u gehandeld heeft — en Mijn
27 volk zal niet tot schande worden in eeuwigheid. En gij zult tot de erkenning komen, dat Ik in het midden van Israël blijf en Ik, de Eeuwige, uw God ben en geen meer; en Mijn volk zal niet tot schande worden in eeuwigheid!

De Portugeesche Israëlieten laten op de plaats uit Hoshéa' 14 *nog deze verzen* (Miecha 7,18—20) *volgen:*

7 18 Wie, Almachtige, is als Gij, zonde vergevend en over misdaad heenschrijdend voor de rest van Zijn erfdeel; Hij houdt niet voor eeuwig vast Zijn toorn, want behagen vindend aan
19 genade is Hij! Wederom zal Hij Zich over ons erbarmen, zal bedwingen onze zonden; dan zult Gij in diepten der zee werpen
20 al hunne verkeerdheden. Gij zult Jakob waarheid, Abraham genade geven, die Gij onzen vaderen hebt toegezworen uit de dagen der oudheid!

הַכַּהֲנִים מִשְׁרֵתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן
נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה
יז אֱלֹהֵיהֶם: וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ: וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר
יח לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם
כ אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם: וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק
מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם
הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ
כא כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת: אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל
כב יְהוָה לַעֲשׂוֹת: אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדָי כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר
כג כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם: וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ
וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה
כד וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן: וּמָלְאוּ הַגְּרָנוֹת
כה בָּר וְהֶשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר: וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־
הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל
כו אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם: וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־
שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבְשׁוּ עַמִּי
כז לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם:

מיכה ז׳ י״ח—כ׳.

ז יח מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־
יט הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ
כ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב
חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם:

II Sam. 22,1—51.

(Indien deze afdeeling ná den Verzoendag gelezen wordt; anders is het שבת שובה *en wordt de voorgaande Haphtara voorgedragen.)*

22 1 David sprak ter eere des Eeuwigen de woorden van dezen
zang; op den dag, dat de Eeuwige hem gered had uit de hand
2 van al zijne vijanden en uit de hand van Shaoel. Hij zeide:
Eeuwige, mijn rots en mijn bergvesting, en mijn bevrijder mij!
3 God, Die mijn rots zijt, bij Wien ik toevlucht zoek, mijn schild
en horen van mijn heil, mijn hoogste toren en mijn toevlucht,
4 mijn Helper — uit geweld zult Gij mij steeds helpen! Als
onvolprezen roep ik den Eeuwige — en uit de macht mijner
5 vijanden word ik geholpen! Want — toen mij omvingen
golfbrandingen des doods, stroomen van nietswaardig-worden
6 mij verschrikten, — Banden des grafs mij omgaven, mij
7 wachtten valstrikken ten doode, — Als het mij dan eng was,
riep ik den Eeuwige en tot mijn God riep ik; en Hij hoorde
van uit Zijn tempel mijn stem en mijn smeeken kwam in
8 Zijne ooren. Als sidderde en daverde de aarde, als grond-
vesten des hemels van schrik gaan schudden, — dan sidderen
9 zij, omdat bij Hem de toorn ontbrandt. Damp steeg op in Zijn
neus en vuur uit Zijn mond verteert — kolen vlamden van
10 Hem uit. En Hij neigde den hemel en daalde neder en dikke
11 nevel onder Zijne voeten. En reed op den Keroeb en vloog
12 en werd zichtbaar op vleugelen des winds. En plaatste
duisternis rondom Zich als bedekkingen, watervloeden, dichte
13 wolken-massa's. Uit den glans tegenover Hem ontbranden
14 vuurkolen. Dan dondert de Eeuwige van uit den hemel en de
15 Allerhoogste laat Zijne stem vernemen. En Hij zond pijlen en
16 verstrooide ze; bliksem en bracht ze in verwarring. Toen
werden zichtbaar de oorsprongen der zee, blootgelegd de grond-
vesten der menschenwereld; door het dreigen des Eeuwigen,
17 door den adem van den wind uit Zijn neus! Hij zendt uit
18 den hooge en neemt mij, trekt mij uit machtige wateren. Hij
redt mij van mijn vijand, hoe machtig dan ook, — van mijn
19 haters, daar zij mij te krachtig waren. Waren zij mij afwachtend
bereid op den dag van mijn ondergang — de Eeuwige was
20 mij tot steun. En voerde mij uit in wijde ruimte, maakte
21 mij vrij, omdat Hij behagen in mij schept. De Eeuwige
bewijst mij goeds naar mijne gerechtigheid, gelijk de zuiver-
22 heid mijner handen vergeldt Hij mij. Want steeds heb ik in
acht genomen de wegen des Eeuwigen en ben niet in boosheid
23 afgeweken van mijn God. Want al Zijne rechtsvoorschriften
stonden vóór mij, en Zijne wetten — van geen enkele waarvan ik
24 ooit afweek. En ik was volmaakt voor Hem en nam mij in acht

כשמואל ב׳ סימן כ״ב א׳–נ״א.

(אם הוא שבת שבין יום הכפורים לסוכות · אבן אם הוא שבת תשובה, אז מפטירין **שובה ישראל** עד **ופשעים יכשלו בם**, והאשכנזים מוסיפין מן **תקעו** עד **ולא יבשו עמי לעולם**, והספרדים מוסיפין מן **מי אל כמוך** עד **מימי קדם**. כנרשם לעיל אצל פ׳ וילך.)

כב א וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה
ב אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל : וַיֹּאמַר יְהוָה סַלְעִי
ג וּמְצָדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי : אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי
ד מִשְׂגַּבִּי וּמָנוֹסִי מֹשִׁעִי מֵחָמָס תּוֹשִׁיעֵנִי : מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה
ה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ : כִּי אַפְפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיָּעַל
ו יבעתני : חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת : בַּצַּר־לִי
ז אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי
ח בְּאָזְנָיו : ו*תִּגָּעֵשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ
ט כִּי־חָרָה לוֹ : עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ
י מִמֶּנּוּ : וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו : וַיִּרְכַּב עַל־
יא כְּרוּב וַיָּעָף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ : וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכֹּת
יב חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים : מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גֶחָלֵי־אֵשׁ :
יג יְרַעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ : וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם
יד וּבָרָק וַיְהֻמֵּם : וַיֵּרָאוּ *אֲפִיקֵי יָם יִגָּלוּ מוֹסְדוֹת תֵּבֵל בִּגַעֲרַת
טו יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ : יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם
טז רַבִּים : יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי־אָמְצוּ מִמֶּנִּי : יְקַדְּמֻנִי
יז בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי : וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי
יח כִּי־חָפֵץ בִּי : יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי : כִּי
יט שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי : כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו
כ לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה : וָאֱהִי תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה

25 voor mijne zonde. Dus vergold de Eeuwige mij volgens mijn
gerechtigheid, gelijk mijne zuiverheid, die tegenover Zijne
26 oogen is. Met den in liefde zich wijdende, geeft Gij u in
genade; met den held, den volmaakte, toont Gij U volmaakt.
27 Tegen den zich reinigende, toont Gij U in reinheid en tegen
den in kromming van levensweg blijvende toont Gij U vol
28 bochten. En een arm volk helpt gij en Uwe oogen richt Gij
29 neer op hoog verhevenen. Want Gij zijt mijn Licht, o Eeuwige;
30 en de Eeuwige doet helder worden mijn duisternis. Want
door U verpletter ik troepen; door mijn God spring ik over
31 een muur. De Almachtige, Wiens weg volmaakt is; Het
gezegde des Eeuwigen is gelouterd; Schild is Hij voor allen,
32 die bij Hem bescherming zoeken. Want wie is almachtig
behalve de Eeuwige, en wie is een rots behalve onze God?
33 De Almachtige, de vesting van mijn kracht, — en maakte in
34 volmaaktheid los van banden mijn levensweg. Hij doet mijne
voeten worden als die van hinden en doet mij op mijne hoogten
35 staan. Hij leert mijne handen voor den oorlog en spannend
36 drukken koop'ren boog mijne armen neer. En gij schonkt mij
het schild van Uw heil en dat Gij mij verhoort, maakt mij
37 groot. Gij maakt breed mijn schrede onder mij en mijne
38 enkels wankelen niet. Als ik mijn vijanden vervolg, dan
verdelg ik hen en keer niet terug, tot ik ze vernietigd heb.
39 En ik vernietig hen en sloeg ze lam, zoodat ze niet weer
40 opstaan, en zij vielen onder mijne voeten. En Gij omgorddet
mij met kracht ten strijde; doet op de knieën zinken mijne tegen-
41 standers onder mij. En mijne vijanden deedt Gij mij den nek
toekeeren, mijne onverzoenlijke haters, zoodat ik ze deed ver-
42 stijven. Ze wenden zich her- en derwaarts — en er is geen
43 helper; tot den Eeuwige, maar Hij antwoordt hen niet. Ik
wrijf ze fijn als het stof der aarde, als slijk der straten trap
44 ik ze dun en treed ze plat. Gij reddet mij uit de twisten van
mijn volk, liet mij blijven tot hoofd van natiën; een volk, dat
45 ik niet gekend heb, wordt mij dienstbaar. Zonen van vreemde
landen verloochenen hun vroegere vijandschap tegen mij; op
46 wat hun oor verneemt, gehoorzamen zij vrijwillig mij. Zonen
van vreemde landen verwelken, als zij zich omgorden uit
47 hun gesloten vestingen. Levend is de Eeuwige en gezegend
48 mijn Rots, verheven de God, de Rots van mijn heil! De
Almachtige, Die mij voldoening verschaft; en volken onder mij
49 onderwerpt! En mij uit mijner vijanden macht uitvoert, —
en boven mijn tegenstanders zult Gij mij verheffen, uit de
macht van den man van gewelddaden zult Gij mij redden.
50 Daarom erken ik U, o Eeuwige! onder de volkeren en zing ik
51 ter eere van Uw naam. U, Die de Burg zijt van de hulpe van
Uw koning, en Die genade bewijst aan Uwen gezalfde, aan
David en zijn kroost, tot in eeuwigheid! —

כה מֵעוֹנִי : וַיָּשָׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִ֫י לְנֶגֶד עֵינָיו : עִם־
כו חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם : עִם־נָבָר תִּתָּבָר וְעִם־
כח עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל : וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל :
כט כִּי־אַתָּה נִירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַ חָשְׁכִּי : כִּי בְכָה אָרוּץ גְּדוּד
לא בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר : הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה
לב מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ : כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי־צוּר
לג מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ : הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל וַיִּתֵּר תָּמִים דַּרְכּוֹ׃
לד מְשַׁוֶּה רַגְלָיו כְּאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי : מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה
לה וְנִחַת קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי : וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנָתְךָ
לו תַּרְבֵּנִי : תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתָּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי : אֶרְדְּפָה
לח אֹיְבַי וְאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם : וָאֲכַלֵּם וְאֶמְחָצֵם
מ וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי : וַתְּזָרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ
מא קָמַי תַּחְתָּנִי : וְאֹיְבַי תָּתָּה לִי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וְאַצְמִיתֵם : יִשְׁעוּ
מב וְאֵין מוֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם : וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אֶרֶץ כְּטִיט־
מד חוּצוֹת אֲרִקֵּעֵם : וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי
מה לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי : בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי
מו לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשְׁמְעוּ לִי : בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם :
מז חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֹם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי : הָאֵל הַנֹּתֵן
מח נְקָמוֹת לִי וּמַרִיד עַמִּים תַּחְתָּנִי : וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי
נ תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי : עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם
נא וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר : מִגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ
לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם :

(*Simchath Thora.*)

Jos. 1,1—18.

1 1 Het was na den dood van Mozes, den dienaar des Eeuwigen,
toen zeide de Eeuwige tot Jehoshoea', den zoon van Noen, den
2 bediende van Mozes, als volgt: „Mijn dienaar Mozes is nu
gestorven; welnu, op, trek dezen Jordaan over, gij en dit ge-
heele volk, naar het land, dat Ik hun, den kinderen Israëls,
3 geef. Iedere plaats, waarop de zool van uw voet treden zal,
4 geef Ik u, zooals Ik tot Mozes heb gesproken. Van de woestijn
en dezen Libanon tot de groote rivier, de rivier de Euphraat,
het geheele land der Chittieten, tot aan de groote zee, in de
5 richting naar zonsondergang, zal uw gebied zijn. Niemand zal
vóór u zich staande houden alle dagen van uw leven; gelijk
Ik met Mozes geweest ben, zal Ik met u zijn; Ik zal u niet
6 zwak doen worden en u niet verlaten. Weest sterk en vast;
want gij zult dit volk als erfdeel in bezit doen nemen het
land, dat Ik hunnen vaderen toegezworen heb, hun te zullen
7 geven. Slechts wees sterk en vast in hoogste mate, om in
acht te nemen te handelen gelijk de geheele leer, die Mijn
dienaar Mozes u geboden heeft; wijk er niet van af rechts
noch links, opdat gij wijs handelt in alles, waarop gij uw levens-
8 wandel richt. Niet zal wijken dit boek der leer van uw mond
en denk er over bij dag en nacht, opdat gij inacht neemt te
handelen naar al wat er in geschreven is; want dan zult gij
uwe wegen doen gelukken en dan zult gij verstandig handelen.
9 Ik heb u immers geboden: wees sterk en vast! — wees niet
angstig en laat u niet verschrikken, want met u is de Eeuwige,
uw God, in alles, waarop gij uw wandel richt!" —

(Hier eindigen de Portugeesche Israëlieten).

10 Jehoshoea' gebood de beambten des volks, als volgt:
11 „Gaat door door het midden der legerplaats en gebiedt het
volk als volgt: bereidt u teerkost; want binnen drie dagen
trekt gij dezen Jordaan over om te komen in bezit nemen het
land, dat de Eeuwige, uw God, u geeft om het in bezit te
12 nemen." Doch tot de Rubenieten en Gadieten en den halven
stam der mannen van Menasshé zeide Jehoshoea', als volgt:
13 „Gedenk het woord, dat Mozes, de dienaar des Eeuwigen, u
geboden heeft, als volgt: de Eeuwige, uw God, geeft u rust en
14 verleent u dit land. Uw vrouwen, uw kinderen en uw kudden
zullen blijven wonen in het land, dat Mozes u gegeven heeft

יהושע סימן א׳ א׳—י״ח.

א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ
ב בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר: מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה
קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
ג אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־
ד רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה: מֵהַמִּדְבָּר
וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר ׀ הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים
ה וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם: לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ
לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא
ו אַרְפְּךָ וְלֹא־אֶעֶזְבֶךָּ: חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם
ז הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם: רַק חֲזַק
וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה
עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר
ח תֵּלֵךְ: לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם
וָלָיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ
ט אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל: הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ
וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ:

כאן מסיימים הספרדים.

י וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר: עִבְרוּ ׀ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה
יא וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵדָה כִּי בְעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ
יב אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ: וְלָרֻאובֵנִי וְלַגָּדִי
יג וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: זָכוֹר אֶת־
הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת:
יד נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה

aan de overzijde van den Jordaan; doch gij, gij zult gewapend overtrekken vóór uwe broeders uit, alle helden des
15 legers, en hun helpen. Tot de Eeuwige uwen broeders rust zal verschaffen, gelijk u, en ook zij in bezit zullen hebben genomen het land, dat de Eeuwige, uw God, hun geeft; — dan moogt gij terugkeeren naar het land van uw erfgoed en het in bezit nemen, dat Mozes, de dienaar des Eeuwigen, u gegeven
16 heeft, aan de zijde van den Jordaan naar zonsopgang." Zij antwoordden Jehoshoea', zeggende: „Al wat gij ons geboden hebt, zullen wij doen en overal, waarheen gij ons zenden zult,
17 zullen wij gaan. Geheel gelijk wij naar Mozes geluisterd hebben, zullen wij naar u luisteren; slechts moge de Eeuwige,
18 uw God, met u zijn, gelijk Hij met Mozes was! Ieder, die tegen uw bevel weerspannig zal zijn en niet zal luisteren naar uwe woorden in al wat gij hem gebieden zult, zal gedood worden. Slechts — wees sterk en vast!"

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

סֶלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֶלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן סֶלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה:
וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת
הַהִין לַכֶּבֶשׂ יַיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

Haphtara van Shabbath-Rosh Chodesh.

Jesaja 66,1—24.

66 1 Zoo zegt de Eeuwige: de hemel is Mijn troon en de aarde de bank Mijner voeten! wat is 't dus voor een huis, dat gij voor Mijn Naam zoudt bouwen, en welke is de plaats, waar
2 Ik zou rusten? Terwijl deze allen Mijne hand heeft gemaakt, waardoor deze allen ontstonden, — is het gezegde des Eeuwigen. Doch op dezen richt Ik Mijn blik: op den arme en den geslagene
3 van geest en die siddert op Mijn woord. Doch — die den stier [Mij ter eere] slacht, is [tegelijk] een mannenmoorder; die [Mij]

בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כָּל גִּבּוֹרֵי
טו הַחָיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם : עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם
וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם
וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר ׀ נָתַן לָכֶם
טז מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ : וַיַּעֲנוּ אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כָּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ
יז נֵלֵךְ : כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יְהִי־ה
יח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה : כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־
יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת
רַק חֲזַק וֶאֱמָץ :

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

במדבר כ"ח ט'—ט"ו

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ
עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ : פ
וּבְרֹאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנָיִם
וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְמִימִם : וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים

הפטרת שבת וראש חדש

בישעיה סימן ס"ו א' —כ"ד

(הספרדים אין אומרים הפטרת **ראש חדש** בראש חדש אלול שחל בשבת. רק מפטירין כמו שנרשם בסוף הפטרת **ראה**.)

סו א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַּיִת
ב אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי : וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי
עָשְׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־
ג רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי : שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה

het lam offert, een hondenwurger; wie [Mij] een meeloffer brengt, zwijnenbloed [plengt hij voor de afgoden]; wie als herinnering wierook brandt, hij zegent tegelijk onrechtmatigheid [afgoden]; evenals zij verkoren hebben hunne wegen en
4 in hunne gruwelen hun ziel behagen had, — Zoo zal ook Ik verkiezen hen smadelijk te behandelen en hunne verschrikkingen zal Ik hun brengen; omdat Ik geroepen heb en niemand antwoordde, Ik gesproken heb en zij niet luisterden, maar zij bleven doen wat kwaad was in Mijne oogen, en waarin Ik
5 geen behagen schepte, kozen zij. Hoort het woord des Eeuwigen, gij, die siddert op Zijn woord! Uwe broeders, die u haten, die u verstooten, zeggen: „Ter wille van Mijn naam moge de Eeuwige Zijne heerlijkheid toonen, dat wij aanschouwen uwe
6 vreugde en dezen [wij] beschaamd worden!" Stem van gedreun uit de stad! Stem uit den tempel! Stem des Eeuwigen, die ver-
7 gelding betaalt Zijnen vijanden! Vóór zij weeën voelt, heeft zij gebaard; vóórdat smart over haar komt, heeft zij een knaapje
8 doen uittreden. Wie heeft dergelijks gehoord, wie zoodanigs gezien? Ontstaat onder weeën een land in één dag? Wordt een volk in één maal geboren? Want bij de weeën heeft Tsion ook
9 reeds gebaard hare kinderen! Zou Ik tot den barensstoel brengen en niet doen geboren worden, zegt de Eeuwige; zoude Ik,
10 die doe baren, den schoot sluiten? zegt uw God. Verheugt u met Jerusalem en jubelt over haar, allen die haar bemint! Verblijdt u met haar in volle blijdschap, gij allen, die thans
11 over haar rouw bedrijft! Opdat gij kunt zuigen en u verzadigen aan de borst harer vertroostingen; opdat gij kunt slurpen en u te goed doen aan den prangenden overvloed harer
12 heerlijkheid. Want zoo zegt de Eeuwige: Zie, Ik leid tot haar als een stroom den vrede en als een overvloeiende beek de heerlijkheid der volkeren, en die zult gij zuigen; op de
13 zijde zult gij gedragen worden en op knieën gelieftkoosd. Als een man, dien zijne moeder troost, zoo troost Ik u en met
14 Jerusalem zult gij vertroost worden. Dan zult gij zien en zal uw hart zich verblijden en uwe beenderen zullen als het gewas bloeien; dan wordt de hand Gods bekend aan Zijne dienaren,
15 terwijl Hij toornt met Zijne vijanden. Want zie, de Eeuwige — in vuur komt Hij, en als een dwarrelwind zijn Zijne wagens, om Zijn toorn te doen overgaan in ziedende gramschap en
16 Zijne bedreiging in vuurvlammen. Want met vuur houdt de Eeuwige gericht en met Zijn zwaard met alle vleesch; zoodat talrijk zijn de door het zwaard des Eeuwigen doorboorden.
17 Die zich zeggen te heiligen en te reinigen met het oog op de [heilige, den afgoden gewijde] tuinen, achter één in het midden; maar die eten het vleesch van zwijnen, onrein gewriemel en muizen; te zamen gaan zij te gronde, is het

עֹורֵף כֻּלֵּב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן
ג גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בִדְרָכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה: גַּם־אֲנִי
אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עֹונֶה
דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי
ה בָּחָרוּ: שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם
שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם
ו וְהֵם יֵבֹשׁוּ: קֹול שָׁאוֹן מֵעִיר קֹול מֵהֵיכָל קֹול יְהוָה מְשַׁלֵּם
ז גְּמוּל לְאֹיְבָיו: בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלְדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֶבֶל לָהּ
ח וְהִמְלִיטָה זָכָר: מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ
בְּיֹום אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גֹּוי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַם־יָלְדָה צִיֹּון
ט אֶת־בָּנֶיהָ: הֲאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי
י הַמֹּולִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ: שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ
בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ:
יא לְמַעַן תֵּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשַּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמְצוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם
יב מִזִּיז כְּבוֹדָהּ: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלֹום
וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גֹּויִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם
יג תְּשֹׁעָשָׁעוּ: כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֲמְכֶם
יד וּבִירוּשָׁלַם תְּנֻחָמוּ: וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וַעֲצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא
טו תִּפְרַחְנָה וְנֹודְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו: כִּי־
הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפֹּו
טז וְגַעֲרָתֹו בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ: כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבֹּו אֶת־כָּל־
יז בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה: הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת
אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו
יח יִסָּפוּ נְאֻם־יְהוָה: וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ

אחת ב׳

---

18 gezegde des Eeuwigen. Ik! — hunne handelingen en hunne gedachten zal Ik..! Zij komt, [de ure], om te verzamelen

al de volkeren en de talen; dan zullen zij komen en zien Mijne
19 heerlijkheid! Ik zal in hen een teeken geven en Ik zal van hen
vluchtelingen uitzenden naar de volkeren, naar Tharshiesh, Poel
en Loed, die den boog hanteeren, naar Thoebal en Jawan; de
verre eilanden, die de mare van Mij niet hebben gehoord en niet
hebben gezien Mijne heerlijkheid, — en zij zullen Mijne heer-
20 lijkheid verkondigen onder de volkeren. Dan zal men al uwe
broeders uit alle volkeren als geschenk brengen ter eere des
Eeuwigen, met paarden en wagens, in draagstoelen en met
muilezels en met dromedarissen op Mijnen heiligen berg, Jeru-
salem, zegt de Eeuwige; gelijk de zonen Israëls het meeloffer
21 brengen in rein vaatwerk naar het huis des Eeuwigen! En
ook van hen zal Ik nemen tot priesters, tot Levieten, zegt de
22 Eeuwige. Want — evenals de nieuwe hemel en de nieuwe
aarde, die Ik bezig ben te maken, vóór Mij bestaan, is het
gezegde des Eeuwigen, zoo zal uw kroost bestaan blijven en
23 uw naam. Dan zal het zijn: na verloop van een maand op zijn
nieuwemaansdag en na verloop van een week op zijn rustdag, zal
alle vleesch komen om zich vóór Mijn aangezicht neder te werpen,
24 zegt de Eeuwige. Zoo zij dan uitgaan, zullen zij zien de ont-
zielde lichamen der mannen, die tegen Mij gezondigd hebben; want
de hen verterende worm zal niet sterven, het aan hen bran-
dende vuur niet gebluscht worden en zij zullen tot afschuw
worden voor alle vleesch!

Doch het zal zijn: telkens na een maand op zijn nieuwemaansdag en na eene week op zijn rustdag zal komen alle vleesch om zich neder te werpen vóór Mijn aangezicht; — zegt de Eeuwige.

De Haphtara voor den Shabbath op den dag vóór het Nieuwemaansfeest wordt niet gezegd, ook indien Rosh Chodesh Elloel op Zondag invalt; alleen lezen de Portugeesche Israëlieten dan ná de Haphtara van Re-éh, *of indien ook op Shabbath Nieuwemaansfeest is, ná de eerste en laatste verzen van de vorenstaande Haphtara, nog de beide volgende verzen:*

En Jonathan zeide tot hem: „Morgen is nieuwemaansdag; dan zult gij gemist worden, wanneer uw zitplaats zal worden opgenomen." Toen zeide Jonathan tot David: „Ga tot vrede! Daar wij immers beiden hebben gezworen bij den naam des Eeuwigen, zeggende: De Eeuwige zal zijn tusschen mij en u en tusschen mijn kroost en uw kroost, tot in eeuwigheid!"

יח אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם
אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד
מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־
יט שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ
אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב
וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבִכְרָכֹרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר
יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית
כא יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַּאֲשֶׁר
כב הַשָּׁמַיִם הֶחָדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים
כג לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ
בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי
כד אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי
תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות
לפני אמר יהוה׃

אין אומרים הפטרת **מחר חדש** בערב ראש חדש אלול שחל בשבת אבן הספרדים
אומרים אחרי הפטרת **ראה** ואחרי הפסוקים מהפטרת שבת וראש חד"ז, עוד
אלו שני פסוקים

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפָּקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וַיֹּאמֶר
יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ
בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ
עַד־עוֹלָם׃

מגלת איכה.

DE KLAAGLIEDEREN.

DE KLAAGLIEDEREN.

I.

1 Ach, hoe is eenzaam blijven zitten de stad, zoo rijk aan
volk, is geworden als een weduw; zoo groot eens onder natiën,
2 vorstin onder gewesten, is geworden tot eijns! Bitter weent zij,
in den nacht zelfs, en haar tranenstroom is op haar kaken, —
geen, die haar troost, bleef haar van al, die haar beminden;
al hare vrienden bleken ontrouw tegen haar, zijn haar tot
3 vijanden geworden! In ballingschap ging Juda, na veel ellende,
na al te zwaren arbeid; zij ging nu zitten onder de natiën,
maar vond er nergens een rustplaats; al wie haar wil ver-
4 volgen, haalt haar in tusschen de engten! De wegen naar
Tsion verkeeren in rouw, bij gebreke van die komen naar de
feestverzameling; al hare poorten zijn eenzaam, haar priesters —
zij zuchten; hare maagden vol smarte — en zij — 't is haar

Hoofdstuk I. 1—11. Klacht van den zanger over den treurigen staat, waarin het eens zoo machtig Jerusalem verkeert; in vs. 9 en 11 worden dan, als is de zanger door smart overweldigd, reeds enkele woorden der stad zelve in den mond gelegd; voorbereidend op het tweede deel van dit hoofdstuk, 11—22, waar de stad klagend wordt ingeleid.

1. **ישבה בדד**, *is eenzaam blijven zitten*, als een door man en kinderen verlaten vrouw, als een troostelooze treurende weduwe; v. a. ligt in ישב het *zitten te treuren*, dus: *hoe zit daar eenzaam te treuren*. Let men echter op het gebruik van den עבר in dit geheele vers, dan wijst dit op een schildering van een nieuwen, nu ontstanen *toestand;* denkt men verder aan de uitdrukking בדד ישב, Lev. 13,17, dan komt o. i. de uitdrukking beter tot haar recht door onze vertaling; het is, alsof al hare kinderen zelfs zich in afschuw van haar hebben afgewend. — בדד, gemeenslachtig, *verlaten*, eenzaam. — רבתי עם .... רבתי בגוים. Overeenkomstig de twee beteekenissen van רב, *veel* en *groot*, is dit woord hier in tweeledigen zin gebruikt; רבתי עם, *talrijk aan bevolking*, רבתי בגוים, *groot onder de volkeren*. — במדינות, van דין, rechtspraak, — kring van rechtspraak, *district*, is algemeene naam voor de *provinciën* der groote wereldrijken (vgl. Esther 1,1); hier niet: de districten van het *Joodsche* land, maar, parallel met בגוים, de eens tot Juda behoord hebbende *wingewesten*, of, wat mij waarschijnlijker voorkomt, de provinciën van het Babylonische rijk, nu onderworpen, maar eenmaal bloeiende zelfstandige rijken, in wier midden Jerusalem als vorstin gelden kon. — למס, *tot een cynsplichtige*, aan heerendienst onderworpen; d. w. z. zij, die eens vorstinne was, leeft thans in slavernij.

2. **בכו תבכה**, de onbepaalde wijs voor het werkwoord wijst niet op het *aanhoudende*, maar op het *sterke* der handeling: *bitter weent zij*. — בלילה, *tot in den nacht toe*, niet alleen den geheelen dag (Ibn 'Ezra), maar zelfs 's nachts, als gewoonlijk de smart tijdelijk wijkt, om der natuur haar recht te gunnen. — אהביה en רעיה, *hare minnaars* en *hare vrienden* zijn de volkeren, waarmede Juda verbonden had aangegaan, Egypte, Edom,

מגלת איכה.

א

א אֵיכָה ׀ יָשְׁבָה־ בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי
ב בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס : בָּכוֹ תִבְכֶּה־
בַּלָּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל־לֶחֱיָהּ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־אֹהֲבֶיהָ כָּל־
ג רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאוֹיְבִים : גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֳנִי וּמֵרֹב
עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל־רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ
ד בֵּין הַמְּצָרִים : דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל־
שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נוּגוֹת וְהִיא מַר־

Moab, 'Ammon, Phoenicië. Vgl. voor de vijandige houding der kleinere volkeren Ps. 137,7; Ez. 25,3 en 6; Jer. 40,14 e. a. p.

3. **גלתה יהודה מעני ומרב עבדה.** Juda is *in ballingschap gevoerd na* de grootste *ellende* reeds te hebben doorstaan en na ondragelijken *arbeid* voor het opbrengen van den jaren lang aan Babels koning verschuldigden cyns en voor het in staat van tegenweer brengen van het land. Anderen: *Juda*, een deel zijner bevolking, *ging* vrijwillig *in ballingschap*, nam de vlucht, *wegens* de ellende en den vreeselijken harden slavendienst. De stam גלה is echter het gewone woord voor de als gevangenen naar Babel gevoerden; en עבדה beteekent *arbeid*, niet: *slavernij*, waarvoor עבדות gebruikt wordt. — In ballingschap gevoerd, na veel ellende te hebben doorstaan, dacht het zich nu hier of daar rustig te kunnen neerzetten, doch, zich vestigend onder de volkeren, vond het ook daar nergens rust, zwerft van plaats tot plaats, zoodat, wie het maar vervolgen wil, het altijd kan bereiken op een nauwe plaats, *tusschen de benauwingen*, op een smal pad, waar uitwijken en ontkomen niet mogelijk is. Of men מצרים hier moet verklaren door: *verdrukking*, benauwdheid (vgl. Ps. 116,3 en 118,5), of door: *engte* en vandaar: *grensmuren*, is niet zeker. Wel laat zich in die laatste opvatting het voorzetsel בין beter verklaren; maar het gebruik van den term in die beteekenis is in den Bijbel niet te constateeren.

4. **דרכי ציון**, *de wegen naar Tsion*, d. w. z. de naar Jerusalem voerende wegen; niet: de straten *van* Jerusalem, die חוצות heeten. Tsion is hier, gelijk zoo dikwijls, = Jerusalem, — een deel, en wel dát, waar het koningspaleis stond, voor het geheel genomen. De tempel stond op den Morijaheuvel; Davids paleis ('Ier David) op Tsion. — אבלות, *verkeeren in rouw*, waar vroeger feestgedruisch heerschte is thans doodsch zwijgen; de zin is: *zijn verlaten*. Of hier onder מועד de bijeenkomst, dus het *feest*, of de plaats van bijeenkomst, dus de *tempel*, moet worden verstaan, is niet zeker. Ibn 'Ezra neemt het laatste aan. — Priesters en jonge meisjes, welke laatsten bij de nationale feesten in muziek en dans verlustiging vonden en dus bij het ophouden dier feesten hun vreugd missen, gelijk de priesters

5 droef! Haar verdrukkers immers zijn aan 't hoofd gekomen,
hare vijanden zijn veilig — want de Eeuwige brengt haar leed
om de veelheid harer wanbedrijven; hare kleinen gingen henen,
6 krijgsgevangen, vóór den verdrukker uit! En henen ging van
Tsion's dochter al haar pracht; hare vorsten werden als reeën,
die geen weîplaats kunnen vinden — en gingen zonder krachten
7 vóór den vervolger uit. Nu denkt Jerusalem, in de dagen van
haar armoed' en haar zwerven, aan al haar kostbaarheden, die
er waren sinds de oudste tijden; nu haar volk in des verdrukkers
handen viel en geen er is, die hulp haar biedt; verdrukkers zagen
8 haar, spotten om alles, wat bij haar heeft opgehouden! Zware
zonden heeft Jerusalem begaan, daarom is tot gemeed'ne zij
geworden; die eens haar eer bewezen, behand'len haar min-
achtend, nu zij haar schand' eens zagen; — en ook zij zelf —
9 zij zucht, en treedt beschaamd terug! Haar onreinheid is aan haar
kleedzoom zichtbaar — zij had haar toekomst niet bedacht; zoo
zonk zij wonder diep, en geen bleef haar tot trooster! „Aanschouw,
o God! — [zoo spreekt zij] — mijn ellende, want overmoedig
10 werd de vijand!" — Zijne hand strekt de verdrukker uit over
al haar kostbaarheden; ja — zij moest aanschouwen volk'ren,

---

hun inkomsten, zijn vol verdriet. נגות, een Niph'al-vorm van יגה, = **נוֹגוֹת**; *hebben verdriet.* — והיא, *en zij,* Juda of liever: Tsion; מר לה, *het is haar bitter* te moede, zij voelt bitter leed.

5. **לְרֹאשׁ ... הָיוּ**, Juda is staart, hare vijanden *kop* geworden, vgl. Deut. 28,44, waarop onze plaats zonder twijfel doelt. — כי enz. Hier treedt even het denkbeeld aan den dag, dat in het tweede deel van ons hoofdstuk breedvoerig behandeld wordt, — dat nl. Juda zijn ondergang alleen aan zijn afval te wijten heeft. — עוללה, hare zeer jonge kindertjes, הלכו שבי לפני, werden als een kudde kleinvee voor den herder uit, als krijgsgevangenen voortgedreven vóór den vijand uit.

6. **כְּאֵילִים**, *als reeën,* die bij het minste gevaar snel vluchten, maar die, als zij geen weideplaats vinden, uitgeput door honger, wel trachten te ontkomen, maar zonder kracht eenvoudig *loopen,* וילכו, *voor den vervolger uit,* die niet de minste moeite heeft ze te vangen. Het doelt vermoedelijk op de II Kon. 25,3 v.v. verhaalde vlucht van den koning en zijne vorsten.

7. De zinbouw is: זכרה ירושלם כל מהמדיה, Jerusalem, de stad, gedenkt nu hare bekoorlijkheden, — nu, ימי עניה, *in de dagen van hare ellende;* ומרודיה, enkel hier en 3,19 en Jes. 58,7, naar Ibn 'Ezra van מרד, *weerspannigheid*; v. a. van רוד, *zwerven,* hier dan: de gedwongen *omzwervingen* in de ballingschap. Het bijv. naamw. מרוד in Jes. t. a. p. heeft dan dezelfde beteekenis: verstootene, zwerveling; n. a. van יוד, *smart lijden.* — **מַחֲמַדֶיהָ**, misschien iets meer algemeen dan **מַחֲמַדִּים**, of v. a. in afgetrokken beteekenis: schatten van macht en aanzien, tegenover schatten van rijkdom en kostbaarheden. — משבתה, van שבת, *ophouden,* — *haar ophouden,* v. s. doelend op de gedwongen rust van den landbouw, zie Lev. 26,34 en 35; v. a. op alle verkeer, in handel zoowel als in het godsdienstleven.

ה לָהּ׃ הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־יְהוָה הוֹגָהּ עַל־רֹב
ו פִּשְׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר׃ וַיֵּצֵא מִן־בַּת־צִיּוֹן
כָּל־הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא־מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא־כֹחַ
ז לִפְנֵי רוֹדֵף׃ זָכְרָה יְרוּשָׁלַם יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מַחֲמֻדֶּיהָ
אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ
ח צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ׃ חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַם עַל־כֵּן
לְנִידָה הָיְתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא
ט נֶאֱנָחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃ טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ
וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל
י אוֹיֵב׃ יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ

---

8. **לְנִידָה**, v. s. van נוד, *dwalend*, of als in מנוד ראש, (Ps. 44,15) hoofdschudden, *spot;* v. a. = נדה, een *afgezonderde*, wier omgang men moet mijden. — **הזילוה**, wat den vorm aangaat, van נזל, doch dan als nevenvorm van זלל = **הֲזִלּוּהָ**, — of arameesche vorm, **הַזִּיל** = **הַזִּל**; de beteekenis is in ieder geval: *minachting toonen*, smadelijk behandelen; evenals זולל vs. 11 en Jer. 15,19; tegenstelling van מכבדיה, *hoogachting betoonen*. IBN 'EZRA geeft nog een opvatting: *doen* haar tranen *stroomen*, van נזל. — כי ראו ערותה, *nu zij hare schaamte gezien hebben;* als eene ontuchtige behandelen zij haar smadelijk, nu zij haar ten val hebben gebracht door haar tot de zonde der afgoderij te verleiden. En ook zijzelve schaamt zich diep, nu zij de gevolgen van haren misstap te dragen heeft, en ותשב אחור, *trekt zich achterwaarts terug*, wil door niemand gezien worden.

9. **טֻמְאָתָהּ**, de sporen *harer verontreiniging* als נדה, nadere uitwerking van het beeld in het vorige vers. — בשוליה, aan den *benedenzoom* van haar kleed. Zij kan haar verontreiniging niet meer verbergen, maar ieder moet het nu wel opmerken. — לא זכרה אחריתה, *zij bedacht niet* bij haar losbandig gedrag, wat *de gevolgen* harer handelingen moesten zijn. Daardoor ותרד, *is zij nu gezonken*, פלאים, *in verwonderingwekkende mate*, bijwoord. — ראה. Hier voert de dichter Jerusalem sprekend op. — כי הגדיל אויב, aan te vullen לדבר of לעשות, *hij handelt vol overmoed* tegen het volk en zijn heiligdom en daarmede tegen God zelf. Anderen: *want de vijand wordt grooter en grooter* in macht.

10. **פָּרַשׂ**, als bezitter de hand gestrekt *leggen op* iets. — כי ראתה, v. s. = ראתה כי גוים באו, *zij zag, d a t kwamen*, beter: *w a n t zij zag*, waarbij dan de betrekkelijke bijzin באו מקדשה zonder betrekkelijk voornaamwoord gevoegd is, krachtig uitgedrukt. Zoo diep is Jerusalem vernederd, dat het zelfs lijdelijk moest toezien, hoe volkeren driest het heiligdom binnendrongen, *waarvan God had gezegd, dat zij niet* eens *in de vergadering des Eeuwigen* door huwelijk *mochten worden opgenomen*. Het doelt volgens de meeste verklaarders op 'Ammon en Moab (Deut. 23,4), die den Babyloniërs naar II Kon. 24,2 (vgl. Ez. 25,3 en 6) bij de verovering van Jerusalem en zijn

komend in haar heiligdom, waarvan Gij, [o God!] geboden
11 hadt: „dat zij niet komen in de gemeenschap bij U." Gansch haar volk, zij zuchten jamm'rend, vragend zoeken zij brood; zij gaven hun kostbaarst goed zoo gaarne weg voor eten, om 't leven maar te houden — „zie toch, o Eeuwige! en
12 schouw toch neder, hoe zeer ik ben veracht!" [Dringt] niet tot u [mijn klacht], gij allen, die voorbijgaat aan den weg? Ziet toch aan en beschouwt, of er een smarte is gelijk mijn pijn, die mij werd aangedaan! die d' Eeuwige mij zoo smartlijk deed gevoelen ten dage der ontbranding van Zijn toorn?
13 Van uit den hooge zond Hij vuur in mijn gebeente en het woedde daar machtig — Hij spreidde een net voor mijn voeten, dwong tot terugkeer mij; deed worden mij verwoest,
14 gansch den dag de ziektepijnen lijdend. Opgelegd is het juk mijner zonden door Zijne hand, als ranken slingeren zij zich, stijgend rond mijn hals — het brengt mijn kracht ten val — zoo gaf mijn Heer mij dan in handen van voor wien 'k geen stand
15 kon houden! Hij trapte neer al mijne helden in mijn midden, heeft uitgeroepen tegen mij een feestbijeenkomst — om mijne jong'lingschap te verpletteren; — den perskuip heeft mijn Heer

---

tempel hulptroepen leverden. — צויתה, de ה' is volgens sommigen hier het vrouwelijk aanhangsel = צַוִּיתָה; v. a. verlenging van den uitgang van den tweeden persoon mannelijk enkelvoud. — לך slaat niet op God, maar op Israël; *zij zullen bij u niet in de gemeenschap worden opgenomen.*

11. De dichter ziet de hongertafereelen nog zoo duidelijk voor zich, dat hij uit den verleden tijd overgaat tot het gebruik van deelwoorden; misschien ook aanduidend, dat deze ellende ook na de verovering der stad nog steeds voortduurt. — להשיב נפש, *om* den van honger bijna versmachtenden *het leven terug te geven.* — ווללה, v. s. *veracht*; v. a. *want ik was* vroeger *zwelgend* in overvloed. De zuchtende bede van vs. 9 wordt hier krachtiger herhaald, als overgang tot het tweede deel van ons hoofdstuk, waar Jerusalem sprekend optreedt.

12—22, te verdeelen in twee gedeelten: 12—16 de klacht over den treurigen ondergang, — vs. 17 samenvattend overzicht als inleiding tot 18—22, de zelfbeschuldiging en erkenning der Goddelijke gerechtigheid, om te sluiten met een bede om redding en de hoop op vergelding ook aan den vijand.

12. לוא אליכם. Wij verklaren deze woorden als vragende zin, inleiding tot het volgende: „bemerkt gij dan niets? dringt het *dan niet tot u* door?" Anderen: *niet u* overkome zoo iets! Nog anderen: neen, *niet u* is zoo iets overkomen; weer anderen = לוּ, of samenhangend met אָלָה: *bezwering* richt ik tot U! — עולל, een Poe'al, lijdend. — אשר הוגה, de pijn, *die God in smart mij lijden deed*, ה' als onderwerp; anderen: mij, *die God* door mijn gedrag *smart deed lijden*, ה' als voorwerp; ביום חרון אפו moet in die laatste opvatting met אשר עולל לי verbonden worden. Wij volgen liever de eerste opvatting.

13. וירדנה. Het woord אש komt mannelijk en vrouwelijk voor, bijv. תאכלהו אש לא נפח (Job 20,26); en is hier onderwerp van het mannelijk werk-

יא מְקֹדָשֶׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים
מְבַקְשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוּדֵיהֶם בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה
יב יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ לֹוא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דָּרֶךְ
הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר
יג הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי
וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שׁוֹמֵמָה כָּל־
יד הַיּוֹם דָּוֵה׃ נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי
טו הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃ סָלָה כָּל־אַבִּירַי
אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשַׁבֵּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי

תהר ל, ז

---

woord. De enkelvouds-uitgang נה— ziet op *ieder* der beenderen. רדה beteekent: *beheerschen* en komt niet alleen met ב, maar ook met den 4den naamval verbonden voor (bijv. Ps. 68,28; Lev. 25,53). Van boven af verzwakt door vuur, werd mij op aarde een vangnet in den weg gesteld, zoodat ik terug moest keeren en aan het vuur niet kon ontkomen. — שוממה, *verwoest*, als iemand, wiens levensgeluk vernietigd is. Anderen: *verbaasd*, hier dan: *vertwijfeld*, m. i. vrij onwaarschijnlijk. De stad is als een vrouw gedacht, wier geluk is verwoest en die aan een slepende, pijnlijke ziekte lijdt.

14. **נשקד**. Volgens KIMCHIE heeft dit alleen hier voorkomend woord den zin van: *binden*, opleggen; het is misschien technische term voor het opleggen van een juk. De zin is dan: *het juk mijner zonden*, de last, dien ik tengevolge daarvan te dragen heb, *is mij* thans *door God opgelegd*. MENDELSSOHN: het doode hout van *het juk mijner zonden bloeit op en drijft ranken*. — ישתרגו, de zonden *slingeren zich als ranken stijgend rond mijn hals*; die wild groeiende takken vormen juist het juk. — עלה wordt ook Num. 19,2 en elders voor het liggen van het juk op den nek gebruikt. — הכשיל, *het* juk *heeft mijn* vroegere *kracht doen struikelen*, aan het wankelen gebracht. Daar in het eerste versdeel de lijdende vorm is gebruikt en daar *God* niet onderwerp is en aanstonds de naam Gods uitdrukkelijk genoemd wordt, gaat het m. i. niet goed, hier *God* als onderwerp te nemen. — בידי לא אוכל קום = בידי אויב אשר לא אוכל קום, *in de hand van* een vijand, tegen *wien ik niet kan bestand blijven*, aan te vullen: מפניו of iets dergelijks.

15. **סלה**, een Pi'el van סלה als nevenvorm van סלל, een weg *banen*; doch dan als van מסלה, *pad*, afgeleid werkwoord, evenals דָּרַךְ van דֶּרֶךְ,

treden. Anderen: *licht maken*, naar het Arameesch, vandaar: *opheffen*, wegnemen. — קרא עלי מועד, *Hij riep een feestvergadering bijeen*, צלי, *over mij*. Hij beval mij als in feestvergadering op te komen om .... mijn jongelingschap met één slag te verpletteren. Anderen: *tegen mij*, Hij riep de volkeren tot feestbijeenkomst op, om mij te vernietigen. — גת דרך, God treedt de perskuip, waarin Juda de wijnstok is, welks druiven worden uitgeperst. Een groot bloedbad wordt meermalen vergeleken bij het treden van den wijn. Als tot een wijnoogstfeest worden de volkeren door God genoodigd, waarbij in rijke stroomen niet druiven-, maar menschenbloed vloeit.

16 getreden voor de jonkvrouw, de dochter van Juda! Over dit
alles ween ik bitt're tranen; mijn oog, mijn oog, het huilt
zich uit in water, want verre is van mij een trooster, die
mij den moed hergeeft! mijn zonen zijn van hun geluk be-
17 roofd, want d' overmacht verkreeg de vijand!" Al breidt
ook Tsion smeekend de handen uit, toch is er nergens een
trooster voor haar; opontboden heeft de Eeuwige voor Jakob
zijne omwonenden als zijne verdrukkers; geworden is Jerusalem
18 tot eene, die men mijdt, te midden van hen! „Toch — recht-
vaardig is Hij, de Eeuwige, want Zijn bevel weerstreefde ik!
Hoort toch, gij volkeren allen, en ziet mijne smart: mijne
maagden en mijne jongelingen gingen in krijgsgevangenschap!
19 Ik riep, die zeiden mij te minnen — doch zij — zij hebben mij
bedrogen; mijn priesters en mijn oudsten, in de stad zijn zij
omgekomen, toen zij zochten spijze voor zich om zich de ziel
20 te kunnen laven. Zie, o Eeuwige! dat het mij eng is, mijne
ingewanden gloeien, mijn hart draait zich om in mijn binnenst, —
want waarlijk [ik zie 't in] weerspannig ben ik geweest —
daar buiten berooft het zwaard mij van mijne kind'ren, in
21 huis als de doodsengel zelf! Zij hoorden wel, dat ik in
zuchten was verzonken; maar toch — geen trad als trooster
voor mij op; al mijne vijanden hoorden mijn onheil en
waren verblijd, dat Gij het hebt gedaan! — Maar wis
brengt G' ook den dag, dien Gij verkonddet, dat zij worden
22 gelijk ik! Moge komen al hun slechtheid dan voor U

---

16. עיני ירדה מים, mijn oog vloeit als het ware weg uit de kas, alsof het water is. Vgl. onze uitdrukking: zich de oogen uit-weenen. — שומם, zie vs. 13.

17. De *dichter*, die hier weer even zelve het woord neemt en Jerusalems klachte afbreekt, werkt het denkbeeld, dat elke troost ontbreekt, wat nader uit. Het is, als verstikt de stem der klagende stad in tranen; zij kan niet verder spreken, de dichter neemt het woord en leidt daarmede tevens de tweede gedachtenreeks in, die in de volgende verzen weder der stad in den mond wordt gelegd. — פרשה כ', eig. *zij maakt een uitspreiding met hare handen*; anderen: *breekt*, verbrijzelt in wanhoop de handen, ze samendrukkend. Niemand echter troost haar, daar God allen, *die zijn gebied omgeven*, סביביו, als vijanden heeft opgeroepen, in wier midden Jerusalem eenzaam en verlaten zit als eene onreine, door ieder gemeden vrouw.

18—22. Slechts verdiende straf treft mij — zegt de stad — en noodigt, evenals in vs. 12, bij het begin der eerste klachte, de volkeren uit, hare smart te aanschouwen, die haar hoogtepunt bereikt bij de gedachte aan de wegvoering der jeugd; doch zij vindt geen medelijden, hare vrienden zijn haar ontrouw geworden (vs. 19), slechts God kan haar helpen, tot Hem wendt zij zich, vs. 20, — want de andere volkerengroep, hare vijanden, verheugt zich in haar onheil, vs. 21, — moge God hen dan straffen, vs. 22.

מז לִבְתוּלֹת בַּת־יְהוּדָה׃ עַל־אֵלֶּה | אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי | עֵינִי יֹרְדָה
מַיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי
מח גָבַר אוֹיֵב׃ פֵּרְשָׂה־צִיּוֹן בִּידֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה
מט לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃ צַדִּיק
הוּא יְהוָה כִּי־פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־*עַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי
נ בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרָי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ קָרָאתִי לַמְאֹהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי
כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃
נא רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְקִרְבִּי כִּי מָרוֹ
נב מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃ שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה
אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ
נג הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃ תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ

---

18. **פיהו מריתי**, heb Zijne geboden en bevelen weerstreefd.

19. **מאהבי.** De Pi'el schijnt den zin te hebben: *zich als minnaar voordoen.* Ik riep in den tijd van nood en roep nóg, ook na mijn val, hen, die zich steeds mijn vrienden noemden — maar het bleek, dat zij als trouwelooze minnaars mij hadden bedrogen. Van de bevriende volkeren dus geen hulp. — En wie in eigen kring mij konden helpen, geestelijke en wereldlijke leiders des volks, *de priesters en oudsten, zijn in de stad omgekomen* van honger, zonder te kunnen uittrekken ten strijde, — כי, *terwijl* zij, alvorens ten strijde te gaan, eerst zich spijze zochten om zich te versterken; uit het feit, dat zij stierven, blijkt, dat zij die spijze tevergeefs zochten, *maar niet vonden,* welke woorden Septuaginta bijvoegt.

20. **חמרמרו**, van חמר, dat Ps. 75,9 *bruischen* beteekent, heeft hier den zin van: *aan het koken raken.* — מעי, de edelere organen der ingewanden, als zetel der aandoeningen. — נהפך לבי בקרבי, *mijn hart wendt zich om in mijn binnenste;* de uitdrukking komt Hoshéa' 11,8 voor als aandoening van *medelijden,* in onze taal als uiting van *afschuw,* hier als uiting van innerlijke heftige *smart.* Mendelssohn, naar Ibn 'Ezra: *mijn hart komt tot inkeer;* dan zijn de woorden van נהפך tot מריתי als tusschenzin op te vatten. In de eerstgegeven verklaring dienen de woorden כי מרו מריתי als reden, waarom die smart zoo heftig is, het bewustzijn van eigen schuld verzwaart haar nog. — מחוץ, *buiten,* op straat, of v. a. *buiten de stad*; בבית, *in de huizen,* of v. a. *binnen* de stad. — כמות, *wat op den dood zelf gelijkt,* honger en pest. Anderen: van buiten woedt het zwaard, *gelijk* van binnen de dood, als stond er: כמות בבית.

21. **שמעו**, *zij,* de vs. 19 genoemde vrienden, of v. a. *men,* de noch als vriend, noch als vijand met mij bekenden. — כי אתה עשית, zoo vreeselijk is mijn ongeluk, dat het in die mate slechts door God zelf mij kan zijn opgelegd en dus onafwendbaar is. — הבאת, *o, mocht gij brengen* en Gij doet het zeker; daarom de verleden tijd, als ziet de zanger het reeds gebeuren.

en handel dan met hen, gelijk Gij mij beschoren hebt voor al mijn zonden! — want waarlijk, veel zijn mijne zuchten en mijn hart het is ziek!"

II.

1 Ach, hoe omwolkt in Zijn toorn mijn Heer de dochter van Tsion, wierp Hij van den hemel ter aarde Israëls roem — en dacht zelfs niet aan Zijner voeten bank op Zijner gramschap dag!
2 Verzwolgen heeft de Heer, en heeft zich niet ontfermd, alle landouwen van Jakob; heeft omgehouwen in Zijn matelooze gramschap de sterke vesten van Juda's dochter, heeft ze met d'aarde gelijk gemaakt — heeft ontwijd het koningschap en
3 zijne vorsten. Hij heeft afgehouwen in branding van toorn elken machthoorn van Israël, Hij heeft Zijn rechterhand teruggetrokken voor den vijand; en brandde zelfs in Jakob als een
4 vlammenvuur, dat verteerde in het rond! Hij spande tredend Zijn boog als vijand, Zijne rechterhand plaatste zich tegen hen als benauwer en Hij doodde allen lust der oogen; — in de tent van de dochter van Tsion goot Hij als vuur Zijn
5 gramschap. Zoo is geworden de Heer als een vijand, heeft Israël verslonden, verslonden al hare paleizen, vernield haar

---

22. רעתם, *hun slechtheid*, het leed, dat zij mij berokkend hebben, of, waarschijnlijker, hun misdadigheid; straf hen voor hunne zonden dan, gelijk Gij ze thans mij doet boeten. — כי רבות אנחתי geeft de reden aan, waarom de stad zich vs. 20 tot God wendt. Want waarlijk, jammerlijk is mijn lijden — en Gij alleen kunt helpen. Anderen: eens zal de tijd komen, dat hun slechtheid door U bestraft wordt, — maar nu — zijn veel, te veel mijn zuchten.

Hoofdstuk II. Ook dit hoofdstuk laat zich gemakkelijk in twee bijna gelijke helften verdeelen. Vs. 1—10 bevat de beschrijving van Juda's en Jerusalem's val als gevolg van Gods gramschap, en wel ontwikkeld naar twee zijden: *a.* het land van Juda is verwoest, en *b.* de tempel is in dien ondergang niet gespaard gebleven. Vs. 1 stelt die beide zijden als opschrift vooraan; 2—5 ontwikkelen dan het beeld van den ondergang van staat, aanzienlijken, hoofdstad en vestingen; vs. 6—9 schilderen den ondergang des tempels, die vs. 8 waarschijnlijk ook door בת ציון wordt aangeduid; aan het slot van vs. 9, beschrijvend, hoe vorsten en profeten in ballingschap gaan, sluit dan vs. 10 met de schildering van algemeen rouwbedrijf over 's lands val en vernedering, waarbij vs. 11 en 12 zich met een beschrijving van de ellende aansluiten. Het tweede deel begint vs. 13 met een zucht, dat Jerusalem's leed onvergelijkelijk is, hoe zelfs zij, die den val hadden kunnen tegenhouden, profeten en raadgevers, den ondergang nog verhaastten (vs. 14), hoe vriend en vijand zich verbaast en tegelijk met leedvermaak is vervuld over het leed, dat Juda treft (15 en 16), — slechts God kan dat hebben gedaan (17), — van Hem dan ook alleen is troost te wachten — richt u tot Hem in gebed, (18 en 19) dat als beschrijving van het vreeselijke onheil het slot van het hoofdstuk vormt.

1. יעיב, v. s. van עב, *dikke wolk, met dikke wolken*, duisternis *bedekken;*

וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פִּשְׁעָי כִּי־רַבּוֹת אֲנָחֹתַי
וְלִבִּי דַוִי׃

ב

א אֵיכָה ׀ יָעִיב בְּאַפּוֹ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ
ב תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ בִּלַּע
אֲדֹנָי *לֹא חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי לא׳ ל׳
ג בַּת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ גָּדַע בְּחָרִי־אַף
כָּל־קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב
ד כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ
כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ׃
ה הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת

---

v. a. hoe heeft Hij het eerst *tot de wolken verheven*, slechts in Zijn toorn, om het te dieper te doen vallen. — בת ציון, den tempel; תפארת ישראל kan ook wel op den tempel doelen, maar heeft waarschijnlijker met het oog op het direct volgende, betrekking op land en vestingen. — הדום רגליו, *Zijn voetbank*; Jes. 66,1 wordt de geheele aarde Gods voetbank genoemd, hier *de tempel*.

2. **נאות**, hier waarschijnlijk *weiden*, bloeiende landerijen; v. a. = *woningen* of: *schoonheden*; MENDELSSOHN: *prachtige woningen*. — חלל, de koning en het koningschap zijn eigenlijk heilig en onschendbaar; nu echter, nu de dragers van het koningsgezag smadelijk behandeld worden, is koningschap en vorst geschandvlekt.

3. God zelf treedt als vijand op: houwt af alles wat Israël kracht kan geven; קרן, de *hoorn*, het aanvalswapen van het rund, waarmede alleen het zich beveiligen kan. — השיב enz. *Hij heeft Zijne rechterhand teruggetrokken*, staat hen in den strijd niet langer ter zijde; anderen: *Hij heeft zijne*, Israëls *hand terug doen wijken*. — ויבער ביעקב, v. s. = **וַיִּבְעַר**, *en richtte een brand aan in Jakob*, niet: *verbrandde Jakob*; v. a. in gewone Kal-beteekenis: *Hij brandde* als een verteerend vuur. God zelf was als een vuur, dat *onder Jakob* verwoesting aanrichtte.

4. Zelf trad God nog als vijand op; ימינו, *Zijn rechterhand*, die anders naar het woord van het Schelfzee-lied „den vijand vermorzelt", brengt thans Israël in het nauw. Het werkwoord bij het vrouwelijk ימינו toch in het mannelijk, omdat het vóór het naamwoord staat; óf om de kracht der Israël bestrijdende rechterhand uit te drukken, is deze als mannelijk gedacht.

5. **ארמנותיה**, *hare paleizen*, van de stad of steden; מבצריו, *zijne vestingen*, van het volk of land. — תאניה ואניה, twee woordvormen van denzelfden stam, ter versterking.

sterke vestingen, en veel doen worden bij de dochter van Juda
6 het klagen en geklag. Met geweld viel Hij aan de door Hem
omheinde ruimte, als ware zij een tuin, heeft Zijn bijeenkomst-
plaats vernield; vergeten deed de Eeuwige in Tsion feest-
samenkomst en rustdag en versmaadde in het woeden van Zijn
7 toorn koning en priester. Verlaten heeft de Heer Zijn altaar,
versmaad Zijn heiligdom, heeft overgeleverd in 's vijands
macht de muren van hare kasteelen; stemmen verhieven z' in
des Eeuwigen huis als ware het op feestverzamelingsdag!
8 Reeds lang dacht de Eeuwige te vernielen den muur van Tsion's
dochter, — Hij spande steeds het richtsnoer nog — doch thans
houdt Hij Zijn hand niet meer terug van te verslinden, en
deed in rouw verkeeren binnen- en buitenmuur, dat saam zij
9 jamm'rend smachten. Verzonken zijn in d' aarde hare poorten,
verdelgd heeft Hij, verbrijzeld hare grendels; haar koning en
haar vorsten onder volk'ren — weg de Leer — ook haar pro-
10 feten vonden geen visioen meer van den Eeuw'ge! Zij zitten
ter aarde in stom stilzwijgen neder, de oudsten van de dochter
van Tsion, leggen stof zich op de hoofden, omgorden met
zakken zich; zij doen zinken haar hoofden ter aarde, de
11 maagden van Jerusalem! Vergaan in tranen zijn ook mijne
oogen, gloeiend zijn mijn ingewanden, uitgestort ter aarde is
mijn lever om de breuk van de dochter mijn volks, — toen
smachtend in onmacht vielen klein kind en zuigeling op pleinen
12 van vesten! Tot hun moeders zij spraken: „waar koren en
wijn?" — toen zij versmachtten, als doodlijk door het zwaard
getroffen, op pleinen der stad; toen hun ziel hun ontvlood,
13 zich stortend in den schoot der moeders! Wat zal 'k getuigen
u brengen, wat zou 'k u ter verg'lijking kunnen bieden,

---

6. **ויחמס**, behandelde gewelddadig; שכו, van שכך, *omheinen*, beteekent niet: *de omheining*, maar: *het omheinde*, de afgeschutte ruimte, hier beeld voor den tempel. — כגן, gelijk men *een tuin*, als hij niet aan zijn doel beantwoordt, zonder veel nadenken weer aan zijn bestemming onttrekt en woest laat liggen; anderen = גַּנָּן, *gelijk een tuinman* met kracht het onkruid wiedt. Deze opvatting verklaart ook שכו van שכם (Num. 33,55) *doornen*, de *doornstruik*, het afvallig Jerusalem en den voor afgoden misbruikten tempel dan met onkruid vergelijkend. — מעדו, de plaats, door Hemzelve als plaats van samenkomst des volks met zijn God aangewezen. — Met den val des tempels is ook het koningschap door God versmaad, dat immers ook geheel op handhaving van den godsdienst berust.

7. **מקדש**, nu het naast מזבח staat, het eigenlijke *heiligdom*, heilige en allerheiligste. — ארמנותיה, *hare paleizen*, v. s. die van Jerusalem, waarmede dan de tempel zou bedoeld zijn; anderen, waarschijnlijker: *hare*, des tempels *paleizen*, groote gebouwen. — נתנו קול, hun triumphgeschrei heffen de vijanden aan en het is in den tempel een feestgedruisch als bij de opgangsfeesten.

8. **חשב**. Reeds lang dacht God erover, den tempel te verwoesten, —

ו מִבְצָרָיו וַיִּרְבֶּ֣ב בְּבַת־יְהוּדָ֔ה תַּאֲנִיָּ֖ה וַאֲנִיָּ֑ה : וַיַּחְמֹ֥ס כַּגָּ֖ן שֻׂכּ֑וֹ
שִׁחֵ֥ת מֹעֲדֹ֖ו שִׁכַּ֣ח יְהוָ֑ה ׀ בְּצִיּ֣וֹן מוֹעֵ֔ד וַיִּנְאַ֥ץ בְּזַ֖עַם־אַפּ֥וֹ
ז מֶ֖לֶךְ וְכֹהֵ֑ן : זָנַ֤ח אֲדֹנָי֙ מִזְבְּחֹ֔ו נִאֵ֖ר מִקְדָּשֹׁ֑ו הִסְגִּ֤יר בְּיַד־אוֹיֵב֙
ח חוֹמֹ֣ת אַרְמְנוֹתֶ֔יהָ קֹ֖ול נָתְנ֣וּ בְבֵית־יְהוָ֑ה כְּיֹ֖ום מֹועֵ֔ד : חָשַׁ֣ב
יְהוָ֗ה ׀ לְהַשְׁחִית֙ חוֹמַ֣ת בַּת־צִיּ֔וֹן נָטָ֥ה קָ֖ו לֹא־הֵשִׁ֣יב יָדֹ֑ו מְבַלַּ֣ע
ט וַיֶּאֱבַ֤ל־חֵל֙ וְחוֹמָ֔ה יַחְדָּ֖ו אֻמְלָ֑לוּ : טָבְע֤וּ בָאָ֙רֶץ֙ שְׁעָרֶ֔יהָ אִבַּ֥ד
וְשִׁבַּ֖ר בְּרִיחֶ֑יהָ מַלְכָּ֥הּ וְשָׂרֶ֖יהָ בַּגֹּויִ֣ם אֵֽין־תֹּורָ֔ה גַּם־נְבִיאֶ֖יהָ לֹא־
י מָצְא֥וּ חָזֹ֖ון מֵיְהוָֽה : יֵשְׁב֤וּ לָאָ֙רֶץ֙ יִדְּמ֣וּ זִקְנֵי֙ בַּת־צִיֹּ֔ון הֶֽעֱל֥וּ
עָפָ֖ר עַל־רֹאשָׁ֑ם חָגְר֥וּ שַׂקִּ֖ים הֹורִ֣ידוּ לָאָ֔רֶץ רֹאשָׁ֖ן בְּתוּלֹ֥ת
יא יְרוּשָׁלָֽ͏ִם : כָּלוּ֙ בַּדְּמָעֹ֔ות עֵינַ֖י חָמַ֣רְמְרוּ מֵעַ֑י נִשְׁפַּ֤ךְ לָאָ֙רֶץ֙
כְּבֵדִ֔י עַל־שֶׁ֖בֶר בַּת־עַמִּ֑י בֵּעָטֵ֤ף עֹולֵל֙ וְיֹונֵ֔ק בִּרְחֹבֹ֖ות קִרְיָֽה :
יב לְאִמֹּתָ֖ם יֹאמְר֑וּ אַיֵּ֥ה דָגָ֖ן וָיָ֑יִן בְּהִתְעַטְּפָ֤ם כֶּחָלֵל֙ בִּרְחֹבֹ֣ות עִ֔יר
יג בְּהִשְׁתַּפֵּ֥ךְ נַפְשָׁ֖ם אֶל־חֵ֥יק אִמֹּתָֽם : מָה־אָעִ֤ידֵךְ֙ מָֽה־אֲדַמֶּ֣ה־

בת ציון meenen wij hier als: *de tempel* te moeten verklaren, met het oog op den samenhang — doch נטה קו, *hij hield het meetsnoer steeds gespannen*, dreigend, maar nog niet straffend; maar nu houdt Hij niet langer de straf terug. Anderen: *God* was het, die het plan van Jerusalem's val heeft uitgedacht, Hij heeft het snoer gespannen, opmetend Juda's zonden, enz. — חל וחומה, *binnen- en buitenmuur*; חומה is de eigenlijke vestingmuur, aan welks binnenzijde, soms ook aan de buitenzijde, een soort voormuur met wal werd opgericht; in het eerste geval, om na den val van den eersten muur nog eenigen tijd tegenstand te kunnen bieden; in het laatste om den belegeringscirkel wat te verwijden.

9. **אין תורה**, niemand meer is er, die de woorden *der leer* verkondigt; en ook geen חזון *profetie*, de doorloopende openbaring in Israël, wordt meer vernomen.

11. **כבדי**, v. s. staat hier *lever* in den zin van: *de gal.* „Mijn gal stort zich uit" is ook Job 16,13 uitdrukking voor: „ik heb zwaar verdriet"; v. a. *mijn lever* = mijn bloed; dus = ik sterf van verdriet; n. a. lever als grootste en zwaarste der ingewanden, hier = מעי.

12. **בהתעטפם**, *toen zij in onmacht vielen*, de Hithpa'el = den Niph'al in het vorige vers; anderen: *toen zij zich kromden*, wentelden. — בהשתפך, *toen zich uitstortte hun ziel*, = toen zij stierven, *in den schoot hunner moeders*; de ziel verlaat het lichaam en vloeit als het ware den moeders in den schoot, die hun telgen koesterend tegen hun borst laten leunen.

13. **אעידך**, *als getuigen voor u brengen*, op welk voorbeeld kan ik u wijzen van een volk, welks lot als getuigenis voor u kan dienen of als vergelijking bij uw onheil?

gij dochter van Jerusalem? Wat zal 'k u voorbeeld geven, en
zoo u kunnen troosten, gij maagd'lijke dochter van Tsion?
want groot als de zee is uw breuk — wie zou genezing u
14 kunnen brengen? Uw profeten, zij hadden voor u visioenen
van ijdelheid en zonder zout — zij gaven u geen uitleg van
uw zonde, om zoo uw afval te doen keeren, maar deelden
als visioen u mede opdrachten van ijdelheid, die met ver-
15 stooting moesten einden! De handen slaan ineen over u alle
op den weg voorbijtrekkenden, fluitend schudden zij het hoofd
over Jerusalems dochter: „Is dit de stad, waarvan men zeide:
„„inbegrip van schoonheid, bron van verblijding voor geheel
16 de aarde?"" Sperren wijd open over u hun mond al uwe
vijanden, fluiten en knarsen de tanden, zeggen: „Wij hebben
verslonden! Waarlijk dezen dag, waarop wij lang reeds hoopten,
17 wij hebben hem gevonden, aanschouwd!" Volbracht heeft de
Eeuwige, wat Hij lang reeds beraamde — ten uitvoer gelegd
Zijn gezegde, dat Hij in Zijn gebod had verkondigd sinds de
dagen der oudheid — heeft omgehouwen zonder ontferming;
en schonk blijdschap den vijanden over uw val, verhief den
18 machthoorn uwer verdrukkers! Nu schreit hun hart tot den
Heer! „Gij muur der dochter van Tsion! doe stroomen als
beeken uw tranen bij dag en bij nacht; gun u geen stilstand, laat
19 niet stil zijn de appel van uw oog! — Op, jammer in den nacht,
bij het begin der waken, stort als water uit uw hart tegen-
over het aangezicht des Heeren; hef op tot Hem uw handen

---

14. **ותפל**, *zonder zout*, smakeloos, hier = zinneloos. — להשיב שביתך, *om uw verkeerdheid af te wenden*; anderen: *uw gevangenschap af te wenden.* — ויחזו לך, *zij beweerden ten uwen behoeve gezien te hebben* profetische visioenen. — משאות, *opdrachten van ijdelheid en van verstooting*, die naar Jer. 27,10 en 15 geen ander doel hadden, dan u door God uit het land te doen verdrijven; dat moest het noodzakelijk gevolg zijn van de beweringen der valsche profeten; anderen verklaren מדוחים als *afval, verleiding.*

15. **עברי דרך**, *die op den weg voorbijtrekken*, reizigers, vreemden, die langs de ruïnen van Jerusalem trekken; *zij slaan de handen ineen*, hier niet, gelijk Num. 24,10, als uiting van toorn en verontwaardiging, maar evenals Job 27,23, van *leedvermaak.* — שרקו, *zij fluiten*, Jer. 19,8 uitdrukking van hoogste *verwondering*, staat ook Job t. a. p. naast het ineenslaan der handen. Het schijnt hier, evenals het *hoofdschudden*, tegelijk uitdrukking van leedvermaak en verwondering te zijn; het nooit verwachte is dan toch, eindelijk, werkelijkheid geworden! — כללית יפי, v. s. *kroon*, v. a. van כל, samenvatting, *inbegrip*; Ps. 50,2 wordt Tsion מכלל יפי genoemd.

16. **פצו ... פיהם**, *zij sperren den mond open*, een gebaar van bespotting, evenals Ps. 35,21. — ויחרקו שן, hier uitdrukking van *bevredigde* wraak; op andere plaatsen dikwijls: uiting van woede. — Voorwerp van בלענו is het in עליך liggende: Jerusalem. — ראינו, = *hebben wij beleefd.* De werkwoorden zijn zonder verbindings-ו naast elkander geplaatst, ter aanduiding van de levendige aandoeningen, die de sprekers bevangen.

לָךְ הַבַּת יְרוּשָׁלַם מָה אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן
יי כִּי־גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ : נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא
וְתָפֶל וְלֹא־גָלוּ עַל־עֲוֹנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ* וַיֶּחֱזוּ לָךְ מַשָּׂאוֹת
טו שָׁוְא וּמַדּוּחִים : סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־עֹבְרֵי דָּרֶךְ שָׁרְקוּ
וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלַם הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי
טז מָשׂוֹשׂ לְכָל־הָאָרֶץ : פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחֲרְקוּ־
יז שֵׁן אָמְרוּ בָּלַעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שְׁקִוִּינֻהוּ מָצָאנוּ רָאִינוּ : עָשָׂה
יְהוָה אֲשֶׁר זָמַם בִּצַּע אִמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא
יח חָמַל וַיְשַׂמֵּח עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ : צָעַק לִבָּם אֶל־
אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלָיְלָה אַל־
יט תִּתְּנִי פּוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־עֵינֵךְ : קוּמִי ׀ רֹנִּי בַלַּיְלָה* לְרֹאשׁ
אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ

---

17. Als overgang tot het denkbeeld, dat slechts God hier hulp en troost kan bieden, wijst de dichter erop, dat wat thans geschiedt, lang te voren reeds door God is voorspeld. — בצע, eigenlijk: *afsnijden*, vandaar: ten einde brengen. — אשר צוה, *dat Hij in Zijn gebod*, in de Thora, bij de openbaring, *heeft gesproken;* waar Hij de straf voor den afval als onafwendbaar heeft toegezegd. — הרים קרן, *verheft den hoorn* = verleent overmacht.

18. **צעק**, *nu schreit* eindelijk *hun*, Israëls, *hart tot God* om hulp; de verleden tijd, als ziet de zanger het reeds gebeuren; Ibn 'Ezra: *hun*, der vijanden, *hart schreit* honend *t e g e n God*, waarbij על verwacht zou worden. צעק אל is gewone uitdrukking voor bidden in nood. — In onze opvatting spreekt vervolgens de zanger Tsion aan; in Ibn 'Ezra's verklaring volgen de woorden der vijanden. — Evenals Jes. 14,31: הוילולי שער, *jammer, gij poort!*, wordt hier de *muur*, als beeld voor de geheele stad, aangespoord tranen te storten. — פוגת, van פוג, wat Gen. 45,26 voorkomt in den zin van: *verstijven* van den levensgeest; de zin is: gun u geen ophouden van weenen, laat den tranenstroom onafgebroken vloeien. — אל תדם, laat uw oog niet *zonder beweging* zijn, maar steeds nieuwe tranen doen opwellen.

19. **רני**. רנן beteekent: *een luiden schreeuw slaken*, gewoonlijk van jubel, hier van gejammer, לראש אשמורות, *bij het begin van* ieder der drie *nachtwaken*, d. w. z. den geheelen nacht door. — שאי . . . כפים, *hef op uw* gebogen *handen;* כפים zijn de hol staande handen, gereed om iets te ontvangen; de gewone houding bij smeekend bidden schijnt, naar uit tal van plaatsen blijkt, geweest te zijn: opheffen der armen en de handen met den palm naar boven geopend, eenigszins gekromd. — על, *wegens* het verloren gaan van *het leven*.

om de ziel uwer teere kleinen, die versmachten door honger
20 aan den hoek aller straten!" „Zie, o Eeuwige! aanschouw
toch, wien Gij zoo hebt berokkend! Moeten dan verteren
vrouwen hun vrucht, de teere kleinen hunner handstreeling?
mag dan gedood in 's Heeren heiligdom priester en profeet?
21 Ter aarde liggen in de straten knaap en grijsaard, mijn
maagden en jongelingen zijn gevallen door 't zwaard; Gij
hebt gedood op den dag van Uw toorn, geslacht zonder ont-
22 fermen! — Gij riept als naar dag van verzaam'ling wat mij
zou verschrikken, van rondom; en er bleef niet op den dag
van des Eeuwigen toorn een geredde, een ontvluchte; — die ik
koesterd' en kweekte — mijn vijand deed hen ondergaan!"

III.

1 Ik ben de man, die ellende aanschouwde door de tuchtroede
2 Zijner gramschap. Ik was 't, dien Hij leidde en voerde in
3 lichtlooze duisternis. Alleen tegen mij keert Hij telkens weer
4 Zijn hand den ganschen dag. Deed vleesch en huid mij slijten,
5 verbrijzelde mijn gebeente. Bouwde tegen mij, met ring-
6 muur mij omgevend van gif en bitt're moeite. In duisternis

---

20. Hier volgen dan de woorden, die de dichter het smeekend Jerusalem in den mond legt. — למי, welk volk het is, dat Gij zoo groot onheil hebt beschoren! Het is immers Uw volk, Uw stad, Uw heiligdom! — אם . . . אם, hier niet tegenstellend, maar een indirecte vraag in twee parallel loopende deelen. De hier geschetste vreeselijkheden schijnen, naar de woorden, te zijn voorgekomen, wat niet moeilijk te begrijpen is. — פרים, *hun lijfsvrucht*. Het mannelijk aanhangsel voor het vrouwelijk, gelijk zoo dikwijls. — טפחים, zelfstandig naamwoord van טפח, *vuist*, (zie vs. 22, waar het werkwoord voorkomt) *met de handen koesteren*. — In de klacht ligt tegelijk de bede, om aan deze ellende een einde te maken.

22. תקרא, de toekomende tijd, vermoedelijk gekozen om den ת te gebruiken, die in de alphabetische orde der strophen noodig was, moet hier opgevat worden óf als verleden, óf als tegenwoordige tijd: *Gij roept nog steeds*. — מגורי מסביב. De uitdrukking מגור מסביב komt bij Jeremia herhaaldelijk voor: *alle verschrikkingen van alle zijden* tegelijk, oorlog, ziekte, honger enz. Het is meervoud van מָגוֹר en niet van מָגוּר, woning, *verblijf*, wat in den samenhang niet past. RASHIE verklaart: *mijne omwonenden*. — שריד ופליט, een bij Jeremia herhaaldelijk voorkomende verbinding. De groote overeenstemming in woordschikking en gebruik van typische uitdrukkingen tusschen ons boek en Jeremia's profetiën geven een sterken steun aan de traditie, die Jeremia voor den vervaardiger van ons boek houdt. — Het hoofdstuk sluit in diepe ellende, waarin nog altijd geen troost is te vinden.

HOOFDSTUK III. Waren de beide andere hoofdstukken samengesteld uit voor het meerendeel drieregelige strophen, bij wier begin de alphabetische orde wordt in acht genomen, ons hoofdstuk bestaat uit korte verzen, eveneens drieregelige strophen vormend, waarvan elke regel telkens met de opvolgende letter van het alphabet begint. Het is niet een *individu*, die zijn

כ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הַעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת : רְאֵה
יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי
כא טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא : שָׁכְבוּ לָאָרֶץ
חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶּחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם
כב אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ : תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב
וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי
אֹיְבִי כִלָּם :

ג

א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ : אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ
ב וְלֹא־אוֹר : אַךְ בִּי יָשֹׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם : בִּלָּה בְשָׂרִי
ג ד וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי : בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָה : בְּמַחֲשַׁכִּים

---

persoonlijk lijden beklaagt, maar één uit velen spreekt het ongeluk der vromen des volks in bittere jammerklacht uit. Dit blijkt uit den overgang uit het enkelvoud in het meervoud, vs. 22 en 40—47. — De zanger begint met de beschrijving der vreeselijke ellende der vromen in het hopelooze lijden (vs. 1—18), — verheft zich vervolgens door de gedachte aan Gods albarmhartigheid en voorzienigheid tot hopen op verbetering en redding (19—39) en komt zoo tot de erkenning van Gods gerechtigheid in de straf, die echter door de kwaadwilligheid der vijanden zoo hevig wordt, dat God de rechtvaardige klacht wel hooren moet (40—54). Dit vertrouwen leidt dan tot het gebed, waarin zich reeds de hoop baanbreekt, dat God helpen zal en wraak zal nemen op den vijand (55—66).

1. **ראה**, die beleefd heeft. — בשבט עברתו, *de tuchtroede van* Gods *toorn*; IBN 'EZRA : 's vijands toorn. MENDELSSOHN : *de toorn* der ellende, עני ; deze wordt dan verder voorgesteld als een hardvochtig man, die zijne onderhoorigen met de meest mogelijke wreedheid tuchtigt.

2. Ook in dit en het volgende vers is *God* onderwerp. — חשך ולא אור, *duisternis en niet-licht*, lichtloosheid.

3. **ישב יהפך**, *keert hij telkens weder.* — בי, *tegen mij.* — ידו, *Zijne* straffend slaande *hand.*

4. **בלה**, *Hij deed slijten*, eig. van kleederen, hier van het lichaam, als Job 13,28 en Ps. 49,15. — בשרי ועצמותי, de uiterlijke, weeke deelen van het lichaam; עצמותי, de meer inwendige, harde deelen.

5. Het beeld is ontleend aan eene belegering. — בנה ... ויקף, *bouwt een omgevend bouwwerk*, een ringmuur; één begrip in twee werkwoorden ontleed. עלי, *tegen mij.* — ראש ותלאה vormen het bouwwerk: hij bouwt op rondom mij, ראש = רוש, *bitterheid*, gif, — beeld voor *lijden*, תלאה. Beeld en toepassing staan hier naast elkander; *gif* als zinnebeeld van bitteren nood is zoo gewoon, dat de uitdrukking haar karakter als beeld heeft verloren.

7 deed Hij mij zitten, als d'eeuwig dooden. Richt afsluitheining voor
mij op, dat ik niet kan ontkomen — maakt zwaar mijn koop'ren
8 boeien. Ook als ik schrei en smeek, stopt 't oor Hij voor mijn
9 bede. Zet afgehouwen rots als heining op mijn wegen, laat
10 in het wild verloopen mijne paden. Een loerende beer is Hij
11 mij, een leeuw in verborgen schuilhoek. Mijn wegen doet Hij
afdwalen en scheurt mij 't vleesch van 't lijf, maakt tot ver-
12 woeste mij. Hij treedt Zijn boog en stelt mij op als doelwit voor
13 den pijl. Deed komen in mijn nieren Zijns pijlkokers kind'ren.
14 Zoo werd ik tot spot voor gansch mijn volk, hun hoonlied
15 gansch den dag. Hij maakte mij zat met bitterheid, en leschte
16 mij den dorst met alsem. Hij brak mijn tanden stuk door kiezel,
17 drukt neer mij in de asch. En zoo is versmaad mijne ziel van
18 vrede, vergeten heb ik 't goede. En ik spreek: verloren is
19 mijn levenskracht en mijn hoop vanwege den Eeuwige. Gedenk
20 mijn armoed' en mijn zwerven, alsem en gif. Gedenkt zij het,

---

6 komt letterlijk met Ps. 143,3*c* overeen. — In duisternis gaf Hij mij woning, במחי עולם, *als eeuwig dooden*, d. w. z. als de gestorvenen, die in den eeuwig langen nacht des doods in diepe duisternis verkeeren; — מחשכים, het duister des grafs. Anderen: *dooden der oudheid*; de pas gestorvenen verkeeren echter in even diepe duisternis als de reeds eeuwen lang in het graf liggenden.

7. גדר, sluit mij in een enge ruimte op; richt rondom de plek, waar ik mij bevind, een heg op, die mij belet te ontkomen. — נחשתי, *mijn koper* = mijn boeien; vgl. onze uitdrukking: „in de ijzers sluiten."

8. En des te erger is dit, daar God ook zijne beden niet hoort. — שתם = סתם, verstoppen, wil zeggen: stopt het oor dicht, om niet te hooren; niet: verstopt den uitgang uit 's menschen borst, zoodat hij niet bidden kan.

9. Hij heeft rotsstukken, גזית, uit rotsen *gehouwen steenen*, zooals zij voor de sterkste bouwwerken worden gebruikt, als afsluithaag op mijn wegen geplaatst. — נתיבותי, de door mijzelf gebaande *voetpaden*, waarop ik zeker was den weg te vinden, עוה, *heeft Hij verkeerd doen zijn*, heeft veroorzaakt, dat zij dood liepen en ik ze niet verder kon volgen. De zin is niet, dat hij gedwongen is op kronkelpaden te gaan, maar dat hij in het geheel niet verder kan.

10. Als dan alle kans op ontsnappen is benomen, valt Hij als een verscheurend dier op zijn prooi aan.

11. דרכי סורר, niet de leeuw, maar God *doet afwijken* mijn wegen, maakt eerst, dat ik van den goeden weg afdwaal, — of v. a. *onttrekt mij den weg*, zoodat ik niet ontkomen kan. — ויפשחני, in het Arameesch: *in stukken houwen*, verscheuren of afscheuren; hier het laatste, daar hij nog niet sterft.

13. בני אשפתו zijn de pijlen.

14. עמי, v. s. verkorte meervoudsvorm = עמים, *ik werd tot spot voor alle volkeren*. Men vergete echter niet, dat hier nog een éénling aan het woord is, die wel als type voor geheel Israël dient, maar toch moeilijk zeggen kan, dat alle volkeren hem bespotten. De zin is: allen, die mij vroeger gekend hebben, bespotten mij thans.

טז הוֹשִׁיבַנִי בְמֵתֵי עוֹלָם: גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי:
יז גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי: גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבוֹתַי
יח עִוָּה: דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אֲרִיֵה* בְּמִסְתָּרִים: דְּרָכַי סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי
יט שָׂמֵנִי שׁוֹמֵם: דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵץ: הֵבִיא
כ בְכִלְיֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ: הָיִיתִי שְׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם:
כא הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה: וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי
כב בָּאֵפֶר: וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה: וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי
כג וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה: זְכֹר־עָנְיִי וּמְרוּדַי לַעֲנָה וְרֹאשׁ: זָכוֹר תִּזְכּוֹר

---

15. **ויגרס**, enkel nog Ps. 119,20 voorkomend, hangt samen met גרש, *gestampte korrels* (Lev. 2,14) en beteekent in Kal: *verbrijzeld zijn*, in Hiph'iel: *verbrijzelen*. — בחצץ, *kiezelsteenen*, dus: hij brak mijn tanden stuk door mij kiezel te doen kauwen; evenals *asch eten*, is hier *steenen kauwen* het beeld voor leed en ellende. — הכפישני, verwant met כבש, *neerdrukken*.

17. **ותזנח** is derde persoon vrouwelijk en נפש onderwerp; niet tweede persoon mannelijk, waarbij *God* aangesproken onderwerp zou zijn. זנח beteekent eig. *stinken*, v. d. afschuw inboezemen, *versmaad zijn* (onovergankelijk Hos. 8,5) en ook: *versmaden*, overgankelijk (Hos. 8,3).

18. **נצחי**, eig. wat *vast en bestand* is; v. d. *levenskracht*, *levenssap* (Jes. 63,3 en 6). — De klagende vertwijfelt aan God en zijn toekomst en is der vertwijfeling nabij; — ואמר, ik dacht, *sprak in mijn hart*; — maar daar komt hem Gods naam op de lippen — en geeft hem kracht het vertrouwen op God niet te laten varen, — hij klaagt God zijn nood en bidt Hem om bijstand.

19. **זכר** is een gebiedende wijs en *God* aangesproken onderwerp. Met ons vers begint dan het tweede deel: de verheffing tot God. Anderen houden זכר voor een onbepaalde wijs en verklaren: *Gedenkend mijn ellende enz., . . . gedenkt het mijne ziel, dan buigt zij zich*. De afwisselende vorm van den onbepaalden wijs. in vs. 19 de samenstellings-vorm **זָכְר**, in vs. 20 de zelfstandige **זָכוֹר**, spreekt daar wel tegen; verder zou in deze opvatting cerst vs. 21 de nieuwe gedachte worden ingeleid, waardoor 1º. de drieregelige strophenbouw van het stuk wordt verbroken en 2º. de vs. 18 met veel sterker woorden uitgedrukte wanhoop vs. 20 in ותשח עלי נפשי vrij mat herhaald zou worden. De gedachte van 19—21 is deze: o God! denk aan mijn ellende, zooals die in 1—18 is omschreven (de עני, לענה en ראש komen uit 1,5 en 15 terug) — want als mijn ziel daaraan denkt, dan wordt zij slechts neergedrukt, niet vertwijfeld, en moet tot God zich wenden, — dit wil ik mij dan ook telkens voorhouden en vertwijfel dus niet; God alleen kan helpen, op Hem blijf ik daarom vertrouwen.

20. **זכור תזכור** is waarschijnlijk derde persoon vrouwelijk en נפשי ook onderwerp van het eerste versdeel. Anderen: *Gij*, God, *zult gedenken*; ותשח verklaart men dan: *dat gebogen is*; of: *gedenken zult Gij* zeker, *maar* intusschen *vertwijfelt mijn ziel*. — ותשח van שוח, *neerzinken*, v. d. *gebogen zijn*.

21 dan wordt mijn ziel in mij terneêr gedrukt. Dát wil ik mij
in 't hart terug steeds roepen, daarom blijf ik op Hem
22 hopen. Genade des Eeuwigen, dat wij niet zijn vernietigd —
23 want Zijn barmhartigheid is oneindig. Nieuw weer elken mor-
24 gen — groot is Uw trouw! — Mijn deel is de Eeuwige,
25 zeide mijn ziel; daarom wil op Hem ik hopen! Goed is de
Eeuwige voor wie op Hem hopen, voor de ziele, die Hem
26 zoekt! Goed is 't, in zwijgen te wachten op de hulpe des
27 Eeuwigen! Goed is 't voor wie man zal worden, te dragen
28 een juk in zijn jongelingsjaren! Laat eenzaam hij zitten en
29 zwijgen, als Hij het hem oplegt. Laat zijn mond hij leggen
30 in het stof — misschien is toch nog hoop! Laat hij de kaak
aan wie hem slaan wil, bieden, hij worde zat van schand'
31 en smaad! Want niet voor eeuwig zal de Heer verstoo-
32 ten. Want heeft Hij smart gebracht, Hij zal toch Zich ont-
33 fermen, naar Zijn groote liefdeblijken. Want Hij brengt
niet het lijden om de lust Zijns harten, droef'nis bren-
34 gend over menschenzonen! Te pletter te trappen onder zijn
35 voeten al de gevangenen der aarde, — Te buigen het
recht van een man voor het aanschijn des Allerhoogsten, —

---

21. זֹאת, *dit*, dat mijne ziel slechts *gebogen* wordt en de gedachte van vs. 18 onjuist is. Anderen: *dit*, het volgende, waardoor echter de samenhang naar strophenbouw verbroken wordt.

22. „Bewijzen van Gods genade zijn het, dat wij niet ondergingen" — met deze gedachte versterkt hij nu zijne hoop. — תמנו is eerste persoon meervoud = תַּמְנוּ (vgl. Num. 17,28); v. a. 3de persoon = תָּמְמוּ — parallel dan met het slot van het vers: *genade Gods — voorwaar zij heeft geen einde* enz.

23. חדשים, *nieuw zijn* Uwe חסדים, genadebewijzen לבקרים, *elken morgen;* dagelijks ondervinden wij ze weder; dit dringt den zanger tot de erkenning, dat God zijn woord gestand doet; רבה, *groot is uw trouw* aan het gegeven woord; anderen: *veel zijn* de bewijzen *Uwer trouw.*

24. חלקי, *mijn deel*, waarop ik als vast bezit kan bouwen (vergelijk Num. 18,20).

25—33 drukt de gedachte uit: dat God het onder alle omstandigheden goed met den mensch meent; zelfs al slaat Hij hen, dan nog is het om hun bestwil; laat hen zich slechts in 't ongeluk zoo gedragen, dat de bereiking van Gods voornemen mogelijk wordt.

26. Als God goed is voor wie op Hem hoopt, dan behoeft de mensch slechts in berusting het ongeluk te dragen, om zeker te zijn van eindelijke bevrijding. — ויחיל ודומם, v. s. twee bijvoegelijke naamwoorden: *en wachtend en zwijgend*, d. i. dan als één begrip genomen: *zwijgend wachtend;* anderen verklaren יחיל als werkwoord van חול = יהל, *dat men wachte, en* wel דומם, (een bijwoord) *zwijgend.* Daarom is het goed voor wie in donkere tijden zich man zal moeten toonen, reeds in zijn jeugd, in den tijd van frissche

וְתָשַׁח עָלֵי נַפְשִׁי : זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל : חַסְדֵי
יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו : חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה
אֱמוּנָתֶךָ : חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ : טוֹב
יְהוָה לְקַוָּו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ : טוֹב וְיָחִיל וְדוֹמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה :
טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו : יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל
עָלָיו : יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה : יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי
יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה : כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי : כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם
כְּרֹב חֲסָדָו : כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיְגֶּה בְּנֵי־אִישׁ : לְדַכֵּא תַּחַת
רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ : לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גֶּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן :

---

levenskracht, een juk van lijden te dragen; hij zal dan niet versagen, als in den ouderdom het lijden komen mocht.

28. Als God hem lijden geeft te dragen, zitte dus de mensch in rouw, *eenzaam* en zwijge berustend. — נטל, onderwerp is *God*, voorwerp על uit vs. 27.

29. *Legge in het stof den mond*, d. w. z. verootmoedige zich voor God, gelijk men zich voor een vorst smeekend ter aarde werpt. Spreke geen woord, den mond in het stof gebogen, in de stille verwachting: אולי יש תקוה.

30. Ja, zelfs biede hij zijn wang aan en drage menschensmaad zonder morren. Want 31—33: God blijft niet eeuwig toornen; na lijden gebracht te hebben, erbarmt Hij zich weer, כרב חסדיו, gelijk uit zijn vele, tallooze liefdebewijzen blijkt (31). En zelfs het lijden, dat God brengt, komt Hem niet uit 't hart, zoodat het Hem genoegen doet te kunnen straffen en leed te brengen (vs. 32), maar om den zondigen mensch terug te brengen. — וַיְגֶּה = ויגה.

34—36. Hoofdzin is ה' לא ראה, dat verwonderd vragend of betoogend kan opgevat worden: *God zou het niet zien?!* of: *God ziet het niet aan*, zonder te straffen; met het oog op het volgende komt mij de eerste opvatting aannemelijker voor. — ראה ל' wordt ook I Sam. 16,7 gebruikt. De zin is dan: dat de machtigen, hier misschien doelend op de wereldveroverende Chaldeërs, onder hun voeten vertrappen alle zwakken, die zij als gevangenen wegvoeren; dat in Israël en daarbuiten het strafrecht, משפט, verdraaid, in het burgerlijk recht, ריב, onrecht gepleegd wordt, — Zou God dat niet gezien hebben en dus daarom nu Israël, later ook den vijand straffen? Niets immers geschiedt buiten Gods weten en willen! — Anderen: „Zou Hij alleen straffen *om te vermorzelen onder Zijn voet allen op aarde*, die toch slechts *gevangenen* zijn in Zijne hand? En willekeur is het niet, zoo Hij straft, want: *te buigen het recht* enz. *is* zeker *tegen den wil des Allerhoogsten; Te krommen het recht, zou God het niet zien?* — נגד פני עליון, *voor het aangezicht des Allerhoogsten*, voor den rechter, die Ex. 22,7 e. a. p. האלהים en Ps. 82,6 בני עליון genoemd worden, omdat zij in den naam Gods rechtspreken.

36 Te verdrukken een mensch in zijn geding — de Heer zou het niet
37 zien!? Wie is 't, die sprak en dat geschiedde, wat de Heer niet
38 had geboden? Uit 's Allerhoogsten mond zou niet dus komen de
39 rampen en het goede? Wat heeft de mensch, die leeft, te klagen?
40 de man slechts over zijne zonden! Laat ons dus onderzoeken
onze wegen en doorvorschen en laat ons tot den Eeuwige weder-
41 keeren! Laat ons ons hart verheffen met de handen tot den
42 Almachtige in den hemel! Wij, wij pleegden afval en weer-
43 spannigheid, — Gij, Gij hebt ze niet vergeven! Bedektet U
met toorn en vervolgdet ons; Gij dooddet zonder mededoogen.
44 Gij hebt bedekt Uw aanschijn met een wolk, dat geen gebed
45 er door kon dringen! Tot vies veracht'lijk vuil deedt Gij ons
46 telkens worden te midden der natiën! Wijd sperren open
47 tegen ons hun mond al onze vijanden. Angst en valkuil over-
48 kwam ons, verwoesting en verbrijzeling! Van stroomen waters
vloeit weg mijn oog om de breuk van de dochter mijns
49 volks! Mijn oog stroomt uit, het houdt niet op, zonder stil-
50 stand, Totdat neerziet en schouwt de Eeuw'ge uit den hemel!
51 Mijn oog doet pijn mijn ziel om al de dochtren mijner stad!
52 Maakten jacht op mij als op een vogel, die om niets mijn
53 vijanden waren! Trachtten mijn leven te vertrappen in den
54 kuil en wierpen steenen op mij. Zoo golfde water over mijn
55 hoofd; ik dacht: ik ben afgesneden! Nu riep ik Uwen naam
56 aan, Eeuwige! uit de diepste groeve-diepte. Mijn stemme
hoort Gij, verberg dan niet Uw oor voor mijn in smeeken

---

36. לעות, *te krommen* het recht *van een* armen *mensch bij zijn twistgeding.*

37. Antwoord op de pas gestelde vraag, maar in vragenden vorm, waarop het antwoord enkel een beslist: neen! kan zijn. — ויהי, vrouwelijk: *het was.*

38 is evenzoo te verklaren. Daarom, omdat alles van God uitgaat, die niet uit lust tot kwellen pijn doet lijden — *wat heeft de mensch te morren, terwijl hij leeft;* גבר על חטאיו, v. s. *als hij slechts heerscher is over zijn zonden;* v. a. *een man, over de straf voor zijn zonde?* in beide opvattingen nog afhankelijk van מה יתאונן en dus deel van de vraag. Met RASHIE en nieuweren verklaren wij het als tegenstellend antwoord: niet over zijn lijden, neen, *over zijne zonden heeft de man zich te beklagen!*

40—54. Bekentenis der zonden en klacht over de wreedheid der vijanden.

40. עד ה', *tot den Eewwige toe,* tot wij Hem weer bereikt hebben.

41. אל כפים, *toegevoegd aan de handen*; laat ons niet enkel de handen, maar ook ons hart tot God opheffen. IBN 'EZRA: *laat ons op de handen ons hart als geschenk aanbieden.* — Met vs. 42 begint dan het gebed, in het tweede versdeel wordt God aangesproken.

43. סכותה באף, parallel met סכותה בענן van vs. 44, beteekent: *Gij bedekt U met toorn,* hult u in gramschap. — סכך beteekent: *bedekken* tot bescherming of verberging.

45. סחי, van סחה, Ez. 26,4, *vuilnis*; מאוס, zelfstandig naamwoord, *verachting*; één begrip in twee woorden.

לט לָעוֹת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃ מִי זֶה אָמַר וַתְּהִי אֲדֹנָי
לה לֹא צִוָּה׃ מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃ מַה־יִּתְאוֹנֵן
לו מ אָדָם חַי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָו׃ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה
מא עַד־יְהוָה׃ נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ נַחְנוּ
מב מג פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ סַכּוֹתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ
מד מה הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ סַכֹּתָה בֶּעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ סְחִי
מו וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃
מז מח פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשֶּׁבֶר׃ פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי
מט עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפוּגוֹת׃
נ נא עַד־יַשְׁקִיף וְיִרְא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל
נב בְּנוֹת עִירִי׃ צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ צָמְתוּ בַבּוֹר
נג נד חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ קָרָאתִי
נה שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ

---

47. **פחד ופחת**, ook Jer. 48,43, aan Jes. 24,1 ontleend. — **השאת**, van שאה, druischen, bulderen, *dreunen*, v. d. onder groot gedruisch *instorten*, zoo ook שאיה, Jes. 24,12.

48. Over dit ongeluk moet men weenen, tot God erbarmen toont. De zanger keert hier tot den eersten persoon enkelvoud terug, in zichzelf het volk verpersoonlijkend.

49. **מאין הפגות**, vgl. 2,18; *zonder ophouden*, niet te stillen. Anderen: *omdat er geen stilstand* in de ellende *is*.

51. **עוללה**, *doet leed*, pijn *aan mijn ziel;* mijn tranen, die mijn oogen pijn doen, vermeerderen nog mijn zielesmart. MENDELSSOHN: *mijn uitzicht doet mijn ziel verdriet.* — מכל, *wegens al* enz. MENDELSSOHN e. a. *meer dan al*, — het vers zegt dan: eigenlijk heb ik meer reden nog om over mijzelve te treuren, dan over mijn lotgenooten.

53. **צמתו**, de Kal, gebruikt in dezelfde beteekenis als de Hiph'iel Ps. 119,139 e. a. p. *vernietigen*; de verleden tijd staat hier voor de *poging*; zij trachtten mij in een groeve te vernietigen en wierpen steenen op mij, tegen mij. — **וַיַּדּוּ** = וידו.

54. **צפו**, *water steeg en zwom mij over het hoofd*, beeld voor levensgevaarlijken nood. — אמרתי, ik dacht, — **נגזרתי**, *ik ben afgesneden* van hulp of van Gods hand. Vgl. Ps. 88,6, waar מידך erbij staat.

55. **מבור תחתיות**, *groeve der onderste diepten der aarde*, vgl. Ps. 88,7. De verleden tijden, 56*b* in den wensch-vorm אל תעלם overgaande, drukken uit wat nog geschiedt.

57 lucht zich gevend angstgevoel! Gij zijt nabij op den dag, dat
58 ik U roep; Gij zegt: vrees niet! Gij voert, o Heer! de twistzaak
59 mijner ziel, Gij lost mijn leven in! Gij ziet, o Eeuwige! hoe
60 men mijn recht verkromt; — o oefen toch het recht voor mij! Gij
61 ziet al hunne wraak, al hunne plannen tegen mij! Gij hoort
62 hun smalen, Eeuwige! al hunne plannen tegen mij. De taal
der lippen van die mij bestrijden, en hun peinzen tegen mij
63 den ganschen dag. Hun zitten en hun opstaan, o aanschouw
64 het; ik steeds hun spotlied! Betalen zult Gij hun vergelding
65 naar 't werk hunner handen. Geven zult Gij hun verblinding
66 des harten — Uw vloek over hen! Vervolgen zult Gij met
toorn en hen verdelgen van onder den hemel des Eeuwigen! —

IV.

1 Ach! hoe wordt goud zoo dof, verliest zijn kleur het fijnst
metaal! worden rondgeworpen heil'ge steenen aan hoek van
2 alle straten! Zonen van Tsion, de kostbaren, opgewogen met
het fijnste goud — ach — hoe worden zij gerekend als aarden
3 kruiken, werk van pottenbakkershanden! Zelfs de wilde dieren
reiken den uier, zoogen hun welpen; — de dochter mijns volks
is tot wreedaard geworden, als struisvogels in de woestijn.
4 Vast kleeft des zuig'lings tong aan zijn verhemelte van dorst;
teere kleinen vragen brood, — die 't hun breekt, er is er

---

56. **לרוחתי**. Ex. 8,11 beteekent רוחה *verlichting*, verademing; hier vormt het met לשועתי één begrip: mijn smeeken, waardoor ik mijn bezwaard gemoed verlicht. Vgl. Job 32,20: *ik wil spreken, dat geeft mij verlichting*, אדברה וירוח לי.

58. **גאלת**, *treedt als* גואל *op*, als iemand, die voor mijn leven opkomt.

59. **עותתי**, van עות, *buigen*, — de mij toegebrachte onrechtmatige verdrukking. — שפטה משפטי, *richt mijn recht*, verschaf mij recht.

60. **כל נקמתם כל מחשבתם**, *al hunne wraakplannen*. — **לי**, *tot mijne schade* = עלי, dat sommige handschriften hier evenals vs. 61 hebben.

63. **מנגינתם** = נגינתם; verlengde vorm, misschien tot uitdrukking van het als refrein herhaalde spotliedje; zoo spotten de vijanden met mij, — maar Gij zult het niet langer verdragen (64—66).

65. **מגנת**, van נגן, *bedekken, verblinding des harten*, dat zij het naderend strafgericht niet zien en hun verderf tegemoet snellen; anderen van מגן, waarbij de דגש in den נ niet goed verklaarbaar is, — *overgave*, vernietiging. — תאלתך, van אלה, *vervloeking*; de woorden beteekenen: *uw vloek* kome *over hen*.

66. **שמי ה' = שמיך**, van het geheele gebied, waarover Uw hemel zich uitstrekt.

Hoofdstuk IV. In dit hoofdstuk wordt het lijden der verschillende klassen der bevolking geschilderd en als welverdiende straf voor zware

נ לְרֽוָחָתִי לִשׁוּעָתִי׃ קָרַבְתָּ בְיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃
נא נב רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי
נג שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃
נד נה שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ שִׂפְתֵי קָמַי
נה נו וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃
נז נח תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־
נט לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

ד

א אֵיכָה יֻעַם זָהָב יִשְׁנָא הִפְּחֵם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפַּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ
ב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז
ג אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לִנְבְלֵי־חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר׃ גַּם־תַּנִּין חָלְצוּ
ד שַׁד הֵנִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר כְּיַעֲנִים בַּמִּדְבָּר׃ דָּבַק
לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין

---

zonden voorgesteld. De bevolking heeft zwaar te lijden (1—6), want hare zonden waren groot (7—11). Deze strafoetening is het gevolg van de zonden van priesters en profeten eenerzijds (12—16) en van het ijdele vertrouwen op menschen aan den anderen kant (17—20). Doch al triumpheeren de vijanden thans, eens komt ook over hen de straf (21 en 22).

1. Onder de beelden van זהב, כתם en אבני קדש denkt de dichter aan al wat voornaam was en door zijne positie een heerlijk voorbeeld kon geven, zooals vs. 2 het beeld zelve uitwerkt. — יעם, van עמם, *donker zijn* (Ez. 28,3). — ישנא, van שנא = שנה, *veranderen*, hier van kleur (Malachie 3,6). — אבני קדש, *tot heilige doeleinden bestemde steenen*, beeld voor Israël, dat immers een „koningrijk van priesters" had moeten zijn en blijven.

2. היקרים, die, als zonen van het uitverkoren volk, hooge waarde hebben. — המסלאים. סלא = סלה (Job 28,16), opwegen. Vs. 3—5 beschrijven die geringschatting nader, beginnend met zuigelingen om met de vorsten te eindigen.

3. תנין, of de Kerie תנים, *woestijndier*, óf als verzamelwoord in het enkelvoud met het werkwoord in het meervoud, óf als meervoud te verklaren. — חלצו שד, *trekken de borst uit*, maken den uier voor hun jongen beter bereikbaar door hem naar buiten te rekken en van onder de haren van de vacht *te voorschijn te doen treden*. — כיענים, *als struisvogels*, die naar Job 39,16 hare jongen hard behandelen, als waren het niet de haren.

4. פרש = פרס, evenals Miecha 3,3, *brood breken* en te eten geven.

5 geen! Die plachten van lekkernijen te eten, versmachten in de
straten; die op purper zijn grootgebracht, omhelzen thans den
6 mesthoop. Grooter was de misdaad van de dochter mijns volks,
dan de zonde van Sedom, dat als in een oogenblik te gronde
7 werd gericht, waaraan geen hand geslagen werd! Blanker
waren haar gekroonden dan sneeuw, witter waren zij dan
melk; rooder van beendren dan koralen, saphierenstralend hun
8 gestalte! Donkerder dan zwartsel is hun gestalte thans, on-
herkenbaar zijn zij, dwalend door de straten; vast kleeft hun
9 huid hun op hun lichaam, droog geworden gelijk hout. Ge-
lukkiger waren gesneuvelden door 't zwaard, dan die door
honger sneven — want dezen vloeien henen, doorboord door
10 gebrek aan voortbrengselen der velden! De handen van anders
zoo meelijdende moeders kookten hare kinderen; zij dienden
tot een laaf'nis hun bij den breuk van de dochter mijns volks!
11 Ten volle heeft d' Eeuw'ge Zijn gramschap doen woeden, heeft
uitgegoten gansch de branding van Zijn toorn; en ontstak een
12 vuur in Tsion, dat verteerde hare grondvesten! — Nooit kon-
den gelooven de koningen der aarde, noch eenig bewoner der
menschenwereld, dat ooit zou komen verdrukker of vijand in
13 poorten van Jerusalem. [En toch is het geschied;] Door zon-
den harer profeten, wandaden van haar priesters, die ver-
14 gieten in haar midden bloed van rechtvaardigen. Dwalen
rond g'lijk de blinden in de straten, zijn bezoedeld met bloed;
15 tot men niet kan raken aan hun kleederen. „Weg daar!
onrein!" roepen zij hun toe, — „weg daar! weg daar! raakt
niet aan!" en als zij vluchten, ook dan nog zwerven zij —

---

5. **האכלים למעדנים** = אכלי מעדנים; evenals שתה met ב' verbonden voorkomt, kan in navolging van het Arameesch אכל met ל' gebruikt worden. Anderen: die aten *naar hartelust*, als bijwoord; minder waarschijnlijk. — האמנים, *die opgevoed zijn*. — תולע = תולעת שני, een hoogroode purperkleur, hier voor: kleeden van die kleur. — חבקו, *omarmen*, liggen uitgestrekt op mesthoopen.

6. De zonde van Jerusalem was grooter, en ook de straf, dan die van Sedom, waaraan geen vijand zijn woede kon koelen, maar dat plotseling als in een oogwenk verwoest werd. De twee beteekenissen van עון, *zonde* en *straf*, zijn hier beiden bedoeld; *de zonde en hare gevolgen*. — חלו, van חול, dat Hos. 11,6 van het zwaard gebruikt wordt: *zwaar rusten*, woeden.

7. **נזיריה**, *haar gekroonden*, vorsten. — אדמו עצם, *rood van beenderen waren zij*, het gebeente dan voor het lichaam gebruikt; anderen: *rood van kleur waren zij*, evenals v. s. Ex. 24,10. — פנינים zijn roode *koralen*. — ספיר גזרתם, Ibn 'Ezra: *uit Saphier is hun gesneden-zijn*, zij zijn als uit Saphier gesneden, zoo stralend; anderen: zoo schitterend en in het oog vallend *als Saphier is hun gestalte*; גזרה, *snit*, lichaamsbouw.

8. **בחוצות**, *in de straten*, tegenstelling van: te huis. — צפד, *vastgeplakt zijn*, zoo mager zijn zij; יבש, *verdroogd*, er zit geen vocht meer in.

ה לָהֶם׃ הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת הָאֲמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע
ו חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת׃ וַיִּגְדַּל עֲוֹן בַּת־עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה
ז כְּמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם׃ זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב
ח אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר גִּזְרָתָם׃ חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם
לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָּעֵץ׃
ט טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזְבוּ מְדֻקָּרִים
י מִתְּנוּבוֹת שָׂדָי׃ יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ
יא לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ
יב חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסֹדֹתֶיהָ׃ לֹא הֶאֱמִינוּ
מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכֹל יֹשְׁבֵי תֵּבֵל כִּי יָבֹא צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ ת
יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֹנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִים׃
יד נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃
טו סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ

---

9. יזבו, het beeld: de honger als zwaard, dat slachtoffers maakt, wordt vastgehouden; *zij vloeien weg*; als het bloed bij een door het zwaard doorboorde, vloeit hun leven weg, als waren zij door 't hongerzwaard *doorstoken*. — מתנובות, *bij gemis aan voortbrengselen*. Anderen: *want zij*, de doorboorden, hun leven *vloeit weg, doorboord* als zij zijn, — zij zijn gelukkiger *dan* de *als veldvruchten* verteerden, de jonge kinderen, die hunnen moeders als spijze dienden, als waren zij veldgewassen.

10. Of רחמניות bij ידי, of bij נשים behoort, is niet zeker. — לברות = ברות, Ps. 69,22, maaltijd, spijs.

13. Priesters en valsche profeten zijn oorzaak, dat het ongelooflijke toch is geschied. Jer. 26,7 beschrijft, hoe Jeremia aangeklaagd werd om ter dood te worden veroordeeld wegens zijne verkondiging van den ondergang des tempels. Vgl. ook voor de slechte handelingen van priesters en profeten Jer. 6,13–15; 22,11; 27,10 e. a. p.

14 en 15 beschrijven den tegenwoordigen toestand der mannen, waarbij de dichter speciaal de priesters op het oog heeft. — עורים, vgl. Deut. 28,28. — נגאלו, een uit Niph'al en Poe'al samengestelde vorm. — בלא יוכלו יגעו, *zonder dat men kan aanraken;* יכול kan of met ל of door eenvoudige nevenschikking met het hoofdwerkwoord verbonden worden; anderen: *aan wat zij* naar de wet *niet konden* (= mochten) aanraken, *raken zij met hunne kleederen*, nl. aan de tallooze op de straten liggende lijken; zij zijn immers als blinden, zien ze dus niet, zoodat zij aanraking konden vermijden.

15. Men gebruikt tegen hen de waarschuwing, die Lev. 13,45 den melaatsche is voorgeschreven te roepen, teneinde zijne medeburgers voor verontreiniging te behoeden. Of קראו למו vertaald moet worden: *riep men*

men zegt onder de volkeren: zij mogen niet langer verwijlen!
16 Des Eeuwigen toornende blik heeft hen verdeeld, — Hij zal niet
meer hen aanzien — der priesters aangezicht ontzagen zij zelfs
17 niet, en ouden wilden zelfs zij niet begenadigen. Nog altijd
echter smachten onze oogen naar hulp voor ons — toch ijdel!
met al ons wachten, zien wij wachtend uit naar een volk, dat
18 toch niet helpen kan! Men beloert onze schreden, dat niet meer
gaan men kan op onze pleinen; nabij is onze tijdgrens, vol
19 zijn onze dagen, ja, ons eind is gekomen! Lichter van vlucht
waren onze vervolgers dan arenden aan den hemel; op de
bergen zetten zij vol vuur ons na, in de woestijn zelfs leggen
20 hinderlagen z' ons! De levensgeest in onzen neus, de gezalfde
des Eeuwigen, werd verstrikt in hun vangkuilen, — van wien
wij bij ons zelve zeiden: „Onder zijn schaduw zullen wij leven
21 onder de natiën!" Verblijd u, verheug u, gij dochter van
Edom, die daar woont in het land van 'Oets! doch ook aan
u komt wis de beker eens voorbij — gij zult beschonken wor-
22 den en u van zelf ontblooten! Ten eind' is dan uw schuld,
gij Tsionsdochter! dan zal niet langer Hij in ballingschap u
laten; dan ook bedenkt Hij uwe misdaad, Edomsdochter! legt
bloot uw vele zonden!

---

elkander toe, zoodat de voorbijgangers elkander waarschuwen, of wel: *riepen zij*, de onreine priesters, *hun*, den voorbijgangers, *toe*, staat niet vast. Mij komt het laatste waarschijnlijker voor, daar ook Lev. t a. p. de melaatsche zelf verplicht wordt voor verontreiniging te waarschuwen. — כי נצו גם נעו, *Als zij vluchten*, worden zij *ook* nog tot voortdurend *zwerven* gedwongen, daar de volkeren hen in hun midden niet willen dulden; נצו, van נצה = נצא, Jer. 48,9, *vluchten*, eigenlijk *vliegen*, samenhangend met נוצה, *vederen*, zooals reeds IBN 'EZRA opmerkt. MENDELSSOHN vertaalt de laatste woorden: *men zal* hen *nooit meer vreezen*, zeggen de heidenen; in den samenhang m. i. weinig passend.

16. פְּנֵי ה׳, Gods *toorn*. — חלקם, *heeft hen verstrooid*, evenals Gen. 49,7. — לא נשאו פנים . . . נשא פנים beteekent: op iemands stand, waardigheid of ouderdom letten bij de rechtspraak; hier synoniem met חנן en dus *ten zijnen gunste* deze in aanmerking nemen. Het eerste versdeel is waarschijnlijk nog den volkeren in den mond gelegd: zij mogen zich in ons midden niet ophouden, want Gods toorn treft hen en zal nooit zich van hen afwenden; Hij zal nooit weer *in genade naar hen kijken* (להביטם); het tweede deel geeft de houding dier volkeren aan, die zij dientengevolge tegen Israël aannemen.

17. עודינה, een vreemde vorm, daar עוד met aanhangsels nooit den meervoudsvorm aanneemt; *de Kerie* עודינו geeft de vertaling: *zoolang wij leven*; de *Kethieb* עוֹדֵינָה *zoolang zij*, de oogen, *er zijn;* het schijnt echter, dat עוד hier in den zin van עד gebruikt is en עֲדֵינָה dan hetzelfde is als עֲדֶן, Pred. 4,2 en 3; *nog steeds*, een verlengde vorm dus, onder den invloed van het volgende תכליה zoo gevormd. Het schijnt te doelen op de ook na den val van Jerusalem nog van Egypte verwachte hulp. תכליה אל, *versmachten* onder tranen uitziend *naar onze hulp*. — עזרתנו הבל, *onze hulp, hulp*

מז אָמְרוּ בַגּוֹיִם לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר : פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף
מח לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ *זְקֵנִים לֹא חָנָנוּ : עוֹדֵינָה
תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צָפִינוּ אֶל־גּוֹי לֹא
מט יוֹשִׁיעַ : צָדּוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ
נ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ : קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־
הֶהָרִים דִּלָּקְנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ : רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה
נא נִלְכַּד בְּשִׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם : שִׂישִׂי
וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶת *בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס
נב תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי : תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ
פָּקֵד עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל חַטֹּאתָיִךְ :

---

van ijdelheid, die toch niets geeft. — בצפיתנו, *bij ons wachten*, niet: *op onzen wachttoren*, daar er dan על, niet ב, moest staan.

18—20. Wij hopen nog steeds — en toch zijn wij zoozeer in de macht der vijanden, dat al onze schreden bespied worden, het is gedaan met het volk, alle pogingen tot ontkomen zijn mislukt, zelfs de koning is den vijand in handen gevallen.

18. צָדּוּ, van צדה, *beloeren*. Onderwerp zijn de Chaldeërs.

19. De vergelijking van den vijand met arenden, ontleend aan Deut. 28,48. — דלק, eig. *branden*, vandaar: *woedend vervolgen*, vgl. Gen. 31,36. Zelfs op de bergen in de woestijn, in de onherbergzaamste oorden, vinden wij geene rust.

20. De gezalfde Gods, onze koning, die voor ons volk is, wat de levensadem is voor het leven en voortbestaan van het lichaam, is gevangen. — בשחיתותם, een verlengde vorm van שחת, *vangkuil*, misschien tegelijk het begrip שחת, *verderven* uitdrukkend. — בצלו, *onder zijn* beschermende *schaduw* zullen wij als volk misschien voortbestaan onder de heidensche natiën. Zoolang de koning nog in hun midden leeft, verbindt men aan zijn persoon al de hoop op de verwezenlijking der hem en zijn huis gegeven Goddelijke beloften.

21 en 22. Toch is het met Israël niet gedaan! Al kan Edom nu zich in Israëls val verheugen — ook hij wordt door het onheil eens getroffen. — כוס, de *lijdensbeker* zal, rondgaande onder de volkeren, *ook* eens *aan hem voorbijkomen* en hij zal gedwongen worden tot beschonken wordens toe te drinken. Vgl. Jer. 25,15 voor het beeld. — Het land 'Oets lag naar Jer. 25,20 aan de grens van Idumaea. — והתערי, *en zult u ontblooten*, ontbloot worden zal uwe schande, ingevolge uw dronkenschap (als Gen. 9,22) — beeld der schande, die Edom treffen zal; vgl. Nachoem 3,5.

22. *Dan is uw straf geëindigd*, Juda! uwe schuld geboet; Israël keert uit de ballingschap terug en Gods strafgericht treft Edom, welks zonden God *openbaar maakt*, d. w. z. bestraft; in de straf doet God de menschheid de misdadigheid des bestraften erkennen. Ons hoofdstuk sluit zoo met de in vaste, heilige overtuiging uitgesproken Messiaansche toekomstverwachting.

V.

1 Gedenk, o Eeuwige! wat ons is overkomen; zie neer toch
2 en aanschouw den smaad, ons aangedaan! Ons erfland is aan
3 vreemden toegevallen, onze huizen aan buitenlanders. Weezen
zijn wij geworden, zonder vader, — onze moeders zijn als
4 weduwen. Ons eigen water drinken wij voor geld, ons eigen
5 brandhout komt voor koopprijs slechts weer ons ter hand. Op
onze halzen worden wij vervolgd; wel zijn wij gansch ver-
6 moeid, ons wordt geen rust gelaten. Naar Egypte reiken wij
7 de hand, naar Asshoer ook om zat aan brood te worden. Onze
vaderen zondigden — zij zijn er niet meer — en wij, wij
8 hebben hunne zondenschuld te dragen. — Slaven heerschen
over ons, en niemand is er, die uit hunne hand ons vrijmaakt.
9 Met gevaar van ons eigen leven brengen wij ons brood, wegens
10 het zwaard [dat loert] in de woestijn. Onze huid is door-
11 gloeid als een oven door ziedende hitte van honger. Vrou-
wen deden in Tsion zelf geweld zij aan, maagden in steden
12 van Juda! Vorsten zijn door hunne hand gehangen; het aan-
13 gezicht van oudsten zelfs wordt niet geëerd. Jonge mannen
droegen 't molenjuk; en bijna knapen nog, zij struik'len
14 onder 't hout. Oudsten hielden op te zitten in de poort;

HOOFDSTUK V. Dit Hoofdstuk bestaat uit tweeregelige verzen, waarbij echter, hoewel het verzenaantal ook 22 is, de alphabetische orde der beginletters niet is gevolgd. Het begint met de bede tot God, Juda's schande te gedenken, 1; 2—7 en 8—16 schilderen dan de ellende, vs. 7 en 16 vormen het slot der beide deelen, met de erkentenis, dat zij de zonden hunner vaderen en hunne eigene te dragen hebben. Vs. 17 en 18 leiden dan met een recapituleerende beschouwing de bede om redding, 19—22, in. De dichter spreekt in den eersten persoon meervoud, in naam der volksgemeenschap.

2. Het vaste bezit, erfland en huizen, is aan vreemden overgegaan. — נהפך, voor *overgang van eigendom*, als Jes. 60,5.

3. Hulpeloos zijn wij als vaderlooze weezen; onze vrouwen verlaten, als waren zij weduwen. Men heeft hier bij אב ואין niet aan den koning te denken.

4. Wij leven in gebrek en ontbering, verergerd nog door het bewustzijn, dat wat wij met moeite nu eerst verwerven, eigenlijk ons eigen goed is. *Water* en *brandhout* om te koken, als eerste levensbehoeften, die het land zelve zonder menschenarbeid levert, en waarvoor zij toch zware belastingen te betalen hebben, alvorens ze te mogen nemen. — יבואו, *komt naar huis* = wordt naar huis gebracht; anderen: *komt te koop*, wordt verkocht.

5. עַל צַוָּארֵנוּ, wij worden zoo vervolgd, *dat men ons voortdurend op den nek zit*, de vijanden zitten ons steeds op de hielen; wij zijn doodmoede, en nog kunnen wij niet even op verhaal komen, maar worden rusteloos voortgejaagd. IBN 'EZRA: ons hout *op onzen nek, worden wij vervolgd*, en men neemt het ons af, zoodat *wij moeite ons gaven, zonder dat ons* iets *gelaten wordt* van hetgeen wij met zooveel opoffering dachten verkregen te hebben.

6. נתנו יד, *reikten wij de hand*, ons onderwerpend, om maar eenvoudig brood te hebben om ons zat te eten.

ה

א זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה* וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ : נַחֲלָתֵנוּ
ב נֶהְפְּכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים : יְתוֹמִים הָיִינוּ *אֵין אָב
ג אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת : מֵימֵינוּ בְכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִמְחִיר
ד יָבֹאוּ : עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ *לֹא הוּנַח־לָנוּ : מִצְרַיִם
ה נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם : אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ *אֵינָם *אֲנַחְנוּ
ו עֲוֹנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ : עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָּנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם :
ז בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר : עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר
ח נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב : נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי
ט יְהוּדָה : שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ : בַּחוּרִים
י טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ : זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ

---

7. Wij lijden schijnbaar meer, dan wij verdienen — geen wonder, wij dragen, behalve onze eigen schuld, mede de gevolgen der misdaden onzer vaderen, die lang reeds zijn heengegaan. Vgl. Jer. 16,11, waar ook de misdaden der vaderen en de schuld van het tegenwoordige geslacht als oorzaak van den ondergang wordt aangewezen.

8. עבדים, de Chaldeërs, zelve *slaven*, gebukt onder tyrannieke overheersching, en zoo laag staande, dat zij ons eigenlijk als slaven moesten dienen, *heerschen over ons*.

9. בנפשנו, *voor den prijs van onze ziel*, met gevaar van ons leven, נביא, *brengen wij* naar huis *ons brood* wegens de rooverbenden van Beduïnenstammen uit de woestijn, die ons aanvallen, uitplunderen en dooden. Het doelt op het *binnenhalen*, נביא, van den toch reeds zoo slechten oogst, wat slechts onder voortdurenden strijd met de Beduïnen mogelijk was.

10. En wat wij dan binnenhalen, stilt nog onzen honger niet, maar *verhit is onze huid*, d. w. z. ons lichaam gloeit als een oven van koorts, *tengevolge van* זלעפות, van זעף, *de hitte van den honger*, den door honger veroorzaakten koortsgloed.

11—13. Verder worden wij persoonlijk mishandeld, vrouwen en meisjes onteerd in de straten, vorsten opgehangen, בידם, *door hun*, der vijanden, *hand*; de ouden, לא נהדרו = *onwaardig behandeld*, met smaad bejegend.

13. Jonge mannen worden tot zwaren arbeid gedwongen. — טחון נשאו, v. s. *nemen zij*, de vijanden, *weg naar het malen*, dwingen hen tot arbeid in den molen; waarschijnlijk echter is טחון een zelfst. naamwoord: *het maalwerktuig*, en de zin is: zij dragen het juk, waarin anders een dier, os of ezel, gespannen wordt om den molen te draaien; of: *dragen den molen*, den verplaatsbaren handmolen van de eene plaats naar de andere; het malen geschiedde in den regel door slaven (Recht. 16,21). — ונערים, *jongelingen*, bijna nog knapen. — בעץ, *onder den last van het* hun opgelegde *hout*, dat zij moeten dragen, כשלו, *struikelen zij*, vallen zij bijna neder.

14. משער, *uit de poort*, waar de terechtzittingen gehouden werden en waar dientengevolge ook de ouden van dagen, die niet meer werken, tot

מגלת קהלת.

DE PREDIKER.

טו בְּחוּרִים מְנַגִּינָתָם : שָׁבַת מִשְּׂשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחוֹלֵנוּ :
טז נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ : עַל־זֶה דָּוָה
יז דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ : עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם
יח שׁוּעָלִים הָלְכוּ־בוֹ : אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדֹר
יט וָדוֹר : לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים : הֲשִׁיבֵנוּ
כא יהוה ׀ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה* חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : כִּי אִם־מָאֹס
כב מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד :

הפטרה

השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם :

15 jonge mannen met hun snarenspel. Gansch opgehouden blijd-
16 schap onzes harten — veranderd is in rouw ons rijgedans! Ge-
vallen is de krone van ons hoofd — wee ons, wee, dat wij gezon-
17 digd hebben! Daarover is ons ziek het harte, om al dit onheil zijn
18 verduisterd onze oogen. Om Tsions berg, tot woestenij geworden,
19 waar vossen heen en weer voortdurend loopen! Doch Gij,
o Eeuwige! troont in eeuwigheid, Uw troon bestaat voor alle
20 geslachten! Waarom zoudt Gij voor eeuwig ons vergeten,
21 verlaten ons tot in lengte van dagen? Voer ons terug, o
Eeuwige! tot U, dat wij dan wederkeeren; vernieuw, als in
22 't verleden, onze dagen! Het zij dan, dat geheel G' ons zoudt
verachten, vertoornd op ons zijn ten hoogste zeer. —

Voer ons terug, o Eeuwige! tot U, dat wij dan wederkeeren; vernieuw, als in 't verleden, onze dagen!

gezellig praten bijeenkwamen. De poort is verlaten, men heeft geen lust meer om een praatje te houden, om te zingen en te dansen.

16. עטרת ראשנו, *de kroon is ons van 't hoofd gevallen*, de roem, de eer des volks, is verloren — *wee ons*, dat zijn de gevolgen onzer zonden!

17. היה דוה לבנו = *hebben wij zielsverdriet;* על זה, samenvattend, על אלה, meer ontledend; over *alles samen* treurt onze ziel, over *ieder op zichzelf* weent ons oog.

18. Het ergst van al is echter de verwoesting van Tsion, waar שועלים, *vossen*, of v. a. *Sjakals*, הלכו, Pi'el, *heen en weer loopen*, als ware het hun vast verblijf.

19. Doch al is Tsion verwoest, Gods troon staat toch tot in eeuwigheid en Hij, als Redder, als God der liefde en des heils, zal toch weer eenmaal helpen.

20. לארך ימים, *in lengte van dagen*, levenslang.

21. Neem ons weder als Uw volk aan, en wij zullen Uwe dienaren weder worden; dit is, naar het slot, de zin van dit vers.

22. כי אם, *dan alleen*, na een negatieven zin, die hier gedacht moet worden: Gij zult ons niet in dezen toestand laten, *tenzij*, enz. Vgl. Jer. 14,19. — Bij de Synagogale voorlezing wordt vs. 21 aan het slot herhaald, om met een duidelijk sprekende bede ten goede te sluiten; zoo ook aan het slot van Jesaja, Mal'achie en Kohéleth.

DE PREDIKER.

I.

1 Woorden van Kohéleth, zoon van David, Koning te Jeru-
2 salem: o, IJdelheid der ijdelheden, zegt Kohéleth, ijdelheid
3 der ijdelheden! alles is ijdel! Welk gewin komt den mensch

HOOFDSTUK I. 1 vormt het opschrift van het boek. Hoewel in het algemeen in de oud-rabbijnsche geschriften de in ons boek verkondigde „wijsheid", חכמה, aan koning Salomo wordt toegeschreven, komt reeds in de bekende mededeeling omtrent het auteurschap der verschillende bijbelboeken (Baba Bathra 14) het denkbeeld voor, dat Chizkija en zijne tijdgenooten ons boek zouden hebben *geschreven*. Evenals met het, evenzeer aan Salomo toegeschreven, Spreukenboek het geval is, zoude dan in den tijd van Chizkija de oud-Salomonische wijsheid zijn *verzameld*, die ten deele als Spreuken in den volksmond leefde, anderdeels in korte aanteekeningen bewaard gebleven was en dan door Chizkija's tijdgenooten zou zijn uitgewerkt. Terwijl het Spreukenboek ook uiterlijk de kenmerken draagt van eene verzameling van stukken uit verschillende tijden en van meerdere schrijvers, maakt ons boek meer den indruk van een aaneengesloten geheel, al moet men toegeven dat sommige gedeelten geheel het karakter van eene spreukenverzameling dragen. Tal van bezwaren rijzen echter tegen het auteurschap niet alleen van Salomo, maar ook van Chizkija of een zijner tijdgenooten. Tot het denkbeeld, dat Salomo of Chizkija de schrijver van ons boek zoude zijn, leidde vooral het opschrift, waar Kohéleth zich noemt: *zoon van David* en *Koning in Jerusalem*, titels, waarmeê hij zich in het boek zelve nog herhaaldelijk noemt; bovendien beschrijft hij zich als rijk, wat vooral op Salomo past. Toch laten zich sommige plaatsen moeilijk met de onderstelling vereenigen, dat Salomo de schrijver van ons boek was; zoo bijv. 1,16 waar hij zich grooter in wijsheid noemt, dan *allen, die vóór hem in Jerusalem waren*, — wat Salomo niet goed zeggen kan, daar slechts David vóór hem in Jerusalem zijne residentie had. Bovendien ziet men geen grond, waarom een koning als schrijver zich achter een pseudoniem Kohéleth zou verbergen, en anderzijds zijne anonymiteit weer zou opheffen door bijvoeging van titels, die den sluier van onbekendheid al te doorzichtig zouden maken. — De taal van het boek, vaak herinnerend aan die van de oudst geredigeerde bestanddeelen van Mishna en Boraitha, doorweven met Arameesche stamwoorden en woordverbindingen, spreekt verder tegen een zoo hoogen ouderdom van ons boek. Hoewel nu bij de beoordeeling van het taaleigen der Bijbelboeken in den regel zeer subjectief te werk wordt gegaan (vgl. onze aant. Hoogl. 1,1), valt, wat ons boek aangaat, niet te ontkennen, dat het niet den stempel draagt, wat taal en stijl betreft, te behooren tot een der klassieke perioden der oud-Hebreeuwsche letterkunde; het vertoont in taal en stijl noch den soberen eenvoud van Salomo's tijd, noch den gloed en den rijkdom van Jesaja's stijl. Taal en stijl verwijzen ons dus naar een periode, die na den terugkeer uit de Babylonische gevangenschap valt. — Zeer subjectief komen mij daarentegen de beschouwingen voor, gewijd aan den *inhoud* van het boek, om daaraan argumenten te ontleenen voor het bepalen van den tijd van den schrijver. Er worden in het algemeen

מגלת קהלת.

א

א דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָם׃ ב הֲבֶל הֲבָלִים אָמַר
ג קֹהֶלֶת הֲבֶל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל׃ מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם

denkbeelden in uitgesproken, die in *iederen* tijd bij hen, die over de groote vragen van wereld- en levensbeschouwing beginnen te denken, zullen opkomen en het gaat m. i. moeilijk anders, dan door een vooropgezette meening als maatstaf te kiezen, de in ons boek besproken verschillende ideën aan bepaalde richtingen, secten of stelsels te verbinden. De nieuwere schrijvers, ieder zijn eigen weg gaande in de bepaling van schrijver en ontstaanstijd van ons boek, verschillen zoozeer van meening, dat het zelfs bijna ondoenlijk is een overzicht te geven van hunne denkbeelden. Over een periode van niet minder dan vijf eeuwen verdeelen zich de personen, wien het auteurschap van ons boek wordt toegeschreven, — van af een tijdgenoot van 'Ezra tot op een Jerusalemsch burger ten tijde van Herodes; — wél een bewijs, dat de argumenten aan taal en stijl ontleend, slechts negatieven invloed kunnen hebben en niets kunnen bijdragen tot positieve vaststelling van den tijd des schrijvers. — Ons komt het meest aannemelijk voor, dat ons boek een werk is van een tijdgenoot van 'Ezra, die, tal van oude spreuken in zijn boek opnemend, de beschouwingen zijner tijdgenooten te boek stelde, en daarbij gebruik maakte van oudere bronnen, misschien wel aan de koningsarchieven ontleend. Zoo bevat dan ons boek inderdaad veel koningswijsheid, en zijn de titels, die de schrijver zich toelegt, niet eenvoudig fictief. — קהלת. De stam קהל beteekent: *verzamelen* van menschen; ons woord dus niet: *verzameling* van spreuken; de vrouwelijke vorm van deelwoorden wordt in 'Ezra en de Mishna herhaaldelijk gebruikt voor het afgetrokken begrip, dus eig.: *vergadering*, het vergaderen, en *het spreken* in eene vergadering; en ook voor mannelijke personen, die de handeling doen (vgl. 'Ezra 2,55 e. a. p.); vandaar dan = מקהיל, de *spreker* in eene vergadering; vandaar de aan Septuaginta ontleende titel van ons boek: *de Prediker*. Ook deze titel gaf aanleiding, Salomo voor den schrijver te houden, daar I Kon. 8,1 van dezen gezegd wordt, dat hij het volk *in vergadering bijeenriep*, יקהל, en als spreker voor hen optrad. — בן דוד, *zoon* of *nakomeling* van David. — מלך, *koning*, v. a. *aanzienlijke*, vooral omdat de schrijver 2,4 vv., waar hij zijne grootheid beschrijft, niets vermeldt, wat aan een *koning* doet denken.

2. Van 2—11 vormt de inleiding van ons boek, zooals reeds SIPORNO opmerkt. — הבל הבלים. הבל, eig. *adem*, damp, — is tegenstelling van het *vaste*. De Semiechoeth-vorm הֶבֶל voor הֶבֶל of הֶבֶל is naar het Arameesch gevormd. Het is de grondgedachte van het boek, die hier is uitgesproken: al het ondermaansche is ijdel.

3. יתרון, *wat over is*, v. d. òf blijvend *voordeel*, òf *voorrang*, voortreffelijkheid. — תחת השמש, *onder de zon*, telkens in ons boek terugkeerende uitdrukking voor: de aardsche wereld.

4 met al zijn moeite, die hij zich geeft onder de zon? Een ge-
slacht gaat heen en een ander geslacht komt; en de aarde
5 blijft in eeuwigheid bestaan. En de zon gaat schijnen en de
zon gaat onder; en naar haar plaats met verlangen strevend,
6 gaat zij daar weer op. Gaat naar het zuiden en draait naar
het noorden, steeds maar draaiend gaat de wind, en op zijn
7 draaiïngen komt de wind terug. Alle stroomen gaan naar de
zee en de zee wordt niet vol; naar de plaats, waarheen de
8 stroomen gaan, daarheen gaan zij telkens weder. Alle dingen
zijn in voortdurend zich vermoeien, geen mensch vermag ze
uit te spreken; geen oog wordt zat te zien en geen oor wordt
9 vol van hooren. Wat geweest is, dat is het wat zijn zal; en
wat geschied is, dat is het wat geschieden zal; en niets nieuws
10 is er onder de zon. Is er een zaak, waarvan men zegt: „Zie,
dit is nieuw," — lang reeds was het een eeuwig lange tijd,
11 die er vóór ons was. Geen herinnering is er voor de vroe-
geren en ook aan de lateren, die er zijn zullen, hun zal
geen aandenken zijn bij hen, die nog later zullen zijn. —
12 Ik, Kohéleth, ben koning geweest over Israël te Jerusalem.

---

4. De geslachten der schepselen op aarde wisselen elkander voortdurend af en slechts doordien telkens andere *individuen* optreden, kan men van eeuwig bestaan der aardsche wereld spreken. — הארץ = *de aardsche wereld*, hier niet: *de aardbol*, maar de schepselen op aarde. De kringloop van ontstaan en vergaan gaat onophoudelijk voort.

5. שואף, eig. *naar iets happen*, met verlangen naar iets streven. Het *ondergaan*, (בוא) eig. binnengaan in haar woning, der zon is geen zich ter ruste begeven, maar een verder voortgaan op hare baan om 's morgens weer op te komen. *Hijgend* gaat zij, zonder zich rust te gunnen, weer verder naar hare plaats, waar zij dan weer zal opkomen. MENDELSSOHN: *en naar hare plaats, daarheen werpt zij verlangend* reeds *straalen*.

6 slaat geheel op den wind; het is een voortdurend afwisselen van richting, maar toch — tot zijn kringloop keert hij telkens weer terug — eeuwige wisseling den voortduur eigenlijk vormend. Dat de wind van Zuid naar Noord gaat, is natuurlijk niet zoo zeer regel, als dat de zon van Oost naar West haar loop neemt; maar doordien vs. 5 indirect Oost en West noemt, worden vs. 6 de beide andere windstreken als voorbeeld genomen; maar dan de gedachte verduidelijkt in סובב enz. — סובב, *een kringloop makend*, dat wil zeggen: alle hemelstreken doorloopend. — סביבותיו, *het zich in kringloop bewegen*. Sommigen meenen, dat het eerste versdeel nog op de *zon* slaat, die in het Oosten opkomend, door het Zuiden naar het Noorden gaat; — m. i. een minder juiste opvatting, die de beschrijving van den loop der zon onnoodig rekt.

7. הנחלים, meest algemeene naam voor: *stroomend water*, beken en rivieren. Alle stroomen storten zich, direct of indirect, in de zee, — deze wordt echter nooit vol, — het water vloeit dus weer af, al zien wij het niet. De weg is steeds weer naar de zee, — de zee voedt weder, hetzij door in den vorm van regen nedervallend verdampt water of op andere wijze, de bronnen, die de stroomen vormen — en deze gaan dan weer naar de zee, — eeuwige kringloop dus weder. Het gebruik der deelwoorden

ז בְּכָל־עֲמָלוֹ שִׁיעֲמַל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא
ח וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת׃ וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶל־
ט מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם׃ הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־
צָפוֹן סוֹבֵב סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ׃
י כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם
יא שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלֶכֶת׃ כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים
לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן
יב מִשְּׁמֹעַ׃ מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה
יג וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ
יד הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵינוּ׃ אֵין זִכְרוֹן
לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם
טו שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃ אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָם׃

---

bij deze beschrijvingen wijst op het eeuwig hetzelfde blijvende, dat zich steeds herhaalt.

8. Samenvattend, wat in de vorige verzen door voorbeelden is gestaafd, zegt de schrijver: in het algemeen dus *alle dingen vermoeien zich*, zijn in voortdurenden kringloop, in rustelooze, vermoeiende bezigheid. Anderen: *alle woorden zijn vermoeid*, vruchteloos om deze eeuwige wisseling te beschrijven; n. a. *alle dingen zijn vermoeiend* te beschrijven en op te sommen. — לדבר, *om op de rij op te noemen* al deze dingen; zoo machtig is de indruk van die eeuwige wisseling in den kringloop, dat mond, oog noch oor er tot rust van komen. Anderen: niemand kan ze alle opnoemen, het oog zou ze, waren ze neergeschreven, niet alle kunnen lezen, het oor, werden ze uitgesproken, niet kunnen opnemen. — משמע מן מלא, vgl. Jes. 2,6, *vol van hooren;* niet: *vol om niet meer te hooren.*

10. כבר, *tijdperk*, evenals כברה, *stuk land*, v. d. als bijwoord: *reeds lang*. — לעלמים, *naar eeuwigheden*; een zeer langen tijd. עלם komt ook in ons boek nog niet in den zin van: *wereld* voor, dien het in de taal der gebeden heeft; het behoeft althans nergens zoo verklaard te worden, zoodat uit het gebruik van dit woord eerder een bewijs voor den betrekkelijken ouderdom, dan voor de jeugd van ons boek is te halen. — היה, enkelvoud bij het onderwerp עלמים, dat verzamelwoord is.

8—11 bevatten de gedachte, dat, trots de rustelooze wisseling, toch niets nieuws ontstaat. Wat schijnbaar nieuw is, dat was er reeds, maar is bij de wisseling der geslachten weer vergeten. — זִכָּרוֹן naast זִכְרוֹן, vgl. כִּשָּׁרוֹן, יִתָּרוֹן.

12. Hier begint nu de schrijver zijne denkbeelden uiteen te zetten en wel 1,12—4,16 zijne ondervindingen en resultaten. Tot het einde van het

13 En ik stelde mijn hart erop om te vorschen en rondblik te houden
met wijsheid over alles wat geschiedt onder de zon; — het is
een kwade bezigheid, die God den menschenkinderen gaf om
14 zich daarmede pijniging op te leggen. Ik zag alle handelingen,
die geschieden onder de zon, en zie: alles ijdelheid en weiden
15 van wind! Wat krom is, kan men niet recht maken; wat ont-
16 breekt, kan niet geteld worden. Gesproken heb ik met mijn
hart, zeggende: ik, zie, ik heb groote en steeds grooter wor-
dende wijsheid verworven boven allen, die vóór mij over
Jerusalem waren; en mijn hart heeft gezien zeer veel wijsheid
17 en kennis. Nu stelde ik mijn hart erop te weten wijsheid en
kennis, onverstand en dwaasheid; en heb leeren inzien, dat ook
18 dit denkstreven naar wind is. Want bij toeneming van wijs-
heid is toeneming van ergernis; en wie kennis vermeerdert,
vermeerdert smart.

II.

1 Nu zeide ik in mijn hart: „Kom toch, ik wil u beproeven
met vreugde en met genieten van het goede!" en zie — ook dat
2 bleek ijdel. Van vrolijkheid zeide ik: „dol!" en van vreugde:
3 „wat ter wereld werkt zij uit?" Ik heb toen in mijn hart nage-
speurd om mijn lichaam te laven met wijn, terwijl mijn hart zich
gedragen zou met wijsheid, en tegelijk vast te houden aan dwaas-
heid, totdat ik zien zou wat toch eigenlijk goed is voor de

---

eerste hoofdstuk behandelt hij de nietigheid van het streven naar kennis: *„Ik was koning"*, laat de schrijver den denker zeggen, hooggeplaatst en dus in de gelegenheid met ruimen blik alles te overzien, — *over Israël* in zijn geheel, een in vrede levend, eendrachtig volk, — *te Jerusalem*, de machtige, hoogst ontwikkelde stad.

13. בחכמה, *door middel van de wijsheid*, על, *betreffende*. — ענין רע. ענין, klaarblijkelijk hier samenhangend met לענות בו, *zich met iets kwellen*, heeft den zin van: *vermoeiende bezigheid*.

14. ורעות רוח, vgl. Hoshéa' 12,2 רעה רוח, *weidt*, d. w. z. streeft naar *wind*. De zin is dus: *een streven naar wind*, naar iets vluchtigs, ontastbaars.

15. Wat door des menschen daad verkeerd is geworden, kan niet weer in orde komen; wat ontbreekt, kan niet worden meegeteld; de denker, die de door menschen veroorzaakte verkeerdheden en gebreken opmerkt, — kan daarover slechts zuchten; zijn wijsheid baat hem niet, want hij kan er niets aan verhelpen.

16. עם לבי, *tot* of *in mijn hart*. — הגדלתי חכמה, *ik heb wijsheid groot doen worden* = heb mij groote wijsheid verworven.

17. Nu wilde ik weten eenerzijds wijsheid en kennis, anderzijds verwardheid van denkbeelden, שכלות, en dwaasheid. Hij wilde dus door de tegenstelling van dwaasheid en onverstand de hooge waarde van kennis en wijsheid leeren inzien, — maar zag in, ידעתי, kwam tot de erkenning, dat ook dit רעיון רוח is, — ook van רעה wat den vorm betreft, beteekent het woord: *denken*, doch is tegelijk synoniem van het vs. 14 gebruikte רעות רוח.

יח וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה
תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם
יט לַעֲנוֹת בּוֹ : רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ
כ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ : מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לְתִקֵּן וְחֶסְרוֹן
כא לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת : דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה
הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלִָם
כב וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וְדָעַת : וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה
כג וְדַעַת הוֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ : כִּי
בְּרֹב חָכְמָה רַב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב :

ב

א אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב
ב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָבֶל : לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה
ג מַה־זֹּה עֹשָׂה : תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג
בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד ׀ אֲשֶׁר אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי

---

18. Hoe meer men de door des menschen handelingen veroorzaakte fouten in de wereld ziet, des te grooter het verdriet, daarin, naar vs. 15, geen verbetering te kunnen brengen.

HOOFDSTUK II. 1—11. Het onbevredigende der wereldsche vreugde.

1. אנסכה, *ik wil u*, hart, *beproeven*, of gij zoo het geluk kunt vinden; van נסה met verlengd 2de persoons. aanhangsel, כָה = ךָ. In directe rede worden de woorden, die hij tot zijn hart sprak, weergegeven. Anderen: van נסך, *laat ik mij als vorst gedragen*, of: *laat ik mengen* mijn levenswijsheid *met vreugde*. — וראה בטוב, een onbepaalde wijs, nog afhangende van den ב׳ van בשמחה, *met het zien* = genieten *van het goede*; de absolute infinitiefvorm voor den samengestelden, vgl. Jer. 8,15 e. a. p. Anderen houden het voor een gebiedende wijs: *en zie* = geniet, gij mijn hart, *het goede*. V. s. is ראה hier = רוה, *zich voldrinken*. Het resultaat van deze proef wordt reeds dadelijk aangegeven, והנה גם הוא הבל, en vs. 2. לשחוק, *met betrekking tot de vrolijkheid*. — מה זה, *wat dan toch*, wat ter wereld. — עשה, *draagt zij* voor vrucht.

3. תרתי, *verspieden*, in Kohéleth herhaaldelijk in den zin van: *een weg zoeken en trachten te vinden*. — למשוך, eig. *trekken*, vandaar ook in het rabbijnsche spraakgebruik: *aangename gewaarwordingen verschaffen, laven*; v. a. zijn משך en נהג hier beelden aan het *rijden* ontleend; ik wilde mijn lichaam door den wijn als paard *laten trekken*, terwijl de wijsheid als

menschenkinderen, dat zij doen zullen onder den hemel het
4 getal der dagen huns levens. Nu ondernam ik groote wer-
ken; ik bouwde mij huizen, ik plantte mij wijngaarden; Ik
5 maakte mij tuinen en lusthoven; en plantte daarin geboomte
6 van allerlei vrucht. Ik legde mij watervijvers aan om daar-
7 uit te drenken een woud, dat boomen deed spruiten. Ik
kocht slaven en slavinnen, en ook in huis geborenen ver-
wierf ik; ook veebezit, rund- en kleinvee, zeer vele verkreeg
ik, meer dan allen, die vóór mij in Jerusalem waren geweest.
8 Ik verzamelde mij ook zilver en goud en het voortreffelijkst
bezit van koningen en der landen; ik verschafte mij zangers
en zangeressen en genotmiddelen der menschenkinderen, vrou-
9 wen zonder tal. Zoo werd ik groot en steeds grooter, meer
dan ieder, die vóór mij was in Jerusalem; ook bleef daarbij
10 mijne wijsheid mij bij. En al wat mijne oogen vroegen, ont-
trok ik hun niet; ik weerhield mijn hart niet van eenige vreugde,
want mijn hart had vreugde van al mijn bemoeiïng en dit zou
11 mijn deel zijn van al mijn bemoeiïng. En ik wendde mij naar
al mijne werken, die mijne handen hadden gemaakt, en naar
de moeite, die ik mij ingespannen had om ze te doen; en zie —
alles ijdelheid en weiden van wind, en er is geen gewin onder
12 de zon. Nu wendde ik mij te beschouwen wijsheid en dolheid en
dwaasheid; want wat is de mensch, die zou komen na den koning,

---

wagenmenner zou optreden en mijn hart zou *besturen*; m. i. zeer gezocht. — נהג, naar rabbijnsch spraakgebruik: *zich gedragen*; v. a. *leiden*, waarbij dan het voorwerp is weggelaten. Hij zocht dus een middenweg: eenerzijds zingenot = dwaasheid, ולאחז בסכלות, doch getemperd door wijsheid. — אשר יעשו, *dat zij doen zullen*, of: *op dat zij het doen zullen*. — מספר, *de te tellen dagen*, vgl. Gen. 34,30 e. a. p.

4. הגדלתי מעשי, *ik liet groot zijn mijne handelingen*, d. w. z. ondernam groote bouwwerken, — of: verwierf mij groote rijkdommen.

6. צומח עצים, waarschijnlijk een Po'el-vorm in transitieve beteekenis: *doen spruiten*; עצים, waarschijnlijk: sier- of hout-boomen, in tegenstelling met de vruchtboomen van het vorige vers.

7. בני בית = ילידי בית, *in huis geboren slaven*, tegenover de door aankoop verworvene; vgl. Gen. 17,13. — מקנה, *veebezit*, waarbij בקר וצאן verklarende bijstelling is.

8. וסגלת, *en het eigendom*, hier: wat koningen en landen bijzonder als hun speciaal-bezit op prijs stellen. — המדינות, *de landen* der wereld. — שרים ושרות, *zangers en zangeressen* tot opluistering der feestgelagen; n. a. muziekinstrumenten. — ותענוגות, al wat zinnelijke lust schenkt, — en daar vrouwen dan hier niet anders genoemd zijn, verklaart reeds Ibn 'Ezra שדה ושדות met: *vrouwen*; het naastelkander stellen van enkelvoud en meervoud geeft dan de groote menigte aan, evenals רחם רחמתים, Recht. 5,30; דור דורים, Ps 72,5 e. a. p., waar het echter steeds zonder ' staat. Hoe שדה tot de beteekenis van *vrouw* komt, daarover loopen de meeningen uiteen. Ibn 'Ezra: van שדד, *krijgsgevangen gemaakten*, geplunderden; anderen in

י הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ הִגְדַּלְתִּי
ה מַעֲשַׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת
ו וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי׃ עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם
ז לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת
וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם־מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל
ח שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם׃ כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת
מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי
ט הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנָי
י בִּירוּשָׁלִָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִי׃ וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא
אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ
יא מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי׃ וּפָנִיתִי אֲנִי בְכָל־
מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל
יב וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת
חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי ׀ מָה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ

---

verband met שדים, de borsten, *meisjes met zwellende borsten* (vgl. ons Nederlandsch: *borst* voor jongeling); n. a. *de in een* שִׁדָּה *rijdende*, wat dan *vrouwenwagen* zou beteekenen, *dame*; weer anderen van שדד in den zin van *beheerschen*, dien het in het Arabisch heeft. — RASHIE e. a. verklaren naar het rabbijnsche שדה, eigenlijk kist, vandaar soms: *wagen*, hier שדה ושדות met: *koetsje, draagstoel*, het eene voor een, het andere voor meerdere personen.

9. Zoo genietend, bereikte hij wat hij zich had voorgenomen: *ook zijne wijsheid bleef hem bij;* עמד, *bestaan blijven.*

10. אצל, *terzijde leggen*, terughouden. — מנע מן. Gewoonlijk volgt op מן de persoon *wien* iets onthouden wordt, terwijl de onthouden *zaak* als voorwerp in den vierden naamval staat: מנע מאיש דבר; hier is het omgekeerd: מנע איש מדבר. En *waarlijk*, כי, mijn hart vond vreugde *tengevolge van*, מן, al mijn moeite en ik dacht reeds: dit zal nu mijn deel, het blijvend geluk, zijn van al mijn moeite. De arbeid zelf was עמל, moeitevol streven, maar vormde een bron van vreugde, in het bereikte doel. Doch goed de zaken beschouwend, bleek ook dit een ijdel streven, want geen יתרון, niets blijvends, geen blijvend *gewin.*

12. ופניתי אני לראות. MENDELSSOHN: *ik wendde mij dus af van te zien* = מלראות, de zin is dan: ik gaf mijn voornemen op, om wijsheid met dwaasheid te vereenigen; anderen: *nu wendde ik mij*, ging ertoe over eens goed wijsheid en dwaasheid *te beschouwen*, om te zien, of er verschil in eindresultaat tusschen beiden is. — כי מה enz. MENDELSSOHN: *want wat*

13 hem, dien men het sinds lang reeds maakte? Zoo zag ik
dan, dat er een voorrang is van de wijsheid boven de dwaas-
heid, gelijk de voorrang van het licht boven de duisternis.
14 De wijze — zijne oogen zijn in zijn hoofd, — terwijl de dwaas
in het duister gaat. En toch kwam ik tot de erkenning, dat
15 één wedervaren hen allen zal treffen. En ik zeide in mijn
hart: „Gelijk het wedervaren van den dwaas zal ook mij
wedervaren; waartoe dan ben ik zoo bijzonder wijs geweest?"
16 Zoo sprak ik in mijn hart, dat ook dit ijdelheid is. Want
geen herinnering blijft er van den wijze, zoomin als van den
dwaas, in eeuwigheid; daar reeds lang in de komende dagen
alles zal zijn vergeten, — hoe sterft dus de wijze gelijk de
17 dwaas! Toen haatte ik het leven, want tegen stond mij het
gedoe, dat geschiedt onder de zon; want alles is ijdelheid en
18 weiden van wind! En ik haatte al mijne moeite, die ik mij
met inspanning geef, onder de zon, dat ik het zal achterlaten
19 aan een mensch, die na mij zal zijn. En wie weet, of hij wijs
zal zijn of dwaas, — en toch zal hij heerschen over al mijn
moeitewerk, waarvoor ik mij heb ingespannen en met wijsheid
20 gehandeld heb onder de zon; — ook dit is ijdelheid. Zoo
wendde ik mij dan, om mijn hart op te geven met betrekking
tot al het moeitewerk, dat ik met inspanning verricht heb onder
21 de zon. Want is er wél een mensch, wiens moeizaam werken
geschiedt met wijsheid en inzicht en degelijkheid, toch zal hij
het een mensch, die er geen moeite voor gedaan heeft, moeten
geven als zijn deel — ook dit is ijdelheid en een groot kwaad.
22 Want wat is er wezenlijks voor den mensch van al zijn moeite
en het streven zijns harten, waarmede hij zich moeite geeft onder
23 de zon? Immers al zijne dagen zijn smarten en in bekommerd-

---

kan iemand doen, die na den koning komt? Wat anderen *reeds lang geleden gedaan hebben.* Anderen: *want wat zal de mensch zijn, die na den koning komt* als zijn opvolger, *vergeleken met* את, hem, *dien men reeds lang* tot koning *heeft gemaakt,* met zijn voorganger. Nog anderen: ik, de koning, moet dit onderzoek instellen, als toegerust met alle daarvoor noodige hulpmiddelen; geen ander kan het zoo goed, — *want wat is de mensch, die na den koning zou kunnen komen, dien men sinds lang* tot koning *heeft gemaakt?*

13. יתרון, hier: *voorrang.* Eenerzijds dus een groote voorrang van wijsheid boven dwaasheid; anderzijds echter moest ik ten slotte toch leeren begrijpen, וידעתי גם אני, dat het einde is: het lot des doods, dat beiden treft. ידעתי, ik kwam door mijne ervaringen tot het inzicht; אמרתי אני בלבי, ik zeide innerlijk tot mijzelve, דברתי בלבי, ik trok nu in mijzelf de conclusie.

15. למה, *met welk doel.*

16. לעולם behoort bij אין זכרון. — עם הכסיל, *met,* op dezelfde wijze als van *den dwaas.* De latere geslachten kennen geen onderscheid tusschen dwazen en wijzen van vroegere geslachten. — בשכבר, daar reeds lang;

יג אֶת אֲשֶׁר־כִּבֶּר עָשׂוּהוּ : וְרָאִיתִי אֲנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה
יד מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ : הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ
וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַּם־אֲנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יְקָרֶה
טו אֶת־כֻּלָּם : וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְלִבִּי כְּמִקְרֶה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי
טז וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל : כִּי
אֵין זִכָּרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים
יז הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל : וְשָׂנֵאתִי אֶת־
הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל
יח הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ : וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל
יט תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי : וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם
יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת
כ הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל : וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־
כא הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ : כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה
וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה
כב הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה : כִּי מֶה־הָוָה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבִרְעְיוֹן
כג לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ : כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וְכַעַס

הימים הבאים, vierde naamval van tijd (vgl. הבאים Jes. 27,6) *in de komende dagen*. Anderen: *daar, als er eens gekomen zijn*, בשכבר, *de komende dagen*, als het heden verleden is geworden, *alles is vergeten;* zoowel wijze als dwaze, alles; hoe sterft dus de wijze zoo goed als de dwaas!

17. **רע**, *kwaad*, akelig, weerzinwekkend.

18—23. IJdelheid van met moeite en ontbering verworven bezit.

18. **שאניחנו**, *dat ik het*, (עמל hier: *product mijner moeite*) zal achterlaten aan mijn erfgenaam, die in mijn plaats zal treden, אחרי.

19. **החכם ... או** = אם ... ה'. Zie onze aanteekening Num. 13,18.

20. **וסבותי**, *nu draaide ik mij om*, wendde mij af van mijn eerste voornemen en ging ertoe over ליאש, naar spraakgebruik van de Mishna: *den moed op te geven*, vgl. נואש Jer. 2,25, *vertwijfeld*, opgegeven. ליאש את לבי dus: *mijn hart op te geven* = den moed laten zinken om nog iets te doen voor al datgene, waarvoor ik mij tot heden moeite gaf.

21. **יתננו חלקו**, *zal hij het geven als zijn deel.*

22. **מה הוה**, wat is den mensch wezenlijk *zijnde*, of: *ontstaande*, voortvloeiende. Het antwoord luidt: niets!

23. Niets, *want* in hoofdzaak is zijn leven: pijnen. — **ענינו**, *waarnaar hij streeft*, zijn werken en streven brengt slechts kommer en verdriet; ook

heid is zijn bezigzijn, zelfs bij nacht rust zijn hart niet —
24 ook dit is ijdelheid. Is het dan niet beter onder menschen,
te eten en te drinken en zijne ziel het goede te laten ge-
nieten bij zijn moeitevollen arbeid? Ook dit heb ik gezien,
25 dat uit Gods hand is. Want wie zou kunnen eten, wie zijn
26 zintuigen genieten, meer dan ik? Want den mensch, die goed
voor Zijn aangezicht is, geeft Hij wijsheid en inzicht en vreugde;
den zondaar daarentegen geeft Hij de bezigheid op te zamelen
en bijeen te brengen om het ten slotte te geven hem, die goed
is voor Gods aangezicht — ook dit is ijdelheid en weiden
van wind! —

III.

1 Voor alles is een tijd en een bestemde spanne voor iedere
2 zaak onder den hemel. Er is een tijd voor geboren worden
en een tijd voor sterven, een tijd om te planten en een tijd
3 om wat geplant is, uit te rukken. Een tijd om te dooden en
een tijd om te genezen; een tijd om af te breken en een tijd
4 om te bouwen. Een tijd voor weenen en een tijd voor lachen;
5 een tijd voor treuren en een tijd voor dansen. Een tijd om
steenen weg te werpen en een tijd om steenen op te zamelen;
een tijd om te omarmen en een tijd om zich van omarmen
6 te onthouden. Een tijd om te zoeken en een tijd om te
doen verloren gaan; een tijd om te bewaren en een tijd
7 om weg te werpen. Een tijd om te scheuren en een tijd

---

des nachts gunt het hem geen rust, daar hij zich ook dan met overdenking zijner plannen bezighoudt, en toch — hij sterft en laat wat met zooveel zorgen is verkregen, anderen na, die misschien, dwazen als zij zijn, het verkwisten. Drievoudig הבל, vs. 17,21 en 23.

24—27. Ook vroolijk genieten is ijdel. Als dan alle arbeid in zekeren zin doelloos is, dan is het dan toch het best, het heden zooveel doenlijk te genieten.

24. Ik vat het eerste deel vragend op. „Zou het dan niet maar het beste zijn, zooveel mogelijk te eten en te drinken en te genieten?" — הראה, zie vs. 1. — בעמלו, *van zijn moeite*, of: *met zijn moeite*, dus weer: vereenigen van werken en genieten. Doch ook dit gaat niet gemakkelijk — de mensch kan het zich niet zelve nemen, maar *het ligt in Gods hand.* En ik, schrijver, kan dit het best beoordeelen, want vs. 25: wie was ooit in de gelegenheid meer te genieten dan ik? — יחוש, v. s. *haastig zijn*, streven naar vervulling zijner wenschen; v. a. *zijn zinnen*, חושים, *volgen.*

26. God heeft dus in deze de beschikking en Hij beslist, naarmate Hij iemand als goed of als zondig keurt. — לתתו, opdat de zondaar het door hem bijeengebrachte ten slotte geve aan wie voor Gods aangezicht deugdzaam handelt. — גם זה, *ook dit* dus, het genieten bij den arbeid, is ijdelheid.

Hoofdstuk III. Vs. 1—9 geven nadere uitwerking van de gedachte, dat alles naar Gods wil geschiedt, door in tal van tegenstellingen aan te toonen, dat het een door God bepaalden tijd heeft; vs. 10 leidt dan met ראיתי de conclusie in, die 12 en 14 met ידעתי in twee gedachten ontwikkeld wordt. Die gedachte is: blijvend is niets, doch alles door God voor be-

כד עֵינָיו גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ אֵין־טוֹב
בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֶה
כה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ
כו חוּץ מִמֶּנִּי׃ כִּי לָאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה
וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיַן לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

ג

א לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ עֵת לָלֶדֶת וְעֵת
ג לָמוּת עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃ עֵת לַהֲרוֹג
ד וְעֵת לִרְפּוֹא עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת׃ עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת
ה לִשְׂחוֹק עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד׃ עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת
ו כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק׃ עֵת לְבַקֵּשׁ
ז וְעֵת לְאַבֵּד עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃ עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת

---

paalden tijd bestemd, — doch geheel aan menschelijk inzicht onttrokken; (10 en 16). — Want vroolijk genieten, het beste voor den mensch, is gave Gods, dus buiten 's menschen vrije beschikking (12 en 13), — anderzijds echter wordt dit alles door een vast, blijvend Goddelijk plan geleid en dát is het blijvende in de wereld (14 en 15). — חפץ, oorspronkelijk: *verlangen*, v. d. in het later Hebr. *voornemen*, onderneming, handeling, zaak.

2. ללדת, *om te baren;* de tegenstelling למות geeft echter, dat hier aan het geborene meer gedacht wordt dan aan de barende vrouw, zoodat, evenals Hos. 9,11 לידה, de geboortevrucht, ook hier ללדת door *geboren worden* vertaald kan worden. Vgl. Jer. 25,34 לְהִטָּבַחְכֶם = לְטִבּוֹחַ. Alvorens menschelijke *handelingen* te bespreken, geeft de schrijver eerst de gedachte, dat 's menschen leven, zoowel in zijn begin als in zijn einde, buiten hem om bestemd wordt. — עקר, eig. *ontwortelen*. — Wat verder genoemd wordt, zijn allen handelingen, die de mensch meent naar eigen goeddunken te doen of te laten, — en toch: alles heeft zijn vastgestelden tijd, עת.

3. להרג, een *gezond* mensch *dooden*, לרפא, een *zieke genezen*.

5. להשליך אבנים, *steenen wegwerpen*, hetzij in den zin van: *gebouwen verwoesten* (vgl. II Kon. 3,25 e. a. p.) en dan כנס אבנים in den zin van: voor vestingbouw materiaal bijeenbrengen, — of: *steenen* op het veld *werpen*, = verwaarloozen van den akker en dien verwoesten, en *steenen inzamelen*, het veld, om het te bewerken, eerst van steenen zuiveren.

6. לאבד, *weg te maken*; v. a. *verliezen* of *verloren achten*. Mij komt het eerste, als overeenkomende met het gewone spraakgebruik, het meest waarschijnlijk voor.

om te naaien; een tijd om te zwijgen en een tijd om te spreken.
8 Een tijd om te beminnen en een tijd om te haten; een tijd van
9 oorlog en een tijd van vrede. Wat is het gewin van hem, die han-
10 delt, uit hetgeen, waarmede hij zich moeite geeft! Ik beschouwde
de bezigheid, die God den menschenkinderen gegeven heeft om
11 zich daarmede bezig te houden. Alles heeft Hij schoon op zijn
tijd gemaakt; ook de eeuwigheid heeft Hij in hun hart ge-
geven, zonder dat echter de mensch het werk, dat God doet,
12 kan doorgronden van begin tot einde. Zoo kwam ik tot het
inzicht, dat onder hen niets goed is, dan zich te verheugen en
13 goed te doen in zijn leven; — Maar dat ook ieder mensch zoo
hij eet en drinkt en goeds geniet van al zijn moeite, — dat
14 het een gave Gods is. Ook kwam ik tot het inzicht, dat al
wat God doet, voor eeuwig zal zijn; daarbij is niets te voegen
en daarvan is niets te verminderen; en God heeft het zoo ge-
15 maakt, dat men voor Hem ontzag heeft. Wat ontstaat, het is
reeds lang, en wat nog worden zal, lang reeds was het; en
16 God zoekt wat vervolgd is, op. Verder zag ik onder de zon
de plaats van het recht, daar heerscht het booze opzet, en de
17 plaats der gerechtigheid, daar heerscht het booze opzet. Maar
ik sprak in mijn hart: Den rechtvaardige en den booze zal
God richten; want een tijd voor ieder handelen en voor iedere
18 daad is dáár. Zoo sprak ik dan in mijn hart: [het geschiedt]
ter wille van de menschenkinderen, opdat God hen zifte,

---

9. Daar alles van Gods bestemming afhangt, is 's menschen daad niet van blijvenden invloed.

10. ענין, de moeitevolle bezigheid. *God* is het, die den mensch zijn werkkring aanwijst.

11. Hij, God, heeft alles *schoon* = goed, gemaakt en op zijn tijd, in Zijn wereldplan; daarom verleden tijd. — את העלם beteekent in den Bijbel nooit: *wereld*, maar altijd: *eeuwigheid*; zoo ook hier. De *eeuwigheid*, Gods geheele wereldplan, *heeft Hij den mensch in het hart gelegd;* het streven om de perken van den tijd te overschrijden en zich in te denken in wat eeuwig is. Anderen: de liefde tot *de wereld* gaf Hij hem, waardoor ook buiten en tegen 's menschen bedoeling Gods plan bereikt wordt. N. a. *het verborgene*, verstand gaf hij hem, *zonder hetwelk* enz. — ימצא, vinden, *bereiken*, hier: met het verstand, — begrijpen.

12. לשמוח ולעשות טוב, combinatie van genieten en deugdzaam zijn; לעשות טוב beteekent dus niet: *zich te goed doen*, maar: *goede daden doen.* Dat was nu mijn resultaat: gebruik het leven naar beide richtingen zoo goed mogelijk, maar —

13. dat ligt niet in uw macht, want *genieten is gave Gods.* — וראה טוב is, juist in tegenstelling met לעשות טוב, *genieten.*

14. Wat God in natuur en menschenlot doet en doen zal, is eeuwig en onveranderlijk en God heeft het zoo ingericht, dat men Hem als Leider der gebeurtenissen vreest. Zoo herhaalt zich in de geschiedenis alles, en God zoekt op wat vervolgd, voortgejaagd is en schijnbaar voor goed

ח לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃ עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא
ט עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃ מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא
י עָמֵל׃ רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם
יא לַעֲנוֹת בּוֹ׃ אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְּעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן
בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה
יב הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־
יג לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה
יד וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יָדַעְתִּי כִּי כָּל־
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף
טו וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרוֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שיראו [שֶׁיִּרְאוּ] מִלְּפָנָיו׃ מַה־שֶּׁהָיָה
כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃
טז וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם
יז הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרֶשַׁע׃ אָמַרְתִּי אֲנִי בְלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־
הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה
יח שָׁם׃ אָמַרְתִּי אֲנִי בְלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרֵם הָאֱלֹהִים

---

voorbij is, zoowel in persoons- als in volksleven, en brengt het tot nieuwe ontwikkeling. MENDELSSOHN: *God zoekt* juist *dat zich* haastig *opvolgen*, dát is juist Zijn wil.

16—22. Het goddelooze drijven van den teugelloozen mensch en het einde, dat gelijk is aan dat van het dier.

16. משפט en צדק, het eerste *rechtsoefening*, het tweede de eigenschap van *rechtvaardigheid*; waar, na kennisneming van de feiten, *recht geoefend* moest worden, en waar bij het onderzoek en de beslissing *rechtvaardigheid* het leidend motief moest zijn, daar heerscht רשע, *boos opzet*.

17. Hij stelde zich nu gerust met de gedachte, dat *dáár*, eens, aan de overzijde van het graf God zou *richten*; ישפט, d. w. z. *gerechtigheid zou oefenen*, (niet juist: *straffen*, daar het ook van den צדיק gebruikt wordt).

18. על דברת enz. zijn des denkers woorden; *ter wille van* (Ps. 110,4) de menschenkinderen doet God dit, dat dralen met het oefenen van recht; לברם, van ברר, *uitzoeken*, schiften, opdat God het verschil tusschen goeden en slechten kunne doen uitkomen; en opdat zij, de menschen, inzien dat zij המה להם, *zij aan zichzelve* overgelaten, eig. *zij voor zichzelf*, zonder God, aan het vee gelijk zijn. Anderen: *ik dacht na over het zeggen van de menschen, dat God hen zou willen uitverkiezen; maar er is te zien, dat zij* enz. — לברם, van ברר, onbep. wijs Kal, בֵּר.

en zij inzien, dat zij aan het vee gelijk zijn, zij, aan zichzelve over-
19 gelaten. Want toeval zijn de menschenkinderen en toeval het vee, en één toeval treft hen; gelijk de een sterft, zoo is de dood van den ander en eenerlei adem hebben zij allen, en een voorrang van den mensch boven het vee is er niet, want alles
20 is ijdelheid. Alles gaat naar ééne plaats; alles is geworden
21 uit het stof en alles keert weder tot het stof. En wie weet omtrent den geest der menschenkinderen, of hij opwaarts stijgt, en omtrent den geest van het vee, of zij neerwaarts daalt ter
22 aarde? Zoo zag ik dan in, dat er niets beter is, dan dat de mensch zich verheuge over zijne werken, want dit is zijn deel; want wie zal hem ertoe brengen, dat hij inzicht krijgt in wat ná hem zal zijn?

IV.

1 En wederom ging ik beschouwen al de wederrechtelijke handelingen, die geschieden onder de zon; en zie: de tranen der verdrukten, en zij hebben geen trooster; en van de hand hunner verdrukkers gaat gewelddadigheid uit — en zij hebben
2 geen trooster. En ik prees de dooden, die sinds lang gestorven
3 zijn, boven de levenden, die nog in leven zijn. En gelukkiger dan beiden hem, die nog niet in het aanzijn is getreden, die niet heeft gezien het slechte gedoe, dat geschiedt onder
4 de zon. En ik zag al de moeite en alle kunstvaardigheid

---

19. Afgezien van God, Hem weggedacht, is mensch en dier geheel gelijk. — מִקְרֶה is geen Semiechoeth, wat מִקְרֶה zou moeten luiden. — רוּח, levensadem.

21. En, afgezien van het denkbeeld van God en Zijn wereldplan, zou misschien nog de geest des menschen hooger gesteld kunnen worden dan die van het dier, — maar wie kan het zeggen? De ה' van הַעֹלָה en הַיֹּרֶדֶת is, niettegenstaande hij een Pathach heeft, een vragende ה'. — Anderen: en *wie geeft zich rekenschap omtrent 's menschen geest, zij, die opstijgt naar boven* = die immers zeker opstijgt; dan is de ה' bepalend.

22. Eenige oplossing dus: Goddelijke leiding met rechtsoefening in de toekomst — wél begrijpen wij dit niet en zien het niet duidelijk vóór ons, en dit geeft ons de groote levensraadsels. Daarom: verheug u in uwe werken — want u te verdiepen in wat na u komt, het geeft toch geen resultaat. — יִשְׂמַח בְּמַעֲשָׂיו, *vreugde* met *arbeid*, alweder combinatie.

HOOFDSTUK IV. Tal van verschijnselen in het staatsleven trekken verder des denkers aandacht: de zichtbare verdrukking, door machtigen geoefend tegen de zwakkeren (1—3); nijd en afgunst (4 en 6); het doelloos pogen van den alleenstaande (7—12); de spoedig verdwijnende geestdrift voor den nieuwen koning (13—16). Vs. 17 opent dan een rij van spreuken, levensregelen voor 's menschen gedrag tegenover God, tot 5,6 doorloopend.

1. הָעֲשֻׁקִים, een zelfst. naamwoord: *verdrukking*, gevormd als נְעוּרִים, בְּתוּלִים, פְּדוּיִם; hoewel wat den vorm betreft meerv. en dus in enkelvoudige

יח וְלִרְאוֹת שֶׁהֵם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֵה
הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד
יט לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ הַכֹּל
כ הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־
כא הֶעָפָר׃ מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ
כב הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ׃ וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב
מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו כִּי־הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ
לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃

ד

א וְשַׁבְתִּי אֲנִי וְאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה דִמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד
ב עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר
ג מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֶת
אֲשֶׁר־עֵדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר
ד נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֶת כָּל־

---

beteekenis, kan toch bij zulke woorden het werkwoord in het meervoud staan, al wordt gewoonlijk het enkelvoud gebruikt; vgl. חיים met het meerv. Ps. 31,11 e. a. p. — ומיד עשקיהם, *en uit de hand van hun verdrukkers* (מיד, vgl. מידי היתה זאת, Jes. 50,11) kwam כח, hier in den zin van: *geweld*; v. a. *en uit de hand hunner verdrukkers* hebben zij *geen kracht* zich te redden, waarbij אין uit het vorige zindeel moet aangevuld worden; m. i. onmogelijk, daar er ואין direct volgt en bovendien een werkwoord להציל of dgl., waarvan מיד afhangt, is weggelaten, waarin de hoofdgedachte ligt.

2. **ושבח** een onbep. wijs, vgl. וְנָתוֹן (8,9) וראה (9,11); וְהַכַּבַּד Ex. 8,11; — aansluitend aan ושבתי אני וארא, daar zulk een onbep. wijs gewoonlijk ná een werkwoord in een der hoofdtijden staat; anderen vatten het als deelwoord op = ומשבח. — עדנה = עד הנה, *tot nu toe*, of: *tot hier toe*; in later Hebreeuwsch: עדיין.

3. **וטוב**, aan te vullen: *en ik prijs alsnog gelukkiger dan hen beiden*, waarbij dan את enz. goed aansluit.

4. Kunstvaardigheid in het streven naar geld en goed, of v. a. het aan den dag leggen van veel vaardigheid bij de behandeling van particuliere of openbare aangelegenheden vindt zijn oorzaak niet in het gewicht der zaak, maar in den naijver op den naaste, — alles egoïsme.

van doen, dat het is gevolg van naijver van den een op den
5 ander; — ook dit ijdelheid en weiden van wind. De dwaas
6 perst de handen samen en eet zijn eigen vleesch. Beter eene hand
7 vol rust, dan twee vuisten vol moeite en weiden van wind! En
8 wederom ging ik en zag ijdelheid onder de zon. Er is soms
een enkelling, zonder een tweede, ook zoon of broeder heeft
hij niet en toch geen eind is er aan al zijn moeite, ook zijn
oog kan niet zat worden aan rijkdom, — „en voor wie geef ik
mij dan moeite en doe mijn persoon te kort van het goede?" —
9 ook dit is ijdelheid en kwade bezigheid. Beter twee, dan een;
10 daar zij immers goed loon hebben voor hun moeite. Want
als zij vallen, zal de een den ander kunnen oprichten; wee
echter den enkelling, die valt, en er is geen tweede om hem
11 op te richten. Voorts: als twee tezamen liggen, is het hun
12 warm; doch den eene — hoe kan het hem warm worden? En
valt iemand den enkelling aan, zullen twee tegen hem bestand
zijn; en een drievoudige draad zal zeker niet spoedig stuk ge-
13 trokken worden. Beter een jongmensch, arm en wijs, dan een
koning, oud en dwaas, die niet eens meer weet zich te laten
14 waarschuwen. Want uit het gevangenenhuis gaat hij uit om
koninklijk te heerschen, hoewel hij in zijn rijk als een arme
15 is geboren. Ik zag alle levenden, die hun levenswandel voeren
onder de zon, staande aan de zijde van den jongeling, den
16 tweede, die in zijne plaats zou opstaan. Geen einde was er

---

5. V. s. is de samenhang aldus: zeker, er moet gewerkt worden, want *dwaas is hij, die de handen samenvouwt*, ze ledig in den schoot legt, — *hij eet zijn eigen vleesch, maar* enz.; v. a. dwaas egoïsme, dat alleen *zijn eigen handen* = zichzelf, *omarmt*, liefkoost, *en* daarmede *zijn eigen vleesch* en zijn rust zelfs verteert, *want* enz. N. a. verklaren vs. 5 als tegen-argument van den vlijtige, vs. 6 als bewering van den luiaard.

6. נחת, niet: *werkeloosheid* van den luiaard, maar: *rust* tegenover het rusteloos zwoegen. — כף, de *holle hand*, חפנים, *de gesloten vuisten*. — נחת en עמל ורעות רוח zijn vierde naamvallen, waarin datgene wordt genoemd, waarop de maat betrekking heeft.

8. Ook alleenstaanden worden door zucht naar rijkdom verteerd. — ולמי אני, hier wordt de geteekende persoon sprekend ingevoerd.

10. ואילו, *en wee hem!* = אוי לו; Thargoem = אלו, indien.

11. Er wordt niet aan *huwelijk* gedacht, maar bijv. aan twee vrienden, die in een koelen nacht onder een deken zich te slapen leggen, op het veld bijv. — שכב, onder een deken liggen, vgl. Ex. 22,26; Jes. 28,20.

12. האחד is vierde naamval, vgl. ותראהו את הילד Ex. 2,6; *als iemand hem, den eenzame aanvalt*, vasthoudt, of v. a. *overweldigt;* in נגדו is dan in het aanhangsel het onderwerp van יתקפו bedoeld, *tegen hem*, den aanvaller. — והחוט המשלש, zijn het *drie*, die zich vereenigen, dan gelijkt het op een uit drie draden gevlochten snoer, dat niet licht stukgetrokken wordt. Wie

כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת
ה רוּחַ׃ הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ טוֹב מְלֹא כַף
ו נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה
ז הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ
וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי אֲנִי עָמֵל עיין ק׳
ח וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ טוֹבִים
ט הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃ כִּי
אִם־יִפָּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאֵילוּ הָאֶחָד שֶׁיִּפֹּל וְאֵין
יא שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ
יב יֵחָם׃ וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ
יג לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל
יד אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ כִּי־מִבֵּית הַסּוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ
טו כִּי גַם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְכִים
טז תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ אֵין־קֵץ

---

bij de *twee* aan huwelijk denkt, meent, dat hier sprake is van een uit dit huwelijk geboren *kind*.

13. ילד, *een jongmensch*, vgl. Gen. 4,23; een jongeling, מסכן, *arm*, vgl. Deut. 8,9. — מלך is de tegenstelling van מסכן, ילד van זקן, חכם van כסיל. — להזהר, *gewaarschuwd worden* en *zich laten waarschuwen*, het lijdende in den zin van: iets verdragen. — עוד, hij verstaat het *niet meer*, vroeger deed hij het wel; thans echter is hij eigenwijs geworden. Naar de meeste opvattingen beschrijft Kohéleth hier feiten; op welken tijd hij doelt, laat zich niet met eenige waarschijnlijkheid zelfs bepalen.

14. De nieuwe koning is *wijs*, omdat hij uit den kerker den weg tot den troon wist te vinden; כי גם, *ofschoon*, eigenlijk: *want zelfs*. — במלכותו, *in zijn*, des ouden konings, *rijk*; vgl. תחתיו vs. 15. Anderen: *want in zijn eigen land*, in het door hem te beheerschen rijk is de nieuwe koning *als een arme geboren*; n. a.: *want al is hij*, de jonge koning, *uit de gevangenis aan de regeering gekomen*, — wat doet het er toe? *want ook hij*, die thans *in zijn koningsmacht* troont, *is als arme geboren*. — הסורים, samengetrokken uit הָאֲסוּרִים.

15. De schrijver gaat terug naar het oogenblik, waarop de overgang der regeering in handen van den nieuwen koning plaats had. Toen waren *allen*, — breed uitgedrukt met pathos in de woorden כל החיים enz. — עם, *met*, aan de zijde van *den jongeling, den tweeden*, nieuwen koning, die den oude zou verdringen. — יעמד, *optreden*, evenals Dan. 8,23; vgl. קום Ex. 1,8 en I Kon. 8,20.

aan al het volk, aan wier spits hij was! Toch verheugen de lateren zich niet met hem; want ook dit is ijdelheid en denk-
17 streven naar wind. Neem in acht uwen voet, wanneer gij gaat naar het huis Gods; en naderen om te luisteren is beter, dan dat dwazen slachtdieren geven; waarlijk zij weten niets, zoodat zij kwaad doen.

V.

1 Overijl u niet met uwen mond en laat uw hart zich niet haasten een woord uit te spreken vóór God; want God is in den hemel en gij zijt op aarde; daarom zullen uwe woorden
2 weinigen zijn. Want tot droomen komt het bij veelheid van bezigheden en tot geluid van dwazen bij veelheid van woorden.
3 Wanneer gij eene gelofte aflegt ter eere Gods, stel dan niet uit haar te betalen, want er is geen welbehagen aan de dwazen;
4 wat gij belooft, betaal. Beter, dat gij niet belooft, dan dat gij
5 belooft en niet betaalt. Sta uwen mond niet toe uw lichaam te bezondigen en zeg niet vóór den Godsgezant, dat het dwaling is; waarom zou God toornen over uw stem en ten
6 verderve voeren het werk uwer handen. Want [dit geschiedt] bij veelheid van droomen en ijdelheden en vele
7 woorden; — maar: vrees God! Als verdrukking van armen

---

16. **אשר היה**, onderwerp van היה is de nieuwe koning. — גם, *toch*, niettemin, evenals Jer. 6,15; Ps. 129,2 e. a. p. — האחרונים, het *nageslacht*, of: de *latere tijdgenooten*. De hoopvolle verwachtingen, op het optreden van den nieuwen koning gebouwd, blijken ijdel.

17. **וקרוב**, *en naderen*, onbepaalde wijs, *om te hooren* is beter, מתת, *dan geven van dieroffers door dwazen*, anderen: *en nader* ligt het voor de hand *te luisteren, dan* enz. in ongeveer gelijken zin. — זבח dikwijls speciale naam voor: vredeoffers. — כי אינם יודעים, v. s. *want* zij, die hooren, *kunnen niet het kwade doen*, het onderwerp staat dan nergens; anderen: *want zij weten niet, dat zij kwaad doen*, waarbij עשותם רע verwacht zou worden. Beter dus de opvatting van MENDELSSOHN e. a.: *waarlijk, zij*, de dwazen, *weten niets*, אינם יודעים, zijn onwetend, לעשות, *z o o d a t zij kwaad doen*, zelfs in hun offer.

HOOFDSTUK V. 1. **אל תבהל על פיך**, *overijl u niet op uw mond*, met betrekking tot uw mond; vgl. ons: *op* een oog blind zijn. — דבר, een *geloftewoord*, of v. a. een gebedswoord. Want zoo hoog als Gods zetel boven 's menschen woning is, zoo hoog staat Hij boven den mensch; daarom: bind uw tong in.

2. Want *evenals* bij veel zich moeite geven en plannenmakerij, ענין, noodzakelijkerwijze de gedachten ook in den slaap bezig blijven en zoo droomen doen ontstaan, zonder iets wezenlijks, — evenzoo is het onvermijdelijk, dat onder vele woorden ook nu en dan der dwaasheid stem gehoord wordt, dat wil zeggen: woorden met veel pathos, maar eigenlijk zonder zin.

לְכָל־הָעָם לְכָל אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־
בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וּרְעִיּוֹן רוּחַ׃ שִׁמֹּר רַגְלֶיךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ
אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זֶבַח כִּי־אֵינָם
יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃

ה

אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי
הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן
יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃ כִּי בָא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל
בְּרֹב דְּבָרִים׃ כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל־תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ
כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים אֵת אֲשֶׁר־תִּדֹּר שַׁלֵּם׃ טוֹב אֲשֶׁר לֹא־
תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם׃ אַל־תִּתֵּן אֶת־פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת־
בְּשָׂרֶךָ וְאַל־תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא לָמָּה יִקְצֹף
הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת
וְהַבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא׃ אִם־עֹשֶׁק רָשׁ

---

3. כי אין חפץ בכסילים, want God kan onmogelijk welgevallen vinden aan dwazen, die woorden zonder zin spreken, — want wie zijn gelofte niet houdt, beschouwt zijn eigen woorden klaarblijkelijk als zonder beteekenis.

5. En zoek niet naar ijdele verontschuldigingen om uw zonde te verkleinen. — המלאך, waarschijnlijk de priester of geleerde, tot wien men zich om ontbinding der gelofte wendt. — שגגה, een zonde in dwaling begaan. — וחבל, *en bederven*, zie Jes. 10,27; anderen: *tot pand doen nemen*, m. i. zeer onwaarschijnlijk.

6. *Want* zulk een onheil ware het noodzakelijk gevolg van met droomen en ijdelheid gelijkstaande veelheid van woorden. Anderen: *want met veelheid van droomen en ijdelheden zijn ook vele woorden gepaard.* De derde ו beteekent dan niet: *en*, maar zooveel als ons: *ook*; de ב van ברב *met.* — כי, *maar*, het eenige is: *vrees God!*

7. Onrecht in den staat, na de spreukengroep terugkeerend tot den lateren regeeringstijd van den eerst met vreugde begroeten nieuwen koning. Het ziet er met recht en gerechtigheid treurig uit, maar geen wonder, — ieder *loert*, שמר, evenals I Sam. 19,11 en II Sam. 11,16, op voordeel, een hooggeplaatste loert er op zich ten koste van den ander, ook hooggeplaatst, maar lager dan de eerste, te verrijken, — om op zijn beurt weer het slachtoffer te worden van een nog hoogere. — החפץ, hier eenvoudig: de *zaak*, aangelegenheid.

en roof van recht en gerechtigheid gij ziet in den staat, verwonder
u niet over de zaak; want een hooge loert hooger dan een hooge
8 en weer hoogeren over hen. Maar het voortreffelijkste voor een
land is in het algemeen: een koning dienstbaar aan het akker-
9 veld! Wie zilver gaarne heeft, wordt van zilver niet zat; en
wie bemint de schattenmassa? — het is niet iets, dat binnen-
10 komt; ook dit is ijdelheid. Als het goede vermeerdert, ver-
meerderen ook die het eten willen; en wat gewin heeft de
11 eigenaar ervan, dan alleen het zien zijner oogen? Zoet is de
slaap van den arbeider, of hij weinig of veel eet; terwijl de
12 overvloed van den rijke hem niet toelaat te slapen. Er is een
booze kwaal, die ik gezien heb onder de zon: rijkdom, door
13 zijnen eigenaar bewaard tot zijn ongeluk. Die rijkdom nu gaat
verloren door een ongelukkige omstandigheid; en hij heeft een
14 zoon voortgebracht, in wiens hand nu niets is. Zooals hij is
uitgetreden uit den schoot zijner moeder, naakt zal hij terug-
keeren om te gaan, gelijk hij is gekomen; en niets zal hij
dragen voor zijn moeite, dat hij zou medenemen in zijne hand!
15 En ook dit is een booze kwaal: geheel juist zooals hij gekomen is,
zoo zal hij heengaan; en wat voor gewin is het voor hem, dat hij
16 zich moeite geeft voor den wind? Ook al zijn dagen eet hij in
17 duisternis en ergert zich veel, en o, zijn ziekte en toorn! Ziehier

---

8. Doch het beste voor een land is een koning, die in het rustige werk des vredes zijne kracht zoekt. — בכל, *in het algemeen*, zooals 'Ezra 10,17: *in het geheel*, alles bijelkaar genomen; anderen: het voortreffelijke, de welstand van een land toont zich in de *gemeenschap*, het geheel. — מלך לשדה נעבד, de eigenaardige plaatsing der toonteekens wil niet לשדה met מלך verbinden, maar van נעבד scheiden, dat bij מלך behoort; dus: *een koning, aan het veld dienstbaar*. MENDELSSOHN: *ook de koning over akkers wordt gediend* en regelt niet alles zelf, in onmiddellijk verband met vs. 7, waar volgens MENDELSSOHN ook gezegd is, dat voor den slechten gang van zaken en het gepleegde onrecht niet de koning, maar zijn hooge staatsdienaren verantwoordelijk zijn. Nog anderen: *ook de koning is afhankelijk van den landbouw*, wat dan een schijnbaar geringen stand in de maatschappij moet aanduiden; in Palaestina zeer onwaarschijnlijk.

9. V. s. voortzetting van den lof van den landbouw: deze geeft תבואה, wat in de schuren als wintervoorraad wordt ingebracht; terwijl men zich aan geld niet zat kan eten en massa's schatten de schuren niet vullen. Anderen beginnen hier een nieuwe gedachte: veel geld verzamelen, waarvoor al de vroeger geschetste ongerechtigheid geschiedt, heeft geen doel. Hoe meer men heeft, hoe meer men hebben wil; men raakt nooit verzadigd, er is nooit eens een tijd, waarin men zeggen kan: nu is de voorraad, תבואה, binnen gehaald en de tijd van rustig genieten gekomen. — המון, eig. *gedreun*, v. d. dreunende menigte, ook van aardsche goederen, vgl. Ps. 37,16.

10. ומה כשרון Genoeg heeft hij nooit, dus tevreden is hij niet; zijne zorgen zijn vermeerderd, want hoe meer geld hij heeft, des te grooter wordt zijn bediendenstoet, voor wie hij te zorgen heeft; — ten slotte heeft

וְגֹזֵל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַּמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי
ח גָּבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם : וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא
ט מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד : אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב
י בָּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל : בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ
יא וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאִיַת עֵינָיו : מְתוּקַת שְׁנַת
הָעוֹבֵד אִם־מְעַט וְאִם־הַרְבֶּה יֹאכֵל וְהַשָּׂבָע לָעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ
יב לוֹ לִישֹׁן : יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר
יג לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ : וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיַן רָע וְהוֹלִיד בֵּן
יד וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה : כַּאֲשֶׁר יָצָא מִבֶּטֶן אִמּוֹ עָרֹם יָשׁוּב לָלֶכֶת
טו כְּשֶׁבָּא וּמְאוּמָה לֹא־יִשָּׂא בַעֲמָלוֹ שֶׁיֹּלֵךְ בְּיָדוֹ : וְגַם־זֶה רָעָה
חוֹלָה כָּל־עֵמֶת שֶׁבָּא כֵּן יֵלֵךְ וּמַה־יִּתְרוֹן לוֹ שֶׁיַּעֲמֹל לָרוּחַ :
טז גַּם כָּל־יָמָיו בַּחֹשֶׁךְ יֹאכֵל וְכָעַס הַרְבֵּה וְחָלְיוֹ וְקֶצֶף : הִנֵּה

---

hij alleen het voordeel: met trots te kunnen *aanzien* wat hij bijeen heeft gebracht.

11. הָעֹבֵד, *den arbeider*, misschien vooral den עובד אדמה. — השבע לעשיר, *de overvloed van den rijke*, vgl. Roeth 2,3. — מַנִּיחַ. הִנִּיחַ is een Arameesche vorm naast הֵנִיחַ, Hiph'iel van נוח; vooral in den zin van: *toelaten* gebruikt.

12—14. Bovendien is rijkdom zoo vergankelijk. — רעה חולה = חֳלִי רָע 6,2; *een ziekelijk kwaad*, diep ingrijpend. — שמור ל, *bewaard door*; hier niet: *voor*, daar vs. 13 juist zegt, dat de rijkdom verloren gaat, dus niet voor den eigenaar bewaard blijft.

14. Onderwerp is: de *rijke* of zijn nog in rijkdom geboren *zoon*.

15. Doch gesteld zelfs de rijkdom gaat niet verloren, maar blijft zijn leven lang in zijn bezit, — als hij sterft, heeft hij er toch niets aan. — כל עמת, niet gelijk בַּלְעֲמֹת, maar in twee woorden. עמה beteekent: *verbinding*, gemeenschap, overeenkomst; כל עמת dus: *geheel overeenkomstig*. — לרוח, bij de vraag behoorend, bevat tevens het antwoord, dat in het volgende vers wordt voortgezet.

16. En zelfs in zijn rijkdom komt hij er niet toe ervan te genieten, zijn leven lang eet hij in duisternis van zorgen om nóg meer te krijgen. וחליו, v. s. = וחלי, met bijgevoegde ו die echter in den regel den 2den naamval aanduidt; anderen = יחלי לו, *en heeft hij ziekte*; n. a. *en dan zijn ziekte en toorn*, ergernis door het mislukken zijner ondernemingen of niet voldoende reusseeren in zijne plannen.

wat ik heb leeren zien als goed, als wat schoon is: te eten
en te drinken en van het goede te genieten bij al zijn moeite,
die men zich geeft onder de zon, gedurende het aantal der
dagen zijns levens, die hem God heeft gegeven; want dit is
18 zijn deel. Ook ieder mensch, wien God rijkdom en goederen
heeft gegeven en wien Hij de macht heeft verleend ervan te
eten en zijn deel weg te dragen en zich te verblijden in zijn
19 moeite, — dit is een gave Gods. Want niet veel denkt hij
dan aan de dagen van zijn leven, maar God stemt in met de
vreugde zijns harten. —

VI.

1 Er is een kwaad, dat ik gezien heb onder de zon, en het
2 drukt in groote zwaarte op den mensch. Iemand, wien God
rijkdom en goederen en eer geeft, en hij ontbeert voor zijn
persoon niets van al wat hij verlangt, maar God geeft hem
niet de macht ervan te eten, want een vreemde man verteert
3 het; — dit is ijdelheid en een booze kwaal. Indien iemand
honderd voortbrengt en vele jaren leeft en zeer veel is het,
wat de dagen zijner jaren bedragen, maar zijn ziel verzadigt
zich niet aan het goede en ook een begrafenis werd hem niet
ten deel; — dan zeg ik: beter, dan hij, is de misgeboorte.
4 Want in nietigheid is zij gekomen en in duisternis gaat zij
5 heen; en met duisternis blijft haar naam bedekt. Ook de
zon heeft zij niet gezien en niet gekend; meer rust heeft
6 zij, dan hij! En indien hij tweemaal duizend jaren leeft
en goeds niet heeft genoten — gaat niet alles heen naar

17—19 komt Kohéleth dan terug op zijn vroeger reeds uitgesproken levensregel: matig genieten en arbeiden.

17. הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה, *Ziehier wat ik heb leeren zien als goed, als wat schoon is*; anderen: *wat ik gezien heb is beter, dat het namelijk schoon is.*

18. Dat vroolijk genieten bij den arbeid is echter niet noodzakelijk gevolg van rijkdom, maar God moet het den mensch als bijzondere gave verleenen. — וגם, *en ook*, behoort òf bij het slot van het vers (vgl. 3,13), òf er moet זה ראיתי bij gedacht worden. — נכסים komt ook Jos. 22,8 en II Kr. 1,11 voor. — השליטו, *macht geven*, ook Ps. 119,133.

19. ימי חייו, den korten duur zijner levensdagen. Deze gedachte zal hem zijn vroolijk genieten niet vergallen, daar God zelf hem de levensvreugde heeft geschonken en מענה (*antwoorden*), instemt met de vreugde zijns harten; de Hiph'iel heeft dan hier dezelfde beteekenis als de Kal. Anderen: *doet alles antwoorden*, overeenstemmen en tegemoetkomen aan de vreugde zijns harten, waarbij dan het voorwerp is weggelaten.

Hoofdstuk VI. 1. ורבה היא על האדם, *en groot is het* kwaad *op den mensch*, het drukt zwaar op den mensch.

2. איש נכרי, *een vreemde*, niet tot de familie behoorende, die dus geen

אֲשֶׁר־רָאִיתִי אֲנִי טוֹב אֲשֶׁר־יָפֶה לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת
טוֹבָה בְּכָל־עֲמָלוֹ ׀ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּיו*
חַיָּיו ט
אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי־הוּא חֶלְקוֹ : גַּם כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר
נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת
יא אֶת־חֶלְקוֹ וְלִשְׂמֹחַ בַּעֲמָלוֹ זֹה מַתַּת אֱלֹהִים הִיא : כִּי לֹא
הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ :

ו

א יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם :
ב אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ
חָסֵר לְנַפְשׁוֹ ׀ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים
לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וְחֳלִי רָע הוּא :
ג אִם־יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שְׁנֵי יָמָיו וְנַפְשׁוֹ
לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי
ד טוֹב מִמֶּנּוּ הַנֶּפֶל : כִּי־בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ
ה יְכֻסֶּה : גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה : וְאִלּוּ
ו חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד

---

rechten heeft op dien rijkdom; men behoeft niet juist aan een *buitenlander* te denken.

3. **מאה**, *honderd* kinderen. — **ורב שהיו**, breede omschrijving om de lengte van zijn leven goed aanschouwelijk te maken. — **ונפשו** enz. bevat de keerzijde der medaille; hij geniet niet van het goede, heeft in zijn heele lange leven nooit ware vreugde gekend en zelfs niet eens een eerlijke begrafenis valt hem ten deel. — **נפל**, *de misgeboorte*, een doodgeboren vrucht.

4. **בהבל**, *in nietigheid*, **בא**, *trad zij in het aanzijn*, want zij was levenloos, toen zij zou beginnen te leven; **ובחשך**, *en in duisternis*, zonder eenige aandacht te trekken, zonder ceremonie, **ילך**, *gaat zij heen* in het graf, krijgt niet eens een naam.

5. Dan heeft zij het geluk de zon niet gezien te hebben en niets te weten van al wat onder de zon gebeurt. — **נחת**, *er is rust, kalmte voor deze meer dan voor hem*, den rijke van vs. 2.

6. **אלף שנים פעמים**, v. s. 1000 jaren met zichzelf vermenigvuldigd, 1000 in de tweede macht, — een millioen jaren; v. a. 2000 jaren. — **מקום אחד**, het graf. Wat baat lang leven zonder genieten? Ten slotte is toch het einde: het graf.

7 ééne plaats? De geheele moeite der menschen wordt gedaan
voor zijn mond, en toch wordt de ziel er niet ten volle zat van.
8 Want wat heeft de wijze voor boven den dwaas, wat heeft de
arme, die weet zijn leven te leiden tegenover de levenden?
9 Beter het zien met de oogen, dan het ver wegdwalen der ziel; —
10 ook dit is ijdelheid en weiden van wind! Wat geschiedt, reeds
lang is zijn naam genoemd en is bekend, wat hij, de sterve-
ling, zijn zal, en hij kan niet in rechten optreden tegen wie
11 sterker is dan hij. Want er zijn vele woorden, die ijdelheid
12 vermeerderen; wat heeft de mensch daardoor voor? Want wie
weet wat voor den mensch goed is gedurende het geringe aan-
tal der dagen van zijn ijdelheidsleven en die hij doorbrengt
als een schaduw? Wie immers zal den mensch mededeelen
wat na hem onder de zon zal zijn?

VII.

1 Beter een naam, dan goede olie; en de dag van den dood,
2 dan de dag, waarop men geboren wordt. Beter te gaan naar
het huis van rouw, dan te gaan naar het huis van drinkmaal;
daar dit immers het einde van ieder mensch is en de levende
3 het ter harte neemt. Beter ergernis dan scherts, want bij treurig

---

7. Het doel van alle streven is te kunnen genieten; en toch, hoeveel moeite men zich ook geeft, geheel bevredigd wordt 's menschen verlangen nooit.

8. En die niet te verzadigen begeerte beheerscht allen, den wijze, die haar zoekt te beheerschen, zoo goed als den dwaas, die haar, waar hij kan, bot viert; en ook den verstandigen arme, die, hoewel arm, weet להלך נגד החיים, *zijn levenswandel tegenover de overige menschen te voeren*, d. w. z. die tegenover de menschen den schijn weet op te houden en zijn armoede te verbergen, *die in de ware levenskunst ervaren is*; deze weet, wel is waar, zijne begeerten te verbergen door zich ontberingen op te leggen, om den schijn te bewaren, maar de begeerte is toch ook in hem zoo goed als in den dwaas. MENDELSSOHN: *wat helpt het den verstandigen arme, daar hij toch steeds tegen het leven heeft in te gaan?*, den strijd om het bestaan heeft te voeren. Anderen: *om het eeuwige leven tegemoet te gaan.*

9. מראה עינים, *het zien met de oogen*, het zich verheugen met wat men heeft, is beter, מהלך נפש, *dan het g a a n*, afdwalen der *verlangende ziel*, נפש; הָלַךְ is onbepaalde wijs, verkort uit הֲלֹךְ, en wat de beteekenis aangaat, samenhangend met הֵלֶךְ, *reiziger*, doortrekkend gast. Rustig genieten is beter dan onverzadigbaar begeeren, — *ook dit* begeeren, streven naar geld en goed *is dus ijdelheid.* Wij zijn hier op de helft van het boek, zoodat het motto des Predikers: *„ook dit is ijdelheid"* de eerste helft afsluit.

10. Die toekomst, waarnaar de ziel verlangt, wordt geleid door eene macht, waartegen de mensch niets vermag. — Wat geschiedt, daarvan was de naam, het wat en hoe, reeds lang genoemd, besloten. ונודע אשר הוא אדם, *en bekend is* vooraf reeds *wat hij als mensch zal worden.* Anderen: *en het is bekend, dat hij* slechts *een mensch is en niet kan* enz. — שהתקיף, de

ח הַכֹּל הוֹלֵךְ׃ כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא׃
ט כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד
י הַחַיִּים׃ טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלַךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת
יא רוּחַ׃ מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־
יב יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהַתַּקִּיף מִמֶּנּוּ׃ כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים
יג הָבֶל מַה־יּוֹתֵר לָאָדָם׃ כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בְּחַיָּיו
מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־
יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃

ז

א טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ׃ טוֹב לָלֶכֶת
ב אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף
ג כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ׃ טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרַע

Kerie: שתקיף, beteekent hetzelfde als de Kethieb: **שהתקיף**, *die sterker is.* — לא יוכל, *kan het niet*, en mag het niet, wat לא תוכל ook in wetten dikwijls beteekent.

11. Bij de woorden, die de mensch, in het gericht gaande met de hoogere macht, die het lot bestuurt, gebruiken zou, zullen noodzakelijk velen zijn, die מרבים הבל, zonder doel gesproken zijn, de vele ijdelheden der wereld nog vermeerderen.

12. **מספר**, *de te tellen* dagen, הבלו, van zijn *als een ademtocht* vergankelijk leven. — ויעשם = אשר יעשם, *die hij doorbrengt;* zou de mensch willen beoordeelen wat hem waarlijk goed is, dan moest hij het heden en de toekomst kennen, wat niet het geval is; dus: treed niet met de hoogere macht in het gericht, want de eerste voorwaarde daartoe: het oordeel, of 's menschen lotgevallen voor hem goed zijn of niet, ontbreekt u!

Hoofdstuk VII. 1—14. Wederom een groep spreuken; aanknoopend aan het מה טוב in 6,12.

1. **שם**, evenals Spr. 22,1, *een goede naam*, vgl. ons: *naam maken.* Zie Gen. 6,4; Job 30,8. — ויום המות, *de dag van den dood* na een wel volbracht leven *is beter dan die der geboorte*, daar dan het leven nog een raadsel is, niemand weet wat het den jonggeborene brengen zal, wat de nieuwe wereldburger voor de wereld en zichzelve zijn zal.

2. **בית אבל**, *een huis, waarin* over een afgestorvene *rouw wordt bedreven*, waarheen men gaat om zijn medegevoel met den treurende te toonen en hem te troosten. — באשר הוא, *daar dit*, dat om hem als overledene getreurd wordt, *ieders menschen einde is.*

3. **ברע פנים**, vgl. de uitdrukking זעיכם רעים, Gen. 40,7; *verdrietig* uiterlijk; verdriet is zedelijk beter dan uitgelatenheid.

4 gelaat is het het harte wél. Het hart der wijzen is in het huis
der rouw, en het hart der dwazen in het huis der vreugde.
5 Beter te hooren beschimping eens wijzen, dan iemand, die hoort
6 naar het lied van dwazen. Want als netelgeknetter onder den
ketel, zoo is het gelach van den dwaas, en ook dit dus ijdel-
7 heid! Want de wederrechtelijke onthouding verdwaast den
8 wijze en vernietigt het hart van vrijgevigheid. Beter is het
einde eener zaak, dan haar begin; beter een langmoedige dan
9 een hoogmoedige. Overijl u niet in uw geest om kwaad te
10 worden, want ergernis rust in den boezem der dwazen. Zeg
niet: wat is er gebeurd? dat de vroegere dagen beter waren
dan de tegenwoordige; want niet uit wijsheid vraagt gij daar-
11 omtrent. Goed is wijsheid met een erfdeel en iets voordeeligs
12 voor die de zon zien. Want zoowel in de schaduw van wijs-
heid als in de schaduw van het geld is hij; doch de voorrang
der kennis is: de wijsheid behoudt wie haar bezitten, in het
13 leven. Zie het werk Gods, want wie kan recht maken wat
14 Hij heeft krom doen worden? Op een dag van goeds wees
in goede stemming, en op een dag van ongeluk zie in; ook
dezen, juist als den andere heeft God gemaakt, om der wille
15 daarvan, dat de mensch na Hem niets kon vinden. Alles heb
ik gezien in de dagen van mijn ijdelheidsleven; er zijn recht-
vaardigen, die met al hun rechtvaardigheid te gronde gaan, en
er zijn misdadigers, die lang leven trots hun slechtaardigheid.
16 Wees niet rechtvaardig te zeer en toon u niet wijs boven
17 mate; waarom wilt gij u zelve verwoesten? Wees niet te
zeer misdadig en wees niet dwaas; waarom zoudt gij sterven

---

5. גְּעָרַת, het *kijven*, zonder de woorden mooi te kiezen, uiting geven aan de afkeuring van de daden van den ander. Dit aan te hooren is beter dan te luisteren naar שִׁיר, den in maat gezetten, schoonklinkenden *zang der dwazen*.

6. כְּקוֹל הַסִּירִים, *Doornen* knetteren bij het verbranden, zij vlammen spoedig op en verbranden onder veel geruisch, maar zijn spoedig uitgebrand en het eten blijft rauw; vuur van talhout daarentegen knettert niet, maar houdt het langer uit.

7. Dat lachen van den dwaas = den naar rijkdom en wellustige weelde strevende, is niet zoo onschuldig, maar gewoonlijk gaat dat streven gepaard met oneerlijkheid, עֹשֶׁק; deze doet zelfs vaak den wijze dwalen en vernietigt de liefde in het uit zijn aard vrijgevige hart. Anderen: *en geschenken richten het hart* des wijzen *ten gronde*.

8. Het resultaat eener poging ten goede is altijd beter dan het begin; daar dan het einde nog onzeker is. Anderen: het is beter te letten op het einde dan op het begin; laat dat einde soms lang op zich wachten, heb slechts geduld, — beter is ארך רוח = אֶרֶךְ אַפַּיִם, een *langmoedige* (niet = אָרֵךְ) *dan een hoogmoedige*, גבה verbindingsvorm van גָּבֹהַּ, niet van גָּבַהּ, — die, naar zijn karakter, wegens den langen duur eener zaak het geduld verliest.

ד פָּנִים יִיטַב לֵב : לֵב חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית
ה שִׂמְחָה : טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים :
ו כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל גַּם־זֶה הָבֶל :
ז כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וְיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה : טוֹב אַחֲרִית
ח דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ רוּחַ : אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ
ט לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ : אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה
שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שְׁאֵלְתָּ
יא עַל־זֶה : טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיִתֵּר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ : כִּי
יב בְצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ :
יג רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ :
יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה
עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה :
טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע
טז מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ : אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר
יז לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם : אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת

---

9. ינוח, *vindt een rustig plaatsje,* vgl. Spr. 14,33.

11. ויתר, *en iets van belang voor wie in dit leven treedt,* waar ook vermogen een niet geringe rol speelt.

12. בצל החכמה enz. Hij is tegelijk *in de schaduw,* onder de bescherming *der wijsheid en onder die van het geld;* anderen: *want in de schaduw is wijsheid* = de wijsheidbezitter, *en in de schaduw is geld* = de rijke. — Terwijl echter geld, door tot weelde te voeren, den mensch te gronde richt, *behoudt wijsheid,* die hem binnen de perken doet blijven, *haren bezitter in het leven.*

13 en 14 antwoord op de vraag van vs. 10. Wat gebeurt, is Gods werk; wat Hij naar menschelijk oordeel verkeerd heeft doen worden, kan toch niemand verbeteren. — שלא ימצא אחריו, dat de mensch ná God niets meer zal vinden, tegen Hem aan te merken zal hebben; — anderen: opdat de *mensch na zijn dood niets meer zal hebben te ondervinden;* n. a. *opdat de mensch niets zal kunnen vinden,* doorgronden van *wat na hem,* na het tegenwoordig oogenblik, *zal geschieden.*

15. Uit den spreukenvorm gaat de schrijver weer in den vorm van mededeeling van resultaten van onderzoek over.

15—18, bewandel den middenweg.

16. תשומם = תשתומם, evenals תכונן = תתכונן Num. 21,27.

17. אל תרשע הרבה, maar verval ook niet in het andere uiterste door

18 vóór het uw tijd is? Goed is het, dat gij het eene aangrijpt en
ook het andere uwe hand niet loslaat; want wie Godvreezend
19 is, gaat met allen mede. De wijsheid verleent kracht den wijze,
20 meer dan tien heerschers, die in de stad zijn. Want een mensch
is er niet zoo rechtvaardig op aarde, die slechts het goede doet
21 en niet zondigt. Ook aan al de woorden, die de menschen
spreken, zult gij uw hart niet schenken; opdat gij niet uwen
22 slaaf u hoort vloeken. Want ook in vele gevallen — uw hart
23 weet het — hebt ook gij anderen gevloekt. Al dit heb ik op
de proef gesteld met wijsheid; ik dacht: nu ben ik wijs, — en
24 toch is zij zoo verre van mij! Veraf ligt wat bestaat, en diep,
25 zeer diep — wie kan het bereiken? Nu wendde ik mij en
mijn hart was er op uit te leeren kennen en rond te spieden
en te zoeken wijsheid en rekenschap en te erkennen slechtheid
26 als dwaasheid en dwaasheid als dolheid. En ik bevind bitterder
dan den dood de vrouw, die op jaagnetten gelijkt en vangsnoe-
ren is haar hart, boeien hare handen; de voor Gods aangezicht
goede zal haar ontkomen, de zondaar door haar verstrikt wor-
27 den. Zie, dit heb ik bevonden — zegt Kohéleth — het een voegend
28 bij het ander om rekenschap te vinden: Wat mijne ziel altijd door-
zoecht, doch wat ik niet vond: mannen, een uit duizend vond
ik wel, maar een vrouw heb ik onder deze allen niet gevonden!

---

losbandig te worden. Natuurlijk niet alsof de schrijver een *weinig* misdadigheid wél zou aanraden, maar eenvoudig in tegenstelling met het vorige vers; welke bedoeling blijkt uit de weglating van הרבה in het volgende versdeel.

18. יצא את כלם, *gaat met alle beiden mede*, of v. a. *voldoet* zijn plicht met betrekking tot *deze allen*; n. a. *gaat bij allen den middenweg.*

19. תעז, van עז, *sterk zijn*, zich sterk toonen, vandaar *versterken*, Ps. 68,29. — שליט, burgerlijk *heerscher*. Of de schrijver een bepaalde staatsinstelling met *tien* leden der hoogste stedelijke overheid op het oog heeft, — of wel dat עשרה eenvoudig een algemeene aanwijzing is voor een niet te klein getal, wat bij Kohéleth met verschillende cijfers voorkomt, staat niet vast.

20. De deugd beschermt den mensch niet, daar hij, zondigend, haar verlaat. Dan, na de zonde, kan alleen wijsheid hem in het goede spoor terugbrengen.

21. Tracht niet verontschuldiging voor eigen zonden te vinden door alles gretig aan te hooren wat men over anderen zegt; want zoodoende zoudt gij allicht hooren, dat uw eigen slaaf uw vloekt; en zelfs als gij dit hoort, let er niet op, — אל תתן לבך, — want ook gijzelve maakt u aan zoo iets schuldig.

23. והיא, *en zij*, de ware levenswijsheid.

24. רחוק, *ver* van menschenbegrip. — מי ימצאנו, *wie bereikt* het volle begrijpen ervan.

יח בִּלְתִּי עֲשֹׂתָךְ׃ טוֹב אֲשֶׁר תֹּאחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ
יט כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה
כ שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
כא יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא׃ גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדֻבֵּרוּ אַל־
כב תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ כִּי גַּם־
כג פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּה* קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ כָּל־זֶה
כד נִסֵּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ רָחוֹק
כה מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת
וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כְּסָל וְהַסִּכְלוּת
כו הוֹלֵלוֹת׃ וּמוֹצֵא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים
וְחֶרְמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טּוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה
כז וְחוֹטֶא יִלָּכֵד בָּהּ׃ רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת
כח לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי
אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃

---

25. **סבותי**, *ik wendde mij om* naar wat in het volgende gezegd wordt. — ולבי, *en mijn hart* was er op uit, לדעת enz. — רשע כסל, slechtheid is eigenlijk dwaasheid, op verkeerde redeneering gegrond; en סכלות, *onzinnigheid*, zorgelooze geestelijke verstomping is הוללות, *razernij*.

26. Een zijner eerste resultaten bij dit nieuwe onderzoek. — אשר היא מצודים, *zijzelve is als jaagnetten*, אסורים, *boeien*, touwen, waarmede de gevangene gebonden wordt; ook Recht. 15,14; enkelvoud **אָסוּר** Jer. 37,15. — טוב לפני האלהים, *wie God goed toeschijnt*, of: wie zich tegenover God goed gedraagt. — ילכד בה, *wordt in haar*, — het vangnet: de vrouw, — *verstrikt*.

27. **אחת לאחת**, evenals Jes. 27,12 לאחד אחד, *bij den een een ander*, — hier: het een voegend bij het ander. — למצא חשבון, *om* ten slotte *de berekening te kunnen maken*, resultaat te kunnen opmaken. — אמרה קהלת, met het oog op het onderwerp, is קהלת hier naar den uiterlijken woordvorm vrouwelijk gebruikt.

28. Wat mijn ziel עוד, *steeds opnieuw* zocht, was, wat uit het slot van het vers blijkt: een *vrouw* in den waren zin. — אדם, *een man*, hier tegenstelling van אשה. Onder duizend manspersonen wel een man, onder duizend tot het vrouwelijk geslacht behoorenden vond ik echter nog niet eens één ware vrouw. — בכל אלה, *onder deze allen*, een gelijk getal van 1000.

29 Doch — zie, dit heb ik bevonden, dat God den mensch rechtschapen gemaakt heeft, maar zij zoeken vele berekeningen.

VIII.

1 Wie is als de wijze en wie kent de verklaring der dingen?
Des menschen wijsheid verlicht zijn gelaat en de ruwe macht
2 van zijn aangezicht verandert. Ik zeg: des konings bevel neem
3 in acht en wel wegens den Godseed. Overijl u niet van voor
zijn aangezicht weg te gaan; blijf niet staan bij een slechte
4 zaak; want wat hij verlangt, doet hij. Daar immers het woord
des konings heerscherswoord is; en wie zegt hem: „Wat doet
5 gij daar?" Wie het gebod echter inacht neemt, hij zal niets
kwaads leeren kennen; en tijd en rechtsoefening weet het hart
6 des wijzen. Want voor iedere zaak is er een tijd en rechts-
oefening, als de slechtheid der menschen te groot wordt op hem.
7 Want hij weet niet wat geschieden zal; want hoe het zijn zal,
8 wie zal het hem mededeelen? Geen mensch is heerscher over
den wind om den wind tegen te houden en niemand heer-
schend over den dag van den dood en geen ontkomen in den
9 oorlog; en slechtheid redt haren heer niet. Dit alles heb
ik gezien, en wel: richtend mijn hart op alle gebeurtenissen,
die plaats hebben onder de zon, ten tijde dat de mensch over
10 den mensch heerscht tot onheil voor dezen. En vervolgens
heb ik gezien booswichten begraven worden, en zij kwamen
tot rust, terwijl verre van de heilige plaats moeten gaan

---

29. **לבך**, ten slotte is dit nog mijn resultaat: God heeft den mensch gemaakt als ישר, eigenlijk: *recht*, zonder zedelijke kromming, — *rechtschapen*, maar zij zoeken slimme berekeningen om te kunnen zondigen.

HOOFDSTUK VIII. 1. Overgang tot de volgende bespreking der vraag: hoe zich tegenover een vorst, ook een despoot zelfs, te gedragen. De wijze staat zeer hoog, hij alleen verstaat de verklaring van moeilijke vraagstukken. — ועז פניו, *ruwheid van gelaat*, aanmatiging, onbeschaamdheid; vgl. Deut. 28,50; Spr. 7,13. — ישנא = ישנה; שנה in Pi'el: *veranderen*, in Poe'al: *veranderd worden*, hier: ten goede.

2. **אני**, aan te vullen: *zeg* of iets dgl. — ועל דברת, *ook w e g e n s den bij* God gezworen *eed* van trouw. MENDELSSOHN's vertaling: *en de v o r s t* — על de hooge — *neemt in acht het God toegezworen woord*, komt mij zeer gezocht en onwaarschijnlijk voor.

3. **אל תבהל מפניו תלך** = אל תבהל ללכת מפניו. — מפניו תלך, *van hem weggaan*; evenals הלך עם, *hem ter zijde staan* beteekent, zoo הלך מפני, *van hem afvallen*, vgl. Hos. 11,2. — דבר רע, een samenzwering tegen den koning. — אל תעמד, blijf niet werkeloos toeschouwer, als gij verneemt, dat een samenzwering tegen den koning wordt gesmeed; want de koning is oppermachtig, heer over leven en dood zijner onderdanen; en treft, zoo hij wil, ook u, den niet betrokken zwijgenden toeschouwer.

5. **מצוה**, *het gebod* des konings. — עת ומשפט, het hart des wijzen weet, dat er een *tijd v a n rechtsoefening* door den koning komt, en zal zich dus met geen aanslagen inlaten.

כט לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר
וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְׁבֹנוֹת רַבִּים :

ח

א מִי כְהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז
ב פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ : אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת
ג אֱלֹהִים : אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי
ד כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה : בַּאֲשֶׁר־דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־
ה לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה : שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט
ו יֵדַע לֵב חָכָם : כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־רָעַת הָאָדָם
ז רַבָּה עָלָיו : כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד
ח לוֹ : אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן
בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־
ט בְּעָלָיו : אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר
נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ :
י וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהֻלְּכוּ

---

6. Als 's menschen slechtheid te erg wordt, על האדם = עלו, den mensch te zwaar belast, dan komt de tijd van het strafgericht, evenals de koning ten slotte zijn belagers straft. V. s. wordt bij האדם hier in het bijzonder aan een despoot gedacht. Smeed maar geen aanslag tegen den vorst, al is hij een tyran; want wordt zijn slechtheid te groot, dan treft hem Gods strafgericht tóch wel.

7. De zondaar kent immers de toekomst niet, weet niet wat, weet niet hoe het komen zal.

8. Niemand kan den *wind* tegenhouden, — רוח, hier niet: *levensgeest*, — niemand kan den dag des doods bevelen geven. — משלחת, *wegzending*, hetzij tijdelijk verlof of geheel naar huis zenden, in den oorlog is er niet; alles wat ten strijde is getrokken, moet zich aan de oorlogskansen blindelings onderwerpen; en even onmogelijk is het aan Gods strafgericht te ontkomen, *de slechtheid redt haren heer niet.*

9. Dit is de slotsom mijner waarnemingen en redeneeringen, in een tijd, waarin ik zag mensch over mensch heerschen tot ongeluk voor dezen beheerschte, in een tijd van tyrannenheerschappij.

10—15. Onder zulke omstandigheden komt een ander vraagstuk op den voorgrond en wel de strijd tusschen het bewustzijn eener zedelijke wereldorde en het lot van braven en slechten op aarde. Die vraag wordt in de volgende verzen besproken.

en vergeten worden in de stad mannen, die juist gehandeld heb-
11 ben; — ook dit is ijdelheid. Daar niet voltrokken wordt de
rechtsuitspraak over het doen van het kwaad zoo spoedig, daarom
wordt het hart der menschenkinderen vol in hen om kwaad te
12 doen. Daar immers de zondaar honderdmaal kwaad doet, en Hij
hem langmoedigheid schenkt, — want wél weet ik, dat het goed
zal worden den Godvreezenden, die steeds voor Hem vreezen.
13 En goed zal niet zijn den booswicht en niet lang zullen zijn dagen
14 zijn, als de schaduw; daar hij niet vreest voor God. Er is
een ijdelheid, die plaats vindt op de aarde: dat er namelijk
rechtvaardigen zijn, wien overkomt naar de handelingen der
boosdoeners, en dat er boosdoeners zijn, wien gebeurt naar de
handelingen der rechtvaardigen; — ik zeide, dat ook dit ijdel-
15 heid is! En ik prees de vreugde, dat er niets beter is voor
den mensch onder de zon, dan te eten en te drinken en blij
te zijn en dat dit hem begeleide bij zijn moeite de dagen van
16 zijn leven, die God hem gegeven heeft onder de zon. Toen
ik nu mijn hart eraan gaf om wijsheid te leeren kennen en
te beschouwen het bezigzijn, dat plaats vindt op aarde, — want
noch bij dag noch bij nacht krijgt men slaap met zijne oogen
17 te zien; — Toen zag ik in omtrent al het werk Gods, dat de
mensch niet vermag te vatten de gebeurtenissen, die plaats vinden
onder de zon, daar immers de mensch alle moeite doet en
toch het doel niet bereikt; en ook indien de wijze zich voor-
neemt het te leeren kennen, kan hij het niet vinden!

---

10. **וּבכן**, *en zoo*, soms met bijbeteekenis van tijd: *vervolgens*, of: *dan*. — ובאו, v. s. *en ondergegaan*, als in בא השמש, waar het echter eigenlijk: *ingaan*, naar huis komen, beteekent. Beter daarom: *en zij kwamen* tot rust, gingen rustig het graf in (Jes. 57,2), קברים beteekent dan: *in eere begraven*. De overgang van deelwoordenconstructie tot een hoofdtijd komt vaak voor. — **וָבָאוּ** voor **וּבאוּ** onder den invloed van het scheidend toonteeken רביע. — Met וממקום קדוש begint de tegenstelling. — וממקום קדוש, *uit den tempel* en zijne omgeving *weg*, יהלכו, *gaan met zwaren* weemoedvollen *gang*, met moeite, slechts gedwongen de plaats verlatend, — de mannen, אשר כן עשו, *die juist*, goed *gehandeld hebben;* zij worden gedwongen heen te gaan, naar het buitenland, *en worden* spoedig *vergeten in de* heilige *stad*.

11. Toch is ook die schijnbare onbillijkheid הבל, — lang laat zich het Goddelijk strafgericht wachten, waardoor de mensch zich vrij acht om straffeloos kwaad te doen; lang kan het goed gaan, — maar ten slotte: er is een Goddelijke rechtvaardigheid, die alles in het goede spoor terugbrengt. — פתגם, *besluit*, hier: *vonnis* en zijne uitvoering, is Semiechoeth (vgl. Esther 1,20); **נעשׂה** na אין moet deelwoord zijn, en פתגם is dus hier, misschien als uit een andere taal overgenomen bastaardwoord, vrouwelijk gebruikt. — מלא לב בני האדם, *het hart* der menschen *wordt vol* = zij vinden den moed; vgl. Esther 7,5.

12. MENDELSSOHN: *Al moge ook de zondaar .... lang leven, t o c h weet ik* enz. Naar onze opvatting is het eerste deel van ons vers nadere uiteenzetting van het vorige; — מאת = מאה פעמים. — ומאריך לו, v. s. *en hij leeft er lang bij*, aan te vullen dus **יָמִים**, waarbij echter לו tamelijk onbegrijpelijk

יא וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָּעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־זֶה הָבֶל׃ אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה
פִּתְגָּם מַעֲשֶׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם
יב לַעֲשׂוֹת רָע׃ אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־
יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לִירֵאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃
יג וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא
יד מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ יֵשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ יֵשׁ
צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים
שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃
טו וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ
כִּי אִם־לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו
טז אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־לִבִּי
לָדַעַת חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ כִּי
יז גַּם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה׃ וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־
מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה
אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת־הַשָּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ
וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא׃

---

blijft; beter dus aan te vullen אפו, *en Hij*, God, betoont Zich voor hem *langmoedig*, straft hem niet aanstonds. — Dat is ervaring en dus niet te weerspreken, *maar toch weet ik*, dat het ten slotte den Godvreezende goed moet gaan, en den boosdoener op den duur niet goed kán gaan.

14. De ervaring is daarmede weliswaar vaak in tegenspraak, maar ook die is הבל, behoort tot de bedriegelijke schijn-verschijnselen des levens. — מגיע, vgl. Esther 9,26. — כמעשה, *als het passende voor de daden der booswichten*.

15. **ילונה**, van לוה, *begeleiden*, volgen, aanhangen, gewoonlijk in later Hebreeuwsch in Pi'el en Hiph'iel.

16 en 17. Slot: denk dus over die vragen niet te veel, maar zie in al wat plaats vindt, Gods werk, waarin de mensch op aarde geen blik heeft. — כי גם enz. is een tusschenzin en beteekent: de zoo groote bezigheid op aarde (want *men* (אינני) gunt zich immers nooit den slaap).

17. **את כל מעשה** is eigenlijk voorwerp van לא יוכל האדם למצוא, maar met nadruk vooraan geplaatst en daarom als direct voorwerp van וראיתי genomen. — מצא, *vinden*, bereiken, v. d. met den geest bereiken, *begrijpen*, vatten. — בשל אשר, vgl. het arameesche: —בדיל ד, *om reden dat*. — וגם אם יאמר, *al neemt de wijze zich voor* het te doorgronden, hij kan het niet. *Wijs* is dus hij, die naar weten streeft.

IX.

1 Want al dit nam ik mij ter harte, ook om duidelijk te maken
al het volgende: dat de rechtvaardigen en de wijzen en hunne
daden in Gods hand zijn; noch liefde noch haat staat in 's men-
2 schen erkennen, alles wordt hun voorgelegd. Alles is zoo, dat
het allen kan overkomen; één lot treft den rechtvaardige en
den booswicht, den goede en den reine zoowel als den onreine,
den offerende zoowel als hem, die niet offert; de goede is
3 gelijk den zondaar, wie zweert gelijk wie den eed vreest. Dit
is kwaad onder al wat geschiedt onder de zon, dat één lot
allen treft; en ook het hart der menschenkinderen wordt vol
van slechtheid, en dwaasheid is in hun hart bij hun leven, —
4 en wat na hem komt, is: bij de dooden. Maar — wie ver-
bonden is met al de levenden, heeft reden tot vertrouwen;
want den levenden hond is het beter, dan den dooden leeuw.
5 Want de levenden weten, dat zij sterven zullen; en de dooden
weten niets en zij hebben geen loon, want hun aandenken
6 wordt vergeten. Zoowel hun liefde, als hun haat, als hun naijver
is lang reeds verloren gegaan; en een deel hebben zij niet meer
7 in eeuwigheid aan al wat geschiedt onder de zon. Ga, eet met
vreugde uw brood en drink met vroolijk hart uw wijn, want
8 reeds lang heeft God goedgevonden uwe handelingen. Ten
allen tijde laat uwe kleederen wit zijn en olie op uw hoofd

HOOFDSTUK IX. 1. Niet alleen dat de wijze de feiten niet kan doorgronden, zijn eigen handelingen zijn in Gods hand. — וְלִבּוֹר = ולבור van בּוּר, *ziften*. — וַעֲבָדֵיהֶם, naar het arameesche עובדא, *handeling;* vgl. Job 34,25. V. a. *hun dienaren* = וְעַבְדֵיהֶם leerlingen. — Zelfs liefde en haat, vaak van eersten indruk af hankelijk, zijn niet geheel in 's menschen macht. — הכל לפניהם, *alles is vóór hen*, לפני, van tijd of van plaats te verklaren; de zin is in ieder geval: zijzelve beschikken niet, maar alles wordt in meerdere of mindere mate hun voorgelegd. Anderen: *alles staat vóór hen*, kan hen treffen; aan God te beslissen wat hun wel of niet overkomen zal.

2. Sommigen verklaren: *allen zijn, alsof allen één lot hadden;* anderen: *alles*, alle gebeurtenissen, *zijn zoo, dat zij alle personen* treffen kunnen. — הנשבע. Zweren staat ook Zech. 5,3 naast stelen. De zin is dus: valsch of lichtvaardig zweren, hier meer het laatste, zooals uit de tegenstelling blijkt.

3. Die schijnbare gelijkheid is een kwaad, want daardoor wordt de mensch slecht. — ואחריו אל המתים, *en wat na hem komt*, v. s. = ואחריתו, en zijn einde is: tot de dooden in te gaan, evenals de braven. Anderen vatten dit als de dwaasheid op, de onjuiste redeneering, nl. dat, hoe slecht ook, zijn einde evenals dat der braven zijn zal: de dood.

4. In de vertaling volgen wij de Kerie; de Kethieb יבחר wordt door MENDELSSOHN gevolgd en verklaard: *want wie ook uitgekozen wordt, het blijft voor al de levenden een vertrouwbaar bewijs, dat* enz. Naar onze vertaling is het een argument tegen terugtrekken uit het leven, wat uit de in de

ט

א כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבֵר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים
וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַּם־שִׂנְאָה
ב אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לְפָנֵיהֶם: הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד
לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ
ג כַּטּוֹב כֶּחָטֵא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שָׁבוּעָה יָרֵא: זֶה | רָע בְּכָל אֲשֶׁר־
נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם
מָלֵא רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים:
ד כִּי־מִי אֲשֶׁר יִבָּחֵר אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי לַכֶּלֶב חַי הוּא
ה טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת: כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים
ו אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם: גַּם
אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם
ז עוֹד לְעוֹלָם בְּכָל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: לֵךְ אֱכָל
בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֵב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים
ח אֶת־מַעֲשֶׂיךָ: בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ

---

vorige verzen neergelegde denkbeelden als het beste zou kunnen worden afgeleid. *De hond*, het zwervende straatdier, wordt gesteld tegenover *den leeuw*, den koning der dieren. Deze heeft, als hij dood is, alles verloren; de hond, als hij maar leeft, is er dus beter aan toe, dan de leeuw zelfs, die dood is.

5. Leven is altijd beter dan dood zijn; wie gestorven is, *heeft* op aarde *geen loon meer*, daar hij met al zijn doen en laten al zeer spoedig vergeten is; en aan wat op aarde geschiedt, hebben zij nooit meer deel, zoolang hun staat van dood-zijn duurt (לעולם, evenals תמיד, in den zin van: zoolang alles zoo blijft, als het nu gedacht wordt).

6. אהבתם enz. De aanhangsels kunnen beteekenen: de *van hen uitgegane* liefde, haat, naijver; of: de *hun bewezen* liefde enz.; hier komt mij het eerste waarschijnlijker voor. — Daarom komt hij weer op zijn vroeger resultaat terug: vroolijk genieten van het leven.

7. In ons vers zijn de drie elementen samengevoegd, die naar Kohéleth's meening ten slotte alles beheerschen: levensvreugde, שמחה, met *arbeid*, מעשיך, onder *Gods* bijstand. Anderen: *indien althans God reeds welgevallen, kan vinden aan uwe daden.*

8. לבנים, *wit*, v. s. de raad om voor zindelijkheid en gezondheid te zorgen; v. a. steeds het *feestkleed* aan te trekken; n. a. denken aan het kleed der levensreinheid en de olie der goede daden; in overdrachtelijken zin dus.

9 ontbreke niet. Geniet het leven met de vrouw, die gij be-
mint, al de dagen van uw ijdelheidsleven, die Hij u gegeven
heeft onder de zon, al de dagen van uw ijdelheid, — want
dit is uw deel aan het leven en aan uw moeite, die gij u
10 geeft onder de zon. Al wat uw hand vermag te doen met
uwe kracht, doe het; want er is geen doen en rekenen en
weten en wijsheid in het graf, waarheen gij gaande zijt. —
11 Wederom zag ik onder de zon, dat niet den lichtvoetigen de
snelle loop ten deel valt, noch den helden de oorlog; evenmin
den wijzen brood, ook niet den vernuftigen rijkdom, noch den
met weten begaafden gunst; want tijd en onheilstreffen over-
12 komt hen allen. Want ook weet de mensch zijn tijd niet;
gelijk de visschen, die vastgehouden worden in een kwaad
vangnet, en als de vogels, die gegrepen zijn in den strik; als
zij, worden de menschenkinderen verstrikt ten tijde van on-
13 heil, als dit plotseling hen overvalt. Ook dit heb ik als wijs-
heid gezien onder de zon, en als iets groots is het voor mij.
14 Eene kleine stad, en mannen daarin weinig; nu kwam daar-
tegen een groot koning en omsingelde haar en bouwde tegen
15 haar groote belegeringswerktuigen. Doch hij vond daarin een
armen, wijzen man, en deze redde de stad door zijne wijsheid;
16 maar geen mensch dacht aan dien armen man. Toen zeide
ik: beter wijsheid, dan heldensterkte; maar de wijsheid des
armen is versmaad en zijne woorden worden niet aangehoord.
17 Woorden van wijzen, in kalmte vernomen, gaan boven ge-
18 schrei van een heerscher onder de dwazen. Beter wijsheid,
dan oorlogstuig; en een zondaar richt veel goeds te gronde.

---

9. Ook het huwelijk is hier v. s. als een der levens*genietingen* aangewezen; v. a. zegt de schrijver: zoek en geniet een rein echtelijk leven met eene vrouw, die gij bemint; — geen verbod van huwelijk eenerzijds, geen geslachtelijke uitspatting anderzijds.

10. Doch ga nu niet geheel in genieten op, maar doe wat gij naar uwe krachten bereiken kunt. — בכחך behoort bij den voorzin; bij עשה gevoegd, zou men בכל כחך verwachten, evenals Gen. 31,6. — בשאול, *in het doodenrijk*, het graf. — תלך, *waarheen gij gaande zijt*, waarheen gij op weg zijt.

11. Het met loopen bereiken van het doel hangt niet alleen af van snelvoetigheid, het succes in den oorlog niet van heldenmoed, enz., zoo ook *brood, rijkdom, gunst* (= aanzien en invloed), allen in de macht Gods, zijn niet noodzakelijk gevolg van eigenschappen van geest en lichaam. Alles hangt van omstandigheden en voorvallen af, die buiten 's menschen beschikking liggen. — לידעים, *den met* דעת *begaafden*.

12. גם behoort bij את עתו, *zelfs zijn tijd*, eig. *den hem op aarde toegewezen tijd*, en zoo: *den tijd* van zijn heengaan. — יוקשים, deelwoord van den Poe'al = מְיֻקָּשִׁים; of v. a. van den Hoph'al = מוּקָשִׁים.

13. זה, *dit*, het volgende heb ik ook als wijsheid leeren kennen en de daarin aan den dag tredende wijsheid geldt mij als zeer groot.

14. ובא אליה = עליה, een *vijandige* tocht.

ט אַל־יֶחְסַר׃ רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי
הֲבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כָּל יְמֵי הֲבָלֶךָ כִּי הוּא
י חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כֹּל
אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן
יא וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ שַׁבְתִּי וְרָאָה
תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה
וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים
יב חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ כִּי גַם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־
עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח
כָּהֶם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃
יג גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי׃ עִיר
קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹרָתָהּ
טו וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדוֹלִים׃ וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם
וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ
טז הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ וְאָמַרְתִּי אֲנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת
יז הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת
יח נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃ טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב
וְחוֹטֵא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה׃

---

15. **ומצא**, v. s. = ונמצא, *er bevond zich;* v. a. *hij*, de machtige vijandelijke koning, *vond* een armen wijze, aan wien hij „zijn man gevonden had", die door zijn wijzen raad de stedelingen tot tegenweer wist aan te moedigen en ten slotte den aanval te doen afslaan. — De schrijver doelt misschien op een historisch feit, zooals de geschiedenis van alle landen en tijden ze oplevert, — van een redder van den staat, wiens verdiensten spoedig vergeten zijn. — Hij zag dus den grooten invloed van wijsheid, maar tegelijk, hoe wijsheid der armen wordt versmaad. Hieraan knoopt hij nu een aantal spreuken.

17. **בנחת נשמעים**, *die in kalmte vernomen worden*, zich laten hooren; de wijze treedt niet met veel geschreeuw op den voorgrond; kalm en bedaard geeft hij zijn raad; maar zijn zoo vernomen woorden zijn מזעקת beter, dan het geschreeuw van een heerscher, die dwaas is onder dwazen. — Anderen verklaren נשמעים als gezegde van het eerste versdeel: *woorden van wijzen in kalmte, m o e s t e n gehoord worden* meer, dan enz.

18. De les uit het boven vermelde feit: wijsheid helpt meer dan oorlogstuig, wapenen en belegeringswerken; doch een zondaar kan door

X.

1 Doodsvliegen maken stinkend, doen gisten olie van den
specerijmenger; zwaarder dan wijsheid, dan eer weegt een
2 weinig dwaasheid. Het hart des wijzen is naar zijn rechter-
3 hand, en het hart des dwazen naar zijn linker. En ook op
den weg, als een dwaas gaat, ontbreekt zijn hart; en hij zegt
4 tot allen, dat hij een dwaas is. Als de toorn des heerschers
tegen u opstijgt, verlaat toch uw plaats niet; want toegeven
5 brengt tot rust [den toorn over] groote zonden. Er is een
kwaad, dat ik gezien heb onder de zon, als eene dwaling, die
6 uitgaat van voor den machthebber. Geplaatst wordt de dwaas-
heid soms op groote hoogten en rijken moeten in laagte zitten.
7 Ik zag slaven op paarden; en vorsten, gaande als slaven op
8 den grond. Wie een kuil graaft, kan erin vallen; wie een
9 heining afbreekt, hem kan een slang bijten. Wie steenen uit-
breekt, kan er zich pijn aan doen; wie hout klieft, kan daar-
10 door gevaar loopen. Als stomp geworden is het ijzer en hij
heeft niet de voorzijde gescherpt, dan moet hij steeds weer de
krachten versterken; maar voordeeliger dan gereedmaken is

---

verraad of laster veel goeds bederven; v. a. een *zonde* in den wijze stelt veel door hem den staat bewezen weldaden in de schaduw.

HOOFDSTUK X. 1. זבובי מות, *doodsvliegen*, v. s. *d o o d e l ij k e*, vergiftige vliegen; v. a. *d o o d e* vliegen; v. a. *lijk-vliegen*, die bij lijken vaak voorkomen en zich van aas voeden. — יבעי, *doen borrelen*, kooken, gisten; — het enkelvoudig werkwoord bij een meervoud als verzamelnaam, vgl. Gen. 49,22; Jos. 1,20 e. a. p. Een zondaar kan veel goeds bederven, — immers doodsvliegen bederven zelfs de fijnste zalfolie; het tweede versdeel is dan toepassing van dit beeld: een enkel vliegje bederft een geheel mengsel olie, — een beetje dwaasheid is יקר, *weegt zwaarder*, heeft zooveel nadeeligen invloed, dat het tegen alle wijsheid en eer opweegt. Wijsheid schenkt haren bezitter leven — dwaasheid is een doodbrengende vlieg. MENDELSSOHN: *evenals doode vliegen zalfolie doen gisten*, zoo bederft *een weinig dwaasheid* den naam van hem, die *door wijsheid en eer voortreffelijk is*. Anderen laten het eerste versdeel bij het vorige aansluiten, en plaatsen het slot van ons vers geheel op zichzelf; *kostbaarder dan wijsheid, dan eer is een weinig dwaasheid* in de oogen der menschen. — De grondbeteekenis van יקר is, zooals reeds RASHIE opmerkt, zeker: *zwaar*, gewichtig zijn. De zin is naar onze vertaling dus: evenals een enkele vlieg een mengsel zalfolie bederft, zoodat de menger er niets meer aan heeft, zoo kan een weinig dwaasheid een overigens wijs en geëerd man al zijn invloed doen verliezen; een nadere uitwerking dus van het in het slot van hoofdstuk 9 volgens sommigen uitgesproken denkbeeld.

2. לימינו, *naar rechts* gericht, naar wat voor den mensch is aangewezen, roeping en plicht.

3. En op elken levensweg, waarop de dwaas gaat לבו חסר, is hij iemand, die חֲסַר לֵב is, wien goede geest ontbreekt, en hij vertelt, als het ware, ieder, die hem tegemoet komt, dat hij een dwaas is.

א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יְקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד
ב סִכְלוּת מְעָט : לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ :
ג וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַכְּסִל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא :
ד אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֵה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ
ה חֲטָאִים גְּדוֹלִים : יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיּצָא
ו מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט : נִתַּן הַסָּכָל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל
ז יֵשֵׁבוּ : רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כָּעֲבָדִים עַל־
ח הָאָרֶץ : חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפֹּל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְׁכְּנֶנּוּ נָחָשׁ : מַסִּיעַ
ט אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֵן בָּם : אִם־קֵהָה
הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְּשִׁיר

---

4. Verstandige houding van den onderdaan tegenover den heerscher. Onze vertaling volgt MENDELSSOHN en grootendeels IBN 'EZRA's tweede verklaring. Anderen: *indien de geest des heerschers over u komt, verlaat uw plaats niet,* maar blijf bescheiden; רוח in den zin van: *toorn* komt echter meermalen voor; ook עלה wordt bij *toorn* gebruikt, — כי מרפא, want *gelatenheid* (vgl. Spr. 12,18) *laat na,* voorkomt *groote zonden,* of: *brengt tot rust,* verzoent groote zonden. Naar de boven gegeven verklaring, dat ons vers een waarschuwing tegen eerzucht bevat, vertale men: *want wie* haar *loslaat,* wie niet naar heerschappij streeft, *laat groote zonden na.*

5. Wel is er soms aanleiding tot ontevredenheid met het staatsbestuur; het is soms, als vergiste zich de heerscher telkens. — שיצא = שיוצאה.

6. עשירים, *mannen van hoogen stand, rijken* hier = edelen (vgl. Jes. 32,5); mannen, die door hun rijkdom een opleiding konden verwerven, die hen tot de hoogste ambten geschikt maakt.

7. על הארץ = ברגליהם, *te voet,* tegenstelling van על סוסים.

8. Sommigen zoeken het verband met het voorafgaande, doordien zij in de volgende verzen de *bedreiging* zien, dat ieder, die gevaar of nadeel wil brengen, zelve gevaar loopt, dus ook de heerscher geworden slaaf, die de kans loopt zelve weer op zijn beurt in de laagte teruggedrongen te worden. Anderen laten hier een nieuwe spreukengroep beginnen, met de gedachte: elke gewichtige onderneming bergt gevaren en de wijze is zich daarvan wél bewust en rekent er dus van te voren op. — גדר, *een heining,* vaak een steenen muur tot begrenzing van tuinen of boomgaarden. In muurspleten nestelen vaak slangen.

9. יסכן, *loopt gevaar,* samenhangend met het later-Hebr. סכנה, *gevaar*; v. a. met סַכִּין, *mes,* snijwerktuig, — *verwondt zich.*

10. Wel moeten toebereidselen gemaakt en alles in gereedheid gebracht worden; is het werktuig stomp, dan wordt veel grooter inspanning voor

11 wijsheid. — Als echter de slang gebeten heeft zonder bezwering,
12 dan heeft de man der tong geen nut. — Woorden uit den mond
des wijzen zijn gunstvindend; doch de lippen des dwazen ver-
13 slinden hem. Het begin van de woorden zijns monds is dwaas-
14 heid en het einde van zijn mond kwade razernij. En de dwaas
gebruikt veel woorden, terwijl de mensch toch niet weet wat
zijn zal; en wat na hem zijn zal, wie zal het hem mededeelen?
15 De moeite der dwazen vermoeit hem, die niet weet naar de
16 stad te gaan. Wee u, o land! welks koning een jongeling is,
en welks vorsten met den vroegen morgen reeds maaltijd hou-
17 den! Heil u, o land! welks koning een zoon van vrijen is,
en welks vorsten te rechter tijd maaltijd houden, met mannen-
18 kracht, maar niet met drinkgeslemp! Door luiheid zinkt ineen
de zoldering en door het laten zakken der handen wordt het
19 huis lek. Tot verlustiging bereidt men een maaltijd en wijn
vroolijkt het leven op; en het geld stelt alles ter beschikking. —
20 Doch ook in uw gedachte moogt gij den koning niet vloeken
en in uw slaapvertrek vloek den rijke niet; want de vogel
des hemels draagt de stem voort en het gevleugelde dier deelt
het woord mede. —

XI.

1 Zend henen uw brood over de oppervlakte van het water;
2 want na veelheid van dagen zult gij het vinden. Geef echter deel
aan zeven, zelfs aan acht; want gij weet niet, wat voor kwaad

---

het werk geëischt; maar beter dan vele toebereidselen is wijsheid. — קלקל van קלל, *polijsten*, slijpen. Wij geven uit de talloos vele verklaringen hier slechts de eene, die ons het minst gewrongen schijnt.

11. Als de slang gebeten heeft, voordat de bezweerder tijd heeft gevonden zijne formule uit te spreken, dan heeft de bezwering geen zin meer. De wijsheid dus helpt toch alleen, als zij van de haar ten dienste staande middelen tijdig gebruik maakt. — בעל הלשון is de bezweerder, die op zijn tong de resultaten zijner wijsheid draagt.

12. חן, *liefelijkheid* = aangenaam.

14. De dwaas stelt zich aan, als wist hij alles, *terwijl* toch de mensch niet weet enz.

15. De alles wetende geeft zich veel moeite om zijn alwetendheid te bewijzen; dwaas die hij is, daar het ten slotte blijkt, dat hij niet eens den weg naar de stad weet te vinden!

16. נער, *een* nog niet voldoende ervaren *jonge man*, v. s. jonge *slaaf*, wat echter als tegenstelling van בן חורים niet noodig is, daar dit wel eigenlijk: *zoon van blanken*, d. i. voornamen beteekent, maar hier meer in zedelijken zin gebruikt kan zijn: *iemand, die zijn doen en laten zelve beheerscht.*

17. בָּעֵת, *op den* voor maaltijd houden bestemden *tijd*. — בגבורה, MENDELSSOHN: *tot* instandhouding van *kracht* = לגבורה; anderen: *met man-*

א חָכְמָה: אִם־יִשַּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן:
ב דִּבְרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ: תְּחִלַּת דִּבְרֵי־
ד פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה: וְהַסָּכָל יַרְבֶּה
דְּבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וְאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי
ו יַגִּיד לוֹ: עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר:
ט אִי־לָךְ אָרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ: אַשְׁרֵיךְ אָרֶץ
י שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכְלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי:
יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת: לִשְׂחוֹק
יט עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל: גַּם
כב בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר
כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר:

יא

א שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ: תֵּן־
ב חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה

---

nenkracht, als flinke mannen, maar niet als drinkebroers. De maaltijd ontaardt niet in onmatig drinken.

18. **עצלתים**. De tweevoudvorm tot versterking: *luiheid*. — **ימך**, Niph'al van מכך. — **ידלף**, *gaat druppelen*, wordt het huis lek, zoodat de regen doorsijpelt. Zoo ook het huis van staat, als de huisheer, de vorst, zijn plicht verzaakt.

19. Maar er zijn ook vorsten, die eenvoudig לשחק, voor pleizier steeds maaltijden houden, met wijn alleen denken hun leven op te vroolijken; het zijn die vorsten, die vs. 16 zijn geschetst. — **יענה**, *doen antwoorden*, (verschaffen); geld maakt, dat alles aan hun wenschen beantwoordt; anderen: *geld verhoort alle wenschen*.

20. **במדעך**, in het eigen gedachtenleven, dat men voor zich alleen leeft.

Hoofdstuk XI. 1. Twee opvattingen staan hier vooral tegenover elkander: de eene meent, dat hier geraden wordt bij het oefenen van *welladigheid* niet te scrupuleus te zijn; de andere: bij den *handel* flink te wagen en niet te angstvallig te zijn. Wij volgen hier de laatste opvatting. De zin is dan: Zend vrij uw koopwaar — speciaal misschien graan, als aan een koren-uitvoerhaven gedacht is — over verre zeeën; want na zekeren tijd, al duurt het lang, *bereikt gij het* brood, de winst van uwe onderneming. Vs. 2 waarschuwt dan om toch niet alles op één kaart te zetten, maar bij zijn handelsondernemingen zijn vermogen over verschillende schepen te verdeelen, opdat niet door den ondergang van één schip het geheele vermogen verloren ga.

3 geschieden zal op de aarde. Als zich vullen de wolken met
regen, ontlasten zij dien op de aarde; en hetzij een boom
valt in het zuiden of in het noorden, — ter plaatse waar de
4 boom valt, daar zal hij blijven liggen. Wie op den wind let,
zal niet zaaien; wie naar de wolken kijkt, zal niet oogsten.
5 Gelijk gij niet weet, welke de weg is van den wind; gelijk het
gebeente in den schoot der zwangere; zoo weet gij niet het
6 werk Gods, Die alles doet. In den morgen zaai uw zaad en
tegen den avond laat uw hand er niet van af; want gij weet
niet, welk gelukken zal, het eene of het andere, of wel of mis-
7 schien beiden tezamen goed zijn. En zoet is het licht en goed
8 is het voor de oogen de zon te zien. Want als vele jaren de
mensch leeft, verheuge hij zich in hen allen en gedenke de
dagen der duisternis, — want veel zullen zij zijn, — al wat
9 komt, is ijdelheid. Verheug u, jongeling! in uw jeugd en laat
uw hart u vergenoegd doen zijn in de dagen van uw jonkheid
en leid uw leven in de wegen uws harten en in het zien van
uw oogen; maar weet wel, dat voor dit alles God u in het
10 gericht zal brengen. En verwijder ergernis uit uw hart en
houd af onheil van uw vleesch; want jeugd en onvergrijsde
zwartheid is ijdel.

XII.

1 En gedenk uwen Schepper in de dagen uwer jonkheid, zoolang
nog niet gekomen zijn de dagen van het kwaad en jaren aange-
broken zijn, waarvan gij zeggen zult: ik heb aan hen geen wel-

3. De mensch weet niet wat voor onheil komen zal, want alles volgt vaste wetten, die nóch binnen het bereik van den wil, nóch zelfs binnen het weten van den mensch liggen. — יהוא, van הוה, יְהֹוָה verkort tot יְהוֹ, evenals יְהִיָה tot יְהִי; hier verlengd geschreven met achtervoegen van א, evenals Jes. 28,12 אֲבוּא; Jos. 10,24 הָלְכוּא.

4. Maar niettemin moet men zich niet te zeer laten beangstigen door wat komen kan, want daardoor wordt alle energie verlamd. *Wie* te veel *let op den wind* en de schade, die deze bij het zaaien kan veroorzaken, komt nooit tot zaaien; wie in den oogsttijd in voortdurende vrees naar de wolken kijkt, of niet regen dreigt, vindt nooit den moed tot maaien en zijn koren bederft hem op het veld.

5. De toekomst blijft toch onberekenbaar en ligt uitsluitend in Gods hand; gij kent haar evenmin als gij weet, welke richting de wind straks hebben zal, welke vrucht de zwangere vrouw in haren schoot draagt.

6. Werk daarom vlijtig, zoolang het tijd is, *'s ochtends vroeg*, בבקר, beginnend en het *tot het vallen van den avond*, לערב, — niet בערב, daar na het vallen van den nacht geen tijd voor veldarbeid meer is. — voortzettend. — אל תנח ידך, vgl. Jos. 10.6, אל תרף ידך in denzelfden zin. Alles ligt immers in Gods hand; gij weet niet, welke arbeid het meest vruchtdragend zal zijn.

7. En dan al arbeidende, genieten van het aardsche leven, hier als *licht* aangeduid. MENDELSSOHN: en dan, ná den arbeid, is het goed *in rust*

ג עַל־הָאָרֶץ׃ אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־
יִפֹּל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יִהְיֶה׃
ד שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶּעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃ כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ
יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע
ה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל׃ בַּבֹּקֶר זְרַע
אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר
ו הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃ וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב
ז לָעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ׃ כִּי אִם־שָׁנִים הָרַבֶּה יִחְיֶה
הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הָרַבֶּה יִהְיוּ כָּל־
ח שֶׁבָּא הֶבֶל׃ שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וְיִטַבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי
בְחוּרוֹתֶיךָ וְהַלֵּךְ בִּדְרָכֵי לִבֶּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדַע כִּי עַל־כָּל־
ט אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר
רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת וְהַשָּׁחֲרוּת הָבֶל׃

יב

א וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי
הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃

---

van het licht te genieten; dan staat echter het voornaamste niet.

8. Want Gods wil is het, dat de mensch zijn leven geniete, gedachtig, dat, hoe lang het ook duurt, de dagen van duisternis = dood, nog langer zijn. — כל שבא הבל, *al wat komt, is ijdelheid*, d. w. z. doch het te veel denken over de toekomst en zich daardoor het heden verbitteren, is ijdelheid. Anderen: geniet uw leven, maar denk aan de dagen van duisternis, waardoor uw genieten niet in zwelgen ontaardt, — want dan, in de dagen van duisternis en ramspoed, *zal al wat* hem vroeger goeds *is overkomen*, in zijn oogen *ijdelheid zijn* en vergeten worden. — In ieder geval is de schrijver hier weer op zijn vast thema teruggekomen: arbeiden en genieten, en werkt die gedachte nu 11,9—12,7 in den breede uit.

9. ברכי לבך וכמראי עיניך, *wegen des harten*, waartoe het hart drijft, *en naar wat de oogen zien*; om u echter door uw hartstocht en zinnen niet te laten verleiden tot zedeloosheid (vgl. Num. 15,39), *wees u steeds bewust*, דע, dat God rekenschap van u zal vragen.

10. והשחרות, *het zwart zijn* van het hoofdhaar = de tijd van den krachtigen mannelijken leeftijd; v. a. het *morgenrood*. — הבל, *is ijdel*, vergankelijk.

Hoofdstuk XII. 1. ימי הרעה, de dagen van zwakheid in den ouderdom.

2 gevallen! Voordat de zon duister wordt en het licht en de
maan en de sterren; en de wolken weder komen na den
3 regen. Op den dag, dat sidderen de wachters van het huis
en zich krommen de wakkere mannen; en ledig zitten de
molenaarsters, daar zij zoo weinig zijn geworden, en verduisterd
4 worden de kijkenden door de luikvensters. En gesloten zijn
de deuren naar de straat, als laag van toon geworden is de
molen; en men opstaat uit den slaap op het geluid van een
vogeltje en het kopje moeten buigen alle dochteren des ge-
5 zangs. Ook gaan zij vreezen voor wat hoog is en allerlei ver-
schrikkingen op den weg; en in bloei staat de amandelboom
en de sprinkhaan sleept zich voort en de kapper hare werking
niet meer doet; wanneer de mensch gaat naar het huis zijner
6 eeuwigheid en rondzwerven op de straat de weeklagers. Voor-
dat krom getrokken wordt de zilveren streng en verpletterd
de gouden schaal en gebroken wordt de kruik aan den welput

---

2. Voordat de laatste levensperiode, die van het graf tegemoet wankelenden ouderdom komt. Het beeld is ontleend aan den regentijd in Palaestina. Alles bewolkt en duister, en nauwelijks heeft de eene regenvlaag opgehouden, of de wolken pakken zich weer samen. Zoo de rampen en gebreken van den ouderdom. — Anderen laten reeds hier de allegorische beelden beginnen, waarin het langzaam afsterven van het lichaam wordt beschreven. De zin is dan: voordat de oogen verduisteren, zoodat zij het hemellicht niet meer zien, en *er wolken komen* voor de oogen *ná den tranenregen*, door het lijden opgewekt. Nog anderen: voordat de *zon*, de geest, *en de maan*, de ziel, *en de* vijf *sterren*, de zintuigen, *verduisterd worden* en zoo telkens *na regenvlagen* van lijden *opnieuw de wolken*, nieuwe gebreken *zich vertoonen*.

3. **שמרי הבית**. Onder הבית is het *lichaam*, het *huis* der ziel te verstaan. — שמרי הבית zijn v. s. de *armen* en handen, die werkzaam zijn om al het voor het voortbestaan van het huis noodige te verrichten; deze יזעו, *sidderen*, hebben vastheid en kracht verloren, kunnen niets meer vasthouden noch afweren. — אנשי החיל, *de krachtige mannen* duiden *de beenen* aan; vgl. Ps. 147,10, waar שוקי האיש, *de schenkels* als beeld van *mannenkracht* gebruikt worden. Hoogl. 5,15 worden deze: *marmerzuilen* genoemd in de jongelingsjaren; in den ouderdom staan zij niet meer onwrikbaar recht, maar התעוותו, *hebben zij zich gekromd*. — הטוחנות, *de malenden*, kiezen en tanden; het beeld is ontleend aan meisjes, die in den handmolen de spijze bij de bereiding voor dadelijk gebruik fijn malen (vgl. Num. 11,8). — בטלו, *zijn werkeloos*, arbeiden niet; כי מעטו, niet echter omdat zij niets te malen hebben, maar omdat zij zoo weinig in aantal zijn geworden, dat zij niet meer kunnen. — הראות בארבות, *de pupillen der oogen*, die door de oogleden en wimpers *als door kijkvensters* uitzien. — ארבה is een met houten netwerk afgesloten kijkvenster.

4. **הדלתים בשוק**, v. s. de organen, die de verteerde spijzen afvoeren; v. a. de mond. — בשפל, *als laag wordt*, קול הטחנה, *het geluid van den molen*, v. s. de maag, v. a. de tanden. In de laatst vermelde opvatting is de zin deze: de mond, eig. *de kaken* worden gesloten, (vgl. Job 41,6, waar de kinnebakken van den Leviathan דלתי פניו heeten) omdat de tanden, die de lippen eenigszins doen opbollen, zijn uitgevallen. — בשפל קול הטחנה ver-

ב עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ
ג הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם׃ בַּיּוֹם שֶׁיִּזְעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ
אַנְשֵׁי הַחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת׃
ד וְסָגְרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל קוֹל הַטְּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר
ה וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר׃ גַּם מִגָּבֹהַּ יִירָאוּ וְחִתִּתִים בַּדָּרֶךְ
וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם
ו אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסּוֹפְרִים׃ עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָחֵק
חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֵץ גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֵר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ

klaren n. a. *daar dof klinkt het geluid van het malen*; nadat de tanden zijn verdwenen, geeft het kouwen op de enkele kakebeenen een dof geluid; het eten wordt slechts een mummelen en zuigen, geen kauwen en kraken meer. De oude man wordt licht van slaap en schrikachtig; *hij staat op* uit den slaap, of: uit zijn rustig zitten, *op het geluid van een vogeltje*. — וישחו כל בנות השיר. Wij verklaren: *en alle zingende vogels moeten* treurig hun kopjes *buigen*, mogen niet zingen, want zij zouden den ouden zenuwachtigen man verschrikken. Anderen: het geluid van *de keel*, waaruit eens gezangen klonken, en de andere spraak- en geluidsorganen *wordt gedempt*, dof.

5. Hier is de constructie met —ש ביום uit vs. 3 uit het oog verloren. Hij is bang om op weg te gaan, elke nog zoo geringe verhevenheid op den weg doet hem terugschrikken, want zijn krachten zijn niet meer toereikend om zelfs kleine moeilijkheden te overwinnen. — וינאץ השקד, *en de amandelboom staat in bloei*, de haren worden wit, het hoofd ziet eruit als een met witte bloesems bedekte amandelboom. De amandelbloesem, eerst licht rose, wordt kort voor het afvallen helder wit. Ibn 'Ezra: *en hij veracht den amandel*, — יָנֵאץ = יָנָאץ *verachten*. Nog anderen: hij verschrikt, *als ook maar de amandelboom bloeit*, d. w. z. een bloempje afwerpt. — ויסתבל החגב, *en de sprinkhaan sleept zich voort*, het levendige dier is krachteloos geworden en huppelt niet meer, maar komt slechts met moeite verder; beeld voor het verlies van de veerkracht der heupen. — והסתבל, — van סבל, dragen, *sleepen*, — *zich sleepen*. Ibn 'Ezra: *en tot last wordt* hem zelfs *een sprinkhaan*, een zoo licht diertje; anderen: *en tot last*, versmaad *wordt de* anders als lekkernij beschouwde *sprinkhaan*; nog anderen: *en tot last wordt* het voorbijvliegen van *een sprinkhaan*, dan nog aansluitend bij het begin van ons vers. — ותפר האביונה, *en de kapper*, die tot het kruiden van sausen gebruikt wordt en zeer piquant is, *verliest hare werking*, prikkelt niet meer; anderen: *en de begeerende* = de begeerte, *laat* ons *los*, verlaat ons. De zin is in ieder geval: de gevoeligheid voor prikkels der zinnen gaat verloren. — ותפר, v. s. van פרר, *kruimelen*, in den Hiph'iel: *stuk breken*, oefent krachteloosmaking, — doet dus juist de tegenovergestelde werking van hetgeen waarvoor zij bestemd is. — כי הלך. De mensch nadert den dood, gaat zijn eeuwige woning, het graf, tegemoet en reeds dwalen de doodenklagers om het huis om den tijd af te wachten, waarop men hun diensten zal noodig hebben. Vs. 6 beschrijft dan het sterven.

6. De Kerie, ירתק, laat zich beter verklaren dan de Kethieb, ירחק, hoe-

7 en het rad wordt verpletterd in den put. En terug keert het
stof tot de aarde, als wat het geweest is; en de geest terug
8 keert tot God, Die hem gegeven heeft. — IJdelheid der ijdel-
9 heden, zegt Kohéleth, alles is ijdelheid! — En behalve dat
Kohéleth een wijze was, leerde hij bovendien nog het volk
kennis en overwoog en onderzocht en vormde vele spreuken.
10 Kohéleth zocht te vinden welgevallige woorden en wat neer-
geschreven zou worden in oprechtheid, woorden van waar-
11 heid. Woorden van wijzen zijn als drijfprikkels en als
ingeplante spijkers die van verzamelaars; zij zijn gegeven
12 door Eenen Herder. En meer dan deze, mijn zoon! wees
gewaarschuwd! maken van veel boeken heeft geen einde
13 en veel lezen is vermoeien des lichaams. Het eindresultaat
der zaak, nadat alles is vernomen, is: vrees God en neem

---

wel het toch nog moeilijkheden biedt. — רתק beteekent: boeien, *binden*, (Nach. 3,10). RASHIE en IBN 'EZRA verklaren hier: *inschrompelen;* KIMCHIE en PARCHON meenen, dat de Niph'al hier privatieve beteekenis heeft en verklaren: *ontbinden;* sommigen verklaren den Kethieb ירתק = יחרק, *knarsen*, van het geluid, dat bij het breken ontstaat, v. d. *breken*. — **וחרץ = וחָרִין**, Kal van רצץ, dat ook Jes. 42,4 *verpletterd worden* beteekent; ונרץ is Niph'al van denzelfden stam in gelijke beteekenis. De constructie van vs. 3 wordt weer opgenomen en het sterven geschilderd. Voordat *de zilveren streng*, het ruggemerg, verlamd wordt, en *de gouden schaal*, de schedel, zetel van de hersenen, wordt stukgeslagen, — van welke beiden, ruggemerg en hersenen, ten slotte het sterven steeds afhangt. Of *zilveren* bij het ruggemerg op de *witte* kleur doelt, of op de hooge waarde van het ruggemerg voor het menschenleven, staat niet vast. Misschien is de uitdrukking גלת voor het ronde hoofd, den schedel, wel gekozen als klankherinnering aan גלגלת, schedel. — כד על המבוע is *het hart*. Het beeld is ontleend aan een door graven gevonden, diepliggende wel; met een emmer of kruik, waaraan een touw vastzit, dat door een rad wordt op- en afgewonden, wordt het water daaruit opgetrokken. — De *emmer* is het hart, dat voortdurend bloed opneemt en weer uitstort. Het bloed wordt met de *wel* vergeleken, daar het als levend water door het lichaam stroomt. Het *rad*, dat den emmer in beweging brengt, zijn dan v. s. de *longen*, daar ademhaling en bloedsomloop elkander in zekeren zin noodig hebben. De longen zetten zich uit en krimpen weer in, gelijk het rad het touw op- en afwindt. Het rad breekt אל הבור, vallend *in den put;* v. a. = על הבור, *het rad bij den put*.

7. **כשהיה** = כאשר היה, *gelijk hij geweest is*.

8. Aan het einde zijner beschouwingen over ouderdom en dood, herhaalt hij zijn refrein: alles ijdelheid.

9—14. Slot. De subjectiviteit der bijbelcritici blijkt misschien nergens duidelijker, dan bij deze plaats. Terwijl de eene groep beslist in taal en stijl de sterkste verschillen ziet met die van het overige boek, beweren anderen even vast en zeker, dat zij geheel het karakter van de schrijfwijze van Kohéleth vertoonen. Sommigen zien in deze verzen dan ook de afsluitverzen van den kanon van den Bijbel of van Kethoebiem, dus een bijvoeging van de slotredacteurs der bijbelboeken bij de opname in den

ז הַגַּלְגַּל אֶל־הַכָּבוֹר : וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ
ח תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ : הֲבֶל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת
ט הַכֹּל הָבֶל : וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־
י הָעָם וְאָזַן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה : בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא
יא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת : דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת
יב וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסִפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד : וְיֹתֵר
מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה
יג יְגִעַת בָּשָׂר : סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־

---

kanon; anderen: het slot van Kohéleth zelve. Wij volgen de laatste opvatting.

9. **ויתר**, v. s. en *hoe meer Koheleth wijs werd, des te meer* enz. עוד heeft die beteekenis evenwel niet. Anderen daarom: ויתר שהיה, *en nog meer, dan dat* enz.; d. w. z. behalve dat hij een wijze was, d. i. חכמה, levenswijsheid had opgedaan, leerde hij *bovendien* enz.

10. **וכתוב**, v. s. = **וכתוב**, *en te schrijven met oprechtheid woorden van waarheid;* v. a. als lijdend deelwoord; dan heeft למצא drie voorwerpen en beteekent וכתוב יושר: *een geschrift in oprechtheid;* (vgl. den naam *Kethoebiem.*)

11. **כדרבנות**, *als prikkels,* die tot doen prikkelen. — וכמשמרות, enz. מסמר, is mannelijk. — נטועים, als een geplant stekje, *ingedreven* en zitten blijvend. — בעלי אספות, v. s. *verzamelaars,* dan moet דברי uit het eerste versdeel hier bijgedacht worden; v. a. *verzamelingen,* evenals בעל פיזיות, van zaken. Nog anderen verklaren: *mannen van vergadering,* een vergaderd geleerden-collegie. — Allen, woorden der wijzen zoowel als die in verzamelingen van spreuken enz., zooals Kohéleth's boek zelf eene is, opgenomen, *zijn gegeven van éénen Herder,* God.

12. **ויתר מהמה** en *wat meer is dan deze* woorden van wijzen, *laat u* daartegen *waarschuwen;* te veel reeds wordt geschreven en veel lezen en te diep willen denken is vermoeien van het lichaam zonder resultaat. Anderen: *maar meer dan dit* alles is van beteekenis: zelf *opmerken* en daaruit *leering putten*; men zou onmogelijk alles kunnen neerschrijven en ook veel *spreken* is slechts lichaamsvermoeienis zonder veel uitwerking. — להג, volgens IBN 'EZRA in het Arabisch: *lezen*; hij verklaart עשות = מעשות, afhankelijk van הזהר, *Neem u in acht voor het maken van eindeloos vele boeken.* In onze opvatting, de eerst vermelde, is de overgang tot het volgende het meest ongedwongen.

13. Waartoe men ten slotte komt, is: vrees God en neem Zijne geboden in acht. — הכל נשמע, *nadat alles is gehoord, alles gehoord zijnde,* d. w. z. nadat gij alle woorden der wijzen hebt vernomen. — כי זה כל האדם, want *dit is* de taak van *ieder mensch*; anderen: *want dit is de geheele mensch,* al wat de mensch te doen heeft.

סדר

תפלות השחר

לכל שבתות השנה.

ORDE

DER

OCHTENDGEBEDEN

VOOR DEN

SHABBATH.

Opnieuw in het Nederlandsch vertaald en van verklarende aanteekeningen voorzien

DOOR

J. VREDENBURG,

Leeraar aan het Beth Hamidrash te Amsterdam.

AMSTERDAM,

J. L. JOACHIMSTHAL.

יד מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃ כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים
יָבִא בְּמִשְׁפָּט עַל־כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה
כל האדם׃

Zijne geboden in acht, want dit is ieders menschen einddoel.
14 Want iedere handeling — God zal haar in het gericht brengen over al wat verborgen is, of zij goed is of kwaad.

Het eindresultaat der zaak, nadat alles is vernomen, is: vrees God, en neem Zijne geboden in acht, want dit is ieders menschen einddoel.

---

14. Want bij het *gericht over al het verborgene*, als God rekenschap vraagt van wat de mensch in zijn leven gedaan heeft, brengt Hij *elke* daad ter sprake en beoordeelt haar, of zij kwaad was of goed. Anderen: *want elke daad zal Hij richten naarmate van al wat* er als bedoeling in *verborgen was*.

OCHTEND-GEBED.

Aan den ingang der Synagoge zegt men:

Ik, — door Uwe overgroote genade kom ik in Uw huis, ik werp mij neder voor Uwen heiligen tempel in vreeze voor U.

Bij het binnenkomen zegt men:

Het huis Gods betreden wij met eerbiedigen schroom.

Nadat men de Synagoge is binnengegaan, zegt men:

Hoe schoon zijn uwe tenten, Jakob! uwe woningen, Israël! Ik, — door Uwe overgroote genade kom ik in Uw huis, ik werp mij neder voor Uwen heiligen tempel in vreeze voor U. O Eeuwige! ik bemin den zetel van Uw huis en de plaats van het verblijf Uwer heerlijkheid! Ik, — ik wil mij nederwerpen en knielen, ik wil de knie buigen voor den Eeuwige, mijnen Maker! Ik, — moge mijn gebed tot U, o Eeuwige, komen in een tijd van welgevallen; o God, in Uwe overgroote genade, verhoor mij met Uw waarachtig heil!

Vóór het ochtendgebed wordt nog het volgende gezegd:

Ik roep U aan, want Gij verhoort mij, o God! neig Uw oor tot mij, hoor mijn spreken. Ik — in gerechtigheid aanschouw ik Uw aangezicht; ik wil mij bij het ontwaken verzadigen aan Uwe verschijning! Ik — op U vertrouw ik, o Eeuwige; ik zeg: mijn God zijt Gij! Hoor het geluid mijner smeeking, wanneer ik tot U schrei, wanneer ik mijne handen ophef naar het binnenste van Uw heiligdom! Eeuwige, mijn God, ik schrei tot U en Gij geneest mij. Tot U, o Eeuwige, roep ik, en den Heere smeek ik. Doe Uw aangezicht lichten over Uwen dienaar, help mij door Uwe genade! Want op U, o Eeuwige, hoop ik; Gij, Gij zult verhooren, Heere, mijn God! Hoor toch mijn gebed, o Eeuwige, luister naar mijn schreien, zwijg toch niet bij mijne tranen. Hoor, o Eeuwige, en wees mij genadig, Eeuwige! wees Gij mij tot helper.

Lied Hamma'aloth van David. Ik verheug mij, wanneer men mij zegt: laat ons gaan naar het huis des Eeuwigen! Ik verblijd mij met Uw gezegde, gelijk iemand, die grooten buit vindt. Luister naar het geluid mijner smeeking, mijn Koning en mijn God, want tot U bid ik. Eeuwige! des morgens moogt Gij mijn stemme hooren; des morgens, als ik voor U offers orden, — en naar U uitzie. Ik roep U aan, want Gij verhoort mij, o God! neig Uw oor tot mij, hoor mijn spreken! Mijn voet staat op vlakken bodem, in volksverzamelingen loof ik den Eeuwige.

Verheerlijkt worde God, d'Allevende, hoog worde Hij geprezen,
Die absoluut bestaat, en Wiens bestaan geen tijd tot maatstaf heeft;
Die eenig is, geen eenheid is gelijk de Zijne;
Voor menschengeest verborgen, is Zijn grenslooz' eenigheid.
Hij heeft geen lichaamsvorm, is onlichaamlijk Wezen,
Geen nog zoo krachtig woord beschrijft Zijn heiligheid!
Voorafgaand aan 't Heelal, uit niets door Hem geschapen,
Was Hij de eerste, aan Zijn bestaan ging niets vooraf.

סדר תפלת שחרית

קודם שיכנס לבית הכנסת ישהה מעט בעזרת בהכ"נ, ויאמר

וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ׃

ואז ילך בנחת ויאמר

בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ׃

כשיכנס לבית הכנסת יאמר

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ׃ יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ׃ וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי׃ וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ׃

אֲנִי קָרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי׃ אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָּנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ׃ וַאֲנִי עָלֶיךָ בָּטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה׃ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשׁוּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ׃ יְיָ אֱלֹהַי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי׃ אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֵל אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן׃ הָאֵרָה פָּנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ׃ כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַּעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי׃ שְׁמָעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוַּעְתִּי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ׃ שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עוֹזֵר לִי׃

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאוֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ׃ שָׁשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב׃ הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל׃ יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה׃ אֲנִי קָרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי׃ רַגְלִי עָמְדָה בְּמִישׁוֹר בְּמַקְהֲלִים אֲבָרֵךְ יְיָ׃

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח · נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ׃
אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ · נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדּוּתוֹ׃
אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף · לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ׃
קַדְמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא · רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ׃

„Ziedaar den Heer van 't Al"; met luider stem verkondigt
Al, wat geschapen werd, Zijn groote koningsmacht.
Hij gaf profetengeest, den straal van Zijn genade,
Den mannen, die Hij Zich tot roem en eer verkoor.
Doch onder Israël's stam wordt geen profeet gevonden,
Die Mozes evenaart, aanschouwend Zijnen troon!
De leer der waarheid heeft Hij ons, Zijn volk, geschonken,
Door Mozes, Zijn profeet, vertrouwd in gansch Zijn huis!
God ruilt Zijn wet niet in, verandert geen bepaling,
In verste toekomst blijft onwrikbaar nog Zijn woord!
Alziende, kent Hij ook ons diep verborgen denken,
Ziet van den eersten kiem het eind van elke zaak!
Naar ieders werken schenkt Hij 't loon van Zijn genade,
Bestraft den booswicht ook voor 'tgeen hij heeft misdaan.
Hij zal op zijnen tijd ons den gezalfde zenden,
Die elk bevrijden zal, die Zijne hulp verbeidt!
De dooden doet God eens door Zijne gunst herleven!
Zijn naam, zoo roemrijk, zij in eeuwigheid geloofd!

O Wereldbestuurder, die koningsmacht kendet,
Voordat een gewrocht uit het niets was ontstaan, —
Toen plots door Uw willen het al was geschapen,
Werdt Gij als Almachtig Beheerscher erkend!
En mocht eens de Schepping geheel weer verdwijnen,
Ook dan zal gevreesd nog Uw koningswoord zijn!
Toen niets was, bestond Hij, Hij is in het heden,
Zal eeuwig bestaan in Zijn stralenden glans.
Zijn wezen is eenig, geen tweed' is te vinden,
Met Hem te vergelijken of naast Hem geplaatst!
In tijd niet begonnen, geen einde bestaanbaar,
Bij Hem slechts is macht en berust heerschappij!
Slechts Hij is mijn God, mijn Verlosser, Allevend!
Is Rots in mijn lijden, in tijden van nood!
Banier is mij God, is mij veilige toevlucht,
Mijn deel aan den kelk [1]), op den dag, dat ik roep.
Ik leg in Zijn handen mijn geest met vertrouwen,
Wanneer ik te slapen mij leg en ontwaak;
Doch niet slechts mijn geest, ook mijn stof'lijk omhulsel!
Is God slechts mijn steun, zie, dan vrees ik niet meer!

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die ons door Uwe geboden geheiligd en ons bevolen hebt, de handen te wasschen.

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die den mensch met wijsheid hebt gevormd en aan hem verscheidene openingen en holle organen geschapen hebt. Het is openbaar

הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם · וְכָל־נוֹצָר יוֹרֶה גְּדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ :
שֻׁפַע נְבוּאָתוֹ נָתַנּוֹ אֶל־ אֲנוּשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ :
לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד נָבִיא וּמַבִּיט אֶת־תְּמוּנָתוֹ :
תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל · עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ :
לֹא־יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא־יָמִיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ :
צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ · מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ :
גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ · נוֹתֵן לָרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ :
יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ · לִפְדוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ :
מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ · בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ :

אֲדוֹן עוֹלָם · אֲשֶׁר מָלַךְ בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא :
לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל · אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא :
וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל · לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא :
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה · וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה :
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי · לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה :
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית · וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה :
וְהוּא אֵלִי וְחַי גּאֲלִי · וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה :
וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי · מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא :
בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי · בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה :
וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי · יְיָ לִי וְלֹא אִירָא :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי

---

[1]) Vgl. Ps. 16,5, waar de dichter God noemt: zijn aandeel in grondbezit en levensvreugde; vgl. daarmede Num. 18,20 en Deut. 18,2.

en bekend voor den troon Uwer heerlijkheid, dat indien een van hen geopend of verstopt zou worden, het niet mogelijk zou zijn te bestaan of in het leven te blijven vóór Uw aangezicht. Geloofd zijt Gij, Eeuwige, die alle vleesch geneest en wonderbaarlijk handelt.

(In vele gemeenten, o. a. te Amsterdam, leest men hier: Mijn God! enz. (zie hieronder) *terwijl de lofzeggingen over de heilige Leer gezegd worden vóór de afdeelingen betreffende het dagelijksch offer, blz. 6).*

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die ons door Uwe geboden geheiligd en ons bevolen hebt, ons met de woorden der heilige Leer bezig te houden; doe toch, Eeuwige, onze God, de woorden Uwer Leer aangenaam zijn in onzen mond en in den mond van Uw volk, het huis Israël's, zoodat wij en onze afstammelingen en de afstammelingen van Uw volk, het huis Israël's, wij allen worden kenners van Uwen naam en beoefenaars van Uwe Leer (ter wille van haarzelve); geloofd zijt Gij, Eeuwige, die de heilige Leer aan Uw volk Israël hebt onderwezen. G. z. G., E. o. G. K. d. w. die ons uitverkoren hebt boven alle volkeren en ons Uwe Leer hebt gegeven; g. z. G. E. die de heilige Leer gegeven hebt.

(Zij, die de lofzeggingen over de Leer hier uitspreken, laten daarop nog dit volgen:)

De Eeuwige zegene u en behoede u. De Eeuwige doe Zijn aangezicht voor u lichten en zij u genadig. De Eeuwige wende Zijn aangezicht tot u en verleene u vrede. Dit zijn verplichtingen, waarvoor geene bepaalde maat is voorgeschreven: de hoek (van het veld, waarvan een niet vast bepaald gedeelte bij het maaien voor de armen moest staanblijven [1]), en de eerstelingen der boomvruchten [2]), (die naar Jerusalem werden gebracht) en het brandoffer bij het verschijnen in den tempel bij gelegenheid der drie feesten [3]) en de verrichting van liefdewerken door persoonlijke daden en de beoefening der heilige Leer [4]). Dit zijn zaken, waarvan de mensch de vruchten geniet in deze wereld, terwijl de hoofdsom hem blijft voor de toekomstige wereld [5]). De volgenden zijn het: eerbied voor vader en moeder, en verrichten van liefdewerken en tijdig bezoek van het leerhuis des morgens en des avonds, en gastvrijheid tegenover vreemdelingen, en bezoeken van zieken, en het verschaffen van uitrusting aan bruiden, en het begeleiden van lijken, en diepe aandacht bij het gebed, en het stichten van vrede tusschen den mensch en zijn naaste, doch beoefening der Leer weegt tegen hen allen op.

Mijn God! de ziel, die Gij in mij geplaatst hebt, is rein; Gij hebt haar geschapen, Gij hebt haar gevormd, Gij hebt haar mij ingeblazen, en Gij bewaart haar in mijn binnenste; en Gij zult haar mij eenmaal ontnemen, doch haar ook weêr in de verre toekomst in mij doen terugkeeren. Zoolang dus de ziel in mijn binnenste is, dank ik U, Eeuwige, mijn God en God mijner Voorouders, Meester over alle werken, Heer van alle zielen! Geloofd zijt Gij, Eeuwige, die zielen doet terugkeeren in gestorven lichamen!

---

[1]) Vgl. Lev. 22,22 e.a.p. [2]) Vgl. Deut. 26,2. [3]) Vgl. Deut. 16,16 e.a.p. [4]) Vgl. Josua 1,8.

וְיִדְוּעַ לְפָנֶיךָ כִּפֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאֵם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשָׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל־בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת :

בהרבה קהלות וגם באמשטרדם מתחילין כאן אלהי נשמה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה · וְהַעֲרֶב־נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ (וְצֶאֱצָאֵי צֶאֱצָאֵינוּ) וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ (לִשְׁמָהּ) · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה :

במדבר ו׳

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ : יָאֵר יְיָ ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ : יִשָּׂא יְיָ ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם : אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר · הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרָאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה : אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא · וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם :

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא : כָּל־זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְּקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל־הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל־הַנְּשָׁמוֹת · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים :

---

5) Men beschouwt 's menschen deugden als een Gode geleend kapitaal, waarvan de mensch op aarde de renten geniet, terwijl in het leven hiernamaals de hoofdsom als het ware wordt teruggegeven.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die den haan inzicht hebt gegeven, om te onderscheiden tusschen dag en nacht.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die mij niet tot niet-Israëliet hebt doen worden.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die mij niet tot slaaf hebt gemaakt.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die mij niet tot vrouw hebt gemaakt.

(De vrouwen zeggen: G. z. G. E. o. G. K. d. w. die mij naar Uwen wil gemaakt hebt).

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die blinden de oogen opent.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die naakten kleedt.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die geboeiden losmaakt.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die gebukten opricht.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die de aarde hebt uitgespannen over de wateren.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die voor mij al mijne benoodigdheden gemaakt hebt.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die de schreden van den man vast doet zijn.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die Israël met mannenkracht omgordt.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die Israël kroont met luister.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die den vermoeide kracht geeft.

G. z. G. E. o. G. K. d. w. die verwijdert den slaap van mijne oogen en de sluimering van mijne oogleden; en het zij U welgevallig, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, ons geoefend te doen zijn in Uwe leer; en doe ons gehecht zijn aan Uwe geboden en doe ons niet komen tot zonde, noch tot overtreding en misdaad, noch in verzoeking, noch tot verachting; doe de kwade neiging niet heerschen over ons en verwijder ons van slechte menschen en slechte metgezellen, doch doe ons gehecht zijn aan de goede neiging en goede handelingen, en buig onzen hartstocht, zoodat hij zich aan U onderwerpt; en laat ons heden en elken dag geraken tot gunst en genade en barmhartigheid in Uwe oogen en in de oogen van al, die ons zien, en bewijs ons goede weldaden. G. z. G. E. die goede weldaden bewijst aan Uw volk Israël.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה
לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי נָכְרִי :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה :

(הנשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ :)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי
וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי · וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא
לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בְזָיוֹן
וְאַל תַּשְׁלֵט־בָּנוּ יֵצֶר הָרַע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רַע וּמֵחָבֵר רַע
וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת־יִצְרֵנוּ
לְהִשְׁתַּעְבֵּד־לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים
בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ וּתְגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים · בָּרוּךְ אַתָּה
יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

Het zij welgevallig voor U, Eeuwige, mijn God en God mijner voorouders, mij heden en elken dag te behoeden voor onbeschaamden en onbeschaamdheid, voor slechte menschen, en slecht gezelschap, en voor een slechten buur en voor noodlottig toeval en verderfelijk hindernis, voor een strenge rechtspraak en eene harde tegenpartij, hetzij hij tot het verbond [1]) behoore of niet.

Steeds zij de mensch godvreezend in het geheim [2]) en bekenne de waarheid en spreke de waarheid in zijn hart (binnenste); hij sta vroeg op en zegge:

Meester over alle werelden! [3]) Niet [in vertrouwen] op onze verdiensten storten wij onze smeekingen voor U uit, maar [steunende] op Uwe groote barmhartigheid! Wat toch zijn wij, wat is ons leven, wat onze gunst, wat onze rechtvaardigheid, wat onze hulp, wat onze kracht, wat onze sterkte? Wat zullen wij voor U zeggen, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders? Zijn voor U niet alle helden als niets, en de mannen van naam, als hadden zij nooit bestaan, en wijzen als zonder kennis, en verstandigen als zonder oordeel? Want hunne nog zoo talrijke handelingen — niets zijn zij; de dagen huns levens, ijdel zijn zij voor U; ook dat, waardoor de mensch boven het vee verheven is, is niets — want alles is ijdelheid.

Voorwaar, wij zijn Uw volk, de zonen van Uw verbond, de kinderen van Abraham, die U lief had, dien Gij op den berg Moria hebt toegezworen; het kroost van Izak, zijn éénigen zoon, die gebonden werd op het altaar; de gemeente van Jakob, uwen eerstgeboren zoon, wiens naam Gij wegens uwe liefde, die gij hem toedroegt, en wegens de vreugde, waarmede Gij U over hem verblijddet, Israël en Jeshoeroen genoemd hebt.

Daarom zijn wij verplicht U te danken en U te loven en U te roemen, en Uwen naam te zegenen en te heiligen en lof en dank te brengen aan Uwen naam. Heil ons! hoe voortreffelijk is ons deel, en hoe liefelijk ons lot en hoe schoon is onze erfenis! Heil ons! dat wij des morgens vroeg en des avonds laat ons opmaken en tweemalen elken dag zeggen:

Hoor, Israël! de Eeuwige, onze God, de Eeuwige is éénig!

Geloofd zij de naam Zijner koninklijke heerlijkheid
immer en eeuwig!

---

[1]) Door God met Israël gesloten. [2]) Ook al kan hij in het openbaar wegens vervolging niet al zijne plichten vervullen. [3]) De uitdrukking עולם, in het meervoud gebezigd, doelt meestal op de beide werelden, deze en de toekomstige.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל־
יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע
וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל
דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶּן־בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶּן־בְּרִית :

לְעוֹלָם יֵהֵא אָדָם יָרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה
עַל־הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בְּלִבּוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר :

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ
לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים ׃ מָה אֲנַחְנוּ מָה חַיֵּינוּ
מָה חַסְדֵּנוּ מַה־צִּדְקֵנוּ מַה־יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה־כֹּחֵנוּ מַה־גְּבוּרָתֵנוּ
מַה־נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל־הַגִּבּוֹרִים
כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים
כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ ׃
וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אַיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל :

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ ׃ בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ
לוֹ בְּהַר הַמֹּרִיָּה ׃ זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל־גַּב הַמִּזְבֵּחַ
עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ
שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וְיֵשׁוּרוּן :

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֲרֶךָ וְלָבֵרֶךְ
וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת־שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ : אַשְׁרֵינוּ מַה־טּוֹב
חֶלְקֵנוּ וּמַה־נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה־יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ
מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל־יוֹם

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ ׀ אֶחָד :

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד : המדקדקים גומרין הפרשה.

Gij waart dezelfde, toen de wereld nog niet was geschapen; Gij zijt dezelfde, nadat de wereld geschapen is; Gij zijt dezelfde in deze wereld, en Gij zijt dezelfde in de toekomstige wereld! Heilig Uwen naam over hen, die Uwen naam als heilig erkennen, en heilig Uwen naam in Uwe wereld en door Uwe hulp worde onze horen [1]) hoog en verheven. Geloofd zijt Gij, Eeuwige, die Uwen naam heiligt in het openbaar.

Gij zijt de Eeuwige, onze God, in den hemel en op aarde en in de hoogste hoogten der hemelen! Het is waar! Gij zijt de eerste en Gij zijt de laatste [2]) en buiten U is geen God. Verzamel hen, die op U hopen, van de vier hoeken der aarde, opdat erkennen en weten alle wereldbewoners, dat Gij alleen God zijt over alle koninkrijken der aarde! Gij hebt gemaakt hemel en aarde, de zee en al wat in die allen is; en wie is er onder het gansche werk Uwer handen, onder de hoogere en onder de lagere wezens, die tot U zou zeggen: „Wat doet Gij?" Onze Vader, die in den hemel zijt! bewijs ons genade terwille van Uwen grooten naam, die over ons genoemd is; en bevestig voor ons, Eeuwige, onze God, hetgeen geschreven is: In dien tijd zal Ik u brengen, en in dien tijd verzamel Ik u; want Ik maak u tot roem en lof bij alle volkeren der aarde, wanneer Ik uwe ballingen terugvoer voor uwe oogen, zegt de Eeuwige.

(In vele gemeenten worden hier de lofzeggingen over de heilige Leer uitgesproken, zie blz. 3).

Ex. 30,17—21. De Eeuwige sprak tot Mozes, als volgt: Gij zult maken een waschbekken van koper en zijn onderstel van koper, om zich te wasschen; en gij zult het plaatsen tusschen de tent der samenkomst en het [koperen] altaar, en er water in doen. En Aharon en zijne zonen zullen zich daaruit hunne handen en voeten wasschen. Wanneer zij namelijk in de tent der samenkomst gaan willen, zullen zij ze met water wasschen, opdat zij niet sterven; of wanneer zij naderen willen tot het altaar om dienst te doen, om een vuuroffer in rook te doen opgaan voor den Eeuwige. Dan zullen zij hunne handen en hunne voeten wasschen, opdat zij niet sterven; dit zal hun zijn tot eene eeuwige wet, voor hem en voor zijn kroost, voor hunne geslachten.

Lev. 6,3—5. De priester zal [des morgens] zijne linnen kleeding aantrekken en een linnen broek aantrekken op zijn bloot lichaam en eene heffing nemen van de asch, tot welke het vuur het brandoffer op het altaar zal hebben verteerd, en die leggen naast het altaar. Hij zal zijne kleederen uittrekken en zich met andere kleederen kleeden, wanneer hij de asch wegbrengt buiten het leger naar eene reine plaats.

---

[1]) Als zinnebeeld van macht. [2]) Vóór al het bestaande, waart Gij, en als eens niets van het geschapene meer zal zijn, zult Gij nog bestaan.

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם
אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ
אֶת־שִׁמְךָ עַל מְקַדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָמְךָ וּבִישׁוּעָתְךָ
תָּרוּם וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּרַבִּים :
אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבְשָׁמֵי הַשָּׁמַיִם
הָעֲלִיוֹנִים · אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן
וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים · קַבֵּץ קְוֵיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ
יֵבִירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ
לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ · אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּם · וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֲלִיוֹנִים
אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה־תַּעֲשֶׂה · אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם
עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֵּם־לָנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה־שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי
אֶתְכֶם כִּי־אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי
אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ :

בהרכה קהלות אומרים כאן **ברכת התורה**.

שמות ל׳ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר : וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ
נְחֹשֶׁת לִרְחָצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ
וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם : וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־
רַגְלֵיהֶם : בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ
בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה : וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם
וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם :
ויקרא ו׳ וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים
אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל
הַמִּזְבֵּחַ : וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־
הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר :

Num. 28,1—8. De Eeuwige sprak tot Mozes, als volgt: Gebied den kinderen Israëls en zeg tot hen: het offer voor Mij, Mijne spijze, voor Mijn vuur, tot een liefelijken geur voor Mij, zult gij in acht nemen voor Mij te brengen op zijnen bepaalden tijd. En gij zult tot hen zeggen: dit is het vuuroffer, dat gij den Eeuwige zult brengen: schapen, in dit jaar geboren, zonder gebrek, elken dag twee tot gedurig brandoffer. Het eene schaap zult gij bereiden des ochtends, en het tweede schaap zult gij bereiden tusschen de beide avonden. En een tiende van een Epha [1]) meelbloem tot meeloffer, aangemengd met een vierde Hin [2]) gestooten [olijf-]olie. Een gedurig brandoffer, gelijk het bereid werd bij den berg Sinai, tot een liefelijken geur, als vuuroffer voor den Eeuwige. En zijn plengoffer: een vierde van een Hin [wijn] voor elk schaap, in het heiligdom uit te gieten tot wijnplengoffer voor den Eeuwige. En het tweede schaap zult gij bereiden tusschen de beide avonden, gelijk het meeloffer des morgens en zijn plengoffer zult gij bereiden, een vuuroffer, tot liefelijken geur voor den Eeuwige.

Lev. 1,11. En hij zal het slachten ter zijde van het altaar, ten noorden, vóór den Eeuwige; en de zonen van Aharon, de priesters, zullen zijn bloed sprengen op het aldaar rondom.

Gij zijt de Eeuwige, onze God, voor Wien onze voorouders het reukwerk van specerijen in rook deden opgaan in het heiligdom, zooals Gij hun geboden hebt door Uwen profeet Mozes; zoo toch staat geschreven in Uwe Leer:

Ex. 30,34. De Eeuwige zeide tot Mozes: neem u specerijen, als: welriekende hars, en zeenagel en galbanum; dergelijke specerijen en zuiveren wierook; in geheel gelijke deelen zal het zijn. Gij zult het maken tot reukwerk, een mengsel, naar de wijze des specerijmengers, goed dooreengemengd, zuiver, tot een heiligdom. Gij zult daarvan tot fijn poeder stooten en daarvan leggen vóór het getuigenis in de tent der samenkomst, waar Ik u op bepaalden tijd verschijnen zal; heiligdom der heiligdommen zal het u zijn. — (Ex. 30,7 en 8). En er is gezegd: Aharon zal daarop reukwerk van specerijen in rook doen opgaan; elken morgen, wanneer hij de lampen reinigt, zal hij het ontsteken. En wanneer Aharon de lampen aansteekt, tusschen de beide avonden, zal hij het ontsteken; een gedurig reukwerk vóór den Eeuwige, bij uwe nageslachten.

Onze leeraren hebben geleerd: [3]) De samenstelling van het reukwerk: balsem, zeenagel, galbanum en wierook ieder tot een gewicht van 70 Mané [4]). Mirre en kassia, halm-dunne nardus en saffraan, ieder tot een gewicht

[1]) Eene Epha is drie Sea, deze heeft 6 Kab, 1 Kab 4 Log, een Log is gelijk de hoeveelheid van 6 middelmatige eieren; de Epha is dus gelijk aan 432 eieren; het tiende daarvan, de hoeveelheid, waarvan men verplicht is Challa te nemen, is dus $43^1/_5$ ei.

[2]) Een Hin bevat 12 Log, zie noot [1]).

[3]) Gewone inleidingsformule voor eene bepaling uit oude Boraitha's.

במדבר כ"ח
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ
לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ
לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָּמִיד: אֶת־
הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין
הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית
רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשָׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה
לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ
שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת
הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

ויקרא א' י"א
וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ
בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית
הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל־יְדֵי מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

שמות ל' ל"ד
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף וּ שְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה
סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת
רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק
וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת
סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי
יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם:

תָּנוּ רַבָּנָן. פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת, הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן וְהַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים
שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבּוֹלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר

4) Een Mané, eigenlijk een munt, heeft 100 denaren; de zilveren denar heeft een gewicht van 96 gerstekorrels.

van 16 mané. Costus 12 mané, specerijbast drie en kaneel 9 mané. Loog van Carshiena [1]) 9 kab, wijn van Cyprus drie sea en drie kab, en indien men geen wijn van Cyprus heeft, neemt men ouden zeer witten wijn. Zout van Sedom een vierde van een kab, een weinig van het kruid Ma'alé 'Ashan (dat den rook doet opstijgen). Rabbi Nathan zegt: ook een weinig hars van den Jordaan. — Indien men er honig heeft ingedaan, heeft men het ongeschikt gemaakt voor offergebruik; en indien men een van al zijne specerijsoorten er aan laat ontbreken, is men den dood schuldig [2]). Rabban Shim'on, de zoon van Gamliël, zegt: de balsem is niet anders, dan de hars, die van den balsemstruik afdruipt. — De loog van Carshiena dient om daarmede den zeenagel af te spoelen, opdat deze schoon zij. De wijn van Cyprus dient om daarin den zeenagel te weeken, opdat hij sterk van geur zal zijn. Hiervoor zoude immers ook urine geschikt zijn? doch men brengt uit eerbied geen urine in het voorhof.

Er is geleerd: Rabbi Nathan zegt: terwijl men [de specerijen] stoot, zegt men: stoot fijn! stoot fijn! omdat het geluid goed is voor de specerijen. Heeft men het op de helft samengesteld, zoo is het geschikt voor het gebruik; op een derde of op een kwart, daaromtrent hebben wij geene overlevering gehoord. In verband hiermede zeide Rabbi Jehuda: dit is de regel: is het in de vereischte verhouding bereid, dan is het ook op de helft voor het gebruik geschikt; heeft men er echter een van de specerijsoorten aan laten ontbreken, dan is men den dood schuldig.

Bar Kappara deelde de volgende bepaling mede: Eenmaal na zestig of zeventig jaren werd van het overgeblevene gebracht eene hoeveelheid, gelijk aan de helft van het reukwerk [3]). Nog deelde Bar Kappara mede: zoude men er een kortob [4]) honig bij doen, zoo zoude niemand den reuk er van kunnen verdragen; en waarom mengde men er geen honig onder? omdat de heilige Leer zegt: want alle zuurdeeg en alle honig, daarvan zult gij geen vuuroffer voor den Eeuwige in rook doen opgaan.

De Eeuwige Tsebaoth is met ons, de God Jakob's is ons tot toevlucht, Séla! Eeuwige, Tsebaoth, heil den man, die op U vertrouwt. Eeuwige, help toch! Moge de Koning ons verhooren op den dag, dat wij Hem aanroepen. Gij zijt mij een schuilplaats, voor nood beschermt Gij mij, Gij omringt mij met reddingsjuichen, Séla! Dan zal den Eeuwige aangenaam zijn het offer van Juda en Jerusalem, als in de dagen van het vroege verleden, als in de jaren der oudheid!

Ach, Heer! verlos 't gebonden Israël door de krachtige grootheid van Uw rechterhand!

Verhoor het schreien van Uw volk, bescherm ons, doe ons rein zijn, Eerbiedwekkende!

Behoed als Uwen oogappel, Almachtige! hen, die Uw éénheid zoeken te verbreiden;

Zegen hen, doe rein hen blijven, ontferm U over hen; bewijs hun bij voortduring Uw welwillende liefde!

Albedwingende, Heilige, leid Uwe gemeente met de volle grootheid Uwer goedertierenheid!

Eenige, Hoogverhevene! Wend U tot Uw volk, die Uwe heiligheid steeds gedenken.

Verhoor ons smeeken, luister naar ons geschrei, Gij, die het verborgene kent!

Geloofd zij de naam Zijner koninklijke heerlijkheid immer en eeuwig!

---

[1]) V. a. van wikken. [2]) מיתה בידי שמים, niet door den aardschen rechter.
[3]) Keriethoth 6*a* en *b*, vgl. Thalm. Jerus. Joma 4,5.
[4]) = 1/64 Log, eene zeer kleine hoeveelheid dus, vgl. noot 1 op blz. 7.

שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה · הַקִּשְׁטָ שְׁנֵים עָשָׂר, וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה, וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה, כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין, סְאִין תִּלְתָּא וְקַבִּין תִּלְתָּא · וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין, מֵבִיא חֲמַר חִוָּרִין עַתִּיק · מֶלַח סְרוֹמִית רוֹבַע הַקָּב, מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהוּא, וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ · וְאִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה : רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שָׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף · כִּרְתִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה · יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה · וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ, אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה, מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר בְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָרֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָרֵק, מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים · פִּטְמָהּ לַחֲצָאִין כִּשְׁרָה · לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ · אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל, אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין · וְאִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ, חַיָּב מִיתָה :

הָגֵי בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר, אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָּאָה שֶׁל שְׁיָרִים לַחֲצָאִין · עוֹד הָגֵי בַּר קַפָּרָא, אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ, וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ, מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיְיָ :

יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה : יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ : יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ : אַתָּה חָנַנְתָּ לִי מִצַּר תְּצַרְנִי רָנֵי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה : וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת :

תפלת רבי נחוניא בן הקנה.

אָנָּא, בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ הַתִּיר צְרוּרָה · אבג"ית"ץ
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא · קרע"שסן
נָא גִּבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדֶךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם · נגר"יכש
בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם · בטר"צתג
חָסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ · חקב"סנע
יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ · יגל"פזק
שַׁוְּעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת · שקו"צית

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

Num. 28,9 en 10. En op den Shabbathdag: twee schapen, onder het jaar, zonder gebrek; en twee tienden meelbloem tot meeloffer, aangemengd met olie, en zijn plengoffer. Dit is het Shabbath-brandoffer op elken Shabbath, behalve het gedurige brandoffer en zijn plengoffer.

Op het Nieuwemaansfeest zegt men:

Num. 28,11—15. En op de eerste dagen uwer maanden zult gij een brandoffer brengen voor den Eeuwige: twee jonge stieren, jonge runderen, en één ram, zeven schapen onder het jaar, zonder gebrek. En drie tienden meelbloem tot meeloffer, aangemengd met olie, bij iederen stier; en twee tienden meelbloem tot meeloffer, aangemengd met olie, bij den éénen ram. En telkens een tiende meelbloem tot meeloffer, aangemengd met olie, bij elk schaap; een brandoffer tot liefelijken geur, een vuuroffer voor den Eeuwige. En hunne plengoffers: een halve Hien zal zijn bij elken stier, en een derde van een Hien bij den ram en een vierde van een Hien bij elk schaap, wijn; dit is het Nieuwemaans-brandoffer voor elken eersten dag der maand voor de maanden van het jaar. En één geitenbok tot zondoffer; behalve het gedurige brandoffer zal het bereid worden en zijn plengoffer.

[1]) 1. Welke is de plaats [voor de verschillende dienstverrichtingen] der dieroffers? De allerheiligsten [2]) worden aan de noordzijde [van het voorhof] geslacht; de stier en de bok van den verzoendag worden geslacht aan de noordzijde, en het opvangen van hun bloed in een voor den tempeldienst gewijd voorwerp geschiedt aan de noordzijde; en hun bloed moet met den vinger gesprengd worden op de plaats tusschen de draagboomen [der verbondsarke] en op het voorhangsel [dat tusschen het heilige en het allerheiligste hing] en op het gouden [reukwerk-] altaar. [Het nalaten van] ééne dezer spattingen houdt de verzoening tegen. Het overblijvende bloed goot men uit aan de westzijde van het voetstuk [3]) van het altaar, dat buiten [in het voorhof] stond; indien hij het evenwel niet uitgestort heeft, belet dit de verzoening niet. — 2. De [andere] stieren en bokken, die verbrand moeten worden, [4]) moeten aan de noordzijde worden geslacht en hun bloed in een voor den dienst gewijd voorwerp aan de noordzijde opgevangen worden; hun bloed moet met den vinger gesprengd worden op het voor-

[1]) Tractaat Zebachiem, Hoofdst. V. [2]) Brand-, schuld- en zondoffers.

[3]) Het altaar in den tempel bestond namelijk uit een voetstuk ter hoogte van één el (יסוד) en 32 el lang en breed; daarop stond een tweede prismavormig stuk, ter hoogte van 5 el en 30 el lang en breed, en daarop het eigenlijke altaar, drie el hoog en 28 el lang en breed; aan de vier hoeken van dit bovenste stuk stonden kubussen ter lengte, breedte en hoogte van één el (קרנות, horens). Het bovenvlak van het tweede stuk heet סובב, omgang, gaanderij.

במדבר כ"ח ט'

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ
עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

לראש חדש

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם
וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם : וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים
סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד : וְעִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה :
וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת
הַהִין לַכֶּבֶשׂ יַיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה : וּשְׂעִיר
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ :

זבחים פרק ה'

א אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל־זְבָחִים קָדָשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פָּר
וְשָׂעִיר שֶׁל־יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן
בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל־בֵּין הַבַּדִּים וְעַל־הַפָּרֹכֶת
וְעַל־מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת · שִׁירֵי הַדָּם הָיָה
שׁוֹפֵךְ עַל־יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל־מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם־לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב :
ב פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן
בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל־הַפָּרֹכֶת וְעַל־מִזְבַּח הַזָּהָב

---

[4]) 1°. De stier, door iederen stam te brengen, indien door eene verkeerde beslissing van het hoogste gerechtshof eene overtreding door het volk heeft plaats gehad, die, indien opzettelijk geschied, met uitroeiing (כרת) gestraft wordt (פר העלם דבר של צבור); 2°. de door den hoogepriester te brengen stier, indien hij op grond eener verkeerde wetsbeslissing eene dergelijke zonde heeft begaan (פר כהן משיח); 3°. de bokken, door iederen stam te brengen, indien op grond van eene verkeerde beslissing van het hoogste gerechtshof eene overtreding op het gebied van afgodendienst heeft plaats gehad (שעירי ע"ז).

hangsel en het gouden altaar; [het nalaten van] één dezer spattingen houdt de verzoening tegen; het overblijvende bloed goot men uit aan de westzijde van het voetstuk van het altaar, dat buiten [in het voorhof] stond; heeft hij het niet uitgestort, dan belet dit de verzoening niet. — Zoowel dezen als genen (de stier en bok van den verzoendag) worden op de aschplaats [1]) verbrand. — 3. De zondoffers der gemeente, zoowel als die van enkele personen, — de zondoffers der gemeente zijn namelijk de bokken, op de nieuwemaansdagen en de feestdagen gebracht, — moesten aan de noordzijde geslacht en hun bloed in een voor den dienst gewijd voorwerp aan de noordzijde worden opgevangen; hun bloed moest vier maal met den vinger gestreken worden, aan de vier horens van het altaar namelijk (zie noot 3 op blz. 9). Hoe handelde men daarbij? De priester beklom den trap [2]) en wendde zich naar den omgang (zie noot 3 op blz. 9) en kwam het eerst aan den zuidoostelijken horen, [ging van daar rechtsom en kwam achtereenvolgens] aan den noordoostelijken, noordwestelijken en zuidwestelijken horen [terwijl hij telkens met zijn vinger een weinig van het bloed aan den horen streek.] Het overblijvende bloed goot hij uit aan de zuidzijde van het voetstuk. — Deze offers werden gegeten binnen de gordijnen [die het voorhof begrenzen] door alle mannen van den priesterstam; op welke wijze ook toebereid, gedurende éénen dag en den volgenden nacht, tot middernacht. — 4. Het brandoffer behoort tot de allerheiligste offers; het moet dus geslacht worden aan de noordzijde en zijn bloed in een gewijd voorwerp aan de noordzijde opgevangen worden en zijn bloed moet in twee spattingen aan de vier zijden van het altaar komen [3]) en de huid moet worden afgestroopt, het offer naar zijne deelen ontleed en geheel op het altaarvuur verbrand worden. — 5. De vredeoffers der gemeente [4]) en de schuldoffers, — de schuldoffers zijn namelijk de volgenden: het schuldoffer wegens roof [5]), het schuldoffer wegens gebruik van gewijde zaken [6]), het schuldoffer wegens onteering eener verloofde slavin [7]), het schuldoffer van den Nazier [8]), het schuldoffer van den melaatsche [9]) en het schuldoffer wegens eene twijfelachtige overtreding [10]), — moeten geslacht worden aan de noordzijde, en hun bloed moet in een gewijd voorwerp aan de noordzijde worden opgevangen en hun bloed moet in twee spattingen aan de vier zijden van het altaar komen (zie noot 3). Zij worden gegeten binnen de gor-

---

[1]) Eene plaats buiten Jerusalem, waarheen men ook de asch bracht, die dagelijks vóór het begin van den dienst van het altaar werd genomen.

[2]) Aan de zuidzijde van het altaar bevond zich eene helling, כבש genaamd, waar langs men tot boven op het altaar kon komen; daar naast was een kleinere opgang naar den סובב.

[3]) De priester wierp namelijk uit het bekken een weinig bloed aan den

מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכֶּבֶת שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל־יְסוֹד מַעֲרָבִי
שֶׁל־מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם־לֹא נָתַן לֹא־עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין
בְּבֵית הַדֶּשֶׁן: ג חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר
שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל־מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן
בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל־אַרְבַּע
קְרָנוֹת · כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא־לוֹ לְקֶרֶן
דְּרוֹמִית מִזְרָחִית · מִזְרָחִית צְפוֹנִית · צְפוֹנִית מַעֲרָבִית ·
מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית · שִׁירֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל־יְסוֹד דְּרוֹמִי ·
וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן־הַקְּלָעִים לִזְכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל
לְיוֹם וָלַיְלָה עַד־חֲצוֹת: ד הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ
בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי
מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הַפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:
ה זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת · אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת · אָשָׁם
גְּזֵלוֹת אָשָׁם מְעִילוֹת אָשָׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אָשָׁם נָזִיר אָשָׁם
מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי · שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת
בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע · וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים

---

noordoostelijken en zuidwestelijken hoek van het altaar tegen de ribben, zoodat aan de vier zijden bloed zichtbaar was.

4) De 2 schapen, die op het Wekenfeest met de brooden der eerstelingen (לחם הביכורים) gebracht werden.

5) Vgl. Lev. 5,25. 6) Vgl. Lev. 5,15.

7) Lev. 19,21. *Verloofd* beteekent in rabbijnsche taal iets anders dan bij ons. Het wil nl. zeggen, dat een bindend huwelijk is gesloten, doch de bruid vooralsnog in het huis haars vaders blijft; de קדושין hebben plaats gehad, de חופה, de eigenlijke echtverbintenis nog niet.

8) Vgl. Num. 6,12. 9) Vgl. Lev. 14,12.

10) Vgl. Lev. 5,18. Voor het geval namelijk, dat er twijfel bestaat, of iemand eene overtreding heeft begaan, die, opzettelijk geschied, met כרת gestraft wordt.

dijnen van het voorhof, door de mannen van den priesterstam, op welke wijze ook toebereid, gedurende één dag en den daaropvolgenden nacht tot middernacht. — 6. Het dankoffer en de ram van den Nazier [1]) zijn offers van minder heiligen aard; zij mogen geslacht worden overal in het voorhof en hun bloed moet tweemalen gesprengd worden, zoodat het aan de vier zijden van het altaar komt; zij mogen gegeten worden in de geheele stad Jerusalem, door een ieder, op welke wijze ook toebereid, gedurende een dag en den volgenden nacht tot middernacht. Hetgeen als heffing daarvan [voor den priester] wordt afgezonderd, staat er geheel gelijk mede; met dien verstande evenwel, dat dit afgezonderde slechts mag gegeten worden door de priesters, hunne vrouwen, kinderen en slaven. — 7. Vredeoffers zijn van minder heiligen aard [dan de in Mishna 1—5 genoemden]; zij mogen overal in het voorhof worden geslacht en hun bloed moet tweemalen gesprengd worden, zoodat het aan de vier zijden van het altaar komt. Zij mogen gegeten worden in de geheele stad, door een ieder, op elke wijze toebereid, gedurende twee dagen en den daar tusschen liggenden nacht. Hetgeen als heffing ervan wordt afgezonderd, staat er geheel gelijk mede, met dien verstande, dat het afgezonderde slechts mag gegeten worden door de priesters, hunne vrouwen, kinderen en slaven. — 8. Het eerstgeborene en het tiende van het vee en het Paaschoffer zijn van minder heiligen aard. Zij mogen overal in het voorhof geslacht worden en hun bloed behoeft slechts éénmaal gespat te worden, mits men dit doet op eene plaats, waaronder het voetstuk zich bevindt [2]). Wat het eten betreft, bestaat er tusschen deze offers verschil: het eerstgeworpene nl. wordt door de priesters gegeten, het tiende daarentegen door een ieder, doch beiden in de geheele stad, op elke wijze toebereid, gedurende twee dagen en den daartusschen liggenden nacht; het Paaschoffer daarentegen mag niet anders gegeten worden, dan bij nacht, slechts tot middernacht, slechts door hen, die er bij gerekend zijn, [3]) en niet anders dan [aan het vuur] gebraden.

Rabbie Jishma'el zegt: Door middel van dertien afleidingsregelen kan de Heilige Leer verklaard worden: Door gevolgtrekking van het minder tot het meer gewichtige; door toepassing van dezelfde wetten bij verschillende zaken op grond van traditie betreffende gelijkheid van uitdrukking; door eene bepaling bij eene zaak als stelregel te gebruiken, hetzij die bepaling op een of twee verzen berust; door een algemeen begrip, gevolgd door bijzonderheden (waar onder het algemeen begrip niets gebracht mag worden, dan wat uitdrukkelijk genoemd is) en door bijzonderheden gevolgd door een algemeen begrip (waardoor alles wordt inbegrepen).

Wanneer een aantal bijzonderheden worden voorafgegaan en gevolgd door een algemeen begrip, moogt gij de wet op niets

מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת :
ו הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה
וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע · וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר
לְכָל־אָדָם בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת · הַמּוּרָם מֵהֶם
כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לְנָשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם
וּלְעַבְדֵיהֶם : ז שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה
וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר לְכָל־
אָדָם בְּכָל־מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד · הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא
בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לְנָשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם :
ח הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם
בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אַחַת · וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד :
שְׁנָה בַּאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל־אָדָם
וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר בְּכָל־מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד ·
הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד־חֲצוֹת
וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי :

בריתא דר' ישמעאל בריש תורת כהנים.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת :
מִקַּל וָחוֹמֶר · וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה · מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד
וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים · מִכְּלָל וּפְרָט · וּמִפְּרָט וּכְלָל ·
כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט · מִכְּלָל

---

1) Vgl. Num. 6,17.

2) Aan een deel van de oostzijde en een deel van de zuidzijde liep nl. het voetstuk niet door.

3) Vgl. Exod. 12,4.

מֵעָנְיָנוֹ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ ׳ וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים
זֶה אֶת־זֶה עַד שֶׁיָּבוֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה
בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ : וְשָׁם נַעַבְדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים
קַדְמוֹנִיוֹת :

בהתעטף טלית גדול ימשמש בציצת לבדקן קודם הברכה ואח"כ יברך מעומד

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ
לְהִתְעַטֵּף בַּצִּיצִית :

ואחר עטיפתו יאמר

מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן : יִרְוְיֻן
מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם : כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים
בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר : מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב :

---

tenzij de heilige Schrift haar uitdrukkelijk wederom onder den regel begrijpt. — Iets, dat uit den samenhang [met andere wetten] wordt afgeleid of iets dat uit het vervolg [der bepalingen betreffende de zaak zelve] wordt afgeleid. — En evenzoo: twee bijbelplaatsen, die elkander tegenspreken, [kunnen niet worden opgehelderd,] tenzij een derde bijbelplaats de tegenstrijdigheid oplost.

Het zij U welgevallig, Eeuwige onze God en God onzer voorouders, dat het heiligdom spoedig, in onze dagen herbouwd worde, en maak Uwe leer tot ons deel. En daar zullen wij U in eerbied dienen als in de dagen van het vroege verleden en als in de jaren der oudheid.

Bij het aantrekken van het groote Tallieth zegt men staande:

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die ons door Uwe geboden geheiligd en ons bevolen hebt ons met de schouwdraden te omhullen.

Vervolgens doet men het Tallieth om en zegt, terwijl men erin gehuld is:

Hoe kostbaar is Uwe genade, o God! ook menschenkinderen vinden bescherming onder de schaduw Uwer vleugelen! Zij drinken tot verzadiging uit den overvloed van Uw huis, en Gij drenkt hen uit den beek Uwer heerlijke genietingen. Want bij U is de bron des levens, in Uw licht zien wij licht! Verleng Uwe genade voor hen, die U kennen, en Uwe gerechtigheid voor hen, die oprecht zijn van hart!

שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט · וּמִפְרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לְכְלָל · כָּל־
דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן־הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל־
עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא · כָּל־דָּבָר
שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טַעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְּעִנְיָנוֹ יָצָא
לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר · כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן
טַעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְּעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר · כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה
בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בְּדָבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ
לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ · דָּבָר הַלָּמֵד

---

anders toepassen, dan op hetgeen met die bijzonderheden overeenkomt. Door een algemeen begrip, dat nog nadere toelichting in bijzonderheden noodig heeft, [1]) en door bijzonderheden, die door het algemeene begrip opgehelderd worden. [2]) Elke zaak, die in het algemeene begrepen was en uit dit algemeene is uitgetreden [afzonderlijk behandeld is] om ons iets nieuws te leeren, is niet alleen afzonderlijk behandeld, om ons [de nieuwe bepaling] voor die ééne zaak zelf te leeren, maar is afzonderlijk behandeld, om [ons die nieuwe bepaling] te leeren met betrekking tot het geheele algemeene begrip. Elke zaak, die in het algemeene begrepen was, en afzonderlijk behandeld is, om eene nieuwe, verlichtende bepaling vast te stellen, in een geval, waarin volgens de bepalingen bij het algemeene begrip eene zwaardere wet wordt toegepast, — is afzonderlijk behandeld, uitsluitend om die lichtere bepaling te geven, doch niet om de verzwaringen, die bij het algemeene begrip gelden, toe te passen. Elke zaak daarentegen, die in het algemeene begrepen was en afzonderlijk behandeld is, om nieuwe bepalingen te geven, voor gevallen, die bij het algemeene juist tegenovergestelden invloed hebben, is afzonderlijk behandeld, om de daarbij uitgesproken verlichtingen en verzwaringen aan te geven [zonder dat uit het algemeene iets op die afzonderlijk behandelde zaak mag worden overgebracht]. Eene zaak, die in het algemeene begrepen was en afzonderlijk behandeld is om volgens eene geheel nieuwe bepaling behandeld te worden [die bij het algemeene in het geheel niet voorkomt], heeft men niet het recht weder onder den algemeenen regel te brengen,

---

[1]) In welk geval niet de regel כלל ופרט geldt.
[2]) In welk geval het niet wordt beschouwd als פרט וכלל.

(Het zij U welgevallig, Eeuwige, onze God, en God onzer voorouders, dat de vervulling van dit gebod der schouwdraden beschouwd worde, alsof ik het vervuld had in al zijne bijzonderheden en nevenbepalingen en met de daaraan ten grondslag liggende gedachten, met de 613 geboden, die ermede in verband staan; amen!)

Van ברוך שאמר *tot* מהלל בתשבחות *wordt staande gezegd, terwijl men de beide voorste* ציצית *in de rechterhand houdt. Zoodra men* ב"ש *begonnen is, mag het gebed tot ná* ש"ע *niet onderbroken worden; echter met deze uitzonderingen: op* ברוך ה' המבורך לעלם ועד *te antwoorden met* אמן יהא שמה רבא; *op* ברכו *met* קדיש, *bij* קדושה *de verzen* ברוך כבוד *en mede te zeggen, zoolang men niet zelve bezig is* ש"ע *te lezen; is dit het geval, dan zwijge men, zoolang een dier formulieren wordt uitgesproken, en luistere.*

Bij het verrichten van het gebed met de gemeente, komt het in hoofdzaak er op aan, ש"ע *tegelijk met de gemeente te lezen, zoo mogelijk ook* ק"ש *met zijne lofzeggingen. Wie dus te laat ter Synagoge komt, om alle Psalmen en bijbelplaatsen, die hier volgen, aan zijn gebed te doen voorafgaan, kan, indien er geheel geen tijd meer is, onmiddellijk* יוצר אור *met de gemeente beginnen; heeft hij eenigszins tijd, zoo begint hij* ב"ש, *en zegt vervolgens* אשרי *tot* הללויה, *vervolgens* נשמת *en* ישתבח. *Heeft hij nog meer tijd, dan worden nog andere stukken bijgevoegd, zóó echter, dat hij* יוצר אור *met de gemeente kunne zeggen. Hetgeen bij het gebed niet gelezen is, behoort later bijgevoegd te worden, evenwel zonder* ב"ש *en* ישתבח.

Geloofd zij Hij, die zeide — en de wereld ontstond, geloofd zij Hij; geloofd zij de Maker van het begin der wereld; geloofd zij, die zegt en ook doet; geloofd zij, die besluit en volbrengt; geloofd zij Hij, die zich ontfermt over de aarde; geloofd zij Hij, die zich ontfermt over de schepselen; geloofd zij Hij, die degenen die Hem vreezen, met goeds beloont; geloofd zij Hij, die eeuwig leeft en door alle tijden bestaan blijft; geloofd zij Hij, die bevrijdt en redt; geloofd zij Zijn naam! Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der Wereld, Almachtige, Albarmhartig Vader! Wiens daden geprezen worden door den mond van Uw volk, die geloofd en geroemd wordt door de tong Uwer vromen en Uwer dienaren. — Met de liederen van Uwen dienaar David willen ook wij Uwe daden prijzen, Eeuwige, onze God, met lofprijzingen en gezangen Uw grootheid verkondigen, U loven en roemen, Uwen naam in herinnering brengen en U als Koning doen erkennen, onze Koning, onze God, Eenige, Eeuwiglevende, Koning, Wiens groote naam geloofd en geroemd worde tot in eeuwigheid. Geloofd zijt Gij, Eeuwige, Koning, Wiens daden in lofprijzingen worden geprezen!

Na de schouwdraden gekust te hebben, laat men ze los.

[1]) Dankt den Eeuwige, roept Zijnen naam aan, maakt Zijne daden bekend onder de volkeren! Zingt te zijner eere, verheft uwen zang tot Zijnen lof, bespreekt al Zijne wonderdaden! Zoekt uwen roem in Zijnen heiligen naam; dat zich verheuge het hart van hen, die den Eeuwige zoeken. Verlangt naar den Eeuwige en Zijne macht, zoekt steeds Zijn aangezicht! Gedenkt Zijne wonderdaden, die Hij gedaan heeft, Zijne teekenen en de rechtsuitspraken van Zijnen mond! Gij kroost van Israël,

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת צִיצִת זוֹ כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל־פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ והתרי״ג מִצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּהּ׃ אָמֵן׃

מי שבא לבית הכנסת ומצא הצבור בסוף פסוקי דזמרה אומר **ברוך שאמר** עד **בתשבחות** ואחר כן **תהלה לדוד** עד **ועד עולם הללויה** ואח״כ **הללו את** ה׳ **מן השמים** עד **עם קרובו הללויה** ואח״כ **הללו אל בקדשו** עד **הללויה** ואח״כ **נשמת** עד **ישתבח**׃ ואם יש לו שהות יותר יאמר **הודו לה׳** עד **והוא רחום** וידלג עד **והוא רחום** שקודם **אשרי** כדי להתפלל עם הצבור; ואם אין לו שהות כלל לא יאמר רק **ברוך שאמר**, **תהלה לדוד**, **נשמת וישתבח** ואם כבר התחילו יוצר אור יתחיל ברכת **יוצר אור** ויקרא **קריאת שמע** עם ברכותיה ויתפלל **שמונה עשרה** עם הצבור, ואחר שמונה עשרה יאמר **הודו לה׳ וכו׳** עד **ישתבח**, ולא יאמר ברוך שאמר ולא ישתבח.

יאחז שתי הציצת שלפניו בידו הימנית בשעת אמירת **ברוך שאמר** ויאמרנו בעמידה.

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם׃ בָּרוּךְ הוּא׃ בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית׃ בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה׃ בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם׃ בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל־הָאָרֶץ׃ בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל־הַבְּרִיּוֹת׃ בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו׃ בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח׃ בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל׃ בָּרוּךְ שְׁמוֹ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם׃ הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו׃ וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבְזִמִּירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים׃ מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת׃

ינשק הציצת וניחם מידו.

ד״ה א׳ י״ו

הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו׃ שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו׃ הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ׃ דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ׃ זֶרַע יִשְׂרָאֵל

---

[1]) I Kron. 16,8—37. Deze verzen werden gedeeltelijk 's morgens, anderdeels des middags bij het brengen van het dagelijksche offer uitgesproken.

Zijnen dienaar, zonen van Jakob, die Zijne uitverkorenen zijt, — Hij is de Eeuwige, onze God, over de gansche aarde reiken Zijne rechtsuitspraken! Gedenkt dus tot in eeuwigheid Zijn verbond, het woord, dat Hij geboden heeft, tot in duizenden geslachten; [het verbond] dat Hij gesloten heeft met Abraham, en [gedenkt] Zijnen eed aan Izak; Hij stelde het voor Jakob tot een vaste bepaling, voor Israël tot een eeuwig verbond, zeggende: u zal Ik geven het land Kena'an, het u toegewezen erfdeel. — Toen gij nog weinig in getal waart, gering — en er als vreemdelingen u ophieldt, en zij zwierven van volk tot volk, van het eene koninkrijk naar eene andere natie, liet Hij niemand toe hen te verdrukken, en bestrafte om hunnentwille koningen: „Raakt niet aan Mijne gezalfden en Mijnen profeten doet niets kwaads!" — Zingt ter eere des Eeuwigen, aardbewoners allen! verkondigt van dag tot dag Zijne hulp! Verhaalt onder de volkeren Zijne heerlijkheid, onder alle natiën Zijne wonderdaden. Want groot is de Eeuwige en Zijne daden hoog geprezen, Hij is eerbiedwekkend meer dan alle goden! Want alle goden der natiën zijn afgoden, de Eeuwige echter — Hij heeft den hemel gemaakt; majesteit en glans is vóór Hem, macht en blijdschap op Zijne plaats! Geeft den Eeuwige, gij geslachten der natiën, geeft den Eeuwige heerlijkheid en macht! Geeft den Eeuwige de heerlijkheid van Zijnen naam, draagt geschenken en komt vóór Zijn aangezicht, werpt u neder voor den Eeuwige in heilig pronkgewaad! Beeft voor Hem, gij aardbewoners allen! dan staat vast de wereld, zij wankelt niet! De hemel verheugt zich en de aarde jubelt, als men zeggen zal onder de volkeren: „de Eeuwige regeert". Dan bruischt de zee en wat haar vult, luide jubelt het veld en al wat erop is. Dan juichen al de boomen des wouds voor den Eeuwige, — want Hij komt om over de aarde recht te spreken! Dankt den Eeuwige, want Hij is goed; want tot in eeuwigheid duurt Zijne genade! En zegt: help ons, God van ons heil, en verzamel ons en red ons van de volkeren, opdat wij danken Uwen heiligen naam, opdat wij ons roemen in het prijzen van Uwe daden. Geloofd zij de Eeuwige, de God van Israël, van eeuwigheid tot eeuwigheid![1]) — en het gansche volk zeide: „amen" en prees des Eeuwigen daden.

Verheft den Eeuwige, onzen God, en werpt u neder voor Zijn voetbank, heilig is Hij! Verheft den Eeuwige, onzen God, en werpt u neder voor Zijnen heiligen berg, want heilig is de Eeuwige, onze God. Doch Hij, Albarmhartig, vergeeft misdaad en vernietigt niet; reeds veelmalen wendde Hij Zijnen toorn af, en wekt nimmer Zijne geheele gramschap. Gij, o Eeuwige! onthoud

---

[1]) In deze woorden vinden de geleerden eene toespeling op de toekom-

עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו:
זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־
אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל
בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם:
בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־
גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר: לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם
וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל
תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַיְיָ כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ:
סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ
וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים: כִּי כָל־אֱלֹהֵי
הָעַמִּים אֱלִילִים וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה
בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַיְיָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ
לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ
בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט:
יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם
הַיָּם וּמְלֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי
הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ
וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ:
בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל־
הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם
רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ
כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית
וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא־

---

stige wereld; dit formulier zou nl. juist zijn ingesteld met het oog op hen, die het leven hiernamaals ontkenden.

mij Uwe barmhartigheid niet; Uwe genade en Uwe trouw mogen mij steeds beschermen! Gedenk Uwe barmhartigheid, o Eeuwige! en Uwe genadebewijzen; want sinds alle eeuwigheid zijn zij! Kent God macht toe, Wiens hoogheid over Israël is, gelijk Zijne macht in de wolken. Eerbiedwekkend is God, meer dan uwe heiligdommen! de God van Israël, Hij is het, die macht en sterkte geeft aan het volk; geloofd zij God! God der vergelding, Eeuwige, God der vergelding! treed stralend te voorschijn! Verhef U, Gij Rechter der aarde, geef vergelding hunner daden den hoogmoedigen! Doch bij den Eeuwige is de hulp, over Uw volk is Uw zegen, Séla! De Eeuwige Tsebaoth is met ons, de God van Jakob is ons tot vesting, Séla. Eeuwige Tsebaoth, heil den mensch, die op U vertrouwt! Eeuwige! help toch, moge de Koning ons verhooren op den dag, dat wij Hem aanroepen! Help toch Uw volk en zegen Uw erfdeel, weid hen en verhef hen tot in eeuwigheid. Onze ziel verbeidt den Eeuwige, Hij is onze steun, ons schild; want in Hem verblijdt zich ons hart, want op Zijnen heiligen naam vertrouwen wij. Zoo moge dan Uwe genade over ons zijn, o Eeuwige! gelijk wij op U hopen! Toon ons, o Eeuwige, Uwe genade, en verleen ons Uw heil! Sta op tot onzen bijstand en bevrijd ons ter wille van Uwe genade! Ik ben de Eeuwige, uw God, die U heb opgevoerd uit het land Egypte; open wijd uwen mond, en Ik zal hem vullen! Heil het volk, dat iets zoodanigs bezit! Heil het volk, wiens God de Eeuwige is! En ik, ik vertrouw op Uwe genade, mijn hart juicht in Uwe hulpe; ik wil zingen den Eeuwige, want Hij heeft mij welgedaan!

Psalm 19. Voor den zangmeester: een psalm van David. De hemelen verhalen de heerlijkheid Gods, en: „Werk Zijner handen" deelt het uitspansel mede. De eene dag doet den andere toevloeien het woord, en de eene nacht verkondigt den andere kennis. Niet uitspraak is het, niet woorden, wier stemme niet wordt gehoord, — maar over gansch de aarde strekt zich hun meetsnoer, en tot het einde der wereld hunne uitspraken; voor de zon plaatste Hij een tent in hen. En deze, gelijk een bruidegom uit zijn bruidsvertrek te voorschijn treedt, verheugt zich als een held om de baan te doorloopen. Van het einde der hemelen is zijn uitgangspunt en zijn omloop over hunne grenzen, en niets kan zich verbergen voor zijnen gloed! — De leer des Eeuwigen is volmaakt, zij verkwikt de ziel; het getuigenis des Eeuwigen betrouwbaar, het maakt den onnoozele verstandig; de bevelen des Eeuwigen zijn rechtvaardig, zij verheugen het hart; het gebod des Eeuwigen is zuiver, het verlicht de oogen. De vreeze des Eeuwigen is rein, zij bestaat eeuwig; de rechtsuitspraken des Eeuwigen zijn waar, rechtvaardig allen te samen. Zij zijn meer begeerenswaardig, dan goud en fijn goud in menigte; en zoeter dan honig en uitvloeiend zeem. Ook Uw dienaar wordt door hen gewaarschuwd; bij hunne inachtneming [vindt men] groote belooning.

תִּכְלָא רַחֲמַיִךְ מִמֶּנִּי חַסְדֵּךְ וַאֲמִתֵּךְ תָּמִיד יִצְּרוּנִי : זְכֹר רַחֲמֶיךָ
יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה : תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל
גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים : נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא
נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים : אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל
נְקָמוֹת הוֹפִיעַ : הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים :
לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶלָה : יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־
לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה : יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ : יְיָ
הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ : הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ
אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם : נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ עֶזְרֵנוּ
וּמָגִנֵּנוּ הוּא : כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ : יְהִי־
חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ : הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ
תִּתֶּן־לָנוּ : קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ : אָנֹכִי יְיָ
אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ : אַשְׁרֵי
הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו : וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי
יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי גָמַל עָלָי :

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד : הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה
יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ : יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה
לְלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת : אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע
קוֹלָם : בְּכָל־הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵּבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ
שָׂם אֹהֶל בָּהֶם : וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר
לָרוּץ אֹרַח : מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם
וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ : תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת
יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי : פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת
יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם : יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְיָ
אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו : הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ
וְנֹפֶת צוּפִים : גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב :

Dwalingen — wie bemerkt ze?! houd Gij mij rein van verborgen zonden! Ook van moedwilligen houd Uwen dienaar terug, dat zij mij niet beheerschen; dan zal ik schuldeloos zijn en rein van zwaar vergrijp. Mogen tot welgevallen zijn de uitspraken van mijn mond en de overdenkingen mijns harten voor U, o Eeuwige, mijn Rots en mijn Verlosser!

Psalm 34. Van David, toen hij zijn verstand verloochende vóór Abimélech, waarop deze hem verdreef en hij wegging [1]): Ik wil den Eeuwige loven ten allen tijde; steeds zij Zijn lof in mijnen mond. Mijne ziel beroeme zich op den Eeuwige; dat bedrukten het hooren en zich verheugen. Verkondigt des Eeuwigen grootheid met mij; laat ons te samen verheffen Zijn naam! Den Eeuwige zocht ik en Hij antwoordde mij, en uit al wat mij verschrikte, redde Hij mij! Die tot hem opzien, ontvangen licht en hun aangezicht wordt niet donker van schaamte. Deze ongelukkige riep, en de Eeuwige verhoorde, en hielp hem uit al zijnen nood. De engel des Eeuwigen legert zich rondom hen, die Hem vreezen, — en maakt hen vrij! Ondervindt en ziet, dat de Eeuwige goed is; heil den man, die bij Hem bescherming zoekt! Vreest dus den Eeuwige, gij Zijne heiligen; want geen gebrek lijden zij, die Hem vreezen! Jonge leeuwen lijden gebrek en honger, maar zij, die den Eeuwige zoeken, ontberen niets goeds! Komt, kinderen, luistert naar mij, de vreeze des Eeuwigen wil ik u leeren: Wie is de man, die leven wenscht, die vele dagen begeert om goeds te zien? Bewaar uwe tong voor kwaad en uwe lippen voor het spreken van bedrog; houd u verwijderd van het kwade, en doe het goede; zoek vrede en jaag hem na! Des Eeuwigen oogen zijn gericht op rechtvaardigen, Zijne ooren wenden zich tot hun schreien; het aangezicht [2]) des Eeuwigen richt zich tegen de boosdoeners, om hun aandenken van de aarde uit te roeien. Doch als zij schreiden, dan hoorde de Eeuwige, en redde hen uit al hunnen nood. Want de Eeuwige is nabij de gebrokenen van hart, en helpt de terneergeslagenen van geest. Wel zijn veel de rampen des rechtvaardigen, maar uit allen redt hem de Eeuwige; beschermend al zijne beenderen, zoodat niet één van hen gebroken wordt. Den boosdoener daarentegen doodt het ongeluk, en die den rechtvaardige haten, boeten hun schuld. Doch de Eeuwige bevrijdt de ziel Zijner dienaren, en die bij Hem bescherming zoeken, boeten hun schuld niet!

Psalm 90. Gebed van Mozes, den man Gods: o Heer, een toevlucht waart Gij voor ons in alle vroegere geslachten. Voordat bergen voortgebracht waren en Gij aarde en wereld deedt baren, en van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God! Gij voert den sterveling tot verbrijzeling, maar spreekt: Keert terug, gij menschenkinderen! Want duizend jaren zijn in Uwe oogen als de dag van gisteren, als

[1]) Vgl. I Sam. 21,14. [2]) De toorn.

שְׁגִיאוֹת מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי : גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ
אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב : יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־
פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי :

לד לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ :
אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי : בַּיְיָ
תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ : גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה
שְׁמוֹ יַחְדָּו : דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי : הִבִּיטוּ
אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ : זֶה עָנִי קָרָא וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל־
צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ : חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם : טַעֲמוּ
וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ : יְרָאוּ אֶת־יְיָ קְדֹשָׁיו
כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו : כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא־
יַחְסְרוּ כָל־טוֹב : לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם : מִי־
הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב : נְצֹר לְשׁוֹנְךָ
מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה : סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ
שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ : עֵינֵי יְיָ אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם :
פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם : צָעֲקוּ וַיְיָ שָׁמֵעַ
וּמִכָּל־צָרוֹתָם הִצִּילָם : קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־
רוּחַ יוֹשִׁיעַ : רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ : שֹׁמֵר
כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה : תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה
וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ : פֹּדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־
הַחֹסִים בּוֹ :

צ תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָנוּ
בְּדֹר וָדֹר : בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל
וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה־אֵל : תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר
שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם : כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי

hij voorbij is; als ééne wake in den nacht! [1]) Gij doet hen wegstroomen, als een slaap zijn zij; doch des morgens vernieuwt het als gras zijn levenskracht; des morgens bloeiend en vernieuwd van kracht, snijdt men het tegen den avond af, zoodat het verdroogt. Want wij gingen te gronde door Uwen toorn, en door Uwe gramschap zijn wij verschrikt. Gij steldet onze misdaden tegenover U, ons geheimste denken in het licht van Uw aanschijn. Want al onze dagen zijn heengegaan in Uw toornig woeden; wij eindigden onze jaren als een enkelen galm! De dagen onzer jaren — hun aantal is zeventig jaren en, als zij machtig veel zijn, dan tachtig jaren; — en hun trots is zorg en nietigheid; want spoedig is het afgesneden, en wij vliegen henen! Wie kent de macht van Uwen toorn! Ja, gelijk de vreeze voor U is Uw toornig woeden! Leer ons dan zóó onze dagen tellen, dat wij een hart vol wijsheid verwerven. Keer terug, o Eeuwige, — tot hoelang nog! — en verander van besluit over Uwe dienaren! Verzadig ons in den morgen met Uwe genade, opdat wij jubelen en ons verheugen gedurende al onze dagen! Verblijd ons gelijk de dagen, toen Gij ons vernederd hebt; de jaren, dat wij onheil zagen. Moge Uw werk zichtbaar worden voor Uwe dienaren, en Uwe heerlijkheid voor hunne kinderen. Moge de liefelijkheid van den Heer, onzen God, rusten op ons; en het werk onzer handen bevorder voor ons, ja, bevorder het werk onzer handen!

Psalm 91. Wie zit onder de bescherming des Allerhoogsten, verblijft in de schaduw des Almachtigen. — Ik zeg met betrekking tot den Eeuwige: mijn toevlucht en burcht, mijn God, op Wien ik vertrouw, — Dat Hij U zal redden van des vogelaars strik, van vernietigings-pest. Met Zijn vlerken bedekt Hij u en onder Zijne vleugelen vindt gij bescherming; schild en pantser is Zijne waarheid. Gij hebt niet te vreezen den schrik van den nacht, den pijl, die bij dag vliegt; de pest, die rondwaart in het duister; de besmetting, die des middags woedt. Al vallen duizend aan Uwe linkerzijde en tienduizend aan Uwe rechterhand, U zal het niet naderen. Slechts met uwe oogen zult gij aanschouwen, zult zien de vergelding der booswichten. — Want gij hebt den Eeuwige, mijnen Beschermer, den Allerhoogste, tot uw toevlucht gemaakt! Daarom zal geen onheil u beschoren zijn, geene plaag naderen tot uw tent. Want Zijne engelen zal Hij omtrent u gebieden, u te behoeden op al uwe wegen. Zij zullen u dragen op de handen, opdat gij uw voet niet stoot aan een steen. Op luipaard en adder zult gij dan treden, zult vertrappen jonge leeuw en slang. „Want in Mij schept hij behagen, daarom red Ik hem; Ik verhef hem hoog, want hij kent Mijnen naam. Als hij Mij aanroept, dan antwoord Ik hem; met hem ben Ik in nood; Ik bevrijd hem en maak hem geëerd; Ik verzadig hem met lengte van dagen, en doe hem Mijne hulp aanschouwen."

יַעֲבֹר וַאֲשׁמוּרָה בַלַּיְלָה : זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר
יַחֲלֹף : בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ : כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ
וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ : שַׁתָּ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לְמְאוֹר פָּנֶיךָ :
כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ־הֶגֶה : יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ
בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם
עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה : מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ
עֶבְרָתֶךָ : לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבֵא לְבַב חָכְמָה : שׁוּבָה
יְיָ עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ : שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה
וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ : שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ
רָעָה : יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָּעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם : וִיהִי
נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ :

צא יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן : אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי
אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ : כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת :
בְּאֶבְרָתוֹ יָסֵךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ :
לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם : מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ
מֶקֶטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם : יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא
יִגָּשׁ : רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה : כִּי־אַתָּה יְיָ
מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ : לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־
יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ : כִּי־מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ :
עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ : עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ
תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין : כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע
שְׁמִי : יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ :
אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי : אין ימים וכו׳

---

1) De nacht wordt, èn met het oog op den zang der engelen èn met betrekking tot den tempeldienst, gewoonlijk in drie nachtwaken, ieder van 4 uur, verdeeld (vgl. Berachoth 3*a*).

Psalm 135. Halleloe-Jah! Looft den naam des Eeuwigen, looft, gij dienaren des Eeuwigen, die staat in het huis des Eeuwigen, in de voorhoven van het huis van onzen God! Looft God, want goed is de Eeuwige, bezingt Zijnen naam, want dit is liefelijk! Want Jakob heeft God zich uitverkoren, Israël tot Zijn eigendom! Want ik weet nu, dat groot is de Eeuwige, onze Heer, meer dan andere goden! Al wat de Eeuwige begeert, doet Hij in den hemel en op aarde, in de zeeën en alle diepe wateren. Hij doet wolken opstijgen van het einde der aarde, Hij vormt bliksemflitsen bij den regen, laat de wind los uit Zijne schatkamers. — Hij, die sloeg de eerstgeborenen van Egypte, van mensch tot vee; Hij zond teekenen en wonderen in uw midden, o Egypte, op Phar'o en al zijne dienaren; — Hij, die vele volkeren sloeg, en machtige koningen ombracht, Siechon namelijk, den koning van den Emoriet, en 'Og, den koning van Bashan, en alle koninkrijken van Kena'an. En hun land gaf Hij tot erfdeel, tot erfdeel aan Zijn volk Israël! Eeuwige, Uw naam duurt immer, Eeuwige, Uw aandenken door alle geslachten! Want de Eeuwige zal eens Zijn volk recht verschaffen en van besluit veranderen over Zijne dienaren! De afgoden der natiën zijn zilver en goud, werk van menschenhanden. Een mond hebben zij, — doch spreken niet; oogen hebben zij, — doch zien niet; ooren hebben zij, — maar zij hooren niet; ook adem is niet in hun mond. Mogen hun gelijk worden zij, die hen maken, allen, die op hen vertrouwen! Gij echter, huis Israëls, looft den Eeuwige; gij, huis Aharons, looft den Eeuwige! Huis van Levie, looft den Eeuwige; gij, die den Eeuwige vreest, looft den Eeuwige: „Geloofd zij de Eeuwige van uit Tsion, Hij, die woont in Jerusalem!" Halleloe-Jah!

Psalm 136. Dankt den Eeuwige, want Hij is goed,
want eeuwig duurt Zijne genade.

Dankt den God der goden, w. e. d. Z. g.
Dankt den Heer der heeren, w. e. d. Z. g.
[Dankt] Hem, die alleen groote wonderdaden verricht, w. e. d. Z. g.
Hem, die met doorzicht den hemel gemaakt heeft, w. e. d. Z. g.
Hem, die de aarde heeft uitgespannen over het water; w. e. d. Z. g.
Hem, die groote lichten heeft gemaakt, w. e. d. Z. g.
De zon tot beheersching van den dag, w. e. d. Z. g.
De maan en de sterren om te zamen te heerschen des nachts; w. e. d. Z. g.
Hem, die Egypte sloeg in hunne eerstgeborenen, w. e. d Z. g.

קלה הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ׃ שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית
יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב יְיָ
זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃
כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים׃ כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ
יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ מַעֲלֶה נְשִׂאִים
מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו׃
שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃ שָׁלַח אוֹתֹת וּמוֹפְתִים
בְּתוֹכֵכִי מִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃ שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים
וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים׃ לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן
וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן׃ וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃
יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ כִּי־יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו
יִתְנֶחָם׃ עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה־לָהֶם וְלֹא
יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־
יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ בֵּית
יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְיָ׃ בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־
יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת־יְיָ׃ בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ׃

קלו הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

En Israël uitvoerde uit hun midden, w. e. d. Z. g.
Met sterke hand en uitgestrekten arm; w. e. d. Z. g.
Hem, die de Schelfzee in stukken deelde, w. e. d. Z. g.
En Israël er midden doorvoerde, w. e. d. Z. g.
Doch Phar'o en zijn leger uitschudde in de Schelfzee;
w. e. d. Z. g.
Hem, die Zijn volk door de woestijn voerde, w. e. d. Z. g.
Hem, die groote koningen sloeg, w. e. d. Z. g.
En machtige koningen ombracht, w. e. d. Z. g.
Siechon namelijk, den koning der Emorieten, w. e. d. Z. g.
En 'Og, den koning van Bashan, w. e. d. Z. g.
En hun land tot erfdeel gaf, w. e. d. Z. g.
Tot erfdeel aan Zijn dienaar Israël; w. e. d. Z. g.
Die in onze vernedering aan ons dacht, w. e. d. Z. g.
En ons verloste uit de macht onzer verdrukkers; w. e. d. Z. g.
Die spijze geeft aan alle vleesch, w. e. d. Z. g.
Dankt den God des hemels! w. e. d. Z. g.

Psalm 33. Jubelt, rechtvaardigen, in den Eeuwige; den oprechten betaamt lofzang! Dankt den Eeuwige met de harp, bespeelt den tiensnarigen luit Hem ter eere! Zingt voor Hem een nieuw lied, — speelt goed met jubelschallen. Want oprecht is des Eeuwigen woord, en al Zijn handelen met trouw! Hij bemint rechtvaardigheid en recht, — doch de aarde is vol van de genade des Eeuwigen. Door het woord des Eeuwigen werden de hemelen geschapen, en door den adem van Zijnen mond al hun scharen. Hij verzamelt als tot een stapel de wateren der zee, legt woelende wateren als in voorraadkamers. Daarom vreeze den Eeuwige de geheele aarde, voor Hem verschrikken alle bewoners der wereld; want Hij sprak, — en het was; Hij gebood, — en het bestond! De Eeuwige vernietigt den raadslag van natiën, verijdelt de plannen van volkeren, doch het raadsbesluit des Eeuwigen bestaat voor eeuwig, de plannen Zijns harten voor alle geslachten. Heil de natie, wier God de Eeuwige is; het volk, dat Hij zich tot erfdeel heeft uitverkoren! Uit den hemel ziet de Eeuwige neder, aanschouwt alle kinderen des menschen. Van de plaats van Zijn wonen

וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר־לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :

לג רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה : הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר
בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ : שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן
בִּתְרוּעָה : כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְיָ וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה : אֹהֵב צְדָקָה
וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ : בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ
פִּיו כָּל־צְבָאָם : כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת :
יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל : כִּי הוּא אָמַר
וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד : יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵגִיא מַחְשְׁבוֹת
עַמִּים : עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר :
אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ :
מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם : מִמְּכוֹן־שִׁבְתּוֹ

richt Hij Zijnen blik op alle bewoners der aarde. Hij, die aller harten vormt, Hij let op al hunne handelingen. De koning wordt niet geholpen door groote legermacht, de held niet gered door groote kracht; bedriegelijk is het paard als hulpmiddel, en met al zijn sterkte doet het niet ontkomen! Zie, het oog des Eeuwigen is gericht op hen, die Hem vreezen; op hen, die Zijne genade verbeiden; — om hun ziel te redden van den dood, en hen in het leven te behouden bij den hongersnood. Onze ziel wacht op den Eeuwige; Hij is onze hulp en ons schild. Want in Hem verheugt zich ons hart, want op Zijn heiligen naam vertrouwen wij. Zoo zij dan Uwe genade, o Eeuwige, over ons, — gelijk wij U verbeiden!

Psalm 92. Zang-psalm voor den Shabbathdag: Het is goed den Eeuwige te danken en ter eere van Uwen naam, o Allerhoogste, de snaren te doen klinken, — te verkondigen des morgens Uwe genade en Uwe trouw in de nachten — op tiensnaar en op luit, met zinrijke woorden, begeleid door de harp. Want Gij hebt mij verblijd, o Eeuwige, door Uw wrochten, wegens de werken Uwer handen jubel ik! Hoe groot zijn Uw werken, o Eeuwige! oneindig diep zijn Uwe gedachten. De verstandelooze beseft het niet en de dwaas ziet dit niet in: wanneer goddeloozen als kruid opbloeien, en onrecht-volvoerders bloesemen, — [dan geschiedt dit] opdat zij vernietigd worden voor eeuwig! Doch Gij blijft eeuwig verheven, o Eeuwige! Want zie, Uwe vijanden, o Eeuwige! — want zie, Uwe vijanden zij gaan te gronde, zij lossen zich op, alle onrecht-volbrengers! En Gij verheft mijnen hoorn als eenen Reëm, ik word met verfrisschende olie overgoten! Zoo ziet mijn oog neder op hen, die mij beloeren; van hen, die als kwaadwilligen tegen mij opstaan, hooren mijne ooren! De rechtvaardige zal bloeien gelijk de dadelpalm, als de ceder op den Libanon hoog opschieten. Geplant in het huis des Eeuwigen, zullen zij bloeien in de voorhoven van onzen God. Nog in grijsheid zullen zij vrucht dragen, sappig en frisch blijven zij; om te verkondigen dat rechtvaardig is de Eeuwige, mijn Rots, en geen onrecht is bij Hem!

Psalm 93. De Eeuwige is nu Koning, heeft zich met hoogheid bekleed, bekleed heeft zich de Eeuwige, met macht zich omgord; nu staat ook vast de wereld, wankelt niet meer! Gevestigd was Uw troon van oudsher, sinds alle eeuwigheid zijt Gij! Wel verhieven stroomen, o Eeuwige! wel verhieven stroomen hunne stem; stroomen verheffen hun dreunend geloei. Doch meer dan de geluiden van groote wateren, de machtigen, de brekende golven der zee, is geweldig de Eeuwige in de hoogte. Uwe getuigenissen zijn vast vertrouwbaar, aan Uw huis past heiligheid, o Eeuwige, tot in lengte van dagen!

Moge de erkenning der heerlijkheid des Eeuwigen eeuwig duren, zoodat de Eeuwige zich verblijde in Zijne werken. De naam des Eeuwigen worde geloofd van nu tot in eeuwigheid. Van de opkomst der zon tot haren ondergang wordt de naam des Eeuwigen geprezen.

הִשְׁגִּיחַ אֶל־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין
אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־
יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא
יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל
מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ עֶזְרֵנוּ
וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָּטָחְנוּ:
יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

צב מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיְיָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ
עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת:
עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ
בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ:
אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים
כְּמוֹ־עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה
מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ
יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן:
וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק
כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת
אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ:
לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־
תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת
יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים
אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ
נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:
יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ
מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ:

Verheven toch boven alle volkeren is de Eeuwige, boven den hemel Zijne heerlijkheid. Eeuwige, Uw naam is voor eeuwig, Eeuwige, Uw aandenken van geslacht tot geslacht. De Eeuwige heeft in den hemel Zijnen troon gevestigd en Zijn koningschap heerscht over alles. De hemel verheugt zich en de aarde jubelt, wanneer men zeggen zal onder de volkeren: „de Eeuwige is Koning". De Eeuwige is Koning, de Eeuwige was Koning, de Eeuwige zal Koning zijn immer en eeuwig. De Eeuwige is Koning immer en eeuwig, de volkeren gaan verloren uit Zijn land. De Eeuwige vernietigt den raadslag van natiën, verijdelt de plannen der volkeren. Veel zijn de plannen in het hart eens menschen, doch des Eeuwigen raadsbesluit, dit krijgt bestand. De raadslag des Eeuwigen bestaat voor eeuwig, de plannen Zijns harten door alle geslachten. Want Hij sprak — en het was, Hij gebood — en het bestond. Want de Eeuwige heeft Tsion uitverkoren, heeft het begeerd tot verblijfplaats voor zich. Want Jakob heeft God zich uitverkoren, Israël tot Zijn eigendom. Want de Eeuwige zal Zijn volk niet prijs geven, en Zijn erfdeel niet in den steek laten! Doch Hij, albarmhartig, vergeeft misdaad en vernietigt niet; reeds veelmalen wendde Hij Zijnen toorn af, en wekt nimmer Zijne geheele gramschap. Eeuwige, help toch! de Koning verhoore ons op den dag, dat wij Hem aanroepen.

Heil hen, die wonen in Uw huis, voortdurend prijzen zij U, Séla. Heil het volk, dat iets zoodanigs bezit; heil het volk, wiens God de Eeuwige is.

Psalm 145. Loflied van David. Ik wil U verheffen, mijn God, o Koning! en Uwen naam zegenen immer en eeuwig. Elken dag wil ik U zegenen en loven Uwen naam immer en eeuwig! Groot is de Eeuwige, en zeer geprezen, en Zijne grootheid is ondoorgrondelijk! Geslacht na geslacht roemt Uwe werken en Uwe machtige daden verkondigen zij. De schoonheid van de heerlijkheid Uwer majesteit, en de verhalen Uwer wonderdaden wil ik bespreken. Over de macht Uwer eerbiedwekkende daden spreekt men, en Uwe grootheid — ik wil haar verhalen. De herinnering aan Uwe groote goedheid doen zij als een bron opwellen en wegens Uwe gerechtigheid jubelen zij. Genadig en barmhartig is de Eeuwige, langmoedig en groot in genade! Goed is de Eeuwige voor allen, en Zijne barmhartigheid strekt zich uit over al Zijne werken. Al Uwe werken, o Eeuwige, danken U en Uwe vromen zegenen U. De heerlijkheid van Uw koningschap vermelden zij, en Uwe almacht spreken zij uit; ten einde den menschenkinderen Zijne machtige daden bekend te maken en de heerlijkheid van de schoonheid van Zijn koningschap. Uw koningschap is een koningschap van alle eeuwigheid, en Uwe heerschappij over alle

רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ : יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם
יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר : יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל
מָשָׁלָה : יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ :
יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד : יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד
אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ : יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת
עַמִּים : רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם :
עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר : כִּי הוּא
אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד : כִּי־בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּה לְמוֹשָׁב
לוֹ : כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ : כִּי לֹא־יִטֹּשׁ
יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב : וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית
וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ : יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ
יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ :

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה :
אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו :

קְמָה תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם
וָעֶד : בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד :
גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר : דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח
מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ : הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ
אָשִׂיחָה : וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ* אֲסַפְּרֶנָּה : זֵכֶר
רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ : חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם
וּגְדָל* חָסֶד : טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו : יוֹדוּךָ
יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה : כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ
וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ : לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר
מַלְכוּתוֹ : מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר

* וגדלותך כתיב, וקרי וגדולתך.
* וגדול כתיב.

geslachten. De Eeuwige steunt alle vallenden, en richt op alle gekromden. Aller oogen richten zich vol hoop op U, en Gij geeft hun hunne spijze te zijner tijd! Gij opent Uwe hand en verzadigt al wat leeft tot welgevallen. Rechtvaardig is de Eeuwige in al Zijne wegen en liefderijk in al Zijne werken. De Eeuwige is nabij voor allen, die Hem aanroepen, voor allen, die Hem in waarheid aanroepen. Hij volbrengt den wil van hen, die Hem vreezen; Hij hoort hun smeeken en helpt hen. De Eeuwige behoedt allen, die Hem beminnen; doch alle goddeloozen verdelgt Hij. Den lof des Eeuwigen moge daarom mijn mond uitspreken; en alle vleesch zegene Zijn heiligen naam immer en eeuwig! — Ook wij willen God loven van nu tot in eeuwigheid, — Halleloe-jah!

Psalm 146. Halleloe-jah! Prijs, mijne ziel! de daden des Eeuwigen. Ik wil des Eeuwigen daden prijzen, zoolang ik leef; wil mijnen God bezingen met snarenspel, zoolang ik besta. Vertrouwt niet op vorsten, op een menschenkind, bij wien geen hulp is. Zoodra zijn adem hem verlaat, keert hij terug tot zijne aarde; op dienzelfden dag zijn zijne plannen verloren. Heil daarentegen hem, wiens bijstand de God van Jakob is, wiens vertrouwen zich richt tot den Eeuwige, zijn God, — die maakt hemel en aarde, de zee en al wat in hen is; die eeuwig trouw bewaart [Zijne beloften vervult]; die recht verschaft aan bedrukten, die den hongerigen spijze geeft, — de Eeuwige maakt geboeiden los; de Eeuwige opent blinden de oogen, de Eeuwige richt gekromden op, de Eeuwige bemint rechtvaardigen; de Eeuwige behoedt de vreemdelingen, heft op wees en weduwe, doch kromt den weg der booswichten. De Eeuwige regeert in eeuwigheid, uw God, o Tsion, alle geslachten door! Halleloe-jah!

Psalm 147. Halleloe-jah! Want het is goed onzen God met snarenspel te bezingen; want het is lieflijk, passend is lofgezang. De opbouwer van Jerusalem is de Eeuwige, Hij brengt de verstootenen Israëls te zamen; Hij, die de gebrokenen van hart geneest en verband legt op hunne pijnlijke wonden. Die voor de sterren getal vaststelt, hun allen namen geeft. Ja, groot is onze Heer en rijk aan kracht, voor Zijn inzicht is geen getal [tot maat]. De Eeuwige heft op de bescheidenen, vernedert de booswichten ter aarde. Heft ter eere des Eeuwigen een danklied aan, bezingt onzen God met de harp. Die den hemel met wolken bedekt, die regen bereidt voor de aarde, die op de bergen gras doet spruiten. Hij geeft het vee zijn spijs, den jongen raven, die [er om] roepen. Niet in de sterkte van het paard vindt Hij behagen, niet in de schenkels van den man zoekt Hij welgevallen. — De Eeuwige vindt welgevallen in hen, die Hem vreezen, die verbeiden Zijne genade. — Roem,

וָדוֹר׃ סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים׃ עֵינֵי
כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ פּוֹתֵחַ
אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן׃ צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד
בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃ קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃
רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ שׁוֹמֵר יְיָ
אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃ תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי
וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ
מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

קמו הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ׃ אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה
לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם
שֶׁאֵין לוֹ תְּשׁוּעָה׃ תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֹׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא
אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְיָ
אֱלֹהָיו׃ עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם
הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם׃ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם
לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים׃ יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זוֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ
אֹהֵב צַדִּיקִים׃ יְיָ שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ
רְשָׁעִים יְעַוֵּת׃ יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

קמז הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּה׃
בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס׃ הָרוֹפֵא
לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם׃ מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם
שֵׁמוֹת יִקְרָא׃ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר׃
מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עָדֵי־אָרֶץ׃ עֱנוּ לַיְיָ בְּתוֹדָה
זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְּכִנּוֹר׃ הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בָּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ
מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר׃ נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב
אֲשֶׁר יִקְרָאוּ׃ לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ
יִרְצֶה׃ רוֹצֶה יְיָ אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃ שַׁבְּחִי

Jerusalem, den Eeuwige! Prijs de daden van uwen God, gij Tsion. Want heeft Hij sterk gemaakt de grendels uwer poorten, heeft uwe zonen in uw midden gezegend, zoo maakt Hij uw grens tot gebied van den vrede, zal U met tarwemerg [1]) verzadigen. Hij toch, die zendt Zijn bevel ter aarde, zeer snel loopt Zijn woord; die sneeuw geeft als wolvlokken, die rijp strooit als asch, die Zijn ijs neêrwerpt als brokken, tegen Zijne koude, — wie is er tegen bestand?! Dan weder zendt Hij Zijn woord en doet ze smelten, Hij doet Zijn wind waaien — en zij vloeien weg tot water. Hij deelt ook Zijne woorden mede aan Jakob, Zijne wetten en Zijne rechten aan Israël. Zoo heeft Hij niet gedaan aan eenig volk, en rechten — zij kennen ze niet! Halleloe-jah!

Psalm 148. Halleloe-jah! Prijst des Eeuwigen daden van uit den hemel, prijst Hem in de hoogten! Prijst Hem, gij, Zijne engelen, allen; prijst Hem gij, al Zijne heirscharen! Prijst Hem, zon en maan; prijst Hem gij allen, lichtende sterren! Prijst Hem gij hemelen der hemelen, en gij, wateren die boven den hemel zijt! Dat zij prijzen den naam des Eeuwigen, want Hij gebood, — en zij werden geschapen. Hij deed hen bestaan voor immer, voor eeuwig; Hij gaf eene wet, die nimmer wijkt! — Prijst ook des Eeuwigen daden van de aarde, gij zeegedrochten en alle woelende wateren, vuur en hagel, sneeuw en damp, stormwind, die Zijn woord volvoert! — Bergen en hemelen allen, vruchtboomen en alle cederen; veldgedierte en al het tamme vee, kruipend gedierte en gevleugelde vogel; koningen der aarde en alle volkeren, vorsten en alle rechters der aarde; jonge mannen en ook jonge maagden, ouden met jongelingen, — dat zij prijzen den naam des Eeuwigen, want hoog verheven is Zijn naam alleen, Zijne glorie is over aarde en hemel. Hij verheft den horen voor Zijn volk, tot lof voor al Zijne vromen, voor de kinderen Israëls, het volk, dat Hem nabij is; Halleloe-jah!

Psalm 149. Halleloe-jah! Zingt ter eere des Eeuwigen een nieuw lied, tot lof Zijner daden in de samenkomst der vromen! Israël verheugt zich in zijnen Schepper, de kinderen Tsions mogen jubelen over hunnen Koning! Mogen zij Zijnen naam prijzen met rijendans, met tamboerijn en harp te Zijner eere zingen. Want de Eeuwige heeft welgevallen aan Zijn volk, siert bescheidenen met hulp. Vromen juichen in heerlijkheid, jubelen op hunne legersteden. Verheffing Gods [uiten zij] met hun keel, en een tweesnijdend zwaard voeren zij in hun hand. Om wraak te oefenen op de volkeren, strafgericht onder de natiën, om hunne koningen in ketenen te binden, hunne meest geëerden

[1]) De beste bestanddeelen der tarwe.

יְרוּשָׁלַם אֶת־יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן : כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ
בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ : הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ :
הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ : הַנֹּתֵן שֶׁלֶג
כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר : מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ
מִי יַעֲמֹד : יִשְׁלַח־דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְלוּ־מָיִם : מַגִּיד
דְּבָרָיו* לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל : לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל־
גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ :

קמה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים : הַלְלוּהוּ
כָּל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָיו* : הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ
וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר : הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְהַמַּיִם
אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם : יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ :
וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר : הַלְלוּ אֶת־יְיָ
מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהוֹמוֹת : אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ
סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ : הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים :
הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף : מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים
שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ : בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים :
יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם :
וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ
הַלְלוּיָהּ :

קמט הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים : יִשְׂמַח־
יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם : יְהַלְלוּ שְׁמוֹ
בְּמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ : כִּי־רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים
בִּישׁוּעָה : יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם :
רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּפְיוֹת בְּיָדָם : לַעֲשׂוֹת נְקָמָה
בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים : לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִים וְנִכְבְּדֵיהֶם

* דברו כתיב. * צבאו כתיב.

in ijzeren boeien; om aan hen te voltrekken het voorgeschreven gerecht! — het is glorie voor al Zijne vromen! Halleloe-jah!

Psalm 150. Halleloe-jah! Prijst God in Zijn heiligdom, prijst Hem in het uitspansel Zijner almacht! Prijst Hem in Zijne machtige daden, prijst Hem naar Zijne grenzelooze grootheid! Prijst Hem met bazuinenschallen, prijst Hem met luit en harp! Prijst Hem met tamboerijn en rijendans, prijst Hem met snaren en fluit! Prijst Hem met helder klinkende bekkens, prijst Hem met dreunende bekkens! Al wat adem heeft prijze God, — Halleloe-jah!

Geloofd zij de Eeuwige immer, amen en nogmaals amen! Geloofd zij de Eeuwige van Tsion uit, Hij die troont in Jerusalem, Halleloe-jah! Geloofd zij de Eeuwige, God, God van Israël, die alléén wonderen doet; en geloofd zij eeuwig de naam Zijner heerlijkheid; en de geheele aarde worde vervuld van Zijne heerlijkheid, amen en nogmaals amen!

(Het volgende tot na ברכו *wordt staande gezegd:)*

I Kron. 29,10—13. En David loofde den Eeuwige ten aanzien der gansche vergadering, en David zeide: Geloofd zijt Gij, Eeuwige, God van onzen vader Israël, van eeuwigheid tot eeuwigheid! Aan U, o Eeuwige, is de grootheid en de macht en de heerlijkheid en de overwinning en de majesteit, want [u behoort] alles in den hemel en op aarde; aan U, o Eeuwige! is de heerschappij, en Gij zijt het, die boven alles als opperhoofd verheven zijt! Zoowel rijkdom als eer gaan van U uit en Gij heerscht over alles; en in Uwe hand is kracht en macht, en in Uwe hand ligt het alles groot en sterk te maken. En daarom, onze God, danken wij U en prijzen Uwen roemrijken naam.

Nechemja 9,6—11. Gij, Eeuwige, zijt het alleen, Gij hebt gemaakt den hemel, de hemelen der hemelen en hun gansche schare, de aarde en al, wat erop is, de zee en al, wat erin is; en Gij houdt hen allen in het leven en de schare des hemels werpt zich voor U neder! Gij zijt het, Eeuwige God, die Abram hebt uitverkoren en hem hebt uitgevoerd uit Oer-Kasdiem en zijnen naam Abraham genoemd hebt; Gij vondt zijn hart getrouw voor U en sloot met hem het verbond, te geven het land van den Kena'aniet, den Chittiet, den Emoriet en den Perizziet en den Jeboesiet en den Girgashiet, —

בְּכִנּוֹרִי בְּרֶזֶל : לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־
חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ :

קנ הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ : הַלְלוּהוּ
בִּגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ : הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע
שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר : הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ
בְּמִנִּים וְעֻגָב : הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה :
כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ : כִּי הַ תְּ יָ הַ :

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן : בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם
הַלְלוּיָהּ : בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת
לְבַדּוֹ : וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן :

ד״ה א׳ כ״ט צריך לעמוד עד אחר ברכו.

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְיָ לְעֵינֵי כָל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם : לְךָ יְיָ
הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ : וְהָעֹשֶׁר
וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ
לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל : וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ
וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ : נחמיה ט׳ אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ
אַתָּה* עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ
וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־
כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים : אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים
אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ
אַבְרָהָם : וּמָצָאתָ אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית
לָתֵת אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי

* את כתיב.

het te geven aan zijn kroost; en Gij bevestigdet Uwe woorden, want Gij zijt rechtvaardig. Toen Gij zaagt de ellende onzer voorouders in Egypte, en hoordet hun geschrei bij de Schelfzee, — toen gaaft Gij teekenen en wonderdaden tegen Phar'o en tegen al zijne dienaren en tegen gansch het volk van zijn land; want Gij wist, dat zij moedwillig tegen hen gehandeld hadden; en Gij verwierft U een naam gelijk op den dag van heden. En de zee kliefdet Gij vóór hen, zoodat zij door het midden der zee doortrokken op het droge, hunne vervolgers echter wierpt Gij in diepten als een steen, in machtige wateren.

Exodus 14,30 en 31. De Eeuwige redde op dien dag Israël uit de macht van Egypte en Israël zag Egypte dood aan den oever der zee. Toen Israël zag de groote macht, die de Eeuwige tegen Egypte had geoefend, vreesde het volk den Eeuwige; en zij stelden vertrouwen in den Eeuwige en in Zijnen dienaar Mozes.

Exodus 15,1—19. Toen zong Mozes en de kinderen Israëls dit lied ter eere des Eeuwigen; zij zeiden namelijk, als volgt: Zingen wil ik ter eere des Eeuwigen, want hoog is Hij verheven; paard en zijnen berijder stortte Hij in de zee. Mijn zege en mijn zang is God, Hij was mij ter hulpe; deze is mijn God, Hem wil ik verheerlijken, — de God mijns vaders, Hem wil ik verheffen. De Eeuwige, Heer van den oorlog, Eeuwige is Zijn naam! — De wagens van Phar'o en zijn leger slingerde Hij in de zee, en zijne uitgelezen legeroversten werden in de Schelfzee bedolven. Woelende wateren bedekken hen; zij daalden af in diepten gelijk een steen! Uwe rechterhand, o Eeuwige, prijkend in kracht, Uwe rechterhand, Eeuwige! verplettert den vijand! — En in Uwe overweldigende hoogheid rukt Gij Uwe tegenstanders omver; zoudt Gij Uwen brandenden toorn vrijlaten, hij zou hen verteren als stoppelen. En door den adem van Uw neus hoopten wateren zich op, bleven vloeistoffen overeind staan als een muur; stolden woelende wateren in het midden der zee. Reeds zeide de vijand: „Ik wil vervolgen, ik zal inhalen, ik zal buit verdeelen; mijn verlangen zal aan hen bevredigd worden; ik zal trekken mijn zwaard, mijn hand zal hen terugveroveren." Doch Gij bliest met Uwen adem, — de zee bedekte hen; zij zonken in de diepte als lood in geweldige wateren! Wie is U gelijk onder de machten, Eeuwige! wie is U gelijk, prijkend in heiligheid, eerbiedwekkend in lof, wonderen verrichtend! — Evenals Gij uitstrektet Uwe rechterhand, — de aarde verslond hen; Zoo leidt Gij door Uwe genade dit volk, dat Gij verlost hebt; zoo voert Gij het door Uwe macht naar Uw heilig verblijf. Volkeren hooren het, — zij beven; siddering grijpt aan

לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה׃ וַתֵּרֶא אֶת־
עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף׃ וַתִּתֵּן
אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ
כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ וְהַיָּם בָּקַעְתָּ
לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְרֹתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת־רדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ
בִּמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים׃

שמות י״ד

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל
אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־
יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃

שירת הים צריך לאמרה בכוונה ובנגון הטעמים.

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ
לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה
בַיָּם׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי
אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃ מַרְכְּבֹת
פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃ תְּהֹמֹת
יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃ יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַכֹּחַ
יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח
חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד
נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃ אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק
שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ נָשַׁפְתָּ
בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ מִי־כָמֹכָה
בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא׃
נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ
נֵהַלְתָּ בְעֻזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז

Philistaea's bewoners! Dan verschrikken de vorsten van Edom; de machtigen van Moab — beving grijpt hen aan; weg smelten zij, allen bewoners van Kena'an. Verschrikking en angst overvalt hen; wanneer Uw arm zich groot toont, verstommen zij als steen; — tot voorbij is getrokken Uw volk, o Eeuwige! tot voorbij is getrokken dit volk, dat Gij U hebt verworven! Totdat Gij hen hebt gebracht en geplant op den berg van Uw erfdeel, den zetel voor Uw verblijf, dien Gij U bereidt, o Eeuwige; het heiligdom, o Heer, dat Uwe handen vestigen! De Eeuwige zal regeeren immer en eeuwig!

(Want Phar'o's paarden waren gekomen met zijne wagens en met zijne ruiters in de zee; toen had de Eeuwige over hen de wateren der zee teruggevoerd, terwijl de kinderen Israëls gegaan waren op het droge in het midden der zee.)

Want aan den Eeuwige is het koningschap en Hij heerscht over de volkeren! En redders zullen bestijgen den berg Tsion, om te richten den berg 'Esau, dan zal den Eeuwige het koningschap zijn. Dan zal de Eeuwige tot Koning zijn over de geheele aarde; op dien dag zal de Eeuwige eenig zijn en Zijn naam eenig! En in Uwe leer staat als volgt geschreven: „Hoor, Israël! de Eeuwige, onze God, de Eeuwige is eenig!"

De ziel van al, wat leeft, zegene Uwen naam, Eeuwige, onze God! en de adem van alle vleesch roeme en verheffe steeds Uw aandenken, onze Koning! Van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God, en buiten U hebben wij geen Koning, die verlost en helpt, bevrijdt en redt en onderhoudt en zich ontfermt in elken tijd van nood en druk; wij hebben geenen Koning, dan U! God van de vroegere en na ons komende geslachten, God van alle schepselen, Heer van alle geboorten, die in tal van lofzangen geprezen wordt, die Uwe wereld leidt met genade en Uwe schepselen met barmhartigheid! En de Eeuwige sluimert niet en slaapt niet; Gij, die de slapenden opwekt en door diepen slaap bevangenen doet ontwaken, en die stommen tot spreken brengt en geboeiden losmaakt en vallenden steunt en gebukten opricht, — U alleen danken wij! Indien onze mond ook vervuld ware van liederen, gelijk de zee [vol water is], en onze tong vol jubelklanken als het ruischen harer golven, en onze lippen vol lof als de uitgestrektheid van het uitspansel, en al waren onze oogen lichtgevend als zon en maan, en onze handen uitgespreid als [de vleugelen van] de arenden aan den hemel, en onze voeten zoo snel als [die van] de reeën, — zouden wij U, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, niet genoeg kunnen danken en Uwen naam kunnen

יִשְׁבֵי פְלֶשֶׁת : אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ
רָעַד נָמֹגוּ כָּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן : תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל
זְרוֹעֲךָ יִדְמּוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ
קָנִיתָ : תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ
יְהוָה מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ : יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד : יְיָ
יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד :

(כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם
אֶת מֵי הַיָּם ׀ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם :)

כִּי לַיְיָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם : וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט
אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה : וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־
הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד : וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב
לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד :

נִשְׁמַת כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ׀ וְרוּחַ כָּל־
בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד ׀ מִן־
הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל ׀ וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל
וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה
אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה : אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים ׀ אֱלוֹהַּ
כָּל־בְּרִיוֹת אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת הַמְהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת הַמְנַהֵג
עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיוֹתָיו בְּרַחֲמִים ׀ וַיְיָ לֹא־יָנוּם וְלֹא־יִישָׁן ׀
הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים וְהַמַּתִּיר
אֲסוּרִים ׀ וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים ׀ לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ
מוֹדִים ׀ אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו
וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ ׀ וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ ׀
וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם ׀ וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת : אֵין
אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ׀ וּלְבָרֵךְ

zegenen ook maar voor een duizendste van de duizenden millioenen en milliarden malen aan onze voorouders en ons door U bewezen weldaden! Uit Egypte hebt Gij ons verlost, Eeuwige, onze God! en uit het slavenhuis hebt Gij ons bevrijd, bij hongersnood hebt Gij ons gevoed en in [tijden van] overvloed ons verzorgd, van het zwaard hebt Gij ons gered en voor pest ons beveiligd en ons aan boosaardige en wissen dood brengende ziekten onttrokken. Tot dusverre heeft Uwe barmhartigheid ons bijgestaan en hebben Uwe liefdebewijzen ons niet verlaten; o geef ons, Eeuwige, onze God, dan ook niet prijs tot in eeuwigheid! Daarom zullen de ledematen, die Gij gescheiden hebt aan ons, en de adem en de ziel, die Gij in onzen neus hebt ingeblazen, en de tong, die Gij in onzen mond hebt geplaatst, — zie! zij zullen danken en zegenen en loven en roemen en verheffen en de macht, de heiligheid en het koningschap toekennen aan Uwen naam! Want elke mond moet U danken en elke tong U toezweren en elke knie voor U zich buigen en elke hoog opgerichte gestalte voor U zich nederwerpen en alle harten moeten U vreezen en alle ingewanden en nieren Uwen naam bezingen, naar het woord, dat geschreven is: „Gansch mijn gebeente zegge: Eeuwige, wie is U gelijk, die den arme redt uit de macht van hem, die sterker is dan hij; en den arme en behoeftige uit de hand van wie hem berooft!" Wie is U gelijk? Wie kan bij U worden vergeleken? Wie kan bij U als verhouding worden aangegeven? Gij groote, machtige en eerbiedwekkende God, Allerhoogste God, Eigenaar van hemel en aarde! Wij willen U loven en U prijzen en U roemen en zegenen Uwen heiligen naam, gelijk er gezegd is: „Loof, mijne ziel! den Eeuwige; gij, mijne ingewanden allen, Zijn heiligen naam!" Gij God, door de krachtige uitingen Uwer macht, groot door de heerlijkheid van Uwen naam, machtig tot in eeuwigheid en eerbiedwekkend door Uwe eerbied afdwingende daden, Koning, die zetelt op den troon hoog en verheven, — eeuwig troont Hij; Verhevene en Heilige is Zijn naam; en er is geschreven: „Jubelt, rechtvaardigen! in den Eeuwige, den oprechten betaamt lofzang!" Door den mond der oprechten wordt Gij geprezen en door de woorden der rechtvaardigen gezegend, en door de tong der braven verheven en door de ingewanden der heiligen [1]) geheiligd!

En in de verzamelingen der tienduizenden van Uw volk, het huis Israëls, worde Uw naam, onze Koning, met gejuich geroemd door alle geslachten; want dit is de plicht van alle schepselen vóór Uw aangezicht, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, om U te danken, te prijzen, te loven, te roemen,

[1]) Vgl. iets vroeger: וכל קרב וכליות יזמרו, waar een loflied als het ware opstijgt uit 's menschen ingewanden. — Anderen vertalen: *te midden der heiligen*, in den samenhang minder juist.

אֶת־שִׁמְךָ · עַל אַחַת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת
פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ : מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · בְּרָעָב זַנְתָּנוּ · וּבְשָׂבָע
כִּלְכַּלְתָּנוּ · מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ · וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ · וּמֵחֳלָיִם רָעִים
וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ : עַד־הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ · וְלֹא־עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ ·
וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח : עַל־כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ ·
וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר־שַׂמְתָּ בְּפִינוּ · הֵן
הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ
וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ : כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה · וְכָל־לָשׁוֹן
לְךָ תִשָּׁבַע · וְכָל־בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע · וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה ·
וְכָל־לְבָבוֹת יִירָאוּךָ · וְכָל־קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ · כַּדָּבָר
שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ · מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק
מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגּוֹזְלוֹ : מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ־
לָךְ · הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ :
נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת־שֵׁם קָדְשֶׁךָ · כָּאָמוּר
לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ :

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ · הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ · הַגִּבּוֹר לָנֶצַח
וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ · הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא ·

הש״ץ מנגן שוכן עד תתקדש והקהל שונה ובמקהלות.

שׁוֹכֵן עַד, מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ · וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים
נָאוָה תְהִלָּה : בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל · וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ ·
וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם · וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ :

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ
מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים
לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר

te verheffen, te verheerlijken, te zegenen, Uwe hoogheid te erkennen en U te bezingen nog boven alle woorden van zangen en lofliederen van David, den zoon van Jishai, Uwen dienaar, Uwen gezalfde!

Geloofd worde Uw naam tot in eeuwigheid, Gij, onze Koning, God, groot en heilig Koning in den hemel en op aarde! Want U, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, komt toe lied en lofprijzing, danklied en gezang, almacht en heerschappij, zege, grootheid en kracht, verheerlijking en roem, heiligheid en koningschap, zegeningen en dankzeggingen, van nu tot in eeuwigheid; geloofd zijt Gij, Eeuwige, God, Koning, groot in lofzangen, God, wien dankzeggingen toekomen, Heer der wonderdaden, die behagen schept in lofgezangen, Koning, God, Eeuwiglevende!

Voorlezer: En nu, moge de kracht van mijn Heer zich groot toonen, gelijk Gij gesproken hebt, zeggende:
Gedenk Uwe barmhartigheid, o Eeuwige, en Uwe genadebewijzen, want sinds alle eeuwigheid zijn zij.

Moge Zijn groote naam in zijne grootheid en heiligheid erkend worden in de wereld, die Hij naar Zijnen wil geschapen heeft; moge Hij Zijn koninkrijk weder vestigen tijdens uw leven en in uwe dagen en tijdens het leven van gansch het huis Israël's, spoedig, in nabijzijnden tijd; zegt: Amen!

Gemeente: Amen! Zijn groote naam worde gezegend immer en in alle eeuwigheid!

Voorlezer: Gezegend en geprezen en geroemd en verhoogd en verheven en verheerlijkt en vereerd en geloofd zij de naam van den Heilige, geloofd zij Hij, — verre boven alle zegeningen en liederen, lofzangen en vertroostingen, die in de wereld worden uitgesproken; zegt Amen!

De voorlezer:

Looft den Eeuwige, den lofwaardige!

De gemeente:

Geloofd zij de Eeuwige, de lofwaardige, immer en eeuwig.

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die het licht hebt gevormd en de duisternis geschapen, die vrede sticht en de Schepper zijt van alles!

Wanneer men Jotser *bijvoegt, zegt men:*

Het eeuwige licht bevond zich in de schatkamer des levens; „lichten [zullen ontstaan] uit de duisternis," zeide Hij, — en het was!

(Terwijl de voorlezer ברכו *voordraagt, zegt de gemeente zacht:)*

Geprezen en geloofd en geroemd en verheven en verhoogd worde de naam van den Koning aller koningen, den Heilige, geloofd zij Hij; want Hij is de eerste en Hij is de laatste en buiten Hem is geen god! Baant den weg voor Hem, die door de hemelvlakten snelt, יה is Zijn naam, en jubelt voor Zijn aangezicht! Zijn naam is verheven boven elke zegening en lofzang! (*Terwijl de voorlezer* 'ה *zegt*:) Geloofd zij de naam Zijner koninklijke heerlijkheid immer en eeuwig! De naam des Eeuwigen worde geloofd van nu tot in eeuwigheid!

לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת
וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ :
יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר
וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה
תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד
עוֹלָם · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת
אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים :

חזן וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר :
זָכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה :
חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי־בְרָא כִרְעוּתֵהּ
וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ
חזן וקהל אָמֵן · יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא
חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בעשי"ת וּלְעֵלָּא) מִן כָּל
בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא
וְאִמְרוּ אָמֵן :

בשעה שהש"ץ מנגן ברכו אומר הקהל יתברך.

חזן בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְבֹרָךְ :
קה"ת בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר
וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם
וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל :
כשאומרים יוצר אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים מוסיפים זה
אוֹרוֹת מַאוֹפֶל אָמַר וַיְהִי:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם
וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי
הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא
רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין
אֱלֹהִים · סָלוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ
וְעִלְזוּ לְפָנָיו · וּשְׁמוֹ מָרוֹמָם עַל כָּל
בְּרָכָה וּתְהִלָּה : בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד
מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד : יְהִי שֵׁם יְיָ
מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם :

Gedurende den zomer, van den Shabbath vóór het Paaschfeest tot de Seliechoth-dagen, wordt het volgende tot וחיות הקדש *in beurtzang door Voorlezer en Gemeente voorgedragen.*

Allen danken U en allen prijzen U en allen zeggen: niemand zoo heilig, als de Eeuwige! Allen verheffen U, Séla! Gij, die het heelal hebt gevormd; God, die elken dag de deuren van de poorten van het oosten opent! [1]) En die vensters in het uitspansel uithouwt [2]), die de zon laat te voorschijn komen uit hare plaats en de maan uit het verblijf, waar zij gevestigd is. En die der geheele wereld en haren bewoners licht verschaft, die Gij geschapen hebt, [geleid] door de eigenschap van barmhartigheid! Gij zijt het, die de aarde en hun, die haar bewonen, licht geeft met barmhartigheid, en door Uwe goedheid elken dag gedurig het scheppingswerk vernieuwt! Gij Koning, die alleen verheven zijt van oudsher, die geloofd, geroemd en hooggeprezen zijt van af de dagen der oudheid! Gij, God der eeuwigheid! ontferm U over ons in Uwe groote barmhartigheid, Gij Heer onzer macht, Rots van onze toevlucht, Schild van ons heil, Toevlucht voor ons! Niets is met U te vergelijken, niets is buiten U, niets is zonder U, en wie gelijkt U? Niets is met U, Eeuwige, onze God, te vergelijken in deze wereld; en niets is buiten U, onze Koning, in het leven der toekomstige wereld! Niets is zonder U, onze Verlosser, in de dagen van den Messias; en niets gelijkt U, onze Helper, bij de herleving der dooden!

God, Heer over alle schepselen, geloofd en gezegend door den mond van alle zielen! Van Zijne grootheid en Zijne goedheid is de wereld vervuld; kennis en inzicht omgeven Hem! Hij is hoog verheven boven de heilige Chajjoth, en prijkt glansrijk in heerlijkheid op de Merkaba. [3]) Erkenning van verdiensten en rechtvaardigheid staan voor Zijnen troon, genade en barmhartigheid vóór Zijne heerlijke verschijning! Goed zijn de hemellichten, die onze God geschapen heeft; Hij vormde ze met kennis, met inzicht en oordeel; kracht en macht schonk Hij hun, om te kunnen heerschen te midden der wereld! [4]) Vervuld van schittering, en glans uitstralend; heerlijk is hun schittering door de geheele wereld! Zich verheugend bij hun te voorschijn treden en verblijd bij hun huiswaarts keeren, vervullen zij in vreeze den wil van hunnen Eigenaar! Roem en eer kennen zij Zijnen naam toe; gejuich en gejubel bij de herinnering aan Zijn koningschap. Hij riep de zon — en er straalde licht, Hij zag — en ordende de gestalte der maan! Lof kennen Hem toe alle scharen in de hoogte, roem en grootheid de Serafiem, de Ofanniem en de heilige Chajjoth.

---

[1]) Waardoor als het ware de zon naar buiten treedt (יצא), om haren weg aan het uitspansel af te leggen.

[2]) Waardoor de stralen der zon, wier plaats boven het uitspansel wordt gedacht, tot de aarde kunnen doordringen.

משבת הגדול עד ימי הסליחות מנגנין הכל יחוד.

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ · וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיָי :
הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל · הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל־יוֹם
דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח : וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ · מוֹצִיא חַמָּה
מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ : וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו ·
שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים : הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ
בְּרַחֲמִים · וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :
הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז · הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפוֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא
מִימוֹת עוֹלָם : אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ ·
אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מְשֻׂגָּב בַּעֲדֵנוּ : אֵין כְּעֶרְכֶּךָ
וְאֵין זוּלָתֶךָ · אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ : אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה · וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא :
אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ · וְאֵין דּוֹמֶה־לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ
לִתְחִיַּת הַמֵּתִים :

אֵל אָדוֹן עַל כָּל־הַמַּעֲשִׂים · בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל־נְשָׁמָה :
גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם · דַּעַת וּתְבוּנָה סְבָבִים אוֹתוֹ :
הַמִּתְנָאֶה עַל־חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ · וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל־הַמֶּרְכָּבָה :
זְכוּת וּמִישׁוֹר לְפָנֵי כִסְאוֹ · חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ : טוֹבִים
מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ · יְצָרָם בְּדַעַת בִּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל :
כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם · לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל : מְלֵאִים
זִיו וּמְפִיקִים נְוֹגַהּ · נָאֶה זִיָּם בְּכָל־הָעוֹלָם : שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם
וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם · עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם : פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים
לְשִׁמּוֹ · צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ : קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח־אוֹר ·
רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה : שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל־צְבָא מָרוֹם ·
תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ :

---

3) De troonwagen der goddelijke Majesteit. 4) Vgl. Gen. 1,18.

Den Almachtige namelijk, die met alle werken ophield op den zevenden dag, zich verhief en zette op den troon Zijner heerlijkheid. Met roemrijkheid omhulde Hij den rustdag, tot genot bestemde Hij den Shabbathdag; dit juist is de roem van den zevenden dag, dat daarop God ophield met al Zijn werk. De Shabbathdag zelve prijst dan ook en zegt: „een zang-psalm voor den Shabbath: [1]) het is goed den Eeuwige te danken!" Daarom roemen en zegenen God al Zijne schepselen; lof, eer en grootheid kennen zij toe aan God, den Koning, den Vormer van het heelal, die in Zijne heiligheid aan Zijn volk Israël rust tot erfdeel heeft gegeven op den heiligen Shabbathdag. Uw naam, Eeuwige, onze God, worde geheiligd en Uw aandenken, onze Koning, geroemd in den hemel boven en op aarde beneden. Wees geloofd, onze Helper! wegens het prijzenswaardige werk Uwer handen en wegens de stralende lichtverspreiders, die Gij geschapen hebt, mogen zij U eeuwig roemen, Séla!

Wees geloofd, Gij onze Rots, onze Koning en onze Verlosser, Schepper van heilige wezens! Uw naam worde eeuwig geprezen, onze Koning, die dienaren hebt gevormd, en Wiens dienaren allen staan in de hoogte der wereld en vol eerbied te zamen met luider stemme doen hooren de woorden van den levenden God en eeuwigen Koning! Allen zijn bemind, allen uitverkoren, allen machtig; en allen volbrengen zij met vreeze en eerbied den wil van hunnen Meester! En allen openen hunnen mond in heiligheid en in reinheid, met lied en gezang; en zegenen en loven en roemen en kennen kracht, heiligheid en koningsmacht toe aan den naam van God, den grooten, machtigen en eerbiedwekkenden Koning, heilig is Hij! En zij allen nemen in beurtzang op zich het juk van het koningschap des hemels [2]) en geven elkander verlof hunnen Schepper te heiligen met opgewekten geest, in zuivere taal en met lieflijk geluid; heiliging heffen zij allen te zamen aan en zeggen met eerbied:

Heilig, heilig, heilig is de Eeuwige, Tsebaoth, Zijne heerlijkheid vervult de geheele aarde!

En de Ofanniem en de heilige Chajjoth verheffen zich met groot gedruisch

Wanneer men Ofan *bijvoegt, zegt men*:

En de Chajjoth zingen en de Cheroebiem roemen en de Serafiem juichen en de Er-elliem zegenen ten aanzien van elke Chajja en elken Ofan en Cheroeb

tegenover de Serafiem; tegenover hen staande prijzen zij en zeggen:

---

[1]) Ps. 92,1; d. w. z. volgens de opvatting van Midrash: ook door den Shabbath zelve aan te heffen.

[2]) מקבלים is hier in twee beteekenissen gebruikt: מקבל עלי, op zich nemen, erkennen; en מקבל זה מזה, van elkander overnemen. Vgl. de Chaldeeuwsche vertaling van וקרא זה אל זה; die beide beteekenissen doet de vertaling uitkomen.

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל־הַמַּעֲשִׂים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה
וְיָשַׁב עַל־כִּסֵּא כְבוֹדוֹ : תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה
עָנֹג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת : זֵה שֶׁבַח שֶׁלַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת
אֵל מִכָּל־מַלַאכְתּוֹ : וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר
לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהֹדוֹת לַיי : לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל
כָּל־יְצוּרָיו · שֶׁבַח יֶקֶר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל
מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ : שִׁמְךָ ייָ
אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ · וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר · בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־
הָאָרֶץ מִתָּחַת : תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל־
מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה :
תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ
לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם
עוֹמְדִים בְּרוֹם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי
אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם : כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם
גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם וְכֻלָּם פּוֹתְחִים
אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים
וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים
אֶת־שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא : וְכֻלָּם
מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה · וְנוֹתְנִים
רְשׁוּת זֶה לָזֶה · לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת־רוּחַ בְּשָׂפָה בְּרוּרָה
וּבְנָעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה
קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ייָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים

כשאומרים **אופן** יאמר זה.

וְהַחַיּוֹת יִשֹּׂרְפוּ וּכְרֻבִים יְפָאֲרוּ וְשָׂרָפִים יָרֹנּוּ
וְאֶרְאֶלִים יְבָרְכוּ פְּנֵי כָל־חַיָּה וְאוֹפַן וּכְרוּב

לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים

Geloofd zij de heerlijkheid des Eeuwigen op hare plaats.

God, den geloofde, wijden zij lieflijke klanken; ter eere van den eeuwig levenden en bestendigen God spreken zij gezangen uit en doen zij lofliederen hooren, dat Hij alleen het is, die machtige daden verricht, nieuws wrocht, Hij de Heer is der oorlogen, die weldaden zaait, en hulp doet ontspruiten; die genezingen schept, eerbiedwekkend in lof, Heer der wonderdaden, die door Zijne goedheid elken dag gedurig het scheppingswerk vernieuwt! Gelijk er gezegd is: [Dankt] Hem, die groote lichten gemaakt heeft, want eeuwig duurt Zijne genade! Een nieuw licht moogt Gij over Tsion doen schijnen, zoodat wij allen spoedig den glans ervan mogen deelachtig worden; geloofd zijt Gij, Eeuwige, Schepper der hemellichten!

Met groote liefde hebt Gij ons bemind, Eeuwige, onze God; Gij hebt U in groote, in overgroote ontferming over ons erbarmd; onze Vader, onze Koning! ter wille van onze voorouders, die op U vertrouwden en wien Gij levenswetten leerdet, — o, wil ons evenzoo genadig zijn en ons onderwijzen! Onze Vader, barmhartig Vader, Albarmhartige, ontferm U over ons en schenk ons hart de ingeving, te willen begrijpen en verstaan, te willen aanhooren, leeren en onderwijzen, te willen in acht nemen, doen en vervullen met liefde al de woorden, die wij in Uwe heilige Leer vernemen. — En verlicht onze oogen in Uwe Leer en doe ons hart gehecht zijn aan Uwe geboden, en maak tot eenig streven onzes harten Uwen naam te beminnen en te vreezen, opdat wij niet beschaamd worden tot in eeuwigheid! Want op Uw grooten en eerbiedwekkenden heiligen naam vertrouwen wij, dat wij eens zullen jubelen en ons verblijden in Uwe hulp. (*Men neemt de vier schouwdraden bijeen en houdt ze gedurende het lezen van Shema' in de linkerhand, ter hoogte van het hart.*) En breng ons in vrede te zamen van de vier hoeken der aarde en voer ons met opgerichte gestalte [1]) naar ons land. Want Gij zijt God, die reddende daden verricht, en ons hebt Gij uitverkoren boven alle volkeren en talen, en hebt ons doen naderen tot Uwen grooten naam, Séla, in waarheid, opdat wij U danken en met liefde Uwe eenheid erkennen; geloofd zijt Gij, Eeuwige! die Uw volk Israël met liefde hebt uitverkoren!

(*Wie alleen bidt, zegt:* God, getrouwe Koning!)

Deut. 6,4—10.

Hoor, Israël! de Eeuwige, onze God, de Eeuwige is éénig!

Geloofd zij de naam Zijner koninklijke heerlijkheid immer en eeuwig!

Gij zult den Eeuwige, uwen God, beminnen met geheel uw hart, met geheel uw ziel en met geheel uw vermogen. En deze woorden, die Ik u heden gebied, zullen [steeds] in

[1]) Niet meer gebogen onder het juk der ballingschap.

בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ :

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ · לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ
וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ · כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה
חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא
רְפוּאוֹת נוֹרָא תְּהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־
יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית : כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ
מְהֵרָה לְאוֹרוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת :

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְּדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ
עָלֵינוּ : אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ
וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ : אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן
הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמֹד
וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ
בְּאַהֲבָה : וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד
לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה שְׁמֶךָ וְלֹא־נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי בְשֵׁם
קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ :
יקבץ ארבע הציצת בידו השמאלית וישימם
נגד הלב בשעת ק"ש עד ולעולמי עולמים.
וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת
הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיוּת לְאַרְצֵנוּ : כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת
אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה
בֶּאֱמֶת · לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר
בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה : יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן :

דברים ו' ד'

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ · אֶחָד :

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־
מְאֹדֶךָ : וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־

uw hart zijn! Gij zult ze uwen zonen inprenten en er over spreken, als gij zit in uw huis en als gij gaat op den weg en als gij u nederlegt en als gij opstaat. Gij zult ze binden tot teeken op uwe hand en zij zullen zijn tot voorhoofdsband tusschen uwe oogen. En gij zult ze schrijven aan de deurposten van uw huis en aan uwe poorten.

Deut. 11,13—22. En het zal zijn, wanneer gij zult luisteren naar Mijne geboden, die Ik u heden gebied, — om te beminnen den Eeuwige, uwen God, en Hem te dienen met gansch uw hart en gansch uw ziel; dan zal Ik den regen in uw land geven op zijnen tijd, vroegen regen zoowel als laten regen; en zult gij inzamelen uw koren en uw most en uw olie. En Ik zal gewas geven op uw veld voor uw vee; en gij zult eten en u verzadigen! Neemt u in acht, dat uw hart niet verleid worde, en gij zoudt afwijken en andere goden zoudt dienen en u voor hen nederwerpen. Want dan zou de toorn des Eeuwigen tegen u ontbranden en Hij zou den hemel sluiten, zoodat er geen regen zoude zijn en de aardbodem zijn opbrengst niet zoude geven; en gij zoudt spoedig verdwijnen van het goede land, dat de Eeuwige u geeft. En gij zult deze Mijne woorden in uw hart en in uw ziel opnemen; en gij zult ze binden tot teeken op uwe hand en zij zullen zijn tot voorhoofdsband tusschen uwe oogen. En gij zult ze uwe zonen leeren, om er over te spreken, als gij zit in uw huis en als gij gaat op den weg en als gij u nederlegt en als gij opstaat. En gij zult ze schrijven aan de deurposten van uw huis en aan uwe poorten. Opdat uwe dagen en de dagen uwer kinderen zich vermeerderen op den bodem, dien de Eeuwige uwen voorouders toegezworen heeft, hem hun te geven, zoolang als de hemel boven de aarde blijft.

(*Men neemt de schouwdraden in de rechterhand en kust ze telkens bij het uitspreken van het woord:* Tsietsith.)

Num. 15,37—41. De Eeuwige zeide tot Mozes, als volgt: Spreek tot de kinderen Israëls en zeg tot hen, dat zij zich schouwdraden zullen maken aan de hoeken hunner kleederen, gedurende al hunne geslachten; en dat zij bij de schouwdraden van den hoek een hemelsblauw snoer voegen. En dit zal u tot schouwdraden zijn; en wanneer gij ze zien zult, zult gij u herinneren alle geboden des Eeuwigen en ze vervullen; opdat gij niet [de wereld] beschouwt [1]), volgend uw hart en uwe oogen, die gij slechts in afval van Mij zoudt aanhangen. — Opdat gij u herinnert en uitoefent al Mijne geboden, en

[1]) Eigenlijk: verspiedt, onderzoekt.

לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ
בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ
לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

דברים ו׳׃א ו׳׃ג׳.

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־
לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה
וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ
לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם
וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה
אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה
לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם
וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּכְתַבְתָּם
עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי
הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃

במדבר ט״ו ל״ז יטול הציצת בימינו, ובכל פעם שאומר מלת ציצת מנשקן

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם
לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה לָכֶם
לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם
זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם

heilig zijt voor uwen God! Ik ben de Eeuwige, uw God, die u heb uitgevoerd uit het land Egypte om u tot God te zijn; Ik, de Eeuwige, uw God!

Waar en juist, gegrond en bestendig, rechtvaardig en vertrouwbaar, bemind en geliefd, begeerenswaard en lieflijk, eerbiedwekkend en machtig, welgeordend [1]) en door overlevering aangenomen, goed en schoon is dit woord voor ons immer en eeuwig. Het is waar, de God der eeuwigheid is onze Koning; de Rots van Jakob is het schild onzer hulpe; voor alle geslachten is Hij bestendig en Zijn naam bestendig en Zijn troon vast gegrondvest en Zijn koningschap en Zijne trouw bestendig tot in eeuwigheid! En Zijne woorden zijn eeuwig levend en bestendig, vertrouwbaar en begeerenswaardig voor immer en voor alle eeuwigheid, (*Hier kust men de Tsietsith en legt ze uit de hand*) voor onze voorouders, zoowel als voor ons, voor onze kinderen en onze nageslachten en voor alle geslachten van het kroost van Israël, uwe dienaren, voor de vroegeren zoowel als voor de lateren is het woord goed en bestendig immer en eeuwig, waar en vertrouwbaar, een wet, die nimmer wijkt! Het is waar, dat Gij, Eeuwige! onze God zijt en de God onzer voorouders, onze Koning en de Koning onzer voorouders, onze Verlosser en de Verlosser onzer vaderen, onze Schepper, de Rots onzer hulpe; onze Bevrijder en onze Redder is van oudsher Uw naam; geen God is er buiten U!

Wanneer men Zoelath *bijvoegt, zegt men:*

Waar en juist, gegrond en bestendig, rechtvaardig en vertrouwbaar, goed en schoon is dit woord voor onze voorouders zoowel als voor ons, voor onze kinderen en onze nageslachten en voor alle geslachten van het kroost van Israël, Uwe dienaren, voor de vroegeren zoowel als voor de lateren, immer en eeuwig, een wet, die nimmer wijkt! Het is waar, dat Gij, Eeuwige! onze God zijt en de God onzer voorouders immer en eeuwig. Gij zijt onze Koning, Gij waart ook de Koning onzer voorouders; wil spoedig ter wille van Uwen naam ons verlossen, gelijk Gij onze voorouders verlost hebt! Het is waar, dat van oudsher Uw groote naam met liefde over ons genoemd is; geen God is er buiten U!

Bijstand voor onze voorouders waart Gij van oudsher, Schild en Helper voor hunne zonen na hen in elk geslacht. In de hoogte der wereld is Uw zetel en Uwe rechtsoefeningen en Uwe liefderijke mildheid reiken tot de einden der aarde. Heil den man, die luistert naar Uwe geboden en Uwe leer en Uw woord zich ter harte neemt! Het is waar, Gij zijt een Heer voor Uw volk

[1]) Door bepalingen (תקנות) verzekerd.

קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם : אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : יש לצרף אלהיכם לאמת.

הש"ץ חוזר ה' אלהיכם אמת.

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן
וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים
וְנוֹרָא וְאַדִּיר : וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב
וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד :
אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב
מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם
וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ
וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת : וּדְבָרָיו חַיִּים
וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד
וּלְעוֹלְמֵי עֹלָמִים (ינשק הציצת ויניחם מידו) עַל־אֲבוֹתֵינוּ
וְעָלֵינוּ עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל
כָּל־דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבָּדֶיךָ : עַל
הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב
וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד : אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק
וְלֹא יַעֲבוֹר : אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ · מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ
אֲבוֹתֵינוּ גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ
צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם
(הוא) שְׁמֶךָ · אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ :

כשאומרים זולת אומרים זה.

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם
וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְטוֹב וְיָפֶה
הַדָּבָר הַזֶּה עַל אֲבוֹתֵינוּ
וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל
דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל־דּוֹרוֹת
זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ :
עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל
הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד
חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר · אֱמֶת
שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ
וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם
וָעֶד : אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ
מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה ·
לְמַעַן שִׁמְךָ מַהֵר לְגָאֳלֵנוּ
כַּאֲשֶׁר נִאַלְתָּ אֶת
אֲבוֹתֵינוּ : אֱמֶת מֵעוֹלָם
שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא
בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ :

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם
אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר : בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ
וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ : אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ
וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ : אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ

en een machtig Koning om hunnen strijd te voeren! Het is waar, Gij zijt de Eerste en Gij zijt de Laatste en buiten U hebben wij geen Koning, die verlost en helpt! Uit Egypte hebt Gij ons verlost, Eeuwige, onze God! en uit het slavenhuis hebt Gij ons bevrijd; al hunne eerstgeborenen hebt Gij omgebracht, doch Uwen eerstgeborene hebt Gij verlost, en de Schelfzee hebt Gij gekliefd en overmoedigen daarin gedompeld en de U dierbaren er door gevoerd, doch de wateren bedekten hunne verdrukkers, zoodat niet één van dezen overbleef. Daarvoor loofden de beminden en verhieven zij God, en wijdden de dierbaren zangen, liederen en lofprijzingen den Koning, den eeuwiglevenden en bestendigen God; die hoog is en verheven, groot en eerbiedwekkend, die trotschen vernedert en vernederden verheft, die gevangenen uitvoert en verdrukten bevrijdt en behoeftigen bijstaat, en die Zijn volk antwoordt in den tijd, dat zij tot Hem schreien; lofzangen [wijdden zij] God, den Allerhoogste, geloofd zij Hij en alom gezegend; Mozes en de kinderen Israëls hieven voor U een lied aan met groote vreugde en zeiden allen:

„Wie is U gelijk onder de machten, Eeuwige! wie is U gelijk, prijkend in heiligheid, eerbiedwekkend in lof, wonderen verrichtend!

In een nieuw lied prezen de verlosten Uwen naam aan den oever der zee, allen te zamen dankten zij en huldigden en zeiden: „De Eeuwige zal regeeren immer en eeuwig!"

Rots van Israël, sta toch op om Israël bij te staan en bevrijd, gelijk Gij hebt toegezegd, Juda en Israël; (onze Verlosser, Eeuwige, Tsebaoth, Heilige van Israël is Zijn naam); geloofd zijt Gij, Eeuwige! die Israël verlost hebt!

o Heer! open mijne lippen, opdat mijn mond Uwen lof verkondige.

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, God van Abraham, God van Izak en God van Jakob, groote, machtige en eerbiedwekkende God, Allerhoogste God! die weldoende gunsten bewijst en Eigenaar zijt van alles, en de goede daden der voorouders gedenkt en in liefde voor hunne kindskinderen den verlosser doet komen ter wille van Uwen naam; [1])

(*In de tien bekeeringsdagen zegt men:*

Gedenk ons ten leven, Gij Koning, die leven wenscht, en schrijf ons in het boek des levens om Uwentwille, levende God!)

Gij Koning, die Helper en Redder en Schild zijt; geloofd zijt Gij, Eeuwige, Schild van Abraham!

Gij, o Heer, zijt machtig in eeuwigheid, Gij zijt het, die de dooden doet herleven, krachtig om steeds te helpen;

---

[1]) Niet ten gevolge hunner verdiensten.

וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם : אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה
הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ : מְמִצְרַיִם
גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ · כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם
הָרָגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם־סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים
הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר : עַל־זֹאת
שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת
וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם : רָם וְנִשָּׂא
גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה
עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו : תְּהִלּוֹת
לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ · מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ
שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם · מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה
נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא :
שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לִשְׁמֶךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם
הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ · יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד :
צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמְךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל ·
(גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל) · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל :

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי
יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גּוֹאֵל
לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה ·

(בעי״ת מוסיפים זכרנו, מי כמוך, וכתוב, בספר חיים ואם שכח ותתם הברכה אינו חוזר.
זָכְרֵנוּ לְחַיִּים · מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים · וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים · לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים ·)

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְיָ מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ ·

(*Van het Slotfeest tot het Paaschfeest:*
Die den wind doet waaien en den regen doet nederdalen;)

Die de levenden verzorgt met genade, de dooden doet herleven met groote barmhartigheid, die vallenden steunt en zieken geneest en geboeiden losmaakt en Uwe belofte vervult aan hen, die in het stof slapen. Wie is als Gij, Heer der machtige daden, en wie gelijkt U, Koning, die doodt, doch weer doet herleven en hulp doet ontspruiten;

(*In de tien bekeeringsdagen:* Wie is als Gij, Vader der barmhartigheid! die Uwe schepselen ten leven gedenkt met barmhartigheid!)

Gij zijt vertrouwbaar, dat Gij de dooden zult doen herleven; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die de dooden doet herleven!

Gij zijt heilig en Uw naam is heilig en heiligen prijzen U dagelijks, Séla; geloofd zijt Gij, Eeuwige, heilige God! (*in de tien bekeeringsdagen*: heilige Koning.)

Mozes verheuge zich met het hem toebedeelde geschenk [1]); want een trouwen dienaar hebt Gij hem genoemd; een krans van heerlijkheid [2]) hebt Gij op zijn hoofd geplaatst, toen hij vóór Uw aangezicht stond op den berg Sienai en twee steenen tafelen in zijne hand naar beneden bracht, waarop de inachtneming van den Shabbath geschreven was; en aldus is nog geschreven in Uwe Leer:

Ex. 31,16 en 17. De kinderen Israëls zullen den Shabbath in acht nemen, den Shabbath te maken voor hunne geslachten tot een eeuwig verbond. — Tusschen Mij en de kinderen Israëls zij hij voor eeuwig een teeken, dat in zes dagen de Eeuwige gemaakt heeft den hemel en de aarde en met den zevenden dag ophield te werken en Zijn doel had bereikt.

En Gij gaaft hem niet, Eeuwige, onze God, aan de volkeren der landen, en schonkt hem niet als erfdeel, Gij onze Koning, aan hen, die afgodsbeelden dienen; ook zullen in zijne rust onbesnedenen niet zetelen; maar alleen aan Uw volk Israël hebt Gij hem met liefde gegeven, aan het kroost van Jakob, dat Gij hebt uitverkoren, het volk, dat den zevenden dag heiligt, die allen zich verzadigen en verlustigen in Uwe goedheid; en den zevenden dag, in hem vondt Gij welgevallen en hebt hem geheiligd, Gij bestemdet hem tot den bekoorlijkste der dagen, tot herinnering aan het scheppingswerk.

Onze God en God onzer voorouders! schep behagen in onze rust; heilig ons door Uwe geboden en laat Uwe leer ons deel zijn; verzadig ons met Uwe goedheid en verblijd ons met Uwe hulp, en reinig ons hart om U in waarheid te dienen; en doe ons, Eeuwige, onze God! in liefde en welgevallen Uwen heiligen Shabbath deelachtig worden, opdat daarop mogen rusten Israël, die Uwen naam heiligen; geloofd zijt gij, Eeuwige, die den Shabbath heiligt!

---

[1]) Den Shabbath, welks wetten Mozes aan Israël had mede te deelen, vgl. Ex. 16,29; Talm. Shabbath 10*b*. [2]) Een stralenkrans, Ex. 34,29.

(מן מוסף שמיני עצרת עד מוסף יום א' דפסח אומרים מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם :)

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים
וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר ·
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה
וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה ·

(בעי"ת מוסיפים מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים · זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :)

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה ·
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בעשרת ימי תשובה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ :)

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ · כְּלִיל
תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ · בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר־סִינַי ·
וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ · וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת ·
וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ : וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת
אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם : בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת
הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ : וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת
וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים · וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא
יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים · כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה · לְזֶרַע יַעֲקֹב
אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ · עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ
מִטּוּבֶךָ · וְהַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ
זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ
וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה
וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ · בָּרוּךְ
אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת :

Schep behagen, Eeuwige, onze God, in Uw volk Israël en in hun gebed; en breng den tempeldienst terug in het binnenste van Uw huis, opdat Gij Israëls vuuroffers en hun gebed in liefde welgevallig zult aannemen, en steeds zij welgevallig de eeredienst van Uw volk Israël!

Op het Nieuwemaansfeest zegt men:

Onze God en God onzer voorouders! Moge voor Uw aangezicht opstijgen en komen en naderen en gezien en welgevallig aangenomen en gehoord en bedacht en herinnerd worden de herinnering aan ons en onze bedenking en de herinnering aan onze voorouders, en de herinnering aan den Messias, den zoon van Uwen dienaar David, en de herinnering aan Jerusalem, Uwe heilige stad, en de herinnering aan geheel Uw volk, het huis Israëls, — tot redding, ten goede, tot gunst en tot genade en tot barmhartigheid, tot leven en tot welstand op dezen dag van HET BEGIN DER MAAND. Gedenk ons, Eeuwige, onze God, daarop ten goede, en bedenk ons daarop tot zegen, en help ons daarop tot leven! En ter wille van de toezegging van hulp en barmhartigheid, spaar ons en wees ons genadig en erbarm U over ons en help ons, want tot U zijn onze oogen gericht, want een genadig en barmhartig God en Koning zijt Gij!

En onze oogen mogen het aanschouwen, wanneer Gij met barmhartigheid naar Tsion terugkeert; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die Uwe heerlijke verschijning naar Tsion terugvoert!

Wij danken U, dat Gij zijt de Eeuwige, onze God en de God onzer voorouders, immer en eeuwig. De Rots van ons leven, het Schild onzer hulp zijt Gij voor alle geslachten! Wij danken U en verhalen Uwen lof voor ons leven, dat in Uwe hand is overgegeven, en voor onze zielen, die aan U zijn toevertrouwd, en voor Uwe wonderen, die elken dag met ons geschieden, en voor Uwe wonderbaarlijke weldaden, die ten allen tijde, des avonds, des morgens en des middags [op te merken] zijn; Gij, Algoede, Wiens barmhartigheid niet eindigt; Gij, Albarmhartige, Wiens genadebewijzen niet ophouden, — van oudsher hopen wij op U!

Bij de herhaling van het gebed, zegt de Gemeente, terwijl de Voorlezer מודים *zegt, het volgende:*

Wij danken U, dat Gij zijt de Eeuwige, onze God en de God onzer voorouders, de God van alle vleesch, onze Vormer, de Vormer van het Scheppingswerk; lof en dankzegging [brengen wij] Uwen grooten en heiligen naam, dat Gij ons hebt doen leven en doen voortbestaan! Zoo moogt Gij ons laten leven en ons laten voortbestaan en onze ballingen verzamelen naar de voorhoven van Uw heiligdom, om Uwe geboden in acht te nemen en Uwen wil te volbrengen en U van ganscher harte te dienen; [wij danken U ervoor] dat wij U kunnen danken; geloofd zij de God der dankzeggingen!

Op Chanoekka zegt men:

[Wij danken U] voor de wonderen en de verlossing en de machtige daden en de reddingen en de krijgsverrichtingen, die Gij voor onze voorouders verricht hebt in vroegere dagen op dit tijdstip.

In de dagen namelijk van Matthithjahoe, den zoon van den hoogepriester Jochanan, den Chashmoneër, en zijne zonen; toen de boosaardige

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם · וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה
לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל
בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ·

בראש חודש אומרים יעלה ויבא.

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר
זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ וְזִכְרוֹן
יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה וּלְטוֹבָה
לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה · זָכְרֵנוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה
וְרַחֲמִים · חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ
חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה ·

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר
שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן :

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא
יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
לְעוֹלָם וָעֶד · צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן
יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר ·
נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ ·
עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל
נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל
נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי
כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת
וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל
שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ
וְתֶאֱסוֹף גָּלְיוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ
לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְךָ
בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ ·
בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת :

נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם הַטּוֹב כִּי
לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ ·

בחנוכה אומרים

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת
שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה ·
בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן

Grieksche regeering opstond tegen Uw volk Israël om hen Uwe leer te doen vergeten en hen af te brengen van de wetten van Uwen wil; doch Gij in Uwe groote barmhartigheid, stondt hen bij in den tijd van hunnen nood; Gij voerdet hunnen strijd, Gij kwaamt op voor hun rechtzaak, Gij naamt voor hen wraak; Gij leverdet helden over in de macht van zwakken, en velen in de macht van weinigen, en onreinen in de macht van reinen, en booswichten in de macht van braven, en moedwilligen in de macht van hen, die zich bezighielden met Uwe leer! U zelve maaktet Gij een grooten en heiligen naam in Uwe wereld, en voor Uw volk Israël bereiddet Gij groote hulp en verlossing tot op den dag van heden! En daarna kwamen Uwe zonen in het binnenste van Uw huis, en ruimden [het verontreinigde] weg uit Uw paleis en reinigden Uwen tempel en ontstaken lichten in de voorhoven van Uw heiligdom, en stelden deze acht dagen van het inwijdingsfeest vast om Uwen grooten naam te danken en te prijzen!

En voor dit alles worde Uw naam, onze Koning! steeds geloofd en verheven immer en eeuwig;

(*In de tien bekeeringsdagen*:

En schrijf in voor een goed leven al de leden van Uw verbond!)

En alle levende wezens zullen U danken, Séla! en Uwen naam in waarheid loven, o God, onze hulp en onze bijstand, Séla! Geloofd zijt Gij, Eeuwige, Wiens naam „de Algoede" is en Wien het past te danken!

Bij het herhalen van het gebed zegt de Voorlezer:

Onze God en God onzer voorouders! Zegen ons met den in Uwe leer uitgesproken drievoudigen zegen, die voorgeschreven is door de hand van Uwen dienaar Mozes en uitgesproken door den mond van de priesters Aharon en zijne zonen, gelijk er gezegd is: De Eeuwige zegene u en behoede u. De Eeuwige doe Zijn aangezicht voor u lichten en zij u genadig. De Eeuwige wende Zijn aangezicht tot u en verleene u vrede.

Geef vrede, heil en zegen, gunst en genade en barmhartigheid ons en gansch Uw volk Israël; zegen, onze Vader! ons allen te samen met het licht van Uw aangezicht! Want met het licht van Uw aangezicht hebt Gij ons gegeven, Eeuwige, onze God, de leer des levens en de liefde tot genade en welwillendheid, en zegen en barmhartigheid, en leven en vrede; o, moge het goed zijn in Uwe oogen, om Uw volk Israël in elken tijd en elk uur te zegenen met Uwen vrede!

(*In de tien bekeeringsdagen*:

In het boek van leven, zegen en vrede en ruim levensonderhoud mogen wij herdacht en opgeschreven worden voor Uw aangezicht, wij zoowel als geheel Uw volk, het huis Israëls, tot een goed leven en tot vrede; geloofd zijt Gij, Eeuwige, Schepper van den vrede!)

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, die Uw volk Israël zegent met vrede.

הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁפִּיתָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וְאַתָּה
בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם רַבְתָּ אֶת־רִיבָם דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם
נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים
בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם
גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפُרְקָן כְּהַיּוֹם
הַזֶּה וְאַחַר־כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ
וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת
וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל :

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ·

(בעשרת ימי תשובה וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים (כָּל) בְּנֵי בְרִיתֶךָ ·)

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ
וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ
נָאֶה לְהוֹדוֹת :

בחזרת התפלה אומר הש״ץ

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי
מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר :
יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ : יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ : יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם
לְךָ שָׁלוֹם : (עונים כֵּן יְהִי רָצוֹן)

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל
כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר
פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת
חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ
אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ ·

(בעשרת ימי תשובה

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ
בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם :)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם :

Mijn God! bewaar mijn tong voor kwaad en mijne lippen voor het spreken van bedrog; moge mijne ziel zwijgen tegenover hen, die mij vloeken, en moge mijne ziel tegenover ieder zoo nederig zijn als het stof! Open mijn hart in Uwe leer en moge mijne ziel Uwe geboden najagen! En allen, die kwaad tegen mij beramen, o, verijdel spoedig hun plan en vernietig hunne gedachten! Doe het ter wille van Uwen naam, doe het ter wille van Uwe rechterhand, doe het ter wille van Uwe heiligheid, doe het ter wille van Uwe leer! Opdat de door U beminden gered worden, help met Uwe rechterhand en verhoor mij! Mogen tot welgevallen zijn de uitspraken van mijn mond en de overdenkingen mijns harten voor U, o Eeuwige, mijn Rots en mijn Verlosser. Hij, die vrede sticht in Zijne hoogten, Hij behoude den vrede voor ons en geheel Israël; zegt hierop: Amen!

Het zij U welgevallig, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, dat het heiligdom spoedig, in onze dagen herbouwd worde, en maak Uwe leer tot ons deel. En daar zullen wij U in eerbied dienen, als in de dagen van het vroege verleden en als in de jaren der oudheid. Dan zal den Eeuwige aangenaam zijn het offergeschenk van Juda en Jerusalem, als in de dagen van het vroege verleden en als in de jaren der oudheid.

De Voorlezer herhaalt het gebed, waarbij na מחיה המתים *de volgende* Kedoesha *wordt ingevoegd*:

Voorlezer: Laat ons Uwen naam heiligen in deze wereld, gelijk men hem heiligt in de hooge hemelen; zooals door Uwen profeet geschreven is: En de een riep den ander toe en zeide: (*De Gemeente*:) Heilig, heilig, heilig is de Eeuwige, Tsebaoth, Zijne heerlijkheid vervult de gansche aarde! (*Het volgende wordt door den Voorlezer herhaald*:) Vervolgens doen zij met een groot, machtig en sterk stormgeluid een geluid hooren; terwijl zij zich verheffen tegenover de Serafiem, zeggen zij, tegenover hen staande: „Geloofd". (*Gemeente*:) Geloofd zij de heerlijkheid des Eeuwigen op hare plaats! (*Gem. en daarna de Voorlezer*:) Moogt Gij van Uwe plaats stralen, onze Koning! en over ons regeeren, want wij verbeiden U, wanneer Gij als Koning weder te Tsion zult regeeren; o moogt Gij spoedig in onze dagen, en dan voor immer en eeuwig, daar zetelen! Dan zult Gij in Uwe grootheid en heiligheid erkend worden in Uwe stad Jerusalem voor alle geslachten en in alle eeuwigheid! Mogen dan onze oogen Uw koningschap aanschouwen, naar het woord, in de liederen, die Uw macht bezingen, uitgesproken door David, Uwen rechtvaardigen gezalfde. — (*Gem. en daarna de Voorlezer*:) De Eeuwige zal dan in eeuwigheid regeeren, uw God, o Tsion, door alle geslachten; Halleloe-jah!

(*De Voorlezer*:) Alle geslachten door willen wij Uwe grootheid verkondigen en in alle eeuwigheid Uwe heiligheid uitspreken, en Uw lof, o onze God, zal nimmer uit onzen mond wijken tot in eeuwigheid, want een groote en heilige God en Koning zijt Gij; geloofd zijt Gij, Eeuwige, heilige God! (*in de tien bekeeringsdagen:* heilige Koning).

אֱלֹהַי נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי
תִדֹּם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה: פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ
וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר
עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם · עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן
יְמִינֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ · עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ · לְמַעַן
יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי
וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא
יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה
בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעַבְדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים
קַדְמֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

חזן קדושה לש״ץ בחזרת התפלה.

נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם
כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר ·
קו״ח קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
ח׳ אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים
לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: קו״ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ
מִמְּקוֹמוֹ: ח׳ מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים
אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן:
תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים:
וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד
מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: קו״ח יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ
מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה ·
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בעשי״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

Op Rosh Chodesh en Chanoekka zegt men:

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die ons door Uwe geboden geheiligd en ons bevolen hebt Hallel te lezen. [1])

Psalm 113. Halleloe-jah! Prijst, gij dienaren des Eeuwigen! prijst den naam des Eeuwigen! De naam des Eeuwigen worde geloofd van nu tot in eeuwigheid! Van de plaats van opkomst der zon tot haren ondergang wordt de naam des Eeuwigen geprezen. Verheven toch boven alle volkeren is de Eeuwige, boven den hemel Zijne heerlijkheid. Wie immers is als de Eeuwige, onze God, die hoog verheven troont, — en toch in de diepte nederziet, in den hemel en op aarde?! Die opricht uit het stof den arme, van den mesthoop opheft den behoeftige, om hem te doen nederzitten naast vorsten, naast de vorsten zijns volks; die de onvruchtbare vrouw in het huis doet neerzitten vol vreugde als moeder van zonen; Halleloe-jah!

Psalm 114. Toen Israël uit Egypte toog, het huis Jakob's uit het midden van een volk, dat eene vreemde taal sprak, werd Juda tot Zijn heiligdom, Israël Zijn machtgebied! De zee zag het, — en vluchtte, de Jordaan wendde zich achterwaarts, de bergen huppelden als rammen, de heuvelen als jong kleinvee! Wat is u overkomen, gij zee, dat gij vlucht; gij Jordaan, dat gij u achterwaarts wendt?! Gij bergen, dat gij als rammen huppelt; gij heuvelen, als jong kleinvee?! Voor den aanblik des Heeren beef, gij aarde, voor den aanblik van Jakob's God; die den rots doet verkeeren in een watervijver, hard gesteente in een waterwel!

Op Rosh Chodesh wordt het volgende stuk niet gezegd.

Psalm 115. Niet ons, o Eeuwige, niet ons, maar Uwen naam slechts verschaf eerbied, ter wille van Uwe liefdevolle genade, ter wille van Uwe waarheid! Waarom zullen de volkeren zeggen: „Waar is toch hun God?", terwijl toch onze God in den hemel is, Hij volvoert al, wat Hij wil! Hunne afgoden daarentegen zijn zilver en goud, het werk van de handen eens menschen. Een mond hebben zij, maar zij spreken niet; oogen hebben zij, doch zij kunnen niet zien; ooren hebben zij, maar kunnen niet hooren; een neus hebben zij, doch kunnen niet ruiken. Hunne handen, — zij tasten er niet mede; hunne voeten, zij gaan er niet mede; zij uiten geen klank met hun keel! Gelijk zij zelve worden zij, die ze maken, allen die op hen vertrouwen! Gij daarentegen, o Israël, vertrouw slechts op den Eeuwige; Hij toch is hun Steun en hun Schild. Gij, huis van Aharon, vertrouwt op den Eeuwige; Hij is hun Steun en hun Schild! Gij, die den Eeuwige vreest, vertrouwt op den Eeuwige; Hij is hun Steun en hun Schild!

---

[1]) Het lezen van Hallel behoort tot de zeven door de geleerden, Soferiem, voorgeschreven verplichtingen, waarover (met het oog op Deut. 17,10) evenals bij de vervulling van in de Thora voorkomende plichten, eene lofzegging wordt uitgesproken. Daartoe behooren nog: het ontsteken van het Shabbathlicht, 'Eroeb, het wasschen der handen vóór den maaltijd,

בראש חדש וחנוכה אומרים

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת־הַהַלֵּל :

קיג הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ : יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם : מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ : רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְיָ עַל־הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ : מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת : הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ : מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן : לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ : מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה ׀ הַלְלוּיָהּ :

קיד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז : הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו : הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר : הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן : מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר : הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן : מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב : הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם :

בראש חדש אין אומרים לא לנו.

קטו לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לִשְׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ : לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם : וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה : עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם : פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ : אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף־לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן : יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם : כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם : יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא :

---

het uitspreken der lofzeggingen vóór genietingen (ברכות הנהנין), het lezen van de rol Esther op Poeriem, en het ontsteken van het Chanoekkalicht.

De Eeuwige toch heeft ons herdacht, Hij zegent, Hij zegent het huis Israëls, Hij zegent het huis van Aharon. Hij zegent hen, die den Eeuwige vreezen, de kleinen met de grooten! De Eeuwige zal u bijvoegen, bij u en bij uwe kinderen! Gezegend zijt gij door den Eeuwige, den Maker van hemel en aarde! De hemel is de hemel voor den Eeuwige, doch de aarde heeft Hij den menschenzonen gegeven. De gestorvenen prijzen God niet, noch zij, die afgedaald zijn in doodszwijgen, — maar wij, wij willen God loven van nu tot in eeuwigheid! Halleloe-jah!

Op Rosh Chodesh wordt het volgende stuk niet gezegd.

Psalm 116. Ik bemin den Eeuwige, dus zal Hij zeker hooren naar mijne stem, mijn angstig smeeken. Want Hij neigde Zijn oor mij toe, daarom wil ik Hem al mijne dagen aanroepen! Als banden des doods mij omstrikten en de angsten des grafs mij troffen, als ik ondervond nood en kommer, — en dan aanriep den naam des Eeuwigen: „Ach, Eeuwige! red mijne ziel!" — dan was de Eeuwige genadig en rechtvaardig, en onze God vol erbarmen! De Behoeder der argeloozen is de Eeuwige; ik was diep gezonken, en ook mij redde Hij! Keer dus terug, mijne ziel, tot uwe rust, want de Eeuwige bewijst u goeds! Want Gij hebt mijn ziel aan doodsgevaar onttrokken, mijn oog aan tranen, mijn voet aan neerstorten. Ik zal voortaan gaan voor den Eeuwige in de landen der levenden. Ik bleef vol vertrouwen, toen ik sprak: „Ik ben zeer arm geworden". Ik zeide daarom nog bij mijn overhaaste vlucht: „Alle menschenhulp is bedriegelijk".

Hoe kan ik echter den Eeuwige teruggeven al Zijne mij bewezen weldaden?! Den heilskelk wil ik opheffen en den naam des Eeuwigen aanroepen! Mijne geloften wil ik den Eeuwige betalen, ik wil het gaarne doen ten aanzien van gansch Zijn volk! [Toen ik sprak:] „Kostbaar is in de oogen des Eeuwigen het sterven Zijner vromen. O Eeuwige! — ik ben immers Uw dienaar, ben Uw knecht, de zoon van Uwe dienstmaagd, Gij hebt zoo vaak reeds mijne banden verbroken! U ter eere zal ik dan offeren een dankoffer en den naam des Eeuwigen wil ik aanroepen!" Deze mijne geloften voor den Eeuwige wil ik betalen, wil het gaarne doen ten aanzien van geheel Zijn volk, in de voorhoven van het huis des Eeuwigen, in Uw midden, o Jerusalem; Halleloe-jah!

Psalm 117. Prijst den Eeuwige, gij volkeren allen; roemt Hem gij natiën allen! Want machtig uitte zich over ons Zijne genade en de trouw des Eeuwigen duurt in eeuwigheid; Halleloe-jah!

Psalm 118. Dankt den Eeuwige, want Hij is goed;
want eeuwig duurt Zijne genade.
Spreke Israël het uit:
„want eeuwig duurt Zijne genade".
Zoo spreke ook het huis van Aharon:
„want eeuwig duurt Zijne genade".
Mogen zoo spreken allen, die den Eeuwige vreezen:
„want eeuwig duurt Zijne genade".

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן :
יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים : יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם
וְעַל־בְּנֵיכֶם : בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ : הַשָּׁמַיִם
שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם : לֹא־הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא
כָל־יֹרְדֵי דוּמָה : וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ :

בראש חדש אין אומרים **אהבתי**.

קמז אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְיָ אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי : כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי
אֶקְרָא : אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן
אֶמְצָא : וּבְשֵׁם־יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי : חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ
מְרַחֵם : שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְיָ דַּלֹּתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ : שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ
גָּמַל עָלָיְכִי : כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי :
אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים : הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד :
אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב :

מָה־אָשִׁיב לַיְיָ כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי : כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם
יְיָ אֶקְרָא : נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָּה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ : יָקָר
בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו : אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ
בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי : לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ
אֶקְרָא : נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָּה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ : בְּחַצְרוֹת
בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָם הַלְלוּיָהּ :

קיז הַלְלוּ אֶת־יְיָ כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים : כִּי גָבַר
עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְיָ לְעוֹלָם · הַלְלוּיָהּ :

קיח

חזן הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : קהל הודו
חזן יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : קהל הודו
חזן יֹאמְרוּ נָא בֵּית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : קהל הודו
חזן יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : קהל הודו

Van uit de benauwdheid riep ik God aan, Hij antwoordde mij door onbegrensde verruiming. De Eeuwige is met mij, dus vrees ik niet; wat zoude een mensch mij doen?! De Eeuwige is mij onder mijne helpers, — ik zie dus rustig mijne haters aan. Beter is het bescherming te zoeken bij den Eeuwige, dan te vertrouwen op menschen. Beter is het bescherming te zoeken bij den Eeuwige, dan te vertrouwen op vorsten. Al omringen mij ook alle volkeren, — in den naam des Eeuwigen, voorwaar, ik zal ze verpletteren! Al omringen, ja, omsingelen zij mij, — in den naam des Eeuwigen, voorwaar, ik zal ze verpletteren! Al omringen zij mij als bijen, — plotseling als een doornenvuur gaat hun vlam uit, — in den naam des Eeuwigen, voorwaar, ik zal ze verpletteren! Wel hebt gij mij gestooten om mij ten val te brengen, doch de Eeuwige hielp mij. Mijne zege en mijn zang is God; Hij was mij ter hulpe. De roep van juichen en redding klinkt in de tenten der rechtvaardigen: „de rechterhand des Eeuwigen schenkt macht; de rechterhand des Eeuwigen is hoog verheven; de rechterhand des Eeuwigen schenkt macht!" Ik zal niet sterven, neen, ik blijf leven en zal verhalen de werken Gods! Wel heeft God mij getuchtigd, maar aan den dood gaf Hij mij niet prijs! — Opent dan voor mij de poorten der rechtvaardigheid, ik wil er binnengaan, wil God danken! Dit is de poort des Eeuwigen, rechtvaardigen treden er binnen! Ik dank U, dat Gij mij verhoord hebt en mij ter hulpe waart! De steen, die de bouwlieden verachtten, zij werd tot sluit- en hoeksteen! Van wege den Eeuwige geschiedde dit, het is wonderbaarlijk zelfs in onze eigene oogen! Dit is de dag, dien de Eeuwige ons heeft bereid; wij willen ons er mede verblijden en verheugen!

Ach, Eeuwige! help toch!
Ach, Eeuwige! help toch!
Ach, Eeuwige! schenk toch geluk!
Ach, Eeuwige! schenk toch geluk!

Gezegend hij, die komt in den naam des Eeuwigen; wij zegenen u van uit het huis des Eeuwigen! God is de Eeuwige. Hij heeft ons licht verschaft; bindt daarom het feestoffer met touwen tot aan de hoorns van het altaar! Mijn God zijt Gij; ik wil U danken; mijn God, ik wil U verheffen! Dankt den Eeuwige, want Hij is goed; want eeuwig duurt Zijne genade!

Al Uwe werken mogen U loven, Eeuwige, onze God; en Uwe vromen, de rechtvaardigen, die Uwen wil volbrengen, mogen met gejuich Uwen naam danken en zegenen en prijzen en roemen en verheffen en zijn macht, heiligheid en heerschappij erkennen, onze Koning! — Want het is goed, U te danken en het is gepast Uwen naam te bezingen; want van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God; geloofd zijt Gij, Eeuwige, Koning, Wiens daden in lofliederen worden geprezen!

Kaddiesh Thithkabbal.

מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ עָנָנִי בַּמֶּרְחָבְיָה : יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה־
יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם : יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי : טוֹב
לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם : טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים :
כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם : סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ
כִּי אֲמִילַם : סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי
אֲמִילַם : דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיְיָ עֲזָרָנִי : עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־
לִי לִישׁוּעָה : קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה
חָיִל : יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל : לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה
וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ : יַסֹּר יִסְרַנִי יָהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי : פִּתְחוּ־
לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ : זֶה־הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ
בוֹ : אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה : אבן אֶבֶן מָאֲסוּ
הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה : אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹאת הִיא נִפְלָאת
בְּעֵינֵינוּ : מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ : זה

החזן מנגן והקהל עונה	החזן חוזר ומנגן **אנא** והקהל עונה
אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא	אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא	אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא :

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ : בייד אֵל יְיָ וַיָּאֶר
לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ : אל אֵלִי
אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ : אלי הוֹדוּ לַיְיָ כִּי־טוֹב כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ · וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ
וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ
וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ
כִּי לְךָ טוֹב לְהֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם
אַתָּה אֵל · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת :

קדיש תתקבל.

Bij het openen der Heilige Arke om de Wetsrol er uit te nemen, zegt men:

Het was bij het optrekken der Arke, toen zeide Mozes: Verhef U, Eeuwige! dat Uwe vijanden verstrooid worden en zij, die U haten, mogen vluchten voor Uw aangezicht! Want van Tsion gaat de leer uit en des Eeuwigen woord van Jerusalem!

Geloofd zij Hij, die de leer heeft gegeven aan Zijn volk Israël in Zijne heiligheid!

Sommigen zeggen nog het volgende:

Geloofd zij de naam van den Heer der wereld; geloofd zij Uw kroon en Uw verblijf! Moge Uw welgevallen immer met Uw volk Israël zijn en doe Uw volk de verlossing door Uwe rechterhand aanschouwen in Uw heiligdom. — Doe ons toekomen den zegen van Uw licht en neem in barmhartigheid ons gebed aan! Moge het U welgevallig zijn ons leven te verlengen in welzijn, en moge ik bedacht worden te midden van de braven, zoodat Gij U over mij ontfermt en mij behoedt en al het mijne en al wat Uw volk Israël toebehoort! Gij toch zijt het, die alles voedt en alles onderhoudt; Gij zijt het, die alles beheerscht; Gij zijt het, die ook koningen beheerscht, en alle heerschappij is aan U. Ik daarentegen ben slechts een dienaar van den Heilige, geloofd zij Hij, voor Wien en voor Wiens verheven leer ik mij ten allen tijde nederbuig; niet op een mensch vertrouw ik, noch steun ik op eenig ander goddelijk wezen, dan alleen op den God des hemels, die is de God der waarheid en Wiens leer waarheid is en Wiens profeten waar zijn en die in rijken overvloed daden van liefde en waarheid verricht; op Hem vertrouw ik en ter eere van Zijn grooten en geëerden naam spreek ik lofzangen uit! Zoo moge het U dan welgevallig zijn mijn hart te openen voor Uwe heilige leer, en moogt Gij mijne hartewenschen en die van gansch Uw volk Israël vervullen, ten goede, tot leven en tot vrede!

De Arke wordt gesloten en de Voorlezer zegt:

Kent met mij grootheid toe aan den Eeuwige; laat ons te zamen Zijnen naam verheffen.

De Gemeente antwoordt:

Aan U, o Eeuwige, is de grootheid en de macht en de heerlijkheid en de overwinning en de majesteit, want [U behoort] alles in den hemel en op aarde; aan U, o Eeuwige, is de heerschappij, en Gij zijt het, die boven alles als opperhoofd verheven zijt! Verheft den Eeuwige, onzen God, en werpt u neder voor Zijne voetbank; heilig is Hij! Verheft den Eeuwige, onzen God, en werpt u neder voor Zijnen heiligen berg, want heilig is de Eeuwige, onze God!

פותחים ארון הקודש ומוציאים ספר תורה ואומרים

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ : כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָם :
בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ :

אמר רבי שמעון כד מפקין ספר תורה בצבורא למקרי ביה מפתחי תרעי דשמיא דרחמין ומעוררין את האהבה לעילא ואבעי ליה לבר נש למימר הכי.

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כְּתָרָךְ וְאַתְרָךְ · יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם · וּפָרְקָן יְמִינָךְ אַחֲזִי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מְטוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין · יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא · וְלֶהֱוֹא אֲנָא פְקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא · לְמִרְחַם עֲלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיָת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל · אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא · אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא · אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּי־לָךְ הִיא · אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגְדְנָא קֳמֵהּ וּמְקַמָּא דְיָקָר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן · לָא עַל אֱנָשׁ רָחֵצְנָא · וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמְכְנָא · אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא · דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט · וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט · וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט · וּמְסַגֵּא לְמֶעְבַּד טָבָן וּקְשׁוֹט · בֵּהּ אֲנָא רָחֵץ · וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא וְיַקִּירָא אֲנָא אָמַר תּוּשְׁבְּחָן · יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלֵם מִשְׁאֲלִין דִּלְבִּי · וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל · לְטָב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם :

הש"ץ גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו :

והקהל עונה

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ : רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא : רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ :

Boven alles worde de grootheid en de heiligheid erkend, worde geloofd, geroemd, verheven en verheerlijkt de naam van den Koning aller koningen, den Heilige, geloofd zij Hij, in de beide werelden, deze wereld en de toekomstige wereld, die Hij geschapen heeft; [dit geschiede] naar Zijn welgevallen en naar den wensch van hen, die Hem vreezen, en naar den wensch van het geheele huis Israëls! Rots van alle eeuwigheid, Heer aller schepselen, God aller zielen; die troont in de uitgestrektheid daar boven, die zetelt in de overoude hemelen, Wiens heiligheid [een grootschen indruk maakt] op de Chajjoth, en [de indruk van] Wiens heiligheid rust op den troon Zijner heerlijkheid; zoo worde dan Uw naam geheiligd door ons, Eeuwige, onze God! ten aanzien van al wat leeft! Laat ons voor Hem een nieuw lied uitspreken, gelijk er gezegd is: Heft een lied aan ter eere van God, bezingt Zijnen naam, baant den weg voor Hem, die door de hemelvlakten snelt, יה is Zijn naam, en jubelt vóór Zijn aangezicht! Mogen wij Hem oog in oog aanschouwen, wanneer Hij terugkeert naar Zijn verblijf, gelijk er geschreven is: Want oog in oog zullen zij aanschouwen, wanneer de Eeuwige naar Tsion terugkeert. En er is gezegd: Dan wordt de heerlijkheid des Eeuwigen openbaar, en alle vleesch te zamen zal zien, dat de mond des Eeuwigen gesproken heeft!

De Vader der barmhartigheid, Hij moge zich ontfermen over het volk, dat door Hem van zijne geboorte af beschermd werd, en moge gedenken het verbond met [de voorouders,] de krachtige instandhouders der wereld, en moge onze ziel redden voor ongelukkige oogenblikken, en moge in toorn verdrijven de kwade neiging van hen, die door Hem [zoolang zij bestaan] gedragen worden, en Hij zij ons genadig tot eeuwige redding en vervulle onze wenschen in rijke mate, in heil en barmhartigheid!

Nadat de Wetsrol op de Biema is neergelegd, zegt de Voorlezer:

Moge Hij bijstaan, beschermen en helpen allen, die op Hem vertrouwen, laat ons hierop zeggen: Amen! Schrijft thans allen grootheid toe aan onzen God en bewijst eer aan de heilige Leer! De Kohen kome nader, en wel N. N. de Kohen plaatse zich hier! Geloofd zij Hij, die de Leer heeft gegeven aan Zijn volk Israël in Zijne heiligheid. De Leer des Eeuwigen is volmaakt, zij verkwikt de ziel; het getuigenis des Eeuwigen is vertrouwbaar, het maakt den onnoozele verstandig; de bevelen des Eeuwigen zijn rechtvaardig, zij verheugen het hart; het gebod des Eeuwigen is zuiver, het verlicht de oogen. De Eeuwige verleent Zijn volk macht, de Eeuwige zegent Zijn volk met vrede. God, Wiens weg volmaakt is; het woord des Eeuwigen is gelouterd; Hij is het Schild voor allen, die op Hem vertrouwen.

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ׃

שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ׃

בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא ׃ כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל : צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל־הַבְּרִיוֹת אֱלוֹהַּ כָּל־הַנְּפָשׁוֹת ׃ הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם : קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד : וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי : וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ בַּכָּתוּב ׃ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סְלוּ לָרוֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו : וְנִרְאֶה עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב ׃ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן : וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי יְיָ דִּבֶּר :

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֲתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרַע מִן הַנִּשּׁוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים :

בהגיע הש״ץ על הבימה מניח הס״ת על השלחן ואומר

וַיַּעֲזֹר וַיָּגֶן וַיּוֹשִׁיעַ לְכֹל הַחוֹסִים בּוֹ וְנֹאמַר אָמֵן: הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה ׃ כֹּהֵן קְרַב ׃ יַעֲמוֹד פְּלוֹנִי בֶן פְּלוֹנִי הַכֹּהֵן : בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ : תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי : פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם : הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְיָ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחוֹסִים בּוֹ :

De Gemeente en daarna de Voorlezer:

En gij, die gehecht zijt aan den Eeuwige, uwen God, gij allen leeft heden *).

Lofzegging vóór de lezing uit de Thora:

Looft den Eeuwige, den Lofwaardige.

De Gemeente:

Geloofd zij de Eeuwige, de Lofwaardige, immer en eeuwig!

Hij, die voor de Thora geroepen is, vervolgt:

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die ons hebt uitverkoren boven alle volkeren en ons Uwe leer hebt gegeven; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die de leer gegeven hebt.

---

*) *Men leest elken Shabbath de afdeeling der week voor, over ten minste zeven personen verdeeld; — men heeft echter het recht het aantal der voor de Thora geroepenen te vergrooten, mits men zich bij de verdeeling der afdeeling strikt aan de daarvoor geldende voorschriften houdt. Te Amsterdam is het vaste gebruik, de afdeeling altijd over a c h t personen en niet meer te verdeelen. Hij, die de Haphtara zal voordragen, wordt niet meêgeteld, daar voor hem slechts enkele verzen, die reeds zijn voorgelezen, worden herhaald. — Nadat nu de laatst voor de Thora geroepene de slotlofzegging heeft uitgesproken, draagt de Voorlezer half Kaddiesh voor, en leest men ten minste de drie laatste verzen nog eens voor aan hem, die de Haphtara zal voordragen.*

Indien twee weekafdeelingen op één Shabbath gecombineerd worden, dan wordt voor den vierde het slot van de eerste en het begin van de tweede afdeeling gelezen en wordt als Haphtara het voor de tweede afdeeling aangewezen stuk uit de Profeten voorgedragen, behalve bij combinatie van Acharé *en* Kedoshiem, *en van* Nitsabiem *en* Wajjélech, *in welke beide gevallen de Haphtara der eerste afdeeling voorgedragen wordt.*

Indien op Zondag het Nieuwemaansfeest zal invallen, wordt de voor dat geval bestemde Haphtara gelezen; de Haphtara 'Ania So'ara *wordt echter niet voor die van* Machar Chodesh *op zijde gezet.*

Indien uit twee Wetsrollen moet worden gelezen, verdeelt men steeds de weekafdeeling over zeven (resp. acht) personen, en nadat de laatste de slotlofzegging heeft uitgesproken, legt men de tweede Wetsrol naast de eerste en zegt half Kaddiesh; vervolgens wordt de Wetsrol, waaruit is gelezen, opgeheven en der Gemeente getoond en opgerold; ment opent de tweede Wetsrol en leest daaruit den Maphtier voor.

Indien op Shabbath het Nieuwemaansfeest invalt, leest men uit de tweede Wetsrol Num. 28,9—15, *de afdeeling over het bijzonder offer voor den Shabbath en dat vóór den Nieuwemaansdag, en als Haphtara leest men* Hasshamajim Kis-ie (Jes. 66,1—24); *behalve wanneer de 1ste Ab op Shabbath invalt, daar alsdan de Haphtara* Shim'oe (Jer. 2,4—28 en 3,4) *toch wordt voorgedragen. In de slotlofzegging na de lezing der Haphtara wordt van het Nieuwemaansfeest geene melding gemaakt.*

Indien uit drie Wetsrollen moet worden voorgelezen, bijv. indien op den Shabbath van het 'Inwijdingsfeest tevens het Nieuwemaansfeest invalt, leest men uit de eerste Wetsrol de afdeeling der week, over zeven personen verdeeld; nadat de eerste Wetsrol is opgeheven en gesloten, leest men uit de tweede de afdeeling voor het Nieuwemaansfeest. legt vervolgens de derde Wetsrol naast de tweede en zegt half Kaddiesh. Nadat ook de tweede Wetsrol getoond en gesloten is, leest men uit de derde de afdeeling voor het Inwijdingsfeest (resp. Shekaliem *of* Hachodesh), *en leest de voor ieder dier dagen bestemde Haphtara.*

קהל וחזן וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם : *)

העולה לתורה אומר בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ :

והעם עונים בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

וחוזר המברך בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר־בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים
וְנָתַן־לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה :

---

*) קורין בכל שבת שבעה גברי ואם רצה להוסיף מוסיף ופה ק״ק המנהג לקרות עוד אחד והוא נקרא אחרון, ואין מוסיפין יותר. והמפטיר אינו מן המנין, ואחר שברך האחרון ברכה אחרונה אומר הש״ץ ח״ק, ונותן מי שברך לאחרון ואח״כ קורא למפטיר ג׳ פסוקים שבסוף הפרשה, ואם אי אפשר להתחיל שם מתחיל וקורא כל כך פסוקים מקודם כמו שצריך.

בשבת שיש שתי סדרות מחוברות נוהגין להקרות לרביעי מסוף סדרה להתחלת סדרה, ומפטירין בהפטרה של שניה שסיימו, חוץ מן אחרי וקדושים שמפטירין בשל אחרי, ומן נצבים וילך שמפטירין בשל נצבים. אם טעה הש״ץ וסיים הפרשה עם הששי ואמר קדיש אין צריך לקרות עוד אחר אלא יקרא עם המפטיר ממה שקרא הששי, דאז מפטיר עולה למנין שבעה.

ר״ח שחל באחד בשבת מפטירין מחר חדש, חוץ מן עניה סוערה שאינה נדחית. כשמוציאין שתי ספרי תורה לעולם קורין שבעה גברי בסדר השבוע ולאחר שברך האחרון ברכה אחרונה מניחין ס״ת שני אצל הראשון ואומר חצי קדיש על שניהם, ומגביהין וגוללין ס״ת ראשון ופותחין ס״ת שני ונותנין מי שברך לאחרון וקורין למפטיר בס״ת שני.

בשבת ור״ח קורין בס״ת שני וביום השבת ומפטירין השמים בסא׳, חוץ מן ר״ח אב שחל בשבת שנוהגים כמדינות אלו להפטיר שמעו, ולעולם אין מזכירין ר״ח בברכת הפטרה.

כשמוציאין שלשה ס״ת כגון בשבת ר״ח וחנוכה קורין בראשון שבעה בסדר השבוע, ומגביהין וגוללין ס״ת ראשון ופותחין ס״ת שני ונותנין מי שברך לשביעי וקורין לאחרון בשל ר״ח, ומניחין ס״ת שלישי אצלן על השלחן, ופורסין המעיל על שניהם ואומרין ח״ק עליהם ומגביהין וגוללין ס״ת שני ופותחין ס״ת שלישי ונותנים מי שברך לאחרון וקורין למפטיר מסדר חנוכה ומפטירין רני ושמחי וכן הדין אם אירע ר״ח בפ׳ שקלים או בפ׳ החדש, ולעולם קורין בשלישי בסדר הפרשה ומפטירין בשל פרשה.

Na de lezing:

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die ons de ware leer gegeven hebt, en [daardoor den weg tot] het eeuwige leven in ons midden geplant hebt; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die de leer gegeven hebt.

Wie van eene ernstige ziekte genezen, van eene zee- of woestijnreis teruggekeerd, uit de gevangenis ontslagen, of aan eenig ander gevaar ontkomen is, zegt het volgende ná de Thoralezing:

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die ook aan schuldigen weldaden bewijst, — dat Gij mij allerlei goeds hebt bewezen.

De Gemeente antwoordt:

Hij, die u [tot dusverre] allerlei goeds heeft bewezen, moge u ook voortaan allerlei weldaden bewijzen, Séla.

Op den dag, waarop iemands zoon, na het bereiken van den dertienjarigen leeftijd, voor het eerst voor de Thora geroepen wordt, zegt de vader ná de Thoravoorlezing en nadat hij den priesterzegen over zijnen zoon heeft uitgesproken, nog het volgende:

Geloofd zij Hij, die mij van de strafplichtigheid voor dezen bevrijd heeft.

Na afloop der Thora-voorlezing zegt de Voorlezer half Kaddiesh; vervolgens leest men ten minste de drie laatste verzen nog eens voor aan hem, die de Haphtara zal voordragen; daarna wordt de Wetsrol opgeheven en het schrift aan de Gemeente getoond; hierbij zegt men:

En dit is de leer, die Mozes den kinderen Israëls voorlegde, op bevel des Eeuwigen door Mozes. Een boom des levens is zij voor hen, die aan haar vasthouden; wie haar steunt, is gelukzalig. Haar wegen zijn wegen van liefelijkheid, en al hare paden zijn vrede. Lengte van dagen is in hare rechterhand, in hare linkerhand rijkdom en eer. De Eeuwige schept er behagen in ter wille van Zijne gerechtigheid, de leer steeds meer groot en verheerlijkt te doen worden!

Nadat de Haphtara en hare lofzeggingen zijn uitgesproken, vervolgt men het gebed aldus:

Moge van uit den hemel verlossing, gunst en genade en barmhartigheid en lang leven en overvloedig levensonderhoud en hemelsche bijstand en gezondheid van lichaam en uitstekende voorlichting, een kroost, dat leeft en blijft voortbestaan, een kroost, dat nooit ophoudt en nimmer zich onttrekt aan de woorden der heilige Leer, beschikt worden over onze leeraren en onderwijzers, de heilige genootschappen zoowel in het land Israëls als in Babylonië, (alsook in alle andere landen onzer ballingschap), over de leiders der volksvoordrachten, de hoofden der ballingschap, [1]) de hoofden der leerscholen, en de rechters, die in de poorten [der verschillende steden] zitting hebben; over al hunne leerlingen en over alle leerlingen

כשמתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהס"ת וישאר יד ימינו לבדה אוחזת בס"ת כל זמן הקריאה, וגם הוא יקרא בלחש עם הקורא מלה במלה ואחר הקריאה גולל ומברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה :

ארבעה צריכין להודות, מי שירד לים ועלה ממנו, ומי שהלך במדבר כשונית לישוב, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, ויאמר ברכה זו מיד אחר ברכה אחרונה על קריאתו בתורה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוֹב :

והקהל עונים מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל־טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוֹב סֶלָה :

מי שבנו הגיע לכר מצוה דהיינו שהוא בן י"ג שנה ויום אחד, אומר ברכה זו בשעה שקורין את בנו לס"ת או בשעה שמתפלל בנו בצבור.

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁלָּזֶה :

כהשלימו הקריאה אומר הש"ץ ח"ק.

כשמגביה הספר תורה פתוח להראות הכתב לעם אומרים

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה : עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד : יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר :

אחר שכיים המפטיר ברכה אחרונה אומרים

יְקוּם פֻּרְקָן מִן־שְׁמַיָּא חִנָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסַיְעָתָא דִי־שְׁמַיָּא וּבְרִיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעֲלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִי לָא־יִפְסַק וְדִי לָא־יִבְטֵל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא · לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרְתָא קַדִּישְׁתָּא דִי בְּאַרְעָא דִי־יִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל · לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גָלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבְתָא וּלְדַיָּנֵי דִי־בָתְרָא · לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל־תַּלְמִידֵי

---

1) De door de regeering benoemde staatkundige hoofden der babylonische Joden, v. d. in het algemeen de leiders en bestuurders der Joodsche gemeenten in de ballingschap.

hunner leerlingen en over allen, die zich met de heilige Leer bezig houden; — moge de Koning der wereld hen zegenen, hun leven vruchtbaar doen zijn en hunne dagen vermeerderen en hun lengte van jaren geven; mogen zij verlost en bevrijd worden van allen druk en alle verderfelijke ziekten; onze Heer in den hemel zij hun tot hulp ten allen tijde en in elke stonde; laat ons hierop zeggen: Amen!

Wie niet met tien personen het gebed verricht, zegt de twee volgende stukken niet.

Moge van uit den hemel verlossing, gunst en genade en barmhartigheid en lang leven en overvloedig levensonderhoud en hemelsche bijstand en gezondheid van lichaam en uitstekende voorlichting, een kroost, dat leeft en blijft voortbestaan, een kroost, dat nooit ophoudt en nimmer zich onttrekt aan de woorden der heilige Leer, beschikt worden over deze geheele heilige gemeente, groot en klein, kinderen en vrouwen! Moge de Koning der wereld u zegenen, uw leven vruchtbaar doen zijn en uwe dagen vermeerderen en u lengte van jaren geven; moogt gij verlost en bevrijd worden van allen druk en alle verderfelijke ziekten; onze Heer in den hemel zij u tot hulp ten allen tijde en in elke stonde; laat ons hierop zeggen: Amen!

Hij, die onze voorouders, Abraham, Izak en Jakob gezegend heeft, Hij zegene deze geheele heilige gemeente benevens alle andere heilige gemeenten, hen, hunne vrouwen, hunne zonen en hunne dochters en al de hunnen; ook hen, die bedehuizen bestemmen om het gebed te verrichten, en hen, die daarheen gaan om te bidden, en die brandstof schenken tot verlichting en wijn voor de wijding en het afscheid [van Shabbath en feestdagen] en brood voor doortrekkende vreemden en giften voor de armen [*als ook al, wie vasten wil den eerstvolgenden Maandag en Donderdag en den daaropvolgenden Maandag*] alsook allen, die zich trouw bezighouden met de aangelegenheden der gemeente; de Heilige, geloofd zij Hij, schenke hun loon daarvoor en houde van hen alle ziekte verwijderd, en geneze hun geheele lichaam, en vergeve hun elke zonde, en zende zegen en geluk op al het werk hunner handen, evenals aan gansch Israël, hunne broeders; laat ons hierop zeggen: Amen!

Gebed voor de Koningin en het Koninklijk Huis.

Hij, die hulp verleent aan koningen en heerschappij verschaft aan vorsten; Wiens koningschap is een koningschap over alle eeuwigheid; Hij, die Zijnen dienaar David bevrijd heeft van het verderflijke zwaard;

תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָן דִּי־עָשְׂקִין בְּאוֹרַיְתָא · מַלְכָּא דִּי־עָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וַיְשַׁגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן · וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל־עָקָא וּמִן כָּל־מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל־זְמַן וְעִדָּן · וְנֹאמַר אָמֵן :

המתפלל ביחיד אין אומר יקום פרקן זה ולא מי שברך.

יְקוּם פָּרְקָן מִן־שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסַיְעָתָא דִּי־שְׁמַיָּא וּבְרִיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעֲלְיָא · זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא · זַרְעָא דִּי לָא־יִפְסָק וְדִי לָא־יִבְטֵל מִפִּרְתָּמֵי אוֹרַיְתָא · לְכָל־קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעִירַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא · מַלְכָּא דִּי־עָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וַיְשַׁגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן · וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל־עָקָא וּמִן כָּל־מַרְעִין בִּישִׁין · מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל־זְמַן וְעִדָּן · וְנֹאמַר אָמֵן :

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה · עִם כָּל־קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ · הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל־אֲשֶׁר־לָהֶם · וּמִי שֶׁמִּיַּחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיוֹת לְתְפִלָּה · וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל · וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה · וּפַת לְאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים

(בשבת שלפני תענית בה״ב אומר הש״ץ : וְכָל מִי שֶׁרוֹצֶה לְהִתְעַנּוֹת שֵׁנִי וַחֲמִישִׁי וְשֵׁנִי)

וְכָל־מִי שֶׁעוֹשְׂקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל־מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל־גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל־עֲוֹנָם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

תפלה בעד בית המלכות והשררה יר״ה.

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל־עוֹלָמִים הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה · הַנּוֹתֵן

die in de zee een weg, in machtige wateren een pad heeft gebaand, — Hij zegene en behoede, beware en steune, verheffe en make groot onze Gebiedster, Hare Majesteit Koningin

WILHELMINA en Hare Majesteit de Koningin-Moeder, die tijdens de minderjarigheid van H. M. de Koningin als Regentes over ons land heeft geheerscht, en het geheele doorluchtige Koninklijke Huis!

De Koning aller Koningen schenke Haar in Zijne barmhartigheid leven en behoede Haar en bescherme Haar voor allen nood en kommer en schade; en onderwerpe volkeren aan Hare voeten, doe Hare vijanden voor Haar vallen en moge Zij gelukkig zijn, waarheen Zij zich ook wende! De Koning aller Koningen schenke in Zijne barmhartigheid Haar hart en het hart der Koningin-Moeder en dat van al Hare raadgevers en vorsten een gevoel van barmhartigheid, om ons en gansch Israël wel te doen; moge in Hare en onze dagen Juda geholpen worden en Israël veilig wonen en de Verlosser komen voor Tsion; zoo zij het welgevallig; laat ons hierop zeggen: Amen!

Ashré, blz. 48.

Op den Shabbath vóór het Nieuwemaansfeest zegt men:

Het zij U welgevallig, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, deze maand voor ons te doen beginnen ten goede en tot zegen en ons te schenken een lang leven, een leven van vrede en welzijn, een leven van zegen en levensonderhoud en versterking van ons gebeente, een leven vol eerbied voor God en vrees voor zonde, een leven zonder schande en schaamte, een leven van rijkdom en aanzien, een leven, waarin ons bezielt liefde tot de heilige Leer en vreeze Gods, een leven, waarin al de wenschen onzes harten ten goede bevredigd worden; Amen, Séla!

Intusschen draagt de Voorlezer het volgende voor:

Hij, die voor onze voorouders wonderen heeft verricht en hen uit slavernij bevrijd heeft en hen tot de vrijheid heeft gevoerd, Hij verlosse ons spoedig en verzamele onze verstootenen van de vier hoeken der aarde, gansch Israël vereenigd; laat ons hierop zeggen: Amen!

בַּיָּם דַּרְכֶּךָ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה · הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמוֹר וְיִנְצוֹר
וְיַעֲזוֹר וִירוֹמֵם וְיִגְדַּל וְיַנְשֵׂא לְמַעְלָה אֶת גִּבְרֹתֵינוּ הַמַּלְכָּה

וְלֶהֱלְמִינָא וְאֶת אֵם הַמַּלְכָּה אֲשֶׁר בְּצֵל מֶמְשַׁלְתָּהּ
חָיֵינוּ בְּעוֹד בִּתָּהּ הָיְתָה רַכָּה בַּשָּׁנִים וְכָל־בֵּית
הַמַּלְכוּת יָרוּם הוֹדָם ·

מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יְחַיֶּה וְיִשְׁמְרָהּ וּמִכָּל צָרָה וְיָגוֹן
וָנֶזֶק יַצִּילֶהָ וְיַדְבֵּר עַמִּים תַּחַת רַגְלֶיהָ וְיַפִּיל שׁוֹנְאֶיהָ לְפָנֶיהָ
וּבְכָל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה תַּצְלִיחַ · מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יִתֵּן
בְּלֵב גִּבְרֹתֵינוּ הַמַּלְכָּה וּבְלֵב אֵם הַמַּלְכָּה וּבְלֵב כָּל יוֹעֲצֶיהָ
וְשָׂרֶיהָ רַחֲמָנוּת לַעֲשׂוֹת טוֹבָה עִמָּנוּ וְעִם כָּל יִשְׂרָאֵל · בְּיָמֶיהָ
וּבְיָמֵינוּ תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל
וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי דף מ״ח

בשבת שלפני ראש חדש מברכים החדש וקודם שמברכים נוהגים לומר תפלה זו.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ
אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֶּן־לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים
חַיִּים שֶׁל־שָׁלוֹם חַיִּים שֶׁל־טוֹבָה חַיִּים שֶׁל־בְּרָכָה חַיִּים שֶׁל־
פַּרְנָסָה חַיִּים שֶׁל־חִלּוּץ עֲצָמוֹת חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם
וְיִרְאַת חֵטְא חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר
וְכָבוֹד חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָּנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם חַיִּים
שֶׁתְּמַלֵּא לָנוּ אֶת־כָּל מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה · אָמֵן סֶלָה :

ואומר הש״ץ מי שעשה.

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת · הוּא
יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ
חֲבֵרִים כָּל־יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :

De Voorlezer neemt de Wetsrol in den arm en zegt:

Het begin der maand ..... zal zijn op aanstaanden .....dag, die voor ons en gansch Israël ten goede kome!

De Gemeente en daarna de Voorlezer:

De Heilige, geloofd zij Hij, doe haar [de maand] beginnen voor ons en geheel Zijn volk, het huis Israëls, tot leven en vrede, tot blijdschap en vreugde, tot hulp en vertroosting; laat ons hierop zeggen: Amen!

Heil hen, die wonen in Uw huis, voortdurend prijzen zij U, Séla. Heil het volk, dat iets zoodanigs bezit; heil het volk, wiens God de Eeuwige is.

Psalm 145. Loflied van David. Ik wil U verheffen, mijn God, o Koning! en Uwen naam zegenen immer en eeuwig. Elken dag wil ik U zegenen en loven Uwen naam immer en eeuwig! Groot is de Eeuwige en zeer geprezen, en Zijne grootheid is ondoorgrondelijk! Geslacht na geslacht roemt Uwe werken en Uwe machtige daden verkondigen zij. De schoonheid van de heerlijkheid Uwer majesteit, en de verhalen Uwer wonderdaden wil ik bespreken. Over de macht Uwer eerbiedwekkende daden spreekt men, en Uwe grootheid — ik wil haar verhalen. De herinnering aan Uwe groote goedheid doen zij als een bron opwellen en wegens Uwe gerechtigheid jubelen zij. Genadig en barmhartig is de Eeuwige, langmoedig en groot in genade! Goed is de Eeuwige voor allen, en Zijne barmhartigheid strekt zich uit over al Zijne werken. Al Uwe werken, o Eeuwige, danken U en Uwe vromen zegenen U. De heerlijkheid van Uw koningschap vermelden zij, en Uwe almacht spreken zij uit; ten einde den menschenkinderen Zijne machtige daden bekend te maken en de heerlijkheid van de schoonheid van Zijn koningschap. Uw koningschap is een koningschap van alle eeuwigheid, en Uwe heerschappij over alle geslachten. De Eeuwige steunt alle vallenden, en richt op alle gekromden. Aller oogen richten zich vol hoop op U, en Gij geeft hun hunne spijze te zijner tijd! Gij opent Uwe hand en verzadigt al wat leeft tot welgevallen. Rechtvaardig is de Eeuwige in al Zijne wegen en liefderijk in al Zijne werken. De Eeuwige is nabij voor allen, die Hem aanroepen, voor allen, die Hem in waarheid aanroepen. Hij volbrengt den wil van hen, die Hem vreezen; Hij hoort hun smeeken en helpt hen. De Eeuwige behoedt allen, die Hem beminnen; doch alle goddeloozen verdelgt Hij. Den lof des Eeuwigen moge daarom mijn mond uitspreken; en alle vleesch zegene Zijn heiligen naam immer en eeuwig! — Ook wij willen God loven van nu tot in eeuwigheid, — Halleloe-jah!

הש"ץ לוקח ס"ת בידו ואומר

רֹאשׁ חֹדֶשׁ פלוני יִהְיֶה בְּיוֹם פלוני הַבָּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה:

קה"ת יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · וְנֹאמַר אָמֵן:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:
אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ* אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדַל* חָסֶד: טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

---

* וגדלותך כתיב, וקרי וגדולתך. * וגדול כתיב.

Op den Shabbath vóór het Wekenfeest en dien vóór den 9den Ab draagt de Voorlezer na Ashré *het volgende voor:*

De Vader der barmhartigheid, die in de hoogten troont, moge met Zijn machtige ontferming in barmhartigheid gedenken de braven en rechtvaardigen en volmaakten, de heilige gemeenten, die hun leven hebben opgeofferd voor de heiliging van Gods naam! Zij waren bij hun leven [door God] bemind en Hem dierbaar en lieten zich ook door den dood niet van Hem scheiden! Sneller waren zij dan arenden, krachtiger dan leeuwen, om te volvoeren den wil van hunnen Eigenaar en het verlangen van hunnen Rots! Moge onze God hen ten goede gedenken met de andere vromen uit alle tijden en in onze dagen, ten onzen aanschouwen wreken het vergoten bloed Zijner dienaren; gelijk geschreven is in de Leer van Mozes, den man Gods: Doet juichen, gij natiën! Zijn volk, want Hij zal wreken het bloed Zijner dienaren en wraak oefenen op Zijne vijanden, en Zijn volk verschaft verzoening aan Zijn aardbodem! En door Uwe dienaren, de profeten, is aldus geschreven: En Ik laat vrij, doch hun bloed laat Ik niet ongewroken, de Eeuwige toch troont te Tsion! En in de heilige Geschriften is gezegd: Waarom zouden de volkeren zeggen: waar is hun God? Moge Hij onder de volkeren ten onzen aanschouwen bekend worden, als wraak voor het vergoten bloed Zijner dienaren! Ook zegt de heilige Schrift: Want Hij, die vergoten bloed opeischt, heeft ook hen herdacht; Hij vergeet niet het geschrei der bedrukten. En nog zegt de heilige Schrift: Eens richt Hij onder de volkeren die natie, die vol is van lijken, nadat Hij zal geslagen hebben het hoofd van een machtig land, die, omdat hij dronk uit den beek aan den weg, daarom trotsch zijn hoofd verheft!

De Voorlezer neemt de Wetsrol op en zegt:

Men prijze den naam des Eeuwigen, want hoog verheven is Zijn naam alleen.

De Gemeente: Zijne glorie is over aarde en hemel. Hij verheft den horen voor Zijn volk, tot lof voor al Zijne vromen, voor de kinderen Israël's, het volk, dat Hem nabij is; Halleloe-jah!

Psalm 29. Een psalm van David: Kent den Eeuwige toe, gij zonen der krachten, schrijft den Eeuwige toe heerlijkheid en macht! Kent den Eeuwige toe de eer van Zijnen naam, werpt U neder vóór den Eeuwige in heilig pronkgewaad! De stem des Eeuwigen over de wateren, de God der heerlijkheid dondert, de Eeuwige over machtige wateren! De stem des Eeuwigen verheft zich in kracht, de stem des Eeuwigen verheft zich in luister. De stem des Eeuwigen breekt cederen, de Eeuwige verbrijzelt des Libanon's cederen, en laat ze huppelen gelijk een kalf, Libanon en Sirjon gelijk het jong van den Reëm! De stem des Eeuwigen splijt tot vuurvlammen! De stem des Eeuwigen doet de woestijn beven, de Eeuwige doet beven de woestijn van Kadesh. De stem des Eeuwigen doet hinden baren en ontbladert wouden, en in Zijnen tempel zegt alles: heerlijkheid! De Eeuwige troonde reeds bij den zondvloed, de Eeuwige troont nog als Koning voor eeuwig! De Eeuwige zal Zijn volk macht geven, de Eeuwige zal Zijn volk zegenen met vrede!

בשבת שלפני **שבועות** ולפני **תשעה באב** נוהגים לומר

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים · בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים · הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים
הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים · קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל
קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם · הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ · מִנְּשָׁרִים
קַלּוּ וּמֵאֲרִיוֹת גָּבְרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֶפֶץ צוּרָם : יְזַכֵּרֵם אֱלֹהֵינוּ
לְטוֹבָה עִם־שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם · וְיִנָּקֵם בְּיָמֵינוּ לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו
הַשָּׁפוּךְ : בַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים · הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם
עֲבָדָיו יִקּוֹם · וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ
הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר · וְנִקֵּיתִי דָמָם לֹא נִקֵּיתִי · וַיי שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן : וּבִכְתְבֵי
הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר · לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם · יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ
נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ : וְאוֹמֵר כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח
צַעֲקַת עֲנָוִים : וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה :
מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ :

הש"ץ לוקח ספר התורה בידו להוליכו מן הבימה ולהצניעו בהיכל ואומר

יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יי כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ ·

והקהל עונים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה
לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיי בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיי כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ
לַיי כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיי בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ : קוֹל יי
עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יי עַל־מַיִם רַבִּים : קוֹל־יי בַּכֹּחַ
קוֹל יי בֶּהָדָר : קוֹל יי שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יי אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן :
וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים : קוֹל־יי חֹצֵב
לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יי יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יי מִדְבַּר קָדֵשׁ : קוֹל
יי יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד : יי
לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יי מֶלֶךְ לְעוֹלָם : יי עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי יְבָרֵךְ
אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

Terwijl de Wetsrol in de Arke geplaatst wordt, zegt men:

En als [de arke] rustte, zeide hij: keer terug, o Eeuwige! met de myriaden der duizenden van Israël. Begeef U, o Eeuwige! naar Uwe rustplaats, Gij en de arke Uwer macht! Uwe priesters mogen met gerechtigheid zich bekleeden en Uwe vromen jubelen! Ter wille van Uwen dienaar David wijs toch het aangezicht van Uwen gezalfde niet af! Want goede leering verschaf Ik u, verlaat dus Mijne Leer niet! Een boom des levens is zij voor hen, die aan haar vasthouden; wie haar steunt, is gelukzalig. Haar wegen zijn wegen vol liefelijkheid en al hare paden zijn vrede. Voer Gij, o Eeuwige! ons tot U terug, dan zullen wij in waarheid terugkeeren! Doe opnieuw onze dagen worden als vroeger!

Bijgevoegd-gebed voor den gewonen Shabbath en voor dien, die met het Nieuwemaansfeest samenvalt.

De Voorlezer zegt half Kaddiesh.

Wanneer ik den naam des Eeuwigen aanroep, kent dan grootheid toe aan onzen God.

o Heer! open mijne lippen, opdat mijn mond Uwen lof verkondige.

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, God van Abraham, God van Izak en God van Jakob, groote, machtige en eerbiedwekkende God, Allerhoogste God! die weldoende gunsten bewijst en Eigenaar zijt van alles, en de goede daden der voorouders gedenkt en in liefde voor hunne kindskinderen den verlosser doet komen ter wille van Uwen naam;

(In de tien bekeeringsdagen zegt men:

Gedenk ons ten leven, Gij Koning, die leven wenscht, en schrijf ons in het boek des levens om Uwentwille, levende God!)

Gij Koning, die Helper en Redder en Schild zijt; geloofd zijt Gij, Eeuwige, Schild van Abraham!

Gij, o Heer, zijt machtig in eeuwigheid, Gij zijt het, die de dooden doet herleven, krachtig om steeds te helpen;

(Van het Slotfeest tot het Paaschfeest:

Die den wind doet waaien en den regen doet nederdalen;)

Die de levenden verzorgt met genade, de dooden doet herleven met groote barmhartigheid, die vallenden steunt en zieken geneest en geboeiden losmaakt en Uwe belofte vervult aan hen, die in het stof slapen. Wie is als Gij, Heer der machtige daden, en wie gelijkt U, Koning, die doodt, doch weer doet herleven en hulp doet ontspruiten;

בשעה שמכניסים הספר תוך ההיכל אומרים

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ
לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק
וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ :
כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ : עֵץ־חַיִּים הִיא
לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ
שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם :

תפלת מוסף לשבת ולשבת ור״ח.

הש״ץ אומר חצי קדיש.

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ :
אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי
יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן
גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גּוֹאֵל
לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה ׃

(בעי״ת מוסיפים זכרנו׳ מי כמוך׳ וכתוב׳ בספר חיים. ואם שכח ותתם הברכה אינו חוזר.
זָכְרֵנוּ לְחַיִּים ׃ מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים ׃ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ׃ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים ׃)

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם יְיָ מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ ׃

(מן מוסף שמיני עצרת עד מוסף יום א׳ דפסח אומרים מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם ׃)

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים
וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר ׃
מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה
וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה ׃

(*In de tien bekeeringsdagen:* Wie is als Gij, Vader der barmhartigheid! die Uwe schepselen ten leven gedenkt met barmhartigheid!)

Gij zijt vertrouwbaar, dat Gij de dooden zult doen herleven; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die de dooden doet herleven!

Gij zijt heilig en Uw naam is heilig en heiligen prijzen U dagelijks, Séla; geloofd zijt Gij, Eeuwige, heilige God! (*in de tien bekeeringsdagen*: heilige Koning.)

Voor den gewonen Shabbath:

Gij hebt den Shabbath ingesteld, met welgevallen zijne offers voorgeschreven, hebt zijne nadere toelichtingen als geboden verordend, evenals de orde zijner plengoffers; zij, die hem als een genot beschouwen, zullen tot in eeuwigheid eer deelachtig worden; die hem genieten, erlangen het eeuwige leven en ook zij, die woorden omtrent hem gaarne hooren, hebben het hoogste goed verkoren; reeds toen, van den Sienai af werden hun aangaande hem [dien dag] geboden gegeven en hebt Gij, Eeuwige, onze God, ons bevolen op dien dag het bijgevoegde offer voor den Shabbath naar behooren te brengen. — Moge het U, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, welgevallig zijn ons in vreugde naar ons land op te voeren en ons te planten op ons gebied, opdat wij daar vóór Uw aangezicht onze verplichte offers kunnen bereiden, de gedurige [dagelijksche] offers naar hunne orde en de bijgevoegde offers naar hun voorschrift. Ook het bijgevoegde offer van dezen Shabbathdag

Voor den Shabbath, waarop het Nieuwemaansfeest invalt:

Toen Gij Uw wereld in de oudheid hebt gevormd, hebt Gij Uw werk voleindigd op den zevenden dag; Gij hebt ons bemind en in ons welgevallen gevonden en ons verheven boven alle talen en ons geheiligd door Uwe geboden en ons doen naderen tot Uwen dienst, Gij, onze Koning! en Uwen grooten en heiligen naam over ons genoemd; Gij gaaft ons, Eeuwige, onze God! met liefde Shabbathdagen tot rust en Nieuwemaansdagen tot verzoening; doch daar wij zoowel, als onze voorouders, gezondigd hebben vóór Uw aangezicht, is onze stad verwoest, ons heiligdom eenzaam geworden, ging onze glans in ballingschap en werd alle heerlijkheid aan het huis van ons leven [onzen tempel] ontnomen en kunnen wij onze verplichtingen niet meer vervullen in het door U uitverkoren huis, in het groote en heilige huis, waarover Uw naam genoemd is, wegens de hand, die aan Uw heiligdom geslagen is. — Het zij U dan welgevallig, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, ons in vreugde naar ons land op te voeren en ons te planten op ons gebied, opdat wij dáár vóór Uw aangezicht onze verplichte offers kunnen bereiden, de gedurige offers naar hunne orde en de bijgevoegde offers naar hun voorschrift. Ook de bijgevoegde offers van dezen Shabbathdag en dezen Nieuwemaansdag

(בעי"ת מוסיפים) מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים · זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים ·)

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ פֶּלָה ·
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בעשרת ימי תשובה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ :)

לשבת

ע"ס תשר"ק

תִּכּוֹנָנְתָּ שַׁבָּת, רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ · צִוִּיתָ
פְּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ · מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם
כְּבוֹד יִנְחָלוּ · טוּעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ · וְגַם הָאוֹהֲבִים
דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ · אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ ·
וְתִצַּוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסָף שַׁבָּת
כָּרָאוּי : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְּשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ
וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ · וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ
אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ · תְּמִידִים כְּסִדְרָם
וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם · וְאֶת־מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת

לשבת וראש חדש

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כְּלִיתָ
מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ
וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת
וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ
לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ
קָרָאתָ · וַתִּתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה
שַׁבָּתוֹת לְמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים
לְכַפָּרָה · וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנָחְנוּ
וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית
מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יָקָרֵנוּ וְנָטַל כָּבוֹד מִבֵּית
חַיֵּינוּ · וְאֵין אֲנָחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת
חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתְךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל
וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי
הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רָצוֹן
מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְּשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ
בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת
קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם
וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם · וְאֶת־מוּסְפֵי
יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ

zullen wij met liefde bereiden en brengen vóór Uw aangezicht, naar het gebod van Uwen wil, zooals Gij het ons hebt voorgeschreven in Uwe leer door Uwen dienaar Mozes naar de uitspraak Uwer heerlijkheid; gelijk er gezegd is:

En op den Shabbathdag: twee schapen, onder het jaar, zonder gebrek; en twee tienden meelbloem tot meeloffer, aangemengd met olie, en zijn plengoffer. Dit is het Shabbathbrandoffer op elken Shabbath, behalve het gedurige brandoffer en zijn plengoffer.

(*Op het Nieuwemaansfeest*: Dit is het offer voor den Shabbath; en ook het offer van [het feest van] heden [zullen wij dan brengen], gelijk er gezegd is:)

Voor den gewonen Shabbath:

Zij verheugen zich in Uw koningschap, zij, die den Shabbath in acht nemen en hem een genot noemen, het volk, dat den zevenden dag heiligt; allen verzadigen en verlustigen zij zich in Uwe goedheid; en den zevenden dag, in hem vondt Gij welgevallen en hebt hem geheiligd; Gij bestemdet hem tot den bekoorlijkste der dagen, tot herinnering aan het scheppingswerk.

Onze God en God onzer voorouders! schep behagen in onze rust; heilig ons door Uwe geboden en laat Uwe leer ons deel zijn; verzadig ons met Uwe goedheid en verblijd ons met Uwe hulp, en reinig ons hart om U in waarheid te dienen; en doe ons, Eeuwige, onze God! in liefde en welgevallen Uwen heiligen Shabbath deel-

Voor den Shabbath waarop het Nieuwemaansfeest invalt:

En op de eerste dagen uwer maanden zult gij een brandoffer brengen voor den Eeuwige: twee jonge stieren, jonge runderen, en één ram, zeven schapen onder het jaar, zonder gebrek. En het daarbij behoorende meeloffer en hunne plengoffers, gelijk er uitgesproken is: drie tienden [van een Epha] voor elken jongen stier en twee tienden voor den ram en één tiende voor elk schaap; en wijn, naar het daarbij voorgeschreven plengoffer; ook een bok, om verzoening te doen; benevens de twee gedurige [dagelijksche] offers naar hun voorschrift.

Zij verheugen zich in Uw koningschap, zij, die den Shabbath in acht nemen en hem een genot noemen, het volk, dat den zevenden dag heiligt; allen verzadigen en verlustigen zij zich in Uwe goedheid; en den zevenden dag, in hem vondt Gij welgevallen en hebt hem geheiligd; Gij bestemdet hem tot den bekoorlijkste der dagen, tot herinnering aan het scheppingswerk.

Onze God en God onzer voorouders! schep behagen in onze rust en laat voor ons op dezen Shabbathdag deze maand beginnen ten goede en ten zegen, tot vreugde en blijdschap, tot hulp en vertroosting, tot verzorging en levensonderhoud, tot leven en vrede, tot vergiffenis van zonde en kwijtschelding van misdaad; (*in de schrikkelmaand:* en tot verzoening van misdrijf;) want Uw volk Israël hebt Gij uitverkoren boven alle natiën

הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ
עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַּשָּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ
עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

(לשבת וראש חדש זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר :)

לשבת.	לשבת וראש חדש.
יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ	וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיָי פָּרִים
שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי	בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי
עָנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי	שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם : וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם
שְׁבִיעִי · כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ	כְּמִדְבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי
וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ	עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן
וְהַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ	כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְּמִידִים
וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים	כְּהִלְכָתָם :
אוֹתוֹ קָרָאתָ · זֵכֶר	יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי
לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :	עָנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי · כֻּלָּם
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי	יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וְהַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ
אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה	בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ ·
בִּמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ	זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית :
בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ	אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ
בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ	וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת־
מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ	הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה · לְשָׂשׂוֹן
בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ	וּלְשִׂמְחָה · לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה · לְפַרְנָסָה
לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת	וּלְכַלְכָּלָה · לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · לִמְחִילַת
וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ	חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן (בחדש העבור וּלְכַפָּרַת פֶּשַׁע)
בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת	כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל־הָאֻמּוֹת ·

Voor den gewonen Shabbath:

achtig worden, opdat daarop mogen rusten Israël, die Uwen naam heiligen; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die den Shabbath heiligt!

Voor den Shabbath waarop het Nieuwemaansfeest invalt:

en hebt hun Uwen heiligen Shabbath bekend gemaakt en voor hen de wetten der Nieuwemaansdagen vastgesteld; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die den Shabbath en Israël en de Nieuwemaansdagen heiligt!

Schep behagen, Eeuwige, onze God, in Uw volk Israël en in hun gebed; en breng den tempeldienst terug in het binnenste van Uw huis, opdat Gij Israëls vuuroffers en hun gebed in liefde welgevallig zult aannemen, en steeds zij welgevallig de eeredienst van Uw volk Israël!

En onze oogen mogen het aanschouwen, wanneer Gij met barmhartigheid naar Tsion terugkeert; geloofd zijt Gij, Eeuwige, die Uwe heerlijke verschijning naar Tsion terugvoert!

Wij danken U, dat Gij zijt de Eeuwige, onze God en de God onzer voorouders, immer en eeuwig. De Rots van ons leven, het Schild onzer hulp zijt Gij voor alle geslachten! Wij danken U en verhalen Uwen lof voor ons leven, dat in Uwe hand is overgegeven, en voor onze zielen, die aan U zijn toevertrouwd, en voor Uwe wonderen, die elken dag met ons geschieden, en voor Uwe wonderbaarlijke weldaden, die ten allen tijde, des avonds, des morgens en des middags [op te merken] zijn; Gij, Algoede, Wiens barmhartigheid niet eindigt; Gij, Albarmhartige, Wiens genadebewijzen niet ophouden, — van oudsher hopen wij op U!

Bij de herhaling van het gebed, zegt de Gemeente, terwijl de Voorlezer מודים *zegt, het volgende*:

Wij danken U, dat Gij zijt de Eeuwige, onze God en de God onzer voorouders, de God van alle vleesch, onze Vormer, de Vormer van het Scheppingswerk; lof en dankzegging [brengen wij] Uwen grooten en heiligen naam, dat Gij ons hebt doen leven en doen voortbestaan! Zoo moogt Gij ons laten leven en ons laten voortbestaan en onze ballingen verzamelen naar de voorhoven van Uw heiligdom, om Uwe geboden in acht te nemen en Uwen wil te volbrengen en U van ganscher harte te dienen; [wij danken U ervoor] dat wij U kunnen danken; geloofd zij de God der dankzeggingen!

(*Op Chanoekka zegt men*: 'Al Hanissiem (*blz.* 36).

En voor dit alles worde Uw naam, onze Koning! steeds geloofd en verheven immer en eeuwig;

(*In de tien bekeeringsdagen*:

En schrijf in voor een goed leven al de leden van Uw verbond!)

En alle levende wezens zullen U danken, Séla! en Uwen naam in waarheid loven, o God, onze hulp en onze bijstand, Séla! Geloofd zijt Gij, Eeuwige, Wiens naam „de Algoede" is en Wien het past te danken!

לשבת.

קָדְּשֶׁךָ · וְיָנוּחוּ בָהּ
יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ ·
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ
הַשַּׁבָּת :

לשבת וראש חדש.

וְשַׂמֵּחַ קָדְּשֶׁךָ לָהֶם הוֹדֵעְתָּ · וְחֻקִּי
רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ · בָּרוּךְ
אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי
חֳדָשִׁים :

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם · וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה
לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל
בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ ·

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר
שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן :

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא
יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
לְעוֹלָם וָעֶד · צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן
יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר ·
נוֹדֶה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ ·
עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל
נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל
נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל
נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם הַטּוֹב כִּי
לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ ·

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי
כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת
וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל
שֶׁהֶחֱיִתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ
וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ
לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ
בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ ·
בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת :

(בתענה אומרים **על הנסים** בדף ל"ו).

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ·

(בעשרת ימי תשובה **וכתוב** לְחַיִּים טוֹבִים (כָּל) בְּנֵי בְרִיתֶךָ ·)

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ
וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה · בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת :

Bij het herhalen van het gebed zegt de Voorlezer:

Onze God en God onzer voorouders! Zegen ons met den in Uwe leer uitgesproken drievoudigen zegen, die voorgeschreven is door de hand van Uwen dienaar Mozes en uitgesproken door den mond van de priesters Aharon en zijne zonen, gelijk er gezegd is: De Eeuwige zegene u en behoede u. De Eeuwige doe Zijn aangezicht voor u lichten en zij u genadig. De Eeuwige wende Zijn aangezicht tot u en verleene u vrede!

Geef vrede, heil en zegen, gunst en genade en barmhartigheid ons en gansch Uw volk Israël; zegen, onze Vader! ons allen te samen met het licht van Uw aangezicht! Want met het licht van Uw aangezicht hebt Gij ons gegeven, Eeuwige, onze God, de leer des levens en de liefde tot genade en welwillendheid, en zegen en barmhartigheid, en leven en vrede; o, moge het goed zijn in Uwe oogen, om Uw volk Israël in elken tijd en elk uur te zegenen met Uwen vrede!

(*In de tien bekeeringsdagen*:

In het boek van leven, zegen en vrede en ruim levensonderhoud mogen wij herdacht en opgeschreven worden voor Uw aangezicht, wij zoowel als geheel Uw volk, het huis Israëls, tot een goed leven en tot vrede; geloofd zijt Gij, Eeuwige, Schepper van den vrede!)

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, die Uw volk Israël zegent met vrede.

Mijn God! bewaar mijn tong voor kwaad en mijne lippen voor het spreken van bedrog; moge mijne ziel zwijgen tegenover hen, die mij vloeken, en moge mijne ziel tegenover ieder zoo nederig zijn als het stof! Open mijn hart in Uwe leer en moge mijne ziel Uwe geboden najagen! En allen, die kwaad tegen mij beramen, o, verijdel spoedig hun plan en vernietig hunne gedachten! Doe het ter wille van Uwen naam, doe het ter wille van Uwe rechterhand, doe het ter wille van Uwe heiligheid, doe het ter wille van Uwe leer! Opdat de door U beminden gered worden, help met Uwe rechterhand en verhoor mij! Mogen tot welgevallen zijn de uitspraken van mijn mond en de overdenkingen mijns harten voor U, o Eeuwige, mijn Rots en mijn Verlosser. Hij, die vrede sticht in Zijne hoogten, Hij behoude den vrede voor ons en geheel Israël; zegt hierop: Amen!

Het zij U welgevallig, Eeuwige, onze God en God onzer voorouders, dat het heiligdom spoedig, in onze dagen herbouwd worde, en maak Uwe leer tot ons deel. En daar zullen wij U in eerbied dienen, als in de dagen van het vroege verleden en als in de jaren der oudheid. Dan zal den Eeuwige aangenaam zijn het offergeschenk van Juda en Jerusalem, als in de dagen van het vroege verleden en als in de jaren der oudheid.

בחזרת התפלה אומר הש"ץ

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי
מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר :
יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ : יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ : יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם
לְךָ שָׁלוֹם : (עונים כֵּן יְהִי רָצוֹן)

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל
כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר
פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת
חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ
אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ ׃

(בעשרת ימי תשובה
בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ
בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם :)

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם :

אֱלֹהַי נְצֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי
תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה : פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ
וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר
עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן
יְמִינֶךָ ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ ׃ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ ׃ לְמַעַן
יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי : יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי
וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי : עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא
יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה
בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ : וְשָׁם נַעַבְדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים
קַדְמֹנִיּוֹת : וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת :

Bij de herhaling van het gebed, begint de Voorlezer na מחיה המתים *aldus:*

Wij willen Uwe macht en Uwe heiligheid uitspreken, naar de wijze, waarop die uitgesproken wordt door de vergaderde heilige Serafiem, die Uwe heiligheid in het [hemelsche] heiligdom verkondigen; zooals er geschreven is door Uwen profeet: En de een riep den ander toe en zeide: (*De Gemeente:*) Heilig, heilig, heilig is de Eeuwige, Tsebaoth, Zijne heerlijkheid vervult de gansche aarde! (*De Gemeente en daarna de Voorlezer:*) Van Zijne heerlijkheid is de wereld vervuld; Zijne dienaren vragen elkander: waar is de [eigenlijke] verblijfplaats Zijner heerlijkheid? Zij, die tegenover hen staan, zeggen: geloofd! (*De Gemeente:*) Geloofd zij de heerlijkheid des Eeuwigen op hare plaats! (*De Gemeente en daarna de Voorlezer:*) Van Zijne verblijfplaats wende Hij Zich in barmhartigheid en begenadige het volk, dat des morgens en des avonds de eenheid van Zijn naam uitspreekt, en steeds elken dag tweemaal met liefde zegt: Hoor! (*De Gemeente:*) Hoor, Israël! de Eeuwige, onze God, de Eeuwige is eenig! (*De Gemeente en daarna de Voorlezer:*) Eenig is Hij, onze God, Hij is onze Vader, Hij is onze Koning, Hij is onze Helper; moge Hij in Zijne barmhartigheid ons ten tweedenmale voor de oogen van al, wat leeft, laten hooren: om U tot God te zijn! (*De Gem.:*) Ik ben de Eeuwige, uw God!

Op eenen Shabbath, waarop Ofan *gezegd is, wordt een der onderstaande met* Elohéchem *beginnende stukken hier ingevoegd.* *)

(*De Voorlezer:*) En in Uwe heilige woorden is aldus geschreven: (*De Gem. en daarna de Voorl.:*) De Eeuwige zal dan in eeuwigheid regeeren, Uw God, o Tsion, door alle geslachten; Halleloe-jah!

(*De Voorlezer:*) Alle geslachten door willen wij Uwe grootheid verkondigen en in alle eeuwigheid Uwe heiligheid uitspreken, en Uw lof, o onze God, zal nimmer uit onzen mond wijken tot in eeuwigheid, want een groote en heilige God en Koning zijt Gij; geloofd zijt Gij, Eeuwige, heilige God! (*in de tien bekeeringsdagen:* heilige Koning).

---

*) *Op den Shabbath, waarop het Nieuwemaansfeest invalt:*

Uw God late Zijne zon stralen in het zevenvoud van hare kracht, moge de maan bij hare vernieuwing stralen gelijk de zon; [1]) dan moge de Nieuwemaansdag, als hij weder heilig verklaard wordt, opnieuw zijne verzoenende werking doen, zoodat die dag weder zijne functie verricht en men aanschouwt de heiligheid van Gods Majesteit, op elken terugkeerenden Nieuwemaansdag en op elken nieuwen Shabbathdag. — (*De Voorlezer*: En in Uwe heilige woorden enz.)

Op een Shabbath, waarop eene besnijdenis plaats heeft:

Uw God ben Ik, Ik gedenk het verbond [der besnijdenis]; zie, Ik zend voor Israëls rest hem, [den profeet Elia, den bondsengel] die eens zich schuil hield in het dal Kerieth [2]), (die voor zich uit alles schoonvegen en moedwil uitroeien zal;) om heil en vrede te verkondigen op het einde der dagen; dan mogen allen, met wie het verbond is gesloten, weten, dat Hij het is, die verkondigt aan Tsion: Uw God regeert, gij glansrijk stralende! — (*De Voorlezer:* En in Uwe heilige woorden enz.)

הש"ץ חוזר התפלה בקול, ואומר קדושת **נעריצך**.

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ
בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ · וְקָרָא זֶה אֶל זֶה
וְאָמַר · קו"ח קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ
כְּבוֹדוֹ : ח' כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה
מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעָמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ : קו"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ
מִמְּקוֹמוֹ : ח' מִמְּקוֹמוֹ הוּא יֶפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים
שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים :
קו"ח שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד : ח' אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ
הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ · וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו
שֵׁנִית לְעֵינֵי כָל־חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים : קו"ח אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם :

בשבתות שאומרים **אופן** מוסיפים כאן **אלהיכם** (הנדפסים למטה).

ח' וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר : קו"ח יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ
צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ :

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ
מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה ·
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ :)

לשבת ראש חדש.

אֱלֹהֵיכֶם יַזְרִיחַ שִׁמְשׁוֹ · שִׂבְעָרִים כִּגְבוּרָתוֹ · הַיְרֵחַ כְּהִתְחַדְּשׁוֹ · כַּשֶּׁמֶשׁ
זְרִיחָתוֹ · וְהִתְחַדֵּשׁ כְּהִתְקַדְּשׁוֹ · לְחַדֵּשׁ כַּפָּרָתוֹ · דָּת הַיּוֹם לְשַׁמְּשׁוֹ ·
חֲזוֹת קְרֻשַּׁת שְׁכִינָתוֹ · מְהֵי חֹדֶשׁ כְּחָדְשׁוֹ · וּמְהֵי שַׁבָּת כְּשַׁבָּתוֹ : הש"ץ ובדברי קדשך

לשבת ברית מילה.

אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי זוֹכֵר הַבְּרִית · הִנֵּה אָנֹכִי שׁוֹלֵחַ לִשְׁאֵרִית · אֶת־נִסְתָּר בְּנֶחָל
בְּרִית · (וּפְנֵה לְפָנַיו וְזָרוֹן יַכְרִית) · לְבַשֵּׂר טוֹב וְשָׁלוֹם כְּאַחֲרִית · יֵרֵעוּ
זֹאת כָּל־כְּרוּתֵי בְרִית · אוֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהַיִךְ וְהוֹרִית : הש"ץ ובדברי קדשך

---

[1]) Vgl. Jes. 30,26; waar voor de toekomst aan de hemellichamen grootere glans wordt toegezegd. Vgl. Jes. 66,23. [2]) Vgl. I Kon. 17,3.

De Voorlezer vervolgt de herhaling van het gebed en zegt Kaddiesh Thithkabbal; daarna wordt het gebed aldus voortgezet:

Niemand is als onze God, niemand is als onze Heer, niemand is als onze Koning, niemand is als onze Helper! Wie is als onze God, wie is als onze Heer, wie is als onze Koning, wie is als onze Helper? Laat ons danken onzen God, laat ons danken onzen Heer, laat ons danken onzen Koning, laat ons danken onzen Helper! Geloofd zij onze God, geloofd zij onze Heer, geloofd zij onze Koning, geloofd zij onze Helper! Gij zijt onze God, Gij zijt onze Heer, Gij zijt onze Koning, Gij zijt onze Helper! — Gij zijt het, voor Wien onze voorouders het reukwerk van specerijen in rook deden opgaan!

De samenstelling van het reukwerk: balsem, zeenagel, galbanum en wierook ieder tot een gewicht van 70 Mané. Mirre en kassia, halm-dunne nardus en saffraan, ieder tot een

---

Op den Shabbath, waarop de afdeeling Beréshieth *gelezen wordt:*

Uw God zal eens Zijnen dienaar [Israël] verstand schenken, dan zal Zijn zetel gevestigd zijn als van den beginne; Hij zal de stad op hare puinhoopen herbouwen en het paleis [den tempel] herstellen en [den breuk van] Zijn altaar heelen om de plaats der plengoffers te herstellen; zal de maagd van Israël vrijlating toeroepen, zoodat zij vrij zal zijn; zie, dan zal de kracht van Zijn toorn Zijne tegenstanders verstrooien als met een alles tot zwijgen brengenden, scherpen wind, en zal Hij regeeren over het volk, dat den Shabbath der wereldschepping in acht neemt. — (*De Voorlezer*: En in Uwe heilige woorden enz.)

Op den Shabbath van het Inwijdingsfeest:

Uw God zendt eens Zijnen gezalfde, die zich siert met den gordel van rechtvaardigheid en trouw; die den booswicht doodt door den staf van zijnen mond, den vijand te gronde richt; [1]) zoodat men wegens de wonderen geheel Hallel zal uitspreken, daar men ['Esau] thans den jongeren broeder [Jakob-Israël] niet meer tot slaaf maakt; nieuwe kennis doet Hij dan ontstaan, zoodat men zijn oor neigt om te luisteren en het niet meer zwaar maakt [om niet te hooren] [2]); den glans van het bekoorlijke heilige gebied zal Hij herstellen en ons ten deel doen vallen, dan zullen wij zingen den psalm van David tot inwijding van den tempel. — (*De Voorlezer*: En in Uwe heilige woorden enz.)

Op den Shabbath na den 9den Ab:

Uw God zal ten tweeden male Zijne hand uitstrekken om uwe verstrooiden te verzamelen; zal den tijd verhaasten, waarop men zal zeggen: „gaat heen uit uwe boeien!" Hij zal Zijnen bondsengel [Elia] zenden om uw hart [tot Hem] terug te brengen [3]); baant voor hem den weg, zoodat de kromming tot een rechten weg wordt, — en Hij zal u naar Zijne stad verzamelen; gij, die den Shabbath in acht neemt, hij is een verbond tusschen Hem en u; looft Zijnen naam en gunt u geen zwijgen; zoo waar Zijn heilig aandenken leeft! „troost," spreekt eens uw God; „want Ik ben uw Koning en zal over u regeeren!" — (*De Voorlezer*: En in Uwe heilige woorden enz.)

---

[1]) Vgl. Jesaja 11,4—8. [2]) Vgl. Jes. 6,10. [3]) Vgl. Mal'achi 3,23 en 24.

אחר התפלה אומר קדיש תתקבל ואז אומרים אין כאלהינו.

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ · אֵין כַּאדוֹנֵינוּ · אֵין כְּמַלְכֵּנוּ · אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ :
מִי כֵאלֹהֵינוּ · מִי כַאדוֹנֵינוּ · מִי כְמַלְכֵּנוּ · מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ :
נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ · נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ · נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ · נוֹדֶה
לְמוֹשִׁיעֵנוּ : בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ · בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ · בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ ·
בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ : אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ · אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ · אַתָּה
הוּא מַלְכֵּנוּ · אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ : אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ
לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים :
פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצָּרִי וְהַצִּפֹּרֶן וְהַחֶלְבְּנָה · וְהַלְּבוֹנָה · מִשְׁקַל
שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה · מֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם

לשבת בראשית.

אֱלֹהֵיכֶם יַשְׁפִּיל עַכְבִּישׁ יִכּוֹן פִּתְאוֹם כְּמֵרַאשִׁית · הָעִיר עַל תִּלָּהּ יִבְנֶה וְאַרְמוֹן
יָשִׁית · וּמִזְבְּחוֹ יִרַפֵּא וּמְקוֹם נִפּוּחַ לְהָשִׁית · דְּרוֹר יִקְרָא לָעִבְרִיָּה
הֱיוֹתָהּ חָפְשִׁית · הִגָּה חָזָק זַעְמוֹ קָמָיו יָפִיץ חֲרִישִׁית · יִמְלֹךְ עַל עַם שׁוֹמֵר
שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית : הש"ץ ובדברי קדשך

לשבת תנוכה.

אֱלֹהֵיכֶם יִשְׁלַח מְשִׁיחוֹ אִוֵּר צֶדֶק וְהָאֱמוּנָה יַרְכִּיד · הָרָשָׁע יָמִית בְּשֶׁבֶט פִּיו
אוֹיֵב יַאֲכִיד · וְעַל הַנִּסִּים הַלֵּל לִגְמוֹר צָעִיר מֵהַעֲכִיד · דֵּעָה חֲדָשָׁה
יְחַדֵּשׁ הַשּׁוֹת אָזֶן מֵהַכְבִּיד · הֲדַר חֶמְדַּת זְבוּל קֹדֶשׁ יְקוֹמֵם וְיַזְכִּיד · וְנָשִׁיר
מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד : הש"ץ ובדברי קדשך

לשבת נחמו.

אֱלֹהֵיכֶם יוֹסִיף יָדוֹ לְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵיכֶם · הָעֵת יָחִישׁ לֵאמֹר צְאוּ מֵאֲסוּרֵיכֶם ·
וּמַלְאָךְ בְּרִיתוֹ יִשְׁלַח לְהָשִׁיב לִבַּכֶם · דִּרְכוֹ פַּנּוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר
וּלְעִירוֹ יְקַבְּצֶכֶם · הַשּׁוֹמְרִים שַׁבָּת בְּרִית הִיא בֵּינוֹ וּבֵינֵיכֶם · בָּרְכוּ שְׁמוֹ וְאַל
תִּתְּנוּ דָמִי לָכֶם · חַי זֶבַח קָדְשׁוֹ נַחֲמוּ יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם · כִּי אֲנִי הוּא מַלְכֶּכֶם
וְאֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם : הש"ץ ובדברי קדשך

gewicht van 16 Mané. Costus 12 Mané, specerijbast drie, en kaneel 9 Mané. Loog van Carshiena 9 Kab, wijn van Cyprus drie Sea en drie Kab; en indien men geen wijn van Cyprus heeft, neemt men zeer ouden witten wijn. Zout van Sedom een vierde (van een Kab), een weinig van het kruid Ma'alé 'Ashan (dat den rook doet opstijgen). Rabbie Nathan zegt: ook een weinig hars van den Jordaan. — Indien men er honig heeft ingedaan, heeft men het ongeschikt gemaakt voor offergebruik; en indien men een van al zijne specerijsoorten er aan laat ontbreken, is men den dood schuldig. Rabban Shim'on, de zoon van Gamlieël, zegt: de balsem is niet anders, dan de hars, die van den balsemstruik afdruipt. — De loog van Carshiena dient om daarmede den zeenagel af te spoelen, opdat deze schoon zij. De wijn van Cyprus dient om daarin den zeenagel te weeken, opdat hij sterk van geur zal zijn. Hiervoor zoude immers ook urine geschikt zijn? doch men brengt uit eerbied geen urine in het voorhof.

De liederen, die de Levieten zeiden in den tempel: op den eersten dag [der week] zeiden zij [Psalm 24, die begint met de woorden:] „Den Eeuwige behoort de aarde en wat haar vult, de wereld en die haar bewonen!" Den tweeden dag zeiden zij [Psalm 48]: „Groot is de Eeuwige en zeer geprezen in de stad van onzen God, Zijnen heiligen berg!" Den derden dag zeiden zij [Psalm 82]: „God plaatst zich in de gemeente Gods, te midden van rechters houdt Hij gericht!" Den vierden dag zeiden zij [Psalm 94]: „God der wraakneming, Eeuwige, God der wraakneming, doe Uwen glans stralen!" Den vijfden dag zeiden zij [Psalm 81]: „Laat jubeltoon klinken voor God, onze Sterkte; juicht voor den God van Jakob!" Den zesden dag zeiden zij [Psalm 93]: „De Eeuwige is nu Koning, heeft Zich met hoogheid bekleed, bekleed heeft Zich de Eeuwige, met macht Zich omgord; nu staat ook vast de wereld, wankelt niet meer!" Op Shabbath zeiden zij [Psalm 92]: „Zangpsalm voor den Shabbathdag"; een zangpsalm namelijk ook voor de toekomst, die komen zal, voor den dag, die geheel Shabbath en rust zal zijn, voor het eeuwige leven!

Rabbie Eli'ezer zeide uit naam van Rabbie Chaniena: de leerlingen der wijzen [de wetgeleerden] vermeerderen den vrede in de wereld, want er is gezegd: Indien al uwe zonen leerlingen des Eeuwigen zijn, dan zal groot zijn de vrede uwer zonen; lees [verklaar] niet: BOnajich (uwe zonen), maar BOUnajich (uwe opbouwers). Groote vrede [valt ten deel] aan hen, die Uwe leer beminnen, hun ligt geen struikelblok in den weg. Vrede heersche binnen uwe muur, welvaart in uwe paleizen!

מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר עָשָׂר מָנֶה · הַקְּשׁט שְׁנֵים עָשָׂר · וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה · וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה · בְּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין · יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא · וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוָּרִין עַתִּיק : מֶלַח סְרוֹמִית רְבַע (הַקָּב) מַעֲלֶה עָשָׂן כָּל שֶׁהוּא · רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהוּא · וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ · אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה : רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר · הַצָּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף : בְּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפָּרֶן · כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה : יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפָּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה : וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

סוף מס׳ תמיד ומס׳ סופרים פר״ת.

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ : בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים · לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ : בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים · גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ : בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים · אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט : בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים · אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ : בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים · הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב : בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים · יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט : בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים · מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת : מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא · לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים :

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא · תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם · שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ · אַל תִּקְרָא בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ : שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל : יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ :

Ter wille van mijne broeders en mijne vrienden wil ik u den vrede wenschen! Ter wille van het huis van den Eeuwige, onzen God, wil ik goeds voor u afbidden! De Eeuwige geve Zijn volk macht, de Eeuwige zegene Zijn volk met vrede!

Op ons rust de plicht den Heer van het heelal te prijzen, te verheerlijken den Vormer van het Scheppingswerk, dat Hij ons niet heeft doen worden gelijk de volkeren der landen en ons niet heeft gelijkgesteld met de geslachten der aarde, dat Hij namelijk ons deel niet heeft doen gelijken op het hunne, en ons lot op dat van hunne menigte [1]). — Wij immers knielen en werpen ons neder en spreken onzen dank uit voor den Koning aller Koningen, den Heilige, geloofd zij Hij, — die den hemel uitspant en de aarde grondvest, Wiens heerlijke verblijfplaats is in den hemel van boven, en Wiens machtige verschijning in de hoogste hoogten is. Hij is onze God, niemand anders; onze Koning in waarheid, er is geen buiten Hem; gelijk in Zijne leer geschreven is: en gij zult heden weten en u ter harte nemen, dat de Eeuwige God is in den hemel boven, en op aarde beneden, niemand anders!

Daarom hopen wij op U, Eeuwige, onze God, om spoedig de heerlijkheid Uwer macht te mogen aanschouwen, dat Gij de gruwelijke schijngoden zult doen verdwijnen van de aarde en de nietswaardige afgoden zullen worden uitgeroeid, zoodat Gij de wereld volmaakt doet zijn door de heerschappij des Almachtigen en alle vleeschelijke wezens Uwen naam aanroepen; dat Gij tot U richt alle booswichten der aarde, zoodat erkennen en weten alle bewoners der wereld, dat voor U zich behoort te buigen elke knie, bij U behoort te zweren elke tong! Mogen zij voor U, Eeuwige, onze God, knielen en nedervallen en de majesteit van Uwen heerlijken naam erkennen, en mogen allen op zich nemen het juk Uwer regeering, zoodat Gij Koning over hen zijt, spoedig voor eeuwig en immer! Want U behoort de regeering en tot in eeuwige tijden zult Gij in heerlijkheid Koning zijn; gelijk in Uwe leer geschreven is: „De Eeuwige zal regeeren immer en eeuwig." En er is gezegd: „Dan zal de Eeuwige Koning zijn over de geheele aarde, op dien dag zal de Eeuwige eenig zijn en Zijn naam eenig!"

Hier wordt door iemand, die een zijner beide ouders verloren heeft,
Kaddiesh *gezegd.*

En nu, moge de kracht van mijn Heer zich groot toonen, gelijk Gij gesproken hebt, zeggende: —
Gedenk Uwe barmhartigheid, o Eeuwige, en Uwe genadebewijzen, want sinds alle eeuwigheid zijn zij.

Moge Zijn groote naam in zijne grootheid en heiligheid erkend worden in de wereld, die Hij naar Zijnen wil geschapen heeft;

לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ : לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ
אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם :

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא
עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא
שָׂם חֶלְקֵנוּ בָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ בְּכָל הֲמוֹנָם · וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים
וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ
הוּא שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים : הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד · אֱמֶת
מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל
לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת
אֵין עוֹד :

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ · לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ
לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן · לְתַקֵּן
עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ · לְהַפְנוֹת
אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ · יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל · כִּי לְךָ
תִכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן : לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ
וְיִפֹּלוּ · וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ · וְיַקַּבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל
מַלְכוּתֶךָ · וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד · כִּי הַמַּלְכוּת
שֶׁלְּךָ הִיא · וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד · כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ
יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד : וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ
בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד :

קדיש יתום.

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר :
זָכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה :
יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי־בְרָא כִרְעוּתֵהּ

[1]) Vgl. Jeremia 10,19: „Niet als dezen is het deel van Jakob, want [zijn God] is de Schepper des heelals."

moge Hij Zijn koninkrijk weder vestigen tijdens uw leven en in uwe dagen en tijdens het leven van gansch het huis Israël's, spoedig, in nabijzijnden tijd; zegt: Amen!

Gemeente: Amen! Zijn groote naam worde gezegend immer en in alle eeuwigheid!

Gezegend en geprezen en geroemd en verhoogd en verheven en verheerlijkt en vereerd en geloofd zij de naam van den Heilige, geloofd zij Hij, — verre boven alle zegeningen en liederen, lofzangen en vertroostingen, die in de wereld worden uitgesproken; zegt: Amen! *)

Gemeente: De naam des Eeuwigen zij geloofd, van nu tot in eeuwigheid!

Moge van uit den hemel groote vrede en leven komen over ons en over gansch Israël; en zegt: Amen!

Gemeente: Mijne hulp gaat uit van den Eeuwige, den Maker van hemel en aarde!

Hij, die vrede sticht in Zijne hoogten, Hij behoude den vrede over ons en over gansch Israël; en zegt: Amen!

(*Te Amsterdam wordt het lied van Gods eenheid en dat van Zijne heerlijkheid, benevens Psalm 92 onmiddellijk na het morgengebed vóór de Thoralezing voorgedragen*).

Zang op Gods Eenheid.

Toen [bij de Schepping] rusttet Gij op den zevenden dag, daarom hebt Gij den Shabbathdag gezegend.

Voor al, wat Gij geschapen hebt, wordt U lof gebracht; Uwe vromen zegenen U ten allen tijde:

„Geloofd zij de Eeuwige, die deze allen gevormd heeft, de levende God en Koning der eeuwigheid!"

Want van oudsher rust op Uwe dienaren de volheid van Uwe barmhartigheid en genadebewijzen.

---

*) *Bij Kaddiesh-Derabbanan wordt het volgende ingevoegd*:

Voor Israël en voor de geleerden en voor hunne leerlingen en de leerlingen hunner leerlingen, alsook voor allen, die zich met de heilige Leer bezighouden, hetzij in deze plaats of op andere plaatsen, — voor hen (en voor U) moge beschikt worden veel vrede, gunst en genade en barmhartigheid en lang leven, en overvloedig levensonderhoud en verlossing, vanwege hunnen Vader, die in den hemel is; en zegt: Amen!

וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ

קהל אָמֵן · יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בעשי"ת וּלְעֵלָּא) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן : *)

קהל יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם :

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

קהל עֹשֶׂה שָׁלוֹם מִמְּרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

(בק"ק אמשטרדם יע"א אומרים אחר קדיש תתקבל קודם הוצאת ספר תורה **שיר היחוד ושיר הכבוד ומזמור של יום**).

שיר היחוד.

אָז בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי נָחְתָּ · יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ :
וְעַל כָּל־פְּעַל תְּהִלָּה עָרוֹכְתָּ · חֲסִידֶיךָ בְּכָל־עֵת יְבָרֲכוּכָה :
בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֹּלָם · אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם :
כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ · רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ :

*) כשאומרים **קדיש דרבנן** אחר הלימוד מוסיפים זה.

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל־תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל־מָן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא דִּי בְאַתְרָא הָדֵין וְדִי בְכָל־אֲתַר וַאֲתַר יְהֵא לְהוֹן (ולכון) שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנָא רְוִיחָא וּפָרְקָנָא מִן־קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאִמְרוּ אָמֵן : יהא שלמא וכו׳

Reeds in Egypte zijt Gij begonnen bekend te maken, dat Gij verre verheven zijt

boven alle goden; toen Gij groote strafoefeningen richttet tegen hen en hunne goden!

Toen Gij vervolgens de Schelfzee kliefdet, zag Uw volk de groote macht, en vreesden zij!

Gij leiddet Uw volk, waardoor Gij U een roemrijken naam vestigdet, en Uw grootheid toondet!

En Gij spraakt met hen van uit den hemel, toen dropen ook de wolken van water. [1])

Gij kendet hun gaan in de woestijn, in een woest land, waar geen mensch was doorgetrokken.

Gij verdreeft vele volkeren en natiën, wier land zij veroverden met de moeitevol verworven rijkdommen der volken,

Opdat zij in acht zouden nemen de wetten en leeringen, de uitspraken des Eeuwigen, reine gezegden!

Zij verlustigden zich in vette weide, en uit den harden rotssteen vloeiden oliestroomen. —

Toen zij nu rust kregen [van hunne vijanden], bouwden zij Uwe heilige stad en sierden haar met Uw heiligdom;

En Gij spraakt: „Hier wil Ik gevestigd blijven tot in lengte van dagen; haar voedsel zal Ik zegenen!"

Want daar offert men rechtvaardige offers, ook Uwe priesters kleeden zich in rechtvaardigheid!

En het huis van Levie zingt lieflijke liederen U ter eere, zij jubelen en zij zingen!

Het huis Israëls, en allen, die den Eeuwige vreezen, vereeren en danken Uwen naam, o Eeuwige!

Gij hebt dus den vroegeren geslachten in hooge mate welgedaan; o, bewijs ook den lateren zulke weldaden!

O Eeuwige! verblijd U toch over ons, gelijk Gij U verblijd hebt over onze voorouders,

Zoodat Gij ons vermeerdert en weldoet; dan zullen wij U eeuwig danken, dat Gij weldaden bewijst!

O Eeuwige! herbouw spoedig Uwe stad; over haar toch is Uw naam genoemd!

Doe daarin Davids hoorn weder ontspruiten; en zetel Gij, o Eeuwige! voor altijd in haar midden!

Dan zullen wij daar wederom rechtvaardige offers slachten en zal, als in de dagen der oudheid, een U aangenaam meeloffer worden gebracht!

En zegen Uw volk door hun Uw aangezicht te doen lichten, want zij verlangen Uwen wil te volbrengen!

Volvoer dan met welgevallen ons verlangen; zie toch op ons allen, uw volk, [met liefde] neder!

Ons hebt Gij uitverkoren om een volk te zijn, dat Uw eigendom is; moge dan Uw zegen rusten op Uw volk, Séla!

---

[1]) Vgl. Ps. 68,9.

וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ לְהוֹרִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ
עַל כָּל אֱלֹהִים · בַּעֲשׂוֹת בָּהֶם שְׁפָטִים גְּדֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם :

בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ חַיָּל הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ :
נַהֲגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאֶרֶת · לְהַרְאוֹת גְּדֻלָּךְ :

חָדַרְתָּ עָמָם מִן הַשָּׁמַיִם · וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם :
יָדַעְתָּ לֻכְתָּם בַּמִּדְבָּר · בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבָר :

תַּתָּה לְעַמְּךָ דֶגֶן שָׁמַיִם · וְכֶעָפָר שְׂאֹר וּמְצוּר מָיִם :
תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים · יֵרְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים :

בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת · אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת :
וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמַרְעֶה שָׁמֵן · וּמֵחַלְמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן :

בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ · וַיָּפָארוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ :
וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ יָמִים · צֶדֶק בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ :

כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק · אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק :
וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמְּרוּ לָךְ · יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ :

בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ · יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ :
הֱטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים · כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים :

יְיָ תָּשִׁישׁ נָא עָלֵינוּ · כַּאֲשֶׁר שָׂשׂתָ עַל אֲבוֹתֵינוּ :
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיב · וְנוֹדֶה לְךָ לְעוֹלָם כִּי תֵיטִיב :

יְיָ תִּבָּנֶה עִירְךָ מְהֵרָה · כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא :
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ · וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ :

זִבְחֵי צֶדֶק שָׂמָה נִזְבְּחָה · וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה :
וּבָרֵךְ עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ · כִּי חָפַצְתָּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ :

וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חָפְצֵנוּ · הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ :
בְּחַרְתָּנוּ הֱיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה · וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתְךָ סֶלָה :

Dan zullen wij steeds Uwen lof verhalen en Uwen roemrijken naam loven!

Moge dan Uw volk met Uwen zegen gezegend worden, want wie Gij zegent, is in waarheid gezegend!

En ik, zoolang ik besta, zal ik mijnen Schepper loven, Hem zegenen, zoolang de dagen van mijn levenstaak duren!

Gezegend zij de naam des Eeuwigen in eeuwigheid, van eeuwigheid tot eeuwigheid!

Gelijk er geschreven is: Geloofd zij de Eeuwige, de God van Israël, van eeuwigheid tot eeuwigheid! — en het gansche volk zeide: „amen" en prees des Eeuwigen daden. Toen hief Daniël aan en zeide: De naam Gods zij geloofd van eeuwigheid tot eeuwigheid, Hij, Wien alle wijsheid en kracht is! En er is gezegd: Toen zeiden de Levieten Jeshoea', Kadmiël, Banie, Chashawneja, Sherebja, Hodija, Shebanja, Pethachja: Welaan, looft den Eeuwige, uwen God, van eeuwigheid tot eeuwigheid, en men love Uwen heerlijken naam, die verheven is boven alle zegening en lof!" En er is gezegd: Geloofd zij de Eeuwige, de God van Israël, van eeuwigheid tot eeuwigheid; en het geheele volk zeide: „amen! Halleloe-jah!" En er is gezegd: En David loofde den Eeuwige ten aanzien der gansche vergadering, en David zeide: Geloofd zijt Gij, Eeuwige, God van onzen vader Israël, van eeuwigheid tot eeuwigheid!

Zang op Gods Heerlijkheid.

(*Dit stuk wordt bij geopende Arke voorgedragen*).

Sommigen zeggen vooraf de volgende verzen: *Ps.* 24,7—10.

Heft op, gij poorten! uw hoofden, verheft u, gij overoude toegangen, opdat binnenkome de Koning der heerlijkheid! Wie is de koning der heerlijkheid? De Eeuwige, onoverwinnelijk en machtig, de Eeuwige, een held in den strijd! Heft op, gij poorten! uw hoofden, en verheft u, gij overoude toegangen, opdat binnenkome de Koning der heerlijkheid! Wie is Hij, de Koning der heerlijkheid? De Eeuwige, Tsebaoth, Hij is de Koning der heerlijkheid! Séla!

Lieflijke zangen wil ik uiten, liederen wil ik samenstellen; want naar U smacht mijne ziel!

Mijne ziel verlangt naar de beschermende schaduw van Uw hand; te kennen al Uw verborgen plannen.

Telkens wanneer ik over Uwe heerlijkheid spreek, klopt mijn hart van verlangen naar Uwe liefdeblijken.

Daarom spreek ik van Uwe voortreffelijkheid, en verheerlijk Uwen naam met liefdezangen.

וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ · וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ :
וּמְבָרְכְתְּךָ עַמְּךָ יְבָרֵךְ · כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ :
וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בוֹרְאִי · וַאֲבָרֲכֵהוּ כָּל יְמֵי צְבָאִי :
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ לְעוֹלָם · מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם :

בַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם · וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיָּ : עֲנֵה דְנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי־אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא וְעַד־עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי־לֵהּ הִיא : וְנֶאֱמַר, וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בְּנֵי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְּתַחְיָה קוּמוּ בָּרֲכוּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה : וְנֶאֱמַר, בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלֵּלוּיָהּ : וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת־יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם :

שיר הכבוד.

כשפותחים ארון הקדש לאנעים זמירות יש לומר ארבע פסוקים אלו.

שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד :
מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה :
שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד :
מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה :

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶעֱרוֹג · כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג :
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ · לָרַעַת כָּל־דָּז סוֹדֶךָ :
מְדֵי דַבְּרִי בְּכִבּוֹדֶךָ · הוֹמָה לִבִּי אֶל הוֹדֶיךָ :
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת · וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת :

Ik zou Uw heerlijkheid verhalen? — ik heb U nooit aanschouwd!
Zou U door gelijkenis of bijnaam omschrijven? — ik ken Uw wezen niet!

Door Uwe profeten, in de vergadering Uwer dienaren liet Gij in gelijkenissen den schitterenden glans Uwer majesteit beschrijven.

Uw grootheid en Uwe almacht stelden zij voor naar de kracht Uwer werkzaamheid!

Zij gaven een beeld van U, doch niet in overeenstemming met Uw wezen; zij schetsten U naar Uwe werken!

In talrijke visioenen gaven zij uiteenloopende voorstellingen van U; toch zijt Gij één, met al die gelijkenissen!

Zij zagen aan U nu eens ouderdom, dan weder jeugd; en het haar van Uw hoofd somtijds grijs, dan weer zwart;

Ouderdom op den dag des oordeels, en jeugd ten dage van strijd; als een oorlogsheld, die strijd voert met zijn handen;

Hij plaatst dan op Zijn hoofd den helm der hulpe; dan steunt Hem Zijn rechterhand en Zijn heilige arm!

Met schitterenden dauw is Zijn hoofd bedekt; Zijne haarlokken met nachtelijke droppels.

Hij beroemt Zich op mij, want in mij schept Hij behagen; daarom is Hij mij tot een sierende kroon.

Zijn hoofd is als het zuiverste schitterende goud; op Zijn voorhoofd is Zijn heerlijke, heilige naam gegrift!

Tot hulde en eerbewijs, tot roemrijke verheerlijking vlecht Zijn volk [in zijn gebeden] Hem een krans!

Dan is Zijn hoofdhaar weer gelijk in jongere jaren, Zijn lokken golven ravenzwart!

De woning der gerechtigheid, het sieraad, waarop Hij roem droeg, — o moge Hij het tot Zijn hoogste vreugde maken!

Zijn uitverkoren volk zij een sieraad in Zijne hand, een koningsdiadeem, een luisterrijke tooi!

De beladenen, Hij droeg ze; met een kroon sierde Hij hen; omdat zij dierbaar waren in Zijne oogen, vereerde Hij hen.

Hij beroemt zich op mij en ik beroem mij op Hem; Hij is mij nabij, wanneer ik Hem aanroep!

Schitterend rood, in bloedrood gewaad, wanneer Hij den perskuip heeft getreden, als Hij van Edom terugkeert! [1])

Den knoop der Thefillien toonde Hij den bescheidene [Mozes]; voor wiens oog de verschijning Gods zichtbaar was.

Hij, die in Zijn volk behagen schept, zal bescheidenen sieren; opdat Hij, die in lofzangen troont, door hen verheerlijkt worde!

Gij, Wiens voornaamste woord „waarheid" is, die van den beginne af alle geslachten oproept, — richt Uwen blik op het volk, dat U zoekt!

Neem toch aan mijn talrijke gezangen; moge mijn jubelzang tot U naderen!

Mijn lofzang zij een kroon voor Uw hoofd, en mijn gebed worde aangenomen als reukwerk!

---

[1]) Vgl. Jes. 63,1, 2 en 3.

ע״ס א״ב

אֲסַפְּרָה כְּבוֹדֵךְ וְלֹא רְאִיתִיךְ · אֲרַמְּךְ אֲכַנְּךְ וְלֹא יְדַעְתִּיךְ :
בְּיַד נְבִיאֶיךְ בְּסוֹד עֲבָדֶיךְ · דִּמְיְתָ הָדַר כְּבוֹד הוֹדֶךְ :

גְּדֻלָּתְךְ וּגְבוּרָתֶךְ · כִּנּוּ לְתָקֵף פְּעֻלָּתֶךְ :
דְּמוּ אוֹתְךְ וְלֹא כְּפִי־שֶׁךְ · וַיְשַׁוּוּךְ לְפִי מַעֲשֶׂיךְ :

הַמְשִׁילוּךְ בְּרֹב חֶזְיוֹנוֹת · הִנֵּךְ אֶחָד בְּכָל דְּמְיוֹנוֹת :
וַיֶּחֱזוּ בְךְ זְקָנָה וּבַחֻרוּת · וּשְׂעַר רֹאשְׁךְ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת :

זְקָנָה בְיוֹם דִּין וּבַחֻרוּת בְּיוֹם קְרָב · כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב :
חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ · הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ :

טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא · וְקֻוְצוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה :
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי · וְהוּא יִהְיֶה לִי לַעֲטֶרֶת צְבִי :

כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ · וְחַק עַל מֻצַּח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ :
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה · אָמַתּוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה :

מַחֲלִפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת :
נָוֶה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ · יַעֲלֶה נָא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ :

סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת · וְצָנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת :
עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנָּדָם · מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כְּבָדָם :

פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו · וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו :
צַח וְאָדוֹם לְלִבּוּשׁוֹ אָדֹם · פּוּרָה בְּדָרְכּוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם :

קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֲרָאָה לָעָנוּ · תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו :
רוֹצֶה בְּעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר · יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר :

רֹאשׁ דְּבָרְךְ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ דּוֹר וָדוֹר · עִם דּוֹרֶשְׁךְ דְּרוֹשׁ
שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךְ · וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךְ :
תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךְ עֲטֶרֶת · וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטוֹרֶת :

Moge de zang eens armen in Uwe oogen even waardig zijn, als het lied, dat bij Uw offers gezongen wordt!

Mijn lofzang stijge op tot den Alverzorger, tot den Schepper, den Voortbrenger, den Rechtvaardige, den Machtige!

Voor mijn lofzang moogt Gij mij welwillend toeknikken; neem dien [lof] voor U aan, als kostbare specerijen!

Moge dan, wat ik zeg, U aangenaam zijn; want mijne ziel smacht naar U!

(*Sommigen zeggen hier*: Wie kan uitspreken des Eeuwigen macht; kan geheel verkondigen Zijn lof!?) *Men sluit de Arke, Kaddiesh Jathom. Vervolgens zegt men Psalm* 92, *Kaddiesh Jathom.*

Als slotgebed zegt men het volgende:

De Eeuwige, onze God, zij met ons, zooals Hij met onze voorouders was; moge Hij ons niet verlaten en ons niet prijsgeven! Zoodat Hij ons hart tot Zich neige, dat wij gaan in al Zijne wegen en inachtnemen Zijne geboden en wetten en rechten, die Hij onze voorouders geboden heeft! Zoo mogen dan deze mijne woorden, die ik vóór het aangezicht des Eeuwigen als smeeking heb uitgestort, dag en nacht den Eeuwige, onzen God, nabij zijn, om te oefenen het recht van Zijnen dienaar en het recht van Zijn volk Israël, elken dag het op dien dag benoodigde. Opdat alle volkeren der aarde weten, dat de Eeuwige God is, niemand anders! O, Eeuwige! leid mij door Uwe welwillendheid juist wegens hen, die mij beloeren; effen Uwen weg voor mij! Ik — in mijn eenvoud ga ik; bevrijd mij en wees mij genadig; want ik ben alleen en ongelukkig. Mijn voet staat thans in de wijde vlakte, in volksverzamelingen wil ik den Eeuwige prijzen! De Eeuwige behoedt mij, de Eeuwige is mijn schaduw, aan mijne rechterhand! Mijne hulp komt van den Eeuwige, den Maker van hemel en aarde. De Eeuwige behoede mijn uitgaan en mijn binnenkomen tot leven en tot vrede, van nu tot in eeuwigheid! Zie neder van Uwe heilige verblijfplaats, uit den hemel, en zegen Uw volk Israël en het land, dat Gij ons gegeven hebt, gelijk Gij onzen voorouders hebt toegezworen, een land, vloeiende van melk en honing! God der heerlijkheid! U wil ik wijden zang en loflied, ik wil U dienen dag en nacht. Geloofd zij de Eenige, die als éénig wordt erkend, die was, is en zijn zal! De Eeuwige, God, God van Israël, Koning aller koningen, de Heilige, geloofd zij Hij, — Hij is de levende God, de Koning, die leeft en bestaat immer en tot in alle eeuwigheid! Geloofd zij de naam Zijner koninklijke heerlijkheid immer en eeuwig! Op Uwe hulp hoop ik, Eeuwige!

Vóórdat men het bedehuis verlaat, zegt men zittende het volgende:

Doch rechtvaardigen danken Uwen naam, braven zullen zitten vóór Uw aangezicht!

תֵּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ · כְּשִׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ :
בְּרָכָתִי תַּעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר · מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר :
וּבִבְרָכָתִי תְּנַעֲנַע לִי רֹאשׁ · וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ :
יֵעָרֵב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ · כִּי נַפְשִׁי תַּעֲרוֹג אֵלֶיךָ : כוגרין הארון.

(יש אומרים: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְיָ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ :)

קדיש יתום. ואומרים **מזמור שיר ליום השבת**, קדיש יתום.

אחר כל התפלות יאמר זה :

יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אֲבֹתֵינוּ אַל יַעַזְבֵנוּ וְאַל
יִטְּשֵׁנוּ : לְהַטּוֹת לִבָּבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר
מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבֹתֵינוּ : וְיִהְיוּ דְּבָרַי אֵלֶּה
אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה
לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ :
לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד : יְיָ נְחֵנִי
בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ : וַאֲנִי בְּתָמִי אֵלֶךְ
פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי : רַגְלִי עָמְדָה בְּמִישׁוֹר בְּמַקְהֲלִים
אֲבָרֵךְ יְיָ : יְיָ שָׁמְרִי יְיָ צִלִּי עַל יַד יְמִינִי : עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ : יְיָ יִשְׁמָר צֵאתִי וּבוֹאִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד
עוֹלָם : הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ
אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ : אֵל הַכָּבוֹד אֶתֵּן לְךָ שִׁיר
וְרַהֲלֵל · וְאֶעֱבָר־לְךָ יוֹם וָלָיִל : בָּרוּךְ יָחִיד וּמְיֻחָד · הָיָה הֹוֶה
וְיִהְיֶה : יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ
בָּרוּךְ הוּא : הוּא אֱלֹהִים חַיִּים מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם לָעַד וּלְעוֹלְמֵי
עוֹלָמִים : בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד : לִישׁוּעָתְךָ
קִוִּיתִי יְיָ :

כשיוצא מבהכ"נ ישב מעט ויאמר :

אַה צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת פָּנֶיךָ :

Vervolgens, staande, met eene buiging vóór de heilige arke:

Al gaan ook alle volkeren ieder in den naam van zijnen God, — wij gaan in den naam van den Eeuwige, onzen God, immer en eeuwig! Mijne hulp komt van den Eeuwige, den Maker van hemel en aarde! De Eeuwige zal regeeren immer en eeuwig!

Daarna begeeft men zich naar de deur en zegt, onder eene herhaalde buiging vóór de heilige arke:

O Eeuwige! leid mij door Uwe welwillendheid juist wegens hen, die op mij loeren; effen Uwen weg voor mij!

Eindelijk bij het verlaten van de synagoge, de volgende drie verzen:

Gad, benden grijpen hem aan, doch hij valt hen aan in de verzenen! David was in al zijne wegen voorspoedig, en de Eeuwige was met hem. En Noach vond gunst in de oogen des Eeuwigen!

Psalm 67. Voor den zangmeester: op Negienoth [1]; een zangpsalm. God verleene ons gunst en zegene ons; Hij doe Zijn aangezicht lichten met ons; Séla! Opdat men op aarde Uwen weg leere kennen, onder alle natiën Uwe hulp. Dat U danken volkeren, o God; dat U danken de volkeren allen. Mogen natiën zich verheugen en jubelen, want Gij zult richten volkeren met billijkheid; en de natiën op aarde, — Gij leidt hen; Séla! Dat U dus danken volkeren, o God; dat U danken de volkeren allen! De aarde gaf reeds haar opbrengst; zoo moge ons zegenen God, onze God! Moge God ons zegenen, en mogen Hem vreezen alle uiteinden der aarde!

[1]) Eene bekende melodie; v. a. onder muziekbegeleiding.

ואח״כ יעמוד וישתחוה מול ארון הקודש ויאמר :

כִּי כָל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד : עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ : יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד :

ואח״כ ילך אל הפתח לאחוריו וישתחוה מול ארון הקודש ויאמר :

יְיָ נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ :

ואח״כ כשהולך יאמר אלו ג׳ פסוקים :

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב : וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָיו מַשְׂכִּיל וַיְיָ עִמּוֹ : וְנָחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְיָ :

סז לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר : אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה : לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ : יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם : יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה : יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם : אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ : יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ :

לברית מילה.

Die door de vreeze voor Hem worden gesterkt [1]), zal Hij met levensdauw drenken; die de door Hem uitgesproken wet in acht nemen, in de eeuwigheid hun gebied aanwijzen, — naar het bijbelwoord: „*Ware niet Mijn verbond bij dag en bij nacht!*" [2]) Met het heilig bondsteeken bezegeld bij hunne vorming [3]), werden de grondslagen der wereld onwankelbaar gevestigd: „*de wetten van hemel en aarde* [zou Ik anders niet hebben vastgesteld]." Ook door het bloed des verbonds worden de mijnen vrijgelaten, om niet te worden overgegeven, zoodat hunne gevangenen niet langer in de put, waarin geen water is, worden geworpen [4]), want: „*dit is het teeken des verbonds, dat Ik stel.*" [5]) Moge God, wanneer Hij de volkeren ieder naar zijn lot opschrijft, dit volk, dat door het verbond is geteekend, tellen om het te verheffen, zoodat *van ieder, die ten leven is opgeschreven, zal worden gezegd: heilig* [6]).

Toen Hij Zich herinnerde Zijn heilig woord aan hem [Abraham], die zijne geoefenden aanspoorde, zond Hij vooraf tot hem, om hem de blijde boodschap te brengen, Zijne dienaren, de door Hem gezegenden, Hij, God, *die het woord van Zijn dienaar en het plan Zijner engelen tot stand brengt.* [7]) Voorwaar, eerst gebood Hij hem de voorhuid te verwijderen, en toen bracht hij in reinheid voort den lieveling, den eenige, den reine, — „*Gord het zwaard aan tegen uw heup, gij held.*" [8]) En toen werd hij bedacht met den op het altaar gebondene [Izak] als de vrucht van zijn lijf; en op den achtsten dag legde hij hem het zegel aan en maakte hem tot bloedbruidegom door het bloed des verbonds, *en besneed Abraham zijnen zoon Izak.* [9]) Zijne rank [Jakob], wiens beeld gegrift is op den troon van den Almachtigen God [10]), werd besneden geboren en beminde [de geboden der Thora, talrijk als] de opeengepakte lokken [11]) — *en Jakob was een vroom man, zittend in de tenten* [12]) [der Thora]. — Toen nu de hinderaar [Bil'am] naar den top van den berg kwam om zijne spruiten te verwenschen, zag hij de in zand verborgenen [13]) en sprak: „hoe zou ik vloeken," — „*wie toch telt het stof*

---

*) Het hier volgende stuk bestaat uit drieregelige verzen, wier aanvangletters alphabetisch zijn, terwijl in het vierde vers en het laatste gedeelte de naamletters van den schrijver als acrostichon zijn ingevlochten. De twee eerste regels van elk vers bestaan uit *vijf* woorden, terwijl de derde regel door een bijbelvers wordt gevormd.

De schrijver is R. ELI'EZER BEN NATHAN (ראב"ן) uit Mainz, ± 4900 a. m. (1140 g. j), schrijver van צפנת פענח, een tijdgenoot van RASHIE's kleinzonen R. Samuel b. Meier (רשב"ם) en R. Jakob Tham. (LANDSHUT, עמודי העבודה pag. 20 vv.)

[1]) Volgens den Thalmoed (Sanhedrien 110*b*) wordt een kind door de besnijdenis het eeuwige leven deelachtig, zooals blijkt uit Ps. 88,16: *een volk, arm en bijna stervend van der jeugd af — van dat ik de vrees voor U,* Uwe geboden, *draag,* אפונה *ben ik gesterkt.* Aan dit laatste woord is hier de uitdrukking אפוני ontleend.

[2]) Jer. 33,25: *Ware niet Mijn verbond bij dag en bij nacht, dan zoude Ik*

ע"ס א"ב ובסוף חתום אליעזר ברבי נתן. *)

אֲפוּנִי אֵימָיו בְּטַל חַיִּים לְטַלָּלָה · שֹׁמְרֵי דַת אִמְרָתוֹ עוֹלָם
לַהֲגִבִּילָה · בְּאוֹמֶר אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלַיְלָה: בְּאוֹת
בְּרִית קֹדֶשׁ חֲתוּמִים בְּקֶרֶן · מְשֻׁתָּתִים מוֹסְדֵי תֵבֵל בְּלִי פֶּרֶן ·
חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ: גַּם בְּרִם בְּרִית מְשֻׁלָּחֵי מִלְּהַנָּתֵן · בְּבוֹר
אֵין־בּוֹ מַיִם אֲסִירֵיהֶם ו מִלְּתֵן · זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי
נוֹתֵן: אֶל יִסְפּוֹר בִּכְתוֹב עַמִּים ו מֵחֻבְלוֹ · עַם זוּ דָּשׁוּם
בְּרִית, לְעָלוֹ · כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים יֵאָמֵר־לוֹ קָדוֹשׁ:
דִּבַּר קָדְשׁוֹ בְּזָכַר לְזֶרַע חֲנִיכָיו · הִקְדִּים אֶצְלוֹ לְבַשְּׂרוֹ מִשְׁרָתָיו
וּמְבוֹרָכָיו · מֵקִים דִּבַּר עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו: הֲלֹא
לְפָנָיו צוּהוּ עָרְלָה לַעֲבוֹר · הוֹלִיד בְּטַהֲרָה יְדִיד וְיָחִיד וְנָבוֹר ·
חָגוֹר חַרְבְּךָ עַל יָרֵךְ גִּבּוֹר: וְאָז נִפְקַד בְּנֵעֲקָד פְּרִי בִטְנוֹ ·
וְלִשְׁמוֹנָה חִתְּמוֹ וּבְרַם בְּרִית חִתְּנוֹ · וַיְמַל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק
בְּנוֹ: זְמוֹרָתוֹ חֲקוּקָה בְּכֶם אֵל אֱלֹהִים · נוֹלַד מָהוּל וְחִבֵּב קְוֻצַּת
תַּלְתַּלִּים · וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים: חֲנִיטָיו בְּבָא שְׁטֵן שְׁפֵי
לָקוֹב · אָז רָאָה שְׁפוּנֵי־חוֹל וּפֵץ מָהֹ־אֶקוֹב · מִי מָנָה עֲפַר

---

de wetten van hemel en aarde niet hebben ingesteld, wat de Thalmoed (Nedariem 32*a*) op het *besnijdenisverbond* laat slaan.

3) בקרן, *bij de vorming*, eig.: *uitsnijding*, vgl. Job 33,6: מחצר קרצתי גם אני, *uit leem werd ook ik gesneden*. Voor den zin zie de vorige aanteekening.

4) Eene omwerking van het vers Zecharja 9,11. 5) Gen. 9,12.

6) Eene omzetting van Jes. 4,3. 7) Jes. 44,26.

8) Ps. 45,4. Het vers is hier natuurlijk in geheel oneigenlijken zin gebezigd, als doelende op de besnijdenis: richt uw zwaard op uwe heup, om u te besnijden (Jalkoet I,81). Dat ירך op de besnijdenis kan doelen, blijkt uit RASHIE Gen. 24,2 e. a. p.

9) Gen. 21,4. 10) Ber. Rab. 68, Choellien 91,*b*.

11) Het eerste versdeel van Hoogl. 5,11 wordt in Jalkoet t. p. toegepast op de Thora; onze dichter ontleent daarom ook zijn beeld voor de Thora aan dit vers. Misschien ligt in תלתלים ook eene toespeling op de bekende uitdrukking: תלי תלים של הלכות, geheele *groepen* van bepalingen.

12) Gen. 25,27. Midrash ziet nl. in de אהלים, hier genoemd, de leerscholen van Shem en 'Eber, waar Jakob zich langen tijd zou hebben opgehouden om met de oude overgeleverde leerstellingen aangaande God enz. bekend te worden.

13) De afgesneden voorhuiden der Israëlieten, die in zand waren gelegd en zijn gezichtsveld geheel vulden.

van Jakob." [1]) Ze te verbergen in zand is daarom een wel onderzochte en volkomen wet van Hem, die het zand tot grens stelde voor de zee, als een eeuwige wet; *Hij stelde het Jakob tot wet, Israël tot eeuwig verbond.* De bewoners van Noph [2]) deden het verbond van mijn teeken ophouden, tot de tijd hunner bedenking kwam, om uit te trekken en hen te bevrijden, [3]) „*alleen de stam Levie*" [4]) [stoorde zich aan dit bevel niet]; — Daarom zegende hem de man Gods met het verpletteren [zijner haters] [5]), en prees hem de profeet [6]) [en zegde hem toe], dat hij nimmer zou worden vergeten, [met de woorden]: „*Mijn verbond was met hem, het leven en de vrede.*" Hij [Mozes] had zijnen eerstgeborene niet besneden en werd daarom [door den doodsengel] opgeëischt in het nachtverblijf, hadde niet de ijverige, [door schoonheid en deugd] zich onderscheidende [Tsippora] een scherpen steen genomen *en afgesneden de voorhuid van haar zoon.* [7]) „Uit harden dienst heb Ik u bevrijd door de braafheid uwer volmaakte vaderen, toen uwe alruinen geur gaven en uwe wijngaarden bloeiden [8]) *en Ik bij u langs ging en u zag, wentelend in uwe beide bloedsoorten.* [9]) Uw leven heb Ik gespaard, toen Ik alle eerstgeborenen sloeg [10]); doordien Ik aan uwe deuren het teeken liet aanbrengen, zoudt gij in het leven blijven; *en Ik zeide tot u: „door uw bloed zult gij leven."* [11]) Als loon, voor de dienstbaarheid dienden de [gouden] spangen met de zilveren stippen [12]); ten einde hare [Israëls] vlerken in goudglans te meer schitterend te maken, werden *de vleugelen der duif met zilver bedekt.* [13]) De Allerhoogste heeft wegens het besnijdenis-verbond den zeetong drooggemaakt [14]), en deze zaken zijn in een duidelijk sprekend bijbelvers neergelegd: „[Dankt] *Hem, die de zee kliefde voor de besnedenen.*" [15]) Zij werden weerhouden en lieten, wegens de moeilijkheden der reis, na, zich te besnijden, terwijl zij in de woestenij op weg gingen, *geheel het volk, dat in de woestijn tijdens de reis was geboren.* [16]) Toen echter [Mozes'] dienaar Jehoshoea' en het volk

---

[1]) Num. 23,10, waarbij עפר ook opgevat wordt als zinspeling op het zand, waarin de voorhuiden waren gelegd. Zie Jalkoet, Numeri N°. 766; Pirké R. Eli'ezer, 29.

[2]) Noph, een der voornaamste steden van Egypte, waarsch. Memphis.

[3]) Naar aanleiding van Ez. 16,6 verhaalt Midrash, dat vóór den uittocht uit Egypte de Israëlieten zich besneden; vgl. Jos. 5,5.

[4]) Num. 1,49. Vgl. Shemoth Rabba, 19.

[5]) Op de aangehaalde plaats brengt Midrash de woorden door Mozes, den „man Gods" (Ps. 90,1) tot Levie gesproken, Deut. 33,8—11, in verband met Levie's handhaving der besnijdenis. „*Omdat zij Uwe woorden inachtnamen en Uw verbond beschermden, ... verpletter de lendenen van hen, die tegen hem opstaan enz.*

[6]) Malachie, op de straks aan te halen plaats, Malachie 2,5.

[7]) Ex. 4,24 en 25, naar ééne opvatting in Midrash. משתה, wordt Tsippora genoemd, naar de opvatting, die in de woorden אשה כושית (Num. 12,1) eene toespeling op hare bijzondere schoonheid en deugdzaamheid ziet.

יַעֲקֹב : טָמוּן בְּחוֹל חוֹק נִדְרָשׁ וּמְשֻׁלָּם · חוֹל גְּבוּל ו לַיָּם
שָׁם חָק־עוֹלָם · וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם :
יוֹשְׁבֵי נוֹף חֲדָלוּ בְּרִית תָּוִי · עַד זְמַן פִּקְדָּתָם לָצֵאת לְהָרְוִי ·
אַךְ אֶת מַטֵּה לֵוִי : כַּאֲשֶׁר אִישׁ הָאֱלֹהִים בֵּרַכוֹ לַהֲלוֹם · וְנָבִיא
קִלְסוֹ לְבַל לֵעָלֵם לְעֵילוֹם · בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם :
לֹא מָל בְּכוֹרוֹ וְנִתְבַּקֵּשׁ בְּמִלּוֹנָה · לוּלֵי לָקְחָה צֹר זְרִיזָה וּמָשְׁנָה ·
וַתִּכְרֹת אֶת עָרְלַת בְּנָהּ : מִפֶּרֶךְ הִרְרֵיתִיךְ בְּכוּשֶׁר הַוָּרִיךְ
תְּמִימֵיךְ · כְּנָתְנוּ רֵיחַ דּוֹדָאֵיךְ וְסִמְּדוּ כְּרָמֵיךְ · וָאֶעֱבוֹר עָלַיִךְ
וָאֵרֶאךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ : נַפְשֵׁךְ הֶחֱיֵיתִי כָּל בְּכוֹר בְּמִחְיִי ·
בְּתוֹתִי עַל פִּתָּחַיִךְ תָּיו תְּחִיִי · וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי : שִׁבֵּר
שִׁעְבּוּד תּוֹרִים וּנְקֵדוֹת הַכֶּסֶף · בְּגִין אֲבְרוֹתֵיהָ חֲרוּצֵי יְרַקְרַק
לְהוֹסֵף · כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף : עֶלְיוֹן בִּבְרִית לְשׁוֹן יָם
חֲחֻרִים · וּמִקְרָא מָלֵא הֵן הֵן הַדְּבָרִים · לְגוֹזֵר יַם סוּף לְגֻזָרִים :
פַּסּוּ וְחָדְלוּ מִפְּנֵי טוֹרַח הַדֶּרֶךְ · מְלָמֹל הוֹלְכֵי יְשִׁימוֹן עֲלֵי
דֶרֶךְ · כָּל הָעָם הַיִּלְדִים בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ : צָלְחוּ יַרְדֵּן מִשְׁרֶת

---

8) Vgl. Hoogl. 2,13, hetgeen door Midrash in verband gebracht wordt met Israëls deugdzaamheid bij den uittocht uit Egypte.

9) Ez. 16,6; het meervoud בדמיך wordt verklaard te doelen op het bloed van het paaschoffer en dat der besnijdenis, met welke beide heilige handelingen Israël bij de bevrijding zich bezig hield.

10) במחיי, van het Chaldeeuwsche מחא, slaan, vgl. in het bekende smeekgebed voor de boetedagen: מָחֵי וּמַפֵּי.

11) Ez. 16,6. Vgl. aant. 9.

12) Vgl. Hoogl. 1,11, waar Midrash deze beide uitdrukkingen in verband brengt met den rijkdom uit Egypte meegenomen, en den buit, aan de zee behaald; ook Ez. 16,7 doelt volgens Midrash t. a. p. met de woorden בעדי עדיים op die beide bronnen van rijkdom.

13) Jalkoet, Psalmen, n⁰. 795, wordt het vers Ps. 68,14 eveneens in verband gebracht met de bovengenoemde schatten en vertaald: „In Egypte *werden de vleugelen der duif* [Israël] *met zilver bedekt, doch* aan de zee *hare vlerken met schitterglans van gedegen goud.*"

14) De uitdrukking is ontleend aan Jes. 11,15; het denkbeeld aan Mechiltha Ex. 14,15, waar o. a. gezegd wordt, dat het klieven van de Schelfzee ter belooning van de besnijdenis zou hebben plaats gehad. Zie ook Jalkoet, t. p. I n⁰. 233.

15) Ps. 136,13; vgl. de aangeh. plaatsen. לגזרים is dan = לכרותים.

16) Jos. 5,5.

Gods den Jordaan waren doorgetrokken, gebood Hij te maken steenen messen, en toen hij daaraan voldeed [luidde het bevel:] *„en besnijd wederom de kinderen Israëls."* [1]) Toen de vorst des volks [David] ontkleed in het bad ging, sprak hij: „thans zijn de [Tsietsieth-] snoeren er niet en is mijn hoofd niet met [Thephillien-] kroon versierd, — *„wees mij daarom genadig, o Eeuwige, want ik versmacht."* [2]) Hij verzadigde U met talrijke liederen en lofzangen, om U te verheffen, en zeide vóór U, met betrekking tot het zegel van Uw verbond: *„Ik verheug mij over Uwe uitspraak."* [3]) Toen hij zag, dat door het achtste [gebod] de spin [Edom] zou worden weggesnoeid, verkondigde hij het geheele menschdom de grootheid van uw lof, zeggende: *„voor den zangmeester .... op het achtste [gebod], zeggende"*. [4]) De Thishbiet, [Elijahoe], was een ijveraar, zooals hij voor God sprak: „Ik heb geijverd voor U, Helper en Verlosser! *want de kinderen Israëls hebben Uw verbond verlaten"* [5]). Voorwaar, daarom maakt men twee zetels gereed, één voor hem, en één voor den sluiter des verbonds [6]), dat deze kan zitten en zal verschijnen *in bijzijn van het getuigenis, ter inachtneming, tot teeken.* [7]) Om hem [den besnedene] te genezen, daartoe blijft de zetel staan; [8]) de Schrift duidt het aan: „om op den derden dag u te doen opstaan en tot nieuw leven op te wekken" [9]) — want: *„zie, Ik zend u* [den profeet Elijahoe]!" [10]) Laat hij spoedig komen om zijn pand in te lossen, om het niet langer in te houden; de Waw van zijn naam is tot pand gegeven als getuigenis bij Jakob, — *„en Ik zal gedenken Mijn verbond met Jakob."* [11]) „Mijn uitverkoren volk, dat van Mijne tafel is verwijderd, zal Ik in barmhartigheid gedenken wegens de verdiensten van het verbond, dat door hen als wet wordt gehandhaafd, — *en ook Mijn verbond met Izak.* [11]) Den verstrooiden in de vier [windstreken], hun, die eens door Mij zijn verworven voor een Léthech en een Kor [12]), zal Ik een sein toefluiten en Ik zal ze verzamelen om hen nimmer weêr te verkoopen, — *en ook Mijn verbond met Abraham zal Ik gedenken.* [11]) Besnijdenisbond, Shabbath en Thora zijn [heden] als tweelingen

---

[1]) Jos. 5,2.

[2]) Ps. 6,3. Vgl. voor den inhoud der drie over David sprekende strophen: Menachoth 43*b*.

[3]) Ps. 119,162.

[4]) Vgl. Menachoth t. p. In Jalkoet, Ps. 6,1, N°. 633 komt eene opvatting van על השמינית voor, zooals ik die in de vertaling gegeven heb: de besnijdenis als het achtste gebod, door God aan menschen gegeven, nl. de zeven Noachidische plichten, en het gebod der besnijding aan Abraham. Zoo doelt dus ook onze strophe op de besnijdenis. שמנית, Spr. 30,28, is eene spin. Het vers wordt door Midrash op Edom betrokken. B. R. 66, einde; Jalkoet I,115; II,964.

[5]) I Kon. 19,10. Zie Pirké R. Eli'ezer, 29 einde; vgl. Jalkoet II,15 en II,217 einde, waar dezelfde Midrash abrupt voorkomt.

[6]) בעל ברית. Hieronder worden verstaan de *„vader van het* te besnijden *kind"* (אבי הבן), hij, die de besnijdenis verricht, (מוהל) en hij, die tijdens

וְעַם אֵל · צִוָּה לַעֲשׂוֹת חַרְבוֹת צוּרִים בְּהֵאָל · וְשׁוּב מוֹל
אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : קְצִין עָם כְּנִכְנָם לַמֶּרְחָץ מְשֻׁלָּל · פֶּן אֵין
פָּתִיל וְלֹא רֹאשִׁי מָכְלָל · חָנֵּנִי יְיָ כִּי אֻמְלָל : רִוַּח רֹב שִׁירוֹת
וְתִשְׁבָּחוֹת לְעַלּוֹתֶךָ · וְאָמַר לְךָ עֲלֵי חֲתִימַת בְּרִיתֶךָ · שָׁשׂ
אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ : שָׂר כִּי שְׁמִינִית שְׁמָמִית לְזִמּוֹר · וְהַשְׁמִיעַ
לַכֹּל תְּהִלָּתֶךָ לֵאמֹר · לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר : תִּשְׁבִּי
קַנָּא בְּפֶן לִפְנֵי הָאֵל · קַנֹּא קִנֵּאתִי לְךָ מוֹשִׁיעַ וְגֹאֵל · כִּי עָזְבוּ
בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : אָכֵן בְּכֵן עֹשִׂים שְׁתֵּי כְסָאוֹת · לוֹ וּלְבַעַל
הַבְּרִית לֵישֵׁב וְלָרָאוֹת · לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת :
לְרַפְאתוֹ שְׁלֹשָׁה כְּפֹא מְתָקָן לָכֵן · רָמַז בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
לַהֲקִימְכֶם וּלְהַחֲיוֹתְכֶם · כִּי הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם : יְהִישׁ יָבֹא
לְגֹאֵל עֲבוּטוֹ מִלַּעֲבוֹב · וָיו עֲבוּט עֲבוּטָה לְעֵדוּת בְּיַעֲקֹב · וְזָכַרְתִּי
אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב : עַמִּי בְּחִירִי מֵעַל שִׁלְחָנִי נִרְחָק · אֲרַחֵם
וְאֶזְכּוֹר בִּזְכוּת בְּרִית חוֹחָק · וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק : זְרוֹעַ
לְאַרְבַּע כְּרוּיֵי בְלֶהָךְ וָכוֹר · אֶשְׁרוֹק וַאֲקַבְּצֵן עוֹד לְבַל לִמְכּוֹר ·
וְאַף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר : בְּרִית שַׁבָּת וְתוֹרָה חֻבְּרוּ

---

de handeling het kind op zijn schoot houdt (סנדק, gevader, peet). Hier is laatstgenoemde bedoeld.

7) Num. 17,25.

8) Ik heb dit gebruik, om den כסא של אליהו drie dagen te laten staan, nergens kunnen terugvinden, noch in Midrash, noch in de decisoren, die allen wél melding maken van den כסא של אליהו met vermelding van den oorsprong der zaak.

9) Vgl. Hoshéa' 6,2.

10) Mal-achie 3,23.

11) Lev. 26,42. Daar staat nl. יעקוב, met een Waw geschreven, wat RASHIE aanleiding geeft tot de opmerking, dat deze volledige schrijfwijze van Jakob's naam vijfmaal voorkomt, evenals de onvolledige schrijfwijze van den naam Elia*hoe*, waarvoor op vijf plaatsen Elia staat. De Waw zou dan als het ware aan Elia ontnomen en aan Jakob toegevoegd zijn, als waarborg dat Elia, de bondsengel, tevens de voorlooper van den toekomstigen verlosser (Malachie 3,23), Israël zal bevrijden om die letter weer bij zijn naam gevoegd te zien. Reeds BERLINER zegt de bron van deze aanteekening van RASHIE niet te hebben kunnen vinden.

12) Hoshéa' 3,2. Israël is door God als Zijn eigendom verworven door een Léthech, d. z. 15 Sea, en een Kor, dat is dertig Sea. Vgl. Jalkoet t. p. II,519.

vereenigd; om hunnentwille werden gegrondvest de „voetbank" [Gods] [1]) en de hemellichten en de hooge hemelen, — *in den beginne schiep God* [2]). Bij de vervulling van deze drie zult gij, Mijne beladenen, verlost worden, zoo gij in achtneemt, wat Ik u heb toevertrouwd, Mijne geboden, Mijne wetten en Mijne leeringen, doch vooral — *die Mijne Shabbathen zullen in acht nemen.* [3]) Plaats en naam zal Ik u dan geven in Mijn huis; met het goede, dat [voor de braven] is weggelegd, zal Ik u verzadigen, gij Mijn volk en Mijn erfdeel! *die verkiezen, waarin Ik behagen schep, en vasthouden aan Mijn verbond.*" [3]) Gij, die in genot den rustdag viert, den Shabbath in achtneemt, gij, Zijne besnedenen, erkent de macht Gods naar Zijne groote daden, *verheft den Eeuwige, onzen God, en werpt u neder voor den bank Zijner voeten,* [4]) van Hem, den Heilige!

אופן

[De engelen] Die omgord zijn met schrik, en geschapen tot vrees, — machtig in kracht, te verheffen Zijn troon, — de schrikwekkenden ... sidderen en dienen met vrees, — bezingen hun Koning in heerlijken lof!

Ook Zijn volk, eens genomen in heilig verbond,
Looft Hem, die herdenkt den Besnijdenisbond!

Den geprezen Beheerscher, wie zou Hem niet roemen? Wie niet den lofwaardigen Koning verheffen? Den heiligen Koning te prijzen, te huldigen, — hoog heerlijk te roemen Zijn lof te vermelden....!

En Zijn volk in den avond- en morgenstond,
Roemt d'eenheid van Hem, die gedenkt het Verbond!

De dienaren Gods staan daar krachtig en hoog; die glanzende wezens, zij stijgen en rijzen; zij roemen en loven zoo luide, zoo gaarne; zij nemen de harp, begeleidend het lied!

En Zijn volk, — als de dauw, is gering ook de rest [5]), —
Zij roemen den Heer, die gedenkt het Verbond!

De machtige wachters door Shechiena gewekt [6]), zij vlechten er kronen voor God in Zijn woning; den Hoogste bezingend met juichenden roep, volbrengen z'in hoogste getrouwheid hun taak!

En de natie, de dochter van 'Ibrieschen grond,
Verheerlijkt den Heer, die gedenkt het Verbond!

In gezang en begroeting, in loflied en dank, barsten los vonkenschietende Chashmalliem luid! De Vlammen omhoog staan rondom als een krans, — zich beijv'rend en naarstig Zijn grootheid te roemen!

En het volk, eens zoo schoon, doch zoo zwart nu van kleur [7]),
Het looft toch zijn God, die gedenkt het Verbond!

---

[1]) De aarde, vgl. Jes. 66,1.
[2]) Gen. 1,1. Bij de Schepping had God nl. hoofdzakelijk o. a. Thora en Shabbath op het oog (Pirké R. Eli'ezer 3); wat de besnijdenis betreft, zie onze aant. op de 1ste strophe. [3]) Jes. 56,4,5. [4]) Ps. 99,5.

לְהַתְאִים · בְּגִינָם נוֹסְדוּ הֲדוֹם וְגֵיהִים וּגְבוֹהִים · בְּרֵאשִׁית בָּרָא
אֱלֹהִים : בְּקִיּוּם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה תִּגָּאֲלוּ עֲמוּסָי · שִׁמְרֵי מִשְׁמַרְתִּי
מִצְוֹתַי חֻקֹּתַי וְתוֹרָתָי · אַךְ אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתֹתָי : יָד וָשֵׁם
אֶתֵּן לָכֶם בְּבֵיתִי · טוֹב הַצָּפוּן אַשְׁפִּיעֲכֶם עַמִּי וְנַחֲלָתִי · בָּחֳרוּ
בַּאֲשֶׁר חָפַצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי : נְפוּשֵׁי עָוֹנֵג וְשֹׁמְרֵי שַׁבָּת
מְהוֹלָיו · תְּנוּ עוֹז לֵאלֹהִים כְּגוֹדֶל מִפְעָלָיו · רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדוֹם רַגְלָיו · קָדוֹשׁ : הכל יודוך

אופן שם המחבר אליעזר מרובע בראשי החרוזים.

אָזְרֵי אֵימָה בְּרוּאֵי יְרָאָה · אַמִּיצֵי כֹחַ כַּסְאוֹ לְנַשְּׂאָה · אֵימִים
רוֹעֲדִים וְעוֹבְדִים בְּיִרְאָה · אֹמְרִים לְמַלְכָּם תְּהִלָּה נָאָה :
וְעַמּוֹ בְּרוּתֵי בְּרִית · מְהַלְלִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית :
לְמֶלֶךְ הַמְהֻלָּל מִי לֹא יְהַדֵּר · לְמֶלֶךְ הַמְשֻׁבָּח מִי לֹא יְאַדֵּר ·
לְמֶלֶךְ הַקָּדוֹשׁ לַעֲלוֹת וּלְהַדֵּר · לְסַלְסֵל וּלְפָאֵר שְׁבָחוֹ לְסַדֵּר :
וְעַמּוֹ עַרְבִית וְשַׁחֲרִית · מְיַחֲדִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית :
יִתְגַּבְּרוּ יִתְגַּבְּהוּ מִשְׁרַתֵי עֶלְיוֹן · יִתְנַשְּׂאוּ יִתְעַלּוּ בַּעֲלֵי זְהִיוֹן ·
יְפָאֲרוּ יְבָאֲרוּ לְהַלְלוֹ בִּצְבִיוֹן · יִשְׂאוּ כְנוֹר עֲלֵי הַגָּיוֹן :
וְעַמּוֹ כְּטַל שְׁאֵרִית · מְפָאֲרִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית :
עֵירֵי גְבוּרָה מִפַּעֲמֵי שְׁכִינָה · עוֹטְרֵי כְתָרִים לֵאלֹהֵי מְעוֹנָה · עֶלְיוֹן
מְרַנְּנִים בְּגִילָה וְרִנָּה · עֹשִׂים מִלַּאכְתָּם בְּאוֹמֶן אֱמוּנָה :
וְאוֹם בַּת עִבְרִית · מְהֻדֶּרֶת לְזוֹכֵר הַבְּרִית :
זְמָרָה וּבְרָכָה הוֹדָאָה וְהַלֵּל · זַכֵּי חַשְׁמַלִּים פּוֹצְחִים לְמַלֵּל ·
זְהֲרֵי מַעֲלָה מַכְתִּירִים לְכַלֵּל · זְהִירִים זְרִיזִים גָּדְלוֹ לְסַלֵּל :
וְאוֹם נָאוָה שְׁחַרְחוֹרִית · מְשֻׁבָּחִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית :

---

5) Miecha 5,6. 6) Vgl. Recht. 13,25. *Shechieña* is de Majesteit Gods.
7) Hoogl. 1,5. Midrash verklaart dit vers, als te spreken van Israël, dat dan spreekt: „*wel ben ik thans zwart*, in rouw gedompeld en door God verlaten, *maar toch schoon*, door de trouwe vervulling mijner plichten kan ik mijn Heer tot mij doen terugkeeren en in ouden glans hersteld worden."

De wagen van God, het zijn duizend myriaden, — zij dond'ren het „heilig" drievoud in twee legers; zij peinzen: „geloofd zij" steeds zonder verpoozen; zij schudden, doen wankelen drempel en post!

En de natie, bezegeld met heiligen bond,
Zij looft steeds den Heer, die gedenkt het Verbond!

זולת.

Drie malen heb Ik een bondsteeken gegeven tot genezing der wereld: door het plaatsen van den boog in de wolken „om te gedenken het eeuwig verbond," — de besnijding, — en den rustdag heb Ik in hun gebied gegeven; *tusschen Mij en de kinderen Israëls is hij een teeken voor eeuwig.* [1]) Mijne lievelingen zijn daarmede gesierd, Mijne uitverkorenen, Mijne beproefden, die geteekend en gewaarmerkt zijn, om gered te worden van de kolen Mijner verbranding [2]); en al wie hen ziet, zal erkennen, dat zij volmaakt zijn vóór Mij; *dat zij vormen een kroost, dat de Eeuwige gezegend heeft.* [3]) Vijf maal werden snijwerktuigen aangewezen voor het verbond aan het lichaam, bij het besnijden der twee voorouders [Abraham en Izak], dat zijn de stamvaders [4]); de reine [Tsippora] deed het ten derden male en [Jehoshoea',] de zoon van Noen hief er twee op, *en Jehoshoea' maakte zich zwaarden van gescherpten steen*". [5]) Toen werden steenen tot zwaarden veranderd [6]), om daarmede te besnijden, gelijk zij met een scherpen steen hadden besneden gisteren en eergisteren [7]); daarom heeft [Mozes'] dienaar hen gesteund met een voorschrift om te besnijden: „*Maak u zwaarden van scherpen steen en besnijd wederom*". [8]) Toen de heerlijke zanger [David] den kampvechter [Goliath] neervelde [met een steen], kwamen zij alle vijf voor den dag en werden tot één om hem te helpen [9]) en het ijzer trok zich uit zich zelve terug, toen het aan zijne [Goliath's] wijze van doen dacht en *zoo drong de steen in zijn hoofd.* [10]) De bezigheid voor de besnijdenis doet [de wetten omtrent] de Shabbathrust wijken, het verrichten der handeling zelve, het losscheuren en ombuigen der onderhuid, het uitzuigen en afwasschen der wond, de komijn en pleisters voor het verband; en voor elken noodzakelijken arbeid, dien men den vorigen dag [vóór den ingang van den Shabbath] niet had kunnen doen [is het geoorloofd] *te naderen tot den arbeid om hem te verrichten* [11]) In de oudheid hebt Gij U Uwe gemeente tot eigendom gemaakt van tusschen de „ezels", [12])

---

*) De Schrijver van dit stuk is R. ELJAKIEM of ELJAKOEM, waarsch. b. Meschoellam. (Zie LANDSHÜT s. n.)

[1]) Ex. 31,17.

[2]) De vlammen van het Géhinnom; zie 'Eroebien 19*a*; Abraham zit aan den ingang van Géhinnom en staat niet toe, dat een besnedene het betrede. De besnijdenis is dus een teeken, waarop hem, die het draagt, de toegang tot Géhinnom ontzegd wordt. [3]) Jes. 61,9.

קו״ח רֶכֶב אֱלֹהִים אַלְפֵי רִבּוֹתָיִם · רוֹגְשִׁים שְׁלוּשׁ קְדוֹשׁ בְּמַחֲנוֹתָיִם ·
רוֹחֲשִׁים בָּרוּךְ בְּלִי עֲצַלְתָּיִם · רוֹעֲשִׁים וּמְנִיעִים סִפֵּי אֲמוֹתָיִם :
וְאוֹם חֲתוּמָה בִּבְרִית · מְבָרֶכֶת לְזוֹכֵר הַבְּרִית : והחיות

זולת ע״ס א״ב ובסוף חתום אליקים. *)

אוֹת בְּרִית שְׁלַשְׁתִּי לְמַרְפֵּא עוֹלָם · בַּעֲנִינַת קֶשֶׁת לְזִכּוֹר
בְּרִית עוֹלָם · גְּזֵרָה וְיוֹם נוֹפֵשׁ נָתַתִּי בִּגְבוּלָם · בֵּינִי
וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם : דּוֹדֵי בָם ו מְעָטִּרִים בַּחוּרֵי
בְחוּנִי · הַמְסָמָנִים וּמְאֻתָּתִים לְהִנָּצֵל מֵרִשְׁפֵי כְוִיוֹנִי · וְכָל
רוֹאֵיהֶם יַכִּירוּם ו מוּתָמִים לְפָנָי · כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ : זְמַנּוּ
צוּרִים חֲמִשָּׁה לִבְרִית בְּשָׂרִים · חֻצַּב אָבוֹת שְׁנַיִם הֲמָה הַיּוֹצְרִים ·
טְהוֹרָה שִׁלְשָׁה וּבֶן־נוּן שְׁתַּיִם הֵרִים · וַיַּעַשׂ לוֹ יְהוֹשֻׁעַ
חַרְבוֹת צוּרִים : יוּסְכּוּ צָרִים לַחֲרָבוֹת בָּמוֹ לְהָמוֹל · כַּאֲשֶׁר
מָלוּ בְּצֹר שִׁלְשׁוֹם וּתְמוֹל · לָכֵן סְמָכָם בְּצִוּוּי מִשְׁרַת לָמוֹל ·
עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צָרִים וְשׁוּב מֹל : מֵטִיב לְנַגֵּן אִישׁ הַבִּינִים
בְּפַלְחוֹ · נִזְדַּמְנוּ חֲמֻשָּׁתָן וְנַעֲשׂוּ אַחַת לְצַלְחוֹ · סִלֵּק הַבַּרְזֶל
עַצְמוֹ בְּזָכָר אָרְחוֹ · וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ : עֶסֶק מִילָה שַׁבָּת
דּוֹחֶה עֲשִׂיָתָהּ · פְּרִיעָתָהּ וּמְצִיצָתָהּ רְחִיצָתָהּ כַּמּוּן וְאִסְפְּלָנִיתָהּ ·
צוּרֵךְ מְלָאכָה שֶׁאִי־אֶפְשָׁר מִבָּעֵרֶב לַעֲשׂוֹתָהּ · לְקָרְבָּה אֶל
הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ : קָנִיתָ קֶדֶם נַחֲלָתֵךְ מִבֵּין חֲמוֹרִים ·

---

4) I Kron. 4,23.

5) Jos. 5,3. Uit den meervoudvorm wordt afgeleid, dat Jehoshoea' tweemaal dit zwaard gebruikte, nl. vóór den uittocht uit Egypte en na de komst in Kena'an (Bamidbar Rabba, 11).

6) Zij gebruikten toen geen mes, maar een scherpen steen.

7) D. w. z. vroeger.

8) Jos. 5,2. Uit het woord: *zwaarden* schijnt de dichter de bepaling af te leiden, dat voor de besnijdenis bij voorkeur ijzer gebruikt moet worden. (Vgl. MAIM. (כוש״ע י״ד רס״ה, ב׳; הל׳ מילה פ״ב הל׳ א׳).

9) Zie Jalkoet, I Samuel 17,40, N°. 127. De vijf steenen, die David noodig had, vereenigden zich vanzelve tot één.

10) I Sam. 17,49.

11) Ex. 36,2. 12) De Egyptenaren, vgl. Ez. 23,20.

toen Gij zaagt, hoe zij [Israël] in gemengd bloed [1]) wentelden, toen Gij de eerstgeborenen sloegt; Almachtige bevrijd ons en onze vijanden zult Gij in stukken snijden, dan *zullen als op de tijding omtrent Egypte, de verdrukkers beven.* [2]) God moge in Zijne genade opstaan om Zijn woord te vervullen; moge ons spoedig in erbarming aannemen en ons ten tweeden male redden van de lasten [der ballingschap]; als in de dagen der oudheid moge Hij ons weder wonderen doen aanschouwen, Hij, *onze Verlosser, Heilige is Zijn naam, de Eeuwige Tsebaoth.*

יוצר לשבת וראש חדש.

Onze God is in waarheid God, en Zijne leer in waarheid betrouwbaar, „Voorwaar, ook Zijne eerste woorden zijn waarheid! [3]) en het einde ervan wijst op de waarheid [der eerste woorden;]" Hij vestigt de grondslagen der wereld op recht, vrede en waarheid [4]). — Vóór de vroegste oudheid overdacht Hij den raad der ware wijsheid [5]), die op Zijn uitgestrekten arm was geschreven, — want een gouden plaat was nog niet geschapen, noch ook een huid van vee of wild. — Hij rolde duisternis en donker weg voor het doorbreken van het licht; toen Hij echter zag, dat het verheven was boven elken glans en licht, borg Hij het als een schat weg voor hen, die zich bezighouden met de Heilige Leer, die lichtend is. [6]) „Hemel en aarde" [7]) gebood Hij, als een koning zijn dienaren — en zij werden tegelijk geschapen, volgens de beslissing, gegeven door den voornamen geleerde en zijne leerlingen, als bewijs daarvoor aanhalend het bijbelvers: *„Ik roep hun toe — en tegelijk bestaan zij".* [8]) — Toen nu tot in het oneindige

---

[1]) Van paaschoffer en besnijdenis. De uitdrukking דם תבוסה beteekent een mengsel van bloed, voor en na den dood aan een verslagene ontvloeid, en wordt door MAIMONIDES Mishna-commentaar Aholoth 2,1 afgeleid van מתבוססת, Ez. 16,6.

[2]) Vgl. Jes. 23,5. צר, eig. Tyrus, wordt op talrijke plaatsen door Midrash als het beeld van de verdrukkers in de tegenwoordige ballingschap opgevat.

*) Het stuk draagt de naamteekening R. BENJAMIN, volgens HEIDENHEIM R. Benjamin ben Zérach, vooral wegens het mystiek karakter van het stuk. Deze R. B. b. Z., met den bijnaam בעל שם, leefde volgens ZUNZ in RASHIE's tijd ± 4820 (1060). LANDSHÜT, pag. 52, noemt 10 stukken met zijn vollen naam geteekend en s. n. R. Benjamin drie anderen, die aan hem worden toegeschreven.

[3]) Ps. 119,160, waar RASHIE die woorden den volkeren in den mond legt, die bij de 1ste groep der tien geboden de opmerking maakten, dat zij allen op God betrekking hadden, maar door de latere geboden: „gij zult niet moorden" enz. ook tot erkenning van de waarheid der vroegeren werden gebracht. [4]) Aboth I,18.

[5]) De Thora, die, naar Midrash Konén, ook gedeeltelijk in Jalkoet,

רְאוֹתֶךָ תְּבוּסַת דָּם בְּהַכּוֹתֶךָ בְּכוֹרִים · שַׁדַּי תְּפַדֵּנוּ וְאִבֵּינוּ
תְּפַסֵּג ו גְּזָרִים · כַּאֲשֶׁר שָׁמַע לְמִצְרַיִם יָחִילוּ צָרִים :
אֵל *נָקוֹם בְּחַסְדּוֹ נִיבוֹ שִׁנִּית לְמַלֹּאת · יָחִישׁ לְרַחֲמֵנוּ לְמַלְּטֵנוּ
מִתְּלָאוֹת · כִּימֵי קֶדֶם יַרְאֵנוּ נִפְלָאוֹת · גּוֹאֲלֵנוּ קָדוֹשׁ ו שְׁמוֹ
יְיָ צְבָאוֹת : עזרת

יוצר לשבת וראש חדש

ע"ס א"ב ובסוף שם המחבר בגימן. *)

אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים אֱמֶת · וְתוֹרָתוֹ אֱמוּנַת אֱמֶת · אָמְנָם רֹאשׁ
דְּבָרוֹ אֱמֶת · וְסוֹפוֹ מוֹכִיחַ עַל הָאֱמֶת · וּמַעֲמִיד
יְסוֹד הָעוֹלָם עַל הַדִּין וְעַל הַשָּׁלוֹם וְעַל הָאֱמֶת : בֶּן מַקְדְּמֵי
קֶדֶם עַל עֲצַת תּוּשִׁיָּה · הֱהֵיתָה כְּתוּבָה בִּזְרוֹעוֹ הַנְּטוּיָה · כִּי
לֹא נִבְרֵאת טֶם זָהֵב וְלֹא עוֹר בְּהֵמָה וְחַיָּה : גָּלַל אוֹפֶל
וְחוֹשֶׁךְ מִפְּנֵי פְּקִיעַת הָאוֹר · כְּשֵׁר כִּי נִתְעַלָּה עַל כָּל גִּיחַ
וּמָאוֹר · גָּנְזוּ וְהֶאֱסִימוּ לְעוֹסְקִים בְּתוֹרַת אוֹר : דּוֹק וְחֶלֶד צָוָה
כְּמֶלֶךְ עַל עֲבָדָיו · וְנִבְרְאוּ בְּבַת אַחַת כְּהַכְרִיעַ נָשִׂיא וְתַלְמִידָיו ·
וְרָאֲיָה לַדָּבָר קוֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעֲמִדוּ יַחְדָּו : הִתְרַחֲבוּ לְאֵין

Spr. 8,22 vv. aangehaald, vóór de schepping bestond, geschreven niet op metaal, noch op leder, daar dat nog niet bestond, maar in vuurletters a. h. w. op Gods arm. Zij werd vóór de Schepping door God geraadpleegd en haar raad opgevolgd.

6) Vgl. Chagiega 12*a*, Ber. Rabb. 12.

7) דוק וחלד, *hemel* en *aarde*. דוק voor *hemel* met het oog op Jes. 40,22, חלד voor aarde, vgl. Ps. 49,2.

8) Chagiega t. a. p. en B. R. 1, komt een verschil van meening voor tusschen de scholen van Shammai en Hillel, of de hemel dan wel de aarde het eerst geschapen is. Eindelijk verklaart R. Shim'on b. Jochäi de beide meeningen niet te begrijpen, daar beiden tegelijk geschapen zijn, als een schaal met zijn deksel, die te samen vereenigd gebakken, eerst later van elkander afgesneden worden (vgl. voor dgl. potten Thosaphoth Bétsa 32*a*, en 'Aroech s. v. אלפס). Hij beriep zich daarbij op het boven aangehaalde vers Jes. 48,13. De geleerden van zijn tijd nu waren het algemeen met hem eens. — Ik prefereer daarom de lezing ותלמידיו, die ook in Machzor Romie voorkomt, daar de constructie — הבריע ב moeilijk te verdedigen is.

zich uitbreidden de uitspansels van Zijn glansvolle woning, moesten zij plotseling een: „het is u thans genoeg" hooren en verstijfden op Zijn woord, [1]) *„de zuilen des hemels schudden en worden angstig bij Zijn dreigen."* [2]) Daarna verdeelde en splitste Hij de „met Zijne hand gemeten" [wateren] [3]); de eene helft hief Hij op en plaatste Hij in de hoogte tot latere eerbewijzing, dat zijn de reine wateren, die eens zullen gesprengd worden. — Toen schreeuwde de rest in opstand: „waarom zou mijne eer tot schande worden!? Laat ook ik boven de wolken-hoogten stijgen en met mijn wederhelft gelijkgesteld worden"; toen verbrandde het een verterend vuur en werd de grommende bedwongen. [4]) — Hij vernieuwde de oppervlakte der aarde door vruchtboomen en gewassen, en gaf voorschrift aan de boomen: „ieder naar zijne soort", doch niet aan de gewassen; toch maakten zij voor zichzelve eene gevolgtrekking en de gewassen kwamen in afzonderlijke soorten te voorschijn. [5]) Den physieken aard der beide hemellichten maakte Hij [oorspronkelijk] gelijk in gestalte [6]) en vorm; en naar het aangezicht van den door Gods hand gevormde [den mensch] gaf Hij hun gelijk uiterlijk en droeg hun op en gebood hun door hetzelfde venster te voorschijn te treden. De maan echter berispte Hem; dadelijk werd zij kleiner gemaakt, omdat zij aanmatigende woorden tegenover Hem had gesproken en niet begreep haar, in trouw haar toegewezen, tijd [van werkzaamheid]; en Hij troostte haar wel met vertroostings-gronden over hare kleinheid, doch haar geest werd niet tot kalmte er door gebracht; — daarom brengen mijne scharen een zoenoffer voor den Heilige op alle Nieuwemaansfeesten naar mijn wettelijk voorschrift: *één geitebok tot zondoffer voor den Eeuwige.* [7]) Van hen beiden [zon en maan te zamen] leeren de rozenbloesems [Israël] tijden en eindpunten, nieuw en oud, en *zij zullen zijn tot teekenen en tot tijdsbepalingen en tot dagen en jaren* [8]). Den maancyclus geven de letters aan, hare tellingen worden telkens door de zes eersten [samen te voegen] bekend; voegt gij de zevende [letter] er aan toe, dan stijgt het getal tot dat van den zonnecyclus. Dan zijn van den eersten regel nog twee over en van den tweeden en derden nog vier, niet waar? terwijl de Zajin (ז), de 'Ajin (ע) en de sluit-Noen (ן) voor hen

---

[1]) Zie Chagiega t. a. p.
[2]) Job 26,11.
[3]) Vgl. Jes. 40,12.
[4]) De voorstelling is ontleend aan Midrash Konén; vgl. ook Ber. Rab. 2, Jalkoet II,789.
[5]) Choellien 60*a*, vgl. RASHIE, Gen. 1,12.
[6]) De gewone lezing is: בְּחָגָ, *in kroon*, d. w. z. uiterlijken glans(?); OTTENSOSER leest: בְּחָגָ, van חוג הארץ (Jes. 40,) en vertaalt *omtrek*. Machzor Romie geeft de lezing: ברמות, *in gestalte*, wat mij het meest eenvoudig

דַּי רְקִיעֵי הוֹד ׀ דִּירָתוֹ · קָשְׁבוּ דַיֵּיכֶם וְרָהוּ עַל אֲמִירָתוֹ · עַמּוּדֵי
שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ : וְאָז פִּלֵּג וְהֶחְצָה שְׁעוּלִים
הַמְּרוּדִים · מַהֲצִיתָם הִשִּׁיא וְעַלָּם לְכִבּוּדִים · הֵם הַמַּיִם הַטְּהוֹרִים
אֲשֶׁר לִזֶּרֶק עֲתִידִים : זָד יִתְרָם וְצָוַח כְּבִדִי לְכִלְמָה עַל מֶה ·
אֶעֱלֶה עַל בָּמָתִי עָב וְלַעֲמִיתִי אֶדַּמֶּה · וַתִּלַּהֲטֵהוּ אֵשׁ אֹכֶלֶת
וְנִכְבָּשׁ הוּא הַהוֹמֶה : חֻדַּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה בַּעֲצֵי פְּרִי וּדְשָׁאִים ·
וְגֶזֶר עַל הָעֵץ לְמִינֵהוּ וְלֹא עַל הַדְּשָׁאִים · וְנָשְׂאוּ בְעַצְמָן כָּל
וָחֹמֶר וַיָּצְאוּ מִינֵי דְשָׁאִים : טֶבַע שְׁנֵי מְאֹרוֹת בְּרִמּוּת וּדְיוֹקָן
הַשָּׁוֶה · וּבְתַבְנִית יְצִיר כַּפַּיִם לָמוֹ תֹקֶן וְשָׁוֶה · וְצֵאת בַּהֲלוֹן אֶחָד
לָמוֹ פְּקַד וְצִוָּה : יִסַּר הַסַּהַר וְנִתְמַעֵט לְשַׁעְתּוֹ · כִּי הִטִּיחַ כְּלַפָּיו
וְלֹא בָן אֱמוּנַת עִתּוֹ · וְנֶחֱמוֹ בְּתַנְחוּמֵי קוֹטֶן וְלֹא נִתְקָרְרָה
דַּעְתּוֹ : כְּוֹפֶר עֲלֵי קֹדֶשׁ לָכֵן מַקְרִיבִין חֳמוֹנַי · בְּכָל רָאשֵׁי
חֳדָשִׁים כְּדַת עֲנָיָנַי · שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ : לְמֵדִים ׀
מֵהֶם פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנִּים · זְמַנִּים וְקִצִּים חֳדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים · וְהָיוּ
לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וְלִימִים וְשָׁנִים : מַחֲזוֹר הַלְּבָנָה אוֹתִיּוֹת
מוֹרִיעוֹת · בְּשֵׁשׁ הָרִאשׁוֹנוֹת סְפוּרוֹתֶיהָ יְרוּעוֹת · בְּהוֹסִיפְךָ
שְׁבִיעִית לַחֲמָה מַגִּיעוֹת : נוֹתָרוֹת שְׁתַּיִם ׀ מִשְׁטָה רִאשׁוֹנָה ·
וּמִשְׁנֶיהָ וּשְׁלִישִׁית אַרְבַּע בֶּאֱמוּנָה · וְזַיִן* וְעַיִן* וְנוּן פְּשׁוּטָה

---

voorkomt, temeer daar de uitdrukking דמות דיוקנו in Midrash en bij de Paitaniem zeer gewoon is.

7) Vgl. Choellien 60*b*, waar dit geheele verhaal voorkomt. De maan maakte de opmerking, dat in de geheele Schepping de grootere aan de kleinere zaak gepaard was; twee even groote hemellichamen zouden slechts aanleiding geven tot strijd. Als straf voor haar eerzucht, daar zij natuurlijk de grootste wilde blijven, werd juist zij verminderd. Toen begon zij eene discussie over haren toekomstigen werkkring, totdat zij eindelijk door God werd aangewezen als uitgangspunt van feestbestemmingen; ook toen was zij nog niet tevreden en zeide God: brengt daarom elken Nieuwemaansdag een zoenoffer voor Mij, omdat Ik de maan kleiner heb gemaakt. Dit wordt vastgeknoopt aan het woord לה׳ (Num. 28,15), dat alleen bij den zondoffer-bok van het Nieuwemaansfeest wordt gezegd, terwijl het bij de zondoffers op andere feesten ontbreekt.

8) Gen. 1,14. Zie onze aant. aldaar op het woord מועדים.

allen de rekening doen sluiten. [1]) — De visschen, die zwemmen in de zee, deed Hij wemelen in 700 reine soorten, en voor gebruik geoorloofd gevogelte zonder einde of getal, en [onreine] te verafschuwen vogels vierentwintig. — Daarna raadde Hij: „dat de aardbodem voortbrenge wild en vee, onrein en kruipend gedierte te doen wemelen in machtig aantal"; toen bewoog zij [de aarde] zich als het ware zelve van insecten, die toch allen voor eene of andere noodzakelijkheid dienen. [David] die na talrijke bepaalde jaren [bij het brengen der bondsarke in Jerusalem] zou dansen en springen [2]), vroeg: „waartoe zijn gekken, spinnen en horzels geschapen?" Hij antwoordde hem: „gij zult ze eens noodig hebben, op den dag, dat gij, om u te redden, zult moeten vluchten." [3]) — Toen Hij nu voleindigd en voltooid had het bevelen van al het geschapene, sprak Hij: „laat Ons een mensch maken naar Ons beeld." Hij mengde hem dus [uit stof der aarde en water] en gaf hem de ziel en zette hem in zijne „hulp" [de vrouw] de kroon op. Toen hem een gemakkelijk gebod gegeven was, deed zijn misleid hart hem afwijken; en richtte Hij hem door Sanhedrien's besluit als een zinverdraaide en verdwaasde om op hem te vervullen: *met den kromgeestige gedraagt gij u dwaas* [4]). In die afdeeling teekende Hij 71 Godsnamen op; van Beréshieth, totdat hij geschapen zou worden [5]) en van dat hij geschapen was tot de verdrijving, — beantwoordende aan [de 71 leden van] het Sanhedrien, de mannen van onderzoek en navorschen. [6]) Zij beiden hebben gezondigd en worden in de Heilige Leer veroordeeld en de slang met hen, omdat Hij [God] niet de juiste argumenten voor hem aanvoerde, immers: [wanneer tegenover elkander staan] de woorden van den leeraar en die van den leerling, — past het

---

[1]) De gewone maancyclus omvat een tijdperk van 19 jaar, waaronder 7 schrikkeljaren, waarin één maand wordt ingevoegd, ten einde er altijd voor te zorgen, dat het Paaschfeest in de חודש האביב, d. i. in de lente valt. Daardoor wordt dan het zonnejaar met het maanjaar in overeenstemming gebracht ($19 \times 354 + 210 = 19 \times 365 + 1$). Dit is de zoogen. מחזור קטן. Daarnaast staat nog een cyclus van 21 jaar, d. i. van zeven driejarige perioden, omdat de maan telkens na 21 jaar op haar plaats in verhouding tot de sterren is teruggekeerd, die zij bij hare schepping innam, מחזור גדול של לבנה. De zonnecyclus omvat 28 jaar, en wordt מחזור החמה, ook wel, in de latere litteratuur gewoonlijk, מחזור גדול genoemd. Plaatst men nu de letters van het Hebr. alphabeth, met de sluitletters, in drie rijen:

א ב ג ד ה ו ז ח ט
י כ ל מ נ ס ע פ צ
ק ר ש ת ך ם ן ף ץ

dan zijn alle berekeningen te maken. De zes eerste letters van de eerste rij (א—ו) geven tezamen 21, d. i. het aantal jaren van den grooten maan-

מַבְרִיעוֹת לְכָלָנָה: סָחֵי־יָם הַשְׁרִיץ שִׁבַּע מֵאוֹת מִינֵי טְהוֹרִים ·
וְכוֹשֵׁר עָפִים לְאֵין חֵקֶר וּמִסְפָּרִים · וְעוֹפוֹת שְׁקָצִים אַרְבָּעָה
וְעֶשְׂרִים: עָף תּוֹצִיא אֲדָמָה חַיָּה וּבְהֵמָה · שֶׁקֶץ וָרֶמֶשׂ
לְהַשְׁרִיץ* וּלְהַעֲצִימָה · וְרַחֲשָׁה יַבְחוּשִׁין וְכֻלָּם לְצוֹרֶךְ הֵמָּה:
פּוֹזֵז וּמְכַרְכֵּר לְבַמָּה שָׁנִים קִבּוּעוֹת · שָׁאַל ו לְמַה נִבְרְאוּ
שׁוֹטִים וְטָוְיוֹת וְצִרְעוֹת · הֲשִׁיבוֹ תִּצְטָרֵךְ לָמוֹ לְיוֹם בְּרִיחָה
לְתִשְׁוּעוֹת: צְוִוי כָּל פּוֹעַל כְּגָמַר וְשִׁכְלֵל · נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ
מְלֵל · גִּבְּלוֹ וְהִנְשִׁימוֹ וְעֵזֶר לוֹ כִּלֵּל: קַלָּה כְּנִצְטַוָּה וְהִטָּהוּ לֵב
הוֹתֵל · וְדָנוֹ בְּרִין סַנְהֶדְרִין כְּגֶבֶר נֶעֱקָשׁ וְנִפְתָּל · לְקַיֵּם עָלָיו
עִם עֻקָּשׁ תִּתְפַּתָּל: רָשַׁם אַזְכָּרוֹת שֶׁלּוֹ שִׁבְעִים וְאֶחָד בְּפָרָשָׁה ·
מִבְּרֵאשִׁית וְעַד נוֹצַר וּמִשְּׁנוֹצַר וְעַד גְּרִישָׁה · כְּנֶגֶד סַנְהֶדְרִין
בַּעֲלֵי חֲקִירָה וּדְרִישָׁה: שְׁנַיִם חָטְאוּ וְנִתְחַיְּבוּ בַּתּוֹרָה · וְנָחָשׁ
עִמָּם שֶׁלֹּא טָעַן בַּשּׁוֹרָה · בְּמָקוֹם רַב וְתַלְמִיד הָרַב רָאוּי

* במחזור רומי במקום להשריץ איתא: וְשֶׁרֶץ להנצימה.

---

cyclus; de zevende er aan toegevoegd, geeft 21 + 7 = 28, het aantal jaren van den zonnecyclus. In de tweede rij krijgt men op dezelfde wijze 210 (280) en 2100 (2800). Dan schieten dus de beide laatste letters van iederen regel over, terwijl de letters ז (in den 1sten), ע (in den tweeden), en sluit-נ in den derden regel alleen dienen om den maancyclus tot zonnecyclus te vergrooten.

2) II Sam. 6,15.

3) De zoogenaamde Ben Siera (ed. Amsterdam 5457, pag. 10*b*) verhaalt, dat David God eens de vraag zou gesteld hebben, waartoe Hij gekken, spinnen en horzels had geschapen? Het antwoord luidde: zij zullen u eens diensten bewijzen, dan zult gij niet meer vragen. Toen hij dan ook op de vlucht voor Shaoel zich in de spelonk verborg (I Sam. 23,14), werd hij door het web van een spin, die daar op Gods bevel zich nestelde, aan het oog zijner vervolgers onttrokken. Bij Achiesh, den koning der Philistijnen, werd hij alleen gered door zich krankzinnig aan te stellen (I Sam. 21,11—16); en bij gelegenheid van Davids overrompeling van Shaoel, waarbij hij diens lans en drinkschaal wegnam (I Sam. 26,8 vv.), redde eene horzel David het leven.

4) Ps. 18,27.

5) De Godsnamen in בצלם אלקים en van ויכרך אלקים (Gen. 1,27) worden nl. niet medegeteld.

6) Vgl. Ber. Rab. 20.

voor des leeraars woorden ontzag te hebben.[1]) De zevende dag zag om naar den [door God] gevormde, daar hij der vertwijfeling ten prooi was, en stond op als een held om hem als eene muur te beschermen en smeekte vóór het aangezicht van den Vergevensgezinde en bracht tot bedaren toorn en gramschap.[2]) Zoo rustte daarop Hij, die woont in het verblijf in de uitgespreide [hemelen]; Hij gaf hem tot erfdeel aan Zijn volk, dat in Zijne schaduw toevlucht zoekt, die loven Zijn naam, [zeggende:] „*want op dien dag rustte Hij van al Zijne werken*," de Heilige!

אופן

Millioenen macht'gen U ter eere zeggen: „heilig"[3]).
De schitterstralen, iedren morgen nieuw geschapen[4]),
hun zeggen is: „geloofd."
Ter Uwer eer gemeenten op Nieuwmaansfeest-Shabbath
zeggen: „heilig" en „geloofd."

Heirscharen hoog ter Uwer eere luide — zeggen: „heilig";
Zacht suizend, zoet gemurmel U ter eere,
hun zeggen is: „geloofd,"
Ter Uwer eer gemeenten op Nieuwmaansfeest-Shabbath
zeggen: „heilig" en „geloofd."

Dreunend dreigende donders U ter eere, — zeggen: „heilig."
Voor U verzaam'len zangerscharen zich — en zeggen: „geloofd."
Ter Uwer eer gemeenten op Nieuwmaansfeest-Shabbath,
zeggen: „heilig" en „geloofd"."

Schreiend de schitt'rende hemelsche boden — zeggen: „heilig."
Siddrend staan vóór U de groepen Chashmalliem
zeggen: „geloofd."
Ter Uwer eer gemeenten op Nieuwmaansfeest-Shabbath
zeggen: „heilig" en „geloofd."

Tot U vliegen vorsten van 't vast firmament, zij zeggen: „heilig."
Tot U roepen eng'len en fladd'ren en vliegen[5])
en zeggen: „geloofd."
Ter Uwer eer gemeenten op Nieuwmaansfeest-Shabbath
zeggen: „heilig" en „geloofd."

---

[1]) Dit zoude de juiste verdediging van de slang zijn geweest. „Eva had Gods woord boven dat van de slang moeten stellen". Daar de slang zelve dit argument niet aanvoerde, werd het in dit geval, waar men met een verleider te doen had, ook door den Rechter niet in aanmerking genomen (Sanhedrien 29*a*).

[2]) Pirké R. Eli'ezer, 19.

לְמוֹרָא: תָּר שְׁבִיעַי עָלַי יְצִיר כִּי נִתַּן לִמְהוּמָה · וְעָמַד בְּגִבּוֹר לְהָגֵן בַּחוֹמָה · וְחִנֵּן מוּל פְּנֵי מוֹחֵל וְשׁוֹכֵךְ כָּעַס וְחֵמָה: חיז בְּכֵן נֶפֶשׁ בּוֹ יוֹשֵׁב מְכוֹן פְּרוּשִׁים · נֶחֱלוּ לְעַמּוֹ אֲשֶׁר בְּצִלּוֹ חוֹסִים · מְשַׁבְּחִים לִשְׁמוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים · קָדוֹשׁ: הכל יודוך

אופן ע״ס א״ב משולש

לְךָ אֵלִים אַלְפֵי אֲלָפִים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ ·
לְךָ בְּרָקִים בְּרוּאֵי בְקָרִים אוֹמְרִים בָּרוּךְ ·
לְךָ קְהִלוֹת בְּשַׁבָּתוֹת וּבֶחָדָשִׁים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ וּבָרוּךְ :
לְךָ גוֹעִים גְּרוּדֵי גְבוֹהִים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ ·
לְךָ דוֹבְבִים דְּמָמָה דַקָּה אוֹמְרִים בָּרוּךְ ·
לְךָ קְהִלוֹת בְּשַׁבָּתוֹת וּבֶחָדָשִׁים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ וּבָרוּךְ :
לְךָ הוֹמִים הוֹמֵי הֲמוּלָה אוֹמְרִים קָדוֹשׁ ·
לְךָ וְעוֹדִים וְעוֹדֵי וָתִיקִים אוֹמְרִים בָּרוּךְ ·
לְךָ קְהִלוֹת בְּשַׁבָּתוֹת וּבֶחָדָשִׁים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ וּבָרוּךְ :
לְךָ זוֹעֲקִים זַכֵּי זְבוּלִים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ ·
לְךָ חָלִים חֲיָלֵי חַשְׁמַלִּים אוֹמְרִים בָּרוּךְ ·
לְךָ קְהִלוֹת בְּשַׁבָּתוֹת וּבֶחָדָשִׁים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ וּבָרוּךְ :
לְךָ טָסִים טַפְסְרֵי טִפּוּחִים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ ·
לְךָ יִקְרָאוּן יְהוּדוֹן יְהוּדוֹן אוֹמְרִים בָּרוּךְ ·
לְךָ קְהִלוֹת בְּשַׁבָּתוֹת וּבֶחָדָשִׁים אוֹמְרִים קָדוֹשׁ וּבָרוּךְ : והחיות

---

[3]) Gedoeld wordt op de Kedoessha, heiliging van den naam Gods, door de engelen-koren, die, bij Jesaja 6,3 het „driewerf *heilig* enz.", bij Ezechiël 3,12 het: „*geloofd zij* de naam des Eeuwigen enz." aanheffen. Deze beide verzen vormen ook in onze liturgie de Kedoessha.

[4]) De engelen, die als bliksemstralen glanzen en iederen morgen nieuw geschapen worden, vgl. Chagiega 14*a*. B. R. 78.

[5]) Ps. 68,13.

זולת.

Uwe trouw is waarachtig en groot, Gij, die in de vergadering der heiligen als heilig wordt geprezen; telkens als Gij het teeken des heils [aan den hemel] plaatst bij het vernieuwen van het morgenrood, zullen de [uit Egypte] verlosten U huldigen [1]) telkens op iederen Shabbath en nieuwemaansdag en zeggen: „*Uwe getuigenissen zijn ten zeerste vertrouwbaar, Uw huis betaamt heiligheid*". [2]) Het is gewoonte „de schoone vrucht" [3]) [van den olijfboom, d. i. de olie] te gebruiken als brandstof ter verlichting, bij het naderen der ochtendschemering echter gaan de lampen uit, daar hun gebied ten einde is; en kort vóór den morgen orden ik mijne bede en zie hopend op naar U, Eerbiedwekkende, — *want bij U is de bron des levens, in Uw licht zullen wij het licht aanschouwen.* [4]) Moge de glans van het verblijf Uwer heerlijkheid [Tsion] Uwen uitverkorenen getoond worden naar hunne verdienste; vensters, [naar binnen] kleiner, en [naar buiten] grooter wordend, [5]) mogen in pracht zich verheffen als bij den eersten en tweeden [tempel]; de voorspelling van Uwen ziener moge bewaarheid worden: „dat maan en zon zich verbergen, [6]) *want de Eeuwige zal u zijn tot eeuwig licht.*" — De kroon der schoonheid, Uwen tempel, vestig hem, leg vast zijne grondslagen; maak weer volkomen den troon en Uwen heiligen Naam, bedien U niet meer van slechts twee letters; [7]) verschaf Uwen dienaren een nieuwen naam, [8]) gelijk er een nieuwe hemel en nieuwe aarde zal komen; [9]) „*Jubelt hemelen, want de Eeuwige verricht het; juicht, gij diepten der aarde!*" [10]) Wanneer Gij [naar het gebied] van den top van Amana af binnenwaarts [11]) de ballingen uit hun gevangenschap bijeen trekt, doe hen dan hun zangstuk erven, terwijl vrouwen de mannen omringen; [12]) als het geheim van hun leiding in hunne jeugd, toen maagden den tamboerijn sloegen [bij den uittocht uit Egypte, aan de Schelfzee] ná [den val van] het leger; *de stad is dan ons tot kracht, tot hulp doet Hij strekken muren en tusschenmuur.* [13]) Het woord der bedenking in Chanés [Egypte] heeft opgewekt het verbond met onze dooden [de aartsvaders]; [13*]) gij, rechtvaardige spruit! vernieuw in nabijzijnden tijd onze jaren; dan gaat Gij gevreesd als koning daar heen, en ik [Israël] als Uw pachter [14]) en te zamen verlustigen wij ons; *dan wordt vol van gejuich en lachen*

*) De schrijver is R. Meier ben Izak, met den bijnaam *Sheliach Tsibboer* (ש"ץ, Voorlezer), die herhaaldelijk door Rashie geciteerd wordt, soms als reeds overleden (ז"ל). Hij leefde te Mainz en te Worms omstreeks 4820 (1060) en R. Jitschak Hallévie uit Worms, Rashie's leeraar, roemt zijne dichtstukken en voordracht. Zijn zoon R. Jitschak was te Worms een der slachtoffers van den eersten kruistocht (4856, 1096). Van hem is o. m. het beroemde אקדמות, dat op het Wekenfeest bij het begin der Thoralezing wordt voorgedragen. Landshüt pag. 162—167 noemt als beslist van dezen dichter uit de verschillende ritus 21 stukken.

זולת ע"ס א"ב ובסוף חתום מאיר בר יצחק חזק בתורה ובמעשים טובים. *)

אֱמוּנָתֶךָ אֲמַתֵּי רַבָּה בְּסוֹד קְדוֹשִׁים ׀ מִתְקַדֵּשׁ · בְּהַצִּיבֶךָ צִיּוֹן
יֵשַׁע בְּעָמוּד הַשַּׁחַר הַמִּתְחַדֵּשׁ · גְּאוּלִים יַאֲמִירוּךָ מִדֵּי
שַׁבָּת וְחוֹדֶשׁ · עֵדוּתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ : דֶּרֶךְ
פְּרִי תְּוֹאַר תֵּת כַּנֵּר לַמָּאוֹר · הִלּוּךְ הַשְּׁמָשׁוֹת הַמְּנוֹרוֹת בָּבוּ
גְּבוּל ׀ לְהָאוֹר · וְסָמוּךְ לַבֹּוקֶר אֶעֱרוֹךְ וַאֲצַפֶּה לְךָ נָאוֹר · כִּי
עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר : זוֹהַר מְקוֹם כְּבוֹדֶךָ יָרְאֶה
לִבְחִירֶיךָ כְּפָעָלָם · חֲלוֹנוֹת מַקְטִינוֹת וּמַרְחִיבוֹת כָּזֶה וְכָזֶה
לְעָלָם · טַעַם חוֹזֵק יֵאָמֵן צַר וָאוֹר לְהִתְעַלָּם · כִּי יְיָ יִהְיֶה לְךָ
לְאוֹר עוֹלָם : יוֹף מִכְלַל דְּבִירֶךָ יַשֵּׁב יַפֵּר שִׁתִּיוֹת · כֵּם וָשֵׁם
הַשָּׁלֵם ׀ מֵהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשִׁתֵּי אוֹתִיּוֹת · לַעֲבָרֶיךָ שֵׁם חַדֵּשׁ כַּחֲדָשִׁים
וַחֲדָשָׁה אוֹתִיּוֹת · רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְיָ הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת :
מֵרֹאשׁ אֲמָנָה וְלִפְנִים גָּלְיוֹת מִשְׁבָּיִם בְּהַשְׁחֵל · נִקְבָּה תְּסוֹבֵב
גֶּבֶר פֶּרֶק שִׁיר נַחֵל · סוֹד נְהוֹג עֲלֻמּוֹת כַּעֲלָמוֹת תּוֹפֶפוֹת אַחַר
חֵיל · עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל : פֶּה פְּקִידָה בְּחָגֵם
הָעִירָה בְּרִית יְשֵׁנֵינוּ · צֶמַח צַדִּיק קָרֵב שָׁנִים תְּחַדֵּשׁ ׀ שָׁנֵינוּ ·
תַּהֲלוּךְ מוֹרָא כְּמֶלֶךְ וְאָרִים נְטֵיל שְׁנֵינוּ · אָז יִמָּלֵא רִנָּה וְשִׂחוֹק

---

1) יאמירוך, vgl. Deut. 26,17. 2) Ps. 93,5.
3) Jeremia 11,16. 4) Ps. 36,10. 5) I Kon. 6,4.
6) De uitdrukking is ontleend aan Jes. 6,30, het denkbeeld aan Jes. 60,19, waaruit de tweede plaats is genomen.
7) Ex. 17,16 staat כי יד על כס יה, het woord כסא dus „gebrekkig" geschreven, zonder א, en de Godsnaam slechts uit de twee eerste letters bestaande. Hieruit leiden onze Wijzen af, dat, zoolang de eindstrijd met 'Amalek door Israël niet is volstreden, Gods naam noch zijn troon weer volkomen zullen zijn. De bedoeling van onze strophe is dus: maak een einde aan 'Amalek's macht.
8) Jes. 62,2. 9) Jes. 66,22.
10) Jes. 44,22.
11) Amana is de noordelijkste bergtop in Palaestina. „Van Amana binnenwaarts" duidt geheel Palaestina aan. Vgl. Challa 4,8; Gittien 7*b* en 8*a*.
12) Jer. 31,22. 13) Jes. 26,1.
13*) *Zie de aanteekening op het einde van dit deel.*
14) אריס is een werkman, die van den landheer land in pacht neemt onder voorwaarde, dat de opbrengst in zekere verhouding zal verdeeld worden.

onze mond en onze tong!" [1]) Door het te plaveien met Poech en Saffier [2]) maak hecht en sterk mijn voorhof; den, cypres en ceder, populieren zijn de latten bij mijn terugkeer; en men stelt schoon een heerlijken zang in, als destijds toen ik de zee gekliefd zag! *Neem ter hand schild en schutpantser, en sta op om mij te helpen!* [3])

Ahaba voor den Shabbath vóór 9 Ab.

De Voorlezer zegt tot Oelejachedcha Beahaba.

*) Op U, o Heer! slechts hopen wij elken dag,
Uw naam herdenken, vormt ons geheel vertrouwen!
Gij, Eeuwige, zijt onze Vader! [4])
Wel hebt G' Uw eerstgeborene [wreed] verstooten, —
Waarom toch zoudt Gij hem voor altijd vergeten?
Niet weder hem [genadiglijk] tot U nemen? [5])
o God! hoe lang nog!?

Verdreven uit zijn binnenvertrek, den tempel,
Verjaagd uit al zijn vroegere pracht en grootheid,
De deur achter hem gesloten! [6])
Al voortgestooten, niet meer teruggezien,
Geslagen wreed, te pletter, geheel verbrijzeld,
Gevangen, ach, — en geen die hem ooit zag weder! [7])
o God! hoe lang nog?

Zoo zwaar getuchtigd, brak ik in jamm'ren uit,
[Aan smart ten prooi], in plunderaars macht gegeven,
Gelijk aan den eenzamen vogel! [8])
Zoo vluchtt' ik telkens, iederen dag vervolgd,
Steeds weer als uitgeklopt door geweld'naars plannen,
[Al voortgejaagd] *door de stem van gevallen blâren* [9]),
o God! hoe lang nog!

Zij trachten listig, loerend op ziel en leven;
Hoe toch ontkomen aan 's vogelaar's leugenstrikken?!
Zij bloeien, hun knoppen zwellen! [10])
Steeds lastert driester, die mij naar het leven staat!
Wat kan ik hem op zijn schelden ten antwoord geven?
In zwijgen *leg ik mijn hand op den mond* [11]), verstommend!
o God! hoe lang nog?!

Verborgen netten spreiden zij voor mijn schreden,
Den schoonheidsstaf [12]) bedreigen zij met verderven,

---

[1]) Ps. 126,2. [2]) Jes. 54,11. [3]) Ps. 35,2.

פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ : בִּרְבִיּוֹצַת פּוּךְ וְסַפִּיר חַסֶּקֶת חֲזֵק עֲזַרְתִּי · בְּרוֹשׁ הִתְרַהֵר וְתַאֲשׁוּר רְהִיטֵי בְּרוֹתִי חֲזַרְתִּי · וּבְמַעַן שִׂיר מְטִיבִים כְּאָז בַּיָּם גְּזַרְתִּי · הַחָזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי : עורת

אהבה לשבת לפני תשעה באב.

ע"ס א"ב ובסופו חתום אפרים ברבי יצחק חזק.

אוֹתְךָ כָּל הַיּוֹם קִוִּינוּ · לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ אִוִּינוּ · אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ : בֵּן בְּכוֹרְךָ הַדַּחְתּוֹ · לָמָּה לָנֶצַח שְׁכַחְתּוֹ · וְלֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ · וְעַד מָתַי יְיָ : גּוֹרֵשׁ מִבֵּית חֲדָרָיו · מוֹצֵא מִכְלַל הֲדָרָיו · וְהַדֵּלֶת סָגַר אַחֲרָיו : דָּחוּי וְשׁוּב לֹא נִרְאֶה · נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה וְנִכְאֶה · נִשְׁבָּה וְאֵין רוֹאֶה · וְעַד מָתַי יְיָ : הָיִיתִי בְּמוֹסָר מִתְנוֹדֵד · שָׁדוּד בְּיַד שׁוֹדֵד · הָיִיתִי כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד : וְנִסְתִּי כָּל הַיּוֹם נִרְדָּף · בְּרוֹחַ עָרִיצִים נִשְׁדָּף · וְקוֹל עָלֶה נִדָּף · וְעַד מָתַי יְיָ : זָמְמוּ נַפְשִׁי לָקָחַת · וּמִפַּח יוֹקְשִׁים בּוֹרַחַת · עָלְתָה נִצָּה וְהִיא כְּפוֹרַחַת : חֵרֵף סֶלָה שְׁאֵפִי · וּמָה אָשִׁיב דָּבָר חוֹרְפִי · יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי · וְעַד מָתַי יְיָ : טָמְנוּ רֶשֶׁת לְפַעֲם · חִבְּלוּ

---

*) De schrijver van dit stuk is R. Efrajim b. Izak uit Regensburg, een tijdgenoot van R. Jakob Tam; hij stierf ± 4935 (1175) en was dus, evenals de schrijver van het voorafgaande stuk, getuige van eenige kruistochten-vervolgingen. In de Poolsche liturgie zijn voor de Shabbatdagen tusschen Paasch- en Wekenfeest nog twee stukken van hem opgenomen, terwijl ook voor andere bijzondere dagen door hem gezangen zijn vervaardigd, o. a. het beroemde תא שמע. — De derde en zesde regel van iedere strophe zijn citaten of vrije aanhalingen van bijbelplaatsen.

4) Jes. 63,16. 5) Naar Deut. 24,19. 6) Gen. 19,6.
7) Ex. 22,9.
8) Naar Ps. 102,8.
9) Lev. 26,36.
10) Naar Gen. 40,10.
11) Job 40,4.
12) Zech. 11,7: voor het weiden der den dood reeds prijs gegeven kudde *nam ik mij twee staven, den een noemde ik: lieflijke schoonheid en den ander noemde ik: verderf.* Sanhedrien 24*a* wordt die eerste naam in verband gebracht met Palaestina's geleerden, die elkander welwillend behandelen. Waarschijnlijk denkt onze dichter aan die verklaring.

De natie, in gramschap zoo woedend! [1])
Te zamen fluist'rend, stellen zij lagen mij [2]),
Hun strikken spannend voor alles, wat mij behoort,
En daag'lijks weer mijn ondergang ijv'rig *zoekend!* [3])
o God! hoe lang nog!

Zij graven kuilen, dáár mij met list te vangen,
Verbergen knippen, ondergang mij beramend;
Verlaat mij toch niet, o Heere! [4])
Waarom toch zoudt Gij in eeuwigheid mij vergeten? [5])
U tot mij wendend, bestraal mij met Uw genade! [6])
o Wil mij redden uit 's vijands verwaten pralen! [7])
o God! hoe lang nog!

Wat kan ik wachten, wat blijft er nog te hopen?
De heil'ge berg, het sieraad, gewijde woning,
[Beploegd, en] *gelijk aan de dalen!* [8])
Mijn ziel versmacht, in wachten op 't eind der tijden [9]);
Weer nieuwe rechten [10]) bedreigen mij elken morgen,
En alle troost is verborgen voor mijne oogen! [11])
o God! hoe lang nog?!

Zie, telkens hoop ik; „thans is eens de tijd gekomen!"
Doch neen, slechts dood en verderf [komt mij tegengrijnzen]
En geen, die besluit tot herstelling! [12])
Vertrapt, vertreden, als voetbank word ik gebruikt!
Vertwijf'lend kan ik al bijna niet meer gelooven,
Dat eens toch komt nog *het einde* der jammer-*dagen!* [13])
o God! hoe lang nog?!

Verdrukkers doen verwild'ren, verteren mij,
Zij brengen ons aan de grens van den ondergang.
Ach, zij domp'len in d' afgrond mij! [14])
Ons leven smorend, eischen zij zielsbesmetten [15]);
Hun doode goden aanbiddend, tot hen te smeeken;
Hoe *zij* mij tergen, *met niet-god mij* pijn'gend *kwellen!* [16])
o God! hoe lang nog?!

In wreedheid roepen zij: „bloed moet er thans vergoten!"
Zij stellen U, o Rechter! zich niet voor oogen!
Wat zoudt Gij dan langer nog slapen? [17])
Gij ziet, o Heer! hoe Uw naam z' in hun trots ontwijden,
Hoe snood zij telkens weer nieuwe beschuld'ging uiten,
Hoe luid *zijn heerschers* in vreugde hun macht *bejuub'len* [18]).
o God! hoe lang nog?!

---

[1]) Naar Mal-achie 1,4.

[2]) Ps. 41,8.

מַקֵּל נוֹעַם · הָעָם אֲשֶׁר זָעַם : יַחַד עָלַי יִתְלַחָשׁוּ · לְכָל אֲשֶׁר
לִי יְנַקְּשׁוּ · יוֹם יוֹם יִדְרוֹשׁוּ · וְעַד מָתַי יי : בָּרוּ שׁוּחָה
לְלַכְּדֵנִי · וּפַחִים טָמְנוּ לְאַבְּדֵנִי · אֱלֹהִים אַל־תַּעַזְבֵנִי : לָמָּה
לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנִי · פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי · מֵאֹיְבַי עָז תַּצִּילֵנִי · וְעַד
מָתַי יי : מָה אוֹחִיל וּמָה אֲקַוֶּה · הַר צְבִי קֹדֶשׁ נָוֶה · אֶל
עֲמֶק שָׁוֶה : נָפַג לִבִּי לְקֵץ עַדָּנַי · חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים דִּינַי ·
וְנוֹחַם יִסְתֹּר מֵעֵינָי · וְעַד מָתַי יי : סֶלָה אֲיַחֵל ׀ לְעַדָּן · וְהִנֵּה
הֶרֶג וְאַבְדָן · וּלְמָזוֹר אֵין דָּן : עָשִׂיתִי וְנַעֲשֵׂיתִי דַּדְמִין · נוֹאַשְׁתִּי
עוֹד מִלְּהַאֲמִין · לְקֵץ הַיָּמִין · וְעַד מָתַי יי : פְּרָעוּנִי מוֹנַי
אֲכָלוּנִי · וְעַד תַּכְלִית כִּלּוּנִי · אַךְ בְּשַׂחַת יִטְבְּלוּנִי : צָמְתוּ
חַיַּי לְהִתְגָּאֵל · דּוֹרֵשׁ אֶל הַמֵּת וְשׁוֹאֵל · הֵם קִנְאוּנִי בְּלֹא־אֵל ·
וְעַד מָתַי יי : קָרְאוּ אַכְזָרִים שְׁפַךְ־דָּם · וְלֹא שָׁמוּךְ אֱלֹהִים
לְנֶגְדָּם · וּמַה לְּךָ נִרְדָּם : רָאִיתָ שִׁמְךָ חִלְּלוּ · עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע
יַעֲלִילוּ · וּמוֹשְׁלָיו יְהַלְלוּ · וְעַד מָתַי יי : שְׁאוֹן קָמֶיךָ עוֹלֶה ·

---

3) Naar Jes. 58,2.

4) Ps. 71,18.

5) Naar Klaagl. 5,20.

6) Ps. 25,16.

7) Naar Ps. 18,18.

8) Zeer geestig gebruik der woorden Gen. 14,17.

9) קץ is de gewone term voor: de bepaalde tijd, waarop de verlossing komen zal. קץ עדני beteekent: het verloop der door de Profeten en Daniël aangeduide wereldperioden, die door de definitieve verlossing zullen gevolgd worden.

10) דיני, strafgerichten.

11) Hoshéa' 13,14. 12) Naar Jeremia 30,13. 13) Dan. 12,13.

14) Naar Job 9,31.

15) להתגאל, *ons te bevlekken* door heidensche voorschriften en godsdienstceremoniën te volbrengen; vgl. voor de uitdrukking Dan. 1,8.

16) Deut. 32,21. 17) Jona 1,6.

18) Naar Jes. 52,5. יהלילו eig. *jammeren*, hier: *juichen*, evenals רנן in beide beteekenissen gebruikt wordt.

Gebrul stijgt op uit Uwer weerstrevers mond:
Om mij te binden, in kerkermuur op te sluiten,
Voornamen zoowel als geringen! [1])
Het onheil, ach, het vermoeit, het verzwakt te zeer!
Zij maken puinhoop, een aak'lige woestenij [2]),
De natie, eenmaal genoemd: *„aan het zwaard ontkomen."* [3])
o God! hoe lang nog?!

Zij dachten reeds m' uit der natiën rij te delgen,
Zij brieschten m' aan, door schrik moest ik zijn bevangen!
Doch ik stel den Heer mij voor oogen! [4])
Toch staalden zij zich het voorhoofd, vol overmoed,
In groote trotschheid verzamelden groepen zich [5]),
De menschen vangend, slepen zij weg den buit! [6])
o God! hoe lang nog?!

Al moordend nemen goed'ren z' in hun bezit;
Zwaar drukt de last ons van 't zwaar te verdragen juk!
Mijn rug met hun ploegschaar doorsneden! [7])
Met lange streken trekken zij ploegers-voor',
Zij trekken 't meetsnoer over 't volmaakte plan [8]),
Want *Gij,* o God, *voert hun hart op verkeerde wegen!* [9])
o God! hoe lang nog?!

Uw naam verheffen, die prijzen Uw eenigheid;
Om Uwentwille worden vermoord, ontworteld,
Die des Eeuwigen wachtpost betrokken [10]).
Uw kind'ren, vaak beproefd, zijn daardoor gekend,
Wier stroomend bloed hun martelaarschap verkondigt
In elken ochtendstond, ieder oogenblik! [11])
o God! hoe lang nog!

Zoovelen trachten van Uw weg ons af te leiden,
Beramen plannen, door U mij te doen verachten;
Zij roepen mijn ziele toe: buig u! [12])
Zij denken immer, mijn volksnaam eens weg te rukken,
Zoodat Uw naam dan ook nimmer men meer gedenke!
Voorwaar zou God dan die wandaad *niet onderzoeken?* [13])
o God! hoe lang nog!

Uw kleinvee-kudde, den dood reeds ten prooi en hinkend,
Steeds voortgestooten, van ongeluk vol verzadigd,
o Eeuwige! help toch! [14])
Allevend God! Verlosser sinds eeuwen her!
Doe óp weer bloeien in 't dal mijnen rozenstam!
Waak op, o Heer! *waartoe dan* nog langer *slapen!* [15])
o God! hoe lang nog?!

לְאָסְרֵנִי בְּבֵית כֶּלֶא · כַּנִּכְבָּד כַּנִּקְלֶה : תְּלָאוֹתָם הִלְאוּנִי הָרֵב ·
שָׁמוּ חָרְבוֹת חוֹרֵב · עַם שְׁרִידֵי חָרֵב · וְעַד מָתַי יי : אָמְרוּ*
מְנוֹי לְהַכְחִידִי · רָגְשׁוּ אֵלַי לְהַחֲרִידִי · שִׁוִּיתִי יי לְנֶגְדִּי : פְּנֵיהֶם*
חֲזָקוּ וְהֶעָיזוּ · וּבְרוֹב גְּאוֹנָם הֵעָזוּ · שָׁבוּ וַיָּבֹאוּ · וְעַד מָתַי
יי : רָצְחוּ וְגַם יָרְשׁוּ · עֶלֶם עָלַי הִקְשׁוּ · וְעַל גַּבִּי חָרְשׁוּ :
יַאֲרִיכוּ* עָלַי מַעֲנִית · וּמָדְדוּ אֶת תָּכְנִית · הַסְבּוֹת אֶת לִבָּם
אָחוֹרַנִּית · וְעַד מָתַי יי : מְיַחֲדֵיךְ* שִׁמְךָ יַאֲמִירוּ · וְעָלַיִךְ
נִכְרְתוּ וְנִגְמָרוּ · מִשְׁמֶרֶת יי שָׁמָרוּ : בָּנַיִךְ* בְּחוֹנֵיךְ יְדוּעִים ·
וְהָרָמִים ו מוֹרִיעִים · לִבְקָרִים וְלִרְגָעִים · וְעַד מָתַי יי : רַבִּים***
אוֹמְרִים לְהַרִּיחִי · יֵעָצוּ מִמֵּךְ לְהַזְנִיחִי · אָמְרוּ לְנַפְשִׁי שְׁחִי :
יָזֻמוּ* שְׁמִי לַעֲקוֹר · שִׁמְךָ עוֹד מִלְּזְכּוֹר · הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקוֹר ·
וְעַד מָתַי יי : צֹאן* הַהֲרֵגָה וְצוֹלֲעָה · נִדָּחָה בְּרָעוֹת שָׂבְעָה ·
יי הוֹשִׁיעָה : חַי גֹּאֲלִי נוֹשָׁן · תַּצְמִיחַ מֵעֲמֵק שׁוֹשָׁן · עִוָּרָה

---

1) Naar Jes. 3,5. — Zie over deze strophe BAER.
2) Naar Ez. 29,10.
3) Jer. 31,1.
4) Ps. 16,8.
5) העזו, verzamelen, naar Ex. 9,19; eene aardige woordspeling.
6) Gen. 34,29. 7) Naar Ps. 129,3.
8) Ez. 43,10. Het beeld is ontleend aan het naar Romeinsch gebruik beploegen van veroverd en in bezit genomen land, dat dan werd uitgemeten en onder de soldaten van het overwinnende legioen werd verdeeld. תכנית is hier gebruikt in de beide beteekenissen, waarin het in den Bijbel voorkomt: *teekening*, plan, (Ez. 43,10) en *volmaaktheid* (Ez. 28,12). Het is de bodem van Palaestina, waarop de dichter doelt, of Israël zelve.
9) I Kon. 18,37.
10) Num. 9,23.
11) Naar Job 7,18.
12) Naar Jes. 51,23.
13) Ps. 44,22.
14) Ps. 20,10.
15) Ps. 44,24.

Die U weerstreven, ruim weg gelijk dierenmest;
Neem dure wraak voor Uw Naam, zoo alom geprezen,
Ach, thans *door de volk'ren geschonden!* [1])
Almachtig Vader, Verlosser van Israël,
Wek op Uw macht, o spoed U toch mij te hulp!
Waak op, mijn eere! op [2]) uit uw doodenslaap!
o God! hoe lang nog!

Stort op ons neder Uw teederste liefdeblijken,
Wek op Uw wraak in het ziedendste gramschapswoeden
Op 't hoofd van *den wreeden verdrukker!* [3])
Gedenk die allen, die in 't diepst hunner ziel U minnen,
O draal niet langer, te schenken hun loon naar werken!
Gij mint ons immers met eeuwige vader*liefde!* [4])
Dan zijt Gij, o God, onze Vader!

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, die behagen schept in Uw volk Israël met liefde!

Zoelath voor den Shabbath vóór 9 Ab.

*) Met onz' ooren, o God! hebben [vaak] wij vernomen,
Onze vaad'ren, zij hebben ons [dikwijls] verhaald
Van de daden, [in groote genade] bedreven,
In de dagen der oudheid, voor ons, [Uwen stam]!
Ja, in alle geslachten verrichttet Gij wond'ren,
Die met eerbied doen noemen Uw naam [steeds gevreesd].
Groot zijn Uwe daden, o Eeuw'ge, mijn Heere!
Uwe wond'ren en plannen, op ons steeds gericht [5]).

Gij bevrijddet met machtige hand ons zoo vaak reeds
Van de listige slang, uit verdrukkers geweld,
Uit den muil van den leeuw, uit des beers sterke klauwen,
Uit den greep van den panther, uit allerlei ramp.
Doch zie thans ons getrapt, de verplett'ring ons dreigend,
Door den poot van den ever, wild woedend in 't woud! [6])
Bijna wankelt de voet ons, mijn voetstap glipt uit! [7])

Reeds te lang hebt, o God! Gij gestraft met verachting
[Uwe natie, die Gij thans] vergeet, naar het schijnt;
Reeds veel meer dan een duizendtal jaren van zuchten,
Van smarten en weenen ging mij over 't hoofd!

---

[1]) Naar Ez. 36,23.
[2]) Ps. 57,9.
[3]) Num. 10,9. [4]) Naar Jer. 31,2.

לָמָּה תִּישָׁן · וְעַד מָתַי יי : לָמֵיךְ תִּבְעַר כְּגָלָל · קַנֵּא שִׁמְךָ
הַמְהֻלָּל · וּבַגּוֹיִם ו מְחֻלָּל : חָזָק גּוֹאֲלִי, עוֹרְרָה · גְּבוּרָתְךָ,
חוּשָׁה לְעֶזְרָה · עוּרָה כְּבוֹדִי עוּרָה · וְעַד מָתַי יי : חִפְּרָה
יֶתֶר עָלַי תְּווֹרֵר · קִנְאָתְךָ בְּחֵמָה תְּעוֹרֵר · עַל הַצַּר הַצּוֹרֵר :
זְכוֹר אוֹהֲבֶיךָ בְּנֶפֶשׁ כֻּלָּם · וְאַל תְּאַחֵר פְּעוּלָתָם ו מִלְּשַׁלֵּם ·
אֲהַבְתָּנוּ אַהֲבַת עוֹלָם · וְאַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ :

(בק"ק להודות לך וכו') בָּרוּךְ אַתָּה ה' הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה :

זולת לשבת לפני תשעה באב.

ע"ם א"ב וחתום אליעזר ברבי נתן חזק ואמץ.

אֱלֹהִים בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ לָנוּ · פֹּעַל
פָּעַלְתָּ בִּימֵי קֶדֶם לְמַעֲנֵנוּ · בְּכָל דּוֹר וָדוֹר
נוֹרָאוֹת שָׁמְתָּ עֲבוּרֵנוּ · רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יי אֱלֹהַי נִפְלְאוֹתֶיךָ
וּמַחְשְׁבוֹתֶיךָ אֵלֵינוּ : גְּאַלְתָּנוּ בְּחֹוזֶק יָד מִנָּחָשׁ וְצָרִים ·
מֵאֲרִי וְדוֹב וְנָמֵר וּשְׂאֵר צוֹרְרִים · הִכְאִיבוּנוּ עַתָּה רַגְלֵי חֲזִירֵי
יְעָרִים · כְּמַעַט נָטָיוּ רַגְלֵינוּ וְשָׁפְכוּ אֲשׁוּרִים : הֲלֹא אַתָּה
אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ לְשַׁכְּחָה · יוֹתֵר מֵאֶלֶף שָׁנִים בְּיָגוֹן וַאֲנָחָה ·

---

*) Over den schrijver, R. ELI'EZER B. NATHAN, pag. 65 (bij den יוצר לשבת ברית מילה). Ons stuk bestaat uit vierregelige strophen, waarvan telkens de eerste en derde met een opvolgende letter van het alphabeth beginnen. Tusschen ג' en ס' zijn drie strophen ingevoegd, alphabetisch van ה' tot ע', betrekking hebbende op de vervolgingen in de Rijnstreek gedurende den eersten kruistocht, 4856 (1096). — In de daaropvolgende strophen is de naam van den dichter ingevlochten. — De laatste regel van elke strophe is een bijbelcitaat.

5) Ps. 40,6.

6) Over deze zinnebeeldige aanduiding der vier wereldrijken, zie deel III, pag. 142, noot 1.

7) Ps. 73,2.

En nog steeds is de ziel mij verstoken van vrede,
Worden bressen geslagen, weergalmt mijn geschrei!
Want ter eere van U laten daag'lijks w' ons dooden,
Wij gelijken op kleinvee, ter slachtbank geleid! [1])

Perioden van lijden gaan heen na elkander,
Steeds hoopt' onze ziel, dat het einde eens kwam!
Doch hoe lang liet de eindpaal van dulden zich wachten,
En geen heeling werd zichtbaar [voor schrijnende wond]!
Toen de tijd van het schriftwoord: „Wilt Jakob bejuub'len" [2])
Was gekomen, verwachtten wij hulp op haar tijd, —
Doch men hoopte op welzijn, maar 't geluk liet zich wachten;
Op den tijd van genezing, doch helaas! niets dan schrik! [3])

Ach! wij hoopten op goeds, doch 't bleef duister en donker;
Na den tweehonderd vijftig en vijf maal'gen loop
Van negentienjarige maanjaarperiode,
Geschiedde het plots in het elfde jaar,
Dat te zamen [tot machtigen strijd] zich vereenden
De volk'ren, zoo trotsch, zoo aanmaat'gend, zoo wreed!
Ja, *toen* zonk mijn leven in ziedende waat'ren,
De stroomen der boosheid bedolven mijn ziel! [4])

Toen hun toorn ontbrandde, hun gramschap ontvlamde,
Verzwolgen zij levend mijn treurige rest;
Jonge kind'ren en vrouwen, — [niets spaarde hun woede] —
Als kleinvee ter slachtbank — zoo rukten z' ons weg!
Den zuig'ling op straat door het zwaard te verdelgen,
Van de pleinen den jong'ling, [nog stralend in jeugd];
Zij ontzien niet des priesters eerwaard'ge verschijning,
Geen genade voor grijsaards [5]), [door jaren gekromd].

Voor de stem van den last'raar, Uw naam schand'lijk smalend,
Voor den vijand, die wrekend zijn godsdienst verbreidt,
Die van U ons wil scheiden, tot afval ons voerend,
Ons de grens Uwer paden verkrommend, o God!
Daarvoor schrikt onze ziel, is door vreeze bevangen
Voor de woedende drift van verleiders-gespuis.
Zoudt Gij dan bij dit alles hun daad niet bedenken,
Niet eens eind'lijk U wreken, [6]) [omgordend het zwaard]?!

[Ach, hoe groot was de doodslag, ja een dag was 't van slachting;
In Acht zes en vijftig [7]) viel 't zware besluit;
Toen zijn heil'ge gemeenten vermoord en geplunderd,
In ziedende gramschap getroffen door 't leed!
Ziet, hoe grijsaard en jong'ling te zamen daar sneven,
Hoe de maagden gansch naakt naar hun graf zijn gesleurd!
Zie de kuilen, gevuld met zoo jeugdige wichtjes,
Met knapen en meisjes, uit de leerschool gesleept!

וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשֵׁנוּ בִּפֶּרֶץ וּצְוָחָה · כִּי עָלַיִךְ הוֹרַגְנוּ כָּל
הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה : זְמַן אַחַר זְמַן ו נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה ·
וְאָרַךְ הַקֵּץ וַאֲרוּכָה לֹא עָלְתָה · חֻשְׁבּוֹן רָנּוּ לְיַעֲקֹב חִכֵּינוּ יֵשַׁע
בְּעִתָּהּ · קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב לְעֵת מַרְפֵּא וְהִנֵּה בְעָתָה :
טוֹב קִוֵּינוּ וְהִנֵּה אוֹפֶל וְאַשְׁמַנִּים · בְּמַחְזוֹר רָנּוּ אַחַת עֶשְׂרֵה
שָׁנִים · יַחְדָּיו נוֹעֲצוּ גּוֹי עַז פָּנִים · אֲזַי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם
הַזֵּידוֹנִים : כַּהֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ חַיִּים בְּלָעוּנוּ · טַף וְנָשִׁים כַּצֹּאן
לַטִּבְחָה הִתְּיקוּנוּ · לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ בַּחוּרִים ו מֵרְחֹבוֹתֵינוּ ·
פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ וּזְקֵנִים לֹא חָנָנוּ : מִקּוֹל מְחָרֵף
וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם · מִמְּךָ לְהַפְרִישׁ סוּג אוֹרְחוֹתֵיךְ
לְעַקֵּם · נַפְשֵׁנוּ נִבְהֲלָה מְאֹד מִפְּנֵי חֲמַת הַמְעַקֵּם · הַעַל
אֵלֶּה לֹא תִפָּקֵד־בָּם וְלֹא תִתְנַקֵּם : הֶרֶג רַב וְיוֹם טָבוּחַ
בְּתֹתְּנוּ נִגְזָרָה גְּזֵרָה · וְנֶהֱרְגוּ קְהִלוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּזַעַם וְעֶבְרָה
וְצָרָה · זָקֵן וּבָחוּר וּבְתוּלָה עֲרֻמִּים נִמְשְׁכוּ לִקְבוּרָה · חֲפוּרוֹת
מְלֵאוֹת יְלָדִים וְיוֹלְדוֹת וְתַלְמִידֵי הַתּוֹרָה : טֶרֶם הָיָה אֶזְרְחִי כְּזֹרֵז

---

1) Ps. 44,23.

2) Het jaar 4856 (1096), het vervolgingsjaar tijdens den eersten kruistocht, viel in den 256sten maancyclus van 19 jaren, die met het jaar 4845 begonnen was. Naar aanleiding van dit cijfer 256 (רנ"ו) zegt nu onze dichter, dat men gehoopt had in dit cyclus-cijfer een gunstige voorbeduiding te vinden, daar het immers Jer. 31,6 luidt: רנו ליעקב שמחה *jubelt Jakob vreugde toe.*

3) Jer. 8,15.

4) Ps. 125,5.

5) Klaagl. 4,16.

6) Naar Jer. 9,8.

7) 856 = 4856 a. m. = 1096 gew. jaartelling.

נֶפֶשׁ אַדִּירִים · אֲלִי֗ כִּבְתוּלָה חֲגוּרַת שַׂק עַל בַּעַל נְעוּרִים :
פְּנֵי יְיָ שִׁפְכִי לִבֵּךְ בְּסוֹדָם · לִנְקוֹם נִקְמָתֵךְ יַשְׁכִּיר חִצָּיו מִדָּם ·
צוֹרְרָיו תֹּאכַל חַרְבּוֹ בְּמֶגֶן מְאָדָם · עֵזֵר מִצָּר הֲבָה וְשָׁוְא תִּשּׁוּעַת
אָדָם : קוּמָה יְיָ בְּאַפֵּךְ לִשְׁפוֹט קָמִים · וְלֹא יֵחָצוּ יְמֵיהֶם אַנְשֵׁי
דָמִים · רָצִים אַחֲרֵיךְ וְנַפְשָׁם עָלֵיךְ לַמָּוֶת מַשְׁלִימִים ·
בָּרַבִּים תְּחַלֵּק־לָמוֹ שְׁלַל עֲצוּמִים : שִׂיתָה יְיָ מוֹרָא לְאַנְשֵׁי
רִיבֵךְ · לְבַל יַעֲנוּ עוֹד זֵרַע אוֹהֲבֵיךְ · תְּקָיֵם־לָנוּ אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּ

Voor den smaad, over zielen der braven gebracht!
Barst in jammerkreet uit, g'lijk een maagd, in haar jonkheid
Met den rouwzak omgord om de liefde der jeugd! [1])

Stort Uw harte dan uit voor des Eeuwigen zetel,
Wil Uw bede vereen'gen met Israël's geklaag [2]).
Dat Hij spoedig, om wraak voor Zijn eere te nemen,
Zijne pijlen weer drenke met stroomen van bloed!
Dat Zijn zwaard dan verteer', wie er Hem durft weerstreven,
En een bloedgolf er kleure gansch rood weer Zijn schild!
O breng hulpe, [o God!] *uit de hand des verdrukkers*,
Dan blijkt ijdel de redding, verwacht van een mensch! [3])

Sta dan op weer, o Eeuw'ge! in ziedenden toorn,
Houd gerecht tegen ieder, die U dorst weerstaan;
Laat de helft hunner dagen toch niemand bereiken
Van die mannen des bloeds, [zoo met bloedschuld belaân]!
Doch die volgen Uw sporen, snel loopend Uw wegen,
Die hun ziel in Uw dienst aan den dood geven prijs,
Geef hun deel onder grooten, laat hen mede verdeelen
Den te plunderen *buit* van *der macht'gen* bezit! [4])

Boezem schrik in, o Eeuwige! [en angst en ontzetting]
Aan de mannen, die voerden den strijd tegen U!
Dat niet langer zij [wreed met hun wetten] verdrukken
Ons, het kroost van [de vaad'ren], die U minden alleen!
o, Bevestig aan ons Uwe schoone voorpelling,
In Uw Thorageschrift ons zoo heilrijk beloofd:

---

[1]) Joël 1,8.
[2]) בסודם (נשתנה מפני דרכי שלום במקום: לאבדם) moet beteekenen: met de vergadering Israëls.
[3]) Naar Ps. 60,13. [4]) Naar Jes. 53,12.

יְחִידוֹ לַעֲקֵדָה · יַשְׁמִיעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ לְהַשְׁמִידָה ·
כַּמָּה עַתָּה נִשְׁחָטִים בָּנִים וּבָנוֹת בִּיהוּדָה · לֹא חָשׂ לְהוֹשִׁיעַ
טְבוּחִים וּשְׂרוּפִים עַל מוֹקְדָה : מַתַּן אָמוֹן שַׁעֲשׁוּעִים סִפְרֵי
תוֹרוֹת יְדוּעִים · נְטוּעִים לְאֹהֶל פְּרוּעִים עֲלֵי מוֹטוֹת דְּקוּעִים ·
סוֹף עֲשָׂאוּם בָּתֵּי שׁוֹקִים לְמַנְעַל רַגְלֵי מְצוֹרָעִים · עַל אֵלֶּה אֲנִי
בוֹכִיָּה וְעֵינַי כַּמַּיִם נוֹבְעִים: סֵפֶר הַתּוֹרָה הִתְעוֹלְלוּ בָךְ צָרִים ·
וְגַם שִׁכְּלוּ דוֹרְשַׁיִךְ מִפָּנִינִים יָקָרִים · עֶלְבּוֹנֵךְ תִּבְעִי וְעֶלְבּוֹן ׀

Zie, nog was niet gereed d' Ezrachiet [1]) vader Abram,
Toen zijn eenigen zoon hij tot off'ring spoord' aan, —
Toen een stem uit den hemel het woord hem deed hooren:
„Strek uw hand ter verniet'ging niet uit [naar den knaap]!"
Ach, hoe talrijk zijn thans er de offers gevallen,
Geslacht onder Juda, zoo dochter als zoon!
En de Heer haast Zich niet om ter hulpe te snellen
De geworgden, verbranden op houtmijt, in vuur!

Het geschenk Zijner Thora, [eens op Sinai ontvangen]
Zoo gekoesterd door God, lang het voorwerp der lust, —
Thorarollen, beroemd, ach, als tent thans gespannen,
Ruw verscheurd, stukgereten, op stangen gespreid!
Zelfs, o jammer! tot slot maakt men lendenbedekking,
Broek en schoenen ervan voor der onreinen voet!
Zie, om dezen, mijn God! smelt ik weenend in tranen,
Welt het nat uit mijn oog, als een stroomende bron!]

o Gij, heilige Wetsrol, — gij, woord mijner Leere,
Verdrukkers zij koelden aan U hun gemoed!
Zij ontnamen de telgen aan hen, die U vorschen,
En vermoordden de mannen, als schatten mij dier!
O eisch wraak voor den smaad, waarmee U men dorst krenken,

---

[1]) I Kon. 5,11 wordt van Salomo gezegd, dat hij *wijzer was, dan Ethan, de Ezrachiet.* Baba Bathra 15*a* en Thanchoema Choekkath wordt gezegd, dat daaronder Abraham te verstaan is, onder verwijzing naar Ps. 89,1, waar dezelfde naam voorkomt. Thanchoema, לך לך (ed. Buber n°. 18) en וירא (ed. Buber 40) worden eenige der voornaamste verzen van dezen Psalm in verband gebracht met feiten uit Abraham's leven, o. a. met de offerande van Izak. Vandaar dat het opschrift van den Psalm wordt opgevat in den zin: *met betrekking tot den Ezrachiet,* Abraham; en dat deze bij de Paitaniem dikwijls onder den naam *Ezrachie* wordt aangeduid.

„Eens zal weder uw God u erbarmen verleenen,
Zich genadig *ontfermen, vermeerd'ren uw kroost!"* [1])

Uwen heiligen arm zult Gij dra weer ontblooten,
Om ons nogmaals te maken Uw [heerlijkst] bezit;
Wil ons, Eeuw'ge, verlossen uit onze ellende,
G'lijk de vaad'ren, uit Noph [in Egypte] bevrijd!
o Versterk onzen arm, schenk ons kracht en vermogen,
Als het groote moment, toen ik trok door de zee;
Haast U, spoedig, ter redding, — *wil ons hulpe verleenen,*
Gij, o Eeuw'ge, mijn Heer! Gij, *mijn* eenige *hulp!* [2])

יוצר לשבת נחמו.

Almachtige, levende God! Ik wil U verheffen, wil Uw naam mijnen broederen verkondigen, wil U danken met de prachtigste mijner lofliederen. Daar niet meer bestaan mijne nauwkeurig bestemde offerdiensten, [wil ik het doen] te midden der vergadering van ouden, die bewaken de posten mijner deuren [3]), wil met duidelijkheid den naam des Almachtigen uitspreken [bij het uit de Thora,] waardoor koningen regeeren [4]), even dikwijls [lezen van Shema'] als mijne offerstukken op het altaar kwamen [5]). Vijfmaal hebt Gij den *lichtglans* genoemd in het boek vol geheimen, in den grondslag [6]) van de Thora, mijn macht en vertrouwen [7]). Der aarde dalen en de hooge hemelen, die Gij hebt geschapen — daarin zal mijn geest met verstand zich verdiepen.

Wie is zoo *rijk*, om zulken ooit te maken? of *wijs* genoeg hun beelt'nis te begrijpen? Waar is de *held*, [8]) hun hoogte te bereiken?

O *Jubelt, heem'len! die de Eeuw'ge heeft gemaakt* [9]), de Heilige!

---

[1]) Deut. 13,18. [2]) Ps. 38,23.

*) De schrijver is R. MEIER B. IZAK B. SAMUEL, bijgenaamd: *Sheliach Tsibboer*, uit Mainz, die door RASHIE herhaaldelijk genoemd en met lof vermeld wordt. Hij bloeide omstreeks 4820 (1060), was dus iets ouder dan RASHIE en vervaardigde zeer vele liturgische stukken, o. a. het bekende אקדמות, dat op den eersten dag van het Wekenfeest na het begin der Thora-lezing wordt voorgedragen. Zijn zoon IZAK behoorde tot de slachtoffers van den eersten kruistocht (zie bij den זולת לשבת ראש חדש). Ons stuk bestaat uit zes strophen van telkens drie (oorspronkelijk vierregelige?) verzen, opvolgend met de letters van het alphabeth beginnend, terwijl de vierde verzen uit vier regels bestaan en het acrostichon van den schrijver bevatten met eenige wenschen (wat bij hem regel is).

[3]) D. w. z. die in mijne synagogen aanwezig zijn.

[4]) De woorden zijn ontleend aan Ps. 11,15. Berachoth 15*b* zegt R. CHAMA B. CHANIENA: Voor wie Shema' leest en nauwkeurig let op de uitspraak der letters, koelt men het Géhinnom af, want zoo staat er: בְּפָרֵשׁ, wat verklaard moet worden: בְּפָרֵשׁ, *bij het duidelijk uitspreken van* שרי, *den*

בְּמִכְתָּבֶךָ וְנַרְצֶךָ לְךָ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ וְהַרְבֵּךְ: חָשׁוּף זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ
שְׁנִית קְנוֹתֵנוּ · כַּאֲשֶׁר מִנּוֹף גָּאַלְתָּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ · וְאַמֵּץ זְרוֹעֲנוּ
כְּאָז בַּיָּם בְּעָבְרֵנוּ · חוּשָׁה לְעֶזְרָתֵנוּ אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתֵנוּ: עזרת

יוצר לשבת נחמו.

ע״ס א״ב והתום בו מאיר בריה יצחק יחיה לחיי עולם. *)

אָרוֹמִמְךָ אֵל חָי · אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֵל חָי · אֲהוֹדְךָ בְּהוֹד שִׁבְחִי:
בְּאֵין יְחוֹד זְבָחִי · בְּתוֹךְ עֶרֶת יְשִׁישִׁים שׁוֹמְרֵי מְזוּזוֹת
פִּתְחִי · בְּפָרֵשׁ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ לְמִנְיַן נִתָּחִי: גְּיַהַּ חֲמִשָּׁתָּ
בְּסוֹד יְסוֹד עוֹז מִבְטַחִי · גֵּיא וּגְבוֹהִים בָּרָאתָ יַשְׁכִּילוּ
בָּם טוֹחִי:
מִי עָשִׂיר יַעֲשֶׂה כְּמוֹתָם · אוֹ חָכָם יָבִין דְּמוּתָם · יַגִּיעַ מִי
גְּבוֹר לְרָמוֹתָם · דָּנוּ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְיָ · קָדוֹשׁ:

---

naam des Almachtigen, מלכים בה תשלג, *maakt zij* [de Thora], *waardoor koningen regeeren, sneeuwkoel den* צלמות = צלמון, *doodschaduw*. Zoo verklaart althans RASHIE d. t. p. — Noch BAER noch OTTENSOSER schijnt aan deze plaats gedacht te hebben. BAER verklaart, evenals OTTENSOSER vertaalt: met uitgespreide handen (כפרש), Almachtige! kom ik tot U, Koning aller koningen (מלכים בה).

5) Naar Berachoth 26*b* beantwoorden de gebeden aan de offers in den tempel. Ochtend- en namiddaggebed correspondeeren met de beide dagelijksche offers; het avondgebed beantwoordt aan het verbranden der offerdeelen van het namiddagoffer, wat in den regel 's avonds geschiedde. Voor bijzondere dagen komt het Moesaf-gebed met het bijgevoegde feestoffer overeen.

6) De eerste afdeeling der Thora, die de schepping van het *licht* bespreekt, bevat vijfmaal het woord אור. Volgens eene opmerking in Ber. Rabba 3,5 in verband met de vijf boeken der Thora. De woorden beteekenen dus: Gij hebt tot vijfmalen toe het licht genoemd in het geheimzinnige stuk (סוד), dat den *grondslag* (= het begin) vormt van de Thora, die heet:

7) יתו מבטחה. Spr. 21,22, komt die uitdrukking voor, die in Lev. Rabba 31,5 o. a. verklaard wordt: *Hij*, Mozes, *bracht naar beneden* de Thora, die *macht* geeft *en vertrouwen*, doordien wie zich met haar bezig houdt, zeker kan zijn van zijne schoone toekomst.

8) Met het oog op Jes. 9,22: *de wijze beroeme zich niet op zijne wijsheid, de sterke niet op zijne kracht, de rijke niet op zijn rijkdom, maar slechts daarop drage, wie zich beroemen wil, roem: te begrijpen en te kennen Mij .. zegt God.*

9) Jes. 44,23.

Met diep inzicht en groote kennis lette de „Volmaakte in alle weten" erop de veelkleurige machtige [watermassa's] weg te drijven en terug te dringen, die tot nu toe met hun mond [Zijn lof] hadden verkondigd [1]; Hij verdeelde ze, en sloeg ze uiteen tot gescheiden groepen [2]. Hij hief de eene groep op en plaatste ze boven de uitspansels; de in de diepten [op aarde] verzonkenen bracht Hij in voorraadbakken, en omringde [met zandgrenzen] de legioenen der op hun plaats vastgelegde golven. Voor Hem vreezen zij dan ook, angstig terugwijkend; — ook de uitgegoten vuurstroom [3] werd gemaakt voor de in zonde afgedwaalden; ook werden de groepen [van engelen] met viervoudig aangezicht geschapen, waaronder er zijn, als Tharshiesh schitterend en vast en sterk. —

Als brengt tot rust der zeeën bruischen [de Heer], die haar geschapen heeft; als zien de baren, vol ontzetting, Zijn macht'ge kracht, die schrik verspreidt, — zie, dan roept toe nog als getuige een golf der and're 't heilig woord:

O zoudt Gij dan voor Mij niet vreezen, zoo spreekt de Eeuw'ge [4] Heil'ge God!

Gedachtenis deed Hij blijven voor Zijne wonderen, toen Hij de golvenmassa's trapte naar de hoeken [5]; wat gelukkig zou maken reeds sinds de verre oudheid Zijne geroepenen, heeft Hij opgezameld als 'Eden voor Zijne schepselen [6]. Daar deelt Hij toe Zijne geschenken aan hen, die [op aarde] in duister steeds zaten als in door Hem aangewezen kerkers; onder de eerebedekking in Zijne woningen zullen zij zich verzadigen aan den glans Zijner genietingen. De uiterste hoeken Zijner aarde sierde Hij met boomen en Zijn lieflijke planten; Hij liet dauw op hen nederdalen, gelijk de mensch in Zijne gebeden had begeerd [7]; bij dezen derden scheppingsdag is tweemaal het „goed" uitgesproken.

Het al verkondigt luid de groote liefdeblijken van d' eeuwig levenden en steeds bestaanden God; want zie, hoe Hij juist zóó Zijn scheppingswerken maakte, dat met een ieders wensch het stemde overeen [8]. Toen ving de genius der wereld aan [te zingen] en bracht zijn lied ten eind [met 't heilig Bijbelwoord:] *O moog' des Eeuw'gen eer in eeuwigheid toch blijven. „Verblijde zich de Heer met Zijne werken steeds!"* [9] de Heilige!

De Eeuwige heeft met buitengewoon inzicht de maan en de zon gevormd; toen Hij de in schoonheid haar baan vervolgende [maan] had gevestigd, plaatste Hij haar, wit licht gevend, als tusschen schotels [10]. Zij, die gebonden [en verminderd] hare schande

---

[1]) Ber. Rabba 5 wordt gezegd, dat oorspronkelijk de wateren Gods lof verkondigen (מקולות מים רבים), zeggende: אדיר במרום ה' (Ps. 93,4).

[2]) Naar Pirkê R Eli'ezer 5, verzetten de wateren zich tegen het Goddelijk bevel en werden door God met geweld teruggedreven.

[3]) Naar Job 32,16. — Volgens Pirké R. Eli'ezer 4 is de vuurstroom in het Géhinnom op den 2den dag geschapen, evenals de engelen.

דֶּרֶךְ תְּבוּנוֹת וּמַדָּעִים · דִּקְדֵּק תְּמִים דֵּעִים · דְּחוֹת אֶדֶר
מַצְבִּיעִים · הוֹשֵׁב בְּפֶה מַבִּיעִים : הֶחֱצָם מְחֻצָּם בְּקִיעִים ·
הִרְדָּם ו מֵעַל רְקִיעִים · הִכְנִיס לָאוֹצָר שְׁקוּעִים · הַקִּיף לְגִיוֹן
תְּקוּעִים : וּמִמֶּנּוּ יָגוּרוּ נִרְתָּעִים · וְנָהָר יוֹצֵק לְתוֹעִים · וְנִבְרְאוּ
כְּתוֹת רְבוּעִים · וּמֵהֶם כַּתַּרְשִׁישׁ קְבוּעִים :
בְּהַשְׁבִּיחַ שְׁאוֹנוֹ אֲשֶׁר בָּרָא · רְאוֹת כֹּחַ גְּבוּרוֹת מוֹרָאוֹ · יָעִיד
גַּל ו לְרֵעוֹ בְּמִקְרָאוֹ · הַאֹתִי לֹא תִירְאוּ נְאֻם יְיָ · קָדוֹשׁ :
זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו · זְוִיוֹת דָּרַךְ מְלֵאוֹתָיו · זַכּוֹת מֻרְחֶקֶת
קְרִיאוֹתָיו · זֵרְדָה עֵדֶן לִבְרִיוֹתָיו : חָלַק שֵׁם ו מָנוֹתָיו ·
חוֹשֵׁךְ יוֹשְׁבֵי כְלֵאוֹתָיו · חִפֵּר כְּבוֹד נְאוֹתָיו · יִשְׁבְּעוּ זִיו
הֲנָאוֹתָיו : טִכֵּס אַפְסֵי פְּאוֹתָיו · אֵילָנוֹת וְדִשְׁאֵי נְאוֹתָיו ·
טָלְלָם כְּתָאֵב תְּפִלּוֹתָיו · טוֹב נִשְׁנָה בְּכִפְלוֹתָיו :
יִתְּנוּ צַדְּקוֹת חַי וְקַיָּם · יַעַן מַעֲשָׂיו כֵּן לְמַאֲיָם · חֵל שַׂר הָעוֹלָם
וְסִיָּם · יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח בְּמַעֲשָׂיו יְיָ · קָדוֹשׁ :
יָחִיד בִּיתְּרָה בִינָה · יָצַר חֻמָּה וּלְבָנָה · יָקַר לֶכֶת בַּהֲכִינָה ·
כְּבֵין שְׁתֵּי קְעָרוֹת הִלְבִּינָה : כְּפוּתָה קוֹבֶלֶת עֶלְבּוֹנָה ·

---

4) Jes. 5,22, welk vers P. R. E. 5 den golven toegevoegd wordt, daar op de hier geciteerde woorden volgt: *„Mij, die het zand heb gesteld tot grens voor de zee."*

5) Pirké R. E. 5: God trapte de wateren neer en plaatste ze onder Zijne voetzolen.

6) Pirké R. E. 3 wordt uit מקדם, *van oudsher* (Gen. 2,8) afgeleid dat Gan 'Eden vóór hemel en aarde geschapen was.

7) Choellien 60*b*.

8) Ibid. 60*a* wordt gezegd, dat alle scheppingswerken gemaakt werden בצביונם, wat RASHIE verklaart: in de gestalte, die zij zichzelve hadden gekozen.

9) Ps. 104,31; Choellien 60*a* worden deze woorden den wereldgenius in den mond gelegd, toen hij zag, hoe de andere gewassen uit zichzelve, het niet hun, maar alleen aan de boomen gegeven voorschrift למינהו opvolgden.

10) Dit wordt door BAER en OTTENSOSER opgevat in dien zin, dat de maan nu eens naar de zon, dan weer naar de aarde gekeerd is. In hoeverre dit van astronomisch standpunt waar is, laat ik geheel in het midden. Ik heb echter in Midrash geen spoor van zulk eene opmerking kunnen vinden. Ik meen dan ook, dat de bedoeling eene geheel andere is. Ber. Rabb. 6,6 komt voor, dat de zon en de maan in het *tweede* der zeven

draagt [1]), — gelijk voormaals in den „wierookheuvel" [2]) moogt Gij, als weer zij zich vernieuwt, haar offer doen brengen, als losgeld voor haren Meester [3]). Hare rekening dient den kleine [Jakob] tot telling, om Shalem te troosten in zijn verdriet [4]), om het groote licht [van 'Esau] te doen ondergaan en verbleeken, en het kleine licht [Jakob] blijvend te vestigen.

Aan Tsions volk [ontelbaar als de sterren] herinner'nd, wees Hij hun de sterrenheiren toe, — het zevental planeten [5]) en al hun myriaden, [beg'leidend steeds de maan bij op- en ondergang]. Als samen Israëls zonen worden opgenomen in Godes derde schaar van eng'len om Zijn troon [6]), *Dan komen z'* altegaar *en werpen zij zich neder voor U, mijn Heer* [7]) en God, o Heil'ge, Hemelheer!

Wie heeft gemeten de machtige stroomen? Hij, Wiens werk bewonderenswaardig is en eerbiedwekkend! Uit het water deed Hij gevormde wezens ontstaan [8]), daarom moet lof worden gebracht aan Zijn naam! Voor den dag der vertroosting werd, om Zich ermede te verlustigen, de Liwjathan gevormd, een schoon en heerlijk deel voor hen, die in Gods lusttuin zitten [9]). [De huid] — omringend, bedekkend en zich uitspreidend, schoonheidsglans werpend op den muur van Jeruzalem [10]). Als eere-gerecht wordt daarbij de in 't vrije veld levende vogel Ziez gegeven [11]).

Toen eens een Godsgezant zijn opdracht wou verbergen, en vluchtend zich onttrok, aan wat hij had aanschouwd, — beloofde hij, met duren eed zijn woord bezwerend, het kronkelend gedrocht te leiden aan een touw [12]). Den Heer, die zinken doet,

---

uitspansels staan. Pirké R. Eli'ezer 7, einde, wordt nog uitvoeriger over onze zaak gesproken: de standplaats der maan is tusschen ענן, wolk, en ערפל, nevel, die als *twee* met de holle zijde tegenelkander gelegde *schotels* zijn, עשויין כמין שני קערות, waartusschen uit zij te voorschijn treedt, והיא יוצאת מבין שניהם, enz.

[1]) Gen. 1,16 worden zon en maan eerst: *de twee groote lichten* genoemd en onmiddellijk daarna gesproken van het *grootere* en het *kleinere* licht. Naar aanleiding daarvan wordt door Midrash gezegd, dat de maan naijverig was op de zon en haar gebied betrad; als straf daarvoor werd zij kleiner gemaakt (Ber. Rabb. 6,3).

[2]) De tempel, naar aanleiding van Hoogl. 4,6.

[3]) In Ber. Rabba t. a. p. wordt de uitdrukking לחטאת לה' .. ושעיר עזים, bij het bijgevoegde offer van den Nieuwemaansdag (Num. 28,15), terwijl bij geen der andere offers dit woord לה' voorkomt, aldus verklaard: De Heilige, geloofd zij Hij, sprak: brengt een zoenoffer voor Mij, omdat Ik de maan kleiner heb gemaakt, want Ikzelve ben oorzaak geweest, dat zij hare grenzen heeft overschreden.

[4]) Op de aangehaalde plaats in Ber. Rabb. zegt R. Lévie: 'Esau, de oudere en grootere, telt naar de *zon*, het grootere hemellichaam, — Jakob, de jongere en kleinere, naar de kleinere *maan*; — en, zegt Rab Nachman, daarin ligt een gunstig voorteeken:.... zoolang nl. het licht van den groote bestaat, kan het licht van den kleine zich niet openbaren; zoodra echter het licht van den groote is ondergegaan, wordt het licht van den

כְּאָז בִּגְבִעַת הַלְּבוֹנָה · כְּחַדְּשָׁהּ קָרֵב קָרְבָּנָהּ · כְּתוֹפֶר עֲלֵי רִבּוֹנָהּ :
לְמִנְיַן קָטֹן חֶשְׁבּוֹנָהּ · לְנַחֵם שָׁלֵם ו מְדַאֲבוֹנָהּ · לְהַשְׁקִיעַ אוֹר
הַגָּדוֹל וּלְלַבְּנָהּ · מָאוֹר הַקָּטוֹן לְכוֹנְנָהּ :
*לְזֵכֶר צִיּוֹן יַחַד צִבְאוֹתָם · *חַנְכַּל שְׁצַם וְכָל רִבּוֹתָם · *יַחַד לְמַעֲלָה
הַשְּׁלִישִׁית מִמְּבוֹאָתָם · *יָבֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ יְיָ · קָדוֹשׁ :
מִי כָל נַהֲרוֹת אֵיתָן · מָפְלָא פְּעָלוֹ וְאֵימְתָן · מְמַיִם צָר צוּרוֹת
שֻׁבַּח לִשְׁמוֹ יִתָּן : נוֹצֵר לְיוֹם נֶחְמָד לְשַׂחֵק־בּוֹ לְוִיָתָן ·
נָאָה מָנָה וְיָפָה לְיוֹשְׁבֵי גִּנַּת בִּיתָן · סַחַר סֶכֶךְ וְצִלְצַל וּבְשׂוּר
יְרוּשָׁלַיִם זִיוָתָן · סַעַד בּוֹ לְכָבוֹד זִיו שָׁדַי נִתָּן :
*עֵת בָּרַח חֲזִיוֹנוֹ הֶחְבִּיא · *וְנָדַר בָּרִיחַ בַּחֶבֶל ו לְהָבִיא ·

---

kleine voor ieder zichtbaar; zoodra dus 'Esau's licht zal zijn ondergegaan, zal Jakob's licht zich openbaren.

5) תנ"כל שצ"ם, de aanvangletters van de namen der zeven planeten: חמה, de zon, נגה, Venus, כוכב, Mercurius, לבנה, de maan, שבתאי, Saturnus, צדק, Jupiter en מאדים, Mars.

6) Chagiega 14*b* verhaalt een der geleerden een visioen, waarbij hem van uit den hemel werd toegeroepen: Stijgt op hierheen, waar paleizen voor u en uwe leerlingen gereed zijn, waar uw zetel u wacht; gij allen zijt aangewezen voor de *derde* eng'len*groep*. Waarschijnlijk doelt onze dichter op die plaats. Dat zon en maan en sterren ooit onder de *derde* soort schepselen, de intelligibelen, zuiver geestelijke wezens, zouden worden opgenomen, heb ik in de onzen dichter bekende Midrashiem niet kunnen vinden. 7) Ps. 86,9.

8) Ber. Rabb. 7,1. Terwijl menschen slechts vormen kunnen geven aan vaste stof, aarde bijv., gaf God op den vijfden scheppingsdag vorm aan het water.

9) Zie Baba Bathra 74*b*. Vgl. Pirké R. Eli'ezer 9, einde.

10) Baba Bathra 75*a*: „.... en de rest spreidt God uit over de muren van Jerusalem en zijn glans straalt van het eene einde der wereld tot het andere."

11) Zie Wajjikra Rabba 22 einde.

12) Pirké R. Eli'ezer 10: de visch, die Jona verslond, wees hem er op, dat eens de dag zou komen, waarop ook hij, de visch, op zijn beurt door den Liwjathan zou worden opgeslokt. Toen zeide Jona: „voer mij tot hem". Nadat dit geschied was, sprak Jona tot den Liwjathan: Om uwentwille, om uw verblijf te aanschouwen ben ik hierheen gekomen, want weet, dat ik eenmaal een touw om uw tong zal binden en u ten offer zal brengen om u te bereiden voor den grooten maaltijd der braven enz. Eindelijk bad Jona: o Heer der wereld! Gij wordt genoemd: die doet neerzinken en opvoert; — welnu, ik ben neergedaald, voer Gij mij opwaarts enz. Hij werd echter niet verhoord, totdat hij de woorden sprak: *wat ik als gelofte heb op mij genomen, zal ik betalen*, nl. den Liwjathan ten offer te brengen.

maar opwaarts ook kan voeren, prees biddend de profeet, [doch werd nog niet verhoord, — tot eindelijk hij sprak:] *Wat ik U heb gezworen, zal ik betalen* wis, *mijn hulp in handen Gods* [1]), des Heiligen!

De Allerhoogste verdeelde gelijkelijk Zijne werken en gebood [hen] over de gansche wereld [verspreid te zijn]; zoo vulde Hij haar met troepen van zoogdieren, waarvan Hij tien de onderscheiding gaf, ze voor het gebruik [van Israëlieten] geoorloofd te verklaren [2]). Hij riep in 't aanzijn den Behémoth, den „voornaamste onder Zijne werken" [3]), en teekende hem grenzen voor op duizend bergen [4]); als iets, dat bewaard wordt tot hulp en welbehagen, voor wie op Hem wachten tot hoop, heeft Hij de benoodigdheden voor het maal bijeengebracht. — Hij zag vervolgens neder op Tsion en koos dit uit [5]) en schiep [uit Tsion's aarde] het beeld van Zijn vorm; — daarna voegde Hij zijn rib hem als hulpe toe!

Wie is, o God, als Gij op aard' en in den hemel, — die maken kan een werk, zoo schoon als Uw gewrocht! Met letters, o, zoo licht voor ons om uit te spreken, met Jod en Hé [6]), [hebt Gij Uw wereld sterk gebouwd] — Ja *grootsche daden hebt Gij, Eeuw'ge!* [7]) *weer verricht*, o Heilige Koning!

Toen stond het werk van den alom Gevreesde gereed, toen prees en heiligde de dag [der rust, Gods naam] en Hij bewilligde zoengeld voor de bezondiging [8]). Zangen met zinrijke woorden [hief zij aan], — tot Hij eindelijk verademing schonk en bevrijding en Hij den Shabbath in overvloed drenkte van licht. De Shabbath blijft vrij van verdriet, is een weldoende zon voor den behoeftige; Hij verheerlijkte Zijn erfdeel in welgevallen en haastte zich het ons over te leveren in 't verborgen [9]); de optelling der op Shabbath verboden werkzaamheden — zij is openbaar — ontleend aan de inrichting van de woning des Allerhoogsten! [10])

De Shabbath is 't beeld van het komende leven [11]) — met liefde zal Hij het gewis eens doen erven, het wezenlijk heil, aan wie steeds Hem beminnen; het grens'looze heil, [voor den brave] verborgen, voor hem, die ten volle vertrouwt op zijn God! *Blijf dus, o Israël! steeds op den Eeuw'ge hopen* [12]), uwen Heil'gen Beschermer!

---

[1]) Jona 2,10.
[2]) Deut. 14,4 en 5 worden de tien reine vee- en wildsoorten opgenoemd.
[3]) Job 40,19.
[4]) Wajjikra Rabba 22 einde.
[5]) Ber. Rabba 14,8: Van de plaats, waar hij verzoening zou erlangen, waar eens het altaar zou staan, zou de mensch geschapen worden. Nog duidelijker Pirké R. Eli'ezer 12 en 20. Vgl. daarentegen Ibid 11, waar het stof voor de schepping van Adam van alle vier hoeken der aarde wordt bijeengebracht.
[6]) Menachoth 29*b* wordt naar aanleiding van Jes. 26,4 gezegd, dat beide, de stoffelijke wereld, en de toekomstige, geestelijke wereld, met de

לְמוֹרִיד וּמַעֲלֶה שִׁבַּח הַנָּבִיא · אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה
יְשׁוּעָתָה לַיָּי · קָדוֹשׁ :

עֶלְיוֹן מַעֲשָׂיו חֶשְׁוָה · עֲלֵי תֵבֵל צִוָּה · עֶרֶךְ בְּהֵמוֹת הִדְוָה ·
עָשָׂר לְהַתִּר הִנְוָה : פָּקַד רֵאשִׁית דְּרָכָיו בְּהַדְרֵי אֶלֶף
הִתְוָה · פְּקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרָצוֹן לְחוֹכֵי־לוֹ לְתִקְוָה · צָרְכֵי סְעוּדָה
הֻכְוָה · צָפָה בְּצִיּוֹן אוֹהֵ · צוּרַת דִּיוֹקְנוֹ נִוֵּהּ · צַלְעוֹ עֶזֶר לוֹ לְוֵהּ :

מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ · אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ לְתָרֵץ · יָהּ
בְּאוֹת נוֹחָה בְּמֶרֶץ · רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יְיָ · קָדוֹשׁ :

קָמָה מְלֶאכֶת אָיוֹם · קִלְטָה וְקִדְּשָׁה הַיּוֹם · רִצָּה כּוֹפֶר לְשִׁגְיוֹן ·
רֶגֶן עֲלֵי הִגָּיוֹן · רֵוַח הִמְצִיא וּפְרִיוֹן · רִוְּחוּ אוֹר בִּרְכְיוֹן :
שַׁבָּת שָׁלֵם ו מִדְבְיוֹן · שֶׁמֶשׁ צִדְקָה לָאֻבְיוֹן · שִׁפֵּר נַחֲלָתוֹ
בְּצִבְיוֹן · שָׁקַד לְמָסְרוֹ בְּחֻבְיוֹן · תְּוֹכֶן מְלָאכוֹתָיו בְּגִלְיוֹן ·
תִּקּוּן מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן :

מֵעֵין דֻּגְמַת הָעוֹלָם הַבָּא · אָהֲבָיו לְהַנְחִיל יֵשׁ בְּאַהֲבָה · רַב
טוּב הַצָּפוּן בֶּאֱמוּנָה רַבָּה · יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל יְיָ · קָדוֹשׁ : הַכֹּל יוֹדוּךָ

---

letter ה׳ en י׳ van den Godsnaam יה geschapen zijn (כי בה ה׳ צור עולמים beteekent dan: want door den י׳ en ה׳ ontstond de vorm der werelden). Uit Gen. 2,4 wordt dan afgeleid, dat de stoffelijke wereld met den ה׳ geschapen is (בה"י בראם = בהבראם). — נוהה במרץ meen ik, naar het Bijbelsche המרוץ (Pred. 9,11) te moeten verklaren: gemakkelijk uit te spreken. Baer en Ottensoser: met sterkte.

7) Ps. 40,6.

8) Pirké R. Eli'ezer 19 (vgl. Jotser Shabbath Rosh Chodesh, pag. 73) wordt meer in 't bijzonder de Shabbath voorgesteld als, na Adam's zonde, voor hem om genade smeekend. Ook kunnen deze woorden doelen op Pirké R. Eli'ezer 18, einde: „Wie den Shabbath in acht neemt, dien worden al zijne zonden vergeven." De volgende woorden spreken echter meer voor de eerste opvatting.

9) Waarschijnlijk doelt de dichter hier op het feit, dat, volgens Midrash althans, de Shabbath reeds in Mara als wet was gegeven, in het geheim dus, niet, gelijk op Sinai, ten aanzien der geheele wereld.

10) De 39 hoofdgroepen van op Shabbath verboden werkzaamheden, אבות מלאכות, zijn ontleend aan de verrichtingen, die bij bouw en bediening van den tabernakel noodig waren.

11) Berachoth 57*b*.

12) Ps. 130,7.

אומן.

*) HEFT OP geschenk, van waarde groot, op den dag der rust
brengt gaven! [1])
OMHOOG die woont, in macht zoo hoog, kent toe [2]) Hem pracht
en luister!
Uw OOGEN vóór u uit gericht, uw blik den weg u banend! [3])
EN ZIET het licht van maan en zon [4]), bezingt de hemelbollen!
Zangers van 't morgenrood, sterren van d' ochtenstond,
gaan een nieuw lied er thans zingen:
En Chajoth zullen zingen, Keroebiem nu roemen!

WIE is 't, die plaatst het twaalftal der beelden [5]) aan den hemel?
SCHIEP hun getal, als 's vromen kroost [6]), gegrift in Choshen's
steenen? [7])
DEZEN al, en Israël's schaar, bij drieën Hij hen plaatste [8]).
HIJ VOERT de spheeren voor ons oog half zichtbaar, half in
duister.
NAAR HUN GETAL mat d' Ephod Hij, verdeeld' in twee de
stammen [9]).
Daarom vóór Zijnen troon staan zij in g'lijk getal,
geven hun licht in de spheeren.
En Chajoth zullen zingen, Keroebiem nu roemen!

HUN HEIR bewaar in Tsor's gevaar [10]); gebied hun Vorst daar
boven! [11])
HUN ALLEN is de macht verleend voor muur der stad te waken. [12])
MET NAAM Hij roept: „bewaak, geef acht, bij dag en nacht
gedurig!

---

*) Omtrent den schrijver, MENACHEM, laat zich niets met zekerheid bepalen. Het stuk bestaat uit ongelijke strophen, waarvan de laatste regels te samen het acrostichon מנחם vormen, terwijl de voorafgaande regels ieder met een woord van het vers Jes. 40,26 שאו מרום עיניכם beginnen. Tot aanvulling der laatste strophe zijn de woorden ברוך כבוד ה' ממקומו als beginwoorden gebezigd. Het metrum is gelijk aan dat van שני זתים, zonder nochtans streng te zijn volgehouden.

[1]) התשורה, een werkw. gemaakt van תשורה, *geschenk*, evenals het Thalmoedische מתרועעין = מריעין, blazen, van תרועה.

[2]) הכשירו, schrijft Hem toe, wat Hem past.

[3]) Naar Spr. 4,25.

[4]) De uitdrukking is ontleend aan Jes. 5,30.

[5]) De twaalf teekens van den dierenriem.

[6]) Twaalf, evenals de zonen van Jakob, den איש תם.

[7]) ומול אשר בחשן השקוע kan beteekenen: *en overeenkomende met* het getal hunner namen, *die Hij liet graveeren in* de steenen van *het borstschild*: of: met het getal der steenen, *die Hij liet zetten in het borstschild*. ARNHEIM leest ומול bij תם, en vertaalt: den vrome, *en besnedene*; doch Jakobs zonen waren evenzeer besneden. Of zou soms aan נולד מהול moeten gedacht worden?

אופן

שְׂאוּ מִנְחָה · מְשֻׁבָּחָה · בְּיוֹם ׀ מְנוּחָה הַתְּשִׁירוּ :
מָרוֹם דָּר · בְּעוֹז נֶאְדָּר · בְּהוֹד וְהָדָר הַכְשִׁירוּ :
עֵינֵיכֶם · לְנֶגְדֵּכֶם · עַפְעַפֵּיכֶם הַיְשִׁירוּ :
וְרְאוּ אוֹר · צַר וָאוֹר · מְאוֹרֵי אוֹר תָּשִׁירוּ :
מְרַנְּנֵי שֶׁפַר · וְכוֹכְבֵי צֶפַר · שִׁיר חָדָשׁ יָשִׁירוּ :
וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרְרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֲרוּ :

מִי מָסַר · שְׁנֵים עָשָׂר · מַזָּלוֹת, בָּרָקִיעַ :
בָּרָא לְמוֹל · בְּנֵי תָם, וּמוּל · אֲשֶׁר בַּחוּשָׁן הִשְׁקִיעַ :
אֱלֶה הֵם · חֲיָלֵיהֶם · מְשֻׁלָּשִׁים הִתְקִיעַ :
הַמּוֹצִיא · גַּלְגַּל, חַצִי · עָלִיל, וַחֲצִי מִשְׁקִיעַ :
בְּמִסְפָּר בֵּן · אֶפּוֹד תִּכֵּן · שְׁבָטִים חֲצָיִם הִבְקִיעַ :
נָגְדוּ לָכֵן · הֵם בְּתוֹכָן · בַּגַּלְגַּל הָאֵירוּ :
וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרְרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֲרוּ :

צָבָאָם נָצוֹר · בְּתוֹךְ צַר צוֹר · יְצוּ שָׁרֵימוֹ לְמַעֲלָה :
לְכָלָם חֵיל · שׁוֹמְרֵי חֵל · חוֹמוֹת, עִיר עַל תִּלָּה :
בְּשֵׁם יְפְקוֹד · שְׁמוֹר וּשְׁקוֹד · תָּמִיד יוֹם וְלַיְלָה :

---

[8]) In vier groepen van drie beelden zijn de 12 teekens verdeeld, die ieder aan eene zijde des hemels staan (Pirké R. Eli'ezer 7). — Israëls stammen waren evenzoo in vier groepen van drie, ieder aan eene zijde van den tabernakel, gelegerd. — התקיע, eig. *vastslaan*, v. d. plaats aanwijzen.

[9]) Op ieder der *twee* steenen, die op de schouderstukken van den Ephod waren bevestigd, waren *zes* namen van stammen gegraveerd.

[10]) צר is het beeld voor de volkeren, die Israël verdrukten.

[11]) Elke natie heeft in den hemel zijn engel; indien God dezen onderwerping beveelt, dan behandelt het volk, wiens engel dit gebod heeft ontvangen, Israël met genade.

[12]) Menachoth 87*a*: alle dienstdoende engelen zwijgen niet, maar roepen voortdurend: *Gij zult opstaan en Tsion in genade aannemen* (Ps. 102,14). — De uitdrukking חל חומות naar Jes. 62,6. עיר על תלה, de stad, die eens op hare puinhoopen zal herbouwd worden.

„Hij roep' voor 't kleinvee [1]) 'n gunstig jaar" verzwijgt nooit
deze bede!"
Chashmalliem, vlammend vuur, — Erelliem, grootsch in
pracht, helpen de een er den ander.
En Chajoth zullen zingen, Keroebiem nu roemen!

Door grooten angst, stroomt uit voorwaar der Chajoth's zweet
in stralen [2]);
Almacht is Hem, en al Zijn roem — bij zwakken is 't te
troonen! [3])
En machtig God, dien braafsten heil [4]), voor Hem gansch waard
bevonden!
In krachten groot is alwie naar 't getal van ל״ו (36) mag naad'ren!
Een ieder met verlof, een enk'le slechts mag in den spiegel
kijken! [5])
Pleiters voor Israëls stam, lieflijk hun woordenkeus,
naderen dan om te spreken —
En Chajoth zullen zingen, Keroebiem nu roemen!

Niet even vrij zijn Tharshieshiem in 't lied, als de trouwe
vrienden! [6])
Ontzegd is 't ied'ren engel toch voortdurend God te prijzen!
„Geloofd Zijn naam" zoo prijzen zij eerst ná den lof der wijzen! [7])
Eer is hun staan — als zwijgt mijn volk, dan klapp'ren zangers-
vleugels [8]),
Des Eeuw'gen naam te heil'gen daar, slechts ééns is 't hun be-
schoren! [9])
Van Zijne plaats, verwonderd staan Chajoth, elkander vragend [10]):
„Waar is de Macht'ge God, [Jakobs] des vromen Heer,
wiens beeld Zijn troon versiert?" [11]) En Israëls God
zij vermelden!
En Chajoth zullen zingen, Keroebiem dan roemen!

---

[1]) Israël.

[2]) Pirké R. Eli'ezer 4: de Chajoth staan in angst en schrik voor Gods troon, en het zweet huns aanschijns vloeit in een vuurstroom af.

[3]) Naar Jes. 57,15.

[4]) בני עליה, de allervoortreffelijksten onder de menschheid. De woorden אשרי כל חוכי בו (Jes. 30,18) worden nl. Sanhedrien 97*b* en Soekka 45*b*, met het oog op de getalwaarde van לו, aldus verklaard: dat er altijd, in elk geslacht, ten minste 36 zoo brave menschen zullen gevonden worden, dat zij waardig zijn de hoogste hemelsche zaligheid te genieten.

[5]) Op de genoemde Thalmoedplaatsen wordt van die 36 gezegd, dat zij in den *lichtenden* spiegel Gods heerlijkheid aanschouwen; andere braven zien haar door den *niet-lichtenden* spiegel. — בר beteekent *verlof* om nader te treden.

[6]) Choellien 91*b*. De engelen mogen den huldigingszang in den tempel niet aanheffen, voordat Israël op aarde God zijn hulde heeft betuigd.

[7]) משננים, waarsch. van שנן, inprenten, de zin is dus: na den lof, door Israël gebracht, dat zich de leer inprent.

יְקָרָא לַצָּאן · שְׁנַת רָצוֹן · אַל תִּתְּנוּ דֳמִי סֶלָה :
*חַשְׁמַלִּים · וְאֶרְאֵלִים · אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ :
וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ :

מֵרוֹב חִיל · הֲלֹא מַזְחִיל · זֵיעַ חַיּוֹת מְפַכֶּה :
אוֹנִים לוֹ · וְהִלּוּלוֹ · שָׁכַן אֶת דָּבָא וְנָכֶה :
וְאַמִּיץ יָהּ · בְּנֵי עֲלִיָּה · לְפָנָיו אַשְׁרֵי זוֹכֶה :
כְּחַ רַב · לְמִי נִקְרַב · בְּמִנְיַן לוֹ כָּל חוֹכֵי :
אִישׁ אִישׁ בְּבַר · וְיֵשׁ בְּלֹא בַר · נִכְנָם בְּמַרְאִית סוֹכָה :
*מְלִיצֵי עַם · הֵם בְּנוֹעַם · יְגִשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ :
וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ :

לֹא מְרֻשִׁים · תַּרְשִׁישִׁים · בְּשִׁיר כַּחֲבִיבִים אֲמוּנִים :
נֶעְדָּר אַךְ · כָּל מַלְאָךְ · רוֹן לְהַתְמִיד בְּכָל זְמַנִּים :
בָּרוּךְ שְׁמוֹ · בְּבָרֵכְמוֹ · אַחֲרֵי קְלוֹם מְשַׁנְּנִים :
כְּבוֹד עָמְדָם · בְּעֵת עָם דָּם · תִּרְפֶּינָה כְּנַף רְנָנִים :
יֵשׁ שָׁם · בְּהַקְדִּישָׁם · פְּעַם אַחַת נִמְנִים :
מִמְּקוֹמוֹ · יִתְמְהוּ לָמוֹ · חַיּוֹת לְשַׁאֲלָם פּוֹנִים :
אָן אֲבִיר תָּם · בְּכֻם נֶחְתָּם · וּבֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ :
וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ : והחיות ישוררו וכו׳

---

[8]) Ber. Rabb. 65: De woorden בעמדם תרפינה כנפיהם (Ez. 1,21) worden daar verklaard: *als het volk Israël komt*, om Shema' en Kedoessha te lezen, *zwijgen* de engelen; eerst als Israël geëindigd heeft: *klapwieken de vleugelen*. Ik zou voor בעת liever lezen בָּבֹא, *bij het optreden des volks, zwijg.* בעמדם is dan een *notaricon*, דם, בָּא עָם — Arnheim heeft בָּא, doch dit is tegen het metrum.

[9]) Chagiega 14*a*. Zie ook de סילוק לפ' שקלים, Deel II, pag. 88.

[10]) Pirké R. Eli'ezer 4, einde: „Ook de Chajoth kennen de plaats Zijner heerlijkheid niet, al staan zij ook dicht in de nabijheid; (ook zij vragen: Waar is de plaats Zijner heerlijkheid?) en antwoorden aanheffend: Waar zij zich ook bevinde, — *geloofd zij de heerlijkheid des Eeuwigen van elke plaats!*"

[11]) Jakobs beeltenis is op Gods troon gegrift (Choellien 91*b*, B. R. 68). Vgl. Pirké R. Eli'ezer 35.

זולת.

Waarlijk, eene gelijkenis was [1]) **onder Uwe ware oude gelijkenissen, [o Israël] ook de man [Job,] die vroom en rechtvaardig wordt genoemd, het beeld namelijk van de stad Uwer heerschers; hem werd tweevoudig als troost het verlorene hergeven, evenzoo luidt het door de hand der profeten tot u: *„Troost, troost nogmaals Mijn volk, zoo zal uw God zeggen"*.** [2]) **De wijze (Bo'az) was toegerust met macht om te troosten (Roeth), die gekomen was om beschutting te zoeken** [3]) **[onder Gods vleugelen]; hij sierde haar met een „volmaakte belooning"** [4]) **— den „vriend Gods" namelijk uit Beth Léchem. — Hoeveel te eer dus zal men tot Jerusalem spreken** [5]), **als eens hare heerlijkheid in haar gebied wederkeert: *„De Eeuwige troost Zijn volk en is Zijnen armen weer genadig!"*** [6]) **Jesaja, gezalfd boven zijne ambtgenooten, werd aangewezen, profetiën en troostwoorden te verkondigen in dubbele uitdrukkingen** [7]): *Verblijden, verblijden zal ik mij; waak op, waak op; ontwaak, ontwaak!* **gij, die zoo verwonderlijk gedaald zijt! Dat kunne optrekken de baanbreker** [8]), **de trooster** [9]), **— rechtvaardig ons, den zoom onzer kleederen reinigend; want: *nog eenmaal troost de Eeuwige Tsion en kiest boven allen weer uit Jerusalem!*** [10]) **„De wet wordt vastgesteld, naar de meening van den een en den ander"** [11]), **twintig ellen hoog hare lichtluiken** [12]), **hare vensters kostbaar gesteente, — om vrede te stichten binnen hare grenzen; Hij maakt haar woestijn tot een 'Eden, als den hof des Eeuwigen hare dorre steppen** [13]); ***De Eeuwige troost Tsion, troost al hare puinhoopen*** [14]). **Die haar beminnen zullen zich aan vetheid verzadigen uit den stroom der lusten van hare**

---

*) Over den schrijver, MÉIER B. IZAK, zie den Jotser.

[1]) Baba Bathra 15*a* komt het denkbeeld voor, dat Job nooit werkelijk bestaan zou hebben, maar dat de in het boek Job meegedeelde feiten slechts verzonnen zouden zijn, als gelijkenis, איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה. — In Pesiktha Nachamoe, pag. 126*b* en Jalkoet II, N°. 312 (vgl. Ibid 307 einde) komt nu naar aanleiding van de woorden: כי מכת אויב הכיתיך (Jer. 30,14) eene reeks van overeenkomstige punten voor tusschen het lot van Job en dat van Jerusalem. Op dezen Midrash doelt onze dichter. Het slot van dien Midrash luidt: Evenals Job, na tweevoudig getroffen te zijn, ook in dubbele mate getroost werd (Job 42,10), zoo zal Jerusalem, waarvan gezegd is: *want zij is geslagen door de hand Gods t w e e v o u d i g voor al hare zonden* (Jes. 40,2), tweevoudig getroost worden, zooals het luidt: *troost, troost mijn volk!*

[2]) Jes. 40,1.

[3]) חסות באה, naar Roeth 2,12 אשר באת לחסות.

[4]) In hetzelfde vers wenscht Bo'az: ותהי משכרתך ש ל מ ה, wat door Midrash (Pesiktha t. a. p. en Midrash Roeth 5,3) verklaard wordt: Salomo zal uw loon zijn, die uit u geboren zal worden. II Sam. 12,25 nu wordt deze met den naam *Jediedjah*, „Vriend Gods", aangeduid.

[5]) Pesiktha Rabbathie t. a. p. pag. 124*a* sluit de behandeling onzer plaats uit Roeth: „wanneer reeds Bo'az met zijn hartelijk woord Roeth

זולת. ע"ס א"ב וחתום בסוף מאיר בר יצחק חזק ואמץ. *)

אֱמֶת מָשָׁל הָיָה, בַּאֲמַתַּת קַדְמוֹנִי מִשְׁלֵיכֶם · גֶּבֶר תָּם וְיָשָׁר, יְמָיוֹן קְרֵית מוֹשְׁלֵיכֶם · הַכְפֵּל בְּמִשְׁנֶה נֶחָמוּת, וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲלֵיכֶם · נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם : זוֹרֵז חָכָם בָּעוֹ, חֲסוֹת בָּאָה לְנַחֵם · טִכְסָה בְּמַשְׂכִּוֹרֶת שְׁלֵמָה, יְדִיד מִבֵּית לֶחֱם · כַּמָּה וְכַמָּה יֹאמְרוּ לִירוּשָׁלַיִם כְּבוֹדָהּ בְּהִתְנַחֵם · נִחַם יְיָ עַמּוֹ וַעֲנְיָו יְרַחֵם : מָשׁוּחַ מְחַבְּרָיו לְבַשֵּׂר נְבוּאוֹת וְנֶחָמוֹת בְּכִפְלַיִם · שׁוּשׁ אָשִׂישׂ הִתְעוֹרְרִי, עוּרִי, יְרוּדָה פְּלָאִים · פּוֹרֵץ עָלוֹת מְנַחֵם, צַדְּקֵנוּ טַהֵר שׁוּלַיִם · נַחֵם יְיָ צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלַם : קָבוּעַ בָּזֶה וְכָזֶה, רוֹם עֶשְׂרִים אַרְבּוֹתֶיהָ · שִׁמְשׁוֹתֶיהָ לְאַבְנֵי חֵפֶץ, שָׁלוֹם לָשׁוֹם גְּבוּלוֹתֶיהָ · תִּקֵּן מִרְבָּדָהּ בְּעֶדֶן, בְּנֵן יְיָ עַרְבוֹתֶיהָ · נַחֵם יְיָ צִיּוֹן נַחֵם כָּל חָרְבוֹתֶיהָ : מְאַהֲבֶיהָ יְרוּיִן דֶּשֶׁן, מְנַחֵל עֲדֵנֵי

---

kon troosten, zeer zeker zal dan God, indien Hij eens het zal willen, Jerusalem troost kunnen brengen!"

6) Jes. 49,13.

7) Pesiktha, ibid. 125*b* wordt Ps. 42,8 מתבריך ... על כן משחך, *daarom heeft uw God u gezalfd .... meer dan uwe metgezellen*, op Jesaja toegepast. Deze zou, hoewel gewezen op de slechte bejegening, die vroegeren profeten was te beurt gevallen, en op den weerspannigen aard van het volk, tot hetwelk hij gezonden werd, niettemin bereidwillig zijn: „hier ben ik, zend mij!" (Jes. 6,8) hebben doen hooren. Daarop sprak God: *Gij bemint te rechtvaardigen en haat te veroordeelen* Mijn volk, — *daarom heeft God u gezalfd met olie van blijdschap, nog meer dan uwe ambtgenooten;* terwijl alle profeten enkelvoudige troostwoorden spreken, zult gij steeds uw woord herhalen, zooals עורי עורי (Jes. 51,9), התעוררי התעוררי (51,17), שוש אשיש (61,10), אנכי אנכי (51,12), נחמו נחמו (40,1).

8) Naar Miecha 2,13, waar die woorden v. s. op den Messias doelen.

9) מנחם, volgens Sanhedrien 98*b* een der namen van den Messias.

10) Zech. 1,17.

11) Baba Bathra 75*a* komt voor: twee engelen, of, volgens anderen, twee Amoraiem in Palaestina, verschillen van meening over de beteekenis van ברכד, Jes. 54,12; de een zegt: het is Shoham, de ander: Jashephé; nu spreekt God: het blijve naar de meening van den een zoowel als van den ander! Bij den herbouw van Jerusalem zullen beide soorten gebruikt worden.

12) Ibid.: God zal edelgesteenten nemen 30 el lang en breed, en daarin 10 bij 20 el uithouwen en ze zoo plaatsen in de poorten van Jerusalem.

13) Naar Jes. 51,3.

14) Jes. 66,11.

vertroosting, als het U eens zal behagen zelve troostwoorden te spreken tot het hart der dan in erbarming aangenomenen; dan zullen rechtvaardig zijn bevonden en zich beroemen op U zij, die wachten op de nieuwe versiering harer grenzen, — *gij zult zuigen en u verzadigen aan de borst harer vertroosting* [1]). Als het profetenvisioen der tien heilige zieners met U zich vereenigt, gelijk Gij mij hebt toegezegd [2]), en als de letters [van עמי] bij het troostwoord, dat U dan geldt, zich voegen [3]), daar Gij U moet laten troosten wegens het verlies van Uw kleinvee en Uw wijngaard, gelijk Gij mij door een beeld hebt duidelijk gemaakt [4]), — dan zal ik in lofzang en danklied U bezingen, gelijk in de oudheid, toen Gij uit Noph mij voerdet, *want Gij, o Eeuwige! helpt mij en troost mij!* [5])

יוצר לשבת שובה.

Die het eeuwige licht in 't aanzijn riep, Hem volgt slechts na in vreeze, *zoekt den Eeuwige, wanneer Hij Zich laat vinden.* In deze bekeeringsdagen is Hem wis aangenaam, wie met bekeering tot Hem komt naderen; *roept Hem dus, terwijl Hij nabij is!* Groot is Hij, en geen is met Hem te vergelijken; toch besloot Hij voor Zijne schepselen genezing mogelijk te maken; — *laat daarom de booswicht verlaten zijn weg!*

Op ons zijn Zijn plannen voor eeuwig gericht,
Daarvoor staat onwrikbaar getuig'nis gegrift:
Terug toch, *o Israël! o! keer toch terug — tot* [6]) den Heil'ge!

Voor den mensch, terneergeslagen, is voldoende blijk van bekeering het nalaten zijner verkeerdheden — *en voor den man van onrecht* dat *zijner gedachten.* Vóórdat Hij de wereld op hare grondslagen had gevestigd, liet Hij de bekeering voorafgaan [7]),

---

[1]) Jes. 66,11.

[2]) Pesiktha, Nachamoe 127 wordt verhaald hoe *tien* van de zoogen. kleine *profeten* (allen met uitzondering van 'Obadja en Jona, die over Edom en Ninewé, niet over Israël profeteerden) achtereenvolgens Israël willen troosten, maar onverrichterzake moeten heengaan, daar Israël hun hun eigen straf bedreigingen tegemoet voert en zegt niet te weten, wat het te gelooven heeft. Allen keeren dan tot God terug, die tot hen spreekt: נחמו נחמו עמי, *troost Mijn volk met Mij*, laat ons te zamen Israël troost brengen.

[3]) De woorden נחמו נחמו עמי worden in Pesiktha 128*b* verklaard: נחמוני, נחמוני; — de letters נוי— worden dus tweemaal achter נחמו geplaatst. נוי heeft nu eene getalwaarde van 60, עמי van 120, dus gelijk tweemaal נוי. Doordien men dus de getalwaarde (אותיות) van עמי gevoegd heeft bij de woorden נחמו, krijgen deze den zin: *troost Mij*, zegt God. Aldus Luzatto bij Baer.

[4]) Want God heeft troost noodig, naar de twee gelijkenissen die t. a. p. gegeven worden: de *bezitter* van een verwoesten wijngaard heeft troost

נְחוּמֶיהָ · בְּרִצּוֹתֵךְ תַּנְחוּמִים לְדַבֵּר עַל לֵב רְחוּמֶיהָ · יְצֻדְּקוּ
וְיִתְהַלְלוּ בָךְ, חֹבֵי קְשׁוּט תְּחוּמֶיהָ · תִּינָקוּ וּשְׂבַעְתֶּם ו מִשּׁוֹר
רַתֲנְחוּמֶיהָ : חֶזְיוֹן קְרוֹשִׁים עֲשָׂרָה, עִמְּךְ בְּהִשְׁתַּתֵּף כְּקִימַתָּנִי ·
וְאוֹתִיּוֹת מְצֻטְרָפוֹת לְתַנְחוּמֵךְ, לְצַאנֵךְ וְכַרְמֵךְ כְּסִימַתָּנִי · בְּשִׁיר
וְתוֹדוֹת אֲזַמֶּרְךָ, כְּאָז מִנּוֹף הוֹצֵאתָנִי · כִּי אַתָּה יְיָ עֲזַרְתָּנִי
וְנִחַמְתָּנִי : עזרת

יוצר לשבת שובה.

ע"ס א"ב כפול ותתום בתוכו אליעזר ברבי נתן זכור לטוב חזק ואמץ. *)

אוֹר עוֹלָם קָרָאוֹ · אַחֲרָיו תֵּלְכוּ לְמוֹרָאוֹ · דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ :
בְּאֵלּוּ יָמִים לַעֲרוֹב · בִּתְשׁוּבָה בָּא לִקְרוֹב · קָרָאתִיו
בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב : גָּדוֹל וְאֵין כְּעֶרְכּוֹ · גָּזַר לִיצִיר לְהַאֲרִיכוֹ · יַעֲזֹב
רָשָׁע דַּרְכּוֹ :
אֱלֵינוּ מַחְשְׁבוֹתָיו לָעַד · עַל זֹאת דָּשׁוּם לְהָעַד · שׁוּבָה
יִשְׂרָאֵל עַד־קָדוֹשׁ :
הַבָּא אֱנוֹשׁ תְּשׁוּבוֹתָיו · דַּיּוֹ לָעָזוֹב מְשׁוּבוֹתָיו · וְאִישׁ אָוֶן
מַחְשְׁבֹתָיו : הָעוֹלָם עַד לֹא שְׁתֻתָּהוּ · הִקְדִּים תְּשׁוּבָה

---

noodig, niet de wijngaard zelve; niet *het volk Israël*, de wijngaard, maar *God*, de Eigenaar, moet getroost worden. — Niet het door den wolf verscheurde *kleinvee*, maar den eigenaar ervan moeten troostwoorden worden toegevoegd. 5) Ps. 86,17.

*) Over den schrijver, R. Eli'ezer b. Nathan, zie pag. 65, den יוצר לשבת ברית מילה. Ons stuk bestaat uit strophen van 4 drieregelige verzen; in het laatste vers der strophen bevindt zich het acrostichon, de drie eerste verzen van iedere strophe volgen den rij van het alphabeth. Elk vers bestaat uit drie regels, waarvan de 2 eersten de alphabetische orde volgen, terwijl de derde gevormd wordt door de verzen van Jes. 55. — Ook de derde regel van het slotvers van iedere strophe is eene bijbelplaats, die met het woord שובה begint.

5) Hoshéa' 14,2.

7) Pirké R. Eli'ezer 3, naar Ps. 90,2 en 3: *voordat bergen ontstaan waren.... zeidet Gij: „keert terug, gij menschenkinderen."*

om [den schuldige] terugkeer mogelijk te maken, — dus *keere hij slechts tot den Eeuwige terug, dan zal Deze hem genadig zijn.* En dóór-dringend reikt zij tot den troon van Gods Majesteit [1]), totdat daaronder vandaan eene hand zich uitstrekt [2]) [voor die terug-keeren] *tot onzen God, die veelmalen vergeeft!*

In groote gemeenten ligt d' eer van Mijn Koning [3]).
Laat tot God men dus spreken in hunne bijeenkomst:
Keer terug dan, o Eeuw'ge! met onze gevang'nen [4])*!* o Heilige Koning!

Gij, die het zaad [Uwer goede daden] strooit op den bodem, gedrenkt door de wateren [der Thora], heil U! [5]) Weest rein, maakt goed uwen levenswandel, — *want niet al mijne gedachten zijn uwe gedachten!* Mijn wil en Mijn verlangen is het, dat gij gaat in Mijne wegen; Mijne begeerte is het, de door Mij eens gezegenden te reinigen [van zondesmet], — *want niet uwe wegen zijn Mijne wegen!* Mijn aard is het, gebruik te maken van een uiterlijk verachtelijk voorwerp [6]); zoo zij slechts rein zijn van hart, blijven zij vóór Mijn aangezicht bestaan, — *zoo is het gezegde des Eeuwigen!*

In eeuwigheid hoop ik op God, den Almacht'ge!
Geef hulpe en redding aan 't volk, dat die vraagt!
Voer terug dan, o God! de myriaden van Israël's duizenden [7])*!* o Heilige!

Zijne hand is uitgestrekt om met grooten spoed [zondaren] op te nemen; *Hij, de Alwetende, komt terug en verandert van besluit* [8]) met welgevallen; *want gelijk hoog zijn de hemelen boven de aarde,* — zoo zal Ik in volle kracht Mijne genade over u doen heerschen; even ver als zij, de hemelen, verwijderd zijn, zal Ik uwe misdaden verwijderen, — *zoo zijn hoog Mijne wegen boven uwe wegen!* Keert terug voor Mijn aangezicht — en Ik zal u terugvoeren, zal u aanwijzen en opteekenen voor het eeuwige leven, — [want verheven zijn] *ook Mijne gedachten boven uwe gedachten!*

Gedenk dan ten goede, neem aan in erbarmen
Uw volk, van den moederschoot af reeds beladen;
Keer terug dan, o God! tot hoelang?! en verander Uw meening [9]), o Heilige!

---

[1]) Joma 86*a*, Pesiktha, Shoeba 163*b*: groot is de kracht der bekeering, want zij reikt tot den troon der Goddelijke Majesteit, gelijk het luidt: „*keer terug, o Israël! tot* gij bereikt *den Eeuwige, uwen God!*"

[2]) Pesachiem 119*a*, naar aanleiding van Ez. 18: *eene menschenhand van onder de vleugelen der Chajoth*; waar geschreven is: ידו, *Zijne,* Gods hand is uitgespreid onder Zijn heerlijken troon om de bekeerlingen op te nemen.

[3]) Naar Spr. 14,28, welke plaats in den regel wordt aangehaald ten betooge, dat bij het vervullen van vele plichten het ter hoogere eere Gods beter is, gezamenlijk met anderen de handeling te verrichten.

לְשׁוֹבְבֵהוּ · וְיָשֹׁב אֶל יְיָ וִירַחֲמֵהוּ : וְעַד כְּפֵא כָבוֹד מַגַּעַת צָלוּחַ ·
וּמַתַּחְתָּיו יָד לִשְׁלוּחַ · וְאֵל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ :
בָּרוּב עָם הַדְרַת מַלְכֵּנוּ · בְּרַעֲדָם *אָמְרוּ לֵאלֹהֵינוּ · שׁוּבָה יְיָ
אֶת שְׁבִיתֵנוּ · קָדוֹשׁ :

זוֹרְעֵי עַל כָּל מַיִם אַשְׁרֵיכֶם · זַכּוּ וְהֵטִיבוּ דַרְכֵיכֶם · כִּי לֹא
מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם : חָפְצִי וּרְצוֹנִי תֵּלְכוּ בִּדְרָכַי ·
חֻשְׁקִי לְטַהֵר מְבוֹרָכַי · וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי : טֹבִי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ
בִּכְלֵי גְנַאי · טְהוֹרֵי לֵב יַעַמְדוּ לְפָנַי · נְאֻם יְיָ :
*נֵצַח אֲקַוֶּה לָאֵל · *תְּנָה יְשׁוּעָה לְעַם שׁוֹאֵל · שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת
אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל · קָדוֹשׁ :

יָדוֹ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל בְּמֵרֵץ · יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם בְּתֵרֵץ · כִּי גָבְהוּ
שָׁמַיִם מֵאָרֶץ : בֵּן אַגְבִּיר חַסְדִּי עֲלֵיכֶם · כִּרְחוֹקָם אַרְחִיק
פִּשְׁעֵיכֶם · בֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם : לְפָנַי תָּשׁוּבוּ וַאֲשִׁיבְכֶם · לְחַיֵּי
עוֹלָם אַתְוֵיכֶם · וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם :
*זְכוֹר *לְטוֹבָה, וְרַחֵם · עַם עָמוּסֵי מֵרֶחֶם · שׁוּבָה יְיָ עַד־מָתַי
וְהִנָּחֵם · קָדוֹשׁ :

---

4) Ps. 126,4.

5) De hier gebruikte woorden uit Jes. 32,20 worden door den Thalmoed (Baba Kamma 17*a*) verklaard, zooals in onze vertaling is teruggegeven. Vgl. 'Aboda Zara 5*b*, waar dit *heil* verklaard wordt daarin te bestaan, dat zij hunne hartstochten volkomen kunnen beheerschen.

6) Naar aanleiding van de woorden : זבחי אלהים רוח נשברה (Ps. 51,12) wordt in Pesiktha Shoeba 158*b* (vgl. Wajjikra Rabba 7,2) gezegd : indien een *mensch* gebruik maakt van gebroken vaatwerk, strekt hem dit tot schande ; bij God echter is dit anders, Hij gebruikt juist bij voorkeur gebroken vaten, zooals uit onze en andere plaatsen blijkt ; — daarom vermaant Hoshéa' (14,2) : *keer terug Israël, tot den Eeuwige, uwen God* !

7) Num. 10,36.

8) Geestig gebruik van de Bijbelwoorden Jona 3,9 in eenigszins gewijzigde beteekenis !

9) Ps. 90,13.

Hij wacht met ongeduld op ieder, die zijne ziel schuldig verklaart; Hij verbeidt hem, om hem aan te teekenen tot herleving, immers — *wanneer de* [herlevings-]*regen nederdaalt.* Laat hij, [de mensch,] dus steeds God danken, in alle eeuwigheid, zoolang [hier op aarde] voor hem het water nederdaalt *en de sneeew uit den hemel.* Hij [God] verheugt Zich over de overwinning, wanneer hij [de mensch] tot den Albedwinger zich bekeert; ja zeker, het meeste waarde heeft in Zijn oog het danken door den levende [1]), [want eenmaal gekomen] *daarheen,* [in een ander leven,] — *kan hij niet meer terugkeeren!*

Maak ons sterk dan, herstel na twee dagen ons leven, [2])
Voer nogmaals ons op uit den afgrond [3]) [zoo zwart]!
Keer terug dan, o Eeuw'ge! kom, red onze ziele [4])*!* Gij Heilige!

Almachtig in de schrikwekkende hemelen, bewijst Gij toch welwillende liefde op aarde, — *maar neen! Hij drenkt de aarde!* Nadat opgeheven zijn [5]) dier- en meeloffer, [is er slechts over] smeeking, plechtig godsdienstig samenzijn en gebed, — *en* dit slechts *doet haar voortbrengen en bloeien!* Zijn rotsvasten troon verscheurt het gebed van die Hem aanroepen, wanneer het, zich verbreidend, tot Hem opstijgt — *en geeft zoo zaad aan den zaaier.*

„Uw kracht neemt dan toe, want Ik ben 't die u reinigt!" [6])
Als ge u wilt bekeeren — ja, waarlijk, Ik steun u!
Keer terug dan tot Mij, want Ik ben uw Verlosser [7]), Ik de Heilige!"

Wie nabij zijn of verwijderd, maar nu zonder listen [8]), heb Ik den *vrede* aangeboden [en de zaligheid], gelijk de handelaar een specerijbundel, *en brood aan wie eten wil.* Ik vereenigde slechtriekenden galbanum met Mijn reukwerkbalsem, om daardoor uw slechten reuk te verwijderen [9]) — *zoo is Mijn woord.* Zie en let er op: uwe bekeering geschiede als iets tusschen Mij en u, keer niet terug ten aanzien van rijen van menschen, want — *wat uit Mijn mond is gegaan, wordt niet teruggenomen!* [10])

---

[1]) Naar Jes. 38,19, *de levende, hij danke U.*

[2]) Naar Hoshéa' 6,2, wat Ber. Rabba 56,1 o. a. verklaard wordt: op den derden dag, na twee dagen dood, volgt de herleving. Vgl. den Thalmoed, Sanhedrien 97*a*, Rosh Hashana, 31*a*, waar het verklaard wordt: nadat de wereld 2000 jaar verwoest zal zijn, enz. „Duizend jaren zijn immers in Gods oogen als één dag"; één dag Gods telt dus duizend wereldjaren.

[3]) Naar Ps. 71,20.

[4]) Ps. 6,5.

[5]) סור. De dichter maakt een Kal-vorm van een stam זור, waarvan de Hiph'iel: הסיר beteekent: *vernietigen.* De Kal kan dus den zin hebben: *vernietigd zijn* of *worden.*

[6]) Naar Ez. 24,13.

[7]) Jes. 44,22.

[8]) רחוק בלי נכל. — Berachoth 34*b* worden de woorden שלום שלום לרחוק ולקרוב

מְחַכֶּה לְמֵשִׁים נַפְשׁוֹ אָשֵׁם · מְצַפֶּה לְתִחְיָה לְרַשֵּׁם · כִּי כַּאֲשֶׁר
יֵרֵד הַגֶּשֶׁם : נֶצַח לָאֵל יוֹדֶה לְעוֹלָמִים · כָּל יְמֵי יְרִידַת
הַמַּיִם · וְהַשֶּׁלֶג מִן הַשָּׁמַיִם : שָׁמֵחַ בְּנִצּוּחַ לְנוֹצֵחַ בְּשׁוּב · סֶלָה
חַי חַי לְהוֹדוֹת חָשׁוּב · וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב :
חַזְּקֵנוּ מְיוֹמְיִם חַיֵּינוּ · וּמִתְהוֹמוֹת תָּשׁוּב תַּעֲלֵנוּ · שׁוּבָה יְיָ
חַלְּצָה נַפְשֵׁנוּ · קָדוֹשׁ :

עִוּוּ בִּשְׁמֵי עֶרֶץ · עוֹשֶׂה צְדָקָה בָּאָרֶץ · כִּי אִם הִרְוָה אֶת
הָאָרֶץ : פּוּר זֶבַח וּמִנְחָה · פֶּגַע מַעֲמָד וְשִׁיחָה · וְהוֹלִידָה
וְהִצְמִיחָה : צוּר כִּסְאוֹ קוֹרֵעַ · צָקוֹן קוֹרְאָיו מֵהִשְׁתָּרֵעַ · וְנָתַן
זֶרַע לַזּוֹרֵעַ :
אָמֵן תּוֹסִיף כִּי טִהַרְתִּיךְ · לָשׁוּב אֵלַי כִּי סִיַּעְתִּיךְ · שׁוּבָה
אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךְ · קָדוֹשׁ :

קָרוֹב וְרָחוֹק בְּלִי נֶכֶל · קִדַּמְתִּי שָׁלוֹם כְּאַבְקַת רוֹכֵל · וְלֶחֶם
לָאֹכֶל : רִצַּפְתִּי חֶלְבְּנָה עִם צֳרִי · רֵיחֲךְ רַע בְּהַעֲבִירִי ·
כֵּן יִהְיֶה דְּבָרִי : שׁוּר בֵּינִי לְבֵינְךְ שׁוּב · שׁוּרַת אֲנָשִׁים בַּל
תָּשׁוּב · אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא יָשׁוּב :

(Jes. 57,19) door R. JOCHANAN verklaard: Wie van den beginne af van de zonde verwijderd bleef, en wie oorspronkelijk wel in de nabijheid der zonde vertoefde.

9) Zie Keriethoth 6*b*: evenals onder de specerijsoorten van het reukwerk het kwalijk riekende galbanum voorkomt, zoo verhinderen afvalligen en zondaren onder Israël de Goddelijke genade niet; integendeel: zij moeten zich in het gebed met hunne bravere broeders vereenigen en bevorderen dan zelfs nog de vervulling der beden!

10) In Pesiktha Shoeba 163*b* wordt naar aanleiding van de woorden שובה ישראל עד ה' אלהיך, *keer terug, Israël, tot u w e n G o d* (Hoshéa' 14,2) gezegd: Wanneer de eene mensch den andere in het openbaar heeft beleedigd, dan zal de beleedigde geen genoegen nemen met het aanbieden van verontschuldigingen in een persoonlijk onderhoud tusschen hen beiden, maar eischen, dat ook de intrekking der beleediging ten aanzien van velen geschiede. God echter is, ook indien iemand Hem openlijk mocht hebben gelasterd, reeds tevreden, wanneer de mensch in zijne binnenkamer blijken van berouw geeft en zijne bekeering als het ware slechts eene zaak laat blijven, die tusschen God en hem behandeld wordt.

Het vertrouwen op Mij blijve sterk slechts, verwilderd' afvallige dochter!
Eens wordt gij geholpen, gered met bedaardheid en kalmte zeer zeker,
Dan zal Ik hun afval genezen, Mijn liefde als gave hun schenken! [1])
Ik, de Heilige.

אופן

WANT zeker, daar troont er d' Almacht'ge, onze Heer!
De machten des hemels staan klaar Hem te heil'gen!
EN IK — ik wil zingen den Eeuw'ge, wil snaren doen klinken,
Zoo hoort dan, gij koningen; luistert, gij vorsten! [2])

DE NAAM, *hij* alleen is voor eeuwig verheven,
Ja eeuwig blijft Gods woord bestand in den hemel!
EN IK — Zijne eenheid erken ik tweemaal elken dag:
Gij, die *geeft Uwe Majesteit over den hemel!* [3])

DE EEUW'GE — Zijn eenheid is kroon der Hem kroonenden,
Israël, „waarmede als een krans Ik Mij siere" [4]),
EN IK — wil den glans van Zijn heerschen verkond'gen; —
Zoo luister, mijn volk, opdat spreken ik kunne! [5])

IK ROEP AAN den Alhooge, — mijn stem wordt vernomen,
Als een kroon om Zijn hoofd haar te winden, te vlechten [6]),
EN IK — Mijne beden in stilte, moog' Hij ze verhooren!
Als ik schrei uit mijn nooden tot U — o verhoor [7])*!*

O KENT TOE dan in vreeze Hem eer, gij omvaamden! [8])
Laat hen zangen doen hooren van d' einden der aarde!
EN IK — zie, ook ik wil Zijn aandenken zeeg'nen met ijver.
o Hoe machtig Uw naam, op heel d' aarde [9]), mijn Heer!

DE GROOTHEID Zijns troonwagens... duizenden, heiliging sprekend [10]);
En Ofanniem, ruischend, „Baroech" hunne zangen besluitend,
EN IK — zie, mijn juub'len is 't honderdtal, d' achttien eronder begrepen! [11])
Mogen zijn tot behagen de woorden [12]) [mijns monds].

---

[1]) Hoshéa' 14,5. Ook al verdienen zij het niet geheel door hun deugdzamen levenswandel, als Israël slechts op God vertrouwt, dan krijgt het Zijne geheele liefde weder terug als geschenk Zijner onuitputtelijke genade. (Zie RASHIE t. a. p.)

*) Het stuk bestaat uit vierregelige strophen, die te samen het acrostichon „ELI'EZER BAR NATHAN CHAZZAK" vormen. De derde regel van iedere strophe begint echter met het woord: אני, terwijl vóór iedere strophe een woord van het vers Deut. 32,3 is geplaatst. De vierde regel van iedere strophe is een Bijbelcitaat.

[2]) Naar Rechteren 5,3.

[3]) Ps. 8,2.

תִּכּוֹן אֲמוּנָתִי בַּת הַשּׁוֹבֶבָה · תְּוַשְּׁעִי בְּנַחַת וְשׁוּבָה · אֶרְפָּא
מְשׁוּבָתָם אוֹהֲבֵם נְדָבָה · קָדוֹשׁ : הכל יודוך

אופן. בראשי שיטות התרומים חתום **אליעזר בר נתן חזק**; אלא שהקדים בראש כל תרוז תיבה אחת מפסוק **כי שם ה׳ אקרא** וכו׳, ובראש השבה השלישית תיבת **ואני**; והשבה הרביעית היא על לשון הכתוב.

כִּי אִם שָׁם אַדִּיר יְיָ אָדוֹנֵנוּ · אֵילֵי שִׂחַק עוֹמְדִים לְהַקְדִּישֵׁנוּ ·
וַאֲנִי · אָשִׁירָה לַיְיָ וַאֲזַמְּרֵנוּ · שִׁמְעוּ מְלָכִים וְרוֹזְנִים הַאֲזִינוּ :
שֵׁם לְבַדּוֹ נִשְׂגָּב לְעוֹלָמִים · לְעוֹלָם יְיָ דְּבָרוֹ נִצָּב בַּשָּׁמַיִם ·
וַאֲנִי · לְיַחֲדוֹ בְּכָל יוֹם פְּעָמַיִם · תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם :
יְיָ יְחוֹדוֹ בְּמַעֲטִירָיו עֲטָרָה · יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָרָה ·
וַאֲנִי · יְקַר מַלְכוּתוֹ אֲסַפֵּרָה · שִׁמְעָה עַמִּי וַאֲדַבֵּרָה :
אֶקְרָא עֶלְיוֹן וְהַקּוֹל נִשְׁמַע · עֲטָרָה לְרֹאשׁוֹ לַעֲנוֹד וְלִקְמַע ·
וַאֲנִי · עֲתִירָתִי בְּלַחַשׁ אַשְׁמַע · וְאֶזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתִי וְתִשְׁמַע :
הָבוּ זְרוּתִים כָּבוֹד בְּעֶרֶץ · זְמִירוֹת יַשְׁמִיעוּ מִכְּנַף הָאָרֶץ ·
וַאֲנִי · זִכְרוֹ אֲבָרֵךְ בְּמֶרֶץ · מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ :
גְּדָל לֶכֶב רִבּוֹתַיִם קָדוֹשׁ אוֹמְרֵי · רוֹגְשִׁים אוֹפַנִּים בָּרוּךְ גּוֹמְרֵי ·
וַאֲנִי · רָנָתִי מֵאָה עִם שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה · יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי :

---

4) Jes. 49,3. 5) Ps. 50,7.

6) Shemoth Rabba 21,4; Jalkoet II,840. Een engel neemt alle gebeden Israëls en maakt er kronen van, die hij God als het ware op het hoofd plaatst, met het oog op Jes. 49,3. Vgl. Tosaphoth, Chagiega 13*b*.

7) Naar II Kron. 20,9.

8) Hemelen, waarvan Jes. 40,12 gezegd is, dat God ze met Zijn span, Zijne uitgespannen handpalm, omvatten kan. זרותים van זרת, span, een paitanische woordvorm.

9) Ps. 8,2.

10) Naar Ps. 68,18 vormen myriaden van engelen, die immers allen de Kedoessha Gode toezingen, Zijn heerlijken troonwagen.

11) Israëls lofprijzing bestaat in de honderd lofzeggingen, die het dagelijks uitspreekt, waarbij ook de 18 van de Shemoné 'Esré meêgerekend moeten worden (Menachoth 43*b*). Zelfs op Shabbath en feestdagen, wanneer dit gebed slechts uit zeven lofzeggingen bestaat, worden deze, desnoodig, om het honderdtal aan te vullen, voor achttien gerekend (zie Orach Chajiem 46 en 290).

12) Ps. 19,15

Onzen God als bezingen te zamen de sterren des avonds,
Brengen lof Hem de godd'lijke wezens met [gansch] hunnen mond.
En ik — zie, ik sta op mijn wachtpost, [volbrengend mijn plichten]
o mijn mond moog' verkond'gen des Eeuwigen lof! [1])
De heirscharen hoog in den hemel — zij heil'gen,
De reinen beneden op aarde — zij smeeken,
En samen gelijk'lijk roepen zij 't drievoudig heilig!

זולת.

Tot onzen God laat ons wederkeeren, als het ons eng wordt in onze ballingschap, — want Gij zijt rechtvaardig, trots al wat ons overkomt; wegens de misdaad onzer hebzucht zijn wij heen gezonden van vóór Uw aangezicht; doe Gij ons terugkeeren, dan zullen wij ons bekeeren, want Gij, Eeuwige! zijt onze God!

„Ballingen, zonen van ballingen!" zoo sart men ons met haat; noemt ons: „veracht zilver", [2]) tengevolge onzer schuld; — doch Uw recht, de rechtvaardigheid Uwer strafgerichten reikt tot den diepsten afgrond; „keert terug, keert terug!" spraakt Gij tot ons — doch wij luisterden niet! Voorwaar, omdat Uwe Majesteit niet in ons midden verwijlt, troffen ons de rampen in 't land onzer krijgsgevangenschap; en eerst nu onze krachten ten einde zijn, schreeuwen wij ten laatste uit: *„Komt, laat ons terugkeeren tot onzen God, — want heeft Hij verscheurd, zoo zal Hij ons genezen!"* [3]) Bevestig ons dit, om onze ziel te doen terugkeeren, zooals Gij ons beloofd hebt, ons te vermeerderen en wel te doen; Uwe krachtige hand en Uw woord blijft in eeuwigheid staande; *o, voer ons terug, o Eeuwige! tot U, en wij willen terugkeeren!* [4]) Ik werd verscheurd [5]) in de ballingschap en tot nu toe heb ik daar moeten vertoeven; toen nu mijne ziel versmachtte in mij, dacht ik weder aan den Eeuwige; ik vermoeide mij door mijn zuchten, doch rust mocht ik niet vinden; *want, nadat ik tot mijzelve ben ingekeerd, voel ik berouw, ben beschaamd en rood van schaamte!* [6])

„Uwe zoo ware woorden werden door Mijne ooren vernomen en Ik schep er behagen in; zij zijn als een zegel gehecht op Mijn hart, als een vast sluitend deksel eraan verbonden; indien gij waarlijk zult leeren uwen levenswandel voor Mijn aangezicht te voeren, *indien gij terugkeeren wilt, zal Ik u terugvoeren, zult gij vóór Mijn aangezicht staan* [7]). Niet omdat uwe getalsterkte grooter is, dan eenig volk, heb Ik u verkoren, maar alleen omdat Ik beminde u en uwe voorouders; in eeuwigheid zal Ik dan ook Mijne genade en Mijn verbond

---

[1]) Ps. 145.21.

[2]) Naar Jer. 6,30. Vgl. Thanchoema משפטים, Shemoth Rabba 31,10: Men vergeleek Israël met zilver, dat zoo dikwijls in den smeltkroes is geworpen om er weer een nieuw voorwerp van te maken, dat het ten laatste onder

לֹא לְהֵינוּ בְּרֶן יָחַד כּוֹכְבֵי נִשְׁפִּי · נִתָּנִים תְּהִלָּה פְּנֵי אֱלֹהִים בְּמוֹ
פִי · וַאֲנִי · אֶעֱמְדָה עַל מִצְפִּי · תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֵּר פִּי :
קהל וחזן חֲיָלֵי מָעֲלָה מַקְדִּישִׁים · זַבֵּי מַטָּה רוֹחֲשִׁים · קְדֻשָּׁה
כְּאַחַת מְשַׁלְּשִׁים : והחיות

זולת. ע"ס א"ב וכסוף התוס אליעזר בר נתן. *)

אֵל אֱלֹהֵינוּ נָשׁוּב בַּצַּר לָנוּ בְּגָלוּתֵנוּ · כִּי אַתָּה צַדִּיק עַל כָּל
הַבָּא עָלֵינוּ · בַּעֲוֹן בְּצַעֲנוּ מֵעַל פָּנֶיךָ שִׁלַּחְנוּ · הָשִׁיבֵנוּ
וְנָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ : גּוֹלִים בְּנֵי גּוֹלִים ו מוֹנִים אוֹתָנוּ
בְּאֵיבָה · בֶּסֶף נִמְאָס קוֹרְאִים אוֹתָנוּ בְּחוֹבָה · דִּינְךָ יְוֹשֵׁר
מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה · שׁוּבוּ שׁוּבוּ אָמַרְתָּ לָנוּ וְלֹא נַקְשֵׁיבָה :
הֲלֹא עַל כִּי אֵין שְׁכִינָתְךָ בְּקִרְבֵּנוּ · מְצָאוּנוּ הָרָעוֹת בְּאֶרֶץ
שִׁבְיֵנוּ · וְכִכְלוֹת כֹּחֵנוּ נָהֲמְנוּ בְּאַחֲרִיתֵנוּ · לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל יְיָ
כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ : זֶה קַיֶּם־לָנוּ נַפְשֵׁנוּ לְשׁוּבָה · כַּאֲשֶׁר
דִּבַּטַּחְתָּנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵיטִיבָה · חֹוֶק יָדְךָ וּדְבָרְךָ לְעוֹלָם
נִצָּבָה · הָשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה : טוֹרְפְתִּי בַּגּוֹלָה וְעַד עַתָּה
אֶחֱרָתִי · בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת יְיָ זָכַרְתִּי · יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי
מְנוּחָה לֹא מָצָאתִי · כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי בּוֹשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי :
כְּוֹשֶׁר דְּבָרֶיךָ נִשְׁמְעוּ בְאָזְנַי וְאֶחְמוֹד · חֲתוּמוֹת עַל ו לִבִּי כְּצָמִיד
פָּתִיל לְצָמוֹד · לָלֶכֶת לְפָנַי אִם לָמוֹד תִּלְמוֹד · אִם־תָּשׁוּב
וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמוֹד : מֵרִבְּכֶם ו מִכָּל עָם לֹא חָשַׁקְתִּי בָּכֶם ·
כִּי אִם ו מֵאַהֲבָתִי אֶתְכֶם וְאֶת אֲבוֹתֵיכֶם · נָצַח חַסְדִּי וּבְרִיתִי

's menschen vingers breekt. Zoo wordt Israël door de telkens herhaalde ballingschap ten slotte zoo krachteloos, dat het voor goed onbruikbaar wordt.

3) Hoshéa' 6,1. 4) Klaagl. 5,21.

5) Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat het woord טרפתי hier gebezigd is in den zin van: *dreigen te verzinken*, naar de Thalmoedische uitdrukking: ספינה המטורפת בים, een schip, dat dreigt onder te gaan op zee.

6) Jer. 31,19.

7) Jer. 15,19.

van u niet doen wijken; *keert slechts terug tot Mij, dan zal Ik tot u terugkeeren!* [1]) Zoekt beschutting in Mijne schaduw, Mijne teergeliefde zonen! dan zullen die u smadelijk behandelen, in hun onbeduidendheid licht geacht worden en zal Ik u, die Mij eert, tot aanzien brengen; Ik heb immers wonderen verricht ten aanzien van uwe voorouders, die Mijne dienaren waren; *en ook thans is het gezegde des Eeuwigen: „keert terug tot Mij!"* [2]) Den perskuip zal Ik treden, als het strafgericht [in zijn kracht ook de bergen] doorboort, tegen hen, die u onderdrukten, tegen uwe vijanden, die Jakob verteerden; doet dus rechtvaardig zijn uwe handelingen en verwijdert uw krom, [van den rechten weg zich afwendend] hart, — *dan komt voor Tsion de verlosser en voor wie van hun misdaad zich bekeeren onder Jakob!* [3]) Verzamelen, verzamelen zal Ik u uit de volkeren, waarheen Ik u heb verstooten; Ik zal u weldoen, u vermeerderen, want u heb Ik uitverkoren; in barmhartigheid zal Ik u aannemen, want tot Mij voer Ik u terug, *Ik wisch uit, als waren zij eene wolk, uwe misdaden — keer terug tot Mij, want Ik verlos u!* [4]) Zie en aanschouw, dat *Ik, de Eeuwige, te harer tijd haar,* [de verlossing] *zal verhaasten* [5]); heb Ik eens vuur doen branden in Tsion, zoo zal Ik het ook weer herbouwen! [6]) steeds zal Ik tot eere zijn in haar midden en daar verblijf houden — *en de door den Eeuwige bevrijden zullen terugkeeren en komen naar Tsion met juichen!"* [7])

Wij willen in eeuwigheid Uwen lof verkondigen, Gij onze Rots! omdat Gij ons verlost hebt uit de macht onzer verdrukkers; met een krans van lofzegging zullen wij, onze Koning! U kronen! slechts: *haast U ons te helpen, Gij mijn Heer, Gij ons Heil!* [8])

---

[1]) Mal-achie 3,7.
[2]) Joël 2,12.
[3]) Jes. 59,20.
[4]) Jes. 44,22.
[5]) Jes. 60,22.
[6]) Baba Kamma 60*b*, naar aanleiding van Zecharja 2,9 in verband met Klaagl. 4,11. Wanneer het Ex. 22,5 luidt: *„betalen zal hij* de brandschade, *die den brand heeft aangestoken"*, dan past God dat voorschrift op Zichzelve toe en zegt: Op Mij rust de plicht om weer te herstellen de schade, toegebracht door den brand, dien *Ik* zelve heb ontstoken; *Ik heb,* naar Klaagl. 4,11 *vuur doen branden in Tsion, dat zijne grondvesten verteerde,* — welnu, *Ik* zal het ook weer in vuur opbouwen, gelijk het Zecharja 2,9 luidt: *En Ik zal voor haar, zegt de Eeuwige, een muur van vuur zijn rondom en tot eere zal Ik zijn in haar midden!"*
[7]) Jes. 35,10.
[8]) Ps. 38,23.

לֹא אָסִיר מִכֶּם · שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם : סְכוּ בְצִלִּי בָּנַי
חֲמוּדַי · וּבוֹזֵיכֶם יֻקְלוּ וַאֲכַבְּדֵכֶם ׀ מְכַבְּדַי · עָשִׂיתִי פֶּלֶא נֶגֶד
אֲבוֹתֵיכֶם עֲבָדַי · וְגַם עַתָּה נְאֻם יְיָ שׁוּבוּ עָדַי : פּוּרָה אֶדְרֹךְ
כַּאֲשֶׁר הַדִּין יְקוֹב · בְּמִסְתּוֹלְלֵיכֶם וְאֵיבֵיכֶם כִּי אָכְלוּ אֶת יַעֲקֹב ·
צַדְּקוּ מַעֲשֵׂיכֶם וְהָסִירוּ לֵב הֶעָקוֹב · וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי
פֶּשַׁע בְּיַעֲקֹב : קַבֵּץ אֲקַבֶּצְךָ מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ · וְאֵטִיבָה
וְאֶרְבֶּה אוֹתְךָ כִּי בְחַרְתִּיךָ · רַחֵם אֲרַחֶמְךָ כִּי אֵלַי הֲשִׁיבוֹתִיךָ ·
מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ : שׁוּר כִּי בְעַתָּה
אָנִי יְיָ אֲחִישֶׁנָּה · הִצַּתִּי אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַאֲנִי אֶבְנֶנָּה · תָּמִיד לְכָבוֹד
בְּתוֹכָהּ אֶהְיֶה וְאֶשְׁכְּוֹנָה · וּפְדוּיֵי יְיָ יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה :
אֲנוּ לְעוֹלָם נִסְפַּר תְּהִלָּתֶךָ צוּרֵנוּ · יַעַן כִּי גְאַלְתָּנוּ מִיָּד
מְעַנֵּינוּ · זֵד בְּרָכָה נַכְתִּירְךָ מַלְכֵּנוּ · חוּשָׁה לְעֶזְרָתֵנוּ יְיָ
תְּשׁוּעָתֵנוּ : עורת

Stadskanaal.

Vries, H. de 2 Exempl.

Terborg.

Straus, H.

Tilburg.

Rijn, Ph. v.

Twelloo.

Spiegel, M. van

Utrecht.

Italie, H.

Uithoorn.

Koppels, L.

Veendam.

Witsen, Chs. v.

Veghel.

Monnikendam, S.
Winter, Simon de

Venlo.

Rijn, L. S. van

Waalwijk.

Leeuwen, I. van

Wageningen.

Cozijn, M. A.

Weesp.

Houtkruijer, J.
Vries, H de
Vries, P. S. de

Wildervank.

Beugen, H. van
Kamerling, B.
Polak, Ed.

Woerden.

Blankenstein, L. van
Creveld, S. van

Zalt-Bommel.

Frank, S.

Zutphen.

Levisson, D.
Meijer, M.
Staal, L. D.
Vles, J. J.

Zwartsluis.

Aronius, Sal.

Zwolle.

Hirsch, S. J. S., *Opperrabbijn.*
Salomons, A.

Aanteekening Pag. 74 JOTSEROTH, noot 13*).

Mijn geachte Vriend, de Heer S. SEELIGMANN, wees mij op de groote moeilijkheid, verbonden aan de uitdrukking פְּקוּדָה פֶּ֫ה. Hij vestigde tevens mijne aandacht op eene plaats in Pirké R. Eli'ezer 48, waar o. m. voorkomt, dat de Israëlieten, na het eerste optreden van Mozes en Aharon, zich tot Sérach, de dochter van Asher, begaven en haar verhaalden van de wonderteekenen, door Mozes verricht. Zij antwoordde: „die hebben geen beteekenis." Toen echter de oudsten haar mededeelden, dat de Godsgezanten waren opgetreden met de woorden: פָּקֹד פָּקַדְתִּי, *Ik heb u bedacht* (Ex. 3,16), zeide zij: „dan is de redder gekomen; want zoo heb ik van mijn vader vernomen: de tweemaal herhaalde letter פֵּא zal het teeken der verlossing zijn."

In verband met dezen Midrash zou moeten gelezen worden: פֵּא פקידה בחנם הָעֵידָה ברית ישניהו, en vertaald: „De פא, waarmede het woord der bedenking begon, getuigde voor het verbond met onze dooden, de aartsvaders." — Ook de volgende woorden צמח צדיק wijzen met hun dubbelen צ' op de toekomstige verlossing, die Zecharja 6,12 met de woorden צמח שמו ומתחתיו יצמח, met dubbelen צ' dus, wordt aangekondigd.

Haarlem.

Cauveren, J. S.
Hartog, H.
Keizer, L. M.
Overste, D.
Prins, J.
Staal, D. L.
Talmoed Tora
Vries, S. Ph. de
Wolff, Dr. M.
Zilversmit, M.

Hasselt (O).

Keizer, L. M.
Keizer, M. D.
Keizer Sz., Simon
Klein, M.

Den Helder.

Beek, J. L.
Hes, A. A.
Jong, S. M. de
Nol, A.

Hengelo (O).

Lindeman, D.
Vries, N. de

's-Hertogenbosch.

Azijnman, M.
Cahen, Is.
Diependaal, Joseph
Heijden, Mr. M. v. d.
Hijmans, Hijman K.
Kuijper, J.
Meer, A. v.
Seijffers, Meijer
Vliet–De Lima, Mevr. Wed. v.

Hilversum.

Bartels, J. A.
Frank, A.
Frank, J. L.
Frank, S. L.
Krant, M.
Laar, S. P. van
Monnikendam, E.
Pakkedrager, E. A.
Rood, B. A. van

Hoogeveen.

Khan, B.
Khan, J.
Lange B. de
Meiboom, Abr.

Hoorn.

Prins, M.
Trompetter, M. A.

Kampen.

Goudsmit, Geb.
Melamed, M.

Kopenhagen.

Lewenstein, Dr. T.
Opperrabbijn.

Leeuwarden.

Cohen, Izak H.
Dwinger Az., H.
Gelder, Mej. van
Jong, Abram J. de
Jong, S. M. de
Mello, Hanna
Reindorp, H.
Rozenberg Hzn., H.
Rudelsheim, S. A.,
Opperrabbijn.
Visser, H. D.
Woude, J. v. d.
Zendijk, Jb. M.

Londen.

Zwart, M. H.

Maastricht.

Schepp, S. M.

Meppel.

Esso, Henoch van
Godfried, A. M.
Hes, M. B. de
Kan, H. S.
Kan, I. S.
Keizer, A. S.
Levie, B.
Muller, D. A.
Mesritz, I. M.
Rhoer, J. v. d.
Rhoer, L. v. d.

Monnikendam.

Monnickendam, A.

Muiderberg.

Swaap, N.

Naarden.

Gelder, L. D. v.
Heilbron, Ph.

Nijkerk.

Metzelaar, J.

Nijmegen.

Dam, I. van
Glaser, J.
Glaser, Ph.
Isaacson.
Jacobs, J.
Leer, Willem van
Levy, J. A.
Muller, J. M.
Nordheimer, M.
Ornstein, J. L.
Polak, Wed. J. D.
Schaap, Maurits
Wolff, S. M.
Wijk, H. S. v. d.

Oldenzaal.

Cohen, George
Cohen, J.
Cohen, A. J.
Cohen, W. H.
Krukziener, Sally
Krukziener, Meijer
Melamed, L.
Muller, Henri
Zwartz, N. S.

Osch.

Hartog, H.

Paramaribo. (W. I.)

Abarbanel, J.
Hilffmann, P. A.
Roos, J. S., *Rabbijn.*

Paris.

Polack, A.

Rotterdam.

Berg, Simon v. d.
Elze, M. B.
Gaarkeuken, Mej. M.
Goldsmit, M.
Haagens, Dr. A. J.
Haagens, Gebr.
Hartogensis.
Levie, A.
Ossedrijver, A.
Pels, M. van
Slagter, S. M.
Vleeschhouwer, H.
Zalsman, J.

Schiedam.

Hijman, M.

Smilde.

Cohen, J.

Vries, B. de
Wagenaar Jr., L.
Wagenaar, E. A.
Weijl, L.
Wilkens, J.
Wins, L.
Witjas, Abr.
Witjas, A.
Workum, H. A.
Woudhuijzen, D. H.
Ziel, S. van der
Zodij, J.

Alkmaar.

Elzas, A. J.
Jong, A. I. de
Kalkoene, J. L.
Prins, A.
Velleman, B.

Almelo.

De Metz, M. E.

Amersfoort.

Klein, H. L.

Antwerpen.

Hirsch, D.

Apeldoorn.

Son, A. van
Son, E. van
Son, M. van

Arnhem.

Dam, L. van
Dormits, J.
Duren, L. van
Franken, Asser
Gans, M.
Gazan, J.
Heijman, S.
Jong, M. de
Koster G.
Linnewiel, G.
Mendels, D.
Wagenaar, L. *Opperrabbijn.* 2 Exempl.
Wolff, J. M.
Zoete, H. de

Assen.

Jong, I. M. de

Beverwijk.

Cohen, Ph.
Lieme, M. de

Borne.

Mogendorff, M.

Coevorden.

Vegt, M. v. d.

Deventer.

Berg, D.
Cohen, J.
Son, P. van, 2 Exempl.

Dinxperlo.

Menist, I.

Doetinchem.

Fuldauer, Adolf
Groenheim, D.
Groenheim, S. W.
Kan, C.

Dordrecht.

Blok, R.
Dasberg, S.
Lievendag, M. S.
Meijer, Wed. B. A.
Meijer, I. H.
Snijders, E.
Zadoks, A.

Ede.

Berlijn, P. J.

Eindhoven.

Ham, S. v. d.
Staal, M.

Elst.

Manasse, E. A.

Enschedé.

Cletsowij, N.
Mej. Cohen, J.
Frankenhuis, F., 2 Ex.
Lowenstein, M.
Menko, A. H.
Menko, Sal.
Meijer, A.

Frankfurt a/M.

Prins, (Liepman Ph.)

Goor.

Cracau, E.
Sanders O. L.

Gorinchem.

Hartog, M. de
Waterman, Israël

Groningen.

Boutelje, W. 5 Exempl.
Breslauer, H. J.
Gelderen, M. van
Gosschalk, B.
Kleef, J. van
Loen, A. van, *Opperrabbijn.*
Meijer, I. H.
Meijer, S. M.
Stern, B. M.
Vleeschhouwer, I. J.
Zwaan, M.
Zwaan, S.

Gulpen.

Zuiden, J. A. van

Den Haag

Alter, Henri
Arend, A. van
Berg, Mark v. d.
Berg, W.
Cohen, I. N.
Cohen, J.
Duitz, S.
Edersheim, A. H.
Edersheim, M.
Fransman, J.
Gelder, L. van
Hamme, J.
Hamme, L.
Hartog, I. de
Horst, E. v. d.
Hijmans, B. H.
Jongh, B. de
Jacobson, S.
Kan, J.
Kropveld, M.
Levisson, L.
Limburg, L.
Lieme, B. de
Mol, G. A. 6 Exempl.
Simons, J.
Stibbe, J. 2 Exempl.
Straaten, J. van
Turksma, M.
Turksma, S.
Verveer, H.
Viskoper, E.
Voorzanger, L.
Vries, Jac. de

Hardenberg.

Leman, L.

Dünner, L., 2 Ex.
Eitje, J.
Eitje, A. S. Z.
Eitje, B. E.
Embden, B. E. van
Embden, Wed. E. E. van
Eijl, H.
Figatner, H.
Förster, B.
Frank, Akiba
Frank, J.
Frankfort, J.
Gelder, J. van
Gelder, I. E. van
Gobits, M. J. B.
Gompen, G.
Gompertz, E. B.
Gomperts, H. Ph.
Gorter, S. de
Goudsmit, D.
Goudeket. J. W.
Goudsmit, S.
Groen, L.
Haan, M. de
Haas, Jb.
Hamburger, Wed. E., 2 Ex.
Hamburger, D. A.
Hamburger S.
Härtz, I.
Heertjes, S.
Hes, A.
Hes, M.
Hes, J.
Hes, L. M.
Hen, Mr. I.
Heymann, I., *Oppervoorzanger*.
Houthakker, J.
Hillesum, U. M. P.
Hirsch, Wed. A. M.
Hirschel, H.
Huisman, S.
Italiaander, A.
Jacob, J.
Jacobson, Ed.
Jacobson Jr., E. I.
Jacobson, M.
Jawits, W.
Jong, J. de 2 Ex.
Jong, I. de
Jong, M. de
Jong, H. de, 2 Ex.
Jonge, D. de
Kalker, H. M.
Kalker, M. L.
Kalker, Meijer
Kar, M. van der
Kleerekoper Iz., J.
Keizer, E. H.
Keizer, M.
Kellerman, E.
Kleerekoper, S. H.
Kollem, E. van
Kollem, J. van
Konijn, M.
Kool J.
Koster, S.
Kromme, Ph. de
Kulb, M.
Kulker, E. B.
Kulker, J. B.
Lange, G. de
Leeuwensteen, S. S.
Leemans, S.
Les, W.
Levie, A.
Levie, Wed. L.
Levin, D.
Levin, L.
Lierens, H.
Leijdensdorff, M. J.
Lissauer, D. E.
Lissauer, J.
Limburg, I.
Loeza, D.
Loopuit, S.
Menist, J.
Menist, L. L.
Menist, S.
Mekor Chajim.
Mesquita J. B. de
Metz, D.
Mendels, M.

Meijer, S.
Monasch, M.
Monasson.
Monk, S.
Montezinos, J. L.
Montezinos, D.
Muller, M. A.
Norden, H.
Norden, S. I.
Nordheim, D.
Norden, J. van
Nijkerk, H. M.
Onderwijzer, A. S., *Rabbijn.*
Ornstein, B. L.
Orpes, M.
Paauw, L. de
Paauw, I. de
Paauw, S. Ph. de
Parser, A. G.
Parser, M. G.
Peper, M. E.
Philips, Mej. C.
Polak, B. M.
Polak, L. G.
Polak, L. M.
Polak Jz., A.
Polack, S.
Polak, D. M.
Porcelein, S.
Praag, Mej. van
Prins, Ed.
Prins, D.
Prins, Maurits, 2 Ex.
Querido, A.
Querido, D.
Querido, Wed. D. A.
Rapoport, I.
Ricardo, D. I.
Roode, J. de
Roos, J. A.
Rosenberg, Max
Rozelaar, H. A.
Rubens Jr., M. S.
Rubens, B. H.
Rubens, N.
Rubens, G.
Sachs, M.
Salomons, L.
Sakolskij, M.
Salomons, Meijer
Salzedo, R. S.
Sammes, M. J.
Sarlie, H.
Schalekamp, v. d. Grampel & Bakker.
Seeligmann, S.
Seminarium, Ned. Israël.
Silberklank, M.
Sjouerman, A. L.
Slijper, E.
Sluijs, D. M.
Snatager, B. S.
Snatager, M.
Snuijff, Sal. I.
Souget, S. M. J.
Souget, M. H.
Spangenthal, L.
Speijer, D. M.
Spier, W.
Spits, I.
Springer, S. M.
Stein, J.
Stokvis, J. A.
Stork, L. E.
Stranders, J.
Swaab, Louis,
Tal, E. T.
Tas, E.
Theeboom, S.
Tifereth Jisroël, Gebr.
Tonnigen, N.
Troeder, S.
Troostwijk, M. I.
Trompetter, B. I.
Tijn, I. van
Tijn, A. van
Vaz Dias, A. M.
Veershijm, J.
Velde, B. van der
Vet, E. H.
Vorst, B. L.
Vries, I. M. de

ALV 204-264

Namen der Inteekenaren.

H. M. WILHELMINA, Koningin der Nederlanden.

Amsterdam.

Abas, A.
Abas, A.
Abbe, S. van
Abrahamson, J.
Abram, A.
Adelsbergen, M. van
Alexanderoff.
Amerongen, A. J. van
Amerongen, A. van
Amerongen, J. van
Amerongen, Bern. J. van
Amerongen, J. van
Amerongen, F. van
Amerongen, D. S. van
Ansel, W.
Asscher, E.
Asscher, J.
Barendz, E.
Bawly, N.
Beer, H.
Beer, J. de
Benjamins, H. J.
Benjamins, S. J.
Beugel, M. v. d.
Beugel, T. v. d.
Berensohn, B.
Bergh, S. van der
Benjamin, B. E.
Bibliotheca Rosenthaliana.
Birnbaum, S.
Birnbaum, W.
Bloemist, I. H.
Blog, J. S.
Blog, M. L. S.
Boas, A.
Boas, M.
Boekdrukker, M. S.
Boekman, A. 2 Ex.
Bokkie, D.
Bolle, Mej. A.
Bolle, Meijer
Bonnist, I.
Bos, J.
Boutelje, G.
àCohen, H.
àCohen, D.
Cohen Iz.
Cohen, H. L.
Cohen, C.
Collem, I. van
Coppenhagen, I.
Cortissos. J.
Couzijn, W. I.
Creveld & Cº., 2 Ex.
Creveld, C. van
Davidson, L. M.
Davids, I. E.
Davids, L. M.
Davids, J. M.
Davids Bz., L.
Davids Bz., N.
Davids, B. A.
Dikker, H. L.
Drukker, L.
Drukker, J. J.
Druijf, A.
Drukker, S.
Duizend, J. H.
Duizend Jr., H. E.
Dünner, M.
Dünner, Dr. J. H., *Opperrabbijn.*

ZP 444

264/264